

Vakıflar Dergisi

Yıl: Aralık 2013 • Sayı:40

Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları

VAKIFLAR DERGİSİ

Yıl: Aralık 2013 - Sayı: 40 Hakemli Dergidir.
Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Sertifika No: 16651
ISSN: 1011-7474

Sahibi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Adına
Dr. Adnan ERTEM

Yayın Koordinatörü
Rifat TÜRKER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Adnan TÜZEN

Yayın Yönetmeni
Mehmet KURTOĞLU

Editörler
Hüseyin ÇINAR, Fatih MÜDERRİSOĞLU

İngilizce Editör
Evgenia ÜNAL

Tashih
Hasan DEMİRTAŞ
Dergi Sekreteryası
Hasan DEMİRTAŞ

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Abide DOĞAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Yunus KOÇ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. A. Nezihi TURAN	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Musa YILDIZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi
Doç. Dr. Evgenia ÜNAL	Bilkent Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Fatih MÜDERRİSOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Murat YILMAZ	Cumhurbaşkanlığı Gen. Sek. Danışmanı
Mehmet ÇETİN	Yazar

Yayın Danışma Kurulu

Prof. Dr. Hakkı ACUN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut AK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet AĞGÜNDÜZ	Amsterdam Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Fuat BİLKAN	İpek Üniversitesi
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Géza DAVID	Macar Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Özer ERGENÇ	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Süreyya FAROQHİ	Bilgi Üniversitesi
Prof. Dr. Halil İNALCIK	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut KAYA	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Heath W. LOWRY	Bahçeşehir Üniversitesi
Prof. Dr. İlber ORTAYLI	Galatasaray Üniversitesi
Prof. Dr. Hüsrev SUBAŞI	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof. Dr. Aysel TÜKEL YAVUZ	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ	Emekli Öğretim Üyesi
Yrd. Doç. Dr. A. Vefa ÇOBANOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Dr. Rhoads MURPHEY	Birmingham Üniversitesi
Evangelia BALTA	Ulusal Yunan Araştırmaları Vakfı / Yunanistan

Yayın ve Danışma Kurullarındaki isimler unvan ve soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Dergimize gönderilen yazılar, önce yayın kurulunca incelenir ve uygun bulunanlar, değerlendirilmek üzere alanında çalışması ile tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Dergide çıkan yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir. Yayınlanan yazı, belge ve fotoğrafların her türlü hukuki sorumluluğu yazarına aittir.

Yazışma Adresi:

T.C. BAŞBAKANLIK
Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı
Vakıflar Dergisi Atatürk Bulvarı. No: 10 06050 Ulus / ANKARA / TÜRKİYE
Tel: (0312) 5096000 - Faks: (0312) 324 47 22
e-posta: vakiflaryayin@yahoo.com - web: www.vgm.gov.tr

Yapım:

Semih Ofset S.E.K. Yayıncılık

Tasarım & Baskı:

www.semihofset.com.tr - 0 312 341 40 75

Vakıflar Dergisi 40 - Aralık 2013

TAKDİM

75. yılını dolduran Vakıflar Dergisi, bu yıl 40. sayısına ulaşmıştır. Derginin böylesine uzun bir geçmişe sahip olmasına karşın, 40 sayı gibi küçük bir rakamı yakalaması görünürde küçümsenebilir, ancak içerik kalitesi ve zenginliğinden ödün vermeden artık yılda iki defa basılan ve alanında “tek” örnek olan dergimizin katetmiş olduğu bu aşama bizim için oldukça anlamlıdır.

Ülkemizde kurumsal dergilerin çıkması kadar onun yaşatılması da önemlidir. Zira kurumsal dergiler bazen bir heves veya bir ilgi sonucu yayınlanabilmekte ama süreklilik arz etmemektedir. Özellikle ilmi ve akademik dergilerde süreklilik daha bir önem kazanmaktadır. Bu bağlamda Vakıflar Dergisi’ne baktığımızda da ilk sayılarımızdan itibaren dergiyi çıkaracak bütçe sıkıntılarından bahsedilmesi, yılda bir, beş yılda bir, ya da yedi yılda bir çıkarılması oldukça manidardır. Ancak Vakıflar Dergisi, gerek ilmi birikim ve zenginliği, gerek sürekliliği anlamında bir heves ve ilginin ötesine geçmiş, kurumsallaşmış bir dergi olarak istikrarlı bir şekilde yayınlanmaya devam etmiştir.

Bu meyanda, 75 yıllık yayın hayatında çeşitli siyasi ve ekonomik nedenlerle yayın periyodunda kesintiye uğramış olsa da, Vakıflar Dergisi’nin 40. sayısına ulaşması vakıf alanındaki önemli bir ihtiyacın karşılanması için olduğu kadar, yayın hayatındaki kalıcı olma çabası açısından da çok önemlidir.

75. yılını kutladığımız ve bu yılın anısına yayınladığımız kitaplarla Vakıflar Dergisi’ne dikkat çekmek istedik. Zira vakıf, tarih, sanat tarihi, hukuk, edebiyat vs. konulardaki inceleme ve araştırmaları bilgili ve birikimli ilim adamlarının kalemleriyle geçmişten günümüze taşıyan Vakıflar Dergisi’nin yalnızca yayın macerasını ortaya koymadık; aynı zamanda onun bir okul, bir ekol gibi yayın yaptığını göstermiş olduğumuza inanıyorum.

Dergimizin elinizdeki bu 40. sayısında sanat tarihi, vakıf, vakıf tarihi ve kitap tanıtımı yazılarının yanında araştırmacılara büyük bir kolaylık sağlayacak bibliyografya çalışmasına yer vermiş bulunuyoruz. Bu bibliyografya aynı zamanda 75 yılda hangi konularda araştırma, inceleme yazıları yayınladığımızı ortaya koymaktadır. Yine bu sayımızda bir ilk olarak yayın ilkelerimizi İngilizce yayınlayarak, yurt dışından katkı sağlayacak yazar-akademisyenlere kolaylık sağlamış oluyoruz.

Vakıflar Dergisi’nde 75 yıl zarfında yazılarıyla, katkılarıyla, maddi ve manevi anlamda emeği geçenleri kutluyor, Dergimizin 40. sayımıza ulaşmasına vesile olan herkese teşekkür ediyorum.

Dr. Adnan ERTEM
Vakıflar Genel Müdürü

ÖNSÖZ

Türkiye’de yayın hayatındaki ihtisas dergileri içinde hem nitelik/keyfiyet hem de nicelik/ke-miyet bakımından Vakıflar Dergisi’nin ayrı bir yeri vardır. Dergi’nin 1938’de yayınlanan 1. Sayı-sı’ndaki, Fuad Köprülü’nün “Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti” başlığını taşıyan ilk makaleden bu yana, 75 yılda yayınlanan 39 sayıda, çeşitli başlıklar altında 749 makale yayınlanmıştır. Hiç şüphesiz bu makalelerden pek çoğu, hala yazıldıkları dönemdeki önemini ko-rumaktadır.

Vakıflar Dergisi’nin yayın hayatına başladığı “75. Yıl” ın anısına, bu yıl Aralık ayında, Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün teşviki ve katkılarıyla, çeşitli yayınlar ve bilimsel faaliyetlerle, derginin ya-yın serüveni farklı boyutları ile ele alınıp incelenmiş ve tartışılmıştır. Bu bağlamda, dergiye aka-demik ve teknik anlamda katkı sağlayanlar da hayırla yâd edilmiştir. Özellikle bu kutlamalara, derginin kurumsal kimliği ve bilimsel saygınlığı damgasını vurmuştur.

Vakıflar Dergisi elinizdeki bu sayı ile 40. Sayısı’na ulaşmıştır. Dergi’nin inişli - çıkışlı yayın serü-veni içinde hakemli bir dergi olma kararının alındığı 2010 yılında yayımlanan 33. sayı ile birlikte, yayının sürekliliği, içeriği ve bilimsel kalitesi ileri bir düzeye ulaşmıştır. Her ne kadar yazıların içe-riği konusunda yapılan bazı tenkitleri göz ardı etmesek de, “*Marifetin iltifata tâbi olduğunu*” da ayrıca belirtmek yerinde olacaktır.

Vakıflar Dergisi’ne olan teveccüh, her geçen gün yayınlanmak üzere gelen makalelerin sayı-sında da açıkça görülmekte; bu da bizlere, senede iki sayının çok rahat bir şekilde, bilimsel kriter-lere uygun olarak yayınlanmasına imkan sağlamaktadır. Bu arada Vakıflar Dergisi, Sosyal Bilimler alanında hizmet veren Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index)’inde taranmaya başlanmış; ayrıca TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı ve ‘Index Copernicus’ veri taba-nına da müracaat edilmiştir. Hiç şüphesiz uluslararası indekslerde taranmak, derginin akademik seviyesini yükselteceğinden makale niteliğini de olumlu yönde etkileyecektir.

Vakıflar Dergisi’nin bu sayısı da önceki sayılarda olduğu gibi, konularda çeşitlilik ve muhtevada zenginlikle; 1’i Arapça’dan çeviri olmak üzere 9 makale, kitabiyat ve derginin 39 sayısının indeksi ile yeniden karşınızdadır.

Vakıflar Dergisi’nin bu sayısında önceki sayılarda olduğu gibi, konularda çeşitlilik ve muhte-vada zenginlik söz konusudur. Dergide biri Arapçadan çeviri olan dokuz makale ile kitabiyat ve derginin ilk 39 sayısındaki makalelerin indeksi sunulmuştur.

Son sayının makaleleri arasında: Ayşe Denknbant, “*Niksar Ulu Camii Üzerine Bir Değerlen-dirme*” başlıklı çalışmasında, genellikle Danişmentlilere dönemine ait olduğu belirtilen Niksar Ulu Camii’nin inşası, bânisi ve geçirdiği onarımlar ele alınmıştır.

Hüseyin Çınar, “*Hüsrev Paşa Vakfı’nın Ayntab’daki Vakıf Boyahaneleri*” konulu çalışmasında, Osmanlı veziri Hüsrev Paşa’nın Halep’te yaptırdığı hayratı için tesis ettiği vakıflardan, Ayntab/ Gaziantep şehrindeki vakıf boyahaneler üzerinde yaşanan tartışmaları ele almış, XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyıla uzanan süreçteki vakıf ve özel boyahaneler bağlamında tartışmaktadır.

Yusuf Sağır, “*Sadrazam Köse Mustafa Paşa’nın Vakıf Eserleri*” adlı çalışmasında, XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde sadâret görevinde bulunmuş olan Köse Mustafa Paşa’nın, İstanbul ve Sof-ya’daki hayratı ve onlar için kurulmuş olan vakıflar anlatılmıştır.

Faruk Söylemez, “*Riştanzade Ömer Paşa’nın Besni’deki Vakfı*” başlıklı çalışmasında, Paşa’nın 1786 yılında Malatya Sancağı’nın Behisni/Besni Kazası’nda kurduğu vakfı ve burada yaptırdığı cami ve medresenin tarihi süreçteki durumunu ele alınmıştır.

Fatih Köse, “Arşiv Belgelerinin Işığında İstanbul Şâzelî Tekkelerinin Tarihi” konulu çalışmasında, Osmanlı arşiv belgelerine göre İstanbul’daki Şâzelî Tarikatı’nın Unkapanı, Alibeyköy ve Ertuğrul tekkelerinin tarihini incelemiştir.

Fahri Maden, “Kazlıçeşme Bektaşî Tekkesi ve Vakfiyesi” adlı makalesinde, Kazlıçeşme Bektaşî Tekkesi’nin tarihini, vakfiyesini, postnişinlerini ve haziresini tanıtmıştır.

Kürşat Çelik, “R.1284/M.1868-1869 Tarihli Muhasebe-i Evkâf-ı Hümayun Defteri’ne Göre Mamuratülaziz Vakıfları” çalışmasında, 1284/1868-1869 tarihli Muhasebe-i Evkâf-ı Hümayun Defteri’nde yer alan Mamuratülaziz/Elazığ Eyaleti’ne bağlı Harput, Malatya, Hısn-ı Mansûr/Adıyaman ve çevresindeki vakıfları incelemiştir.

Emine Saka Akın ve Canan Hanoğlu, “Tokat Geleneksel Konut Mimarisi’nde İç Mekân Alçı Süslemeleri” başlıklı çalışmalarında, Tokat kent merkezinde bulunan kırk bir geleneksel konutun iç mekânlarında yer alan alçı süslemeler anlatılmıştır.

Usame Abdulmecid el-Ânî’nin “Nahvu Sanâdıkı Vakfiyye Zetu Sıfatın İstismariyye/Yatırım Amaçlı Vakıf Fonlarına Doğru” konulu, daha önce “Mecelletu’l-Müslimi’l-Muasır”da yayımlanan çalışması, araştırmacı Mustafa Altunkaya tarafından Arapça’dan tercüme edilmiştir.

Ayrıca Kitabiyat başlığı altında; Mehmet Kurtoğlu, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan “Vakıflar Dergisi 75. Yıl Özel Sayısı” kapsamında “Vakıf Hukuku Yazıları” ve “Vakıfların Hukuki Mahiyeti” konusunda çalışmalar yapmıştır.

İlker Yiğit ise Halil Çetin tarafından kaleme alınan “Candaroğlu Yurdunda Bey İmaretleri” konulu kitabı tanıtmıştır.

Nilgün Çevrimli tarafından derginin sonunda Vakıflar Dergisinin 39 sayısında yayımlanan makaleler, yazarlarına göre alfabetik olarak “Vakıflar Dergisi Makaleler Bibliyografyası” başlığı altında sunulmuştur.

Başta Vakıflar Dergisi’nin tüm sayıları olmak üzere, Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün yayınlarının bir kısmına ulaşmak artık daha kolay. Vakıfların bu hizmetine, Kurum’un web sayfasında (www.vgm.gov.tr) yer alan “Yayınlar” kısmından (<http://www.vgm.gov.tr/vgmdergi/dergiarsiv.aspx?Id=1>) ulaşılabilir. Haliyle bu durum dergiye ulaşımı daha da kolaylaştıracaktır.

Vakıflar Dergisi’nin 41. Sayısı’nda buluşmak üzere.

Editörler

İÇİNDEKİLER

Takdim	3
Önsöz.....	5
Niksar Ulu Camii Üzerine Bir Değerlendirme A Study on Niksar Ulu Mosque Ayşe Denkhalbant	9
Hüsrev Paşa Vakfı'nın Ayntab'daki Vakıf Boyahaneleri The Dye Houses of Husrev Pasha's Waqf in Ayntab Hüseyin Çınar	33
Sadrazam Köse Mustafa Paşa'nın Vakıf Eserleri Foundations of the Grand Vizier Kose Mustafa Pasha Yusuf Sağır	55
Rişvanzade Ömer Paşa'nın Besni'deki Vakfı Rişvanzade Omer Pasha's Endowment in Behisni Faruk Söylemez	87
Arşiv Belgelerinin Işığında İstanbul Şâzelî Tekkelerinin Tarihi The History of the Şâzelî Tekke in Istanbul According to Archival Material Fatih Köse	99
Kazlıçeşme Bektaşî Tekkesi ve Vakfiyesi The Kazlıçeşme Bektaşî Lodge and Its Foundation Document Fahri Maden	121
R.1284/M.1868-1869 Tarihli Muhasebe-i Evkâf-ı Hümayun Defteri'ne Göre Mamuratülaziz Vakıfları The Mamuratülaziz Waqfs, According to the Accounting Register of the Imperial Awqaf of 1868-1869 Kürşat Çelik	143
Tokat Geleneksel Konut Mimarisi'nde İç Mekân Alçı Süslemeleri The Interior Plaster Decorations in the Traditional Houses of Tokat Emine Saka Akın - Canan Hanoğlu	163
Nahvu Sanâdıkı Vakfiyye Zetu Sıfatın İstismariyye / Yatırım Amaçlı Vakıf Fonlarına Doğru The Waqf Investment Funds Usame Abdulmecid el-Ânî (Çeviri: Mustafa Altunkaya)	185
Kitabiyat <i>Vakıflar Dergisi 75. Yıl Yayınları</i> Mehmet Kurtoğlu	209
Candaroğlu Yurdunda Bey İmaretleri İlker Yiğit	214
Vakıflar Dergisi Makaleler Bibliyografyası (1-40. Sayılar) A Bibliography of Articles in Vakıflar Dergisi (Issues: 1-40) Nilgün Çevrimli	217
Vakıflar Dergisi Yayın İlkeleri The Foundations Journal Publication Principles	241

Niksar Ulu Camii Üzerine Bir Değerlendirme*

Ayşe Denkbalbant**

Öz

Danışmendli devrinde önemli bir merkez olan Niksar'da yer alan Ulu Camii'nin kimin tarafından yaptırıldığı, inşa tarihi ve mimarı kesin olarak bilinmemektedir. Genellikle araştırmacılar tarafından Danışmendliler'e mal edilen yapının, bu dönemde inşa edildikten sonra Selçuklu döneminde onarım geçirdiği kabul edilmiş olmakla birlikte bazı araştırmacılar tarafından da tamamıyla Selçuklu döneminde inşa edildiği öne sürülerek taşıdığı mimarî özelliklerle yapı açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada farklı görüşlerin yer aldığı kaynaklar ile özellikle yapının geçirdiği onarımlar göz önünde bulundurulmuş, bugün yapıda gözlenen mimarî ve süsleme özellikleri yeniden değerlendirilerek yapının banisi ve inşa tarihi hakkında bir değerlendirilme yapılmaya çalışılmıştır. Böylece, Niksar Ulu Camii'nin XII. yüzyılda inşa edilmiş bir Danışmendli yapısı olmasından ziyade, XIII. yüzyılda inşa edilmiş bir yapı olduğu ortaya çıkmaktadır. Yapının banisi olarak ise Tokat Gök Medrese ve Niksar Çöreği Büyük Tekkesi'nin de banisi olduğu kabul edilen Muineddin Süleyman Pervane'nin Tokat ve Niksar'da etkin olduğu dönemde, bu yapıyı da inşa ettirmiş olması ihtimali kuvvetlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Niksar, Niksar Ulu Camii, Danışmendliler

A Study on Niksar Ulu Mosque

Abstract

There is no exact information regarding the patron, the architecture and the date of construction of the Ulu Camii located in Niksar, a significant center of the Danismend era. Researchers mainly attribute the construction of this building to the Danismends. It is also accepted that it had gone through renovation under the Seljuk period. However, other scholars assert that it was built in its entirety in the Seljuk period and endeavor to explain its architectural qualities through this prism. This study, discusses the different views and especially the renovations made on the building. Architectural and decorative qualities still observed today are re-evaluated and finally, the patron and the construction date of the building are discussed. It seems that evidence shows that the Niksar Ulu Camii is a structure built in the XIII. Century, rather than a Danismend structure built in the XII. Century. As for the patron of the building, there is now stronger indications that it was Muineddin Süleyman Pervane –accepted also as the patron of the Tokat Gök Medrese and the Niksar Çöreği Büyük Tekkesi– who most likely patronized the construction of this building, while he was active in Tokat and Niksar.

Key Words: Niksar, Niksar Ulu Camii (Grand Mosque), Danışmendi Period

* Niksar Belediye Başkanlığı'nın 22 Mart 2012 'de Niksar'da düzenlediği "Niksar Tarihi, Su Kültürü ve Teknolojileri Çalıştayı" nda bildiri olarak sunulmuştur.

** Öğr.Gör.Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk ve İslam Sanatı Anabilim Dalı; aysednb@yahoo.com.

Tarihçesi

Niksar Kalesi'nin kuzeydoğusunda yer alan ve Niksar'ın önemli tarihi yapılarından biri olan Ulu Camii'nin kimin tarafından yaptırıldığı ve inşa tarihi, ayrıca mimarı kesin olarak bilinmemektedir. Çeşitli kaynaklarda Danişmendli dönemine tarihlenmiş ve banisi olarak Çepnizâde *Hasan Bey*'in adı verilmiştir. Bunun yanı sıra Danişmendli döneminde inşa edildikten sonra Selçuklu döneminde onarım geçirdiği ya da tamamıyla Selçuklu döneminde inşa edildiği öne sürülerek yapının bu döneme ait taşıdığı mimarî özellikleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Yapı, Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde *Melik Gazi Camisi* adıyla anılmaktadır (Evliya Çelebi 1970: 193). A. Gabriel, yapının H. 540 (M. 1146) tarihinde Çepnizâde *Hasan Bey* tarafından yaptırıldığını belirtmektedir (Gabriel 1934: 122). M. Gültekin, yapının inşa tarihiyle ilgili bir iz olmadığını söylerken Gabriel'in tarihini tekrarlamakta, ayrıca yapının mimarî özelliklerine bakılarak Danişmendli dönemine ait olması gerektiğine değinmektedir (Gültekin 1968: 22). T. Cantay, yapının genel bir inanişla H. 540 (M. 1145/46) yıllarına tarihlendiğini, bu durumda *Nizameddin Yağlıbasan*'ın hükümdarlık yıllarında (M. 1142-1164) inşa edilmiş olması gerektiğini söylemekte, mahalli geleneğe göre de Çepnizâde *Hasan Bey* tarafından yaptırılmış olduğunu belirtmektedir (Cantay 1976: 31). Cantay, daha sonraki yıllarda yaptığı çalışmasında Niksar'da Danişmendli döneminden bir caminin bulunması gerektiğini kabul etmekle birlikte, günümüzdeki yapının bazı mimarî ve süsleme özelliklerini, ayrıca tarihî olayları da göz önüne alarak, yapının günümüzdeki haliyle 18. yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlenmenin mümkün olabileceği üzerinde durmaktadır (Cantay 1980: 363-364). H. Çal daha önceki bilgileri de değerlendirmiş ancak daha çok Cantay'ın son çalışması üzerinde durmuştur. Buradaki bazı görüşlere katılmış, bazılarını ise eleştirerek yapının Danişmendli dönemine ait olmakla birlikte 18. yüzyılda geçirdiği büyük bir onarım sonucunda bugünkü halini almış olduğu sonucuna varmıştır (Çal 1989: 15-19). K. Şahin, vakıf kayıtlarında *Danişmend Ahmed Gazi* adına düzenlenmiş bir vakfiyede *Bey Camii* olarak geçen yapının Ulu Camii olduğunun tahmin edildiğini, aynı caminin tapu tahrir defterleri ve vakıf kayıtlarında da *Cami-i Kebir* ve *Beyzade Hasan Bey Camii* olarak geçtiğini belirtmiştir (Şahin 1999: 103, dip-

not [dp.] 472-474). Camii, bunlardan başka benzer bilgilerle çeşitli kaynaklarda da incelenmiştir.¹

Mimarî ve Süslemesi

Ulu Camii, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen plana sahiptir. Yapının doğu cephesi kuzeybatıya doğru kırılma yaparak kuzey duvarı ile birleşmektedir. Mihraba dik beş nefli yapının orta nefi diğerlerinden biraz daha geniş ve yüksektir. Caminin mihrap önü mekânı ve orta nefte kuzeyden itibaren üçüncü birimi kubbe, diğer birimleri ise çapraz tonozlarla örtülüdür. Tonozlar, kare kesitli 24 ayakla taşınan sivri kemerlere oturmaktadır. Duvarlar moloz taş ile örülmüş olup köşe bağlantılarında yer yer kesme taş görülmektedir. Yapının dış cephelerinde düzensiz aralıklarla payandalar vardır. Mihrap cephesinde çift sıralı, diğer cephelerde ise tek sıralı pencereler yer almıştır. Üstü ahşap çatıyla örtülü son cemaat yerine sahip olan caminin mi-naresi batı, taçkapısı ise kuzey cephesindedir. Günümüzde yol seviyesinden aşağıda kalan yapının bahçesine basamaklarla ulaşılmaktadır. Mihrap önü kubbesi dışarıdan bir kasnak ve külahla algılanan yapının üzeri kiremit çatıyla örtülüdür (Resim 1-Şekil 1).

Yapının kuzey cephesinde altı ahşap sütunun taşıdığı ahşap sundurmayla örtülü son cemaat yeri bulunmaktadır. Son cemaat yerinde eksenden sağa kaydırılmış olan taçkapının iki yanı zemini yükseltilmiş sekiler şeklinde düzenlenmiştir. Burada sade yuvarlak kemerli birer mihrabiye yer almış olup sol tarafta ayrıca hafif sivri kemerli bir pencere bulunmaktadır. Son cemaat yerinin iki yanı duvarla kapatılmış olup sadece batı yönde sivri kemerli bir pencere mevcuttur (Resim 2).

Eksende olmayan taçkapı, sade bir görünüme sahip yapının en süslemeli bölümlerinden biridir.

1 A. Karahan, Bütün Yönleriyle Niksar, Niksar 1974, s.39-40; B. Kaçar, "Danişmend Döneminde Kültür ve Sanat", *Niksar'ın Fethi ve Danişmendliler Döneminde Niksar Bilgi Şöleni Tebliğleri 8 Haziran 1996*, Niksar 1996, s.31-32; N. Seçgin, *Tokat ve İlçeleri Mimari Eserleri*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Türk ve İslam Sanatları Programı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1997, 85; H. Eker, N. Güneş, *Niksar'da Vakıflar ve Tarihi Eserler*, Niksar 2002, s.224-225; R.H. Ilıcalı, *Anadolu Türk Sanatında Danişmendli Eserlerinin Yeri ve Önemi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1999, s.38-45; S. Solmaz, *Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2001, s.280-284.

Taçkapının dıştaki bordüründe altı köşeli küçük yıldızların uçlarından devam ederek çokgenler meydana gelmekte ve daha büyük altgenlerin çevrelediği bu kompozisyon küçük altgenlerle birbirine bağlanmaktadır. Bu bordür üzerinde eski resimlerde görülen ve boya ile yazılmış kitabede, H. 1317 (M. 1899/1900) tarihi verilmiştir (Resim 6).² İkinci bordürde uçları sivri sonlanan gamalı haçların kaydırmalı olarak iç içe yerleştirilmesiyle oluşturulmuş bir kompozisyon yer almaktadır. Bundan sonra hafif şevli ve kapıda yüzeysel bir kademelenmeye geçişi sağlayan ince bordür üzerinde iç içe geçmiş basık altgenlerden oluşan dörtlü düğüm dizisi görülmektedir. Giriş açıklığı üzerinde yer alan kemer, geçmeli taşlardan oluşmaktadır. Kapının iki yanında kemer başlangıçlarının hemen altında çıkma yapacak şekilde stilize çiçek motifli silmeler vardır. Kemer köşeliklerinde on iki kollu yıldızdan gelişen rozetler bulunmaktadır. Kapının üzerinde yer alan kitabelik dilimli bursa kemerli niş içindedir. Yapının döneminden kalan bir kitabe bulunmamakla birlikte yine eski resimlerde, Osmanlı döneminde boya ile Kur'an-ı Kerim'in 4. Suresi 103. ayetinin son bölümünün yazıldığı ve Sultan II. Abdülhamid'in tuğrasının bulunduğu görülmektedir (Cantay 1980: 367) (Resim 3, Resim 5, Resim 7). Günümüzde bu yazılar ve tuğra tespit edilememektedir. Kitabe bölümünü üç yönden altı kollu yıldızlardan oluşan bir bordür çevrelemekte, kitabeliğin köşeliklerinde ise uçları küçük rumî ve palmetlerle sonlanan kıvrık dallar yer almaktadır. Taçkapının hem taş süslemeli hem de sade kesme taş örgülü bölümlerinde onarım yapılarak yıpranmış taşların değiştirilmiş olduğu fark edilmektedir (Resim 4).

Yapının batı cephesi güney ve doğu cepheleri gibi moloz taş örgülüdür (Resim 8-9). Bu cephede, geneli dikdörtgen prizma şeklinde olmak üzere değişik genişlik ve büyüklükte moloz taş örgülü beş adet payanda; payandalar arasında da üst seviyede altı küçük dikdörtgen pencere yer almaktadır. Yapının 19. yüzyıldaki onarımda yeniden inşa edildiği düşünülen minaresi de bu cephededir (Resim 8). Bir cephesinden yapıya bitişik olan minare, alçak kare platform üzerinde yapının yüksekli-

ğince kesme taştan sekizgen bir kaideye sahiptir. Kaidenin yüzeyleri, kademeli kemerlerle sonlanan yüzeysel nişlerle hareketlendirilmiştir. Minarenin sekizgen bir pabuçlukla geçilen silindirik gövdesi tuğladan, şerefesi ise sade ve kesme taştan olup minare bir külahla sonlanmaktadır. Evliya Çelebi camiyle ilgili çok fazla mimarî detay vermezken yalnızca dünyada benzeri bulunmayan ince, uzun bir tuğla minaresinin bulunduğunu belirtmektedir (Evliya Çelebi 1970: 193). Bu cephede ayrıca minarenin hemen yanında dört basamakla ulaşılan kesme taştan yuvarlak kemerli küçük bir kapı bulunmaktadır (Resim 9).

Güney cephede mihrap, yapının yüksekliğince ve geniş, dikdörtgen bir çıkma halinde dıştan da algılanmaktadır (Resim 10). Mihrap çıkmasının iki yanında dikdörtgen prizma şeklinde moloz taş örgülü iki payanda, cephenin batı köşesinde de daire şeklinde oldukça geniş bir payanda daha yer almaktadır. Bu cephedeki pencereler payandaların her iki yanında, altı üstlü iki sıra olmak üzere sekiz tanedir. Alt sıradaki pencereler sivri kemerli, üst sıra pencereler ise küçük dikdörtgen açıklıklıdır. Mihrap önündeki kubbe, dıştan on iki kenarlı tuğla örgülü bir kasağa sahip olup günümüzde kurşun bir külahla örtülüdür.

Yapının doğu cephesi, diğer cephelere göre yarısına kadar toprağa gömülüdür (Resim 11). Bu cephede de moloz taş örgülü ve dikdörtgen prizma şeklinde altı adet payanda, aralarında da tek sıra ve dikdörtgen açıklıklı altı adet pencere yer almaktadır. Cephe, kuzeybatıya doğru kırılma yaparak kuzey duvarı ile birleşmektedir.

Dikdörtgen planlı yapı, içte mihraba dik beş nefli düzenlemiştir (Resim 12). Taçkapı sağdan ikinci nefe açılmakta olup hemen hemen orta aksa denk gelen üçüncü nef ise diğerlerinden biraz daha geniş ve yüksektir. Kesme taştan inşa edilmiş 24 tane kare kesitli ayağın taşıdığı yine kesme taştan sivri kemerler, mihrap önündeki kubbe (Resim 14), kuzeyden itibaren 3. birimin üzerindeki kubbe ve diğer birimlerin üzerini örten çapraz tonozları taşımaktadır (Resim 13). Eski resimlerinde geç dönem kalem işleriyle süslenmiş olduğu anlaşılan yapının içi bugün kemerler, ayaklar ve mihrap haricinde sıvalı ve beyaz boyalıdır. Kalem işleri mihrap eksenindeki ikinci kubbede, pandantiflerinde ve taş ayakların bazılarında görülmektedir (Resim 15). Restorasyon sırasında elden geçtiği anlaşılan

2 T. Cantay, "Niksar Ulu Camii", *Bedrettin Cömert'e Armağan, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi, Beşeri Bilimler Dergisi Özel Sayı*, Ankara 1980, s.367'de kitabenin tarihinin en dıştaki bordürün üzerinde verildiği, bordür üzerinde yer alan yazıların ve kitabelik içindeki yazıların hatlarının aynı elden çıktığı belirtilmektedir.

bu süslemelerde kubbe göbeğinde yazı, etrafında akant yaprakları ve çiçekli taç düzenlemelerinden oluşan bitkisel süsleme, kubbe eteğinde ve kubbe kasnağındaki pencere kenarlarında basit geometrik süslemeler, pandantiflerde ise çiçeklerden oluşan bitkisel düzenlemeler yer almıştır. Bugün altında müezzin mahfili bulunan bu kubbenin, zamanında altında bir havuz bulunan aydınlık feneri şeklinde düzenlenmiş olduğunu, yapının geçirdiği onarımlar sonucunda da üstü örtülerek kubbeli forma dönüştürüldüğünü düşünmek mümkündür. T. Cantay, bu alanın yapının ilk inşa döneminde hünkâr mahfili olarak yapıldığını ve taçkapının sağa kaydırılmasının sebebinin de bu düzenleme olduğunu ileri sürmekte, ayrıca kubbenin altında 19. yüzyılda yine bir hünkâr mahfili yapıldığını belirtmektedir (Cantay 1980: 366).

Caminin iç mekânında, batı cephesinde, minareye ulaşımı sağlayan bir kapı ve merdivenler bulunmaktadır. Ayrıca içte, doğu ve batı cephelerde kemerlerin başlangıç seviyesinde bazı taş konsollar dikkati çekmektedir. Günümüzde işlevsiz konumdaki taş konsolların özgün fonksiyonları hakkında bir bilgi yoktur.

Yapının taçkapıyla birlikte en süslemeli yerlerinden birini oluşturan mihrap iki renkli kesme taşla inşa edilmiş olup dört bordürle çevrelenmiştir (Resim 16). En dıştaki bordürde, bir sıra on iki kollu yıldızdan gelişen geometrik motif, bir sıra da bu motifin iki yarım parçasının düğümlenmesiyle meydana gelen geometrik düzenleme vardır. İkinci bordür üzerinde on iki kollu yıldızdan gelişen geometrik düzenleme belirgin bir altıgen oluşturmakta, bir sıra bütün, bir sıra da iki yarım motifin yan yana kullanılmasıyla elde edilen geometrik düzenleme yer almaktadır (Resim 18). Bu bordürün hemen üzerinde İhlas Suresi yazılıdır. Üçüncü bordürde, altı kollu yıldızdan gelişen kompozisyonun devam eden kolları basık dikdörtgenler meydana getirmiş, bu motifler aralarda basık karelerle birbirine bağlanmıştır. Hafif şevli bir yüzey üzerinde yer alan ikili örgü motifli dar bordürle aynı zamanda mihraba doğru bir kademelenme oluşmuştur. Beş sıralı mukarnaslı kavsaraya sahip olan mihrap nişinin iki köşesinde geçme motifli sütunçeler ve üzerinde de iki katlı sütunçe başlıkları yer almaktadır (Resim 17, Resim 19). Sütunçe başlıklarında yer alan derin yivli kıvrık dallar, küçük rumiler ve palmetlerle sonlanmaktadır. Mihrabın köşeliklerinde kırık hatlı geçmelerden oluşan geometrik bir kompozisyon

görülmektedir. Mihrap nişinin içi on kollu yıldızdan gelişen geometrik düzenleme ile kaplanmış olup burada dilimli kemerli ve istiridye kavsaralı ikinci bir niş daha bulunmaktadır (Resim 20).

Geçirdiği Onarımlar

Yapıda yüzyıllar içinde oldukça fazla mimarî değişiklik meydana gelmiştir. Yazılı kaynak ve fotoğraflardan izleyebildiğimiz kadarıyla bu değişiklikler muhtemelen Niksar'ın depremlerden oldukça fazla etkilenmesinden dolayıdır. 1939 Erzincan depreminde yapı çok büyük zarar görmüştür.

Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu ve Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün arşivindeki belgelere göre yapıda 1960-1969'lu yıllar arasında, ayrıca 1993-2003 yılları arasında çeşitli tespitler ve onarımlar yapılmıştır. Özellikle 1968 ve 1969 yıllarındaki tespitler, fotoğraflarla da izlenebilmektedir. Muhtemelen yapının 1939 depreminden sonraki halini yansıtan bu durum için, Yılmaz Önge imzalı bazı raporlar verilmiştir. Bu raporlarda; yapının taçkapısı ve ön cephe ile bunun arkasındaki ilk tonoz sırasının takviye edilerek restorasyona hazırlanması gerektiği; tehlikeli durumdaki taçkapının numaralanıp sökülerek yeniden monte edilmesi ve eksiklerinin tamamlanması; cami içinde ve dışında kazı yapılarak gereken kotların tespit edilmesi; çatlamış tonozların dikilmesi; şakülden kaymış moloz taş duvarların (yıkılarak) yeniden örülmesi; yıkılmış olan tonozların tamamlanması; çökmesi muhtemel kubbenin takviye edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Taçkapının sol tarafındaki mihrap da 1968 yılındaki çalışmalarda ortaya çıkarılmış ve son cemaat yerinin yeniden inşasına karar verilmiştir. 1993-2003 yılları arasındaki belgeler çeşitli kamulaştırma, çevre düzenlemesi, yapının çatısında yapılan onarım ve zemininde yapılan kaplama çalışmalarıyla ilgilidir. 1998 tarihli bir raporda ise caminin dış duvarlarını çevreleyen payandaların orijinal (yapıyla çağdaş) olup olmadığının anlaşılamadığı belirtilmektedir.³

Yukarıdaki raporlarda bahsedilen çalışmalarla ilgili tespit edebildiğimiz fotoğraflar 1960'lı yıllara ait olup, 1970'li yılların sonlarına doğru olan fotoğraflarda, camide yapılan restorasyonlar sonucunda biraz daha iyi konumda olduğu görülmektedir.

3 Niksar Belediyesi Arşivi'ni bizimle paylaşarak Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu ve Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün belgelerinden faydalanmamızı sağlayan Hüseyin Şahin'e teşekkür ederiz.

1968’li yıllardaki fotoğraflarda özellikle yapının giriş cephesindeki farklılıklar dikkati çekmektedir. Günümüzde var olan sundurma bu dönemde yoktur. Yapı, önündeki toprak yığnında adeta gömülmüş durumda olup taçkapının dıştan ahşap kalaslarla desteklendiği görülmektedir. Cephenin sağ tarafındaki mihrap görülürken, sol taraf hem toprak altında olduğundan hem de bu duvara bitişen başka duvarlar bulunduğundan bu yöndeki mihrap görülememektedir. Mihrap, aynı yıllarda bu bölümde yapılan kazı sonucunda ortaya çıkarılmıştır (Resim 21).

Başka bir fotoğrafta ise taçkapıda yapılacak çalışmalar için, değiştirilmesi amacıyla yıpranmış taşların numaralandığı dikkati çekmektedir (Resim 22).

Yapının batı cephesine ait fotoğraflarda, dış cephesinin de oldukça harap olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bu cephede özellikle payandalar da dikkati çekmektedir. Daha sonraki yıllarda çeşitli raporlarla payandaların orijinal (yapının ilk dönemiyle çağdaş) olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapının geçirdiği onarımlar sonucunda taşlar arasındaki derzlerin yeniden yapılmasıyla duvarlar ile payandalar arasındaki dilatasyonlar anlaşılabilir duruma gelmiştir. Ancak erken tarihli bu fotoğraflarda payandalarla beden duvarları arasındaki dilatasyon açıkça belli olmakta, bu da payandaların sonraki onarımlarda eklendiğine işaret etmektedir. Özellikle batı cephesindeki ilk payandanın altında kalmış olan pencere, payandanın statik durum gereğince sonradan inşa edilmesiyle yarı kapatılmış halde görülmektedir. Kesme taştan kaide üzerinde tuğla gövdeye sahip minarenin yıkık olduğunu da bu fotoğraftan tespit etmekteyiz (Resim 23-25).

Yapının güney (mihrap) cephesine ait ve onarımların başladığı yıllarda çekilmiş bir fotoğrafta pencere düzenleri dikkati çekmektedir. Yapının orijinalinde, muhtemelen mihrap önü kubbesinde yer alan pencereler, aynı akstaki aydınlık feneri (günümüzde kubbeyle örtülü) ve beden duvarlarının üst seviyelerindeki mazgal açıklıklarla ışık aldığı düşünülebilir. Ancak günümüzdeki pencere düzeni batı ve doğu cephelerde tek sıra, mihrap cephesinde ise iki sıralı düzendedir. Payandaların yerleştirilişi de göz önüne alındığında pencerelerin sonraki onarımlarda bazılarının büyütülerek, bazılarının da yeni açılarak bugünkü görünümünü kazandıklarını düşünebiliriz. Özellikle alt sıra pencereler kesme taştan hafif sivri kemerli formlarıyla

Osmanlı döneminde yapılmış bir onarıma işaret etmektedir. Son cemaat yerinin batı yönündeki pencere açıklığı ve yine batı cephede minarenin hemen yanında yer alan kapı açıklığının da bu sonraki onarımın izleri olması muhtemeldir. Batı cephesindeki minarenin kaidesindeki özellikler geç dönem onarıma işaret etmekte olup, bütün bu onarımların da taçkapıda Sultan II. Abdülhamid’in tuğrası ve 1317 (M.1899-1900) tarihinin verildiği kitabeye bağlı olarak 20. yüzyılın başında yapılmış olduklarını ileri sürebiliriz. Çokgen formlu mihrap önü kubbesinin de dıştan örülerek dairesel bir forma getirildiği, ancak dökülen sıvalardan içteki tuğla örgülü çokgen kasnağın görüldüğü fark edilmektedir (Resim 26).

1970’li yılların sonuna ait bir fotoğrafta, minarenin tamamlanmış olduğu, ayrıca mihrap önü kubbesinin çokgen formunu belirtecek şekilde tuğla örgüsüyle anarıldığı ve bir külahla kapatıldığı görülmektedir (Resim 27).

Yine yukarıda bahsedilen raporlarda verilen bilgilerle ilgili bazı fotoğraflarda da çatlamış -yıkılmış tonozlar ve kemerler, yine yer yer yıkılmış ve çatlamış duvarlarla yapının oldukça harap halde olduğu görülmektedir (Resim 28). Bu durumundan sonra yapı kapsamlı bir şekilde ele alınmış, tonozlar, kemerler ve duvarlar onarılarak ayağa kaldırılmıştır. Bu fotoğraflardan yapının kemerleri, ayakları ve kubbeleri içindeki sade bitkisel düzenlemeli kalem işleri de fark edilmekte olup bunların da 20. yüzyılın başındaki Osmanlı onarımında yapıldığını öne sürmek mümkündür (Resim 30). Bu süslemelerden yalnızca orta nefin kuzeyden 3. biriminin kubbesindekiler ve bazı ayaklar üzerindeki izler korunmuş, duvarlar ve tonozlar sıva üzerine beyaz boyayla sade bırakılmıştır.

Tarihi Üzerine

Niksar Ulu Camii’nin Danişmendliler döneminde, 540 (1145)’de inşa edildiği bazı nedenlerden ötürü ileri sürülmektedir. Öncelikle, Niksar’ın Türkler tarafından ilk fethedildiğinde kaledeki bir kilisenin mescide çevrilmiş olması muhtemeldir. T. Baykara, kale alanının büyüklüğünden ötürü burada birkaç mescid kullanılmış olabileceğini ve kalede Danişmendli döneminden bir mescid bulunduğunu söylemektedir. Baykara, kaleye girişin tam karşısında yer alan Ulu Cami’nin 12. yüzyılda Danişmendliler döneminde yapıldığı kabul edildiğinde, caminin etrafının da Türk mahalleleri ile çevrili olması ge-

rektiğini düşünmektedir. Buna göre sur dışında da iskânın başlaması, Bizanslıların 1139-1140'deki saldırılarının başarısızlıkla sonuçlanmasından sonradır. Baykara'ya göre sur dışına yayılan halkın kale dışında da cami ihtiyacının karşılanması amacıyla 1140'lardan sonra Ulu Cami inşa edilmiş olabilir (Baykara 1983: 192-193).

Yukarıda da belirtildiği gibi Bizans İmparatoru İoannes, Niksar'ı uzun bir zaman kuşatmasına rağmen, Danişmendli-Selçuklu ittifakı karşısında başarısız olarak 1141'de İstanbul'a geri dönmüştür. Ancak Danişmendli hükümdarı Melik Muhammed'in 1143 yılında ölümü üzerine oğulları arasında taht kavgası çıkmış, Danişmendlilerin Anadolu'daki siyasî gücü zayıflayarak, üstünlük Anadolu Selçuklu Devleti'ne geçmiştir. Danişmendlilerin üç kola ayrılmasıyla sonuçlanan bu durum karşısında mücadeleler devam etmiş, 1175'te Sivas, Niksar, Tokat ve diğer Danişmendli bölgeleri Sultan II. Kılıçarslan tarafından ele geçirilmiştir (Keleş 1996: 83-85).

Niksar Ulu Camii'nin, Danişmendli dönemine (Nizameddin Yağıbasan'ın hükümdarlık yıllarına) ait olduğu düşünüldüğünde, 1140-1175 yılları arasındaki bu karışık dönemde ve sur dışında inşa edildiğini kabul etmek gerekmektedir. Kaynak gösterilmeden Yağıbasan tarafından Danişmend Gazi için inşa ettirildiği düşünülen Danişmend Gazi Türbesi ve Zaviyesi'nin de şehir dışında yer alması, bazı araştırmacılara Ulu Cami'nin de bu dönemde sur dışında inşa edilmiş olduğunu gösteren bir işaret sayılmaktadır.

Niksar Ulu Camii'nin Çepnizâde Hasan Bey tarafından yaptırıldığına dair genel bir bilgi de çeşitli kaynaklarda geçmektedir. Camii, Çepnizâde Hasan Bey adıyla anılan mahallede yer almakta olup bu şahsın Danişmendli döneminden Çepni Beyzade Hasan Bey olduğu ileri sürülmektedir.⁴ F. Sümer'e göre, Danişmendlilerin ağırlıklı nüfusunu büyük ihtimalle Çepniler oluşturmaktaydı. Sümer, Niksar Ulu Camii'nin Çepnizâde Hasan Bey tarafından yaptırıldığını söylerken, 1455 yıllarına ait vakıflar tahrir defterine göre Anadolu'nun kuzeyinde, Ordu ve çevresinde Çepnilere ait dört yer ismi bulunduğunu belirtir (Sümer 1991: 48, dp.16). H.Bostan, Anadolu'da Moğol baskısı kalktıktan sonra Niksar

ve çevresinde Çepni boyundan oldukları kuvvetle muhtemel Taceddin Bey'in hükümdarlığını yaptığı Taceddinoğulları Beyliği'nin kurulduğunu belirtmektedir (Bostan 2000: 188). Buradaki bilgilere göre Niksar ve çevresinde devam eden gelenekle Çepni-Çepnizâde isminin sonraki dönemlerde de kullanılmış olduğunu düşünebiliriz. Bu durumda caminin Çepnizâde Hasan Bey tarafından yaptırılmış olması ihtimalinin yanı sıra, ismin daha sonraki yıllardaki bir onarımdan kalmış olması daha kuvvetle muhtemeldir.

Yukarıda değinilen mimarî ve süsleme özellikleri göz önüne alınarak, yapının tarihlendirilmesi konusunda bazı görüşler ileri sürülecektir.

Bu konuda öncelikle, T. Cantay'ın 1980 tarihli makalesindeki bilgileri değerlendirmek gerekmektedir. Cantay, Niksar'da Danişmendli döneminden bir ulu cami bulunması gerektiğini kabul etmekle birlikte, yaptığı incelemeler sonucunda yapının Danişmendli dönemine ait olmadığını, ancak tek bir inşa döneminin eseri olduğu üzerinde durmaktadır. Buna göre yapının planı, duvar örgüsü, yapıyı dışarıdan çevreleyen payandalar yapının tek seferde inşa edildiğini göstermekte, taş süslemeli taçkapı ve mihrap da yapının tek inşa dönemi geçirdiği görüşünü desteklemektedir. Cantay'a göre yapının planı ve üst örtüsü gibi mimarî unsurlar sadece Danişmendli döneminde değil, 13. yüzyılda da görülebilecek özelliklerdir. Niksar'ın deprem kuşağı üzerinde bulunmasından dolayı büyük depremler geçirdiği, özellikle 1236, 1251, 1254 ve 1268 yıllarında meydana gelen depremlerden de son ikisinin bu bölge için çok yıkıcı olduğunun üzerinde duran Cantay, muhtemelen bu depremlerden birinde yıkılmış olan Danişmendli dönemi camisinin yerine şimdiki caminin inşa edilmiş olabileceğini belirtmektedir. Böylece taçkapı ve mihraptaki süsleme özellikleriyle yapıyı 13. yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlenen Cantay, yapının banisi olarak da Muineddin Süleyman Pervane üzerinde durmaktadır (Cantay, 1980: 363-364).⁵

Çeşitli kaynaklarda, Niksar'ın 13. yüzyılda, Danişmendli dönemindeki eski önemini tekrar kazandığı bilgisi yer almaktadır. T. Baykara'ya göre, 13. yüz-

4 K. Şahin, *Danişmendliler Döneminde Niksar (1071-1178) Tıp Medreseleri ve Diğer Tarihi Eserler*, Niksar 1999, s.103, dp.475'te Vakıflar Arşivi Şahsiyet Defteri, 3/2, sıra, 2523'e dayanarak söz konusu kişinin Danişmendli döneminde yaşamış olan Çepni Beyzade Hasan Bey olduğunu belirtmektedir.

5 Ayrıca çeşitli kaynaklarda Niksar'ın 1289 yılında geçirdiği büyük bir sel felaketinden de bahsedilmektedir. H. Bostan, "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı yönetiminde Niksar Şehri (1455-1574)", *XIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, C.3/3, Ankara 2002, s.1486; H. Bostan, "Niksar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.33, İstanbul 2007, s.119.

yılda Tokat'ın hızlı gelişmesi, Niksar'ı da etkilemiş ve yüzyılın sonlarından itibaren İlhanlı döneminde şehir yeniden canlanmış olmalıdır. İran tarihçisi Kazvini'nin bu dönemde orta büyüklükte bir şehir olarak gösterdiği Niksar'ın vergisi hayli yüksektir. Baykara, 14. yüzyılın başlarında burada sikke kesilmesinin de şehrin parlaklığına işaret olduğunu eklemektedir (Baykara 1983: 191). H. Bostan, yine Kazvini'ye dayanarak benzer bilgileri paylaşırken, Niksar'da çok miktarda bağ ve bahçe bulunduğunu, buralarda bol bol meyve yetiştiğini ve 187 bin dinar vergi gelirinin olduğunu, ayrıca bu dönemde Niksar'ın Anadolu Selçukluları tarafından *darü'l-ikbal* olarak anıldığını belirtmektedir (Bostan 2002: 1486).

Selçuklu Sultanı IV. Kılıç Aslan'ın 1258'de Niksar'da yeniden tahta oturması da, 13. yüzyılda şehrin önem kazanmasının siyasî nedeni olarak görülebilir. Sultan IV. Kılıç Aslan, şehri, bu dönemin önemli siyasî isimlerinden Muineddin Süleyman Pervane'ye ikta olarak vermişti. Cantay'a göre, IV. Kılıç Aslan'ın Muineddin Süleyman Pervane'nin ikamet yeri olan Tokat'ı saltanatının merkezi olarak seçmesi, Niksar'ın Tokat'a yakın olması, ayrıca yine Muineddin Süleyman'ın mülkü olan Şebinkarahisar ve Erzincan yolunun üzerinde olması, Niksar Ulu Camii'nin bu dönemde Muineddin Süleyman Pervane tarafından inşa ettirilmiş olabileceğine işaret etmektedir. Cantay, Muineddin Süleyman Pervane'nin imar işlerine önem verdiğini belirterek çalışmasında Pervane'nin yaptırmış olduğu yapılara da değinmektedir (Cantay 1980: 364, 368, dp.7).

H.Çal ise çalışmasında Cantay'ın görüşlerinin bazılarına eleştiri getirmektedir. Çal, yapının Danişmendli dönemine ait olması gerektiğini düşünmekte, ancak taçkapı ve mihrabın taş işçiliğinin 13. yüzyıla uygun olduğunu belirtmektedir. Böylece taçkapı ve mihrabın 13. yüzyılın ikinci çeyreğinde büyük bir onarım sırasında yenilendiğini, taçkapıdaki kemer işçiliğinde ve kitabe boşluğunun yanlarındaki bitki motiflerinin ise, taçkapının Osmanlı dönemindeki bir onarımına işaret ettiğini ileri sürmektedir (Çal 1989: 18-19).

Niksar Ulu Camii, mihraba dik beş nefli bir yapı olup mihrap önünde kubbe bulunmaktadır. Yapının plan tipinden yola çıkarak 12. yüzyıla tarihlenirilmesi yapılmıştır.

12. ve 13. yüzyıllarda inşa edilmiş olan benzer örnekler bakacak olursak; 1150 tarihli Bitlis Ulu Camii, enine dikdörtgen şemada, mihraba paralel üç nefli ve mihrap önü kubbeli planlıdır (Altun 1988: P.131). 1205 tarihli Kayseri Ulu Camii, dikdörtgen şemada, mihraba paralel nefli olup mihrap aksında dikeylik vurgulanmıştır (Altun 1988: P.159). Özgünü 12. yüzyıla ait olan Erzurum Ulu Camii, kareye yakın dikdörtgen planda, mihraba dik yedi neflidir. Ortadaki nef diğerlerinden geniş olup mihrap önü kubbelidir (Altun 1988: P.165). Özgününde mihraba dik beş nefli düzenlenmiş olan ve 1210 tarihinden önce inşa edilmiş olduğu anlaşılan Kayseri Kölük Camii, mihrap önü kubbesi dışında, aynı aksta ikinci bir kubbeye de sahiptir (Altun 1988: P.157). 1281 tarihli Develi Ulu Camii, kareye yakın dikdörtgen planda ve mihraba dik beş nefli ve mihrap önünde kubbelidir (Altun 1988: P.194-195). Söz konusu mihraba paralel ya da dik ve mihrap önü kubbeli mekânlı plan şeması, erken dönemlerde görülebileceği gibi Develi Ulu Camii örneğinin benzeri olarak 1280'li yıllarda da karşımıza çıkan bir plandır. Bu açıdan bakıldığında yapının yalnızca planına bağlı olarak tarihlendirilme yapılması doğru olmamaktadır.

Bitlis Ulu Camii, Erzurum Ulu Camii ve Erzurum Kale Mescidi gibi yapılarda da mihrap önü kubbesinin kasnaklı ve külahlı düzeniyle dıştan vurgulandığını görmekteyiz. Bitlis Ulu Camii ve Erzurum Ulu Camii gibi yapılarda iç mekândaki kemer ve ayak düzeni nispeten yüksekken, Develi Ulu Camii örneğinde ise kemer ve ayak düzeninin nispeten basık olduğu görülmektedir. Bunların yanı sıra Niksar Ulu Camii'nin iç mekânındaki yükseklik etkisinin benzeri 1335 tarihli Niğde Sungur Bey Camii'nde de hissedilmektedir.

Niksar Ulu Camii'nin taçkapısı ile mihrabındaki süslemeler arasında benzerlikler bulunmaktadır. Taçkapının ilk bordüründeki yıldız geçme kompozisyonu, mihrabın birinci ve üçüncü bordürlerindeki yıldız geçme kompozisyonlarıyla benzerlik göstermektedir. Ayrıca taçkapının ikinci bordüründeki geometrik geçmeli düzende süsleme de mihrap nişinin köşeliklerinde yer alan geometrik geçmeli düzende süslemeyle benzerlik taşımaktadır. Taçkapıda kitabeliğin köşeliklerindeki kıvrık dal-palmet düzenlemesinin benzeri mihrapta sütunçe başlıklarında da karşımıza çıkmaktadır. Taçkapı ve mihrabın taş işçiliği özellikleri birlikte ele alınmış olduklarına işaret etmektedir.

Muineddin Süleyman Pervane'nin banisi olduğu kabul Tokat Gök Medrese (13. yüzyılın üçüncü çeyreği) ile Niksar Çöreği Büyük Tekkesi'nin (13.-14. yüzyıl) taçkapı süslemeleri, Niksar Ulu Camii'nin taçkapısı ve mihrabındaki süslemelerle benzerlik göstermektedir. Tokat Gök Medrese'nin taçkapı bordürlerindeki yıldız geçmelerden oluşan geometrik düzenleme, Niksar Ulu Camii'nin taçkapı ve mihrabındaki yıldız geçmeli geometrik süslemelere benzemektedir (Resim 31). Ayrıca Niksar Çöreği Büyük Tekkesi'nin taçkapısındaki büyük rozetlerdeki kıvrık dal süslemeleri, Ulu Camii'nin taçkapısındaki kitabeliğin köşeliklerinde yer alan kıvrık dal süslemeleriyle benzerlik göstermektedir. Yine Çöreği Büyük Tekkesi'nin taçkapı bordürlerinde kullanılan palmetli düzenleme, palmet motifleri daha farklı olmakla birlikte caminin mihrabındaki sütunçe başlıklarındaki kıvrık dallı, palmetli düzenlemeyle karşılaştırılabilir (Resim 32-33). Buradaki sütunçe başlıklarının benzerleri 13. yüzyıl yapısı Erzurum Ahmediye Medresesi'ndeki sütunçe başlıklarında da görülmektedir (Resim 34).⁶

Sonuç

Niksar Ulu Camii'nin 12. yüzyılda inşa edilmiş bir Danişmendli yapısı olmasından ziyade, 13. yüzyılda inşa edilmiş bir yapı olduğu ortaya çıkmaktadır. Yapının banisi olarak, Tokat Gök Medrese ve Niksar Çöreği Büyük Tekkesi'nin de banisi olduğu kabul edilen Muineddin Süleyman Pervane'nin Tokat ve Niksar'da etkin olduğu dönemde, bu yapıyı da inşa ettirmiş olması ihtimali kuvvetlenmektedir.

Caminin yalnızca plan özellikleri göz önüne alındığında erken döneme tarihlendirilmiş, taçkapısı ve mihrabındaki süslemelerinin 13. yüzyıl özellikleri göstermesi ise genelde yapının bu dönemde geçirdiği bir onarımda taçkapı ve mihrabının yeniden inşa edilmiş olabileceği fikriyle açıklanmıştır. Ancak yapı hakkında yaptığımız mimarî ve süsleme değerlendirmeleri göz önünde bulundurul-

rak, yapının 13. yüzyılda inşa edildiğini, taçkapı ve mihrabın da yapının ilk inşasıyla çağdaş olduğunu düşünmek mümkündür. Bazı araştırmacıların ileri sürdüğü caminin ekseninde bir hünkâr mahfili bulunduğu ve taçkapının bu nedenle batıya kaydırılmış olduğu fikri, bizce makul görülmemektedir. Orta nefte, kuzeyden üçüncü birimi oluşturan kubbeli alan hünkâr mahfili olduğu şeklinde değerlendirilmiş olsa da, bu dönem yapılarında, yapının tam ortasında yer alan bir hünkâr mahfili örneği bilinmemektedir. Taçkapının eksenden kaydırılarak yerleştirilmiş olması, bu şekildeki bir mimarî zorunluluktan ziyade, yapının inşa edildiği alanın topografyasıyla ilgili olmalıdır. Aynı şekilde Niğde Alâeddin Camii'nin taçkapısı ana cepheye değil, doğu cephenin köşesinde yer almakta, Niğde Sungur Bey Camii'nde de yine taçkapı doğu cephenin kenarına alınmış vaziyettedir. Niksar Ulu Camii'nin kuzeydoğu köşesindeki kırılmayı da topografya ile ilgili ya da yapının inşa edildiği dönemde burada bulunan başka bir yapıdan dolayı bir pahlanmaya ihtiyaç duyulabileceği doğrultusunda düşünmek daha makul olacağı kanaatindeyiz. Yapının özgün mimarisinde payandaların inşa durumu da tartışma konusu olmuştur. Restorasyon öncesi fotoğraflardan, söz konusu payandaların, yapının beden duvarlarıyla olan dilatasyonu açıkça görülmekte olup payandaların sonradan, belki de şehrin geçirdiği depremler sonrasında ihtiyaç duyularak inşa edildikleri anlaşılmaktadır. Aynı şekilde yapının beden duvarlarına açılmış olan pencerelerin de özgün durumu bilinmemektedir. Pencerelerin de yapının 20. yüzyılın başında geçirdiği onarım sırasında elden geçirildiği, batı cepheye küçük kapının bu dönemde açıldığını, yine minarenin de bu dönemde tekrar inşa edilmiş olduğunu düşünmek mümkündür.

6 Ayrıca, H.Çal, taçkapıdaki iç içe altıgen geçmelerinin Karatay Hanı'nın avlu taçkapısının iç yüzünde, gamalı haç geçmesinin de Aksaray Sultan Han (1220) taçkapısında ve Konya Sahip Ata Camii (1258) minare gövdesinde; mihraptaki altıgenler geçmesinin Niksar Kırkkızlar Kümbeti'nde (13.yy. 2.çeyreği), mihrap kemer köşeliğindeki kompozisyonun da Niğde Alâeddin Camii'nde (1223) de görülebildiğini söyleyerek tarihleme konusunda karşılaştırma yapmıştır. Çal, a.g.e., s.19. Şüphesiz söz konusu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. S. Mülâyim, Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler, Selçuklu Çağı, Ankara 1982; S. Ögel, Anadolu Selçuklularının Taş Tezini, Ankara 1987.

KAYNAKLAR

- Altun, A. (1988). *Ortaçağ Türk Mimarîsinin Anahatları İçin Bir Özet*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Baykara, T. (1983). *Türkiye Selçukluları Devrinde Niksar. I. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 189-194.
- Bostan, H. (2000). "XV. Asrın Ortalarında Niksar Şehrinin Sosyal ve İktisadi Yapısı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (S.1), 187-208.
- Bostan, H. (2002). "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Yönetiminde Niksar Şehri (1455-1574)", XIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, 2002/3, (3), 1485-1511.
- Bostan, H. (2007). "Niksar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C.33), s.119-122.
- Cantay, T. (1976). *Danışmentli Mimarî Eserleri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk ve İslam Sanatı Kürsüsü*, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi.
- Cantay, T. (1980). "Niksar Ulu Camii", *Bedrettin Cömert'e Armağan, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi, Beşeri Bilimler Dergisi Özel Sayı*, s.363-374.
- Çal, H. (1989). *Niksar'da Türk Eserleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eker, H., N. Güneş (2002). *Niksar'da Vakıflar ve Tarihi Eserler*, Niksar Kaymakamlığı - Niksar Belediyesi.
- Gabriel, A. (1934). *Monuments Turc D'Anatolie, Amasya-Tokat-Sivas, C.2.*
- Gültekin, M. (1968). *Erzincan-Kemah ve Niksar'daki Türk Mimarî Eserleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi, Yayınlanmamış Lisans Tezi.
- Ilıcalı, R.H. (1999). *Anadolu Türk Sanatında Danışmendli Eserlerinin Yeri ve Önemi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kaçar, B. (1996). "Danışmend Döneminde Kültür ve Sanat", *Niksar'ın Fethi ve Danışmendliler, Döneminde Niksar Bilgi Şöleni Tebliğleri*, 8 Haziran 1996, s.29-33.
- Karahan, A. (1974). *Bütün Yönleriyle Niksar*, Niksar Bilgin Matbaası.
- Keleş, B. (1996). "Danışmendli-Türkiye Selçukluları İlişkileri", *Niksar'ın Fethi ve Danışmendliler Döneminde Niksar Bilgi Şöleni Tebliğleri*, s.80-85.
- Mehmed Zilli oğlu Evliya Çelebi (1970). *Evliyâ Çelebi Seyâhatnamesi*, (Çev.Zuhuri Danışman), (C.III): Zuhuri Danışman Yayınevi.
- Mülayim, S. (1982). *Anadolu Türk Mimarîsinde Geometrik Süslemeler, Selçuklu Çağı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ögel, S. (1987). *Anadolu Selçuklularının Taş Tezini, Türk Tarih Kurumu Yayınları*.
- Seçgin, N. (1997). *Tokat ve İlçeleri Mimarî Eserleri*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Türk ve İslam Sanatları Programı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Solmaz, S. (2001). *Danışmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Sümer, F. (1991). "Çepniler III", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, (Eylül S.57), s.44-50.
- Şahin, K. (1999). *Danışmendliler Döneminde Niksar (1071-1178) Tıp Medreseleri ve Diğer Tarihi Eserler*, Niksar Belediyesi Yayınları.
- Niksar Belediyesi Fotoğraf Arşivi*
<http://en.wikipedia.org> (26.02.2013)

Resim 1. Niksar Ulu Camii (2012)

Resim 2. Ulu Camii'nin kuzey cephesi (2012)

Resim 3. Kuzey cephede taçkapı (2012)

Resim 4. Taçkapı ayrıntısı (2012)

Resim 5. Taçkapı ayrıntısı (2012)

Resim 6. Taçkapıda kitabe ayrıntısı (Gültekin 1968)

Resim 7. Taçkapının onarımdan önceki durumu (Gültekin 1968: R.26)

Resim 8-9. Yapının batı cephesi (2012)

Resim 10. Yapının güney cephesi (2012)

Resim 11. Yapının doğu cephesi (2012)

Resim 12. Yapının iç mekânı, (kuzeyden güneye bakış) (2012)

Resim 13. Yapının iç mekânı, (kuzeybatıdan bakış) (2012)

Resim 14. Mihrap önu kubbesi (2012)

Resim 15. Mihrap aksındaki ikinci kubbe (2012)

Resim 16. Mihrap (2012)

Resim 17. Mihrap ayrıntısı (2012)

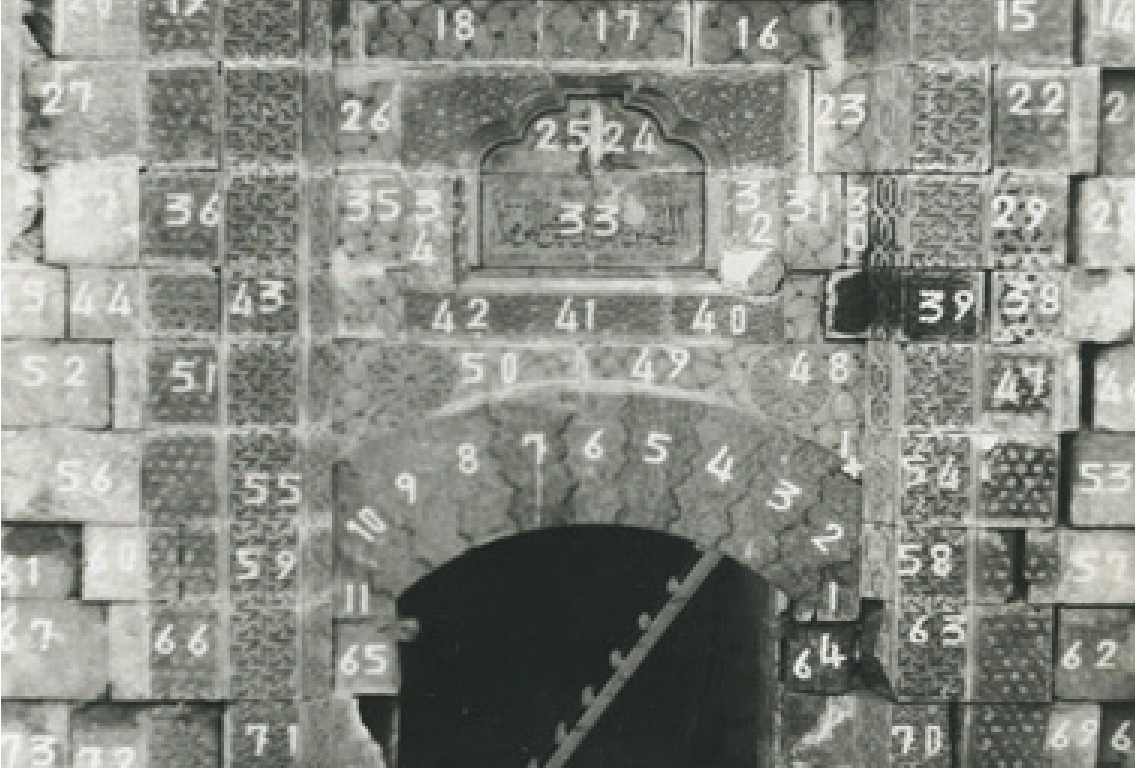
Resim 18. Mihrap ayrıntısı (2012)

Resim 19 - 20. Mihrap ayrıntısı (2012)

Resim 21. Kuzey cephenin onarımdan ve kazıdan önceki durumu (Gültekin 1968: R.26)

Resim 22. Taçkapının onarımdan önceki durumu (Niksar Belediyesi Fotoğraf Arşivi)

Resim 23. Batı cephesinin onarımdan önceki durumu (Niksar Belediyesi Fotoğraf Arşivi)

Resim 24 - 25. Batı cephesindeki payandalar ve pencerelerin durumu (Niksar Belediyesi Fotoğraf Arşivi)

Resim 26. Güney cephenin onarım öncesi durumu (Gültekin 1968: R.27)

Resim 27. Güney cephenin 1970'li yıllardaki onarımından sonraki durumu (Cantay 1976: R.48)

Resim 28 - 29. Yapının onarımdan önceki durumu, çökmüş üst örtüler. (Niksar Belediyesi Fotoğraf Arşivi)

Resim 30. Yapının onarımdan önceki durumu, 1960'lı yıllar (Niksar Belediyesi Fotoğraf Arşivi)

Resim 31. Tokat Gök Medrese taçkapısı (<http://en.wikipedia.org>)

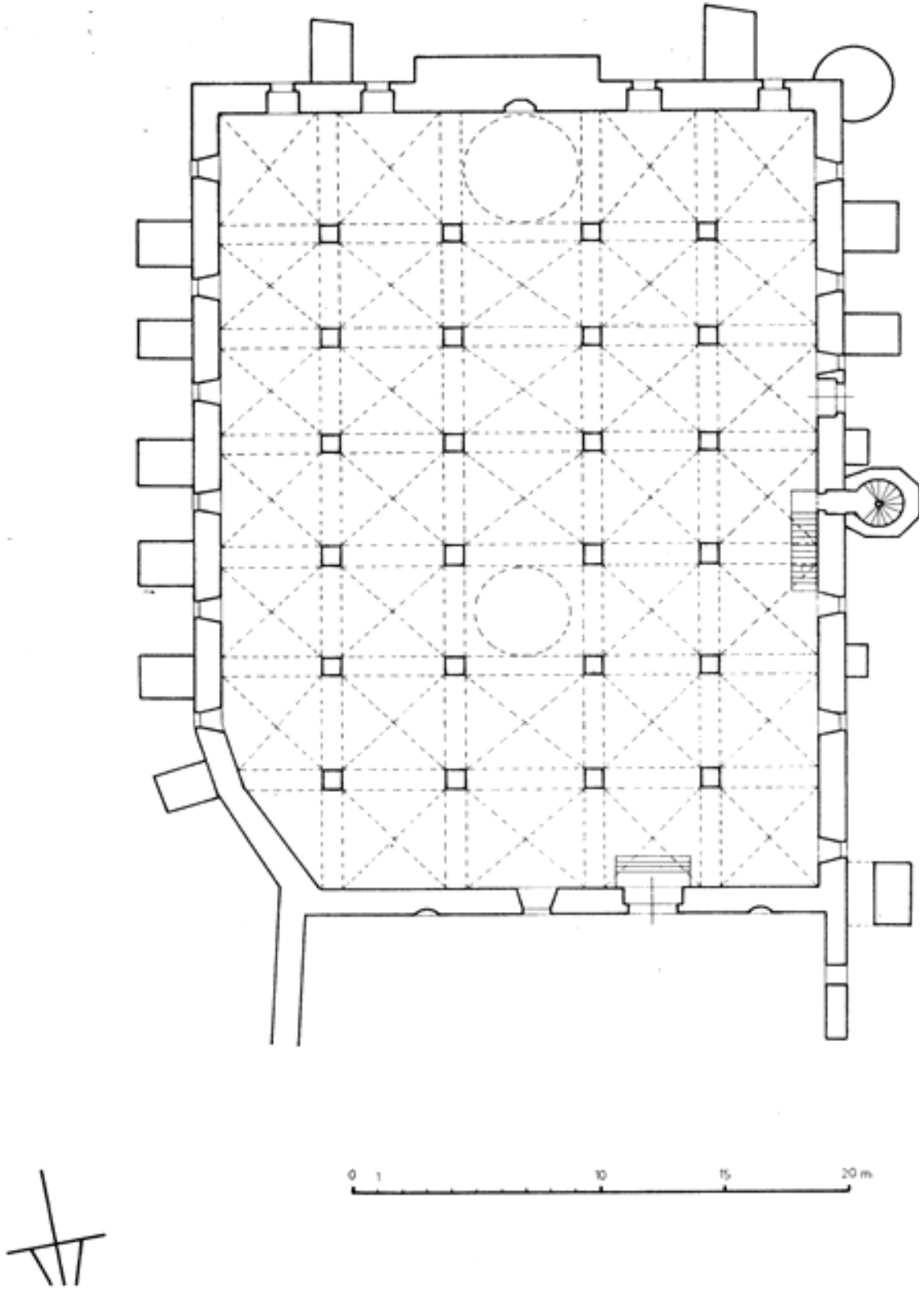
Resim 32. Niksar Çöreği Büyük Tekkesi taçkapısı (2012)

Resim 33. Niksar Çöreği Büyük Tekkesi taçkapısı, ayrıntı (2012)

Resim 34. Erzurum Ahmediye, Medresesi sütunçe başlığı (2007)

Şekil 1. Niksar Ulu Camii planı, (Cantay, 1976, P.2)

Hüsrev Paşa Vakfı'nın Ayntab'daki Vakıf Boyahaneleri*

Hüseyin Çınar**

Öz

Bu çalışmada, 16. yüzyılın ilk yarısında, özellikle Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinin önemli ve kudretli devlet adamlarından “Deli” ve “Divane” lakaplı Hüsrev Paşa'nın Halep'te yaptırdığı hayratı için tesis ettiği vakıflardan bahsedilmiştir. Komşu şehir Ayntab'daki vakıf akarâtı arasında yer alan 3 boyahanenin tasarruf şekli ve bunun sonraki yüzyıllarda, özellikle 18. yüzyıldaki serencamına bakılarak vakfiyeler, şer'îye sicilleri, vakıf tahrir defterleri ve konuyla ilgili ikincil çalışmalardan yararlanılarak ele alınıp incelenmiştir. Bu çalışmada öne çıkan nokta, Ayntab şehrinde 16. yüzyılın son çeyreğinde boyahane sayısının 3 iken, 18. yüzyılın ortalarına gelindiğinde vakıf boyahaneler dışında 68'e ulaşması, şehirde sosyal ve ekonomik yönü ağır basan yeni bir tartışma ortamının doğmasına neden olmuştur. Haliyle burada, 16. yüzyılda şehirdeki bütün boyahanelerin tasarrufunu elinde bulunduran Hüsrev Paşa Vakfı yöneticileri ile Ayntab'daki boyahane sahipleri karşı karşıya gelmiş, mahkemeyi ve yerel yöneticileri uzunca bir süre meşgul eden tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmaların görünürdeki nedeni, vakıf gelirinde yaşanan düşme ve Ayntab şehrinde birbiri ardına açılan özel mülk boyahanelerdir. Bu da doğal olarak şehirdeki boyahane gelirinin paylaşımını gündeme getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Deli (Divane) Hüsrev Paşa, Ayntab, Boyahane, Vakıf, Halep Hüsreviyye Külliyesi

The Dye Houses of Husrev Pasha's Waqf in Ayntab

Abstract

This study discusses the pious foundations established in Halep by the most important and powerful dignitary of the first half of the 16th century, especially of the reigns of Selim I and Suleyman the Magnificent, that is, Husrev Pasha, nicknamed as “Crazy”. The paper focuses on the usufruct of three dye houses, part of the income of the neighboring Ayntab waqfs, and examines them in the next century and especially in the 18th century through a variety of secondary sources and Ottoman Court Records and Waqf Registers. The increase in the number of dye houses in the town from 3 to 68 by the middle of the eighteenth century generated primarily social and economic discontent in the city. As the waqf owned in the 16th century all the dye houses the increase of them led the executives of the Husrev Pasha Waqf face to face with Ayntab private owners and kept the courts and local administrators busy for quite a while. The apparent cause of this controversy was the fall of waqf income as private dye houses opened one after the other in Ayntab. Naturally, the issue at stake was the sharing of profits.

Key Words: Deli (Divane) Husrev Pasha, Ayntab, Dye house, Waqf, Aleppo Husreviyye Complex (Külliye)

* Bu çalışma, 7- 8 Eylül 2007 tarihlerinde İstanbul'da Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından düzenlenen Birinci İktisat Tarihi Kongresi'ne tebliğ olarak sunulan “Vakıf – Sanayi İlişkisi Bağlamında Antep Boyahaneleri (XVI–XVIII. Yüzyıllar)” başlıklı, yayınlanmamış tebliğin, yeniden düzenlenmiş ve genişletilmiş halidir.

** Prof. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü; hcinar06@gmail.com

Osmanlı şehirlerinde vakıflarla esnaf arasında doğrudan ya da dolaylı bir ilişki mevcuttu. Bu çoğu zaman ya bir kira ilişkisi ya da bir mesleğin icra yetkisi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu iki kurum aynı zamanda, şehrin iktisadî hareketliliğinin ve fizikî ortamının belirlenmesinde de önemli rol oynamışlardır. Osmanlı şehirlerinde hizmet veya üretim ya da her iki alanda faaliyet gösteren bir esnaf, mensup olduğu sektörde ekonomik, sosyal, idarî ve malî görev ve sorumlulukları olan bir teşkilatın üyesidir. Kendi başına, istediği yerde sanatını icrâ edemediği gibi, mensubu olduğu teşkilatın sıkı, katı ve birbirini denetleyen kurallarına da bağlı kalmak zorundadır. Esnafın üretim ve ticarî faaliyetini belirleyen önemli faktörlerden biri de mesleklerini icrâ ettikleri çarşı, arasta, han, bedesten gibi ticarî mekânlardaki dükkânlardır. Bunların bir kısmı özel şahısların mülkiyetinde, bir kısmı da kamu hizmeti veren ve kamuya ait cârî harcamaları yerine getiren vakıfların akarâtı yani gelir getiren gayrimenkuldür (Ergenç 1978:103-109; aynı yazar 2006: 97-99). Bu çerçevede yukarıda da kısaca temas edildiği üzere esnafla vakıflar arasında çoğu zaman karşımıza vakıf mal, kira, kiracı, icâreteyn/çifte kiralama, mukataalı arazi, gedik, inhisar/tekelde bulundurma gibi bir takım hukukî ve iktisadî yönleri ağır basan uygulamalar ve ilişkiler çıkmaktadır.

Esnaf - vakıf ilişkisinde gedik ve inhisar usulü en fazla tartışılan konular arasında yer almaktadır. Gedik genel anlamıyla, Osmanlı hukukunda imtiyaz ve inhisar yani tek başına sahiplenme ya da başka bir ifadeyle tekelleşme esasına dayanan tasarruf hakkı, ticaret ve sanatla uğraşabilme yetkisi ya da bu ticaret ve sanat türünün icrâ edilebilmesi için gerekli eşyanın bütününe denilmektedir. İnhisar usulü denildiğinde de belli miktarda esnafın birtakım sanatları icrâ edebilme yetkisi anlaşılmaktadır. Bu çerçevede şehirlerde ticaret ve sanatla uğraşma yetkisi, gedik usulünden yararlanılarak inhisara bağlanmıştır.¹

1 Gedik, Osmanlı hukukunda imtiyaz ve inhisar esasına dayanan tasarruf hakkıdır. Şeyhülislam Ebussuûd Efendi, süknâ da denilen gedik kelimesini; esnaf ve sanatkârların özellikle vakıf dükkânlarında mütevellînin izniyle ve karar şartıyla ilhâk ve bina ettikleri raf, dolap ve sandık gibi âlât ve edevâtın hakk-ı karar şartıyla konması anlamına geldiği şeklinde ifade eder. Bu anlamın dışında daha sonraki dönemlerde ticarete sağlanan imtiyaz ve inhisara yani tekelleşmeye de gedik denilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Süleyman Sûdî, *Osmanlı Vergi Düzeni/ DeFTER-i Muktesid*, haz. Mehmet Ali Ünal, Isparta 1996, s.112-113; Akgündüz 1988: 401-422; aynı yazar 1996: 541-543; Öztürk 1983: 114-116)

Osmanlı iktisadî hayatında hem esnafı hem de vakıfları ilgilendiren gedik ve icâreteyn usulü uygulamalar, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, bilhassa Şeyhülislam Ebussuûd Efendi'nin getirdiği yorumlarla yeni bir boyut kazanmıştır. Bu çalışmaya konu olan Hüsrev Paşa'nın Halep'teki cami ve medresesinin de içinde bulunduğu külliye için tesis edilen vakfın akârı arasında yer alan Ayntab (Günümüzde Gaziantep olarak bilinen şehrin, Osmanlı dönemindeki adı) şehrindeki boyahaneler, vakfiye şartında açık olarak belirtilmese de, sonraki yıllardaki uygulamalara yansdığı kadarıyla, gedik olarak tasarruf olunmuştur.

Bu çalışmada, Ayntab şehrindeki vakıf boyahanelerle, Hüsrev Paşa Vakfı'nın ilişkisi ve şehirdeki boyahane sahipleriyle vakıf yöneticileri arasında yaşanan tartışmalara yoğunlaşmıştır. Çalışmanın kaynakları arasında Hüsrev Paşa'nın Halep'teki hayratı ile ilgili vakfiyesi, döneme ait Ayntab (Gaziantep) şer'îye sicilleri, Halep Eyaleti'ne ait evkâf defteri yer almıştır. Ayrıca Hüsrev Paşa ve onun Halep'teki hayratı ve vakfı ile ilgili ikincil çalışmalara da yer verilmeye çalışılmıştır.

Ayntab'daki boyahaneleri akâr/gelir kaynağı olarak vakfı içine dâhil eden Hüsrev Paşa'nın kimliği ve onun Ayntab şehri ile bağlantısı acaba nereden gelmektedir? Paşa buradaki vakıfları ne zaman tesis etmiştir. Öncelikle bu soruların cevabını üzerinde durmak yerinde olacaktır. Osmanlı kaynaklarında korkusuz ve pervasız oluşu yüzünden "Deli" ya da "Divâne" lakapları ile anılan Hüsrev Paşa aslen Bosnalıdır. Devşirme sistemi içinden Osmanlı hizmetine giren Hüsrev Paşa, askeri hiyerarşide hızla yükseldi. 1514'te, Yavuz Sultan Selim (1512-1520) ile Çaldıran seferine katıldı. Bu sefer sırasında padişahın dikkatini üzerine çekmeyi başardı ve Karaman Beylerbeyliği'ne getirildi. Ertesi yıl Diyarbekir'in fethine ve 1516 yılında da Mısır seferine katıldı. Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520-1566) saltanatının ilk yıllarında (1521) önce Anadolu, ardından da Diyarbekir beylerbeyliklerine tayin edildi. Paşa'nın Diyarbekir'deki görevi 1531 yılına kadar sürdü. Buradaki görevi sırasında adı birçok suistimale anıldı.² 1532 yılında önce, ikinci kez olmak üzere

2 Hüsrev Paşa, 1522-31 yılları arasında Diyarbekir Beylerbeyliği görevinde bulunmuştur. Bu görevi sırasında on yedi suistimalinin olduğu, yapılan tahkikat sonucunda ortaya çıkartılmıştır. Bu konu hakkında bkz. Jean-Louis Bacoué-Grammont, "Divane Hüsrev Paşa'nın Sû-i İstimâllerine Dair Bir Rapor", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920) - Birinci Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri*, ed. Osman Okyar – Halil İnalçık, Ankara 1980, s. 75-93.

Anadolu Beylerbeyliği'ne, daha sonra da Halep Beylerbeyliği'ne tayin edildi. 1534'te Şam; 1535'te Mısır; 1537'de üçüncü defa Anadolu; 1538'de Rumeli Beylerbeyliği görevlerine getirildi. 1541'de dördüncü vezir rütbesiyle Divan'a Kubbealtı veziri olarak girdi (Mehmed Süreyya 1311: 272; Özcan 1999: 40-41; Bacqué-Grammont 1980: 75-93; Watenpaugh 2004: 71-73). Hüsrev Paşa'nın gözden düşmesi ve ölümü,³ tarihlere trajik bir şekilde yansımıştır. Paşa, Divân-ı Hümâyûn'da ikinci vezir olarak görev yaparken, 951/1544 yılında Veziriazam Hadım Süleyman Paşa ile padişahın huzurunda bir tartışmaya girer ve sonunda her ikisi de bir daha devlet hizmetine getirilmemek üzere azledilir. Bu olay sonrasında, Hüsrev Paşa'nın kederinden öldüğü belirtilir (Danişmend 1971: 247-248).

Hüsrev Paşa, II. Selim dönemi vezirlerinden Lala Mustafa Paşa'nın ağabeyidir. O'nun İstanbul'da Mimar Sinan tarafından yapılan türbesinin civarında mektebi, çeşmesi ve çarşısı, Diyarbakır'da camisi, medresesi ve hanları, Kahire'de geçit, çeşme, sarnıç ve mektebi; Halep'te ilk Osmanlı mimari eseri kabul edilen camii ile birlikte, medrese, kervansaray, hamam ve imarettten oluşan külliyesi bulunmaktaydı (Özcan 1999: 41; Eyice 1999: 57-58; Watenpaugh 2004: 71).

Hüsrev Paşa'nın Halep'te yaptırdığı caminin inşasının bitiriliş tarihi André Raymond ve Bruce Masters tarafından 1544 (Raymond 1994: 152; 1995: 156; Masters 1988: 18; 1997: 246), Watenpaugh⁴ ve Eyice tarafından da kitabesinde yazılı olan 953/1546 yılı verilmektedir (Watenpaugh 2004: 61,63; Eyice 1999: 57-58). Aptullah Kuran, Mimar Sinan'ın yaptığı camilerinden bahsederken, Halep

Hüsrev Paşa (Hüsreviye) Camii hakkında da; "*Beş kubbeli son cemaat revakı iki yandaki tabhane odalarının önlerini maskeler biçimde genişletilmiş caminin Deli Hüsrev Paşa'nın Şam beylerbeyi olduğu 1534-1538 yılları arasında inşa edildiği kabul edilmiştir. Oysa caminin Hüsrev Paşa'nın 2. vezir olduktan sonra 1541-1544 arasında Sinan'ın Halep'e gönderdiği bir mimarın gözetiminde yapıldığını savunmak daha akılcı olur. Camiyle birlikte kullanılan külliyedeki tek kitabenin 953/1546-47 tarihini taşıması konuya ışık tutmakta, bu görüşü güçlendirmektedir*" ifadelerini kullanarak, caminin inşasının bitirilme tarihine ve mimarına dair tartışmalara katkı sağlamaktadır (Kuran 1988: 194). Bu eserin, Mimar Sinan'ın ilk yapılarından olduğu belirtilir. Aynı zamanda bu cami, 16. yüzyıldan itibaren unutulmaya yüz tutan tabhaneli (imaretli) camilerin de son örneği kabul edilir (Eyice 1999: 58).

El-Gazzî, Halep tarihi ile ilgili eserinde, Hüsreviye Külliyesi'ni tanımlarken büyük bir cami, bir medrese, bir tekke ve bir de imarettten (aşevinden) oluştuğunu belirtmektedir (el-Gazzî 1991: 93). Hüsrev Paşa'nın Halep'teki hayratı için tanzim edilen Evâil-i 969/1561⁵ tarihli vakfiyede de (Vakfiye Defteri [VD] 583: 149-150[s.] /132 [sıra]), vakıf hayrat arasında cami, medrese, tekke ve on üç hücre (odası) olan imaret (tabhane) dikkati çekmektedir. Bu vakfiye, caminin tamamlanmasından yaklaşık on altı yıl, Paşa'nın ölümünden de 17 yıl sonra tanzim edilmiştir. Hüsrev Paşa'nın adına Arapça olarak tanzim edilen bu vakfiye, muhtemelen onun vârisleri tarafından düzenlenilmiş ve kayıt altına alınmıştır.⁶ Bu vakfiyede "*... sevabını Kurt Bey'in vâlidisi merhûme Şahhuban binti Şadi Paşa'ya hediye edecek...*" ifadesinin yer alması, o tarihte Hüsrev Paşa'nın oğlu Kurt Bey'in hayat-

3 İsmail Hami Danişmend, Veziriazam Hadım Süleyman Paşa ile Divâne ve bazen de Deli lakabı ile bilinen ikinci vezir Hüsrev Paşa arasındaki tartışmayı, çeşitli kaynaklardan yola çıkarak tahlil etmektedir. Ona göre bu olay, o tarihte üçüncü vezir olan Damad Rüstem Paşa'nın rakiblerini bertaraf ederek veziriazamlığa giden yolun açılması için yapılmış olan bir tuzaktır (bkz. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, II, İstanbul 1971, s. 247-248). Divâne (Deli) Hüsrev Paşa hakkında Mehmed Süreyya'nın Sicill-i Osmanî'de verdiği bilgiler (Burada tarihler yanlışlıkla bir asır öncesi yani Hicri 800'lü yıllar olarak kaydedilmiştir. Mesela ölümünün H. 951 yerine 851 olarak kaydedilmesi gibi.) Bkz. *Sicill-i Osmanî*, II, s. 272.

4 H.Z. Watenpaugh çalışmasında, caminin inşasının tamamlanma tarihiyle ilgili yerel kaynakların görüşlerine de kısaca yer yermiş, burada yer alan bilgilere göre İbn el-Hanbelî (ö.1563-64) 951/1544, el-Batrûnî (ö. 1636) de 935/1528 tarihini vermektedir. Watenpaugh, el-Batrûnî'nin verdiği tarihin müstensih hatasıyla son iki rakamının yanlış yazılmış olabileceğini, burada verilen hicri 935 tarihinin, 953/1546 olmasının muhtemel olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Watenpaugh, *a.g.e.*, s. 61.

5 Vakfiyenin tarihi "ff evâili seneti tis'a ve tis'ine ve tis'a mi-tin" (969 senesinin başlarında) şeklinde kaydedilmiş, ay belirtilmemiştir.

6 El-Gazzî, Halep'teki "Hüsreviye"yi anlattığı bölümde, üç ayrı vakfiyeye yer vermiş ve bunları özetlemiştir. Bunlardan ilki, Hüsrev Paşa'nın kardeşi Mustafa Paşa bin Sinan adına vekili Halep Kalesi imamı eş-Şeyh Ömer ibn eş-Şeyh Ömer tarafından tescil ettirilen Evâhir-i Cemâziyelâhir 965/10-18 Nisan 1558 tarihli vakfiyedir. İkincisi de yine Mustafa Paşa vakfı olarak tescil ettirilen Evâhir-i Rebiülevvel 967/21-30 Aralık 1559 tarihli vakfiyedir. Üçüncüsü ise doğrudan Hüsrev Paşa'nın vakıfları hakkındadır. Vâkıfın adı Hüsrev Paşa ibn Sinan olarak verilen vakfa ait vakfiye Evâil-i Cemâziyelülâ 974/14-23 Kasım 1566 tarihini taşımaktadır (El-Gazzî, *a.g.e.*, s. 93-97). El-Gazzî tarafından özetlenen bu vakfiyelerden sonuncusu, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki, bizim de burada kullandığımız 583 numaralı Vakfiye Defteri'ndeki vakfiye ile benzerlik göstermektedir.

ta olduğu, eşinin de vefat ettiği anlaşılmaktadır.⁷ Hüsrev Paşa'nın buradaki vakıfları arasında Halep, Şam ve Mısır'da görev yaptığı yıllarda edindiği çeşitli gayrimenkullerle, farklı zamanlarda vârisleri tarafından yaptırılan han, hamam, dükkân gibi gayrimenkulleri yer almaktadır. Paşa'nın ölümünden sonra yaptırılan vakıf gayrimenkuller arasında en önemlisi, oğlu Kurt Bey tarafından Halep'te yaptırılan ve kendi adı ile anılan handır (Mehmed Süreyya 1311: 272; Özcan 1999: 4; Watenpaugh 2004: 73). Hüsrev Paşa'nın Halep'teki vakıf akarâtı arasında yer alan kervansaraylarından (hanlardan) birine adı verilen oğlu Kurt Bey,⁸ şehzadelğinde II. Selim'in nedimi olmuş ve bazı sancaklara sancakbeyi tayin edilmiştir (Özcan 1999: 41).

Hüsrev Paşa adına düzenlenen 969/1561 tarihli vakfiyede, Halep'in şehir merkezi ile köylerinin dışında; Dimaşk (Şam), Ayntab (Gaziantep), Kilis, Antakya, A'zâz, Gündüzlü ve Hama gibi şehir ve kazalarla, onlara bağlı bazı köylerdeki çeşitli gayrimenkuller vakıf akâr olarak yer almaktadır. Bu çalışmada, Hüsrev Paşa'nın Halep'teki hayratının Ayntab şehrinde bulunan vakıf gayrimenkulleri ve bunlar içinde de özellikle boyahaneler üzerinde durulacaktır. Burada ele alınan 969/1561 tarihli vakfiyede, Ayntab şehrindeki ipekli ve pamuklu ipliklerden yapılan kumaşların boyandığı, masbağa yani boyahane olarak tanımlanan yerlerin tamamı,⁹ Lala Mustafa Paşa'nın bedesteni yanında bulunan dükkânlar, Sacır Nehri üzerinde Kantara ve Kiseçik mezraalarındaki üç ayrı değirmen, Eğercinin, Alanük, Bekdes (Bügdüz) ve İstefan mezraalarından hisseler, Hüsrev Paşa Vakfı'nın Ayntab'daki akarâtı olarak yer almıştır. Bahsedilen vakfiyede, vakfın altmış altı başlık altında toplanan akarâtından sekizi Ayntab'ın merkez ve köylerinde bulunmaktadır.

7 Watenpaugh, Sadi Paşa'nın kızı Şah-i Huban'ın Hüsrev Paşa'nın eşi, Kurt Bey'in de oğlu olduğunu belirtmektedir (bkz. a.g.e., s. 73). Aynı yazar, Hüsrev Paşa'nın eşi Şah-ı Huban, oğlu Kurt Bey ve Lala Mustafa Paşa'nın oğlu (aynı zamanda Hüsrev Paşa'nın yeğeni) Mehmed Paşa'nın Halep'te Hüsreviyye'de gömülü olduğunu ifade etmektedir (bkz. a.g.e., s. 68, dipnot 37).

8 Jean Sauvaget, Alep adlı eserinde, Hüsrev Paşa'nın hayratı içinde sadece Kurtbey Han'ından bahsetmekte, onun da 1540 tarihli olduğunu belirtmektedir. Bkz. Jean Sauvaget, *Alep*, Paris 1941, s. 215, dipnot 88. Yine aynı yazar tarafından kaleme alınan İslâm Ansiklopedisi'nin gerek Türkçe gerekse İngilizce Halep maddelerinde Hüsrev Paşa ve vakıfları hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bkz. "Haleb", *İA (MEB)*, V/1, s.117-122; "Halab", *EP (The Encyclopaedia of Islam [New Edition])*, III, s.85-90.

9 "....bi-medineti Ayntab cemî'atü'l-masbağatü'l-müştemiletü...."

Hüsrev Paşa'nın vakfiyesinde yer alan Ayntab şehrindeki boyahanelerle ilgili tartışmalar, vakfiyenin düzenlenme tarihinden yaklaşık bir buçuk asır (140-150 yıl) sonra gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Nitekim bu konuyla ilgili 1704 yılına ait bir mahkeme kaydında; "*Vezîr-i müşârün-ileyhin mukaddemâ medîne-i mezbûrede üç bâb boyahâne binâ eyleyüb senede ber vech-i maktû' yetmiş iki bin yedi yüz yirmi iki (72.720) akça ücûrını evkâf-ı mezkûreye hâsil kayd itdirüb*" (GŞS, 53 [MF 1765]: 82-83)¹⁰ ifadesi yer almaktadır. Bu kayıt bize, Hüsrev Paşa Vakfı'nın Ayntab şehrindeki üç boyahanesinin maktu usulle kiraya verildiğini ve vakfın buradan yılda 72.720 akça gelir temin ettiğini haber vermektedir. Yine aynı yerde yer alan bir ifade, Ayntab şehrindeki ipek ve kumaş boyama işi yapan boyahanelerin her türlü haklarıyla birlikte Hüsrev Paşa Vakfı'nın tasarrufuna bırakıldığını, vakfın mütevellilerinin yeni açılan mülk boyahanelere, vakfın gelirinde herhangi bir azalmaya neden olmamaları şartıyla izin verebilecekleri belirtilmiştir.¹¹ Bu çerçevede, sonraki uygulamalarda ve şikâyetlerde de görüldüğü üzere, vakfın mütevellisinin izni ile şehirde faaliyet gösteren özel mülk boyahanelere ruhsat verilmiştir (GŞS, 53 [MF 1773]: 82-83). Bu durum, vakfiyedeki üç bâb boyahanelerin tamamı, menâfi' ve murâfıkı gibi ifadeler, Ayntab'daki boyahanelerin tamamının her türlü yararlanma ve kullanma hakkının Hüsrev Paşa Vakfı'na bırakılması anlamı taşımakta, bu da vakfiyede gedik/inhisar gibi bir ibarenin geçmemesine rağmen, sonraki uygulamalardan da anlaşıldığı üzere şehirdeki kumaş boyama işinin vakfın uhdesine ve tasarrufuna bırakıldığı sonucunun çıkmasına neden olmaktadır. Vakfiyede yer alan bu tahsis ve uygulama, Osmanlı döneminde H. 1000/M.1591-92 yılından sonra başladığı kabul edilen gedik,¹² usulünün

10 GŞS (Gaziantep Şer'iye Sicili), 53 (MF 1773) (Birincisi Defter No, ikincisi Milli Kütüphane Mikrofilm No=MF), s.82-83. XVIII. yüzyıla ait diğer kayıtlarda, burada belirtilen boyahanelerin Defterhâne-i Âmire'deki yıllık geliri 72.720 akça olarak verilmiştir. Bkz. GŞS, 61 (1773), s.288-289; GŞS, 74 (MF 1787), s.104.

11 Hüsrev Paşa vakfının mütevellileri yeni açılan mülk boyahanelere, "gile-i vakfa kesr ve noksan getürmemek üzere" izin vermişlerdir.

12 Ali Himmet Berki, "Vaktiyle gedik nâmı ile hukukî bir mefhum mevcut değildi. 1000 (1591-92) tarihinden sonra memleketimizde san'at ve ticaret inhisara tâbi tutularak icrâ-yı sanat ve ticaret edeceklerin adetleri tahdit edilmişti. Her isteyen dükkân açıp ticaret ve san'at yapamazdı. Bunu yapmak için bu hakkı hâiz olanlardan devren almak veya inhilâl vukuunda müzayedeye iştirakle bu salahiyeti iktisab etmek icap ediyordu" demektedir. Berki'den nakleden N. Öztürk (a.g.e, s. 115,

bu tarihten biraz önceki bir tezahürdür (Öztürk 1983: 115, dn. 326; Akgündüz 1996: 541).

Hüsrev Paşa'nın Ayntab'daki vakıfları ile ilgili kayıtlara, vakfiyenin tescilinden yaklaşık on üç yıl sonraya ait 982/1574-75 tarihli Ayntab sancağı tahrir defterinde rastlamaktayız.¹³ Burada, vakfiyede *masbağa*¹⁴ olarak belirtilen boyahanelerden 50.000 akça gelir tahsil edildiği bilgisi yer almaktadır (Özdeğer 1988: 130). Bu tarihten on yıl sonraya ait 992/1584 tarihli *Haleb Evkâf Defteri*'nde (*Haleb Evkâf 556*), Hüsrev Paşa'nın Halep'teki camii ve medresesine¹⁵ gelir tayin edilen vakıfları hakkında daha ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. Ancak, bu yıla ait kayıtlarda, vakfın masraflarına yer verilmemiştir. Cevabını da "*henüz vakfı tamam olmadığından masraf yazdırılmadı*" ifadesinden öğrenmekteyiz. Hüsrev Paşa Vakfı'nın 992/1584 yılında kayıt altına alınan vakıf akarâtına baktığımızda, vakıf gelirleri, Halep merkez ve nahiyeleri ile Hama, Şam ve Ayntab'da olmak üzere tasnife tâbi tutulmuştur. Burada yer alan bilgilere göre, Halep'in şehir merkezindeki han (1/4 hisse), hamam ve dükkânlardan oluşan yirmi ayrı gayrimenkulün bir yıllık geliri 51.852 akça; Halep Nahiyesi'nde bulunan on altı köy ve mezraadan elde edilen bir yıllık gelir 42.127 akça; Hama, Şam ve Ayntab'da bulunan yedi ayrı gayrimenkulden elde edilen bir yıllık gelir ise 104.520 akçadır. Burada yer alan bilgilere göre, Hüsrev Paşa Vakfı'nın bir yıllık toplam geliri/akârı 198.499 akçayı bulmaktadır.¹⁶ Tabii ki burada he-

men Ayntab şehrindeki boyahanelerden elde edilen yıllık gelir üzerine yoğunlaştığımızda, karşımıza, "*Dekâkin-i boyahâne der nefsi-i Ayntab, 3 bâb tamam şod. Fî sene 72720*" kaydı çıkıyor (*Haleb Evkâf 556*: v. 39a - 40a).

16. yüzyılın son çeyreğinde Hüsrev Paşa Vakfı'nın gelirleri arasında yıllık icâre/kirâ bedeli 72.720 akça olarak kaydedilen Ayntab şehrindeki üç boyahane, vakfın akarâtı içinde en fazla dikkati çeken gelir kalemidir. Nitekim boyahanelerden elde edilen gelir, Paşa'nın Halep'teki toplam vakıf geliri içinde yaklaşık % 36'sını oluşturmaktadır. Burada üzerinde durulması gereken noktalardan biri de, bu boyahanelerin 1574-1584 yılına kadar geçen on yıllık zaman diliminde, gelirinin 50.000 akçadan 72.720 akçaya çıkmış olmasıdır. Bu iki tarih arasında 27.020 akça, yani % 54'lük bir artış söz konusudur. Aynı dönemde akçanın gümüş içeriği, gram olarak 0,61 olarak kalmış, para üzerinde herhangi bir taşıyış yapılmamıştır (Pamuk 2000: 12). Dolayısıyla Hüsrev Paşa Vakfı'nın boyahane gelirinde meydana gelen bu artışı, vakfın kuruluş aşamasında kayıtlarının ve muhasebesinin tam ve sağlıklı bir şekilde tutulmamasına yorabileceğimiz gibi, o dönemde yaşanan fiyat artışlarının etkisine de bağlayabiliriz. Zira aynı dönemde İstanbul'da tüketici fiyatları endeksi 1574'te 1,98, 1585'te 2,36; gıda endeksi 1574'te 2,07, 1585'te 2,36'dır. Bu yıllar arasında İstanbul'da fiyatların artış oranı, tüketici fiyatlarında % 38, gıda fiyatlarında % 29 olarak gerçekleşmiştir (Pamuk 2000: 12, 48). Her şeye rağmen, boyahane gelirlerindeki artışın bu fiyatlara göre nispeten yüksek olduğu görülmektedir. Ayntab'daki boyahane geliri, yukarıda da bahsedildiği gibi, Defterhâne-i Âmire kayıtlarında yıllık 72.720 akça olarak yer almış ve bu meblağ sonraki dönemlerde yapılan düzenlemelere kaynaklık etmiştir (*GŞS 61*[MF 1773]: 288-289; *GŞS 74* [MF 1787]: 104).

Boyahaneler, bir bölgede ya da şehirdeki dokuma sanayiinin ve tekstil üretiminin boyutlarına ışık tutan önemli göstergelerdendir. Pamuklu, ipekli, yünlü ve sof türü kumaşların dokunduktan sonra boyanıp satışa sunulduğu düşünülürse, boyahanelerin yerleşme birimlerindeki ekonomik değerleri daha iyi anlaşılır. Ayrıca doğrudan bilginin bulunmadığı durumlarda, boyalardan ve boyahanelerden alınan vergiler ve boyahanelerin faaliyetleri bizlere o yerleşme birimindeki dokuma sanayii hakkında önemli ipuçları verir (Faroqhi 1994: 182-

dipnot 326). A. Akgündüz ise gedik uygulamasının hukukî bir terim olarak Hicri VI. /Miladi XII. yüzyıldan beri bilindiğini ve menşeiini İslam hukukunda "süknâ", "girdar" veya "hülûv" denilen tasarruf şekillerinden aldığını belirtmekte ve girdar, mukâtaali vakıf arazi yahut mirî arazi üzerinde bu arazinin muhtasarı tarafından meydana getirilen ve sahibine bazı şartlar dâhilinde devamlı tasarruf ve kiracılık hakkı denilen "hakk-ı karâr"a dayandırmaktadır (Akgündüz, "Gedik", s. 541).

13 Burada; "Mahsûl-i dekâkin-i boyahâne der nefsi-i Ayntab, 50.000 (akça)" olarak kaydedilen 1574 yılına ait gelirin, "vakf-ı imâret-i merhûm Hüsrev Paşa der nefsi-i Haleb"e ait olduğu yer almaktadır.

14 Arapça "sabğ" kelimesinden türetilen masbağa; boyama yapılan yer, boyahane anlamı taşımaktadır.

15 Burada, "Vakf-ı Câmî-i merhûm Hüsrev Paşa ve Medrese der nefsi-i Haleb ..." kaydı yer almaktadır (*Haleb Evkâf 556*, v. 39a).

16 Hüsrev Paşa Vakfı'nın Halep'teki hamamın bir yıllık kirâsı 20.160 akça, 1/4 hissesi vakfa ait olan hanın bir yıllık kirâsı da 1.680 akçadır. Ayntab şehrinde önemli bir vakıf olan Mihâliye Medresesi'ne ait Bahşi Bey veled-i Mihal vakfının geliri aynı yıllarda 25.074 akçadır. Her iki vakıf arasında bir kıyas yapıldığında, Hüsrev Paşa vakfına ait Ayntab'daki boyahane gelirinin (72.720 akça) önemi ve büyüklüğü açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Her iki vakıf için bkz. *Haleb Evkâf 556*, v. 39a - 40a (Hüsrev Paşa), 269b -270a (Mihâliye).

189; Kütükoğlu 1994: 625-635; Canatar 1998: 89-104; Koç 2006: 164-176).

Klasik dönem Anadolu'sunda sıklıkla karşılaşılan boyahaneler, yukarıda da bahsedildiği üzere farklı türlerden iplik ve ipliklerden elde edilen dokumaların boyandığı yerlerdi. Boyahanelerin teşhis edilişi, mekan olarak özellikleri, kullanılan araçlar ve boyama işleminin safhaları hakkında günümüze ulaşan pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Boyahanelerin, 16. yüzyılda Anadolu'daki işleyişi hakkında az da olsa Ümit Koç tarafından önemli bilgiler aktarılmaktadır. Bunlar arasında Bursa'da boyahane teşhis edilirken kullanılan kereste, Ankara ve Tokat'taki boyahane dükkanlarında çalışanlar ve bunların kullandıkları eşyalar gibi konular yer almıştır (Koç 2006: 164). Bu çerçevede konuya Ayntab şehri ve bu şehirdeki boyahaneler üzerinden genel bir bakış yaparsak, karşımıza sicillere yansıyan veraset ve tereke davalarında yer alan az sayıdaki kayıt çıkmaktadır. Bu kayıtlardan biri de, 1744 yılında ölen Boyacı Şeyh Mehmed bin Abdullah'ın veraset davasında yer alan boyahane ile ilgili bilgilerdir. Şeyh Mehmed'in vârisleri mahkemeye müracaat ederek zimmî Gazal veled-i Tursun adındaki şahsın, vârisi oldukları Şeyh Mehmed'in, Kalealtı'ndaki boyahanesindeki malzemelerine el koyduğu gerekçesiyle davacı olmuşlar. Yapılan inceleme sonrasında, Şeyh Mehmed'in dükkânında 12 guruş kıymetinde çivit boya, 3 guruş kıymetinde tezgah, 2 guruş kıymetinde 4 tokmak, 2 guruş kıymetinde bir küçük don kazanı, 1 guruş kıymetinde bir tokaç ve bir kınab (=kinnab: ince sicim), 4 guruş kıymetinde bez olmak üzere toplam 22 guruşluk malzeme tespit edilmiştir. Ölen kişinin şeyh unvanlı olmasından da anlaşılacağı üzere, muhtemelen bu şahıs, boyacılar şeyhiydi. Burada belirtilen malzemeler, hiç şüphesiz ortalama bir boyacı dükkânında karşımıza çıkabilecek türdendir (GŞS, 101 [MF 1814]: s.203).

16. yüzyılda Ayntab Sancağı'ndaki boyahanelerin durumu acaba ne idi? Bu konuda elimizdeki kaynak, öncelikle sancağın tahrir defterleridir. Bu döneme ait kayıtlarda, Ayntab Sancağı'nın Akcahöyük Köyü'nde 2.070 akça vergi kaydı bulunan bir boyahane, zeamet geliri içinde yer almıştır.¹⁷ Şehir merkezinde ise Hüsrev Paşa'nın vakıf boyahaneleri dışında boyahane kaydı yer almaktadır (Özdeğer

1980: 127-133). Ayrıca bu defterlerde Ayntab'ın sancak gelirleri arasında yer alan 5.000 akça yıllık geliri "*mahsûl-i resm-i kassârân*" ve 3.000 akça yıllık geliri "*mahsûl-i dellâliye-i rişte-i penbe ve rişte-i ketân ma'a mahsûl-i dellâliye-i kirpâs*" başlıkları altında kaydedilen dokuma sanayiinin iş kollarına ait vergiler, şehrin bu alanda gelişmeye yatkın olduğunu ortaya koymaktadır (Özdeğer 1988: 130-133).

Ayntab şehrinin, Anadolu'nun gerek doğu-batı, gerekse kuzey-güney istikametli yol güzergâhlarında olması, ayrıca baharat ve ipek yollarının önemli uğrak noktalarından Halep ve Şam gibi ticarî hayatın canlı olduğu şehirlere ve Doğu Akdeniz'e çıkan yollara yakın olması, kendisine bir takım ekonomik ve sosyal avantajlar sağlamıştır. Üretilen kumaşların hammaddesini temin etme ve bunlara daha kolay pazar bulma, boya hammaddelerine daha kolay ulaşma, yerel ve uluslararası faaliyet gösteren tüccarın yol güzergâhı üzerinde bulunma bu avantajlardan bazılarıdır. Böyle bir ekonomik ve coğrafi konuma sahip olan şehrin, boyama sanayiinde ve ona bağlı tekstil iş kollarında gelişme göstermesi herhalde kaçınılmazdı.

Ayntab'da dokunan bezler, 18. yüzyılda dış pazarda oldukça rağbet görmüştür. *Dellâliye-i Bez Der-Haleb Mukâtaası*'nin faaliyet alanında da görüldüğü gibi Halep'e Ayntab'dan giden bezlerin en önemli pazarı Marsilya'dır. Katsumi Fukasawa, Ayntab'dan Marsilya'ya tüccarlar aracılığı ile götürülen ham bezlerin kalite ve ölçüsünün zaman içinde bozulmaması için avans-takas usulüne dayanan bir nizamnâmenin düzenlendiğini belirtmektedir. Bu düzenlemeye göre, Ayntab'da Acem bezi dokuyan esnaf, Marsilya pazarına bezlerini götüren tüccardan çivit boya ve pamuk gibi hammadde temin edecek, bunlarla da ham bezler dokunup, boyanacaktı. Zaman içinde yaşanan bir takım ekonomik zorluklar, Ayntablı bez imalatçılarıyla, tüccar arasında yapılan avans - takas anlaşmasını sekteye uğratmış, 12 Kasım 1748 tarihinde de *takas nizam-nâmesi* feshedilmiştir. Neticede 18. yüzyılın sonlarına doğru Ayntab, Halep, Marsilya güzergâhındaki bez ticareti durma noktasına gelmiştir (Fukasawa 1987: 92-93, dipnot (dn) 106). Bez imâli ve ticareti ile ilgili yaşanan bütün bu gelişmeler gösteriyor ki, Ayntab şehri XVIII. yüzyılda yabancı tüccarın ilgi alanındadır. Bu da haliyle dokuma sanayiinde ve yardımcı iş kollarında bir hareketlilik yaşanmasına neden oluyordu.

17 Burada, "Mahsûl-i boyahâne der karye-i Akcahöyük, hâric ez-defter 2.070 (akça)" ifadesi yer almaktadır.

Ayntab'da pamuklu bez imâlinin ileri seviyede olduğunun bir başka göstergesi de dokuma sanayii ve onun yan kolları ile ilgili mukâtaaların faaliyet alanlarıdır. Bunlar arasında 18. yüzyılda, *Resm-i Damga-i Kirpas* ve *Dellâliye-i Bez Der-Haleb* adında iki mukâtaanın varlığı ve bunların da mâlikâne usulü ile işletilmesi, bu gelişmenin bir başka göstergesidir (Çınar 2000: 282-290). Aynı dönemde şehir merkezi dışında, köylerde de pamuklu bez dokunmaktadır. Bunun en önemli göstergesi Ayntab'daki *Resm-i Damga-i Kirpas Mukâtaası*'nın gelirleri arasında Hıyam, Keret ve Orul köylerinde dokunan bez ve astardan alınan damga resmidir.¹⁸ Bu köylerde dokunan bezler tellal aracılığıyla şehir merkezindeki İki Kapılı Han'da satılmaktadır (*GŞS 93 [MF 1806]: 87*). Şehirde dokuma sanayiinde görülen bu gelişme, haliyle bu sanayiinin bir yan kolu olan boyahanelere de yansımıştır. Neticede bir taraftan boyahanelerin sayısı ve iş hacmi artmış, diğer taraftan da geliri azalan Hüsrev Paşa vakfı yöneticilerinin mağduriyet iddiaları ön plana çıkmıştır. Bu da bir bakıma vakıf yöneticilerinin ellerindeki imtiyazı ve vakıf akârdan elde ettikleri geliri kaybetmeme mücadelesine dönüşmüştür. Diğer taraftan şehirdeki mülk boyahanelerde faaliyet gösteren boyacılar da kazançlarına kimseyi ortak etmeme çabası içine girmişlerdir.

16. yüzyıl tahrir defterlerinde ve vakıf kayıtlarında şehir merkezinde Hüsrev Paşa Vakfı'na ait boyahaneler dışında vakıf boyahane bulunmazken, 18. yüzyılın ilk yarısında çeşitli vakıflara ait az sayıda ve küçük ebatta boyacı dükkânları rastlanmaktadır. Bu dönemde boyahane geliri olan vakıflar şunlardır: Ağa Camii Vakfı, Nâibzâde Hacı Ramazan Efendi Vakfı, Debbağhâne Camii Vakfı, Tahtalı Camii Vakfı, Kamalakzâde Hacı Hasan Ağa Camii Vakfı, Şehreküstü Mahallesi Mescidi Vakfı. Bu vakıfların gayrimenkul akarâtı arasında yer alan ve sayıları 10'u bulan bu boyahaneleri, Hüsrev Paşa Vakfı'nın boyahaneleri ile kıyaslamak oldukça zor gözükmektedir. Zira bunlar, Kamalakzâde'ninki dışında, görünüşte küçük iş hacimli boyahanelerdir.¹⁹

18 Bu konu ile ilgili İstanbul'dan gönderilen emr-i şerif 29 Şevval 1151/ 7 Şubat 1739 tarihlidir.

19 Ayntab'daki vakıfların 1126-1127/1714-1715 ve 1135/1722-23 yıllarına ait muhasebe kayıtları tek bir deftere kaydedilmiştir. Burada vakıfların gelirlerini ve giderlerini topluca bir arada görebiliyoruz. Bu muhasebe kayıtları incelendiğinde Ayntab'daki vakıf boyahaneler şunlardır: Ağa Camii Vakfı'nın yılda 1,5 guruş kirâ geliri olan bir boyacı dükkânı bulunmaktadır. Yine aynı vakfın boyacı dükkânı hukru yani zemin kirâsı yine yılda 1 guruş 1 sülüsüdür. Nâibzâde Hacı Ramazan Efendi

Ayntab'daki Hüsrev Paşa Vakfı'nın boyahane gelirinin zaman içinde azalması, XVIII. yüzyılın başlarında şikâyet konusu olmaya başlamıştır. Bu da haliyle Halep'teki Hüsrev Paşa Vakfı'nın mütevellileri ile Ayntab'daki boyacıları karşı karşıya getirmiştir. Kadı'ya intikal eden şikâyetlerde, ekseriyetle vakfın eski mütevellileri suçlanmış, bunlar aracılığıyla şehir merkezinde yeni boyahane açılmasına izin verildiği, bunun da haliyle vakıf gelirin azalmasına neden olduğu belirtilmiştir. Kayıtlara yansıdığı kadarıyla bu uygulama, Hüsrev Paşa Vakfı'nın mütevellileri tarafından yeni boyahane açılmasına izin verilirken, genellikle mülk dükkânlarda faaliyet gösteren boyacıların çivit ve benzeri elvan boya işlerini yapmaları ve bunun karşılığında da vakfa senede belli bir miktar ücret ödemeleri şartı koşularak gerçekleşmiştir. Bu çerçevede Hüsrev Paşa Vakfı'nın mütevellilerinin izinleri sonucunda, 18. yüzyılın ilk yarısında Ayntab şehrindeki boyahane sayısı en az 70 olmuştur (*GŞS, 61 [MF 1773]: 288-289; GŞS, 53 [MF 1765]: 82-83*). Faaliyete geçen bu yeni boyahanelerin vakfa ödemeyi taahhüt ettikleri ücreti zaman zaman ödememeleri ya da geciktirmeleri vakfın Halep'teki cami ve medresesindeki vazife sahiplerinin ve mürtezikasının malî bakımdan zor duruma düşmesine neden olmuştur. Vakıf yöneticileri de ellerindeki bu gelir kaynağının kayıp gitmesini önlemek için sık sık İstanbul'a ve bölgedeki yerel yöneticilere şikâyetlerini iletmişler ve onların desteklerini arkalarına almaya çalışmışlardır.

Halep valisi Mehmed Paşa'nın 16 Nisan 1704 tarihinde Ayntab'daki yöneticilere gönderdiği buyruldu,²⁰ şehirdeki boyacılarla Hüsrev Paşa Vakfı

Vakfı'nın Tahtelkale'de yani Kalealtı denilen yerde iki ayrı boyacı dükkânı yarımşar hisse olarak bulunmakta ve bunların yıllık kirâ bedeli birinin 4,5 değerinin de 5 guruştur. Kamalakzâde Hacı Hasan Ağa Camii Vakfı'nın diğerlerine göre kirâ geliri yüksek olan iki boyahanesi bulunmakta; bunlardan küçük boyacı dükkânı olarak adlandırılanın yılda 9 guruş, büyük olduğu anlaşılan diğer boyacı dükkânının da yılda 28 guruş kirâ geliri bulunmaktadır. Tahtalı ve Ali Neccar camilerinin vakıflarına ait yıllık kirâ bedelleri 1,5'ar guruş olan birer adet boyacı dükkânı bulunmaktadır. Şehreküstü Mahallesi Mescidi Vakfı'na ait bir boyacı dükkânının yıllık kirâ bedeli de 8 guruştur. Debbağhâne Camii Vakfı'nın Tahtelkale'deki yarı hisse boyacı dükkânının yıllık kirâsı 4 guruş; yine aynı vakfın boyacı dükkânı hukru yılda 1 guruştur (*GŞS, 29 [1741]: 3-72*).

20 Halep Valisi Mehmed Paşa tarafından Ayntab'a gönderilen 16 Zilhicce 1115/ 16 Nisan 1704 tarihli buyrulududa, "merhûm Hüsrev Paşa Vakfı'nın Medîne-i Ayntab'da üç bâb boyahânesi olub Defterhâne-i Âmire'de senede evkâf-ı mezbûreye yetmiş iki bin yedi yüz yirmi akça hâsıl kayd olunub meşrûtunda zikr olunan üç bâb boyahânenen gayri Ayntab'da boyahâne

yöneticileri arasındaki çekişmeyi gözler önüne sermektedir. Halep Valisi'nin bu emrinde, Ayntab'daki 3 boyahanenin dışında boyahane ihdas olunmaması (yeniden kurulmaması) yönündeki daha önceki fermanlara atıfta bulunulmuş; eğer tamir ve ihdas olunanlar var ise onların iptal olunması ve vakfa verilen zararın telafi edilmesi istenmiştir. Vali ayrıca, gerek İstanbul'dan gerekse kendisinden gelen emirlere muhalefet edenler olursa, onların da derhal Halep'e getirilmelerini talep etmiştir (GŞS, 53[MF 1765]: 69-2). Halep Valisi'nin bu buyrulduğundan (emrinden), vakıf mütevellileri ile Ayntablı boyacılar arasında uzunca zamandan beri bir çekişmenin var olduğu ve bu yıllarda yeniden su yüzüne çıktığı anlaşılmaktadır.

Halep Valisi'nin bu emrinden yaklaşık bir ay sonra, Hüsrev Paşa Vakfı'nın mütevellisi Yahya Ağa'nın vekili Hacı İbrahim oğlu Hacı Mehmed ile mülk arsaları üzerine sonradan boyahane yapmış olan 53 boyacı esnafı arasında, vakıf gelirden meydana gelen zararın telâfisi için Ayntab Mahkemesi'nde bir anlaşma yapılmıştır.²¹ Bu anlaşma ile mülk boyahane sahipleri, Hüsrev Paşa Vakfı'na ait 3 boyahane için Defter-i Âmire'de kayıtlı olan 72.720 akça yıllık gelirin karşılığında, her yıl 300 guruş maktû iltizam bedelini vakfa ödemeyi taahhüt etmişler (GŞS, 53[MF 1765]: 82-83).

16. yüzyılın son çeyreğinde Hüsrev Paşa Vakfı'nın Ayntab şehrindeki boyahane geliri 72.720 akça iken, 18. yüzyılın başlarında yapılan anlaşma ile vakıf boyahanelerden alınan maktû iltizam bedeli 300 guruş olarak belirlenmiştir. Bu iki meblağın o günkü piyasa değeri/rayici acaba nasıldı? Bunu belirlemenin yollarından biri akçanın guruş ya da guruşun akça olarak karşılıklarını ortaya koymakla mümkün olur. Buna göre, 1574'te 1 akça 0,61gram gümüş ihtiva etmektedir (Pamuk 2000: 69). O halde bu hesap üzerinden 72.720 akçada (72.720x0,61) 44.359,2 gram gümüş bulunmakta-

dır. Bu tür bir hesaplama 1708 yılı için yapıldığında da, o dönemde 1 guruş 15,4 gram gümüş ihtiva etmekte (Pamuk 2000: 70), bu hesap üzerinden de 300 guruşta 4.620 gram gümüş bulunmaktadır. Dolayısıyla 1574'de vakfın boyahanelerden elde ettiği gelir, 18. yüzyılın başlarındaki miktarın yaklaşık 10 katıdır. Nitekim başka bir hesap şekline de aynı sonuca ulaşmaktayız. Guruşun tedavüle girdiği 17. yüzyılın sonlarında, 1 guruş 120 akça kabul edilmişti (Pamuk 1999: 175). Buna göre 300 guruş (300x120), 36.000 akçaya tekabül etmektedir. Bu durumda vakfın, boyahanelerden elde ettiği nominal gelir, 125 yıllık dönemde yarı yarıya düşmüştür. Fakat reel olarak bu düşüş çok daha yüksektir. Zira bu dönemde akçanın gümüş içeriği 0,13 gramdır. 36.000 akçada ise 4.680 gram gümüş bulunmaktadır. Oysa 125 yıl öncesinin 72.720 akçası, 44.359 gram gümüş ihtiva etmektedir. Dolayısıyla iki dönem arasındaki fark yaklaşık 10 kat olup, yukarıdaki hesaplamayı doğrulamaktadır. Hüsrev Paşa Vakfı yöneticileri ile boyahane sahipleri arasındaki anlaşmaya bu çerçeveden bakıldığında, vakıf gelirden azalma yaşanırken, piyasa fiyatları artmakta ve aynı zamanda paranın alım gücü de azalmaktadır. Bu durumda, 18. yüzyılın başlarında boyacıların vakfa verdiği yıllık maktû iltizam bedeli, 16. yüzyılın sonlarındaki değerine göre oldukça düşük seviyededir.

Halep Valisi'nin uyarısının hemen sonrasında varılan bu anlaşmaya, Ayntab şehir merkezinde faaliyet gösteren boyahane sahipleri katılmıştır. Bu boyahane sahipleri arasında müderris, imam, nakîbüleşraf kaimmakamı (kaymakamı), mevlevî şeyhi, reisülulemâ ve ahî baba gibi toplum içinde sosyal statüleri yüksek ve itibarlı kimselerle, Bahadırızâde, Kürtüncüzâde, Çerkeszâde, Dadızâde, Devecizâde, Hakîmzâde gibi hatırlı ailelerinden bazı kimselerin bulunması, boyacılığın şehrin ekonomik yapısı içindeki konumunu gözler önüne sermektedir. Acaba bu yıllarda, mahkeme siciline adları yazılan ve anlaşmaya taraf olan 53 kişiden başka, şehirde mülk boyahane sahibi ya da boyacılıkla uğraşan esnaf var mıydı? Bu konuda kesin ve açık bir bilgi sahibi değiliz. Ancak, üzerinde durulması gerek nokta, 16. yüzyılın sonlarında şehirde 3 vakıf boyahane bulunurken, arz - talep dengesi sonucu en az 50 boyahanenin bu tarihlerde faaliyette olmasıdır. Bu durum aynı zamanda doküman sanayiinde yaşanan gelişmeyi de açıkça ortaya koymaktadır. Vakıf mütevellileri, muhtemelen va-

ihdâs olunmaya deyu hatt-ı hümâyûn ile müte'addid evâmîr-i şerîfe sâdır olunmuş iken .... ba'zı kimesneler boyahâne ta'mîr ve ihdâs ve vakf-ı mezbûr boyahânelerin ibtâl ile vakfa gadr olunmağla vakf-ı mezbûrun üç bâb boyahânesinden gayri ihdâs olunan boyahâneler men' ve def' olunmak bâbında tarafımıza hitâben müekked ve müşedded fermân sâdır olmağla buyruldu tahrîr ve isdâr ve ağalarımızdan ..... ta'yîn ve irsâl olunmuşdur ..... sâdır olan fermân-ı âlîşân mücibince ..... muhdes olan boyahâneler men' ve def' oluna te'allül ider olur ise mübâşir ile Haleb'e ihzâr eyleyesiz ki bu tarafda mürâfa'a-i şer'-i şerîf idüb men' ve def' oluna .....” (GŞS, 53[MF 1765]: 69/2).

21 Anlaşma metni için bkz EK-1.

kıf boyahanelerin artan iş gücünü karşılayamamaları sonucunda, toplumdan gelen talebin önünü açma düşüncesiyle, vakıf mala zarar vermemek ve zararlarının telafisi kaydıyla, yeni dükkânların açılmasına izin vermişlerdir. Bir bakıma, vakıf yöneticileri piyasanın baskısına dayanamamışlar, mevcut durumu meşrulaştırmak ve ayrıca kendi pozisyonlarını da kaybetmemek için karşılıklı anlaşma yoluna gitmişlerdir. Bu da aynı zamanda vakıfların, pratik ve pragmatik çözümler üreten yönünü ortaya koymaktadır.

Hüsrev Paşa Vakfı yöneticileri ile Ayntablı mülk boyahane sahipleri arasında yapılan bu anlaşmadan 2 yıl sonra, 1706 yılında,²² bu kez sayıları 61'i bulan boyacı esnafı mahkemeye müracaat ederek, vakfa verecekleri yıllık 300 gurusu iltizam bedelini, aralarında "esnâf-ı selâse (a'lâ, evsat ve ednâ)" itibarıyla tevzî ederek ödeyeceklerini taahhüt etmişler. Kadı'nın huzurunda gerçekleşen bu anlaşmaya katılan boyacı esnafı, yaptıkları işe ve ekonomik durumlarına göre durumu iyi olanlar a'lâ, orta haliler evsat, düşük gelirli ise ednâ olmak üzere üç gruba ayrılmıştır (GŞS, 57 [MF 1769]: 72). Bu tasnife göre şehirdeki boyahane sahiplerinin dağılımı şöyledir: A'lâ olanların, 5'i Müslüman, 7'si zimmî yani gayrimüslim olmak üzere 12 (%19,68); evsat olanların (18'i Müslüman, 10'u zimmî olmak üzere 28 (%45,90); ednâ olanların 13'ü Müslüman, 8'i zimmî olmak üzere 21 (%34,42) kişiden ibarettir. Son grubun içerisinde şehirdeki bütün esnafın şeyhi olan Ahî Baba'nın dükkânı da bulunmaktadır. Bu veriler ışığında, Ayntab şehrindeki boyahane sahibi 61 boyacıdan 36'sının Müslüman (%59), 25'inin de zimmî (%41) olduğu anlaşılmaktadır. İki yıl önce Hüsrev Paşa Vakfı ile yapılan anlaşmaya katılan boyahane sahibi 53 iken, bu kez sayının 61 olması, yeni boyahanelerin açıldığı ya da daha önce mahkemeye gelmeyen boyacıların, bu kez geldikleri gibi bir sonuç çıkarabiliriz. Ayrıca şehirdeki boyahane sahipleri arasında daha önceki kayıta zimmî statüde kimsenin olmaması; ancak iki yıl sonraki kayıta sayılarının 25 olarak kaydedilmesi ya yeni dükkan sahiplerinin tamamının zimmi olabileceği ya boyahanelerin el değiştirmiş olabileceği ya da bu mesleği icrâ eden kimselerin dükkânlardaki kirâcılar olabileceği gibi ihtimalleri akla getirmektedir. Boyahaneler etrafında gerçekleşen tartışmalara ve üzerine durulan hassasiyete bakılırsa, Ayntab şehrinde kumaş boyacılığının bu dönemde

22 Belgenin kayıt tarihi, Muharrem 1118/ Nisan-Mayıs 1706'dır.

önemli bir gelir kaynağı olduğunu ve önemli bir yatırım aracına dönüştüğünü söyleyebiliriz.

Hüsrev Paşa Vakfı yöneticileri ile boyacı esnafı arasında 1704 yılında yapılan anlaşmanın uzun sürmediğini, yine Halep Valisi tarafından 1713 yılında Ayntab'a gönderilen bir başka buyruludan öğrenmekteyiz.²³ Burada, vakıf boyahaneler dışında, sonradan açılan boyahane sayısının 63'e ulaştığı belirtildikten sonra, vakfın zararının telafisi için daha önce yapılan anlaşmaya atıfta bulunulmuş ve taahhüt edilen yıllık 300 gurusu maktû iltizam bedelinin üç yıldır ödenmediği belirtilmiştir. Vali, bu tespitin akabinde Ayntab'daki yöneticilerden, Hüsrev Paşa Vakfı Mütevellisi Yahya Ağa'nın isteği doğrultusunda, şehirdeki mülk boyahane sahiplerinin Halep Divanı'na ihzâr edilmelerini talep etmiştir (GŞS, 61 [MF 1773]: 287-288). Halep Valisi'nin bu emrinden iki yıl sonra, 29 Ocak 1715 tarihinde,²⁴ Ayntab Mahkemesi'nde bu kez, yaklaşık 10 yıl öncesine benzer bir anlaşma kayıt altına alınmıştır. Mahkemede bir tarafta daha önce de olduğu gibi vakfın mütevellisi Yahya Ağa'nın vekili Hacı İbrahim oğlu Hacı Mehmed, diğer tarafta da sayıları 63'ü bulan mülk boyahanelerinde faaliyetlerini sürdüren boyacı esnafı yer almıştır. Vakfın temsilcisi 3 vakıf boyahanelerin battal olduğunu ve gelirine hâle geldiğini, bundan dolayı da Halep'teki vazife sahiplerinin zor duruma düştüklerini dile getirmiştir. Bunun üzerine davalı konumdaki Ayntab şehrindeki boyacılar, daha önce taahhüt ettikleri 300 gurusu iltizam bedelini hatırlatıp, son üç yıldır aralarında çıkan anlaşmazlık nedeniyle bunu ödemediklerini kabul etmişler ve eski anlaşmada olduğu gibi her yıl aynı meblağı vakfa ödeyeceklerine dair söz verip taahhütte bulunmuşlardır. Boyacı esnafı ayrıca, anlaşmaya uymadıkları takdirde Matbah-ı Âmir'e 5 kise yani 2.500 gurusu *nezir* adı altında ceza ödemeyi de taahhüt etmişlerdir (GŞS, 65 [MF 1777]: 180-181). Böylece sorumluluğun denetimi ve kontrol örgüsü İstanbul'a, padişahın sarayına kadar uzatılmıştır.

Ayntab şehrindeki boyacı esnafı, vakfa olan taahhütlerini yaklaşık 10 yıl yerine getirmişler; fakat diğer taraftan da bu yükümlülükten kurtulma çarelerini aramaktan da uzak durmamışlar. Nihayet, padişahın aldıkları bir emri şerife istinaden vakfa ödedikleri iltizam bedelini ödememeye başlamış-

23 Buyruldu, 28 Zilhicce 1124/26 Ocak 1713 tarihlidir.

24 Vakıf yöneticileri ile boyacılar arasında yapılan anlaşma 23 Muharrem 1127 tarihinde sicile kaydedilmiştir.

lar. Bu durum vakıf mütevellisinin İstanbul'a yeni bir şikayet mektubu göndermesine neden olmuş; neticede I. Mahmud'dan (1730-1754) saltanatının henüz ilk yıllarında, konuyla ilgili bir emr-i şerif alınmıştır.²⁵ Halep ve Ayntab'daki yerel yöneticilere gönderilen bu emr-i şerifte, daha öncekilerde de olduğu gibi, vakıf ve boyahanelerle ilgili hatırlatmalar yapılmış, akabinde 63 mülk boyahane sahibinin Hüsrev Paşa Vakfı'na her yıl ödemeyi taahhüt ettikleri maktû iltizam bedelini eskiden olduğu gibi ödemeleri yönünde tembihte bulunmuş ve boyacıların daha önce ödememe yönünde aldıkları emr-i şerifin şer'î dayanağının olmadığı belirtilmiştir (GŞS, 96 [MF 1809]: 187). Benzer anlaşmazlıklar sonraki yıllarda da devam etmiş, vakfın mütevellileri ile Ayntablı boyacılar zaman zaman mahkemede karşı karşıya gelmeye devam etmişler.

Ayntab şehrindeki boyacı esnafı, yaptıkları işe göre iki gruba ayrılmıştır. Bunlardan 10 dükkânda faaliyet gösteren boyacı esnafı tüccar yani bezirgân ve terzi bezi boyarken; geri kalan 53 dükkândaki boyacı esnafı da Türkmen ve Kürt ipinden dokunan kumaşları boyamaktadır. İlk grup, yukarıda da bahsedilen Marsilya'ya bez ihracı ile uğraşan tüccarla iş birliği içindedir. Şehirdeki boyacılarla Hüsrev Paşa Vakfı'nın yöneticileri arasında yapılan anlaşma çerçevesinde, tüccar ve terzi bezi boyayan 10 dükkândan yıllık iltizam bedeli olan 300 guruşun 2/3 (sülüsân) hissesi; diğer boyahanelerden de 1/3 (sülüs) hissesi toplanmaktadır. Bu iki grup boyacı esnafı birbirlerinin işlerine taahhütleri üzere müdahale etmemektedir. Ta ki, anlaşmazlığın su yüzüne çıktığı 1719 yılına kadar. Bu yılda, 53 dükkânda faaliyetini sürdüren Türkmen ve Kürt ipliğinden dokunan bezleri boyayan esnaf, Ayntab Mahkemesi'ne müracaat ederek, tüccar bezi boyayan esnafı şikayet etmiştir. Şikayet sebebi de tüccar bezi boyayan esnafın dükkânlarını ortaklık şeklinde birleştirerek 5 dükkâna düşmeleri ve bunun sonucunda da taahhüt ettikleri 2/3 hisse yerine 1/3 hisse vermeleri; ortada kalan hissenin de kendi üzerlerine yıkılması olmuştur. Bunun üzerine taraflar, daha önceki anlaşmaya uyulması yönünde, mahkemede yeni bir taahhüde imza atmışlar. Anlaşmaya uymayan ve ihlâl eden tarafın daha önce de kabul ettiği gibi Rakka valilerine 500'er guruş

nezir cezası ödemeleri kabul edilmiş; tekrar ihlâlî durumunda Ayntab Mutasarrıfı'na da 50'er guruş nezir cezası ödemeleri kararlaştırılmıştır (GŞS, 74 [MF 1787]: 103-104). Boyacı esnafı aralarındaki anlaşmazlığa, bu kez Rakka valilerini ve kendilerinin hemen yanı başındaki yöneticileri olan sancak yöneticisini hakem tayin etmişler.

Ayntab'daki boyacılar içinde tüccar ve terzi bezi boyayan esnaf sayıca az olmalarına rağmen, çoğunluğu teşkil eden Türkmen ve Kürt ipi boyayan esnafa göre daha varlıklı kesimi teşkil etmektedir. Bunun başta gelen nedenleri arasında, şehirde çivit boyama işinin bu esnafın tekelinde olması gösterilebilir. Çivit boyası elde edilen bitki, Hint ve Yemen gibi sıcak bölgelerde yetişmekte ve onunla koyu mavi renkli boyama yapılmaktadır. Çivit boya, boyaların en kalitelisi ve boyacılar arasında da en makbul olanıdır. Bu boya Osmanlı ülkesine ithal yolu ile getirilmektedir (Kütükoğlu 1994: 634; Canatar 1998 : 92; Koç 2006: 154-155). Ayntab'a getirilen çividin bir kısmı Marsilya'ya bez götüren tüccarlardan anlaşma yolu ile temin edilirken, diğer taraftan Halep gibi ticari hayatın canlı olduğu bir şehre yakın olma, çividi elde etme bakımından şehre büyük avantaj sağlamıştır.

1741 yılında, Ayntab şehrinde çivit boyama işiyle uğraşan 15 boyahane ve bunların dışında, elvan da denilen renkli kumaş boyama işi yapan 53 boyahane bulunmaktadır. Elvan boyama işiyle uğraşan esnaf, sayı olarak diğerlerine göre daha fazla olmasına rağmen, malî durumları ve iş hacimleri düşük, genelde yerel ihtiyaca ve iç pazara yönelik çalışmaktadır. İç pazara yönelik dokuma ve boyama işine bir örnek, Ayntab'a Ankara'nın İstanos (Zir=Yenikent) Köyü'nden gelip Yuri veledi Budak'ın evinde misafir iken ölen Karagöz veledi-Toros adındaki Ermeni tüccarın terekesi arasında çıkan malları gösterebiliriz. Ayntab'a ticaret için gelen tüccarlardan sadece biri olan Ankaralı Karagöz zimmînin terekesi arasında 190 guruş değerinde 400 adet boyalı donluk bez ile 148 guruş değerinde bir beygir, çakmaklı tüfek, kılıç ve hırdavat bulunmaktadır. Karagöz'ün ayrıca, İsmail adındaki boyacıya 450 donluk bezi boyanmak için verdiği de sicil kaydında yer almaktadır. Karagöz'ün ölümü ile ortaya çıkan bu bilgi, Ayntab'dan aldığı ham donluk bezleri yine burada boyatıp iç pazara süren bir tüccar grubunun varlığını ortaya koymaktadır (GŞS, 56 [MF 1768]: 102,111; Çınar 2000: 363-364).

25 I. Mahmud'un Halep ve Ayntab'a gönderdiği emr-i şerif 13 Cemâziyevvel 1144/7 Kasım 1731 tarihlidir. Emr-i şerif için bkz. EK-2.

Ayntab'daki boyacı esnafı, vakfa ödeyecekleri iltizam bedeli konusunda zaman zaman kendi aralarında anlaşmalar yapmışlardır. Bunlardan biri de 5 Temmuz 1741'de gerçekleşmiştir.²⁶ O zamana kadar pek de alışık olunmayan bir durum mahkemeye intikal etmiş ve vakfa ödenen iltizam bedelini şehirdeki boyacılardan sadece bir kısmının, toptan ödemeyi taahhüt etmeleri ile sonuçlanmıştır (*GŞS, 96 [MF 1809]: 165*). Bu tarihte, aralarında Ahî Baba Seyyid Mehmed Çelebi'nin de bulunduğu 9'u Müslüman, 6'sı gayrimüslim 15 boyahane sahibi mahkemeye gelerek, Hüsrev Paşa Vakfı'nın akârı olan 3 vakıf boyahane de aslında çivit boyama işi yapıldığını, şimdilerde ise bu işi sadece kendilerinin yaptıklarını ifade etmişler. Çivit boyama işiyle uğraşan bu esnaf, eskiden gelen vakfın gedik ve inhisar hakkının, yaptıkları iş dolayısıyla şimdilerde üzerlerine geçtiği vurgusunu yaparak, bir bakıma kendilerini imtiyazlı konuma yükseltmişler. Ayrıca şehirdeki çeşitli renklerde boyama işi yapan diğer esnafın, sonradan ihdâs olunan yani ortaya çıkan boyacılar olduklarını ifade ederek, bir bakıma onları şikayet edip ötekileştirmişler. Arkasından da kendi ayrıcalıklarını bir bakıma öne çıkararak, Hüsrev Paşa Vakfı adına Defterhâne'de kayıtlı 72.720 akça boyahane geliri karşılığında, yılda 607 guruş iltizam bedeli ödemeyi taahhüt etmişler.

Boyacıların birbirlerine kefil olarak ödemeyi kabul ettikleri bu meblağ, 18. yüzyılın başlarından itibaren vakfa ödenen iltizam bedelinin yaklaşık iki katıdır. Bunun, 120 akçanın 1 guruşa tekabül etmesi ve 72.720 akçanın da bu hesap üzerinden 607 guruş ($607 \times 120 = 72840$ akça) olarak hesaplanmasının sonucunda ortaya çıktığını söyleyebiliriz. 1740'larda gram olarak akçanın gümüş içeriği yüzyılın başlarına göre fazla değişmemiş; sadece 0,13'ten 0,12'ye gerilemiştir (Pamuk 2000: 69-71). Bu durumda ($72840 \times 0,12$) vakfa ödenen guruş içindeki gümüş miktarı, 8740,8 gram ile 16. yüzyılın son çeyreğindeki miktardan yaklaşık beş kat daha düşüktür. Bu miktar, 18. yüzyılın başlarında ödenen yıllık 300 guruşa göre de yaklaşık beş kat fazladır. Bu durumda Hüsrev Paşa Vakfı'nın 1740'larda boyahanelerden elde ettiği gelir, 16. yüzyılın sonlarına göre yaklaşık beş kat azalırken, 18. yüzyılın başlarındaki düzenlemeye göre de yaklaşık beş kat artmıştır. Böylece 16. yüzyılın ikinci yarısına yapılan atıflarla sabit bir ödemeye dönüşen vak-

fın boyahane geliri, dönemin şartları çerçevesinde yeni bir biçim almış; bir bakıma geçmişteki zararın kısmen de olsa telafisini mümkün kılacak bir düzeye çekilmiştir.

Çivit boyama işiyle uğraşan esnafın, yukarıda bahsedilen davranışını elbette iyi niyetli bir girişim olarak değerlendirmek mümkün. Ancak burada, akla bazı sorular gelmektedir. Acaba çivit boyacıları, kendilerini sık sık fermanlara konu olan "muhtes" yani sonradan açılan boyahanelerin yıkılması tehdidinden kurtarmak ve onlardan ayrı oldukları vurgusunu yapmak için mi böyle bir yönteme başvurdular? Eğer böyle bir niyet söz konusu ise bu durumda kendileri vakıf boyahanelerin yaptığı işi yapan ve onun zararını telafi eden konuma yükseltip işin içinden sıyrılacaklar ve kazançlarını devam ettireceklerdi. Yine de eldeki verilere bakarak, bu konuda kesin hükümler vermek oldukça zor gözüküyor. Ancak, boyacıların sonraki günlerdeki yeni tartışmaları ve davalarının halli için mahkemeye müracaatları, şehirde suların pek durulmadığını ortaya koymaktadır.

Çivit boyama işiyle uğraşan esnafın, bütün boyacılar adına taahhüt ettiği vakıf malı ödeme anlaşması, ancak dokuz ay sürmüş, 5 Nisan 1742 tarihinde yine mahkemede, boyacıların kendi aralarında yeni bir anlaşmaya vardıkları görülmektedir (*GŞS, 97 [MF 1810]: 86-87*). Ayntab'da tüccar bezi ve çivit boyama işi yapan boyacıların esnaf şeyhleri Şeyh el-Hac İsmail bin İsmail ve Ahî Baba Seyyid Mehmed Çelebi bin Seyyid Ömer'in de aralarında olduğu 15 boyacı ile külteci (desteci) esnafı olarak da adlandırılan elvan bezi boyayan 4'ü Müslüman 4'ü de zimmî 8 boyacı mahkemeye müracaat ederek Hüsrev Paşa Vakfı'na ödemeyi taahhüt ettikleri iltizam bedeli konusundaki yeni düzenlemeyi kayıt altına aldırılmışlar.²⁷ Daha önce bütün iltizam bedelini ödemeyi taahhüt eden esnafa ilaveten, bu kez sayıları 53'ü bulan elvan bezi boyayan esnaf da ortak edilmiş; buna karşılık elvan bezi boyayan esnafın da çivit boyama işi yapmasına izin verilmiştir. Böylece boyacılıkta önemli bir iş hacmine

27 "..... bezirgân bezi sabğ idenlerden on beş nefer kimesne sâkin oldukları dükkânlarında bezirgân bezi sabğ idüb vakf-ı mezbûra hâsıl kayd olunanın nisfını virmek üzere ve sâlifü'z-zikr külteci tâifelerinden olub elvân bezi sabğ iden boyacılar dahi elvân bezi ile çivid dahi sabğ eyleyüb vakf-ı mezbûra âid olan meblağ-ı mezbûrun nisf-ı âherini virmek üzere her birimiz deruhde ve iltizâm eyledik....." Anlaşma, 29 Muharrem 1155/5 Nisan 1742 tarihinde kayıt altına alınmıştır (*GŞS, 97 [MF 1810]:86-87*).

26 Ayntab Mahkemesi'ndeki bu anlaşma 20 Rebiülâhir 1154 tarihlidir. Anlaşma metni için bkz EK-3.

sahip olan çivit boyama işi, tek bir grubun imtiyazı olmaktan çıkarılmış, şehirdeki bütün boyacıların faaliyetine açık hale getirilmiştir. Bu da iltizam belini her iki kesimin ortak ödemesi şartı ile gerçekleştirmiştir. Diğer taraftan bu ortaklığa giren elvan bezi boyayan esnaf da şehrin ekonomik yapısı içindeki meşruyetini yeniden kazanmıştır.

Ayntab'ın şehir merkezindeki boyahane sayısı 18. yüzyılın başlarında 61 iken, 1730'larda 10'u tüccar bezi, diğerleri de elvan (renkli) bez boyayan olmak üzere toplam 63'e, 1740'larda da tüccar bezi boyayanların sayısı 15'e çıkarken, diğerlerinin sayısı 53'te kalmıştır. 18. yüzyılın ortalarına doğru şehirdeki toplam boyacı sayısı 68 civarındadır. Boyahane sayılarında görülen düzenli artışta, Ayntab'da imâl edilen bezlerin Halep pazarında önemli bir yere sahip olmasının elbette büyük payı vardır. Yukarıda da bahsedildiği gibi Fukasawa'nın, bölgeden Marsilya pazarına ihraç edilen kumaşlar üzerine Fransız'ın Halep Konsolosluğu istatistiklerine dayanarak yaptığı araştırmada, Akdeniz'deki nisbî sükunet ve barış dönemlerinde Ayntab menşeli bezlerin Halep'ten Marsilya'ya ihracında büyük artış görülmektedir. Bilhassa 1728-1757 yılları arasında % 85; 1757-1777 yılları arasında da % 14 olmak üzere yaklaşık 50 yıllık dönemde % 100'e yakın artış yaşanmıştır. 1768-1777 yılları arasında ihraç edilen Ayntab imali bez zirve noktasına ulaşmıştır. 1778-1786 yılları arasında Marsilya'ya Halep'ten giden bezlerde azalma görülmeye başlanmış, bunun da Ayntab bezine yansımaları 1777 yılına göre, yaklaşık % 50 ihracat düşmesi şeklinde gerçekleşmiştir (Fukasawa 1987: 46, 123).

18. yüzyılda Ayntab'da, gerek boyama gerekse dokuma sanayiinde yaşanan gelişme, 19. yüzyılda yerini kısmen durağanlığa ve yüzyılın sonlarından itibaren de gerilemeye bırakmıştır. Fransız seyyah Vital Cuinet, 19. yüzyılın sonlarında Antep'te 3.815 pamuklu dokuma tezgahı ve 70 boyahane bulunduğunu (Cuinet 1892: 191); yine aynı dönemin bir başka kaynağı Şemseddin Sâmî de bez ve alaca tezgahının sayısının 2.215 ve boyahane sayısının da 45 olduğunu belirtmiştir (Şemseddin Sâmî 1314: 3232). Her iki kaynağın verdiği bilgiler arasında farklılık olsa da burada öne çıkan nokta boyahane sayısının yaklaşık 150 yıl öncesine göre ya aynı kaldığı ya da azaldığı yönündedir. Donald Quataert çeşitli arşiv verilerine dayanarak Ayntab (Antep)'daki tezgah sayısının 1889 ve 1893'te 2.500; 1904'te 5.500; 1907'de de 3.726 olduğunu

aktarmıştır. Quataert ayrıca, Ayntab'ın XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren uluslararası ihracatının sona erdiğini, ama tekstil sektöründeki önemini kaybetmediğini, bilakis Osmanlı iç pazarına yöneldiğini belirtmiştir (Quataert 1999: 137, 187).

20. yüzyılın başlarında Halep ve Şam vilayetleri ile birlikte Ayntab (Antep) şehri, bölgenin yerel sanayi merkezlerinden biri olmuştur. 1900'lü yıllardaki yaklaşık 5.000 tezgah sayısı ile dokumacılık sanayini icrâ eden boyacılar, tarakçılar gibi özel meslek gruplarının dışında usta, kalfa olarak kadın-erkek 7-8 bin nüfus bu alanda çalışmakta ve yılda bedelli 2-3 yüz bin Türk altını tutan 2 milyon kilogram mal üretmekteydi. 1913 yılına kadar bölgenin en önemli merkezi Halep ile Ayntab arasında dokuma sanayi ve boyama işinde iyi bir rekabet ortamı doğmuştur. Araya giren I. Dünya Savaşı ile birlikte tezgah sayısı 1.000'lere kadar düşmüş; 1933'ten itibaren de Antep (Gaziantep=Ayntab)'te tekstil sanayii yeniden canlanma dönemine girmiştir (İmer 2001: 7).

Sonuç

Osmanlı döneminin Ayntab'ı, günümüzün Gaziantep'inde tekstil sanayii ve onun en önemli iş kollarından biri olan boyahanelerin varlığı ve faaliyetleri, ulaşılabilen kaynaklara göre en geç 16. yüzyılın ortalarına kadar gitmektedir. Halep'te Hüsrev Paşa'nın yaptırdığı cami, medrese ve imaretin merkez olduğu külliye için kurulan vakıfların akarâtı arasında yer alan Ayntab şehrindeki 3 boyahane ve bunlar etrafında yaşanan tartışmalar, bilhassa 18. yüzyıl Ayntab'ına damga vurmuştur. İlk başlarda, Ayntab şehrindeki 3 boyahane -ki bunlar o dönemde şehirdeki boyahanelerin tamamıdır-, Hüsrev Paşa Vakfı'nın akârıdır ve bunlar üzerinden sonraki yıllarda, şehirdeki boyama işi bu vakfın tasarrufuna geçmiştir. 18. yüzyıla gelindiğinde, Ayntab şehrinde dokuma sanayiinde yaşanan gelişmelerin bir sonucu olarak, şehirdeki boyahane sayısı, belki bu iş kolunun yetersiz kalması, belki de yüksek kâr elde etmek isteyen müteşebbislerin gayretiyle yeni boyahanelerin açılmasıyla farklı bir boyuta ulaşmıştır. Dönemin kaynaklarında sonradan açılan bu boyahaneler "muhtes" olarak tanımlanmıştır. Sonuç itibarıyla bu dönemde şehirde iki tür boyahane ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki Hüsrev Paşa'nın vakıf boyahaneleri, diğeri de özel müteşebbislerin kendi mülkü olan muhtes boyahaneler. Biraz da piyasanın zorlamasıyla açılan bu yeni

boyahaneler, haliyle Hüsrev Paşa'nın vakfı olan boyahaneleri ya battal hale getirmiş ya da kazanç elde edemez duruma düşürmüştür. Tartışma işte tam da bu noktada ortaya çıkmış, vakıf mala gelen zararın telafisi mütevelliler tarafından hem yerel mahkemeye hem de merkeze İstanbul'a taşınmıştır. Bu arada XVI. yüzyılın son çeyreğinde şehirdeki boyahane sayısı 3 iken, 18. yüzyılın ortalarında bu sayı 68'e kadar çıkmış ve tartışmanın tarafları sosyal ve ekonomik olarak daha geniş bir zemine yayılmıştır. Bu dönemde Hüsrev Paşa Vakfı'nın mütevellileri ile mülk boyahane sahipleri arasında yaşanan tartışmalar, anlaşmalar ve taahhütler zaman zaman dingin, zaman zaman da hararetli tartışmaların gölgesi altında bölgedeki kadılar, valiler ve mutasarrıflar ile İstanbul arasında cereyan edip gitmiştir. Bu arada vakıf boyahane-mülk boyahane tartışmaları, yerel mahkemede bir takım pratik uygulamalarla çözüme kavuşturulmuş, ancak bunlar da kısa ömürlü olmuştur. Ayntab'da yaşanan bütün bu tartışmaları, vakıf – sanayi ilişkisine ve iç içeliğine, belki de onun ötesinde toplumun iç dinamiklerine bağlamak herhalde yerinde olacaktır.

Tarihî seyri içinde devamlı bir gelişme içinde olan Ayntab şehrindeki dokuma sanayii ve ona bağlı iş kolları, bilhassa 18. yüzyılda en parlak devrini yaşamıştır. Avrupa'da sanayi alanında meydana gelen gelişmelerin etkisi ile diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi Ayntab (Antep)'daki yerli sanayi iş kolları da olumsuz yönde etkilenmiştir. Bundan dokuma sanayii ve onun yan kolları, başta boyama sanayii olmak üzere nasibini almıştır. Ancak, Ayntab'daki dokuma ve boyama sanayii varlığını ve faaliyetini en zor dönemler olan Kurtuluş Savaşı yıllarında bile sürdürmüştür. Cumhuriyet dönemi ile birlikte ticaret ve sanayi alanlarında yeniden canlanmaya başlayan Osmanlı'nın Ayntab'ı, günümüzün Gaziantep'i, geçmişten gelen mirasını, günümüze taşımakta büyük hüner ve ustalık göstermiştir. Böylece bölgenin ve Türkiye'nin önde gelen sanayi merkezlerinden biri haline gelmiştir. Günümüz Gaziantep'inde görülen ticarî ve sınaî alanlardaki gelişme tesadüfî değil, bilakis tarihî birikiminin sonucudur.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Vakfiye Defteri [VD] 583.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi

Haleb Evkâf, 556 [992/1584 yılına ait].

Şer'îye Sicilleri (Millî Kütüphane ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi)

Gaziantep Şer'îye Sicili (GSŞ): 53 [MF 1765]; 56 [MF 1769]; 57 [MF 1769]; 61 [MF 1773]; 65 [MF 1777]; 74 [MF 1787]; 93 [MF 1806]; 96 [MF 1809]; 97 [MF 1810]; 101 [MF 1814].

Araştırma ve İnceleme Eserler

Akgündüz, Ahmet (1996). "Gedik", *DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)*, XIII, İstanbul. s. 541-543.

Akgündüz, Ahmet (1998), *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, TTK Yay., Ankara.

Bacoué-Grammont, Jean-Louis (1980). "Divane Hüsrev Paşa'nın Sû-i İstimâllerine Dair Bir Rapor", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920) - Birinci Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri*, ed. Osman Okyar – Halil İnalçık, Ankara, s. 75-93.

Canatar, Mehmet (1998), "Osmanlılarda Bitkisel Boya Sanayii ve Boyahaneler Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları - The Journal of Ottoman Studies*, XVIII, İstanbul, s. 89-104.

Cuinet, Vital (1892), *La Turquie D'Asie Géographie Administrative*, II, Paris.

Çınar, Hüseyin (2000), *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ayntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Ergenç, Özer (1978). "Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fizik Yapıya Etkileri", *I. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri (Ankara, 11-13 Temmuz 1977)*, Ankara, 1978, s. 103-109.

Ergenç, Özer (2006). *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, Ankara, TTK Yay.

Eyice, Semavi (1999), "Hüsreviyye Camii", *DİA*, XIX, İstanbul. s. 57-58.

Fukasawa, Katsumi (1987), *Toilerie Et Commerce Du Levant, d'Alep à Marseille*, Paris.

İmer, Zahide (2001), *Gaziantep Yöresinde Üretilen Kutnu, Alaca ve Meydaniye Kumaşlarının Bazı Teknolojik Özellikleri*, Ankara.

Kamil el-Bâlî el-Halebî el-Gazzî (1991), *Kitabu Nehri'z-Zeheb fî Târîhi Haleb*, Te'lif: Şevki Şa's - Mahmud Fahurî, c. II, Dârü'l-Kalem, Dımaşk.

Koç, Ümit (2006), *XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda Sanayi*, Ankara.

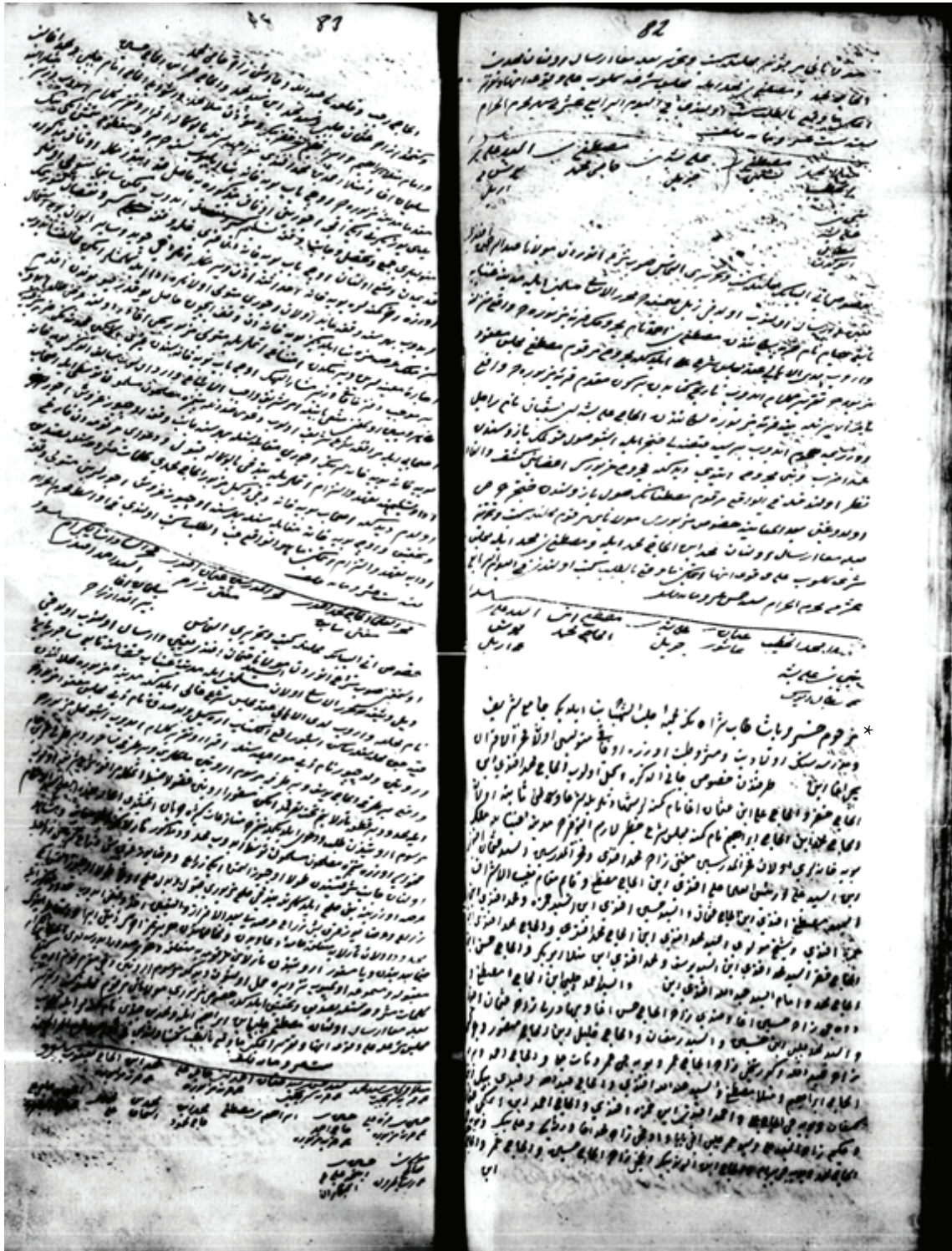
Kuran, Aptullah (1988), "Mimar Sinan'ın Camileri", *Mimarbaşı Koca Sinan –Yaşadığı Çağ ve Eserleri-1* editör: Sadi Bayram, Vakıflar Genel Müd.-Türkiye Vakıflar Bankası Genel Müd. Yay., İstanbul. s.175-214.

Kütükoğlu, Mübahat (1994), "Osmanlı İktisadi Yapısı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, I, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul. s. 513-650.

Masters, Bruce (1988), *The Origins of Western Economic Dominance in the Middle East, Mercantilism and the Islamic Economy in Aleppo, 1600-1750*, New York.

Masters, Bruce (1997), "Halep (Osmanlılar Dönemi)", *DİA*, XV, İstanbul. s. 244-247.

- Mehmed Süreyya (1311), *Sicill-i Osmanî*, II, Matbaa-i Amire, İstanbul.
- Özcan, Abdülkadir (1999), “Hüsrev Paşa, Deli”, *DİA*, XIX, İstanbul. s. 40-41.
- Özdeğer, Hüseyin (1988), *Onaltıncı Asırda Ayıntab Livâsı*, I, İstanbul.
- Öztürk, Nazif (1983), *Menşe’i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara.
- Pamuk, Şevket (1999), *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi*, İstanbul.
- Pamuk, Şevket (2000), *İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler, 1469-1998*, Ankara.
- Quataert, Donald (1999), *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*, çev. Tansel Güney, İstanbul.
- Raymond, André (1994), “Osmanlı Fetihleri ve Arap Şehirleri”, çev. Kemal Kahraman, *İktisat ve Din*, haz. Mustafa Özel, İstanbul.
- Raymond, André (1995), *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, çev. Ali Berktaş, İstanbul.
- Sauvaget, Jean (1941), *Alep: Essai sur le développement d’une grande ville syrienne, des origines aumilieu du XIXe siècle*. Haut Commissariat de l’État Français en Syrie et au Liban, Service des Antiquités, Bibliothèque archéologique et historique, vol. XXXVI. 2vols. (Vol. I, text; Vol. II, plates). Paris: P. Geuthner.
- Sauvaget, Jean (1969), “Halab”, *EP² (The Encyclopaedia of Islam [New Edition])*, III, s.85-90.
- Sauvaget, Jean (1987), “Haleb”, *İA (MEB)*, V/1, s.117-122.
- Suraiya Faroqhi (1994), *Osmanlı’da Kentler ve Kentliler*, çev. Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul.
- Süleyman Sûdî (1996), *Osmanlı Vergi Düzeni/ Defter-i Muktesid*, Haz. Mehmet Ali Ünal, Isparta.
- Şemseddin Sâmî (1314), *Kâmûsü’l-A’lâm*, V, İstanbul.
- Watenpaugh, Heghnar Zeitlian (2004), *The Image of an Ottoman City- Imperial Architecture and Urban Experience in Aleppo in the 16th and 17th Centuries*, Brill, Leiden-Boston. 532693442

EK- 1:

Mülk Boyahane Sahipleri ile Hüsrev Paşa Vakfı Mütevellisi Arasında Ayntab Mahkemesi'nde Yapılan Antlaşma (GŞS, 53 [MF 1765]: 82-83).

ف

دست مکرر مشرف نظام العالم مدبر امور البحرین بالفکرای قب متمم هم الامام بالرائی الصاب
 مریدین الکره والاقبال شیده از آن اسماجر والاجلال المنفوقک بصنوف عواطف
 الملك الا علا حلب وانیسی وزیرم بیات او ام الکنته اجلار واقضی قضاء
 المسلمین اولادوات المرحومین معذرة الفضل والیقین رافع اعلام الشریعة والدین وارث
 علوم الانبیاء والمسلمین المختص بزید بن بیت الملك المعین مولانا حلب قاضی
 زیدت قضت تدوقدوة القیاب المنشر عین عینتایه نائب السج اولاد مولانا
 زید علمه توفیق رفیع صحاحی زواصل اولحق معلوم اولاد حلب قاضی مولانا حسن
 زیدت فضائله ایدمت فی الخسر و بیات ثلث حیدر بنا ایلدی کی جامع شریف اولاد قاضی
 متولیبی اولاد قدوة الامائل والاقرا بیجی زید قدوة مقدما دیوانه هیا یوز عرصه کوز یوز
 متوفی خسر و بیات ثلث حیدر بنا ایلدی کی جامع شریف ومدرسه سنه سنه بیرون واقف اوج
 بویدخان کون دفتر خانه معاصره یتیم ایلدی بیات بیدرو زید قاضی قاضی جامع حاصل
 قید اولاد نوب و اوج باب بویدخان کوز زیا یوز بیضا ذ احداث اولاد متوفی بیجی خط هیا یوز
 سوز کتیر نوب صادر اولکتیکن حاله عینتایه التمس اوج باب بویدخان احداث
 واقفت بویدخان لری محفل اولخله بوندر اقدم محدث اولاد بویدخان رشید متوفی
 بیجی صادر اولاد ام شریف محفله ابراز اولند قدوه بویدخان نفی وقف حاصل حیدر اولاد
 مالی بیدر نوبه توزیع و جمع و نوبه سنه اد ایلد زید بویدخان ایشلر دیله حاج سزاد ایلدیوب
 حیدر خلاف زها ام شریف الوب اوج نوبه زید و مال وقفی ویر مویوب بالکلیه وقف اوج
 خراب اولحق لازم کوز دفتر خانه معاصره قیودنه موصیجه نوبه یتیم ایلدی بیک بویدخان
 بیکری اقی مال وقفی بیز محدث اولاد التمس اوج باب بویدخان کوز اولاد سزاد وقید کوز
 اولاد اوج باب بویدخان کوز اسکنه انبو بیجی ها نفه سزاد کما جمع و تحفیل و تحفه
 ایوبیر ملک بابنه ام شریف جاب ایلدی کوز اجله زیزینه عامه م م محقق اولاد دفتر خانه
 عامه قیودانه مراجعت اولند قدوه نفس عینتایه اوج باب بویدخان دکا نوبه
 و یتیم ایلدی بیک بیدرو زید قاضی اقی بازوسی اولاد متوفی خسر و بیات ثلث حیدر و قح
 بنا ایلدی کی جامع شریف ومدرسه منیفلر کون وقفی اولدی بیجی باس محاسبه دفتر لری
 نظرد اولند قدوه محدث اولاد بویدخان کوز وقف بویدخان ایشلر کما جمع و تحفیل و تحفه
 احداث اولاد بویدخان کوز متوفی بیجی بیعتایه دیوانه هیا یوز مالیه طر قیودنه
 اوامر یقیم ویر بیلدی درکن رود و مشروح اوزنه مقدما بویدخان نفه سزاد
 متعهد اولر قیودنه وقف حاصل قیودنه سزاد اولاد یتیم ایلدی بیک بیدرو زید
 اقی مال وقفی بیز محدث اولاد التمس اوج باب وقید کوز اولاد اوج باب
 بویدخان کوز اسکنه انبو بیجی ها نفه سزاد کما جمع و تحفیل و تحفه
 طرفه تسلیم ایتدیر یوب و وقف ایشلر محموله کوز نقصان ترتیب ایتدیر یوب
 و بو بیجی ها نفه سزاد شکی یتدیر المرقلی امر اعتبار اولتمیوب و بود خود بی
 مال وقفی ادرام تعدیل ایدر لر ایه محدث اولاد بویدخان لری منع اولحق بیجی
 بیک یوز بیکری اقی سزاد سزاد اولاد حارس بق عم سزاد احد خان زانقه
 ام شریف ویر بیلدی درکن اولحق ایلدی مقدما ویر اولاد ام شریف خلافت فرما م یوز غنیه
 تجدد اولحق امر اولکتیر بمورد معنی یوز ایه مقدما و حاله صادر اولاد ایشی
 ادر شریف عالیت ملک ضمنی نشینله عامل اولوب خلافت رضا و جوان
 کوز سزاد سزاد سزاد سزاد سزاد سزاد سزاد سزاد سزاد سزاد سزاد سزاد
 النکت عشر جمادی الاوکی سنه اربع و اربعین و ماژد الف
 محکم
 مستطبه
 الحوز

توضیح: این سند در کتابخانه مجلس شورای اسلامی تهران موجود است.

EK-2:

Sultan I. Mahmud'un, Boyacıların Hüsrev Paşa Vakfı'na Sorumluluklarını Hatırlatan Emri-şerif (GŞS, 96 [MF 1809]:187)

مدینه عنینت بده واقع صباغ حرق ای ایستاد شیخ محمد بن الحاج احمد و آخی بابا
 السید محمد طلیبی ابن السید محمد الحاج اسمعیل ابن اسمعیل و الحاج احمد بن
 عبد الله و صفی بن عبد الله و الحاج عبد المطلب ابن سلیمان و ارباب و غیره و غیره
 الحاج محمد و الحاج مصطفی ابن محمد و اوسته محمد ابن جمعه و ذی قریب شیخ یار و روس
 و باد و کانه او غلو قره بیت و دو کجه جی او غلو یا غوب و دانص او غلو آدور و کجه
 قره ناز شیخ قره بیت و سلاخ او غلو ادر و نام کتله جلیسی از خطه لازم الق قریب
 حلب اکثر بیاد واقع و جوی خسرو بیات بنا ایله یکی جامع کریف و مدرسه
 شیخک حلالا با فعل من لیبی اولان قزاقا مال و الاقران جیحی اغا طوند
 ذکر آقراری تصدیقه وکیل نر عیسی اولان بر ارضه اکتیاب فخر الاقران
 تخته ازاده محمد اغا ابن عمر اغا محضه من جهوری بالطبع انصاف اقران و قریب
 کلام ایدوب اصل عنینت بده واقع جود صیغ ایدوب حاج بابا بویرخان
 مدینه خانه عامه ۱۲ بیتش ایکی بیگ بریسی زنگری قهره یازوسی سالف اکثر جامع
 شریف و مدرسه شیخک و قفنه حاصل قید اولوب کتله اولان بویرخان شیخ
 اولوق بیله قرمان عالی ریاستن لاجواب و قفنه عاید اولان بلوغ تحصیله اساس
 اولوق جیحی کتله لک ادر ادر بیست ادم مدرسه قریب ۱۲ حلب تدریسی
 قریب بر باب شیخ محمد جلیبی دکانه و صباغ جیحی یازارنه الحاج عثمان اغا کتله بر باب
 دکانه و ایدوب علی خان قریب قزاقا مال و الاقران السید جمال اغا کتله بر باب کتله
 و قفنه کوز یازارنه ینه موسی ایله السید جمال اغا کتله بر باب دکانه و قفنه کتله
 فخر الاقران کتله از اهر محمد کتله اغا کتله بر باب کتله جیحی ناصر جامع شریف جیحی
 واقع موسی ایله محمد اغا کتله دکانه و دکانه و دیباغ خان قریب آخی بیاب کتله اولوق
 موسی ایله محمد اغا کتله بر باب دکانه و علی جیحی کتله قریب دو کتله زانچ
 بر باب دکانه و کوجک زانچ الحاج عثمان اغا کتله بر باب دکانه و عرصه واقع
 فخر العلماء الفقام حاله صفاق اغا کتله بر باب دکانه و کتله قریب واقع کتله
 مولوی کتله محمد اغا کتله بر باب دکانه و عرصه واقع بویرخان جیحی
 محمد کتله کتله اولوق بر باب دکانه و قفنه خان قریب السید صفاق کتله
 بر باب دکانه و ایلی قریب خان قریب یاقه بشه او غلو الحاج حسین کتله عنینت
 او غلو کتله اولوق دکانه و عرصه واقع قزاقا مال دکانه جیحی اغا کتله
 بویرخان جیحی جود صیغ ایدوب کتله اولان دکانه لوان صیغ اولوق
 جیحی صیغ اولوق و کتله و قفنه عاید اولان کتله زانچ کتله ادر بیست
 باب بویرخان جیحی صیغ ایدوب صیغ ایدوب ادر بیست ادم و کتله اوزن جیحی صیغ ایدوب
 لوان زانچ صیغ ایدوب بویرخان جیحی مال بویرخان الفامق اوزن جیحی بویرخان
 و الترام ایدوب و جیحی اقران دمنته لازم کتله مال و قفنه طوند مال و القریب
 لغیر مال اولوق قریب کتله کتله و استحقاقا کتله کتله کتله کتله
 اولوق ایدوب کتله غیب القصدیق الشریفی واقع بالطلب کتله اولوق
 کتله العشرین قریب الاقران صیغ ایدوب و عاصه و انصاف
 جیحی

فخر الاقران محمد اغا
 ساوون زانچ مدرسه
 اغا حاله
 عرب و غلو الحاج
 توبلغی

عکله زانچ محمد اغا
 ادر بیست
 عکله زانچ
 حاج جیحی

حاج محمد کتله زانچ
 الحاج عبد الصمد طلیبی بویرخان جیحی

EK-3:

Çivit Boyama İşİ Yapan Esnafın Vakfın Maktû İltizâm Bedelini Kendilerinin Ödeyeceklerine Dair Taahhütleri (GSS, 96 [MF 1809]: 165).

EK- 1:**Mülk Boyahane Sahipleri ile Hüsrev Paşa Vakfı Mütevellisi'nin Aralarındaki Anlaşmazlıkla İlgili Ayntab Mahkemesi'nden Hüccet-i Şer'iyeye Talebi**

Merhûm Hüsrev Paşa tâbe serâhûnun Halebü's-Şehbâ'da binâ eylediği câmi'-i şerîf ve medresenin ev-lâdiyet ve meşrûtiyet üzere evkâfî mütevellîsi olan fahrü'l-akrân Yahya Ağa ibn ..... tarafından husûs-ı câî'z-zikre vekîl olub el-Hâc Mehmed Efendi ibn el-Hâc Hızır ve el-Hâc Ali ibn Osman Ağa nâm kimesneler şehâdetleriyle şer'an ve mütevellî-i sâni olan el-Hâc Mehmed ibn el-Hâc İbrahim nâm kimesne meclis-i şer'-i hâtîr-i lâzîmü't-tevkîrde medîne-i Ayıntab'da mülk boyahâneleri olan fahrü'l-müderrişin Müftîzâde Mehmed Efendi ve fahrü'l-müderrişin es-Seyyid Osman Efendi ibn es-Seyyid Ali ve Reîsü'l-ulemâ Ali Efendi ibn el-Hâc Mustafa ve Kâimmakâm-ı Nakîbü'l-eşraf es-Seyyid Mustafa Efendi ibn el-Hâc Osman ve es-Seyyid Hüseyin Efendi ibn es-Seyyid Hamza ve Mehmed Efendi ibn Hamza ve Şeyh-i Mevlevî es-Seyyid Mehmed Efendi ibn el-Hâc Mehmed ve el-Hâc Mehmed Efendi ibn el-Hâc Hızır ve es-Seyyid Mehmed Efendi ibn Yusuf ve Mehmed Efendi ibn Molla Ebubekir ve el-Hâc Hasan ibn el-Hâc Mehmed ve İmâm es-Seyyid Abdullah Efendi ibn .... ve es-Seyyid Ahmed Çelebi ibn el-Hâc Mustafa ve Devecizâde Hüseyin Ağa ve Dadızâde el-Hâc Hasan Ağa ve Bahadırlızâde Osman Efendi ve es-Seyyid Mehmed Çelebi ibn Hüseyin ve es-Seyyid Ramazan ve el-Hâc Halil ibn el-Hâc Mansur ve Çerkeszâde Abdullah ve Körtencizâde el-Hâc Ömer ve Boyacı Ömer ve Tat Ali ve el-Hâc Ahmed ve Berber el-Hâc İbrahim ve Molla Mustafa ve es-Seyyid Abdullah Efendi ve el-Hâc Abdullah ve Abdi Bey ibn .... ve Boyacı el-Hâc Ali ve Ahmed Efendi ibn Hamza Efendi ve el-Hâc Ahmed ibn Ekmekci Osman ve Hakîmzâde es-Seyyid Ali ve Seyyid Ömer Çelebi Ahî Baba ve Okcizâde Mehmed Ağa vereseşi ve Ali Bey ve Boyacı el-Hâc Mehmed ve Boyacı Bayram ve el-Hâc ....ibn Elvend (Alund) Bey ve Mihçizâde el-Hâc Hüseyin ve el-Hâc Ömer ve el-Hâc Hasan ibn Receb ve Kal'alı (Kaleli) Abdullah ve Çavuşzâde Hacı Mehmed ve Kethüdazâde Osman Çelebi ve Seyyid Mehmed ibn Seyyid Mehmed ve el-Hâc Ömer b. el-Hâc Hüseyin ve İmâm Molla İbrahim ve İbrahim bin Hızır Bey ve Müezzîn Molla Mehmed ve Rişvanlı el-Hâc İmâm Çelebi ve Mehmed Ağa bin Süleyman Ağa ve Molla Ahmed bin Mehmed Efendi muvâcehelerinde bi'l-vekâle takrîr-i kelâm idüb vezîr-i müşârûn-ileyhin mukaddemâ medîne-i mezbûrede üç bâb boyahâne binâ eyleyüb senede ber-vech-i maktû' yetmiş iki bin yedi yüz yirmi iki akça üçürünü evkâf-ı mezkûreye hâsıl kayd itdirmekle evkâf-ı mezkûre mütevellîleri cem' u tahsîl ve cânib-i vakfa teslim idüb ve lâkin sâbık mütevellî olanlar kadîmden vaz' olınan üç bâb boyahânedan gayrı galle-i vakfa kesr ü noksân getürmemek üzere âher kimesnelere boyahâne ihdâsına izin virmekle anlar dahi çivid ve sâyir elvân boya istî'mâl idüb be-her sene vakfa âid olan üçürü mütevellî olanlara edâ eyleyegelmişler iken muhâlefet idüb siz mülk arsamıza binâ eylediğimiz boyahânedan vakıf için hâsıl yokdur deyu bundan akdem icâre-i mu'ayyenelerin virmekden imtinâ' etmeleriyle mütevellî-i mezbûr Yahya Ağa Der-Devlet'e arzuhal idüb ber-mûceb-i Defter-i Hâkânî vezîr-i müşârûn-ileyhin üç bâb boyahânesinden gayrı dekâkîn-i muhdesenin zarâr-ı şer'iyyesi zâhir ve mübîn olmağın men'î bâbında emr-i şerîf-i vâcibü'l-ittibâ' vârid olub sâlifü'z-zikr boyahâne ashâbı ile mürâfa'a-i şer'-i şerif olub da'vâ sadedinde iken beynimize muslihûn-ı müslimûn tavassut idüb ashâb-ı boyahâne boyahânelerinin üçürü mukâbelesinde be-her sene cânib-i vakfa üç yüz guruş üçür edâ ve teslimine ta'ahhüd ve iltizâm itmeleriyle ben dahi bi'l-vekâle kabûl ve da'vâ-yı mezbûreden fâriğ oldum didikde ashâb-ı boyahâne dahi vekîl-i mezbûr el-Hâc Mehmed'i kelîmât-ı meşrûhasında tasdik ve tahkîk ve üç boyahâne mukâbelesinde be-her sene üç yüz guruş üçürlerin mütevellî-i vakfa edâya ta'ahhüd ve iltizâm itmeğın mâ-hüve'l-vâkî' gibbe't-taleb ketb olundu. Fî Evâsıtı Muharremi'l-Harâm li-sene sitte aşere ve miete ve elf (Evâsıtı Muharrem 1116 [15-25 Mayıs 1704]).

Şuhûdü'l-hâl

Fahrü'l-ulemâ el-Hâc Mehmed Efendi Müftî-i sâbık, Fahrü'l-müderrişin Osman Efendi Müftîzâde, Fahrü's-sâdât-ı kirâm es-Seyyid Ahmed Efendi, Süleyman Ağa Bayrakdârzâde.
GSS, 53 [MF 1765]: 82-83

EK- 2:

Sultan I. Mahmud'un, Boyacıların Hüsrev Paşa Vakfı'na Sorumluluklarını Hatırlatan Emr-i Şerîfi

Düstûr-ı mükerrem müşîr-i müfehham nizâmü'l-âlem müdebbirü umûri'l-cumhûri bi'l-fikri's-sâkib mütemmimü mehâmmi'l-enâm bi'r-re'yi's-sâkib mümeahhidü bünyânî'd-devleti ve'l-ikbâl müşeyyidü erkânî's-sa'âdeti ve'l-iclâl el-mahfûfu bi-sınûfi avatfî'l-meliki'l-a'lâ Haleb Valisi vezîrim ..... Paşa edâme Allâhü te'âlâ iclâlehü ve akzâ kuzâtî'l-müslimîn evlâ vülâtî'l-muvahhidîn ma'denü'l-fazli ve'l-yakîn râfî'u a'lâ-mi's-şerî'ati ve'd-dîn vârisü ulûmî'l-enbiyâi ve'l-mürselîn el-muhtassu bi-mezîdi inâyeti'l-meliki'l-mu'în Mevlânâ Haleb Kadısı ..... zîdet fezâilühü kıdvetü'n-nüvvâbi'l-müteşerri'în Ayntab'da nâibü's-şer' olan Mevlânâ ..... zîde ilmühü tevki'-i refi'-i hümayûn vâsil olıcak ma'lûm ola ki, Haleb Kâdısı Mevlânâ Hasan zîdet fezâilühü ile müteveffâ Hüsrev Paşa'nın Haleb'de binâ eylediği câmi'-i şerîf evkâfının mütevellîsi olan kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân Yahya zîde kadruhü mukaddemâ Dîvân-ı Hümayûn'uma arz gönderüb müteveffâ Hüsrev Paşa'nın Haleb'de binâ eylediği câmi'-i şerîf ve medresesinde Ayıntab'da vâki' üç bâb boyahânelerin Defterhâne-i Âmire'mde yetmiş iki bin yedi yüz yirmi akça yazısı tamâmen vakfa hâsıl kayd olunub ve üç bâb boyahânelerden ziyâde boyahâne ihdâs olunmamak için hatt-ı hümayûn şevket-makrûn sâdir olmuşiken hâlâ Ayntab'da altmış üç bâb boyahâne ihdâs ve vâkıfın boyahâneleri mu'attal olmağla bundan akdem muhdes olan boyahâneler men' olunmak için sâdir olan emr-i şerîf mahallinde ibrâz olındıkda boyacı tâifesi vakfa hâsıl kayd olunan malı beynlerinde tevzî' ve cem' ve sene be-sene edâ ideriz deyu der'uhde itmeleriyle bir kaç sene edâ idüb ba'dehü hilâf-ı inhâ emr-i şerîf alub üç seneden beru mâl-ı vakfı virme-yüb bi'l-külliyet vakf-ı şerîf harâb olunmak lâzım gelmekle Defterhâne-i Âmire'm kuyûdâtı mücibince senevî yetmiş iki bin yedi yüz yirmi akça mâl-ı vakfı be-her sene muhdes olan altmış üç bâb boyahânelerde işlenen ve kadîmden olan üç bâb boyahânelerde işlenen boyacı tâifesinden tamâmen cem' u tahsîl ve vakfa alıverilmek bâbında emr-i şerîf ricâ eyledikleri ecilden Hazîne-i Âmire'mde mahfûz olan Defterhâne-i Âmire'm kuyûdâtına mürâca'at olundukda nefsi-i Ayıntab'da üç bâb boyahâne dükkânlarının ve yetmiş iki bin yedi yüz yirmi akça yazısı olan müteveffâ Hüsrev Paşa'nın Haleb'de vâki' binâ eylediği câmi'-i şerîf ve medrese-i münîflerin vakfı olduğu başmuhasebe defterlerine nazar olındıkda muhdes olan boyahâneler vakfın boyahânelerinin ibtâlîne bâ'is olmalarıyla ihdâs olunan boyahânelerin men'i için mukaddemâ Dîvân-ı Hümayûn ve Mâliye taraflarından evâmîr-i şerîfim verildiği der-kenâr vech-i meşrûh üzere mukaddemâ boyacı tâifesinin ta'ahhüd oldukları üzere vakfa hâsıl kayd olunan yetmiş iki bin yedi yüz yirmi akça mâl-ı vakfı be-her sene muhdes olan altmış üç bâb ve kadîmden olan üç bâb boyahânelerinde işlenen boyacı tâifesinden tamâmen cem' u tahsîl ve vakf-ı şerîf tarafına teslîm itdirilüb vakf-ı şerîf mahsûlüne kesr ve noksân terettüb itdirilmeyüb ve boyacı tâifesinin şikâyetinden aldıkları emre i'tibâr olunmayub ve def'a dahi mâl-ı vakfı edâda te'allül iderler ise muhdes olan boyahâneleri men' olunmak için bin yüz yirmi altı senesinde Hüdâvendigâr-ı sâbık ammim Sultan Ahmed Hân zamânında emr-i şerîf verildiği der-kenâr olunmağla imdi mukaddemâ verilen emr-i şerîfin hilâfına fermânı yoğise tecdîd olunmak emrim olmuşdur. Buyurdum ki, bu bâbda mukaddemâ ve hâlen sâdir olan işbu emr-i şerîf-i âlîşânımın mazmûn-ı münîfiyle âmil olub hilâfına rızâ ve cevâz göstermeyesin şöyle bilesin alâmet-i şerîfe i'timâd kılasın. Tahriren fî'l-yemi's-sâlisi aşer Cemâziye'l-evvel sene erba'a ve erbâ'în ve miete ve elf (13 Cemâziyelevvel 1144/7 Kasım 1731)

Be-makâm-ı Kostantiniyye el-Mahrûsa GŞS, 96 [MF 1809] :187

EK-3:**Çivit Boyama İşi Yapan Esnafın Vakfın Maktû İltizâm Bedelini Kendilerinin Ödeyeceklerine Dair Taahhütleri**

Medîne-i Ayıntab'da vâki' sabbâğ hırfeti ahâlisinden Şeyh Mehmed ibn el-Hâc Ahmed ve Ahî Baba es-Seyyid Mehmed Çelebi ibn es-Seyyid Ömer ve el-Hâc İsmail ibn İsmail ve el-Hâc Ahmed ibn Abdullah ve Hızır ibn Abdullah ve el-Hâc Abdülmuttalib ibn Süleyman ve Arpacıoğlu Mehmed ibn el-Hâc Ömer ve el-Hâc Mustafa ibn Mehmed ve Usta Mehmed ibn Cuma ve Zimmi Kızılbaş Badros ve Badukan oğlu Karabet ve Dökmeci oğlu Yakob ve Vanis oğlu Ador ve Dökmeci karındaşı Karabet ve Salah oğlu Ador nâm kimesneler meclis-i şer'î hatîr-i lâzımü't-tevkîrde Halebü's-şehbâ'da vâki' merhûm Hüsrev Paşa binâ eylediği câmi'-i şerîf ve medrese-i münîfin hâlâ bi'l-fi'l mütevellîsi olan fahrü'l-emâsil ve'l-akrân Yahya Ağa tarafından zikr-i âti ikrâr-ı tasdîka vekîl-i şer'îsi olan râfi'u haze'l-kitâb fahrü'l-akrân Kethüdâzâde Mehmed Ağa ibn Ömer Ağa mahzarında her biri bi't-tav'îs-sâf ikrâr-ı tâmm ve takrîr-i merâm idüb an asl Ayıntab'da vâki' çivid sabğ iden üç bâb boyahânenin Defterhâne-i Âmire'de yetmiş iki bin yedi yüz yirmi akça yazısı sâlifü'z-zikr câmi'-i şerîf ve medrese-i münîfin vakfına hâsıl kayd olunub muhdes olan boyahâneler men' olunmak bâbında fermân-ı âliye imtisâlen ve cânib-i vakfa âid olan meblağı tahsile âsân olmak için sâlifü'z-zikr on beş adam medîne-i mezbûrede Haleb tadrîbesi kurbında bir bâb Şeyh Mehmed Çelebi dükkânı ve Sabancı Bazarı'nda el-Hâc Osman Ağa'nın ve bir bâb dükkânı ve Emir Ali Han'ı kurbında fahrü'l-emâsil ve'l-akrân es-Seyyid Battal Ağa'nın bir bâb dükkânı ve Karagöz Bazarı'nda yine mûmâ-ileyh es-Seyyid Battal Ağa'nın bir bâb dükkânı ve Kal'a Altı'nda (Kalealtında) fahrü'l-akrân Kethüdâzâde Mehmed Ağa'nın bir bâb dükkânı ve Hacı Nâsir Câmi'-i Şerîfi kurbunda vâki' mûmâ-ileyh Mehmed Ağa'nın bir bâb dükkânı ve Ali Neccâr .... kurbında Dülüklüzâde Ömer Ağa'nın bir bâb dükkânı ve Küçük Bazar'da el-Hâc Osman Ağa'nın bir bâb dükkânı ve Arasa'da vâki' fahrü'l-ulemâi'l-izâm hâlen Müftî Efendi'nin bir bâb dükkânı ve Tekye kurbında vâki' Şeyh-i Mevlevî Seyyid Mehmed Efendi'nin bir bâb dükkânı ve Arasa'da vâki' boyacılar şeyhi Mehmed'in sâkin olduğu bir bâb dükkân ve Nakîb Hanı kurbında es-Seyyid Feyzullah'ın bir bâb dükkânı ve İki Kapulu Han kurbında Bâki Beşe oğlu el-Hâc Hüseyin'in İnâniye (?) oğlu sâkin olduğu dükkân ve Arasa'da vâki' Kızılbaş dükkânı cem'ân on beş bâb boyahânedeki çivid sabğ idüb muhdes olan dükkânlarda elvân sabğ olunub çivid sabğ olunmayub ve senevî vakfa âid olan altı yüz altı guruşu on beş bâb boyahânedeki çivid sabğ iden on beş adam virmek üzere ve çivid sabğ olunmayub elvân bezi sabğ iden boyacılardan kat'â mâl-ı mîrî alınmamak üzere her birimiz deruhde ve iltizâm idüb ve her birimiz âherin zimmetine lâzım gelen mâl-ı vakfa tarafeynden bi'l-emr ve'l-kabûl kefil-i bi'l-mâl olduk takrîrlerimiz tahrîr ve istihkâmen cânib-i şer'îden hüccet-i şer'îyye itâ olınsun didiklerinde gibbe't-tasdîki's-şer'î mâ-veka'a bi't-taleb ketb olundu. Fi'l-yevmi'l-ısrîn min-Rebî'î'l-âhir sene erba'a ve hamsîn ve miete ve elf (20 Rebiülâhir 1154/5 Temmuz 1741).

Şuhûdü'l-hâl

Fahrü'l-akrân Mehmed Ağa, Felekzâde Mehmed Efendi'nin Birâderes, Osman Ağa, Muhsinzâde Osman Çelebi, Siyavuşzâde Serdar Ağa - Hâlen, Araboğlu el-Hâc Hüseyin Kullukçu, Molla Mehmed Çerkeszâde, el-Hâc Abdussamed Çelebi, Hacimîzâde Yusuf Çelebi.

GŞS, 96 [MF 1809]: 165

Sadrazam Köse Mustafa Paşa'nın Vakıf Eserleri

Yusuf Sağır*

Öz

Mustafa Paşa (ö. 1178/1765) Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılda sadâret görevinde bulunmuş önemli devlet adamlarındandır. O, farklı üç padişah döneminde üç kez sadârete getirilmiştir. Nakşibendî tarikatına müntesib olduğu bilinen Mustafa Paşa, İstanbul'da üç zâviye, üç câmi ve bir halvethâne/çilehâne inşâ ettirmiş; Sofya'da bir câmi tamir ettirmiş ve bir de çeşme yaptırmıştır. O, buralarda görev yapacak şahısların maaşları ve söz konusu eserlerin yıllık giderleri için Manastır sancağı nâhiyelerinden Hurpişte ve Prespe'de alınan bir takım vergiler ile bunlara bağlı yerlerin gelirlerini; Yenişehir-i Fenâr ve Alasonya kazalarındaki dükkânlarını, çiftliklerini; İstanbul'daki dükkânlarını ve evlerini vakfetmiştir.

Anahtar Kelimeler: Köse Mustafa Paşa, Nakşibendî Tarîkatı, Tekke/Zâviye, Câmi, Hurpişte, Resne, Yenişehir-i Fenar, Alasonya.

Foundations of the Grand Vizier Kose Mustafa Pasha

Abstract

Mustafa Pasha (d. 1178/1765) was one of the most important administrators of the 18th century Ottoman Grand Vizierate. He was appointed as Grand Vizier for three times during the reigns of three sultans. Mustafa Pasha considered to be a Naqshbandi follower constructed three Sufi lodges, three mosques and a halvethâne in Istanbul. He also repaired a mosque in Sofia and constructed a fountain. For the sustenance of these pious foundations and the payment of their personnel, Mustafa Pasha donated the tax revenues from the regions of Hurpişte and Prespe in Manastır; his shops and houses in Istanbul, and the revenue from his shops and farms in Larissa and Ellassona.

Key Words: Kose Mustafa Pasha, Naqshbandi Order (Tariqa), Sufi Lodges, Mosque, Hurpişte/Argos Orestico, Resne/Peceh, Yenişehir-i Fenar/Larissa, Alasonya/Ellassona.

* Yard.Doç.Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Öğretim Üyesi; yusufsagir@comu.edu.tr

Giriş

Köse Mustafa Paşa 18. yüzyılda I. Mahmud (1730-1754), III. Osman (1754-1757) ve III. Mustafa (1757-1774) dönemlerinde üç kez sadârette bulunmuş; dört sene dokuz ay yirmi yedi gün sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Bu makalede onun hayatına kısaca değindikten sonra, vakfiyelerinden hareketle kuruluşunu gerçekleştirdiği vakıf eserlerini değerlendirmeye çalışılmıştır. Okuyucuların makale içeriğiyle, vakfın tüzüğü hükmündeki vakfiyeleri karşılaştırmalarına imkân vermek maksadıyla da vakfiyelerin transkribeleri makalenin ekine konulmuştur.

1. Köse Mustafa Paşa'nın Hayatı

“Bâhir”, “Köse” ve “Maktûl” lakaplarıyla anılan Mustafa Paşa, Çorlu'da doğdu. Babası, Çorlulu Ali Paşa'nın kethüdâsı Sofu Abdurrahman Paşa'dır (ö. 1127/1715). Önce Damad İbrahim Paşa'nın (ö. 1143/ 1730) himâyesinde hassa silahşoru, daha sonra kapıcıbaşı oldu. Ramazan 1159/Ekim 1746'da ikinci mirahûrluğa; Zilkâde 1162/Ekim 1749'da birinci mirahûrluğa getirildi. Bu makamdan sadârete geçmek mümkün değilken, 18 Şaban 1165/1 Temmuz 1752 tarihinde sadrazam oldu. I. Mahmud'un vefatının ardından (1168/1754) III. Osman'ın saltanatında bir süre daha sadrazamlık yaptıktan sonra 4 Cemâziyelevvel 1168/16 Şubat 1755'te azledildi. Önce Midilli'ye yollandıysa da müteâkiben Mora muhassıllığına tayin edildi (Şem'dânî-zâde 1976: 150, 152, 163, 177, 179; Ayvansarâyî vd. 2001: 371; Ahmed Câvid 1271: 10; Mehmed Süreyya 1996a: 98; İlgürel 2006: 345).

Mustafa Paşa, kendisinden sonra gelen sadrazamlar başarısız olunca, İstanbul'a çağrılarak 1 Recep 1169/1 Nisan 1756'da ikinci defa sadrazamlığa getirildi. Bu sırada İstanbul'da büyük bir yangın çıktı; yangının yol açtığı zararları gidermek için hazineden yapılan harcamalar devletin bütçesini oldukça zorladı; böylece Mustafa Paşa'nın sadâreti tartışılmaya başlandı. Buna ilâveten Şehzâde Mehmed'in öldürülmesinde Mustafa Paşa'nın etkisi de hesaba katılarak, 20 Rebiülahir 1170/12 Ocak 1757 tarihinde sadâretten azledildi ve Rodos'a sürüldü. Ancak bir süre sonra affedildi. Bu meyanda muhtelif görevler ifâ ettikten sonra, 4 Şevval 1171/11 Haziran 1758'de Mısır valisi oldu. İki yıl sonra bu görevden azlini müteakip Cidde valiliğine, daha sonra da Evâl-i Cemâziyelahir 1175/Ocak 1762'de Halep beylerbeyliğine tayin edildi. Ne var ki o, yukarıda

bahsedildiği üzere Şehzade Mehmed'in katlindeki konumu nedeniyle, III. Mustafa'dan hayatına dâir teminat aldıktan sonra Halep'e gidebildi. Bu süreçte istikbâlinde endişe içerisindeyken, çekincesinin aksine İstanbul'a çağrıldı ve 24 Rebiülahir 1177/1 Kasım 1763'de üçüncü defa sadârete tayin edildi (Şem'dânî-zâde 1978: 8-9, 11, 58, 63; Ayvansarâyî 2001: 371-372; Ahmed Cavid 1271: 10-11; İlgürel 2006: 346).

Bu dönemde Defter Emîni İzzet Ahmet Efendi'nin adının bazı yolsuzluklara karışması hususundaki sorumluluk Mustafa Paşa'ya yüklendi. Ayrıca kendi hassı olan Kıbrıs gelirleriyle ilgili yaptığı haksız uygulamalar nedeniyle teftişe tâbi tutuldu ve 5 Şevval 1178/28 Mart 1765'de görevden alındı. Midilli'ye sürülen Mustafa Paşa, hakkında vârid olan birçok şikâyet neticesinde Zilkâde 1178/Mayıs 1765'de boğularak öldürüldü. Kesik başı İstanbul'a getirilerek Eyüp'te Otakçılar semtinde yaptırmış olduğu Nakşibendî Zâviyesi'ne¹ gömüldü. Böylece Mustafa Paşa, üç padişah döneminde dört yıl dokuz ay yirmi yedi gün sadâret görevinde bulundu (Şem'dânî-zâde 1978: 74-75, 105-106; Ayvansarâyî 2001: 372; Ahmed Cavid 1271:12; İlgürel 2006: 346).

2. Köse Mustafa Paşa'nın Vakıf Eserleri

2.1. Köse Mustafa Paşa'nın Vakfiyeleri

Osmanlı Devleti'nde padişahların, sadrazamların ve büyük devlet adamlarının vakıf kurmaları bir gelenektir (Yediyıldız 2003: 158-164; Sağır 2012: 90 vd.; Yıldız 2011: 205 vd.). Bu bağlamda Köse Mustafa Paşa da şimdilerde yurtdışında kalan Bulgaristan'da; yurtiçinde ise İstanbul'da bazı eserler inşâ ettirerek bunları, vakfiyelerini düzenlemek sûretiyle vakıflaştırmıştır. Onun vakıf eserlerinden bahseden beş vakfiyesinin sûretleri² Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde (VGMA) 739 numaralı defterin bir ve on bir numaralı sayfaları arasında kayıtlıdır. Vakfiyelerin ikisi 9 Cemâziyelevvel 1166/14 Mart 1753 (VGMA, 739.1.1-4; VGMA, 739.4.6-10); birisi 10 Cemâziyelahir 1166/14 Nisan 1753 (VGMA, 739.2.4-5); bir diğeri 13 Receb 1166/16 Mayıs 1753 (VGMA, 739.3.5-6) tarihlidirler; bir başkası da tarihsizdir (VGMA, 739.5.10-11).

1 Zâviye, Tekke'nin küçüğüne veya hânkâhlara verilen addır (Pakalın 1983c: 648; Şemseddin Sâmî 1317: 260). Bu zâviyeden metin içerisinde ayrıntılı bir şekilde bahsedilecektir.

2 Vakfın tüzüğü hükmündeki vakfiye, düzenlendikten sonra aslı, vâkıfa; bir sûreti mütevellîye verilir; bir sûreti de Defter-i Hakânî'deki gerekli deftere kaydedilir (Sağır 2005: 1-4).

Defterde birinci sıraya kayıtlı olan 9 Cemâziyelevvel 1166/14 Mart 1753 tarihli vakfiye ilk düzenlenen belgedir. Zira dördüncü sıraya kayıtlı olan aynı tarihli diğer vakfiyede, vâkıf bunu, ilk vakfına ilhâk ettiğini belirtmektedir (VGMA, 739.4.9). Buna karşın ilk düzenlenen vakfiyedeki şahit sayısı dokuz; ikinci vakfiyedeki şahit sayısı on ikidir. Bunlardan sadece altı kişi her iki vakfiyenin düzenlenişine şahitlik etmiştir (VGMA, 739.1.4; VGMA, 739.4.10). Bu da bize, vakfiyeler aynı tarihte düzenlenmiş olsa da, her ikisinin gün içerisinde farklı yerlerde ve farklı zaman dilimlerinde kaleme alındıklarını gösterir. Diğer vakfiyeler ise ilk tertib edilen vakfiyenin birer zeyli mâhiyetindedir. (VGMA, 739.2.5; VGMA, 739.5.11).

Vakfiyelerine göre Mustafa Paşa, İstanbul'da Otakçılar³ semtinde bir câmi ve bir Nakşibendî⁴ zâviyesi yaptırmış; Karaköy'de "Kurşunlu Mahzen" olarak bilinen "Yeraltı Mahzeni"⁵ni câmi hâline getirmiş ve burada başka bir Nakşibendî zâviyesi inşa ettirmiştir (VGMA, 739.1.2). Ayrıca Şeyh Murad Buhârî⁶ Türbesi bitişiğinde bir murâkabe mekânı/çilehâne binâ ettirmiş; sanduka üzerine bir şebeke yerleştirmiştir. Buradaki Nakşibendî zâviyesine dört hücre ilâve ettirmesinin yanısıra; zâviye'de daha önce var olan câmiyi de tamir ettirmiş ve genişlettirmiştir. Türbe ve zâviye'ye bazı hizmetleri yürütmek üzere görevliler tayin etmiştir (VGMA, 739.2.4-5). Bunun yanında Mustafa Paşa, İstanbul'da Cafer Ağa Dârü'l-hadîsi Dershânesi'ni vakfiyeden anlaşıldığı kadarıyla mescit haline getirmiş ve buraya görevliler atamıştır. Bunlardan başka o, İstanbul dışında Sofya'da Hacı Hamza Mahallesi'nde bir çeşme yap-

tırmış ve Divâne Davut Köyü'ndeki bir câmiyi tamir ettirmiştir (VGMA, 739.2.4-5). Vakfiyelerine göre Köse Mustafa Paşa'nın yaptırdığı ve tamir ettirdiği eserleri şu şekilde tablolaştırabiliriz:

Tablo 1: Köse Mustafa Paşa'nın yaptırdığı eserler

Yer	Câmi	Zâviye	Çeşme	Çilehâne
İstanbul	3	3		1
Sofya	1	-	1	-
Toplam	3	3	1	1

Yukarıda bahsedilen eserlerden başka; Ayvansarâyî, Mustafa Paşa'nın Fatih'in Bahçekapı'da inşa ettirdiği iskele Mescidi'ne bir minber yerleştirmek sûretiyle burayı câmiye çevirdiğinden ve vazîfeli-lerin maaşları için Gümrük gelirlerinden tahsîsât ayırdığından bahsetmektedir (Ayvansarâyî 2001: 330). Son dönem araştırmacılarından Tanışık da onun Edirnekapı ile Râmi arasında 1166/1752-1753'de bir çeşme yaptırdığını eserinde kaydetmektedir.⁷

Mustafa Paşa, ilk vakfiyesinde kuruluşunu gerçekleştirdiği müesseselerde görev yapanların maaşlarının karşılanması ve bu kurumların masraflarının giderilmesi gayesiyle kendisine temlik⁸ edilen Manastır sancağına bağlı Hurpîste'nin⁹ ve Prespe/Resne¹⁰ nâhiyesinin nisf-ı niyâbet vergileri ile buna bağlı mukata'aların gelirlerini ve vakıf hizmetmelerinde değerlendirilmek üzere akar alımı için beş bin kuruşunu¹¹ vakfetmiştir¹² (VGMA, 739.1.1-2).

7 Çeşmenin kitâbesi şu şekildedir:

"Nâfzâ nutk itdi hâme târîhi vasfın tamam Sadriâlî Mustafa Paşanın ayn u cûdı bu" Bunun yanında 1304/1886-1887 tarihli bir başka tamir kitâbesi de vardır (Bkz. Tanışık 1943: 184).

8 Hükûmdârın mîrî bir toprağı dirlik olarak elinde tutan kişiye öz mülkü olsun diye bağışlaması olayına "temlik" ve bu işin hukûkîliğini göstermek amacıyla düzenlenen belgeye de "temliknâme" denilmektedir. Vezirler ya da sipahîler, hayır maksadıyla dirlik gelirlerinin bir kısmını vakıf müesseselerine bağışlardı. Bunu, hukûkî olarak yapabilmelerinin yolu dirliği mülkleri haline getirebilmeleriydi. Bundan sonra onları satabilir veya vakfedebilirlerdi (Bkz. Akdağ 2010: 583-590; Finkel 2007: 290-291).

9 Eski bir Türk kasabasıdır; şimdilerde "Argos Orestico" adıyla Yunanistan sınırları dâhilindedir (Akbayar 2003: 76; Acaroğlu 2006b: 509).

10 Şimdi "Peceh" nâmiyla Makedonya sınırları içerisinde kalmaktadır (Akbayar 2003: 134; Acaroğlu 2006b: 499-500).

11 Avrupa'da para birimi olan "kuruş", XVI. yüzyıl ortalarından itibaren Balkanlar üzerindeki Osmanlı'ya girmiştir. Mâlî sıkıntılar sonucu, Osmanlı darphâneleri 1640'tan itibaren kapanmaya başlayınca "Osmanlı akçesi", sadece bir hesap birimi konumuna düşmüştür. Bu dönemde piyasada en fazla Avrupa'nın gümüş kuruşları kullanılmıştır (Pamuk 2002: 458-459).

12 Para Vakıfları, vâkıfın gayr-i menkul (taşınmaz) malını değil, parasını vakfettiği bir vakıf türüdür. Para vakıflarının belli kâr

3 Şimdilerde Eyüp ilçesine bağlı Haliç kenarında bir mahalledir.

4 Bu tarikat Buhârîli Muhammed Bahâeddin (ö.791/1389) tarafından kurulmuştur. Birçok kolu bulunmaktadır. Osmanlı'da Ahrâriyye, Müceddidiyye kolları etkili olmuştur. Ahrâriyye ekolünü Emir Buhârî, Müceddidiyye kolunu ise Murad Buhârî İstanbul'a getirmişlerdir (Bkz. Algar 2006: 335-342).

5 Bu mahzen Bizans döneminde gemilerin Haliç'e girişini önlemek amacıyla çekilen zincirin bir ucunun bağlandığı yerdir. 1420'li yıllarda İstanbul haritasında silâh deposu olarak görülmektedir. Nitekim, İstanbul'un fethinden sonra da bu amaçla kullanılmıştır (Eyice 1994: 502). Buna karşın, Şem'dânî-zâde, "Kurşunlu Mahzen" in ilk defa câmi olarak inşasının İstanbul'un fethi için gelen Mesleme tarafından gerçekleştirildiğini; ancak daha sonra Bizanslıların burayı silah deposu olarak kullandığını belirtmektedir (Şem'dânîzâde 1976: 172).

6 Murad Buhârî (ö. 1720) Semerkant'ta doğdu. Hindistan'a giderek İmam Rabbanî hazretlerinin halifesi ve oğlu Hâce Muhammed Masum ile tanıştı ve ona intisap etti. 1681'de İstanbul'a geldi ve büyük bir ilgi ile karşılandı. İstanbul'da Eyüp'te kendisine izâfe edilen tekkede medfûndur (Bkz. Ayvansarâyî 2001: 373-374; Şimşek 2006: 185-187).

O, daha sonra düzenlettirmiş olduğu vakfiyeler ile yukarıda bahsedilen gelir kaynaklarına ilâvelerde bulunmuş; bunların gelirlerini, hem ilk vakfiyede zikri geçen vakif eserlere hem de sonraki vakfiyelerde açıklanan eserlere tahsîs etmiştir. Bu gelir getirici mülkler şunlardır:

1. İstanbul'da altmış bir zirâ¹³ arsalı attâr dükkânı; yüz sekiz zirâ' arsalı sebze dükkânı (VGMA, 739.3.5); iki köşklü bir menzil; dokuz bin zirâ' arsalı içinde bir çok meyve ağacını barındıran büyük bir bostan; Kurşunlu Mahzen civârında bin iki yüz zirâ' arsalı iki kapılı bir menzil; Hüseyin Ağa Mahallesi'nde üç bin otuz üç buçuk zirâ' bir menzil; aynı mahallede Küçük Ayasofya Câmii bitişiğinde iki bin on zirâ' iki köşklü bir menzil; Hızır Bey Mahallesi'nde bin üç yüz zirâ' arsalı bir menzil; Camcı Ali Mahallesi'nde dört bin altmış iki zirâ' arsalı bahçeli ve köşklü bir menzil; aynı mahallede başka bir menzil ve kırk zirâ' arsalı bir berber dükkânı; Müftü Ali Mahallesi'nde bir menzil (VGMA, 739.4.7); Camcı Ali Mahallesi'nde iki yüz yirmi zirâ' yanmış arsa; Murad Paşa Türbesi yakınında bir manav dükkânı (VGMA, 739.5.10).

2. Alasonya¹⁴ kazasına bağlı yüz elli iki bâb menzilleri, bir bakkal dükkânı, bir terzi dükkânı, bir hallâc

dükkânı ve bir harâb dükkânı ve bir ahırında barındıran Korice Oba adlı bir çiftlik (VGMA, 739.4.8).

3. Yenişehir-i Fenar¹⁵ kazasına bağlı Gördek Köyü'nde otuz kapılı çiftçi damı, üç çoban damı, bir anbar damı, dört gözlü bir anbarı, bir kovanlık damı ve bir bakkal dükkânını içinde barındıran bir çiftlik; kırk çifte yakın ekilebilen çayır ve mandıra arazileri (VGMA, 739.4.8).

4. Yenişehir-i Fenar kazasına bağlı Köşk Köyü'nde bir çiftlik; on beş çifte yakın tarla çayır ve orman; üç yüz dönümü aşan bostan yerleri; bir meyve bahçesi ve on iki parça sebze bahçesi (VGMA, 739.4.8).

5. Yenişehir-i Fenâr kazasına bağlı Anarı Köyü'nde iki bakkâl dükkânını muhtevî bir çiftlik; yirmi çifte yakın tarla çayır ve mandıra arazileri (VGMA, 739.4.8-9).

6. Bin üç yüz on beş kuruş, iki yüz kile¹⁶ buğday, seksen beş kile arpa (VGMA, 739.4.9).

Yukarıda altıncı maddede zikredilen mülkler sadece Korice Oba Çiftliği'nde tarım yapan şahıslara yöneliktir (VGMA, 739.9.9). Bahsi geçen bu mülkler aşağıda şöylece özetlenebilir:

Tablo 2: Köse Mustafa Paşa'nın Vakfettiği Mülkler

	Dükkân	Menzil	Bostan	Arsa	Çiftlik	Arazi	Bahçe	Buğday	Arpa	Nukûd Kuruş
Hurpişte ¹⁷										
Prespe/Resne ¹⁸										
İstanbul	4	8	1	1	-	-	-	-	-	5.000
Alasonya	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Yenişehir-i Fenar	-	-	1	-	3	3	1	100 kile	85 kile	1.315
Toplam	4	8	2	1	4	3	1	100 kile	85 kile	1.815 kuruş

oranlarıyla işletilme biçimi "fâiz" olarak algılanması hasebiyle, bunun câizliği husûsu, Osmanlı ulemâsınca sürekli tartışılmıştır (Çizakça 1993: 67-72; Akgündüz 1996: 215).

13 Uzunluk ölçülerinden birinin adıdır. Dirsekten orta parmağın ucuna kadar olan kısımdır. Buna arşın da denilmektedir. Bu da yaklaşık 70 cm'dir (Pakalın 1983c: 663).

14 Bugün Yunanistan sınırları dâhilinde "Elassona" adlı bir şehirdir (Sezen 2006: 21).

15 Teselya yöresinde, eskiden Yanya'ya bağlı bir Türk vilâyeti idi. Şimdilerde Yunanistan sınırları dâhilinde "Larissa" adında bir yerleşim yeridir (Akbayar 2003: 71; Acaroğlu 2006b: 565).

16 Hubûbât ölçüğüdür. Muhtelif yerlere göre miktarı değişmektedir. İstanbul kilesi, zahîrenin cinsine göre on sekiz-yirmi okkadır. Bu da yaklaşık yirmi beş kilogramdır (Pakalın 1983b: 281).

17 Buranın bir kısım gelirlerini vakfetmiştir.

18 Buranın nisf-i niyâbet vergileri ile buraya bağlı mukâataaların gelirlerini vakfetmiştir.

Bunlardan elde edilen gelirlerin sarfedildiği görevli maaşları ve masraflar aşağıda tablolaştırılmıştır (VGMA, 739.1.2-3; VGMA, 739.2.4; VGMA, 739.3).¹⁹²⁰²¹²²²³²⁴²⁵²⁶²⁷²⁸

Tablo: Köse Mustafa Paşa Vakfı Görevli Maaşları

İSTANBUL		
Kurşunlu Mahzen Câmii (Yeraltı Câmii)	Yevmî (Akçe) ¹⁹	Yıllık (Akçe)
İmâm	15	5475
Yasinhân ²⁰	3	1095
Fetihhân	2	730
Nebe'hân	2	730
Müezzin-i Evvel	10	3650
Müezzin-i Sâñf	8	2920
Müezzin-i Salâ	4	1460
Devirhân ²¹ -Sermahfil ²²	4	1460
Devirhân (iki kişi üçer akçeden)	6	2190
Sirâcî ²³	6	2190
Mu'arrif ²⁴	3	1095
Na'thân ²⁵	3	1095
Vâiz	9	3285
Dersi'am ²⁶	40	14600
Kayyim-Ferrâş-Bevvâb	12	4380
Şeyhü'l-kurrâ ²⁷	9	3285
Kurşunlu Mahzen Zâviyesi		
Şeyh ²⁸	80	29200
Altı hücreye günlük beş akçe (6x5)	30	10950
Otakçılar Câmii		
İmâm	10	3650
Devirhân	4	1460
Müezzin-i Salâ	4	1460

19 II. Süleyman zamanında 1069/1687'de Osmanlı para değerlerinde yapılan değişiklik sonucunda kuruluşundan beri yürürlükte olan "akçe usûlü" terk edilerek, "kuruş" para birimi olarak kullanılmaya başlandı. Bir kuruş kırk paraya; bir para üç akçeye; bir akçe üç pula tekâbü'l etmekteydi (Bkz. Pakalın 1983a: 2-4; Akyıldız 2007: 164).

20 Aşr-ı şerîf olarak Yasin sûresini okuyanlara "Yasinhân", Fetih sûresini okuyanlara "Fetihhân", Nebe' sûresini okuyanlara da "Nebe'hân" denilmektedir.

21 Câmilerde namazlardan önce Kur'an-ı Kerim'i tilâvet edenlere denildiği gibi; Kur'an-ı Kerim'i bir ay içerisinde yeniden başlamak üzere hatmeden kişilere de denilmektedir (Pakalın 1983a: 436; Yedi yıldız 1983: 57; Berkî: 12).

22 Bir devirhân (Kur'an okuyan) grubunun başkanı için kullanılan bir tabirdir (Yedi yıldız 1983: 59).

23 Kandil yakan kişi (Şemseddin Sâmî 1317:713).

24 Câmî ve tekkelerde hayır sahiplerinin adlarını anan müezzinler ve dervişler hakkında kullanılan bir tabirdir (Pakalın 1983b: 552).

25 Bazı câmî ve tekkelerde Hz. Muhammed'i (sav) övmek amacıyla yazılmış şiirleri güzel sesle okuyan kişilere denir (Devellioğlu 2002: 810).

26 Medreselerde ve benzeri kurumlarda talebeye ders veren öğretmenlere denir (Pakalın 1983a: 427).

27 Kur'an-ı Kerim'i bilen ve bunun öğretimini yapan şahısları ifâde etmek için kullanılır (Yedi yıldız 1983: 60).

28 Bir tarikatın pîri ve imâmı hakkında kullanılan bir kavramdır (Pakalın 1983c: 346).

Kayyim ²⁹ -Ferrâş ³⁰	8	2920
Otakçılar Zâviyesi		
Şeyh	80	29200
Haftada beş gün yaptığı ders karşılığı	40	9600
Aşçı (iki kişi günlük on akçe)	20	7300
Bevvâb ³¹	4	1460
Râh-ı Âb ³² (Su yolcu)	4	1460
Kennâs ³³	5	1825
Kâtib	15	5475
Câb ³⁴	10	3650
On altı hücrenin her birine günlük beş akçe (16x5 ³⁵)	80	29250
Her Pazartesi Hatm-i Hâcegân için (haftalık)	450	21600
Her Perşembe Hât-m-i Hâcegân için (haftalık)	450	21600
Regâib-Mir'âc, Berâet gecelerinde zâkirîn için (yıllık)	1800	1800
Mevlid törenleri için (yılıda bir kez)	800 ³⁶	800
Zâviye yemeği için	120	43800
Şeyh Murad Efendi Türbesi, Zâviyesi ve Câmii		
İmâm-ı Sâni	8	2920
Müezzin-i Sâni	8	2920
Şeyh	20	7300
(Sahih-i Buhari Dersleri için)	10	3650
Devirhân	12	4380
Hâfız-ı Kütüb	3	1093
Nâzir	10	3650
Bevvâb	8	2920

29 Vakfın malını görüp gözetmek, korumak ve temizlemekle görevli kişidir (Berkî: 31; Pakalın 1983b: 223).

30 İmâret, câmi ve mescid gibi kurumların temizliğini yapan; hasır ve kilim gibi şeyleri süpüren kişilere denir. (Berkî: 18)

31 Bu şahıslar, kurumun kapılarını zamanında açmak ve kapamakla görevlidirler (Kunter 1938, 1969: 112).

32 Su yollarını tamir eden ve çeşmelere gidecek su miktarını düzenleyen kişidir (Kunter 1938, 1969: 115).

33 Süpürücü, çöpçü ve temizleyici anlamlarında, umûmî helâları temizlemekle görevli kişiler için kullanılır. (Şemseddin Sâmî 1317: 1184; Pakalın 1983b: 242; Yedi yıldız 1983: 57).

34 Vakfın gelirini toplayan tahsildâra ve görevlilere maaşlarını dağıtan kişiye denir (Berkî: 9).

35 Şemîdânîzâde Tarihi'nde oda sayı aynıdır (Bkz. Şemîdânî-zâde 1976: 174).

36 Vakfiyeye göre yemeğe ayrılan tahsîsât altmış kuruştur. O zamanki değerler esas alındığında bu meblağ yaklaşık sekiz yüz akçeye karşılık gelmektedir. Bkz. Dipnot 19.

Buhûrî	4	1460
Kennâs	4	1460
Türbe hâdimi ve muhâfızı	3	1095
Tabbâh	10	3650
Zaviyede dört odada kalan şahıslar için 4X4=	16	5840
Buhûr (Aylık)	150	1800
Her Pazartesi Hatm-i Hâcegân için (haftalık)	200	800
Her Cuma Hatm-i Hâcegân için (haftalık)	200	800
Tüm Vakıflara		
Mütevellî ³⁷	20	7300
Câbî	5	1825
Cafer Ağa Dâru'l-Hadîsi Dershânesi		
İmâm (Sabah-Akşam-Yatsı)	7	2555
Müezzin	2	730
Kayyim-Ferrâş	2	730
Revgan-ı Zeyt	1,5	547,5
Şem'-i Revgan	1,5	547,5
Şem'-i 'Asel	1	365
Hasır ve çârûb (süpürge)	1	365
Dîvâne Davud (Sofya)		
İmâm	1	365
Hatib	1,5	547,5
Şem'-i Revgan	1	365
Kâim-i Makâm-ı Mütevellî	1,5	547,5
Toplam		340.548

37 Mütevellî, vakıf işlerini vakfiye şartlarına göre yürütmekle görevli kişidir (Ömer Hilmi Efendi: 13).

Vakfiye şartları gereği, Kurşunlu Mahzen ve Otakçılar'daki zâviyelerde kalanlara günlük beş akçe verilmektedir. -Otakçılar'daki Zâviye'de hücre sayısı on altı, Kurşunlu Mahzen'de altıdır- buna karşın daha önce inşa edilmiş olan Şeyh Murad Efendi Zâviyesi'ne vâkıf tarafından ilâve edilen dört odada kalanlara ise, diğer zâviyelerden farklı olarak günlük dört akçe tahsîsât ayrılmaktadır. Ayrıca Otakçılar Zâviyesi'ndeki mukîmlere yemek için günlük toplam yüz yirmi akçe ödeme yapılmaktadır (VGMA, 739.1.2-3; VGMA, 739.2.5; VGMA, 739.4.7).

Vakfiyeler, zâviyelerde icrâ edilen faaliyetler hakkında da hükümler ihtivâ etmektedir. Bu bağlamda Kurşunlu Mahzen ve Otakçılar'daki zâviyelerde Pazartesi ve Cuma geceleri hatm-i hâcegân³⁸ yapıldığı görülmektedir. Buna karşın Şeyh Murad Efendi Zâviyesi'nde hatm-i hâcegân, Pazartesi ve Cuma günleri güneşin doğuşundan işrak vaktine kadar tamamlanmaktadır. Okunan ayet ve dualardan hâsıl olan sevap, Nakşibendî şeyhlerinin, vâkıfın ve evlatlarının ruhlarına hediye edilmektedir. Bu gecelere özgü yapılan yemekler ve tatlılar için ayrılan miktar, dört yüz elli akçedir. Regâib, Mi'râc ve Berât gecelerinde Otakçılar'daki zâviyede yetmiş bin kelime-i tevhîd çekilmektedir. Vâkıf, bunların sevabının yine kendisi ve ailesinin ruhuna bağışlanmasını istemektedir. Söz konusu kelime-i tevhîdi çeken şahıslara dağıtılmak üzere de bin sekiz yüz akçe vakfedilmiştir. Ayrıca Mevlid Kandili'nde Otakçılar'daki Zâviye'de Kuran-ı Kerim'in hatmedilmesi vakfiye şartları içerisinde yer almaktadır (VGMA, 739.1.1-2; VGMA, 739.2.4).

Otakçılar'daki Zâviye'de şeyh olan kişilerin talep edenlere haftada beş gün tefsir, hadis ve fıkıh dersleri vermesi ilgi çekicidir. Zîrâ vâkıf, Zâviye'deki şeyhin vefatı durumunda, şeyhlik makamına, şeyhin evlâdı layık değilse Nakşibendî tarikatını bilen; tefsir, fıkıh ve hadis gibi dersleri vermeye muktedir bir kişinin getirilmesini istemektedir (VGMA, 739.1.2-3.). Aynı şekilde Şeyh Murad Efendi Zâviyesi'nde şeyh olan kişinin Sahîh-i Buharî dersleri vermesi şart koşulmuştur. Diğer taraftan vâkıf, Kurşunlu Mahzen Câmii'nde bir dersiâmın haftada beş gün tefsir, fıkıh ve hadis dersleri takrîr etmesini istemiştir (VGMA,

739.2.5). Bu şartlar, vâkıfın tasavvufî eğitim yanında, naklî ilimlerin –tefsir, fıkıh, hadis vb.- mütalaa edilmesine de önem verdiğini göstermektedir.

Mustafa Paşa İstanbul'da vakfettiği menzillerin ikisini, oğulları Mîr Mehmed Said ve Mîr Musa'nın ikâmetine tahsîs etmiş, onların vefatlarını müteâkiben de menzillerden onların evlatlarından ekber olanların faydalanmalarını vakfiye şartları içerisinde zikretmiştir. Evlâdının kalmaması halinde evler îcâra verilebilecektir (VGMA, 739.5.11). Bundan başka vakıf evlerden birisi Nakşibendî şeyhlerinden Otakçılar zâviyesinde şeyh olan Ali Efendi'ye bir diğeri de Şeyh Mehmed Efendi'ye verilmiştir. Bunların vefatından sonra menzillerin tasarruf hakkı mütevellîye bırakılmıştır (VGMA, 739.4.9).

Mustafa Paşa, vakıf eserlerinde toplamda kırk altı kişiyi vazîfelendirmiştir. Vakfiyelerde görevlilerden hiç birinin ismi zikredilmemektedir. Söz konusu şahısların vasıflarıyla ilgili çok ayrıntıya girilmemekle birlikte yukarıda da bahsedildiği üzere şeyhin niteliklerine vurgu yapılması ayrı bir önemi hâizdir. Bundan başka Kurşunlu Mahzen'de halkı bilgilendirecek vâizlerin ilmiyle amel eden yani ilmîni davranışlarına aksettirmiş kişilerden olması; aynı mahalde şeyhülkurrâlık yapacak şahısların çeşitli kıraatleri iyi bilen kişilerden seçilmesi vakfiyede kayıt altına alınmıştır (VGMA, 739.1.3).

Mustafa Paşa mütevellîlik görevini, hayatta olduğu müddetçe kendisinin yürüteceğini vakfiyesinde şart koşmuş; vefatından sonra ise evladına bırakmıştır. O, evlâdının neslinin son bulması durumunda bu görevin ismini zikretmediği kız kardeşine ve ardından onun evladına bunların neslinin son bulması halinde de kölelerine ve kölelerinin çocuklarına tevdi edilmesini istemiştir (VGMA, 739.1.3.).

Vakfa nezâret görevi ücret almamaları koşuluyla sadrazamlara bırakılmıştır. Mustafa Paşa, vakfın gelirlerinin artması durumunda fazlalığın tasarruf hakkının kendisinde, vefâtından sonra da evlatlarında olduğunu belirttiğinden sonra bunların neslinin son bulması halinde de gelir fazlasıyla akar alınarak vakfedilmesini şart koşmuştur (VGMA, 739.1.3.). Vakfiye şartlarını ana hatlarıyla ele aldıktan sonra şimdi de eserlerin geçmişteki konularını ve bugünkü hallerini değerlendirmeye çalışalım.

38 Toplu hâlde, yetmiş dokuz İnşirâh sûresi, bin bir İhlâs sûresi, yedi Fatıha sûresi ve yüz salâvâtın okunmasıdır. Bunlar zikre katılan kişilere gereğince dağıtılır ve alçak sesle okuma bittikten sonra da dua yapılır (Bkz. Tosun 2006: 343; Pakalın 1983a: 767).

2.1.2. Eyüp'teki Vakıf Eserler

O dönemin tanıklarından Ayvansarâyî (v. 1786), Mustafa Paşa'nın Otakçılar'daki eserleriyle ilgili şu bilgileri vermektedir: Zâviye ve Câmî'nin yeri Haşimî birâderi Ali Efendi adında bir şahsın bahçesi olduğu halde Mustafa Paşa tarafından satın alınmıştır. İnşaat 7 Cemaziyelevvel 1166/12 Mart 1753 tarihinde başlamış yüz yedi gün içerisinde tamamlanmıştır. Zâviye'nin şeyhliği Muradzâde Ali Efendi'ye verilmiştir (Ayvansarâyî 2001: 371).

Şimdilerde Mustafa Paşa Zâviyesi ve Camii, İstanbul Eyüp'te Defterdâr Mahallesi'nde Edirnekapı'yı Otakçılar'a bağlayan Fethi Çelebi Caddesi üzerindedir. 1894'teki büyük depremde kubbesi çöken Câmî, varlığını sürdürmeye devam etse de 1925'te tekke ve zâviyelerin kapatılması sonucu zâviyesiyle birlikte harâbe hâle gelmiş ve gecekondular tarafından istila edilmiştir (Resim 1). Câmî'nin meşrutası olan ev, mutfak, çeşme ve şadırvan tarihe karışmıştır (Bkz. Tanman 1994: 564). Câmî ve ekleri, 1988'de tamir edilmeye başlanmışsa da devamı getirilmemiştir. Daha sonra İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 1997'de tamire yeniden başlanmış ve 1998'de tamamlanmıştır (Resim 2).

Câmî'nin güneybatı cephesinde yer alan Şeyh Ahmet Hüdaverdi Türbesi³⁹ şimdilerde sadece üstü açık bir mezar şeklindedir (Resim 3). Câmî'nin doğu cephesinde şadırvan avlusu (Resim 4); güney ve doğu cephesinde Nakşibendî Tekkesi'ne bağlı şeyhlerin ve onların yakınlarının mezarları bulunmaktadır (Resim 5). Kuzey cephesinde ise farklı mezarların yanında Şeyhülislâm Arif Efendi'nin açık türbesi yer almaktadır (Resim 6).

Medrese biçiminde yapılan zaviye odaları kubbelidir ve ön tarafları revaklıdır (Resim 7) (Hafkan 1996: 70-72). Bugün oda sayısı on dördtür; odalarda ocaklık ve gömme dolaplar bulunmaktadır. Odalar "U" biçiminde uzanmıştır. Câmî'nin doğu cephe kapısı zâviye avlusuna açılmaktadır. Şimdilerde Suffa Vakfı burada hizmet vermektedir.

Eyüp'te yer alan bir diğer eser Murad Buharî Tekkesi ve Türbesi, Nişanca Mahallesi'nde Davud Ağa Caddesi ile Nişancı Mustafa Paşa Caddesi'nin keştiği noktadır. Bu tekke başlangıçta medrese ola-

rak Minkârizâde Yahya Efendi'nin damadı Çankırlı Mustafa Efendi (v. 1684) tarafından medrese olarak inşa ettirilmiştir. Murad Buhârî vefat edince (1132/1720) vâkıf Mustafa Efendi tarafından Medrese'nin Dershânesi'ne defnedilmiş ve Medrese de Nakşibendî Zâviyesi'ne dönüştürülmüştür (Resim 8) (Bkz. Ayvansarâyî 2001: 372-373; Tanman 1994: 514-516). Türbe içerisinde Şeyh Murad Buharî'nin mezarının yanında tekkenin şeyhlerinden Ali Efendi'ye ait mezar bulunmaktadır (Resim 9). Bunlar hâlâ tekkenin dersane kısmındadır. Câmî ve türbe içiçedir. Giriş kapısının üzerinde " Kâle'n-nebiyyü 'aleyhi's-selâm: Men benâ li'llâhi mesciden benâ'llâhü lehü beyten fi'l-cenneti; sadaka Resûlüllâh"⁴⁰ hadîsi bulunmaktadır (Resim 10). Şimdilerde tekkede İlim Kültür ve Sanat Vakfı faaliyet göstermektedir.

2.1.3. Karaköy'deki Vakıf Eserler

"Kurşunlu Mahzen Câmii" bir diğer ifâdeyle "Yeraltı Câmii" şimdilerde Karaköy'de deniz kenarına çok yakın bir mesafededir. Yeraltı Camii'nin yapılış sebebi Hadîka'da şöyle anlatılmaktadır: Şeyh Murad Efendizâde Mehmed Efendi, babası Şeyh Murad Efendi'den dinlediği bir rüyayı sadrazam Mustafa Paşa'ya aktarır.⁴¹ Buna göre, bazı veliler Üsküdar'dan bir köprü ile Galata'ya doğru geçmektedirler. Murad Efendi rüyasında konuştuğu zatlara bunun sebebinin sorduğunda, Kurşunlu Mahzen'de tabiidenden bazı zatların medfûn olduğunu ve bunları ziyarete gittiklerini belirtirler. Bunun üzerine Mustafa Paşa, Kurşunlu Mahzeni temizletmiş ve burayı câmî haline getirmiştir ki bir rivayete göre, burası geçmişte Müslümanlar tarafından Galata'nın fethi gerçekleştirildiğinde ilk defa câmî olarak inşa edilmişti (Bkz. Dipnot 5). Ayvansarâyî'ye göre câmideki kabirler, Emevî halifesi Süleyman bin Abdülmelik'in (ö. 99/717) kardeşi Mesleme (ö. 121/739?) (Bkz. Kurt 2004: 318-319) komutasında İstanbul fethi için gelen üç kişiye aittir. Yine Ayvansarâyî'nin tespitlerine göre, kabirlerden biri türbe halinde, ikisi parmaklıkla çevrilmiştir (Ayvansarâyî 2001: 434-435).

40 Bu Araçça metnin anlamı: "Hz. Peygamber (sav) buyurdu: 'Kim Allah için bir mescid inşa ederse, Allah da onun için Cennet'te bir ev inşa eder.' Allah'ın elçisi doğru söyledi." (Müslim, Mesâcid, 24; Buhari, Salât, 65).

41 Zikri geçen Muradzâde Mehmet Efendi, babasının İstanbul'da sahabe kabirlerine keşfen işâret etmesi gibi; kendisi de Safer 1168/Kasım-Aralık 1754'te Hz. Muhammed'in (sav) babası Abdullah'ın mezarını keşfen bulmuş ve burada bir türbe inşa ettirmiştir (Şem'dânî-zâde 1976: 177).

39 Köprülü ailesinden Mehmet Âsım Bey (ö. 1816), şeyhi Ahmed Hüdâverdi (ö. 1810) için burada bir türbe inşa ettirmiş vakıf bütçesinden Mustafa Paşa Tekkesi'ne tahsîsât ayırmıştır (Sağır 2012: 146-147).

Hâlâ Câmi içerisinde Vehb bin Huşeyre'nin ve Amr b. As'ın makamları demir parmaklıkla çevrilidir (Resim 11). Tabiînden Süfyan b. Uyeyne'ye atfedilen makam ise Câmi içerisinde müstakildir ve demir parmaklıkla çevrilidir. Bu makamın başında bir de su kuyusu bulunmaktadır.⁴²

İstanbul'un Müslümanlar tarafından yukarıda bahsedilen muhasarası, 97-98/715-717 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Zikri geçen şahısların bu seferde şehit düştüklerine inanılmaktadır. Her ne kadar mezarların bahsedilen şahıslara izâfe edilmesi halk arasında vâkî ise de kaynaklarda Amr bin As'ın 43/664'te (Önkal 1991: 79-81); Süfyan bin Uyeyne'nin 198/814'te Mekke'de vefat ettikleri bilinmektedir. Hatta Süfyan bin Uyeyne'nin Harem-i Şerîf'e bir kilometre mesafedeki Hacun bölgesine gömüldüğü zikredilmektedir (Hatiboğlu 2010: 28-29). Dolayısıyla mezarlar veya makamlar İstanbul muhasarasında şehit düşen tabiînden veya tebe-i tabiînden⁴³ başka zatlara ait olması muhtemeldir.⁴⁴ Vehb b. Huşeyre'nin ismi ise ilk dönem İslam Tarihi kaynaklarında yer almamaktadır (Aksiyon Dergisi 569: 31.10.2005). Şu halde buradaki mezarlar veya makamlar zikri geçen şahısların tarihî şahsiyetleriyle bağdaşmamaktadır.

Ayvansarâyî, Câmi'nin tâmirini Sultan Mahmut Han'ın istediğini ve açılışına da iştirâk ettiğini belirttiikten sonra, câmi hakkında şu bilgileri vermektedir: Başlangıçta câminin yanında var olan Galata kulelerinden biri minareye çevrilmişti. Ancak depremde kule yıkılınca mihrap tarafında, sol köşede yeni bir minare yaptırılmıştır. Câminin dört kapısı vardır. Bunlardan ikisi deniz, ikisi de kara tarafındadır. Ayrıca câmide bir hünkâr mahfili bulunmaktadır (Ayvansarâyî 2001: 434).

Şimdilerde ise câmi'nin kuzey cephesinde bir kapı (Resim 12), güney cephesinde üç giriş kapısı ve üç pencere vardır. Güney cephesindeki bu girişlerden ikisi kapatılmıştır. Kapatılan orta kapı çıkışına sonradan mihrap yerleştirilmiştir. Câmiye, alınlığında Sultan Mahmud Han'ın tuğrasının yer aldığı en

sağdaki kapıdan ve kuzey cephedeki kapıdan giriş yapılmaktadır. Güney cephenin en solundaki kapının alınlığı boş bırakılmıştır. Orta kapının alınlığında ise şu kitabe yer almaktadır (Resim 13) :

Şehinşâh-ı cihân Sultân Mahmûd Hân Gâzî kim
Cihânı pertev-âsâr hayrı itmede tedvîr

İdince himmet-i şâhânesin icrâ bu mevki'de
Bu dil-cû câmi'-i ashâbı kıldı bî-bedel ta'mîr

Muvaffak olmadı bir pâdişâh-ı ma'delet-pîrâ
Egerçi hayra sâk-ı ihtimâmı kıldılar teşmîr

Bu dahi kuvvet-i baht-ı şehinşâh-ı cihândır kim
Ola asrında böyle hayra nâil-i ecri 'âlemgir

Hudâ kılsun hemîşe zât-ı pâkin mazhar-ı tevfiğ
Sikender gibi ser-tâ-ser cihânı eylesün teshîr

Didüm bir mısra'-ı garrâ ile Abdî ana târîh
Bu zîbâ câmi'i Sultân Mahmûd eyledi ta'mîr (1166)

Câmi içerisinde Süfyan bin Uyeyne'nin makamının yer aldığı kısımda bulunan ta'mîr kitâbesine göre câmi, Abdulhamid Hân'ın hazinedârı Behram Ağâ⁴⁵ (ö. 1888) tarafından 1295/1878'de tamir edilmiştir. Kitabe'de şunlar yazılıdır (Resim 14):

Gâzî Hân Abdülhamîdin ol hazinedârı kim
Hayra mâildir anın hep niyyeti subh u mesâ'

Hâfız-ı genc-i semâhat sâhibü'l-hayrât odur
Bunı isbât eyler her kez câ-be-câ

Söyledi Tefvîk du târîh-i ra'nâsını
İtdi ta'mîr böyle zîbâ câmi'i Behram Ağâ
Sene 1295

Mustafa Paşa'nın yurtiçindeki eserlerinden başka, yurtdışında şimdilerde Bulgaristan sınırları içerisinde kalan eserinin bulunduğu Divâne Davud Köyü'nün bugünkü konumunu tespit edemedik.⁴⁶ Bulgaristan'daki Osmanlı eserlerini yerinde tedkîk

42 Süheyl Ünver'e göre halk tarafından mezarların sahabeye atfedilmesi, ahlaki anlamda toplum üzerinde olumlu bir etki oluşturmuştur (Bkz. Ünver 1953: 1, 9-10, 14, 46-47).

43 Hz. Muhammed'i (sav) gören kişilerle sohbet eden ve onlardan hadis nakleden kişilere "tâbiîn" bunlara yetişenlere de "tebe-i tâbiîn" denir (Pakalın 1983c: 370).

44 Şem'dânizâde, Tarih'inde kaynak belirtmeden Kurşunlu Mahzen'de Galata'nın fethinde şehit düşen sahabe sayısının yirmi üç bin olduğunu kaydetmektedir (Şem'dânizâde 1976: 173).

45 Saray ağalarından olan Behram Ağâ hâfızdır. Önce başmüsâhib ardından hazinedâr-ı şehriyârî oldu. 1297/1880 yılında Dârüssaade ağalığına getirildi. 1305/1888 ortalarında vefat etti. (Mehmed Süreyya 1996b:365)

46 Son dönem araştırmacılarından M. Türker Acaroğlu'nun Bulgaristan'la ilgili hazırladığı yer adları kılavuzunda "Divâne Davud" isminden bahsedilmemesine karşın, "Davutlu" "Davutlar" adıyla muhtelif köy isimleri zikredilmektedir. Bunlar da Sofya'ya yakın değildir (Acaroğlu 2006a: 247, 252-256, 282).

eden Ayverdi ise sadece arşiv belgelerinden hareketle Divâne Davud Köyü'nde Mustafa Paşa'nın yaptırdığı bir câmiden bahsetmektedir (Ayverdi 2000: 103).

Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nde vakıflar; eğitim, sosyal ve iktisâdî alanda birçok müesseseyi bünyesinde barındırmaktadırlar. Bu çerçevede Mustafa Paşa'nın inşa ettirdiği zâviyeler, tasavvufî kültürün özelde Nakşibendî tarikatının Müceddidiye kolunun İstanbul'daki gelişiminde önemli bir rol üstlenmiştir. Diğer taraftan İstanbul'un manevî hayatının şekillenmesinde mühim bir yer tutan, halkın sahabeye karşı saygısını ve bağlılığını artıran sahabe ve

tabiînin kabir veya makamlarının bir kısmı Mustafa Paşa'nın gayretleriyle açığa çıkarılmış ve günümüze kadar ulaşmıştır. Fakat Kurşunlu Mahzen/Yeraltı Câmii'nde sahabe ve tabiîn kabirleri/makamları olarak kabul edilenlerden hiçbirisi zikri geçen sahabe ve tabiîne ait değildir. O hâlde buradaki tarihî şahsiyetlerden ziyâde, İstanbul fethine iştirâk eden sahabe veya tâbiîn adına makamların oluşturulması daha doğrudur. Bu da tarihî hakikatler ışığında zamanla gerçekleştirilecek bir husustur. Dolayısıyla söz konusu Câmî'yi ve mezarları yurtiçi ve yurtdışından ziyâret edenler, vakfiyeler de hesaba katılarak daha doğru bilgilendirilmelidirler.

KAYNAKLAR

I. Arşiv Belgeleri

VGMA (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi), 739 numaralı defter, 1-11 sayfalar arası.

II. Araştırma ve İncelemeler

Acaroğlu, M. T. (2006a). *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.

Acaroğlu, M. T. (2006b). *Balkanlarda Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

Ahmed Câvid (1271). *Zeyl-i Hadîkatü'l-Vüzerâ* (Hadîkatü'l-Vüzerâ içinde), İstanbul.

Akbayar, N. (2003). *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı.

Akdağ, M. (2010). *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimâî Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Akgündüz, A. (1996). *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul, II. Baskı.

Akyıldız, A. (2007). "Para", *DİA*, 34, İstanbul, s. 164.

Algar, H. (2006). "Nakşibendiyye", *DİA*, 32, İstanbul, ss. 335-342.

Ayvansarâyî, H., Alî S. E., Süleymân B. E. (2001). *Hadîkatü'l-Cevâmi': İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mimârî Yapılar*, haz. Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul.

Ayverdi, E. H. (2000). *Osmanlı Mimarî Eserleri, Bulgaristan...*, 4, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayını, İstanbul.

Berkî, A. H. *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle, Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tabirler*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, 2. Baskı.

Çizakça, M. (1993). "Tarihsel Uygulama İçerisinde Para Vakıfları", *Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları*, İlmî Neşriyat, İstanbul, ss. 67-72.

Devellioğlu, F. (2002). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, haz. Aydın Sami Güneyçal, Aydın Kitabevi, Ankara, 19. Baskı.

Eyice, S. (1994). "Yeraltı Câmii", *İstanbul Ansiklopedisi*, 7, Tarih Vakfı ve Kültür Bakanlığı Ortak Yayını, İstanbul, s. 502.

Finkel, C. (2007). *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, çev. Zülâl Kılıç, Timaş Yayınları, İstanbul.

İlgürel, M. (2006). "Köse Mustafa Paşa", *DİA*, 31, İstanbul, 2006, s. 345.

Kunter, H. B. (1938, 1969). "Türk Vakıfları ve Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd", *VD*, sayı: I, Ankara, II. Baskı.

Mehmed Süreyya. (1996a). *Sicill-i Osmanî*, 1, haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

_____. (1996b). *Sicill-i Osmanî*, 2, haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Ömer H. E. *İthâfu'l-Ahlâf Fî Ahkâmi'l-Evkâf*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

Pamuk, Ş. (2002). "Kuruş", *DİA*, 22, Ankara, ss. 458-459.

- Sağır, Y. (2012). *Osmanlı Arşiv Belgelerine ve Vakfiyelerine Göre Köprülü Ailesi Vakıfları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- _____. (2005). *Vakfiyesine Göre Köprülü Mehmet Paşa Vakıfları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Sezen, T. (2006). *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.
- Şem'dânî-zâde, F. S. E. (1976). *Mür'it-Tevârîh*, haz. Münir Aktepe, 1, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- _____. (1978). *Mür'it-Tevârîh*, haz. Münir Aktepe, 2A, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Şemseddin Sâmî (1317). *Kamûs-ı Türki*, İkdâm Matbaası, Dersaadet.
- Şimşek, H. İ. (2006). "Murad Buhârî", *DİA*, 31, İstanbul, ss. 185-187.
- Pakalın, M. Z. (1983a,b,c). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 1-3, İstanbul, 3. Baskı.
- Tanışık, İ. H. (1943). *İstanbul Çeşmeleri*, 1, Maarif Matbaası, İstanbul.
- Tanman, M. B. (1994). "Mustafa Paşa Tekkesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, 5, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, s. 564.
- _____. (1994) "Murad Buhârî Tekkesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, 5, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, ss. 514-516.
- Tosun, N. (2006) "Nakşibendiyye", *DİA*, 32, İstanbul, s. 343.
- Yediyıldız, B. (1983). "Vakıf İstihlaları Lügatçesi", *VD*, sayı: 17, Ankara, ss. 55-60.
- Yediyıldız, B. (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Yıldız, M. (2011). *Amcazâde Hüseyin Paşa Vakfı*, Bayrak Yayıncılık, İstanbul.

EKLER:

Resim 1: Mustafa Paşa Câmii'nin Tamirden  nceki Durumu (Mehmet Mermi Hafkan)

Resim 2: Mustafa Paşa Câmii'nin Tamirden Sonraki Durumu (2012)

Resim 3: Mustafa Paşa Zâviyesi Şeyhi Ahmet Hüdâverdi'nin Mezarı (2012)

Resim 4: Mustafa Paşa Câmii Şadırvanı ve Zâviye Avlusu (2012)

Resim 5: Mustafa Paşa Câmii Güney Cephesindeki Mezarlar (2012)

Resim 6: Mustafa Paşa Câmii Kuzey Cephesi, Şeyhülislâm Arif Efendi'nin Açık Türbesi (2012)

Resim 7: Mustafa Paşa Zâviyesi Güney Cephesi (2012)

Resim 8: Şeyh Murad Buharî Türbesi ve Tekkesi'nden Genel Görünüm (2012)

Resim 9: Nakşibendî Şeyhi Murad Buharî Türbesi (2012)

Resim 10: Şeyh Murad Buharî Türbe Girişİ (2012)

Resim 11: Yeraltı Câmii, Vehb b. Hüseyre ve Amr b. As'ın Makamları (2012)

Resim 12: Yeraltı Câmii Kuzey Cephe Girişi (2012)

Resim 13: Yeraltı Camii Güney Cephesi Orta Kapı Üzerindeki Kitâbe (2012)

Resim 14: Yeraltı Câmii Tamir Kitâbesi (2012)

Resim 14: Sadrazam Köse Mustafa Paşa'nın Vakfiyesinin İlk Sayfası (VGMA 739 numaralı defterin ilk iki sayfası.)

Vakfiyeler⁴⁷**VGMA, 739.1.1-4; 9 Cemâziyelevvel 1166/14 Mart 1753**

[s.1] Esbağa'llâhü sübhânehü ni'amehü ve 'inâyetehü ve ihsânehü 'alâ hazreti'l-vâkifi'l-müfehhami es-sadri'l-mücellî'l-mekîn ve vakfuhü el-istihsâlü vücûhi'l-hayrât ve istikmâlü bedâyi'l-mîrâs, ketebehü el-fakîr es-Seyyid Murtaza 'ufiye 'anh.⁴⁸

Hüve hasbî, kad ecelet tarafü tarafî meydâne mebânî hâze'l-kitâbî'l-müstetâbi ve serrahat nâzirü hâtîrî bi-riyâzi mu'âyenetin mine'l-hikmeti ve faslî'l-hitâbi. Fe'ncelet lî 'arâişü ahkâmî aslî'l-vakfi ve şurûtihi ve mantûkihi ve mefhûmihi, Tetebahtera fî hülelü'l-mesâilî'l-vifâki ve'l-hilâfi bi-husûsihi ve 'umûmihi, yâ leh [min] hittatin, veffaka lehâ zü'r-rütbeti âsafiyeti ve'l-hazreti's-sâhibiyeti, lâ zâle câizen li-fâziletay es-seyfi ve'l-kalem ve câmi'an li-şerefey en-niddi ve'l-'ilm, zâlik 'an izni'l-hazreti'l-hâkâniyyeti el-hilâfetü'l-hakkâniyyeti mahmûdü'l-fi'âli meşkûrî'l-hisâli, lâ-zâlet etnâbü hiyâmi devletihi râsihatü'l-evtâdi 'alâ fûraki'l-ferkadeyni ve lâ-berihat mevâtü'ü ekdâmi saltanatıhi memaliki'l-hâfikayn, harrarahü el-fakîr Abdullah el-kâdî bi-'askeri Rumili ğufira leh⁴⁹

Lemmâ 'uriza 'aleyye hâze'l-kitâbü'l-müstetâbü ellezî yetele'le'ü 'alâ envâri's-sıdkî ve's-savâb, fevecdtü mensûcen 'alâ ebhâ minvâlin ve ehzeni uslûbin...⁵⁰ mesbûken 'alâ kâlibin bed'în yemîlü ileyhi'l-kulûbi ceryen bi-enyetelakka'l-kabule 'azmen 'an en-yehûme havlehü sevbe'l-kusûri fi'l-medlûl, felillâhi zü-sahibi hâze'l-eseri'l-cemîli ve'l-hayri'l-cezîli, haysü ebraze mâ fî kümûni ha-

miyeti'z-zâhirati menâziri şumûsi'l-bâhirati, hattâ ehyâ ervâha ashâbi'n-nufûsi'z-zekiyeti'l-mekkiyeti ve'r-ravzâti'l - kudsiyyeti'n - nakşibendiyeti elletî atla'at tal'atühü min metâli'l-'l-büdûri'l-müşrikati ve hema'at min fazli'llâhi 'aleyhi ve 'ale'l-müstersidîne humû'l-guyûsi'l-muzikati ve hüve's-seyyidü li-etnâbi hamiyeti'd-devleti ve'l-iclâli bi-mezîdi'n-necdeti ve'l-ikbâl, sâhibü'l-vekâleti'l-kübrâ kâmilü'l-mühimmâti'l-'uzmâ mukaddimü umûri'd-deniyeti bi-takdîmi'l-ihimâmî ve takrîri'l-i'tizâmî, ce'alellâhü sâkibe himmetihî'l-âliyyeti fî raddi'l-isâbeti ve't-tevfîki ve edeme sümûvve kadrihi bi-sıdkîhi ve ihlâsihi fî semâi'l-yakîni ve't-tahkîki min kıbelin men hüve imâmü'l-müslimîne ve kâ'idü'l-ğurri'l-muhacclîn halîfetü'llâhi fi'l-arzayni hâlisü serîri's-saltaniyyeti'n-nâfizi ahkâmühâ fi'l-âfâki mâlikü'l-memâliki'l-islâmiyyeti bi'l-istihkâki şemsü feleki'd-devleti'l-'aliyyeti'l-'Osmaniyyeti vâsîtatü 'ikdi's-silsileti'l-celîleti'l-hâkâniyyeti ve hüve'llezî eşrakat bi-envâri şumûsin bi'r-rehi? eslâfi'l-berreyn ve imteleyet bi-leâlî'l-âyeti asdâfi'l-bahreyn ve teşerrefet devletühü bi-hurmeti'l-haremeyni'l-muhteremeyn es-Sultân ibni's-Sultân es-Sultân Mahmûd Han ibni's-Sultân Mustafa Hân ibni's-Sultân Mehmed Hân, lâ-zâlet şemsü hilâfetihi tâla'at min metâli'l-'d-devâ ve en-hârî 'adlihi ve ihsânihi câriyetühü 'alâ bilâdî'l-islâm ilâ yevmi'l-kıyâm, harrarehü el-fakîr 'Osmân Pîrîzâde el-kâdî bi-askeri Anadolu⁵¹

47 Vakfiyeler, tarihleri dikkate alınmadan 739 numaralı defterdeki dizime göre sıralanmıştır.

48 Her türlü noksanlıktan münezze olan Allah; nimetini ihsânını ve yardımını büyük, ulu, değerli hazret-i vâkıfa yağdırdın. Onun bu elde edilenleri vakfetmesi farklı hayır cihetlerindedir ve mirasın güzelliklerini tamamlamaya yöneliktir. Bunu fakîr Seyyid Murtaza (Allah onu affetsin) yazdı.

49 Allah vekil olarak yeter. Bu güzel kitabın manalarını inceledim ve bakışlarını hikmetin manalı bahçelerinde ve bu yargı üzerinde dolaştırdım. Böylece vakfın genel ve özel hükümlerindeki ittifak ve ihtilaf meselelerinin çözümünde yetkin olarak bu vakfın aslının hükümleri, şartları, anlamı ve mantığı benim için belirginleşti. Bu ne güzel bir bağış. Âsaf rütbeli Hazret-i vâkif buna muvaffak oldu. Hâlâ kılıç ve kalem sahibi, ilim ve eşsizliğin şerefini kendinde toplayandır. Bu vakıf, övge değer işler yapan ve hasletleri güzel olan halife hâkânın izniyle gerçekleşmektedir. Onun güçlü direkli devlet çadırının ipleri gökyüzündeki yıldızlara bağlıdır ve hâlâ saltanatının ayak izleri doğu-batı ülkelerindedir. Bunu Rumeli kazaskeri fakîr Abdullah (Allah onu affetsin) yazdı.

50 Bir kelime silik okunmuyor.

51 Hakikat ve doğruluk nurlarıyla parlayan bu güzel kitap/vakfiye bana sunulduğunda, onu en güzel üslûb ve en iyi yol ile donanmış ve manasında, kişiyi kusur elbisesi etrafında dönmek suretiyle kendini öğrenmeye sevkettiren, kalpleri kendine meylettiren harika bir düzen içerisinde buldum. Allah için, vâkif, bu güzel eserin ve bol hayrın sahibidir. Böylece güzel gayretin sırları ve parlak güneşlerin manzaraları ortaya çıktı. Bu durum Mekki temiz nefis sahiplerini ve doğu dolunaylarının doğmasıyla ortaya çıkan Nakşibendînin kudsî bahçelerini diriltti. Allah'ın ona ve irşâd isteyenlerin üzerine olan fazlı nedeniyle yağmur taneleri gibi gözyaşı döktüm. O; geleceğin, kahramanlığı ziyâde olan büyüklüğün ve devlet gayreti övücünün efendisidir, büyük işlerin tamamlayıcısıdır, din işlerine gerekli özeni gösterendir. Allah, onun yüce gayretini başarılı kılsın ve pâyidâr eylesin ve onun ihlâsıyla değerinin yüksekliğini; semada müslümanların imâmının, her iki dünyada Allah'ın halifesinin, yüzleri ve ayakları o gün pırıl pırıl olacak ümmetin liderinin, hükümlerine İslam memleketlerinde ve devlet-i aliyyede itaat edilen saltanat tahtının sürekli sahibinin ve hakanlığın yüce silsilesinin ipini elinde tutanın katında devam ettirsin. O, iki kara parçasının geçmişlerinin izleriyle güneşlerin nurundan doğan ve iki denizin sedeflerinin incileriyle dolan ve devleti Haremeyn-i Muhteremeyn hürmetine şereflenen, sultan oğlu sultan, Sultan Mehmed oğlu Sultan Mustafa Han oğlu Sultan Mahmud Han'dır. Onun İslam bel-delerinde süren; ihsândan, adâletten ve devâdan doğan hilâfet güneşi kıyamete kadar sürsün. Bunu Anadolu kazaskeri fakîr Osman Pîrîzâde yazdı.

Kad şâfehîni hazretü's-sadri'l-vâkif münevvi'u dilâli'l-me'ârif medde'llâhü zillâhü el-vârife ve hakkahü li-sunûfi'l-âvâtif bi-cemî'in mâ lütime fî sahti't-tahrîr ve sat'in min ufuki hüsnî't-ta'bîr min ferâidi asli'l-vakf ve 't-tesbîl ve levâmî'i's-şurûti 'ale't-tafsîl ve kad halleytühü li-vişâhi't-tescîl ba'de'l-vakf 'alâ mâ 'aleyî't-ta'vîl, felillâhi zü-sâhibi'l-hayri'l-celîl ve'l-eseri'l-cemîl haysü basate mevâ'ide'n-nî'ami ve ervâ 'itâşi'l-melhûfine tekanne'û'l-kereme bi-emri's-sadâreti'l-'uzmâ bî'l-istihkâk ve'l-vekîlü fi tenfizi'l-umûri 'ale'l-ittlâki min kibeli'l-hâkânî'l-a'zami halîfetü'llâhi fî'l-'âlem ellezî lâ-tese'u mehâsinühü fedâe'r-rimemi ve küllü ğasekin? bü'ide ev zarrin? innehü lisâne'l-'ilmi's-sultân Mahmud Han halleda'llâhü hilâfete'hü mede'l-evâili bi-hurmeti resûlinâ Muhammedin nebiyyin ahiri'z-zeman ve 'alâ âlihi ve'llezîne't-tebbe'ûhüm bi-ihsânin li-şerefin bi-imzâihi el-abdi'l-mu'tâk ilâ kerim mevlâhi'l-hallak 'azze şânuhu Ebû Bekir bin 'Abdülkerim el-me'mûr bi-ru'yetihi umûri'l-evkâf gufira lehümâ⁵²

[s.1]

Her hatîb-i hoş-lehce-i nâzik-i edâ ki sâmi'a-gîr-i ser-mahfil-i huffâz-ı havâs ve mu'arrif-i merâtib-i cinn u nâsdur minber-pâyedâr mehâricde ser-âğaz-ı hutbe-i belîğa itdükçe tertîb ü tevşih eylediği sahîfe-i mev'ize-i zikr u senâya fehvâ-yı ğarrâ-yı "el-hamdü'lillâhi'l-llezî hedânâ li-hâzâ"⁵³ ile dîbâ-bend-i hamd-i hüdvâvend ve 'unvân-pîrâ-yı şükr ü sîpâs-ı Yezdân bî-mânend olmaya fâtîha-i merâmı ber-vefk murâd-ı miski'l-hitâm olmak nâ-müyesser ve berînân-ı nesîc-i deffe-i nizâm olmamağ-la nâyeste destgâh-ı necâh olmak mukarrerdür ve müezzin-i bülend-âvâz-ı [s.2] sâmi'a-nevâzki

52 Tek olan Allah, her şeye yeter ve kâfidir. Birçok iyilik yolunun göstericisi vâkif – Allah gölgesini genişletsin ve açıklanan şartlarının ışıkları ve vakfın aslının unsurlarından meydana gelen güzel ifade ufkunun ışığından ve vakfetmenin mutluluğundan ortaya çıkan duygularını zenginleştirsün- bana vakfetme düşüncesini söylediğinde, vakfetme kararından sonra onun tescilini imza ederek süsledim. Allah için o, yüce hayır ve güzel eser sahibidir. Zîrâ, fezâdaki toz parçacıklarından daha geniş iyilikleri bulunan Allah'ın halifesi sultanın emriyle işleri yürütmekle görevli sadrazamın yaptığı bu hayırlarla, nimet sofraları açılmış susuzların susuzluğu giderilmiştir. O, ilmin dili Sultan Mahmud Han'dır. Yüce Allah hilâfetine âhir zaman peygamberimizin-Allah'ın salâtı/rahmeti onun, ailesinin ve ona güzelliikle tâbi olanların üzerine olsun- hürmetine zaman devam ettikçe ebediyete kadar sürdürsün. Bu belgeye imza atma şerefine eren ben, şâni yüce olan Rabb'inin cömertliğine muhtaç kul vakıf işlerini yürütmekle görevli Ebu-bekir bin Abdülkerim'im (Allah her ikisini bağışlasın).

53 "Bizi hidâyete erdiren Allah'a hamdolsun."

salâhân-ı câmi'-i vücûd ve hâki'l-Hakk-ı Dâverdür bâlâ-yı minâre-i mu'allâda dest-i ber-ğuş-ı bülend-âvâz ezan takrîr ve gülbânk-ı hayyele'l-felâh ta'bîr oldıkça teslîmât-ı nâmiyyetü'l-berekât mehar-i mevcûdât 'aleyhi ezka't-tahiyyât olmaya ne gevher-sühana zîver-i iklîl-i kabûl olmağa şâyân ve ne ârâyîş-i binâ gûş-ı i'tibâr olmağa cesbân olur suhan an be ki ba'de hamd-i hüdvâ bâşed ez na't-ı hâce-i dû-sezâ her suhanki o ne vasf-ı Mahmûdest pîş-i ehl-i kabûl merdûdest binâen 'alâ zâlik işbu sahîfe-i hayr-i ihtivâyâ hamd-i hüdvâ ile ibtida olun evvelen bâniine kıbâb-ı eflâk revâhî-i mebsûta-i ğabrâ-i hâkk celle şânuhu 'an derki'l-edrâk hazretlerine hezâr 'acz u kusûr ile îsâr-ı mürvârîd-i senâ ve sâniyen dürûd-ı dâimü'l-vürûd Muhammedü'l-Mustafa 'aleyhi esne't-tehâyâ ile zîb ve baha virilüb ol hâtem-i kitâb-ı risâlet ve hâtîme-i risâle-i nübüvvet cenâblarının türbe-i 'anber-nâk ve ravza-i şeref-nâklarına du-mâlide-i salât-ı bî-ğâye ve teslîmât-ı bî-nihâye ihdâ olunur hezârân-ı dürûd ve hezârân-ı selâm-ı [e]z-mâ ber-revân-ı Resûl-i enâm pes anki senâhâ bi-ashâb-ı o bi-etbâ'-ı ebrâr-ı o râ temâm vâkif-ı esrâr-ı zamâir dâ-nende-i mektûbât-ı serâir mürettib-i vezâif-i erzâk-ı enâm nâzım-ı mevârid ve mesâdir-ı eyyâm-ı cenâb-ı hazret-i kerîm-i müte'âl te'âlâ şânühü 'ani's-şebîh ve'l-misâl nev'-i ben-i Âdemden bazı-larının habîb-i semâhatini kîse-i muhtâcîne ve keff-i 'inâyetini hemyân-ı fekâr-ı mesâkîne buyurub cânib-i lutf ve in'âma teşvîk ve semt-i hayrât u hasenâta tevfiik ve vücûh-ı hayrâta sarf-ı nukûd ve bezl-i mevcûd iden küremâyı dareynde mükerrerem ve neş'eteynde muhterem eylediği aĝniyâ-i şâkirîn ihsân-ı bî-minnet ve bezl-i nakdine himmet idüb tertîb-i hayrât-ı bâkiye ve ta'yîn-i sadakât-ı câriye ile tefrîh-i kulûb ve ref'-i ğumûm u kürûb eyleyüb füyûzât-ı celîle ve mesûbât-ı cezîleye nâil ola binâen 'alâ-zâlik bânî-i mebânî-i vücûh-ı hayrât vadi'-i de'a'im ve kavâ'im-i hasenât hâmil-i mühr-i vekâlet-i kübrâ-yı şeref-bâlâ-yı sadâret-i 'uzmâ nâzım-ı umûr-ı-cumhûr bî'r-ra'yi'z-rezîn muslih-i mesâlihü'l-enâm bî'l-fikri'r-rasîn sâhibü'l-cûd ve'l-keremü'l-mustaĝnî cenâbühü'l-'âlî 'ani't-tavsîfi bî'l-kalem hazretü'l-vezîri'l-a'zam ve'l-müşîr-ü'l-efham a'ni-bih hazret-i Mustafa Paşa ibn-ü'l-vezîr el-merhûm Abdurrahman Paşa "yessera'llâhü lehü hayra mâ yürüdü ve mâ yeşâü"⁵⁴ hazretleri serây-ı âsafânelerinde arz odasında ma'kûd-ı meclis-i şerîf-i şâmihi'l-'imâd ve

54 "Allah, ona dilediği ve istediği hayır yolunu kolaylaştırsın."

râsihü'l-evtâdda evkâf-ı âtiyetü'l-avsâfi tescil ve ahkâm u şurût u kuyûdını imzâ vü ibrâm kasdıyla mütevellî nasb olunan fahru'l-a'yân el-Hâc Ali Ağa ibni Abdullah mahzarında tashîh-i niyyet tasfiyye-i taviyyet ile takrîr-i kelâm ve ta'bîr-i 'anî'l-merâm buyurub taraf-ı hümâyûn-ı hazret-i hilâfet-penâhîden yedime itâ buyurulan milk-nâme-i hümâyûn nâtk oldığı üzre havâss-ı hümâyûndan tefkîk ve mâl-ı mîriyesiyle ma'an kendüme temlik ve dilediğim vech üzre tasarrufuna me'zûn olduğum Rumili cânibinde Hurpişte ve nısf-ı niyâbet-i nâhiye-i Prespe ve tevâbî'i mukâta'ası ve etyab-ı mâlimdan ifrâz ve imtiyâz-ı tâm ile mümtâz eylediğim beş bin ğuruşımı hasbeten lillâhi's-Samed vakf ve tesbîl-i müeyyed ve habs-i sarîh-i muhallem eyleyüb şöyle şart eyledüm ki nukûd-ı mevkûfe-i merkûme münâsib mahalde akârâta istibdâl olunub medîne-i hazret-i Ebî Eyyûb Ensârî 'aleyhi'r-rahmeti'l-bâdiyede Otakçılar nâm mevzi'de Mehemed Beg mahallesinde müceddeden zâviye-i Nakşibendiye ve bir câmi'-i şerîf inşâsına mübâşeret eylediğime binâen mukâta'-i merkûme ve akârât-ı mersûmeden hâsıla olan ğalle ve nemâdan câmi ve ma'bed-i latîfin evkât-ı hamsede imâmı olan kimesneye yevmî on akça ve devirhân olan kimesneye yevmî dört akça ve müezzin-i salâ olan kimesneye yevmî dört akça ve kayyim ü ferrâş olan kimesneye yevmî sekiz akça vazîfe virilüb mübâreke-i müşârun-ileyhâda seccâde-nişîn üstâd olan şeyh-i muhtereme yevmî seksen akça ve zâviye-i merkûme hucurâtında sâkinler olan sâlikîne sarf için her hücreye yevmî beş akça vazîfe virilüb ve zâviye-i mezbûrede it'âm olunmak için yevmî yüz yigirmi akça sarf olına ve her isneyn ve cum'a gicelerinde hatm-i hâcegân olunub evliyâ-i kibâr ve meşâyih-i ahyâr hazerâtının ervâh-ı tayyibelerine ihdâ olunub ve leyleteyn-i mezbûreteynde beher leyde dört yüz ellişer akça sarf ve hulviyyât vesâir et'ime ittihâz ve it'âm olına ve leyle-i Reğâib ve leyle-i Mi'râc ve leyle-i Berâetin her birinde zâviye-i mezbûrede yetmiş bin kelime-i tevhîd ve şer'î ve de'b-i mer'î zikr olunub sevâbını kendimin ve usûl ve fûrû'mın rûhına ihdâ olunub meclis-i zikrde hâzır fukarâ-i zâkirîne bin sekiz yüz akça tevzi' ve takdîm olına ve zâviye-i mezkûrede şeyh olan kimesne câmi'-i müşârun-ileyhâda heftede beş gün tefsîr-i şerîf veya hadîs-i şerîf veya fikh-ı şerîf tadrîs eyleyüb mukâbelesinde yevmî kırk akça virile ve şehri-i Rebi'ulevvelde cenâb-ı mefhar-i mevcûdât 'aleyhi ezka't-tahiyyât hazretlerinin mevlid-i şerîfi teşek-

kürî için Kur'an-ı azîmü's-şân tilâvet ve hatm olunub yevm-i mezkûrda altmış ğuruş sarf olına ve iki nefer kimesne zâviye-i mezbûre matbahında tabh-ı ta'âm eyleyüb her birine yevmî onar akça virile ve zâviye-i mezbûrede şeyh olanlar re'yiyle bevâb olub hizmeti mukâbilinde yevmî dört akça virile ve vakf-ı mezbûre fenn-i kitâbetde mâhir ve istikâmeti zâhir bir kimesne kâtib olub ba'de edâi'l-hidme yevmî on beş akça virile ve vakf-ı mezbûre câbisi olan kimesneye yevmî on akça virile ve zâviye-i mezbûreye cereyân itdüğim mâ-i lezîzin râh-ı âbîsine yevmî dört akça virile ve yevmî beş akça ile [s.3] zâviye-i mezbûre kenîflerinde bir kimesne kennâs olub leyâlîde kenîfin kandîlini dahi ikâd eyleye ve zâviye-i mezkûrede şeyh olan kimesne fevt oldıkda evlâdından tarikat-ı nakşibendiye tadrîs-i 'ulûm-ı nâfi'aya kâdir kimesne bulunur ise ana virile ve illa evlâdına virilmeyüb vech-i muharrer üzre tarikat-ı nakşibendiyye 'ârif 'ulûm-ı nâfi'a tadrîsine kâdir bir kimesneye virile ve mâru'z-zikr Mehemed Beg mahallesinde inşâ eylediğim câmi'-i şerîfin mihrâbının cenâhaynine her biri beşer vukiyye olmak üzere iki şem'-i 'asel vaz' ve ikâd olına ve mahrûse-i Galata hassı hâricinde Kurşunlu Mahzen nâm mevzi'de ta'mîr ve ihyâsına muvaffak olduğum câmi'-i şerîf ve ma'bed-i latîfin imâmetine yevmî on beş akça ve hatîbine yevmî sekiz akça ve evkât-ı hamsede müezzin-i evvel ta'yîn olunan kimesneye yevmî on akça ve müezzin-i sâni ta'yîn olunan kimesneye yevmî sekiz akça ve müezzin-i salâ olan kimesneye yevmî dört akça ve üç nefer kimesne yevmî üçer akça ile devirhân olub içlerinde ser-mahfil bulunan kimesneye yevmî bir akça ser-mahfil vazîfesi virile ve yevmî altı akça vazîfe ile bir kimesne sirâcî olub beher leyl şumû' ve kanâdîli ikâd eyleye ve yevm-i Cum'ada mu'arrif olan kimesneye yevmî üç akça virile ve na't-hân olan kimesneye yevmî üç akça virile ve câmi'-i mezbûrda imâm olan kimesne ba'de edâ-i salâti's-subh sûre-i Yasin-i şerîf tilâvet eyleyüb mukâbelesinde kendüye yevmî üç akça vazîfe virile ve kezâlik ba'de edâ-i salâti'l-'asr sûre-i Nebe'-i şerîf tilâvet eyleyüb kendüye yevmî iki akça virile ve kubeyl-i mağribde imâm-ı mezbûr sûre-i Feth-i şerîf tilâvet idüb kendüye yevmî iki akça virile ve 'ulemâ-i 'âmilinden bir kimesne vâ'iz olub ba'de salâti'l-Cum'a vâ'z u tezkîr eyleyüb mukâbelesinde kendüye yevmî dokuz akça virile ve vücûh-ı kırâete 'ârif ve fûnûn-ı rivâyâta vâkif bir kimesne şeyhü'l-kurrâ olub heftede iki gün tâlibîne tecvîd üzre

ta'lîm-i Kur'ân-ı 'azîmü's-şân idüb kendüye yevmî dokuz akça virile ve mârru'z-zikr Kurşunlu Mahzen nâm mahalde inşâ eylediğim câmi'-i şerîfin mihrâbı tarafeynine onar vukiyye olmak üzere senede yigirmi vukiyye şem'-i 'asel vaz' ve îkâd olına ve câmi'ayn-ı şerîfeynin ve minârelerinin revgan-ı zeyt ve şem'-i revgan ve kanâdîli ğalle-i vakfdan kader-i kifâye virile ve lede'l-iktizâ hasîr ve kâliceleri dahi kader-i ma'rûf taraf-ı vakfdan ferş olına ve câmi'ayn-ı şerîfeyn ve zâviyeteyn-i münîfeteynin ta'mîr u termîmi ğalle-i vakfdan sarf olına ve mevzi'-i mezbûre inşâsına azîmet eylediğim zâviye-i nakşibendiye şeyhine yevmî seksen akça virilüb ve altı 'aded hücurâtın her birinde sâkin fukarâ-i nakşibendiye her hücreye beşer akçadan yevmî otuz akça virilüb anlar dahi heftede ikişer gice hatm-i hâcegân eyleyüb sevâbını ervâh-ı meşâyih-i kirâm ve evliyâ-yı 'izâm ve kendümin ve usûl ve fûrû'imin ervâhına ihdâ eyleyeler ve medîne-i hazret-i Ebî Eyyûb Ensârî 'aleyhi'r-rahmeti'l-bâdiyede Nişancı mahallesinde sâdât-ı nakşibendiyeden kibrît-i ahmer ve misk-i ezfer 'umdetü'l-vâsılın şeyh Murad Efendi -kuddise sirruhu- hazretleri türbe-i şerîfesi civârında tecrîd bir kâr-i hoş-elhân devirhân olub kendüye yevmî on iki akça virile ve türbe-i mezbûrede bir kimesne bevâb olub kendüye yevmî sekiz akça virile ve vazîfe-i tevliyet yevmî yigirmi akça ola ve mâdâmki cilveger-i menassa hayât olam kendüm mütevellî olam ve nefsi-i mutmainnem gûş-ı hûşına nidâ-i "irci'î ilâ rabbiki râziyeten marziyyeten"⁵⁵ resîde ve icâbeten lahzâ'd-da'veti'l-'azîme tûtî-i cân-ı azîzim kafes-i âb u gilden halâs ve çemen-i bî-hâsıdan menâs bulub tayerân-ı gülistân-ı ins ü eşya-nekîr lâne-i kuds-i atyebe tevliyet-i merkûme batnen ba'de batnin evlâdîma ve evlâd-ı evlâdîma ve evlâd-ı evlâd-ı evlâdîma meşrûta ola ba'de'l-inkirâz "ne'üzü bi'llâhi min gasbi'l-feyyâzi"⁵⁶ tevliyet-i mezbûre hemşîre-i muhteremem Hânım ibnetü'l-merhûm Abdurrahman Paşaya ba'dehâ batnen ba'de batnin evlâdına ve evlâd-ı evlâdına ve evlâd-ı evlâd-ı evlâdına ba'de'l-inkirâz kendü 'utekâma ba'dehüm 'utekâmın batnen ba'de batnin evlâdının ve evlâd-ı evlâdının ve evlâd-ı evlâd-ı evlâdının eslah ve erşedine meşrûta ola ba'de inkirâzi'l-küll re'y-i hâkimü's-şir'a müfevvez ola ve vakf-ı mezbûr bâlâ-nişîn-sadâret-i 'uzmâ olan vüzerâ-yı 'izâm ha-

zerâtı nezâretlerinde olub hasbî nazar u 'inâyet buyurular ve ğalle-i vakfdan mesârif-i mezbûre ru'yet olındıktan sonra fazlasını kendüme meşrûta ola benden sonra batnen ba'de batnin evlâdîma ve evlâd-ı evlâdîma ve evlâd-ı evlâd-ı evlâdîma ba'dehüm hemşîre-i muhteremem mezbûre (⁵⁷) Hânıma⁵⁸ ba'dehâ batnen ba'de batnin evlâdına ve evlâd-ı evlâdına ve evlâd-ı evlâd-ı evlâdına meşrûta olub ba'dehüm fazla-i mezkûre 'akâra tebdîl olunub vakfıma zamm olına ve vakf-ı mezbûrın tebdîl ü tağyîri ve taklîl ü teksîri merreten ba'de ührâ yedimde ola ve eger mürûr-ı eyyâm u şuhûr ve kürûr-ı a'vâm u dühûr ile vakf-ı mezbûre za'f ve fûtûr ve ğallâtına kusûr târî olur ise ol zemân vakf-ı sâlifü'l-beyân mutlaka vakf-ı fukarâ-yı ehl-i îmân ola deyu ta'yîn-i şurût ve tebyîn-i mesârif ü kuyûd eyleyüb meblağ-ı mezbûr beş bin ğurûş mütevellî-i mezbûre ref' u teslîm eylediğimde oldahi vakfiyyet üzere ahz u kabz u tesellüm [s. 4] idüb sâir evkâf mütevellîleri gibi bürheten mine'z-zemân zabt u tasarruf eyledi buyurdıklarında ğıbbü't-tasdikî's-şer'î vâkıf-ı müşârun-ileyh "esbağ-ğâ'llâhü ni'amehü"⁵⁹ hazretleri vakf u tesbîllerini ahkâm-ı kasdı için 'inân-ı kelâmılarını semt-i âhara 'atf buyurub vakf-ı nukûd ve tahtında münderice olan şurût u kuyûd eimme-i selâse hazerâtı katlarında hilye-i sıhhatden 'âtıl olmağla vakf-ı mezbûrdan rücû' ve nukûd-ı merkûmeyi vazîfe-i tevliyet nâmıyla makbûzı bana radd u teslîm itmek üzere mütevellî-i mezbûre tenbîh olunmak matlûbımdur buyurdıklarında mütevellî-i reşîd mütesaddî-i cevâb-ı sedîd olub vakf-ı nukûd eimme-i selâse-i nehârîr hazerâtı katlarında egerçi hilye-i sıhhatden 'âtıldur lâkin İmâm Züfer "ceza'llâhü'l-evfer"⁶⁰ hazretlerinden İmâm Abdullah el-Ensârî rivâyeti üzere sahlîh olmağla nukûd-ı mezkûrenin vakfiyyetin sıhhati ve benim zimmetimin berâeti ile hükm taleb iderüm deyu hâkim-i muvakkâ'-ı sadr-ı kitâb "tûbâ-leh"⁶¹ ve hüsn-ü me'âb huzûrında müterâfi'an ve fasl u hasma tâlibân olduklarında hâkim-i mûmâ-ileyh dahi 'alâ kavli-i men yerâh vakf-ı mezbûrın sıhhatine ve mütevellî-i mezbûrın berâet-i zimmetine ba'de'l-hüküm ve'l-kazâ cenâb-ı hazret-i vâkıf-ı müşârun-ileyh "efâda'llâhü efdâlehu 'aley-

55 "Sen Rabbinden razı, O da senden razı olarak dön Rabbine!" Kur'ân, Feccr, 89/28.

56 "Taşkınlık yapanın gasbından Allah'a sığınırız"

57 Metinde "( )" şeklinde gösterilen yerler vakfiyede boş bırakılmıştır.

58 Yukarıda "Hânım" kelimesinin başına boşluk bırakılmamışken, burada bırakılmıştır. Mustafa Paşa'nın tek kız kardeşi varsa isim zikretmeye gerek görülmemiş olabilir.

59 "Allah onun üzerine olan nimetlerini artırsın."

60 "Allah ona bollukla karşılık versin."

61 "Allah onu yüceltsin."

hi”⁶² hazretleri tekrâr îsbât-ı kelîmât-ı dürriyetü’l-leme’ât buyurub İmâm-ı Züfer hazretleri katında sıhhat-ı vakf müstelzim-i lüzûm olmamağla ve nukûd-ı mezkûreyi mütevellî-i mezbûrdan taleb iderüm deyu nizâ’a ‘âzim olduklarında mütevellî-i mûmâ-ileyh dahi egerçi imâm-ı Züfer hazretleri katında sıhhat-i vakf müstelzim-i lüzûm değil ise de imâmeyn-i hümâmeyn ve bedreyn-i münîreyn katlarında sıhhat-i vakfiyyet lüzûmdan mufâkatat itmemele anların kavli şerîfleri üzre nükûd-ı mezbûrenin lüzûmına hükm recâ iderüm didükde hâkim-i mûmâ-ileyh dahi tarafeynin kelâmına nazar mennâ’un li’l-hayr olmakdan hazer idüb imâmeyn-i hümâmeyn hazretlerinin kavli şerîfleri üzre vakf-ı mezbûrın lüzûmına dahi hükm ü kazâ ve hükm-i sâbıkayn imzâ idüb ol vechile vakf-ı mezbûr sahîh ve lâzım ve mütehattim olub min ba’d nakz u nakzına mecâl-i muhâl oldı “femen beddelehü ba’de mâ semî’ahü fe-innemâ ismühü ‘ale’llezîne yübeddilûnehü inne’llâhe semî’un ‘âlim”⁶³ ve ecru’l-vâkifi ‘ale’l-hayyi’l-cûdi’l-kerîm cerâ zâlik ve hurrîre mine’l-yevmi’t-tâsi’ min cemâdi’l-ulâ li-sene sitte ve sittîne ve mie ve elf min hîre men lehü’l-izz ve ş-şeref.

Şuhûdü’l-hâl

Mustafa Efendi Zihnî kitâbî-i hazret-i sadr-ı ‘âli
Musa Ağa ibni Abdullah silâhdâr-ı hazret-i ‘âli
Ebubekir Efendi Vahdetî birâder-i reîsü’l-küttâb
Hazînedâr-ı sadr-ı ‘âli Mustafa Beg ibn-i Veliyüddin Ağa
Ser-bölik-i bevâbîn-i hazret-i sadr-ı ‘âli el-Hâc
İbrâhîm Ağa ibn-i el-Hâc Mehmed Ağa
Kethüdâ-yı bevâbîn-i hazret-i sadr-ı ‘âli sa’âdetlü
Süleymân Ağa ibni Seyfullah
Sa’âdetlü Nâilî Abdullah Efendi reîsü’l-küttâb
Hamza Efendi mektûbî-i hazret-i sadr-ı ‘âli
Ahmed Ağa hazînedâr-ı sâbık-ı hazret-i ‘âli

VGMA, 739.2.4-5; 10 Cemazilahirre 1166/14 Nisan 1753

[s. 4] Bismihi ve sübhânehü ve te’âlâ

Mâ havâhü hâzâ’s-satru’l-bedi’u’s-şe’n ve z-zîru? er-ref’u’l-unvân min tertîlî’l-vakfi’t-tesbîl ve teveffürî’l-hamdî’l-cemîl ve tekbîrî’l-birri’n-nebîl cerâ ledeyye el-’abdü’z-zelîl er-râcî ‘afvü rabbihi’l-celîl

62 “Allah onun üzerine iyiliklerini döksün.”

63 “Kim bu vasiyeti işittikten sonra değıştirirse vebâli değıştirenlerin boynunadır. Şüphesiz, Allah her şeyi hakıyla işiten ve bilendir.” **Kur’ân**, Bakara, 2/181.

Ebu Bekir bin Abdülkerim el-me’mûr bi-ru’yetihi umûri’l-evkâfi ğufira lehüma⁶⁴

El-hamdüli’llâh, el-vakîfü ‘alâ mâ fi’l-fuâdi’l-muvâfiki li-sebîli’r-reşâdi nahmadühü ‘alâ ni’amihi’l-bâtneti ve z-zâhirati ve neşkürühü ‘alâ mâ ce’ale’d-dünyâ mezre’ate’l-âhireti ve nüsallî ‘alâ Muhammedin misbâhi cevâmî’i’n-nübüvveti’r-risâleti ve neyyiri semâi’s-semâhati ve’l-besâleti ve ‘alâ âlihi ve ashâbihi ellezînehüm yut’imûne’t-ta’âme ve yûvâsüne fukarâe bi’l-en’âm⁶⁵

Emmâ ba’d Cenâb-ı hazret-i sadr-ı a’zam ve müşîr-i eham râkib-i huyûl-i rıf’at ve iclâl-i sâhib-i züyûl-i mecd u ikbâl müessis-i mebânî-i zevâyâ-yı irşâd mâhî-i mehâyil-i zulm u fesâd şeref-i hazîhi’l-kibâletü’ş-şerî’a bi-istishâbihi ve’l-mecelletü’l-mer’iyyeti bi-istisvâbihi devletlü ‘inâyetlü sadru’l-vüzerâi’l-izâm ve bedrû’l-küberâi’l-fihâm Mustafa ibnü’l-merhûm el-mebrûr Abdurrahman Paşa “e’tâ’llâhü emâniyyehü hasbemâ yeşâ”⁶⁶ hazretleri serây-ı âsifânelerinde ‘arz odasında ma’kûd-ı meclis-i şer’-i şerîf-i lâzımüt-teşrîfde nefsi sihr-i helâl ve nesr der-mekâl buyurub bundan esbak ‘inâyet-i Rabbânî ve fazl-ı Samedânî ile ihyâ ve inşâsına muvaffak oldığım evkâf-ı şerîfe ve sadakâ-i latîfemin vakfiyye-i şer’iyye ve vesîka-i mer’iyyesinde tebdîl ve ta’yîr-i şurût ve taklîl ü teksîr-i kuyûdı ber-vech-i mebsût yedimde vaz’ eylediğime binâen vakfımın hâsıla olan ğallesinden medîne-i hazret-i Ebî Eyyûb Ensârî ‘aleyhi’r-rahmetü’l-bârî mahallâtından Nişâncı Paşa mahallesinde kudvetü’s-sâlikîn ve kutbu’l-vâsilîn eş-Şeyh Murad Efendi kuddise sırruhu hazretleri medfûn oldukları şerîfleri cenbinde müceddeden inşâ eylediğim mahall-i murâkabe her isneyn ve cüm’a günlerinde tulû’u’s-şemsden sonra kable salâti’l-işrâk hatm-i hâcegân olunub yevmeyn-i mezkûreynin [s. 5] her birinde yetmiş beşer akça hulviyyâtü’n-nü-

64 Yüce ve her türlü noksanlıktan uzak olan [Allah]ın adıyla söze başlarım. Önümde cereyan eden bu [vakfiye]; vakfetmeden ve hamdin bolca yapılmasından ve güzel iyiliğin yüceltilmesinden doğan, şanlı, eşsiz satırlar ve yüksek, değerli kayıtlar içermektedir. Ben yüce Rabb’inin afvını isteyen vakıf işleri memûru Ebu Bekir bin Abdülkerim’im (Allah her ikisini bağışlasın).

65 Doğru yola götüren seçkin önderler verdiği için Allah’a hamd olsun. Gizli ve açık nimetleri için O’nu övüyor ve dünyamızı ahiretin tarlası kıldığı için O’na teşekkür ediyoruz ve risâlet, nübüvvet sahiplerinin aydınlatıcısına ve yiğit, cömert semanın yıldızına ve O’nun fakirlere yardım eden ve onları doyuran ailesinin ve dostlarının üzerine salât/dua ediyoruz.

66 “Allah ona arzularını dilediği şekilde versin”

veb tenâvül olına ve ikişer yüz yigirmi beşer akça ile ta'âm ittihâz olunub ba'de salâti'l-işrâk ikmâl olına ve yevmî dört akça ile bir kimesne buhûrî olub ve şehri yüz elli akça ile buhûr iştirâ olunub hatm-i hâcegân olındığı esnâda tencîz olına ve zâviye-i mezbûrede seccâde-nişîn-i irşâd olan şeyh-i muhterem hazretleri ber-vech-i muharrer hatm-i hâcegân olmayub kendüye yevmî yigirmi akça virile ve zâviye-i mezbûre-i mevzû'a olan kütüb-i mevkûfeye bir kimesne hâfız-ı kütüb olub mukâbelesinde kendüye yevmî üç akça virile ve müşârun-ileyh Murad Efendi "kuddise sirruhu"⁶⁷ hazretlerinin merkad-i şerîfi cenbinde zâviye-i mezbûrede şeyh olan zât-ı muhterem sahîh-i Buhârî rivâyet eyleyüb mukâbelesinde kendüye yevmî on akça virile ve civâr-ı türbe-i şerîfede tevsî' ve ta'mîrine muvafak olduğım câmi'-i şerîfde evkât-ı hamsede bir kimesne imâm-ı sâni olub kendüye yevmî sekiz akça virile ve bir kimesne dahi müezzin-i sâni olub kendüye yevmî sekiz akça virile ve bir kimesne dahi eyyâm-ı mezkûrede ta'yîn olunan ta'âmı tabh eyleyüb mukâbelesinde kendüye yevmî on akça virile ve zâviye-i mezkûrede müceddeden ibnâ ve ilhâk eylediğim dört bâb hücrâtda sâkin olan fukarâ-i nakşibendiyyeye sarf olinmak için her hücreye dörder akçadan cem'an yevmî on altı akça virile ve bir kimesne zâviye-i merkûmenin kenîflerini kens eyleyüb mukâbelesinde kendüye yevmî dört akça virile ve merhûm-ı müşârun-ileyh şeyh Murad Efendi "kuddise sirruhu"⁶⁸ hazretlerinin merkad-i münevvereleri üzerine vaz' olunan sandukanın etrafına vaz' eylediğim şebekenin bir kimesne hâdim ve hâfız olub mukâbelesinde kendüye yevmî üç akça virile ve bir müstekîm kimesne nâzir olub husûs-ı mezbûre 'alâ vechi't-tedkîk ve'l-ihimâm nezâret eyleyüb mukâbelesinde kendüye yevmî on akça virile ve mahrûse-i Galata hâssî hâricinde Kurşanlı Mahzen nâm mevzi'de ta'mîr olunan câmi'-i şerîfde bir ehl-i 'ilm kimesne yevmî kırk akça ile dersi'âm olub heftede beşer gün tefsîr-i şerîf ve hadîs-i münîf ve fikh-ı latîf ikrâr eyleye ve câmi'-i mezkûrda bir kimesne kayyim ve ferrâş ve bevâb olub ba'de edâi'l-hidme kendüye galle-i vakfdan yevmî on iki akça virile ve yevmî beş akça ile bir kimesne bi'l-cümle evkâfına câbi-i süvârî ola ve tebdîl ve tağyîr-i şurût ve taklîl ve teksîr-i kuyûd ke'l-evvel merreten ba'de uhrâ yedimde ola ve şurût-ı vesâireye ke'l-evvel murâ'at olına

67 "[Allah] onun sırrını yüceltsin."

68 "[Allah] onun sırrını yüceltsin."

deyu hatm-i kelâm ve hüsn-i hitâm buyurmalarıyla hakikat-i hâl hıfzen li'l-mekâl bi't-taleb ketb ve imlâ oldu cerâ zâlik ve hurrîre fi'l-yevmi'l-âşir min cemâdi'l-âhira li-sene sitte ve sittine ve mie ve elf

VGMA, 739.3.5-6; 13 Receb 1166/16 Mayıs 1753

[s. 5] Hasbiye'llâhü vahdehü ve kefâ

Mâ edrace fihî min asli'l-vakfi ve's-şurûti 'alâ'n-nehci'l-meşrûhi ve'n-namati'l-mebûti cerâ küllühü ve efsaha beyne yedeyye ve kad hakemtü bi-sıhhatihi ve luzûmin fi husûsihi ve 'umûmihi 'âlimen bi'l-hilâfi el-cârî beyne'l-eimmeti'l-eslâfi fi'l-evkâfi es-sa'dü bi-imzâhi'l-'abdi'l 'avîz el-hâdimi'l-'azîz Ebu Bekir bin Abdülkerim el-me'mûr bi-ru'yeti umûri'l-evkâfi gufira lehümâ⁶⁹

El-hamdü'llâhi'llezî va'ade'l-muhsinîne hayran kesîran ve cezâhüm bimâ sana'û cenneten ve harîren ve's-salâtü ve's-selâmü 'alâ rasûlinâ Muhammedin ellezî erselehü'llâhü nûran ve sirâcen ve 'alâ âlihi ve ashâbihi ellezîne câhede ihyâe'd-dîni cihâden vefîra⁷⁰

Emmâ ba'd sâhib-i hazret-i sadr-ı a'zam ve bedri efhâm vezîr-i Âsaf-nazîr ve müşîr-i Aristo-tedbîr sa'dü's-su'ûd devlet ü ikbâl muzhır-ı tevfi-k-i hüdâ-yı müte'âl hâmi-i havza-i şer'-i mübîn ve muhyî-i merâsim-i dîn-i mübîn hâmil-i hâtim-i vekâlet-i kübrâ müşerref-i rütbe-i sadâret-i 'uzmâ devletlü 'inâyetlü merhametlü vezîr-i a'zam Mustafa Paşa ibnü'l-vezîr el-merhûm Abdurrahman Paşa "yesera'llâhü âmâlehü"⁷¹ hazretleri 'arz odasında ma'kûd-ı meclis-i şer'-i hatîr-ı lâzîmüt-tevkîrde vakf-ı atî'z-zikri itmâm ve esâs-ı kavâ'idi istihkâm için li-asli't-tescîl mütevellî nasb olunan el-Hâc Ali Efendi mahzarında bast-ı kumâş-ı takrîr ve neşri kâlâ-yı ta'bîr buyurub samt-ı mülk-i sahîhimde muntazam olub medîne-i Kostantınıyye-i mahmiyyede Hâce Paşa mahallesinde vâki' bir taraftan ()

69 Tek olan Allah [her şeye] yeter ve kâfidir. [Bu sûret] asıl vakfiye şartlarını neşir yoluyla ve açıklama biçimiyle içine aldı. Bu işlemin hepsi önümde cereyan etti ve açıklandı. Ben de [bu vakfın] vakıf hükümleri konusunda geçmiş imamlar arasında gerçekleşen ihtilâf noktalarını bilerek, imza atmak sûretiyle, vakfın genel ve özel şartlarının gerekliliğine ve doğruluğuna hükmettim. Ben vakıf işlerini gözeten me'mûr, yüce Rabb'in fakir kulu Ebubekir bin Abdülkerim'im (Allah her ikisini de bağışlasın).

70 Hamd, iyilik sahiplerinin yaptıklarına karşılık olarak cennet ve ipek gibi karşılıklar veren Allah'a olsun. Salât ve selâm Allah'ın bir nûr ve aydınlatıcı olarak gönderdiği efendimiz Hz. Muhammed (sav), ailesi ve birçok gayretle dîni yücelten arkadaşlarının üzerine olsun.

71 "Allah isteklerini gerçekleştirmede [ona] kolaylık versin"

tasarrufunda olan kassâb dükkânı ve bir taraftan el-Hâc İbrahim menzili ve bir taraftan () tasarrufunda olan sebzeçi dükkânı ve taraf-ı râbî'i tarîk-i 'âmm ile mahdûd üç kepenkli bi-hesâb-ı terbî'i altmış bir zirâ' 'arsalu 'attâr dükkânı ile yine silk-i milk-i sahîhimde münselik olub bir taraftan kendü mülküm olub zikri mürûr iden 'attâr dükkânı ve bir taraftan () tasarrufunda olan sebzeçi dükkânı ve bir taraftan yine Hâcî İbrahim menzili ve taraf-ı râbî'i tarîk-i 'âmm ile mahdûd beş kepenekli bi-hesâb-ı terbî'i yüz sekiz [s. 6] zirâ' 'arsalu sebzeçi dükkânını mülkümden ifrâz ve kemâl-i imtiyâz ile mümtâz eyleyüb hasbeten lillâhi's-Samed vakf-ı sahîh-i müeyyed ve habs-i sarîh-i muhalled eyleyüb şöyle şart eyledümki zikr olunan iki dükkân icâre-i vâhîde-i sahîha ile icâr olunub hâsıla olan ğallesinden Rum ilinde Sofya kazâsına tâbî' Dîvâne Davud nâm karyede bi-fazlillâhi'l-te'âla ta'mîrine muvaffak olduğum câmi'-i şerîfde imâm olan kimesneye yevmî bir akça ve hatîb olan kimesneye bir buçuk akça virile ve câmi'-i şerîf-i mezbûrede îkâd olunmak için yevmî bir akça ile şem'-i revgan iştirâ ve îkâd olına ve medîne-i Sofyada Hacî Hamza mahallesinde müceddeden inbâsına muvaffak olduğum çeşmenin râh-ı âbîsine yevmî bir buçuk akça virile ve medîne-i Kostantiniyyede Sultân Bayezid câmi'-i şerîfi kurbında merhûm bâbü's-sa'âde ağası Cafer Ağanın binâ eylediği dârü'l-hadîsin dershânesinde imâmet 'uhdesinden gelür bir kimesne salât-ı mağrib ve 'işâ ve fecrde imâmet eyleyüb kendüye yevmî yedi akça virile ve bir mütedeyyin kimesne evkât-ı mezkûrede müezzin olub kendüye yevmî iki akça virile ve bir kimesne dahi kayyim ve ferrâş olub hizmeti mukâbelesinde yevmî iki akça virile ve yevmî bir buçuk akça ile revgan-ı zeyt ve bir buçuk akça ile şem'-i revgan ve bir akça ile şem'-i 'asel iştirâ ve evkât-ı selâsede câmi'-i mezkûrda îkâd olına ve yevmî bir akça ile dahi hasîr ve çârûb iştirâ ve mesârif-i sâiresi ru'yet olına ve vakf-ı kebîrime mütevellî olan kimesne işbu vakfıma dahi mütevellî ola ve mütevellî-i vakf-ı kebîr tarafından Sofya kazâsında olan umûr-ı vakfı ru'yet iden kâim-i makâm-ı mütevellîye yevmî bir buçuk akça virile ve dekânîn-i mezbûrünün ğallesinden bâkî kalan fazla yed-i mütevellî-i vakf-ı kebîrde hıfz olunub lede'l-iktizâ Sofya kazâsında olan câmi'-i mezkûr ve çeşme-i mezbûrenin ta'mîrine sarf olına deyu ta'yîn-i şurût ve tebyîn-i kuyûd idüb fâriğan 'ani's-şevâğil dekânîn-i mezbûrîn mütevellî-i mûmâ-ileyh el-Hâc Ali Ağaya teslim eyledüm deyu hatm-i

kelâm buyurub mütevellî-i mûmâ-ileyh hazret-i vâkîf-ı müşârun-ileyhi kelimât-ı meşrûhasında tasdik ve tahkîk eyledükden sonra cenâb-ı hazret-i vâkîf-ı müşârun-ileyh "esbağa'llâhü ni'amehü 'aleyhi"⁷² hazretleri 'inân-i kelâm-ı sa'âdet-encâm-larını semt-i âhara 'atf buyurub vakf-ı 'akâr imâm-ı a'zam ve hümâm-ı akdem Ebu Hanife el-Kûfî "cûziye bi'l-hayri ve kûfiye"⁷³ gerçi sahîhdür lâkin ğayrı lâzım olmağla vakf-ı mezbûrîmdan rücû' ve dekânîn-i mezbûrîn ke'l-evvel mülkime istirdâd murâd iderüm deyu buyurdıklarında mütevellî-i reşîd cevâb-ı sedîde tasaddî eyleyüb gerçi vakf-ı 'akâr imâm-ı 'azam hazretlerinde sahîh-i ğayrı lâzımdur lâkin imâmeyn-i hümâmeyn hazretleri katlarında vakf-ı mezbûr sahîh ve lâzım-ı sihhat ve vakf-ı lüzûmdan mufârik olmamağla vakf-ı mezbûrîn lüzûmiyla hükm taleb iderüm deyu radd u teslimden imtinâ' ile müterâfi'an ve fasl u hasma tâlibân olduklarında hâkim-i mevkî'-i sadr-ı kitab "tûba-leh"⁷⁴ ve hüsn-i meâb hazretleri dahi tarafeynin kelâm-larına nazar ve mennâ'un-li'l-hayr olmakdan hazer idüb vakf-ı mezbûr ve zımnında olan şurûtn lüzûmiyla kazâ ve tenfiz ve ahkâmıy-la imzâ buyurmağla vakf-ı mezbûr sahîh ve lâzım olub min-ba'd nakz-ı nakîzine mecâl-ı muhâl olmuşdur "fe-men beddelehü ba'de mâ semî'ahü fe-innemâ ismühü 'ale'llezîne yübeddilûnehü inne'llâhe semî'un 'alîm"⁷⁵ cerâ zâlik ve hurrire fi'l-yevmi's-sâlis 'aşer min recebi'l-ferd li-sene sitte ve sittîne ve mie ve elf

VGMA, 739.4.6-10; 9 Cemazilevvel 1166/14 Mart 1753

[s. 6] Mâ fihi min tekbîri'l-vakfi'l-celîl ve tevfi-ri'l-birri'l-cemîl ve bastî's-şurût 'ala'n-nehîs-sebîl, cerâ küllühü ledeyye ve efsaha beyne yedeyye ve kad hakemtü li-sihhatihi ve lüzûmihi fi husûsihi ve 'umûmihi 'alimen bi'l-hilâf el-cârî fi'l-evkâfi beyne'l-eimmeti'l-eşrâfi li-şerefin bi-imzâihi el-'abdü'l-mu'tâk ilâ keremi rabbihî'l-hallâk Ebu Bekir bin Abdülkerim el-me'mûr bi-ru'yeti umûri'l-evkâfi gufira lehüma⁷⁶

72 "Allah onu nimetleriyle donatsın"

73 "Hayırla karşılık verilsin ve ihtiyaçları karşılansın"

74 "Ne mutlu ona"

75 "Kim bu vasiyeti işittikten sonra değiştirirse, vebâli, değiştirilenlerin boynunadır. Şüphesiz Allah herşeyi hakkıyla işiten ve bilendir." **Kur'ân**, Bakara, 2/181.

76 Bu [vakfiye]de bir usûl üzere şartların zikredilmesiyle büyük vakıf çoğaltılmış ve güzel iyilikler artırılmıştır. Bunların tümü huzurunda cereyân etmiş ve açıklanmıştır. Bunun üzerine ben de ümmetin şerefileri arasında vakıf husûsunda söz konusu olan ihtilâf noktalarını bilerek, imza atmak sûretiyle,

Hamd-i firâvân ve şükr-i bî-pâyân ol vâkıf-ı zamâir ve kâşif-i serâir hazretlerinin dergâh-ı akdes ve bârgâh-ı mukaddesine ref' olunur ki hallâk-ı âlem ve rezzâk-ı benî Âdemdür ve rûd-ı 'amîmü'l-vürûd-ı nâ-ma'dûd ol menba'-ı lutf-i Hüdâ ve delîl-i râh-ı hüdâ sultân-ı enbiyâ resûl-i kibriyâ şefî'-i rûz-ı cezâ Muhammedü'l-Mustafa 'aleyhi efdalü's-salavât ve ekmeletü't-tehâyâ hazretlerinin ravza-i mutahharâ ve türbe-i mu'attarlarına îsâr olunur ki şefî'-i 'usât-ı ümmet ve kible-i ashâb-ı himmetdür ve vasî-i âli 'izâm ve ashâb-ı kirâm hazretlerinin merâkid-i münevverlerine ihdâ olunur ki her biri 'âmme-i nâs ve turuk-ı hayrâta dâ'î ve vücûh-ı hasenâta sâ'ilerdür ridvânullâhi te'âlâ 'aleyhim ecme'în emmâ ba'd hâlâ dergâh-ı sadâret-penâhî melâz-ı mültecâ-yı âlemiyân ve bârgâh-ı vezâret destgâh-ı merci' ve melcâ-yı cihâniyân olan pîrâye-bahş-ı sadr-ı vezâret-i 'uzmâ ve revnâk-efzâ-yı mesned-i vekâlet-i kübrâ vezîr-i a'zam re'fet-i i'tiyâd vekîl-i eham mekremet-nihâd kehfü'l-fukarâ ve melâzû'd-du'afâ sahibü'l-hayrât ve'l-hasenât râğibü'l-müberrâti'l-âliyât devletlü 'inâyetlü merhametlü Mustafa Paşa ibnü'l-merhûmü'l-mebrûr Abdurrahman Paşa hazretleri [s. 7] Dâru'l-hilâfeti'l-aliyye Kostantniyye el-Mahmiyyede fermân-fermâ-yı übbehet ü istiklâl oldukları serây-ı âlîlerinde 'arz odasında bu 'abd-i fakîrin zeyl-i vesîkada muharrerü'l-esâmî müslimîn huzûrlarında 'akd eylediği meclis-i şer'-i şerîf-i Ahmedî ve mahfil-i dîn-i münîf-i Muhammedîde evkâf-ı âtiyyetü'l-avsâflarına li-eclî't-tescîl ve'l-itmâmü'l-emr ve't-tekmîl mütevellî nasb u ta'yîn buyurdıkları 'umdetü'l-emâcid ve'l-ekârim el-Hâc Ali Ağa ibn-i Abdurrahman muvâcehesinde ikrâr-ı sahîh-i şer'î ve i'tirâf-ı sarîh-i mer'î buyurub bundan akdem tahrîr itirdiğim vakfiyye-i ma'mûl-bihâm nâtika olduğu vech üzre fi-fazlillâhi te'âlâ inşâ ve ihyâsına mübâşeret ve ta'yîn-i vezâif ve tertîb-i revâtibine mübâderet eyleyüb tekml ü itmâm ve hüs-n-i hitâmına muvaffak olduğum medîne-i Hazret-i Ebî Eyyub Ensârî 'aleyh rahmetü'l-bârîde Otakçılar nâm mevzî'de Mehmed Beg mahallesinde vâkî' olub bu fakîr intihâ ile tahdîd ü tavsîfden müstağni olan câmi'-i şerîf ve ma'bed-i latîfi mülkimden ifrâz ve kemâl-i imtiyâz ile mümtâz kılub izn u râğbetim ile müslimînden cem'-i kesîr ve cemm-i gâfir cemâ'at-ı müstevfâ ile edâ-i salât-

vakfın özel ve genel hükümlerininin lüzûmuna ve sıhhatine hükmettim. Ben yaratıcı Rabb'nin cömertliğine muhtâc köle bir kul, vakıf işlerine nezâret eden Ebubekir bin Abdülkerim'im [Allah, her ikisini affetsin].

mektûbe itmeleriyle ber-mûceb vakfiyye-i sâlîfe yine mukaddemâ vezâif ve revâtibini ta'yîn ve tertîb eyleyüb ba'de ber-vefk-ı merâm resîde-i hitâm olan mahalle-i merkûmede câmi'-i şerîf-i müşârun-ileyh ittisâlinde on altı bâb hücre ve der-shâne ve me'kel ve matbah ve mağsel ve sâdirvân ve kenîfler ve su terâzûsını ve kanavât-ı müsennât ile cârî mâ-i lezîzi hâviye zâviye-i latîfe ve buk'a-i münîfeyi ve ittisâlinde olub hâricen ve dâhilen buyût-ı 'adîde ve hammâm ve matbah ve fiskıyeli köşki ve su mahzeni ve bâğçeyi ve derûnında fevkânî diğer köşki ve müstemilât-ı sâireyi muhtevî mâlik olduğum kebîr menzilimi ve yine mahalle-i mezbûrede vâkî' etrâf-ı erbi'ası câmi'-i şerîf-i mezbûr zâviye-i latîfe-i mezbûre ve Ebubekir Ağa bağçesi ve es-Seyyid el-Hâc Ahmed sulbi tasarrufunda olan vakf-ı menzil ve serrâc Mehmed Çelebi tasarrufunda olan vakf-ı menzil ve tarîk-i âmm ile mahdûd etrâf-ı erbi'adan tâş dîvârî rîz mân? ve bâğçivân odası ve eşcâr-ı müsmira ve ğayr-ı müsmira-i mütenevvi'ayı hâvî terbi'an dokuz bin zirâ' 'arsalı kebîr mülk bostânı ve yine mahrûse-i Galata dâhilinde Kurşunlu Mahzen nezdinde hâlâ şehinşâh-ı rû-yı zemîn hâlifetü'llâhi fi'l-'arzeyn "halledel'illâhü mülkehü ilâ yevmi'ddîn"⁷⁷ şevketlü mehâbetlü kudretlü kerâmetlü veliyyü'n-ni'am efendim hazretlerinin ihyâ ve ta'mîr buyurdıkları ashâb-ı kirâm câmi'-i şerîfi dimekle ma'rûf olan câmi'-i şerîf civârında vâkî' müceddeden binâ eylediğim etrâf-ı erbi'ası cidâr-ı serây-ı hümayûn ve kâğıd emîni hânesi ve tarîk-i 'âmme muntehî tarîk-i hâss ve câmi'-i mezkûrin abdesthânesi ve şehinşâh-ı enâm hazretlerinin binâ ve ihyâ buyurdıkları su çeşmesi ile mahdûd hâriciyyede 'ulyâda iki bâb oda ve bir sofa ve bir kenîf ve abdesthâne ve kahve odası ve dîvân-hâne ve mâbeyn kapusu ve vüstâda iki bâb oda bir sofa ve kenîf ve abdesthâne ve süflâda bir ahûr ve dâhiliyyede 'ulyâda iki bâb oda ve bir sofa ve dîvân-hâne ve kenîf ve abdesthâne ve vüstâda iki bâb oda ve bir sofa ve dîvân-hâne ve bir hazîne odası ve kenîf ve süflâda bir matbah ve kılâr ve mağsel ve bi'r-i mâ ve etrâf-ı selâsedan tâş dîvârî ve 'arsa-i hâliyeyi muhtevî terbi'an bin iki yüz zirâ' 'arsalı ve iki kapulu mülk menzilimi ve dâru'l-hilâfeti'l-aliyye Kostantniyye el-mahmiyyede küçük Ayasofya kurbında Hüseyin Ağa mahallesinde vâkî' ve bir taraftan sâbıkan Midilli nâzırı Hüseyin Ağa ve bir taraftan ba'zen el-Hâc Abdurrahman menzili ve ba'zen hamâm külhanı ve bir taraftan tarîk-i

77 "Allah kıyamete kadar mülkünü sürdürsün"

hâss ve bir taraftan tarîk-i ‘âmm ile mahdûd ve hâriciyyede ‘ulyâda üç bâb kebîr oda ve bir kahve odası ve bir kılâr ve bir şîrvân odası ve iki sağır ve kebîr sofa ve bir dîvânihâne ve bir kenîf ve abdesthâne ve vüstâda üç bâb oda ve bir kahve odası ve bir sofa ve bir kılâr ve bir dîvânihâne ve iki kenîf ve abdesthâne ve süflâda bir kebîr kârgîr mahzen ve bir kebîr ahûr ve bir samanhanê ve kömürlük ve mahtab ve arpa anbârı ve iki kenîf ve bir bî’r-i mâ ve bir kapucu odası ve eşcâr-ı müsmira ve ğayr-ı müsmiralı bâğçe ve derûnında bir köşk ve bir kahve odası ve selsebîllî ve fıskiyeli bir kebîr havzı ve fevkânî ve tahtânî kârgîr su hazînesi ve dâhiliyyede ‘ulyâda bir cihân-nümâ ve dehlîz ve kenîf ve dört kebîr oda ve bir şîrvânlı kılâr ve sağır ve kebîr iki sofa ve bir dîvânihâne ve kenîf ve abdesthâne ve vüstâda üç oda ve bir sofa ve kılâr ve bir mükemmel câmekânlı hamâm ve dehlîzli tahtû’s-semâ ve dîvânihâne ve bir kenîf ve süflâda muslıklı kârgîr matbah ve bir kılâr ve bir kârgîr mahzen ve bir mahtab ve kömürlük ve câmeşûyhâne ve bî’r-i mâ ve bir kenîf ve eşcâr-ı müsmira ve ğayr-ı müsmiralı ve mükemmel köşkli bâğçe ve kanavât-ı müsennât ile cârî mâsûra⁷⁸ mâ-i lezîzi ve müştemilât-ı [s. 8] sâire-i ma’lûmeyi hâvî ve etrâf-ı erbi’adan kârgîr tâş dîvârı muhtevî terbi’an üç bin otuz üç buçuk zirâ’ kebîr mülk menzilimi ve yine mâru’z-zikr Hüseyin Ağa mahallesinde vâki’ bir taraftan Medîne-i Münevvere vakfı ve bir taraftan el-Hâc Receb veresi mülkleri ve bir taraftan Küçük Ayasofya Câmi’-i şerîfi cidârı ve bir taraftan tarîk-i ‘âmm ile mahdûd ‘ulyâda üç bâb oda ve bir köşk ve tahtû’s-semâ ve bir sofa ve dehlîz ve kenîf ve vüstâda iki bâb oda ve bir köşk ve câmekânlı hamâm ve bir matbah ve bir sofa ve dîvânihâne ve kenîf ve süflâda mahtab ve kömürlük ve bir bî’r-i mâ ve havlı ve hâriciyyede ‘ulyâda bir bâb oda ve dehlîz ve vüstâda iki bâb oda ve bir kenîf ve süflâda ahûr ve kenîf ve havlı ve eşcâr-ı müsmira ve ğayr-ı müsmiralı bâğçe ve derûnında bir kebîr oda ve bir kahve odası ve bî’r-i mâ ve etrâf-ı erbi’adan tâş dîvârı ve müştemilât-ı sâireyi hâvî terbi’an iki bin on zirâ’ ‘arsalı mülk menzilimi ve yine mahmiyye-i merkûmede Hâciye Kadın hamâmı kurbında Hızır Beg mahallesinde vâki’ bir taraftan Cülûszâde? Menzili ve bir taraftan Kanadsız İbrahim Ağa menzili ve bir taraftan vakf bâğçe ve bir taraftan tarîk-i ‘âmm ile mahdûd ve hâriciyyede ‘ulyâda iki bâb oda ve bir

sağır oda ve bir sofa ve abdesthâne ve kenîf ve vüstâda iki bâb oda ve bir kahve odası ve bir sofa ve abdesthâne ve kenîf ve süflâda bir oda ve bir ahûr ve kömürlük ve bir mikdâr havlu ve dâhiliyyede ‘ulyâda dört bâb oda ve bir hamâm ma’a câmekân ve bir sofa ve abdesthâne ve kenîf ve vüstâda altı bâb oda ve dîvânihâne ve abdesthâne ve kenîf ve süflâda bir bâb oda ve bir kılâr ve matbah ve kârgîr mahzen ve su hazînesi ve bî’r-i mâ ve bir mikdâr havlu ve kanavât-ı müsennât ile cârî nisf mâsûra mâ-i lezîzi ve zât-ı eşcâr-ı bâğçeyi ve etrâf-ı erbi’adan tâş dîvârı muhtevî terbi’an bin üç yüz zirâ’ ‘arsalı mülk menzilimi ve yine mahmiyye-i merkûmede Acemoğlanı Meydânı kurbında Camcı Ali mahallesinde vâki’ bir taraftan kethüdâ kadın odaları ve ba’zen tarîk-i ‘âmm ve bir taraftan Harremeyn vakfından menâzil ve bir taraftan ba’zen İbrahim Beg ve ba’zen Kösec İbrahim menzilleri ve ba’zen kapucubaşı Silahdâr Ömer Ağa kerîmesi menzili ve bir taraftan tarîk-i ‘âmm ile mahdûd terbi’an dört bin altmış iki zirâ’ ‘arsalı hâricen ve dâhilen tabakât-ı selâse buyût-ı ‘adîde ve müştemilât-ı kesîre ve hamâm ve câmekân ve iki tâş oda ve bir mahzen ve matbah ve bî’r-i mâ ve eşcâr-ı müsmira ve ğayr-ı müsmiralı matrûh bâğçe ve derûnında köşk ve fıskiyeye ve selsebîl ve havz ve kanavât-ı müsennât ile cârî mâ ( ) mâsûra mâ-i lezîzi ve müştemilât-ı sâire-i ma’lûmı ve etrâf-ı erbi’adan tâş dîvârı muhtevî kebîr mülk menzilimi ve yine mâru’z-zikr Câmcı Ali mahallesinde vâki’ iki taraftan zikrolunan kebîr menzil ve bir taraftan Hammâmizâde Hüseyin Efendi veresi mülki ve bir taraftan tarîk-i ‘âmm ile mahdûd bi-hesâb-ı terbi’i kırk zirâ’ ‘arsalı üç kepenk bir bâb berber dükkânı ve vilâyet-i Rumilinde Alasonya kazâsına tâbi’a Korice Oba nâm karye çiftliği dimekle ma’rûf olup ol-vechile beyne’l-ahâlî tahdîd ve tavsîfden müsteğnî her biri fevkânî ve tahtânî buyût-ı ‘adîdeyi müştemil Korice Oba karyesi çiftliği ta’bîr olunur yüz elli iki bâb menâzili ve bir bâb bakkâl dükkânı ve ittisâlinde bir ahûr ve bir bâb derzi dükkânı ve ana muttasıl bir harâb dükkânı ve hallâc dükkânı ve medîne-i Yenişehir-i Fenar kazâsında Gördek nâm karyede vâki’ tahdîd ve tavsîfden müsteğnî otuz bâb çiftçi dâmi ve üç bâb çoban dâmi ve hân ta’bîr olunur bir bakkâl dükkânını ve bir bâb anbârlık dâminı ve dört gözlü tahta anbârı ve bir bâb kovânlık dâminı ve hây ta’bîr olunur fevkânî bir bâb oda ve bir mikdâr havlu ve harman ve yurt yerleri ile kışlak mandırası ağılını müştemil mülk çiftliği

78 Kaç mâsûrâ olduğu yazılmamış; bunun için yazıda herhangi bir boşluk da bırakılmamıştır.

ve yine medîne-i mezbûre kazâsında Köşk nâm karyede vâki' kezâlik tahdîd ve tavsîfden müstağnî on bâb çifçi dâmını ve on bâb samân dâmını ve bir bâb mahzen ve bir mikdâr ve havlı ve harman ve yurt yerleri hâvî mülk çiftliğimi ve yine medîne mezbûre kazâsında ve Anarı nâm karyede kezâlik tahdîd ve tavsîfden müsteğnî yigirmi bâb çiftçi dâmını ve dört bâb çoban dâmını ve bir bâb an bârlık dâmını ve üç gözlü tahta an bâri ve hân ta'bir olunur bir bâb bakkâl dükkânını ve hanay ta'bir olunur fevkânî iki bâb oda ve bir mikdâr dîvân hâne ve bir köşk ve tahtında ahûr ve kovânlığı ve harman ve yurt [s. 9] yerleri hâvî mülk çiftliği ve etyab-i emvâlimden ifrâz ve mümtâz eylediğim bin üç yüz on beş ğurûşımı ve iki yüz kırk iki kile hinta ve seksen beş kile şe'irimi hasbeten li'llâhi te'âlâ ve taleben li-merzâtin ve li'llâhi'l-e'lâ vakf-ı sahîh-i müebbed ve habs-i sarîh-i muhalled ile vakf ve habs ve vakfiyye-i sâbıkamda muharrere olub 'akâra tebdîli şart eylediğim beş bin ğurûş nukûd-ı mevkûfeyi Çinili hamâm kurbında Müftî Ali mahallesinde vâki' bir taraftan İmâm Süleymân Efendi ve bir taraftan Hâce Hâtûn menzilleri ve bir taraftan hamâm-ı mezbûr cidârı ve taraf-ı râbî'i tarîk-i 'âmm ile mahdûd terbî'an ve () zirâ' 'arsalı hâriciyye yede fevkânî iki bâb oda ve bir sofa ve tahtânî bir tâş oda ve bir kenîf ve bir ahûr ve bi'r-i mâ ve havlı ve dâhiliyyede iki bâb fevkânî oda ve bir sofa ve kenîf ve tahta pûş ve tahtânî iki oda ve bir kenîf ve bir zir-i zemîn mahzen ve bi'r-i mâ ve bâğçe ve üç taraftan tâş dîvârî müstemil bir bâb menzil ile istibdâl ve zikr olunan Gördek karyesinde kâin mâru'z-zikr çiftliğe teb'iyet ile zirâ'at ve hirâset olunan arâzî-i mîrîden tapu ile tasarrufımızda olub ma'lûmu'l-hudûd ve'l-kat' takrîben kırk çifte mütehammil ve çâyır ve mandıra arâzîlerini ve Köşk karyesinde kâin sâlifü'z-zikr çiftliğe teb'iyet ile zirâ'at ve hirâset olunan arâzî-i emîriyyede kezâlik ma'lûmu'l-hudûd ve'l-kat' takrîben on beş çifte mütehammil tarla ve çâyır ve orman ve üçyüz dönimden mütecâviz bostan yerlerini ve bir kît'a meyve bâğçesi ile on iki kît'a sebze bâğçelerini ve Anarı karyesinde kâin sâbiku'z-zikr çiftliğe teb'iyet ile zirâ'at ve hirâset olunan arâzî-i mîriye kezâlik ma'lûmu'l-hudûd ve'l-kat' tahmînen yigirmi çifte mütehammil tarla ve çâyır ve mandıra arâzîlerini bâ-ma'rifet-i sâhib-i arâzî taraf-ı vakfdan zabt olınmak üzere vakfa kasr-ı yed eylediğimden sonra şöyle şart eyledümki zikr olunan zâviyenin hücûrâtında tarîkat-ı 'aliyye-i nakşibendiyyeye sâlike olan fu-

karâ-i zâviye-i mezkûrede şeyh bulunan efendilerin re'y ve muvâfakatlarıyla sâkinîn olalar zâviye-i merkûme ittisâlinde kâin mâru'z-zikr menzil-i kebirde hâlâ zâviyede seccâde-nişîn-i irşâd olan 'umdetü's-sulahâ ve's-sâlikîn eş-şeyh Ali Efendi 'alâ sâkin ola ba'de menzil-i merkûm yed-i mütevellîde kalub tasadduk olına ve mahrûse-i Galatada zikr olunan Ashâb-ı Kirâm câmi'-i şerîfi civârında kâin sâlifü'z-zikr menzilde sâdât-ı tarîkat-ı nakşibendiyye ve a'yân-ı silsile-i hâcegândan kutbu'l-ârifîn zahru'l-vâsilîn merhûm ve meğfürun-leh es-Seyyid eş-Şeyh Murad Efendi "kuddise sirruhu'l-'azîz"⁷⁹ hazretlerinin necl-i muhterem ve mahdûm-ı mükerremleri 'umdetü's-sâlikîn ve zübdetü's-sâlihîn es-seyyid ve eş-Şeyh Mehmed Efendi hazretleri bi'n-nefs sâkin ola ba'de menzil-i merkûm vakf-ı evvelime zamm ve ilhâk olına ve meblağ-ı merkûm ile zikr olunan hinta ve şe'ir hiye sâlifü'z-zikr Korice Oba karyesi çiftliğinde müzârî'ine ifrâz olına ve müceddeden vakf eylediğim menâzil-i mezkûre ve bostan ve dekâkin ve çiftlikler ve bâğçeler hasebe-mâ ceret bihi'l-âde yed-i mütevellî ile icâr olunub hâsıla olan ğalleleri bundan akdem sebt u tahrîr itdirdiğim vakfiyye-i evlâmda tafsîl ve ta'yîn ve şart eylediğim vücûh-ı vezâif ve mesârif ve harc u sarf olına ve bi'l-cümle vakfiyye-i evlâmdan olan şurût-ı muharrere kemâ-kânet 'aleyhâ mukarrere olub murâ'at olına ve kezâlik tebdîl-i tağyîr ve't-teklîl-i teksîr-i vakf merreten ba'de uhrâ yedimde ola deyu ta'yîn-i şurût ve tebyîn-i mesârif ve kuyûd buyurub zikr olunan zâviyeyi ve bi'l-cümle 'akârât-ı merkûmeyi ve meblağ-ı mezbûr ve hinta ve şe'iri fâriğan 'ani-ş-şevâğil mütevellî-i mûmâ-ileyh işbu Hâcı Ali Ağaya iki ay mukaddem def' u teslîm eylediğimde ol dahi vakfiyyet üzere ahz u kabz ve emsâli gibi tasarruf ve iki ayda ta'yîn olunan vazîfeyi ahz u kabz eyledi buyurdıklarında ğıbbü't-tasdi-ki-ş-şer'î cenâb-ı düstûr-ı ekrem ve vâkîf-ı müşârun-ileyh kerem hazretleri 'inân-ı kelâm-ı semâhat-encâmları semt-i âhara 'atf buyurub vakf-ı 'akâr muhtâr-ı eimme-i ahyâr hazret-i Ebî Hanîfe el-Kûfî "cûziye hayru'l-cezâ ve kûfiye"⁸⁰ katında sahîh ve lâkin ğayr-ı lâzım [s. 10] olub ve nukûd ve hinta ve şe'irin vakfiyyetleri dahi eimme-i selâse hazerâtı 'indlerinde sahîh olmamağla vakf-ı mezbûrdan rücû' idüb 'akâr-ı mezkûri ve nukûd-ı merkûme ve hinta ve şe'iri ve vazîfe-i tevliyyet deyu ahz ve istihlâk eylediği meblağdan müddet-i mez-

79 "Allah onun sırrını yüceltsin."

80 "Hayırla karşılık verilsin ve ihtiyaçları karşılsın"

bûrede müstehakk olduğu ecr-i mislinden ziyâdeyi mülkime istirdâd iderüm buyurdıklarında mütevellî-i reşîd tasaddî-i cevâb-ı sedid olub fi'l-hakîka hâl-i minvâl-i muharrer üzredür lâkin imâmeyn-i hümâmeyn ve bedreyn-i münîreyn hazretleri katlarında sıhhat-i müstelzim-i lüzûm olmağla vakf-ı 'akâr sahîh ve lâzım olub ve vakf-ı nukûd ve hınta ve şe'îr dahi imâm-ı Züfer hazretleri 'indeinde sahîh olmağla sâlifü'z-zikr 'akâr ve nukûd ve hınta ve şe'îr ile vazîfe-i tevliyet deyu kabz eylediğim meblağdan ecr-i mislinden ziyâdeyi devr-teslîmden imtinâ' ile hâkim-i mevki'-i sadr-ı kitâb "tûbâ-leh"⁸¹ ve hüsn-i meâb huzûrında murâfa'ân ve fasl u hasma tâlibân olduklarında hâkim-i mûmâ-ileyh dahi 'akârat-ı mezkûrenin vakfiyyetinin sıhhat ve lüzûmına ba'de'l-hükm nukûd ve hınta ve şe'îrin dahi evvelen sıhhatine ve mütevellî-i vakfın berâet-i zimmetine ve sâniyen lüzûmına 'alâ kavli-i men yerâh hükm ü kazâ ve tenfiz ve imzâ itmeğın vakf-ı mezbûr sahîh ve lâzım ve mütehattim olub min ba'd naks u nakzına mecâl-i muhâl oldu ve ecrü'l-vâkifi 'ale'l-hayyi'l-cevâdî'l-kerîm cerâ zâlik ve hurrira fi'l-yevmi't-tâsi' min cemâzi'l-ulâ li-sene sitte ve sittin ve mie ve elf min hıcre men lehü'l-'izz ve's-sa'âde ve's-şeref

Şuhûdü'l-Hâl

'Umdetü'l-emâcid ve'l-ekârim sa'âdetlü Abdullah kethüdâ-yı sadr-ı 'âlf

Hâlâ reîsü'l-küttâb sa'âdetlü Abdi Efendi hazretleri 'Umdetü'l-emâcid ve'l-a'yân Abdullatif ser-çâvışân-ı dergâh-ı 'âlf

Kethüdâ-i bevâbîn-i hazret-i sadr-ı 'âlî Süleyman Ağa

Zübdetü ashâbü't-tastîr sa'âdetlü Numan Efendi tezkire-i evvel

Zübdetü erbâbü't-tahrîr Avni Seyyid Mehmed Efendi tezkire-i sâni

'Umdetü'l-küttâb Hamza Efendi mektûbî-i sadr-ı 'âlî

Hazînedâr-ı sadr-ı 'âlî Mustafa Beg

Ser-bölük-i bevâbîn-i hazret-i sadr-ı 'âlî Hâcî İbrahim Ağa

Ebubekir Vahdetî Efendi birâder-i defterdâr

Mustafa Zihni Efendi kitabcı-i hazret-i sadr-ı 'âlî

Ahmed Ağa hazînedâr-ı sâbık-ı hazret-i sadr-ı 'âlî

81 "Ne mutlu ona"

VGMA, 739.5.10-11.

[s. 10] Mâ 'indî hâze'z-zeylû vakafehü'l-vakîfü bi-mühâkemeti'l-mütevellî vakfen sahîhen mer'iyen hakemtü li-vakfîhi ve lüzûmihi 'âlimen bi'l-hilâfi beyne eimmeti'l-eslâfi lede'l-fakîr ileyhi 'azze şânühü Mustafa el-me'mûr bi-ru'yeti'l-evkâfi'l-âsafiyeti sâne'llâhü te'âlâ li-vâkîfîhi ve muhas-sinihi devâme'l-hayri küllühü gufire lehü⁸²

El-hamdülillâhi vahdehü ve kefâ ve salla'llâhü 'alâ nebiyyihi el-Mustafa ve 'alâ âlihi ve ashâbihi el-müctebâ ve selâmün 'alâ 'ibâdîhi ellezîne istafâ ellezîne fâze ve bi'l-hayrâti ve'l-hasenâti ve's-sa'âdeti'l-'uzmâ ve nâlû bi-sırrı hadîsi hayri'l-verâ el-yedü'l-'ulyâ hayrun mine'l-yedi's-süflâ ve ikte-sebû mazmûne hadisi es-sadakatü terüddü'l-belâ' ve tüzîdü'l-'umra fi'd-dünyâ ve duhûle'l-cinâni fi'l-'ukbâ⁸³

El-bâ'isü bi-hazîhi't-tastîrü'l-hüsnâ sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât vâkîf-ı müşârun-ileyh nâil-i sâni-i mühr-i sadâret-i kübrâ hazret-i Mustafa Paşa ibn-i Abdurrahman Paşa "yessera'llâhü el-hayra ve yeğfirullahü lehü bi-hayâtihi ve bi-kesreti evlâdîhi ve etbâ'îhi bi-müzdâdî'l-hayrâti mâ yeşâü"⁸⁴ hazretlerinin tafrâ-yı refî'ü'l-beyân ve hatm-i imzâ-yı hükkâm-ı zevî'l-ekdâm ile mu'anven ve mahtûm-ı mücellid-i vakfiyye-i ma'mûl-bih "veffaka'llâhü fih"⁸⁵ sûtûri derûnında mufassal ve meşrûh vakf-ı şerîflerinin mâ-dâreti'l-eflâk hayâtda oldıkça tebdîl ve tağyîr ve müzdâdını şart ve ta'yîn buyurdıklarına binâen tecdîd-i niyyet-i hâlisasına bi-hamdî'l-lâhi ve bi-şükri ni'amillâhi te'âlâ muvaffak olub iş bu zeyli vakfiyyeden dahi şurût-ı sâbıkı üzre mah-miyye-i İstanbulda Kalenderhâne kurbında Camcı Ali mahallesinde bir tarafı vâkîf-ı müşârun ileyhin

82 Katımdaki bu vakfiye zeylinde bahse konu vakıf, vâkıfın mütevellîyle muhâkemesi sonucu sahîhtir ve yürürlüktedir. Ben de geçmiş imamlar arasındaki ihtilâf konularını bilerek bu vakfın gerekliliğine hükmettim. Ben şâni yüce Allah'a fakîr evkâfî'l-âsafiyeyi gözetmekle me'mûr Mustafa'yım (Allah onu bağışlasın). Yüce Allah vâkıfı ve muhafaza edenî bütün hayırlarını devam ettirmek sûretiyle korusun.

83 Bir ve tek olan Allah'a hamd olsun ve O her şeye yeterdir. Allah, nebisi Mustafa'ya, onun ailesine ve seçilmiş arkadaşlarına rahmet etsin; selam, seçilen ve hayırlarla iyiliklerle büyük kazanç elde eden ve "veren el alan elden üstündür" meâlindeki Hz. Muhammed (sav) hadîsinin sırrına ulaşan ve öbür dünyada cennetlere girişi sağlayan ve ömrü uzatıp belâyı kaldıran sadaka hadîsinin anlamına ulaşan Allah'ın kulları üzerine olsun.

84 "Allah dilediği ve istediği hayırlara ulaşmada ona kolaylık versin ve ailesini, evlâdını çoğaltmak ve dilediği hayırları artırmak sûretiyle ona hayatını bağışlasın."

85 "Allah onu, işinde başarılı kılsın"

vakf-ı menzili ve bir tarafı Haremeyni'ş-Şerifeyn vakfından İbrahim Efendi ve türbesi 'arsası ve bir tarafından Hamâmîzâde tasarrufında olan dükkân ve taraf-ı râbî'i tarîk-i 'âmm ile mahdûd bir bi'r-i mâ ve enkâz-ı mevcûdeyi hâvî iki yüz yigirmi zirâ' muhterik bâ-hucet-i şer'iyye mülk 'arsayı müseccil ve mansûb-ı mütevellî-i ma'lûmu'l-esâmî ile ba'de'l-muhâkeme vakf-ı müeyyed ile vakf ve habs ve vakf-ı şerîfine zamm u ilhâk eyledi sâir vakf müsekkafâtı gibi müste'cirîne îcâr ve ğallesi mahallerine sarf olduğına mahmiyye-i mezbûrda Acemoğlanı Meydanı sûkında Murad Paşa türbesi kurbında vâki' etrâf-ı selâsesi vâkif-ı müşârun-ileyh hazretleri vakfı ve taraf-ı râbî'i tarîk-i 'âmm ile mahdûd beyne'l-hayrât bâ-hucet-i şer'iyye bir

kepenkli mülk manav dükkânını mütevellî-i müseccel ile ba'de'l-muhâkeme vâkif-ı müşârun-ileyh hazretleri vakf-ı müeyyed ile vakf ve vakf-ı şerîfine zamm ve ilhâk eyledi sâir vakf müsekkafâtı gibi müste'cirîne îcâr ve ğallesi mahallerine sarf olına ve yine [s. 11] mahrûse-i Galatada Kurşunlu Mahzen kurbında vakfiyye-i derûnü'l-üssinde mestûr ve ma'lûmetü'l-hudûd ve'l-müştemilât iki kapılı vakf menzilde mahdûmeyn-i muhteremeyn Mîr Mehmed Said ile Mîr Musa 'ale'l-iştirâki's-seviyye sükânâ ve ğallesine mutasarrıf olalar ba'dehümâ evlâd-ı evlâdlarından batnen ba'de batnin ekberleri mutasarrıf olalar ba'de'l-ihtiyâc îcâreteyn ile müste'cirîne îcâr olına.

Rişvanzade Ömer Paşa'nın Behisni'deki Vakfı

Faruk Söylemez*

Öz

Ömer Paşa Rişvan Aşireti'nin beylerinden olup 18. yüzyılın ikinci yarısında Malatya mutasarrıflığı ve Maraş valiliği yapmıştır. Ömer Paşa söz konusu tarihte Behisni (Behisni)'de bir cami ve on bir hücreden oluşan bir medrese yaptırmıştır. Bu cami ve medresenin giderlerini karşılamak için de Behisni çarşısında bulunan kendisine ait on bir adet dükkânı vakfetmiştir. Camiye imam-hatib ve müezzinle birlikte yağmur ve kar mevsimlerinde camiye loğlamak için bir "loğkeş" de görevlendirilmiştir. Medrese için de müderrisler atanmıştır.

18. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın sonlarına kadar vakıf farklı şahışlar tarafından yönetilmiştir. Ancak vakıf yöneticilerinin vakfın gelirlerini istismar ettikleri, cami ve medresenin onarım ve bakımına herhangi bir harcama yapmadığı görölmüştür. Vakfın vakfiyesi ile muhasebe kayıtları kaybolduğu için yönetici ve personel atamaları sağlıklı olarak yapılamamıştır. Bu nedenle her iki yapı da zamanla yıkılmaya yüz tutmuş; içlerinde ibadet ve eğitim-öğretim yapılamaz hale gelmiştir. Söz konusu cami ve medrese tamamen yıkılmış, medreseden günümüze kalıntılar kalmıştır.

Bu çalışmada Rişvanzade Ömer Paşa'nın 1786 yılında Malatya sancağının Behisni kazasında kurduğu vakfın ve bu vakıf bünyesinde yaptırdığı cami ve medresenin tarihi süreç içerisindeki durumu arşiv belgeleri çerçevesinde incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ömer Paşa, Behisni, Vakıf, Cami, Medrese, Malatya.

Rişvanzade Omer Pasha's Endowment in Behisni

Abstract

This paper utilizing archival material will trace the history of the mosque and medrese endowment Rişvanzade Ömer Pasha established in 1786 in the Behisni district of Malatya. Ömer Pasha a leader of the Rişvan tribe, became the tax collector of Malatya and the governor of Maras in the second half of the 18th century. He constructed a mosque and a medrese of eleven rooms in Behisni. To finance the mosque and medrese, Ömer Pasha donated the income of ten shops in Behisni. He appointed an imam, a preacher, a muezzin and a stone roller, to roll and compact the clay roof of the mosque during the rainy and snowy seasons. He also appointed teachers in the medrese.

Various administrators run the pious endowment from the end of the 18th to the end of the 19th centuries. However, it seems that the waqf superintendents abused the waqf's income neglecting the maintenance and upkeep of the mosque and the medrese. As the endowment document and the accounting records were lost, the appointment of the administrator and of the personnel was not done properly. Thus, over time both constructions are demolished, some remnants of the medrese only still standing.

Key Words: Omer Pasha, Behisni, Endowment, Mosque, Madrasa, Malatya.

* Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, fsöylemez@ksu.edu.tr

Giriş

Rişvan Aşireti, 16-19. yüzyıllarda Fırat ve Tuna nehirleri arasındaki geniş bir coğrafyada yayılma göstermiş ve bu süre zarfında Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilatında üst düzey makamlarda görev yapan yöneticiler yetiştirmiştir. Halil Paşa, Mehmet Paşa, I. Ömer Paşa, Süleyman Paşa, I. Abdurrahman Paşa, II. Ömer Paşa, II. Abdurrahman Paşa gibi Rişvan beyleri 17. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın ortalarına kadar Malatya, Çorum, Kilis ve Behisni mutasarrıflıkları ile 18. yüzyılda muhtelif dönemlerde Maraş, Adana, Sivas ve Musul valiliklerinde bulunmuşlardır (Söylemez 2007: 228-281).

Rişvanzade Ömer Paşa, Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilatında valilik, mutasarrıflık gibi üst düzeyde görev yapan Rişvan Aşireti'ne mensup beylerden olup 18. yüzyılın ikinci yarısında Malatya mutasarrıflığı ve Maraş valiliği yapmıştır. Ömer Paşa, Rişvanzadelerden Süleyman Paşa'nın oğludur (Söylemez 2007: 265). 1770 yılı Eylül ayında Malatya mutasarrıflığına atanan Ömer Paşa,¹ 1777 yılı Nisan ayı ortalarından itibaren Malatya Sancağı'nı malikâne suretiyle tasarruf etmeye başlamıştır. 1780 yılı haziran ayı başında kendisine "Beylerbeyi" unvanı verilmiştir.² Ömer Paşa 1783 yılında Maraş beylerbeyliğine atanmıştır (BOA, *Cevdet Zaptiye*, No. 4301). Yaklaşık iki yıl Maraş valiliğinde bulunan Ömer Paşa'nın 1785 yılı şubat ayı sonlarında tekrar Malatya mutasarrıflığına atandığı görölmektedir (BOA, *Cevdet Zaptiye*, No. 4329). Ömer Paşa'nın 1785 yılından vefatına kadar Malatya mutasarrıflığı görevi devam etmiştir.

Arşiv belgeleri incelendiğinde, Ömer Paşa'nın 1791 yılı sonlarında vefat ettiği anlaşılmaktadır. Zira 1791 yılına ait bir belgede, Ömer Paşa'nın Hısn-ı Mansur kazasındaki birtakım eşkiyanın bertaraf edilmesi amacıyla o sırada bulunduğu Maadin-i Hümayûn'dan Hısn-ı Mansur'a geldiği ve orada vefat ettiği belirtilmektedir (BOA, *Cevdet Dâhiliye*, No. 12546-I). 23 Ekim 1791 (24 safer sene 1206) tarihli bir kayıtta da: "Behisni ve Malatya Sancağı Mutasarrıfı Rişvanzade Ömer Paşa'nın bu def'a ecel-i mev'ûdiyle vefat eylediği" (BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler*, No. 9720, s. 200) şeklindeki

cümle Ömer Paşa'nın 1791 yılı sonlarında vefat ettiğini teyit etmektedir (BOA, *Cevdet Dâhiliye*, No. 12546-IV; *Cevdet Maliye*, No. 2415).

1. Ömer Paşa Vakfı

Vakıf kelimesi duruş, durma, harekettten kalma (Şemseddin Sami 1989: 1495) gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak vakıf kısaca; belirli bir malın kamu yararına sürekli bir şekilde tahsis edilmesi olarak tanımlanmıştır (Ş. Berki 1969: 1; Pakalın 1983: 577). Ayrıca vakıf 8. asır ortalarından 19. asır sonlarına kadar olan dönemde İslâm ülkelerinin sosyal ve ekonomik hayatında önemli bir rol oynayan dini-içtimai bir müessese olarak da tarif edilmiştir (Yediyıldız 1986: 153). Bu nedenle bilimsel metotlarla ele alınacak vakıf belgeleri sayesinde Türk tarihinin sosyal, ekonomik, idari, hukuki, dini ve özellikle şehir tarihi aydınlanmış olacaktır (Köprülü 1938: 5-6). Bu cümleden olarak şahışlar tarafından kurulan vakıfların nasıl yönetildiği, vakıf bünyesinde bulunan cami ve medrese gibi kurumların yapı ve işleyişi hakkında doyurucu bilgilere ulaşılması konusunda da vakıf kayıtları önem arz etmektedir.

Değişik şekillerde ve çeşitli amaçlarla kurulan vakıflardan şahışların kurmuş olduğu hayri vakıf, kurucusunun mülklerinden bir kaçını vakıf haline getirdikten sonra, onlardan elde edilen gelirleri, ya bizzat kendisi tarafından veya başkaları tarafından tesis edilmiş kamu kuruluşları yararına tahsis ettiği vakıftır. Öyle ki böyle bir vakfın kurucusu, kurduğu vakıftan çoğunlukla ilahi lütuf, bazen de şöhret ve sosyal nüfuz dışında hiçbir maddi menfaat beklememektedir. Bundan böyle, vâkıf ile vakıf kuruluşları ve bunların yine vakıf haline getirilmiş gelir kaynakları arasında hiçbir münasebet söz konusu olmamaktadır (Yediyıldız 2003: 14-15).

Rişvanzade paşalar da 1697 yılından itibaren Malatya mutasarrıflığına buldukları süreç içinde dinlenmek için gittikleri Behisni kazasında vakıf eserler tesis etmişlerdir. Ömer Paşa'nın biri Malatya bir diğeri de Behisni'de olmak üzere iki konağı bulunmaktaydı. Malatya mutasarrıflığı'nın yanı sıra bir dönem (1783-1785) Maraş valiliği de yapmış olan Ömer Paşa'nın Behisni'de bir konak yaptırmış olması (Söylemez 2011: 193) onun Behisni'ye olan alakasını göstermektedir. Genellikle dinlenmek amacıyla bulunduğu Behisni'de vakıf eserleri yaptırmış olması onun bu kasabayı çok sevdiğinin ve buradaki halka olan vefasının bir göstergesi olmalıdır.

1 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maraş Ahkâm Defteri, No. 2, s. 181, 186, 202, 208, aynı defter, s. 248.

2 "... Mirimirân-ı kiramdan Malatya Sancağı mutasarrıfı Rişvanzade Ömer dâme ikbaluhuya ..." Bkz. BOA, Maraş Ahkâm Defteri, No. 2, s. 361.

Ömer Paşa Behisni'nin Kahta Mahallesi'nde 1786 yılında oğlu Mehmed Bey adına bir cami ile on bir odası bulunan bir mederese yaptırmıştır. Bu cami ve medresenin görevlilerinin maaşları ile söz konusu yapıların bakımı ve diğer masraflarının karşılanması için de on bir adet dükkân vakfetmiştir (BOA, EV. MKT., No. 677/57). Bu dükkânlarda ne satıldığı veya ne üretildiği konusunda herhangi bir malumat bulunmamaktadır.³

1.1. Ömer Paşa Vakfının Görevlileri

1.1.1. Vakfın Yöneticileri (Mütevellileri): Osmanlı Devleti'nde vakıflar Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti'nin kurulduğu 1826 yılına kadar önceleri kısa bir süre Babüssaade Ağası tarafından, 16. yüzyılın sonlarından itibaren de Darüssaade Ağası tarafından yönetilmiştir.⁴ Bu tarihe kadar hükmi bir şahsiyete sahip olan her vakıf idarî açıdan da bağımsız bulunmaktaydı. Vakıf idaresi (tevliyeti) nin şekli, vakıf kurucusunun şartlarına göre tayin edilmişti. Vâkıf, kurmuş olduğu vakfı istediği gibi tanzim etmekte tam yetkili idi. Öyle ki o, ilk idareciyi (mütevelli) ve ona halef olacak kişileri bile tayin edebiliyordu (Yediyıldız 2003: 176-177).

Rışvanzade Seyyid Ömer Paşa Vakfı'nın kaynaklardan tespit edilebilen ilk mütevellisi Seyyid Hacı Mehmed'dir. Söz konusu vakfa mütevelli atanmasına ihtiyaç duyulunca Behisni naibi Seyyid Mehmed Emin'in arzıyla Şubat/Mart 1788 (Cemaziyelevvel 1202)'de günlük sekiz akçe ile Seyyid Hacı Mehmed atanmıştır (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), Hurufat Defterleri (HD), No. 1074, s. 48).

Ömer Paşa Camisi ve Medresesi Vakfı'nın günlük sekiz akçe ile mütevellisi olan Seyyid Hacı Mehmed'in vefatı üzerine bu görev Behisni naibi Seyyid El-hac Mustafa'nın arzıyla 1788 yılı Ekim

ayında (Muharrem 1203) Hasan adında bir şahsa tevcih edilmiştir (VGMA, HD, No. 1074, s. 48).

Ömer Paşa Vakfı'nın idaresi konusunda yukarıda zikredilen ilk iki mütevellisinden sonra 1839 yılına kadar herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bu tarihte Rışvanzade Seyyid Ömer Paşa Camii ve Medresesi Vakfı'nın yönetimini deruhte eden (tevliyet cihetine mutasarrıf olan) Süleyman bin Hüseyin Halife'nin bu görevden kendi isteği ile el çekmesinden (kasr-ı yedinden) sonra söz konusu vakfın idaresinin Ahmed bin Hüseyin Halife'ye tevcihi hususu Behisni naibi tarafından ilamla talep edilmiştir. Ancak adı geçen vakfın rakabesi, muhasebe ve vakfiyesine dair herhangi bir kayıt bulunmadığından mütevelli atanmasının yapılabilmesi için söz konusu vakfın durumunun netleşmesi gerekiyordu. Bundan dolayı keyfiyetin Malatya Müsccelat Müdürlüğü tarafından kanun ve nizamlar çerçevesinde araştırılması için yazı yazılmıştır. Mezkûr vakfın yıllık gelir ve masraflarının ne kadar olduğu, vakfın gelirlerinin kimler tarafından alındığı ve nerelere harcadığının araştırılması söz konusu yazı ile istenmiştir. Ömer Paşa Camisi'nin mevcut ve mamur olup olmadığı, içinde beş vakit namaz kılınıp kılınmadığı, cami görevlilerinin vazifelerini yerine getirip getirmediikleri, vakfiyesinin şartlarının neler olduğu ve vakfın idaresine atanması istenen Ahmed bin Hüseyin Halife'nin söz konusu vakfın yönetimini ve işlerini hakkıyla yürütecek kabiliyete hâiz olup olmadığı gibi konuların mahallinde araştırılması ve erbab-ı vukufdan sovruşturularak sonucun bildirilmesi talep edilmiştir. Ayrıca 1839 yılında söz konusu vakfın muhasebesinin görülmesi suretiyle vakfın yıllık hâsılatından masraflarının çıkarılmasından sonraki gelir fazlasının açık bir şekilde tespit edildiği mühürlü ve imzalı defterlerle vakfiyesinin bir adet suretinin bir an önce gönderilmesi hususuna ihtimam gösterilmesi Malatya Müsccelat Müdürlüğü'nden istenmiştir (BOA, EV. THR., No. 100).

Ömer Paşa Camii ve Medresesi Vakfı'nın mütevelliliği görevini 1846 yılına kadar sekiz akçe yevmiye ile Hasan oğlu Süleyman yürütmüştür. Süleyman'ın çocuksuz olarak ölümü üzerine söz konusu vakfın idaresinin aynı mahallede yaşayan Seyyid Ömer oğlu Seyyid Mustafa ile Seyyid Mehmet oğlu Seyyid Mehmet'e verilmesi konusu Behisni meclisince kararlaştırılmış ve konu ile ilgili mazbata ve ilam hazırlanarak ilgili mercilere gönderilmiştir. Vakfın idaresinin bu şekilde sekiz

3 18. yüzyıldaki dükkânlar, bugün değişik adlar altında tanıdığımız hemen hemen her cins ticaretin yapıldığı ve muhtelif mesleklerin icra edildiği mekânlardı. Bakkal dükkânı, fırın, kasap dükkânı, eczahane, lokanta gibi işletmelerle; terzi, ayakkabıcı, marangoz gibi meslek erbabının atölyeleri de dükkân olarak anılmaktaydı. Bunlara hem üretim yapan hem de ürettiklerinin perakende olarak satışını yapan esnaf atölyeleri de dâhildi. Aynı şekilde hekim muayenehaneleri (tabib dükkânı) ile bankacı ve sarrafların iş yerleri (sarraf dükkânı)'nin adlandırılması için de dükkân kelimesinin kullanılması adetti Bkz.Yediyıldız 2003: 110.

4 Evkaf Nezâreti kurulana kadar padişah, hanım sultan, vezir, beylerbeyi, sancakbeyi, vali ve mutasarrıf gibi üst düzey şahısların kurduğu vakıfların denetim ve teftişini önceleri Bâbüssaade ağaları yapmakta iken 25 Mayıs 1588'den itibaren Darüssaade ağaları bu işle görevlendirilmişlerdir. Bu konuda geniş bilgi için Bkz. Güler 2002: 213-216.

akçe yevmiye ile 1842 yılı sonuna kadar Hasan oğlu Süleyman'ın uhdesinde olarak vakfın bütün hesaplarının görüldüğü ve kayıtlarının tutulduğu anlaşılmaktadır.

Söz konusu vakfın 1842 yılından 1846 yılına kadar olan döneme ait hesaplarının görüldüğüne dair ve vakfın vakfiyesine ait herhangi bir kayıt bulunamamıştır. Bu nedenle müteveli atama işi daha sonraya bırakılmış, öncelikle vakfın mahallinde veya sicillerde kayıtlı vakfiyesinin olup olmadığı, vakıf şartlarının ne olduğu ve vakfın ne kadar gelir ve gideri olduğu konusunun araştırılması kararlaştırılmıştır. 1842 yılından 1846 yılı sonuna kadar vakfın muhasebesinin, mahallinde kadı, meclis ve mahalli evkâf memuru marifeti ile kanun ve nizamlara uygun olarak görülmesi, bunun yanı sıra konunun araştırılarak muhasebe defterinin Hazine-i Evkâf-ı Hümayun'a gönderilmesi ve vakfiyesi bulunduğu takdirde imzalı bir suretinin gönderilmesinin istendiği 9 Mayıs 1847 tarihli Behisni Mahalli Evkâf Memuru'na gönderilen bir yazıdan anlaşılmaktadır (BOA, EV. BKB., No. 197/40).

Ömer Paşa Vakfı'nın mütevelliliği 25 Temmuz 1853 tarihi itibarıyla sekiz akçe yevmiye ile Ali Tefvik Efendi'nin uhdesine geçtiği anlaşılmaktadır. Ali Tefvik Efendi'nin bu tarihte 57 yaşında olduğu kaydedilmiştir (BOA, EV. MKT., No. 677/57). Bu tür mülhak vakıfların personel giderleri karşılandıktan sonra artan paradan vakfın bünyesinde bulunan yapıların tamiratının yapılması kuralı getirilmiştir. Bu nedenle söz konusu vakfın yıllık gelirinin ne kadar olduğu, 1853 yılına kadar biriken fazlasının ne kadar olduğu, Ali Tefvik Efendi'nin vakfın gelirlerine elkoyması ile ilgili herhangi bir senet olup olmadığı, mezkûr cami ve medrese hücrelerinin tamire muhtaç yerlerinin tamirinin kaç kuruşa mal olacağı ve adı geöen vakfın 1853 yılına kadar muhasebesinin neden görölmediğinin etraflıca araştırılarak durumun mazbata ile bildirilmesi istenmiştir. Bunun yanı sıra Ömer Paşa Vakfı'nın, 1853 yılından itibaren muhasebesinin görölerek hazırlanan evrakının merkeze gönderilmesi talep edilmiştir. Bu arada meydana gelecek gelir fazlasının bir sonraki bildirim kadar herhangi bir yere verilmemesi ve varsa vakfiyesinin bir adet imzalı suretinin gönderilmesi Mamuretülaziz Evkaf Muhasebeciliği'nden istenmiştir. Konu hakkında saltanat makamına da bilgi verilmiştir.

Ömer Paşa Vakfı'nın idaresi 1875 yılına kadar Sü-

leyman oğlu Ali Tefvik Efendi'nin uhdesinde kalmıştır. 1875 yılında Ali Tefvik Efendi'nin kendi rızasıyla yönetimi bırakması üzerine söz konusu vakfın idaresi Said oğlu Halid Efendi'ye verilmiştir (BOA, EV. MKT., No. 677/81).

Bunun yanı sıra Ömer Paşa Vakfı'nın hayratından olan caminin mevcut ve mamur olup olmadığı, içinde beş vakit namaz kılınıp kılınmadığının araştırılması, söz konusu vakfın başka herhangi bir hayratının olup olmadığı şayet mevcut ise bunların nelerden ibaret olduğu, elde veya mahkeme kayıtlarında belgelenmeye elverişli vakfiyesinin olup olmadığı, var ise Cihât⁵ Kalemî'ne kaydedilmesi için imzalı bir suretinin nizamnâme layıhasının ilgili maddesine uygun olarak gönderilmesi istenmiştir. Ayrıca muhasebeleri görölmeyen vakıfların (hesapları görölmediköe) atama talebinde bulunmamaları konusunda Diyarbekir Vilayetine ve Evkaf Muhasebeciliğine bildirilmesi için 13 Eylül 1882 tarihinde saltanat makamına arz sunulmuştur. Saltanat makamı da 17 Eylül 1882 tarihinde gereğinin yapılmasını istenmiştir (BOA, EV. MKT., No. 1191/121).

Ömer Paşa'nın Behisni'deki vakfının idaresinin genellikle bir kişi tarafından yürütüldüğü görölmektedir. Süleyman bin Hüseyin Halife'nin bu görevden kendi isteği ile çekilmesinden sonra söz konusu vakfın idaresi Hüseyin oğlu Ahmed'e verilmiştir. Söz konusu vakfın idaresini 1846 yılına kadar sekiz akçe yevmiye ile Hasan oğlu Süleyman yürütmektedir. Bu tarihe kadar bir kişi tarafından yürütölmüş olan vakıf idaresinin 1846 yılından 1853 yılına kadar iki kişi tarafından yürütüldüğü görölmektedir. Behisni Meclisi'nce bu dönemde Ömer Paşa Vakfı'nın mütevelliliğinin Seyyid Ömer oğlu Seyyid Mustafa ile Seyyid Mehmed oğlu Seyyid Mehmed'e sekiz akçe yevmiye ile verilmesi kararlaştırılmıştır (BOA, EV. BKB., No. 197/40).

Vakıf yöneticileri şüphesiz hizmetleri karşılığında ücret alıyorlardı. Bu ücretler bizzat vâkıflar tarafından tespit ediliyordu. Mütevazı vakıflar için müteveli, vakfın bütün işlerini tek başına yürütebiliyordu. Orta ve büyük çaplı vakıflar söz konusu olduğu zaman, bunların ehemmiyetine göre mütevellinin bir veya daha çok yardımcılarına sahip olduğu görölmektedir (Yediyıldız 2003: 182-184). Yukarıda gö-

5 Cihât, vakfın müderrislik, imamlık, hatiplik, müezzinlik, kayyumluk gibi başlıca gayesini tahakkuk ettiren hizmetler için kullanılan bir tabirdir. Bkz. Devellioğlu 1990: 142.

rüldüğü gibi bir dönem istisna olmak üzere Ömer Paşa Camii ve Medresesi Vakfı'nın idaresi bir kişi tarafından yürütülmüştür. Gerek bir kişinin gerekse iki kişinin vakıf idareciliğini yaptığı dönemlerde ücret olarak daima sekiz akçe yevmiye aldıkları görülmektedir.

1.1.2. Cami Görevlileri

1.1.2.1. İmam: Rişvanzade Seyyid Ömer Paşa'nın Behisni'de yaptırdığı camiye imam olarak Behisni naibi Seyyid Mehmed'in arzıyla Şubat/Mart 1788 (Cemaziyelevvel 1202)'de günlük yedi akçe ile Mehmed adında bir şahıs atanmıştır (VGMA, HD, No: 1074, s. 48).

Ömer Paşa Camii'nin imamet görevinin 1838 yılına kadar kimlere tevcih edildiğine dair herhangi bir bilgi veya belgeye rastlanmamıştır. Söz konusu imamet 1838 yılında Ömer Paşa Vakfı'ndan karşılanmak üzere günlük yedi akçe ile Mehmet Halife'ye tevcih edilmiştir (Arslan 2009: 89).

1.1.2.2. Hatib: Rişvanzade Ömer Paşa Camii'nin ilk hatibinin Hafız Seyyid Yusuf olduğu anlaşılmaktadır. Behisni naibi Seyyid Hacı Hıfzı'nın arzıyla Rişvanzade Seyyid Ömer Paşa Vakfı'ndan karşılanmak üzere günlük on akçe ile Ağustos/Eylül 1786 (Zilkade 1200)'da hitabet görevi Hafız Seyyid Yusuf'a tevcih edilmiştir (VGMA, HD, No. 1074, s. 47). İki yılı aşkın bir süre hatiplik görevinde bulunan Seyyid Hafız Yusuf'un bu görevi 1788 yılı sonlarına kadar sürdürdüğü ve bu görevde iken vefat ettiği anlaşılmaktadır (VGMA, HD, No. 1074, s. 48).

Seyyid Hafız Yusuf'un ölümüyle birlikte boş kalan Ömer Paşa Camii hatipliği Behisni naibi El-hac Mustafa'nın arzıyla Seyyid Mehmed'e Kasım/Aralık 1788 (Rebiyülevvel 1203)'de tevcih buyrulmuştur (VGMA, HD, No. 1074, s. 48). Seyyid Mehmed'in bu görevi ne zamana kadar sürdürdüğü tespit edilememiştir.

Ömer Paşa Camii'nin hatiplik görevinde 1838 yılına kadar kimlere tevcih edildiğine dair herhangi bir bilgi veya belgeye rastlanmamıştır. Söz konusu görevde 1838 yılında Ömer Paşa Vakfı'ndan karşılanmak üzere günlük on akçe ile Hüseyin Halife'nin bulunduğu ifade edilmektedir (Arslan 2009: 89).

1.1.2.3. Müezzin: Rişvanzade Ömer Paşa Camii'nin görevlilerinden birisi de müezzindir. Cami, 1876 yılında yapılmış ancak vakfiyesi ve muhasebe kayıtları bulunamadığı için kuruluş döneminde

diğer görevliler gibi müezzin hakkında da herhangi bir bilgi veya belgeye rastlanmamıştır. Ancak Şubat 1788 (Cemaziyelevvel 1202)'de Ömer Paşa Camii'ne müezzin olarak Abdurrahman adında bir şahsın Behisni naibi Seyyid Mehmed Emin'in arzıyla günlük altı akçe vazife ile atandığı anlaşılmaktadır (VGMA, HD, No. 1074, s. 48).

Bu ilk müezzinden sonra 1839 yılına kadar görev yapan müezzinler tespit edilememiştir. Hurûfât defterinde bulunan bir kayıta (VGMA, HD, No. 543, s. 51) Rişvanzade Seyyid Ömer Paşa Camii'nde yevmi altı akçe vazife ile günde beş vakit müezzinlik yapan Abdurrahman'ın öldüğü, boş kalan bu göreve küçük yaştaki oğlu Seyyid Mustafa'nın babasına ait beratla 12 Ocak 1839 (26 Şevval 1254) tarihinde atandığı ifade edilmektedir.

Ömer Paşa Camii müezzinliğini belli bir süre sürdüren Seyyid Mustafa kendi isteği ile bu görevi bırakmıştır. Onun yerine söz konusu göreve liyakatli bulunan Ahmed bin Hüseyin el-Hüsni'nin getirildiği anlaşılmaktadır. Ahmed bin Hüseyin el-Hüsni Ömer Paşa Camii'nde kanun ve nizamlar çerçevesinde müezzinlik görevini eksiksiz olarak yerine getireceğini ifade etmiştir. Bu hizmette herhangi bir kusur ve ihmalinin görülmesi durumunda bu görevin kendisinden alınıp başkasına verilmesi şartıyla atanması teklif edilmiştir. Bu şartla ruus kaleminden kendisine müezzinlik beratının verilmesi için talepte bulunulmuştur (BOA, EV. BKB., No. 60).

1.1.2.4. Loğkeş: Loğkeş, Türkçe "Loğ" ismi ile Farsça "çekmek" anlamına gelen "keş" fiilinden meydana gelen birleşik bir kelimedir. Loğ, toprak damlarda özellikle kış mevsiminde kar ve yağmur sularının damın tavanından akmasını önlemek için toprağı sıkıştırmak amacıyla çekilerek damda gezdirilen silindir şeklinde belirli bir ağırlığı olan taştır. Loğun her iki yanında bir oyuk bulunur ve bu oyuklara duruma göre ağaç veya demirden yapılmış birer kol takılır, bu kolların ucuna da bilek kalınlığındaki bir başka ağaç takılarak birleştirilir. Bazen de loğa takılan bu ağaç alete de kalın ve kısa bir urgan takılarak çekilir. Bu işleme "loğlamak", damda loğu çeken kişiye de "loğkeş" denilir (Yeni Tarama Sözlüğü 1983: 152; Türkçe Sözlük 1998: 1469).

Rişvanzade Seyyid Ömer Paşa'nın Behisni'de yaptırdığı caminin Şubat/Mart 1788 (Cemaziyelevvel 1202)'e kadar loğkeşinin olmadığı bu nedenle camiye bir loğkeş tayin edilmesi lüzumunun hâsıl olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu görev Kasım

adında bir şahsa dört akçe yevmiye ile 1788 yılının şubat/Mart ayında Behisni naibi Seyyid Mehmed'in arzıyla tevcih edilmiştir (VGMA, HD, No. 1074, s. 48).

Ömer Paşa Camii'ne atanan bu ilk loğkeşten sonra 1838 yılına kadar kimin bu göreve atandığına dair bilgiye gerek Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki defter ve belgelerde gerekse Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerde rastlanmamıştır. Ancak 1838 yılında Receb bin Kasım adlı bir şahsın loğkeşlik görevinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Rişvanzade Seyyid Ömer Paşa Camii'nde, yevmi dört akçe vazife ile loğkeşlik görevinde bulunan Receb bin Kasım'ın bu görevi kendi rızasıyla bıraktığı bildirilmiştir. Daha sonra bu göreve Ahmed Remzi bin Hüseyin Halife'nin atandığı Saltanat makamına sunulan 18 Aralık 1838 (1 şevval 1254) tarihli bir ilamda anlaşılmaktadır (BOA, EV. BKB., No. 61).

Rişvanzade Ömer Paşa Camii için bir loğkeş görevlendirildiğine göre caminin tavanının toprak dam olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle camiye atanan imam, hatib ve müezzin gibi görevlilerin yanısıra "loğkeş" de görevlendirilmiştir. Ayrıca loğkeşliğin sadece Ömer Paşa Camii'ne has olmadığı diğer camilerde de loğkeş görevlendirildiği görülmektedir. Mesela yine Behisni kazasının Kahta Mahallesi'nde Karagölmez Camii'ne 1826/1827 (1242) yılında loğkeş atandığı ifade edilmektedir (VGMA, HD, No. 542, s. 26).

1.1.2.5. Ferrâş: Ferrâş, Arapça bir kelime olup yarıcı, döşeyici, hizmetçi gibi anlamlara gelir. Terim olarak, cami, mescid ve imaret gibi müesseselerin temizliğini yapan ve halı, kilim, hasır gibi mefruşatı yayma hizmeti ile görevli olanlara denilir (Pakalın 1983: 608).

Ömer Paşa Camii'nin 1788 yılına kadar ferrâşı olmadığı anlaşılmaktadır. Bir ferrâşa ihtiyaç duyulması üzerine Hacı Mehmed adında bir şahıs, yevmi beş akçe vazife ile Behisni naibi Seyyid Mehmed Emin'in arzıyla şubat/Mart 1788 (Cemaziyelevvel 1202)'de atanmıştır (VGMA, HD, No. 1074, s. 48).

Ömer Paşa Camii'nde yukarıda belirtilen ilk ferrâştan sonra 1825 yılına kadar ferrâş görevinde bulunanlarla ilgili herhangi bir kayda rastlanmamıştır. 1825 yılı şubat/Mart (Receb 1240) ayına ait bir kayda göre (VGMA, HD, No. 542, s. 25) Ömer Paşa Camii'nde ferrâşlık görevinde bulunan Ali'nin çocuksuz olarak ölümü üzerine Behisni naibi Seyyid

Mehmed şerif'in arzıyla cami cemaatinden bu göreve layık görülen Mustafa yevmi beş akçe ile ferrâş olarak atanmıştır. Bu tarihten sonraki ferrâşlar hakkında bir bilgiye rastlanmamıştır.

1.1.3 Medrese Görevlileri

1.1.3.1. Müderris: Rişvanzade Ömer Paşa, Behisni kazasının Kahta Mahallesi'nde bir cami ve on bir hücre (derslik)den oluşan bir medrese yaptırmıştır. Ömer Paşa'nın kurduğu bu medresenin ilk dönemlerinde görev yapan müderrisleri hakkında henüz bir bilgiye rastlanmamıştır. Arşiv belgelerinde "bilâ berat ve ber-vech-i hasbi" Mustafa adında birinin müderris olduğu ve bu görevini 1832 yılı Mart ayında vefatına kadar sürdürdüğu ifade edilmektedir (VGMA, HD, No. 543, s. 50). Mustafa'nın ölümü üzerine boş kalan Ömer Paşa Medresesi müderrisliğine Behisnivî diğer Mustafa adında bir şahıs talip olmuş ve söz konusu görevin kendisine beratla verilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine Anadolu Muhasebesi Kalemı ve diğer ilgili kalemlerden sorulduğunda söz konusu müderrisliğin kimsenin uhdesinde olmadığı anlaşılmaması üzerine şeyhülislam Seyyid Abdulvahhab'ın işaretiyle adı geçen müderrislik diğer Mustafa Behisnivî'ye Mart 1832'de tevcih buyrulmuştur (VGMA, HD, No. 543, s. 50). Behisnivî diğer Mustafa'nın müderrislik görevini 1837 yılının Ağustos ayına kadar sürdürdüğu anlaşılmaktadır (BOA, Cevdet Maarif, No. 8029). Ayrıca Behisnivî diğer Mustafa'nın bu görevi ber-vech-i hasbi (hiç bir ücret almadan, Allah rızası için) yerine getirdiği de ifade edilmektedir (BOA, Cevdet Maarif, No. 8029). Behisnivî diğer Mustafa'nın çocuksuz olarak ölümü (bilâ veled fevt) üzerine söz konusu medresenin müderrislik kadrosu mahlûl⁶ kalmıştır.⁷ Bunun üzerine Behisnili Mehmed Arif Bey, şeyhülislam'ın da uygun

6 Mahlûl kelimesinin lügat anlamı sahipsiz kalan mal demektir. Hukuki terim olarak taşınmaz mallarda tasarruf hakkı sahibinin mirascı bırakmaksızın ölümü üzerine o taşınmaz malın sahipsiz kalması haline denir. Vakıfta mahlûliyet "mutasarrıfın intikal sahibi bırakmaksızın vefatından dolayı vakfı canibine rücu eden müstegallat-ı vakfiyedir" şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımlardan hareketle mahluliyet, devlete ait arazinin ve icareteynli vakıf taşınmaz mallarının mutasarrıflarının mirascı bırakmaksızın ölümü üzerine taşınmaz malların sahipsiz kalması halidir. Bu nevi sahipsiz kalan taşınmaz mallara da mahlûl denilir. (Güneri 1974: 21-23).

7 Vakıfla ilgili bu tür belgelerde geçen "bilâ veled fevt ve cihet-i mezkûr mahlûl" ibaresinden söz konusu dönemde müderrisliğin babadan oğula geçtiği anlaşılmaktadır. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde ölen müderrisin erkek evladının bulunmaması durumunda müderrislik görevinin başkasına tevcih edildiği anlaşılmaktadır.

görmesi halinde Ömer Paşa Medresesi'nin müderrisliğine talip olmuştur. Mehmed Arif Bey müderrislik görevini kanun ve nizamlar çerçevesinde eksiksiz olarak yerine getireceğini ifade etmiştir. Bu görevde herhangi bir kusur ve ihmalinin tespit edilmesi durumunda müderrisliğin kendisinden alınıp başkasına verilmesi şartıyla "ba-işaret-i aliye ve ba-ruus-ı hümayun" tevcih ve berat kaleminden gerekli olan beratın verilmesi hususunda gereğinin yapılması talep edilmiştir (BOA, Cevdet Maarif, No. 8029).

Behisnili Mehmed Arif Bey'in bu talebi 5 Ağustos 1837 tarihli bir ilamla Behisni naibi Ahmed Şükrü tarafından saltanat makamına bildirilmiştir. Ahmed Şükrü, ilamında Ömer Paşa Medresesi'nin müderrislik kadrosunun boş olduğunu belirttiikten sonra, ulemadan Behisnivî Mehmed Arif Efendi'nin söz konusu göreve ehil ve müstahak olduğunu ayrıca kendisinin çevresinde sevilen bir kişi olduğunun güvenilir şahısların verdikleri bilgilerden anlaşıldığını ifade etmiştir. Bu nedenle söz konusu boş kalan müderrislik görevinin Mehmed Arif Efendi'ye verilmesinin isabetli olacağını belirtmiştir (BOA, Cevdet Maarif, No. 8029).

Ahmed Şükrü'nün bu yazısından iki gün sonra 7 Ağustos 1837 tarihinde Behisnili Mehmet Arif Efendi'nin müderris olarak atanmasına ilişkin talebe olumlu cevap verilmiş ve Evkaf-ı Hümayun Nazırın'a buyruldu yazılmıştır. Evkaf-ı Hümayun Nazırın'ın arz ve ilamı üzerine 14 Ağustos 1837 tarihinde Mehmed Arif Bey'in söz konusu göreve atanması saltanat makamına arz edilmiştir (BOA, Cevdet Maarif, No. 8029).

Mehmed Arif Efendi'nin ölümünden sonra Ömer Paşa Medresesi müderrislik kadrosu boş kalmıştır. Mehmed Arif Efendi'nin erkek evladı da olmadığından söz konusu müderrisliğin başkasına geçmesi gerekiyordu. Mehmed oğlu Behisnivî Ali Avni Efendi arzuhal sunarak Behisni'de bulunan Rişvanzade Ömer Paşa Camii⁸ ve medresesinin müderrisi olan Mehmed Arif Efendi'nin çocuksuz olarak ölümünden dolayı müderrislik kadrosunun boş kaldığını, bu nedenle söz konusu müderrisliğin kendisine verilmesini istemiştir. Bu arada Ömer Paşa Medresesi öğrencilerinden Seyyid Musta-

fa oğlu Seyyid Süleyman ve Seyyid Mustafa oğlu Seyyid Ömer Ali Avni Efendi'nin bu göreve ehliyetli olduğunu bildirmişlerdir. Ancak Ali Avni Efendi'nin müderrisliğe atanması şeyhülislamın muvafakatına bağlı idi. Bu nedenle konu Şeyhülislam makamına havale edilmiştir. Şeyhülislam İsmet Beyzade Seyyid El-hac Ahmed Arif Hikmet Bey, Ali Avni Efendi'nin söz konusu müderrisliğe ehil ve layık olduğu konusunda olumlu görüş belirtmiştir. Bunun üzerine Ali Avni Efendi'ye padişah beratıyla söz konusu görevin verilmesi uygun görülmüştür (BOA, EV. MH., No. 446/63). Müderris atamasında medrese öğrencilerinin atanacak kişi hakkında görüş bildirmeleri de dikkate değer bir olgudur.

Araştırma konusu Ömer Paşa Medresesi'nin müderrisliğine Ali Avni Efendi'den sonra kimin atandığı kaynaklarda tespit edilememiştir.

2.Vakıf İdaresinin Bozulması

Bir vakıf mütevellisinin görevi; kendisine emanet edilmiş vakıf mirasının her türlü gasp ve tecavüze karşı bütünlüğünü korumak, bu mirası daima üretim yapacak halde bulundurmak ve onun gelirlerini arttırmaktan ibarettir. Her mütevellî, masrafları yönettiği vakıf tarafından karşılanan kuruluşlarda çalışan görevlileri, mesela bir cami söz konusu olduğu zaman imam ve vaizleri, bir tekke söz konusu olduğu zaman şeyh ve dervişleri, medresenin müderrisini veya mektebin muallimini denetlemek ve onların ücretlerini ödemek; kısaca vakfın akarlarıyla olduğu kadar vakıf personeliyle de alakalı bütün meselelerle meşgul olmak, vâkıfın şartlarının tatbikini ve kamu hizmetlerinin vakfiyenin muhtevasına uygun olarak yürütülmesini temin etmek vazifeleriyle de yükümlüdür (Yedi yıldız 2003: 181).

Mütevellilerin yukarıda sayılan hususlara her zaman riayet etmedikleri, zaman zaman idaresinden sorumlu oldukları vakfın gelirlerini vakfiyede belirtilen amaçlara uygun olmayan yerlere harcayarak israf ettikleri anlaşılmaktadır. Bahaeddin Yedi yıldız, 18. yüzyılda bu durumu gözlemleyen Murad-gea D'Ohsson'un görüşlerini şöyle nakletmektedir:

"Daima gelirler mutad masrafların üzerinde olduğundan fazla veya zevaid denilen gelir fazlası her vakfın hususi kasasını oluşturan ve dolap adını alan bu kasa, vakıflarda meydana gelecek umulmadık arızaların tamiri için tahsis edilmiş bahse konu tasarrufların mutemedi olan nazırın veya mütevellinin muhafazası altında kaldığından, bazı

8 Müderris Osmanlı Devleti'nde medrese ve camide öğrencilere ders veren hoca için kullanılan bir tabirdir. Önceleri sadece medreselerde ders veren müderrisler sonradan camilerde de ders vermeye başlamışlardı (Pakalın 1983: 598).

insafsız yöneticiler çok defa söz konusu fazlayı kendi hırs ve menfaatlerine göre kullanmaktaydılar” (Yediyıldız 2003: 194).

Vakıfların kötü duruma düşmeleri ve vakıf eserlerinin yok olmasının en önemli nedenlerinden biri vakıf mütevellilerinin ihmal ve ihaneti olarak ifade edilebilir. Vakıflar birer hükmi şahsiyettir, mümesillerle idare olunur ki bunlara “mütevelli” denir. Mütevelli bir şahıs olabileceği gibi birden fazla da olabilir. Vakıflar kamu malı olmaları sebebiyle mütevelliler üzerinde devletin murakabe hakkı vardır. Devlet bu hakkını istediği makam ve memur marifetiyle kullanır. Zaman zaman bu hak hâkimler, müfettişler ve bazı memurlar marifetiyle kullanılmış fakat süistimallere hıyanet ve tecavüzlere tamamen mani olunamamıştır. Özellikle 1737 lerden sonra bazı mütevellilerin idarelerinde emanet olan hayır kurumları ve fukaranın hakkı taalluk eden vakıfların varidatını kısmen kendi menfaatleri doğrultusunda harcamış, bu şekilde hırsızlık ve hıyanetlerini çeşitli hilelerle devletin kontrolünden gizlemeyi başarmışlardır. Bu yüzden birçok hayri kurum harap olmuştur. Bu kadarla da kalmamış vakfın akarlarını mülklerine geçirerek veya satarak ihanette bulunmuşlardır (Berki 1969: 336-337).

Mütevellilerin vakıf kaynaklarını istismarı nedeniyle vakıf gelirlerinin, vakfa ait binaların tamir ve restorasyonuna tahsis edilmiş hissesi o derece azalmıştır ki söz konusu binaların büyük bir kısmı yok olmaya terk edilmiştir. Osmanlı sultanları vakıflar üzerindeki denetim hakkına dayanarak, vakıfların durumunu yerinde kontrol ettirmek için hususi müfettişler göndermişlerdir. Ancak 18. yüzyıl boyunca bu konuda almış oldukları tedbirler istenilen neticeyi verememiştir (Yediyıldız 2003: 195).

Vakıfların maruz kaldığı istismarın sebeplerinden birisi de devlet adına yapılan denetim eksikliğidir. Vakıflar kamu yararına hizmet verdikleri için devletin vakıflar üzerinde denetim hakkı vardır. Devlet bu hakkını bağımsız ve sürekli bir teşkilatla yürütmüş ve muhtelif zamanlarda müfettiş veya diğer bir kısım memurlar vasıtasıyla bu yetkisini kullanmıştır. Nihayet yönetim ve denetim konusunda bir birlik temin etmek maksadıyla 1826 yılında “Evkaf Nezareti” kurulmuştur (Mustafa Nuri Paşa 1992: 285). Bütün vakıfların denetimi bu nezarete verilmiştir. Artık Evkaf Nezareti Ömer Paşa vakfı gibi mülhak vakıfların tek yetkili nazırı

olmuştur (Akgündüz 1996: 362). Ancak Evkaf Nezareti'nin kurulduğu andan itibaren düzenli ve bağımsız bir teşkilatla yönetilememesi, gerek Evkaf Nezareti'nin gerek memurlarının şehir, kasaba ve köylerde kurulmuş olan vakıflar ile ilgili görevlerini yapmaması sonucunda bu vakıflarda istismar ve ihanetin sürmesine imkân vermişlerdir. Vakıflar tarafından tayin olunan nazırlar da ahlak bakımından mütevellilerle aynı seviyede bulduklarından bunlar, nezaretleri altında bulunan vakıfların muhafazası konusunda bekleneni sağlayamamıştır (Berki 1969: 337-338).

18. yüzyılda vakıfların istismarına en çarpıcı örneklerden birisi Rişvanzade Ömer Paşa'nın Behisni'deki vakfıdır. Ömer Paşa'nın Behisni kazasının Kahta Mahallesi'nde 1786 yılında yaptırdığı cami, medrese ve bunların giderlerini karşılamak üzere vakfettiği Behisni Çarşısı'ndaki on bir adet dükkanın belli bir süre sonra vakıf mütevellileri tarafından istismar edilmeye başlandığı görülmektedir. Söz konusu vakfa ait on bir dükkanın gelirlerinin vakıf mütevellileri tarafından alındığı, cami ve medreseye hiçbir harcama ve bakım yapılmadığı, bu yüzden caminin zamanla bakımsızlıktan yıkılmaya yüz tuttuğu ve ibadet yapılamaz hale geldiği; medresenin de aynı şekilde ders yapılamaz hale geldiği anlaşılmaktadır.⁹

Rişvanzadelerden Behisnili Ali Beyzade Murtaza'nın saltanata sunduğu 15 Mart 1873 (15 Muharrem 1290) tarihli arzda da, Behisni kasabasının Kahta Mahallesi'nde atası Rişvanzade Ömer Paşa'nın 1786 tarihinde oğlu Mehmed Bey adına yaptırdığı cami-i şerif ile medresesinin yıkılmaya yüz tuttuğunu, caminin namaz kılınmaz ve medresede de ilim yapılamaz bir durumda olduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra bu cami ve medreseye merbut ve meşrut on bir adet dükkanın gelir ve fazlasının uhdesinde olduğunu iddia eden Behisni Müftüsü Ali Efendi'nin, yirmi yıldan beri binaların tamirat ve muhafazasına bakmayarak vakfın gelirinin tamamını zimmetine geçirdiğini iddia etmiştir. Adı geçen vakfın idaresi Müftü Ali Efendi'nin

9 BOA, EV. MKT., No. 677/57; BOA, EV. MKT., No. 677/58; BOA, EV. MKT., No. 677/81. “Behisni kasabasında Kahta mahallesinde Rişvanzade Ömer paşa mahdumu Mehmed Paşa'nın ihya-kerdesi olan cami-i şerif ile talebe-i uluma mahsus on bir bab hücre müşerref-i harab olduğu misillü cami-i şerif-i mezkurede dahi eday-ı salat-ı mefruze olunmadığından ve fazla-i vakf ise muhtel olub fakat tevliyet iddasıyla Mufti Ali Efendi hasılat-ı vakfi ekl etmekte bulunduğundan vakf-ı mezburun gadrdan vikayesiyle ...”

uhdesinde kaldığı sürece söz konusu binaların tamamen yok olacağını, böyle bir hayratın adı ve sanının kalmayacağını belirtip bu konuda gerekli tedbirlerin alınmasını talep etmiştir (BOA, EV. MKT., No. 677/57).

Ali Beyzade Murtaza, Hazine-i Evkaf-ı Hümayun'dan Ömer Paşa Vakfı'nın şartları ve cihâtına bakılması, yapılacak inceleme sonucunda Ali Efendi'nin söz konusu vakfın mütevellisi olduğuna dair kayıt bulunduğu takdirde mahalli hükümetin gözetiminde kendisinin cami ve medresenin tamir ve bakımını yaptırması ve medresenin müderrisiyle sair görevlilerinin görevlerinin başına getirilmesini talep etmiştir. Ancak Behisni Müftüsü Ali Efendi'nin Ömer Paşa Vakfı'nın mütevellisi olduğuna dair herhangi bir kayda ve belgeye rastlanmazsa söz konusu vakfın Ali Efendi'nin istismarından kurtararak koruma altına alınması, gereğinin yerine getirilmesi için de Malatya mutasarrıflığı ile Evkaf muhasebesine birer emirname gönderilmesi istenmiştir. Ali Beyzade Murtaza'nın bu talebi 25 Mart 1873 tarihinde işleme alınarak gereğinin yapılması için durumun Cihât Kaleminden sorulmasına karar verilmiş, 31 Mart 1873 tarihli yazıda kayıtlarda yapılan inceleme sonucunda Ömer Paşa Vakfı'nın vakfiyesine dair kayıt bulunmadığından hayrat ile ilgili vâkıfın şartlarının mahiyeti hakkında bilgi edinilemediği belirtilmiştir (BOA, EV. MKT., No. 677/57).

Behisni Müftüsü Ali Efendi'nin Ömer Paşa vakfıyla ilgisinin tam olarak tespit edilemediği 1873 yılında vakfın idaresinin halen yevmi 8 akçe ile Ali Tevfik'in uhdesinde olduğu anlaşılmaktadır. Ancak vakfın muhasebesi ve vakfiyesine dair herhangi bir kayda rastlanmadığı Cihât Kaleminden derkenarından anlaşılmıştır. Bu tür mülhak vakıfların bünyesinde bulunan binaların tamiratının vakıfların gelirlerinin fazlasından karşılanmasının esas olduğunu, bu nedenle mezkûr vakfın yıllık gelirinin kaç kuruş olduğu ve bu ana kadar meydana gelen fazlasının ne kadar olduğunun araştırılması istenmiştir. Ömer Paşa Camii ve medresesi hücrelerinin onarılmayı gerektiren yerlerinin maliyetinin de tespiti gerekmektedir. Ayrıca Ömer Paşa Vakfı'nın muhasebesinin neden bu güne kadar görülmediğinin araştırılarak mazbatayla bildirilmesi, hesaplarının çıkarılarak hazineye gönderilmesi ve vakfın durumu açıklığa kavuşturuluncaya kadar fazlasının kimseye verilmemesi talep edilmiştir (BOA, EV. MKT., No. 677/58; BOA, EV. MKT., No. 625/20). Bunun üzerine söz konusu vakfın durumunun net-

leştirilmesi amacıyla mahallinde araştırmaların yapılması için Diyarbekir Valiliği ile Mamuratülaziz Evkaf Muhasebeciliği'ne¹⁰ yazı yazılması için 7 Mayıs 1873 tarihinde Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne arz gönderilmiştir (BOA, EV. MKT., No. 677/58). Ancak Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nce yapılan araştırma sonucunda vakfın vakfiyesi ve hesap defterleri bulunmadığı için daha öncesine ait herhangi bir bilgiye ulaşılamadığı belirtilmiştir.

Bununla birlikte kaynaklardaki bilgilerden Ali Beyzade Murtaza'nın bu girişiminin sonuç verdiği, cami ve medresede gerekli onarımların yapıldığı anlaşılmaktadır. Zira 1894 yılında Ömer Paşa Camii'nin minaresi ile birlikte mevcudiyetini koruduğu ve ibadete açık olduğu ifade edilmektedir.¹¹ Aynı şekilde Ömer Paşa Medresesi'nin 1894 yılında "Ömer Paşa Mekteb-i İbtidaiyesi" olarak eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürdüğü ve bu tarihte otuz bir adet talebesinin olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır.¹²

Aşağı şehir olarak da adlandırılan Behisni'de yaptığımız saha araştırmasında Rışvanzade Ömer Paşa Medresesi'nin yeri tarafımızdan tespit edilmiştir. Osmanlı döneminde Behisni'de bulunduğu ifade edilen medreselerden birisi Bekir Bey Medresesi¹³ bir diğeri de Rışvanzade Ömer Paşa Medresesi'dir. Günümüzde sadece temel kalıntıları bulunan Ömer Paşa Medresesi Behisni kazasının Kahta Mahallesi'nde mevcut ve halen ibadete açık olan Kurşunlu Camii'nin doğusunda (hemen alt tarafında) ve bugün sadece minaresi ayakta kalabilen Tahtalı Oba Camii'nin batısında yer almaktadır. Başka bir ifade ile Kurşunlu Camii ile Tahtalı Oba Camii arasında bulunmaktadır. (Bkz. kroki).

Behisni tarihi hakkında bilgi sahibi olan Seydi Vakkas İslamoğlu, günümüzde Ali Paşa Camii olarak bilinen caminin (Önder 2010: 21) aslında Rışvanzade Ömer Paşa Camii olduğunu ve bu caminin 70 yıl öncesine kadar ayakta olduğunu ifade etmiştir.¹⁴

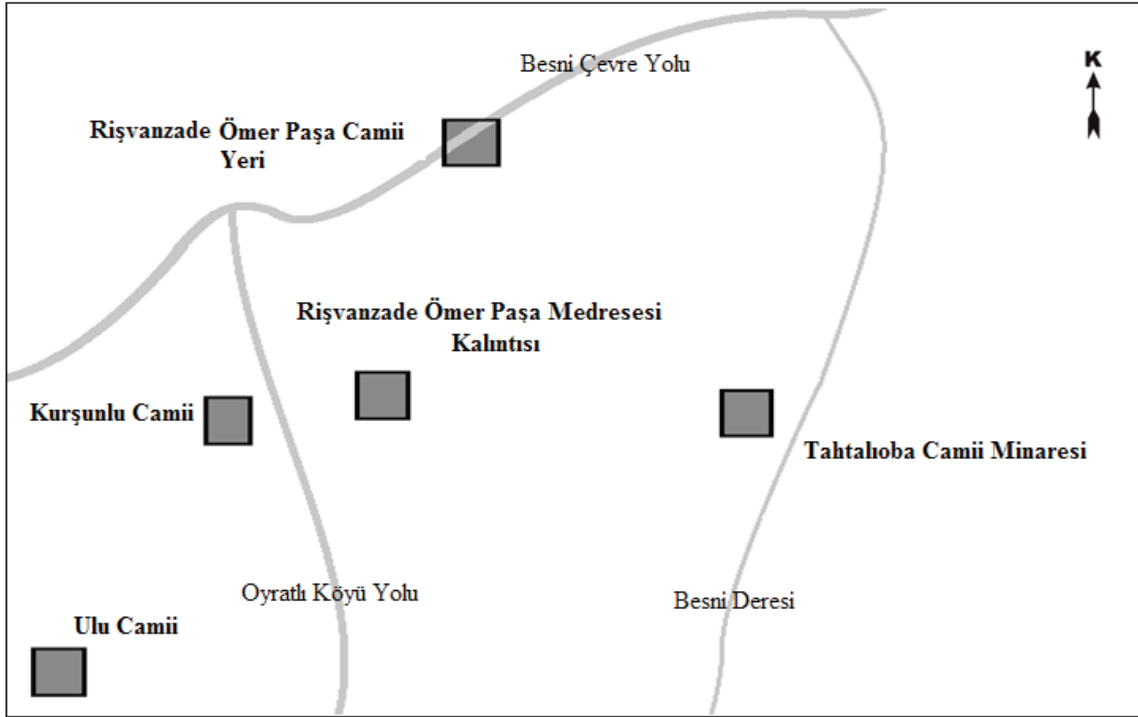
10 Behisni'de bulunan Rışvanzade Ömer Paşa Vakfı ile ilgili hususun Diyarbekir Valiliği'nden sorulmasının nedeni o dönemde Behisni kazasının Diyarbekir Vilayeti'ne bağlı olmasındandır (BOA, DH. MKT., No. 1474/107).

11 1312 Senesi Mamuratülaziz Vilayeti Salnamesi, Nüfus Nezareti Kısmı, s. 10.

12 1312 Senesi Mamuratülaziz Vilayeti Salnamesi, Nüfus Nezareti Kısmı, s. 19.

13 Behisni Şer'îye Sicili, No. 190, s. 152, hk. 56; s. 159, hk. 73.

14 1938 Behisni doğumlu Seydi Vakkas İslamoğlu ile birlikte eski Behisni'de Haziran 2013'te yaptığımız saha araştırması sırasında anlattıkları bilgiler doğrultusunda bu tespitler yapılmıştır.

Bugün harabesi dahi mevcut olmayan caminin yukarıda bahsi geçen Ömer Paşa Medresesi'nin kuzeyinde, bugünkü Behisni ilçesi Çevre (Adıyaman-Gaziantep) yolunun altında kaldığı tahmin edilmektedir. (bk. kroki).

Ömer Paşa'nın cami ve medreseye vakfettiğı on bir adet dükkândan günümüzde herhangi bir iz kalmamıştır. Belgelerde söz konusu dükkânların Behisni çarşısında olduğu, bahsedilen çarşının bugün sadece minaresi ayakta kalabilen Ulu Camii ile Bekir Bey hamamının bulunduğu alanda olduğu bilinmektedir (bk. kroki).

Behisni'nin Kahta Mahallesi'nde Ömer Paşa Camii ve Medresesi'nin bulunduğu alanın krokisi

Sonuç

Rişvanzade Ömer Paşa uzun süre Malatya mutasarrıflığında bulunmuş, iki yıla yakın (1783-1785) bir süre de Maraş valiliğı yapmıştır. Ömer Paşa gerek Rişvan Aşireti'nin beyi olarak, gerekse uzun yıllar yaptığı Malatya mutasarrıflığı sayesinde Malatya ve çevresindeki mukataaları tasarruf etmiş ve epeyce mal varlığına sahip olmuştur. Ömer Paşa'nın sahip olduğu bu servetin bir kısmını hayır işlerine harcadığı görülmektedir. Kendisi diğeri Rişvan beyleri gibi Behisni kazasını bilhassa yaz aylarında dinlenme yeri olarak seçmiştir. Ömer Paşa

Behisni'de bir cami ve on bir hücreden oluşan bir medrese yaptırmış, bu hayri kurumların ilelebet hizmet vermeleri için de Behisni'de bir vakıf kurarak bu vakıf bünyesine aldığı cami ve medreseye Behisni Çarşısı'nda bulunan on bir adet dükkân bağışlamıştır.

Ömer Paşa'nın ölümünden (1791) sonra, vakfın istismar edilmeye başlandığı, vakfiyesinin kaybolduğı ve gelir-gider hesaplarının tutulmadığı veya bunların yok edildiğı anlaşılmaktadır. Zira 1839 yılına gelindiğinde vakfa ait hiç bir belgenin olmadığı görülmüştür.

Ömer Paşa'nın vakfettiğı on bir adet dükkânın gelirleri vakfın mütevellisi tarafından alınmış ve çoğunlukla cami ve medreseye herhangi bir harcama yapılmamıştır. Zaten müderrislerin hiç bir ücret talep etmeden (ber-vech-i hasbi) görevlerini yaptıkları ifade edilmektedir. Cami ve medrese binalarına bakım ve onarım yapılmadığı için belli bir süre sonra caminin namaz kılınamaz, medresenin de yıkılmaya yüz tutup ders yapılamaz harap bir hale geldiğı anlaşılmaktadır.

Vakıfların bu istismardan kurtarılması ve tek bir çatı altında toplanması amacıyla Evkaf-ı Hümayun Nezareti kurulmuş ve diğeri vakıflar gibi Ömer Paşa'nın Behisni'deki bu vakfı da bu kuruma bağlanmıştır. Ancak ne yazık ki vakfın gelirlerinin yine

vakıf yöneticileri tarafından alınarak zimmetlerine geçirildiği görülmektedir. Üstelik vakıf mütevellisi olduğu iddiasıyla vakıf gelirlerini yirmi yıl boyunca (1853-1873) zimmetine geçirerek cami ve medreseye bir kuruş harcama yapmayan ve bunun sonucunda cami ve medreseyi hizmet veremez duruma düşürenlerden birisinin Behisni müftüsü olması düşündürücüdür.

Rişvanzadelerden Behisnili Ali Bey'in oğlu Murtaza'nın, Ömer Paşa camii ve medresesinin bakım ve onarıma ihtiyaç duyduklarını, onarımları yapılmadığı takdirde bunların yok olacağı şeklindeki tespitinde haklı çıktığı görülmektedir. Zira cami ve medrese için 1873'te dikkat çekilen bu durum ne yazık ki çok uzun sürmemiştir. Günümüzde camiden eser kalmamış, medresenin ise yıkıntılarında bir kaç taş kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin birçok şehrinde korunduğu ve istismara meydan verildiği için altı yüz yıldır ayakta dimdik duran ve hâlâ

görevini yerine getiren vakıf eserleri varken 1786 yılında yaptırılan bu eserlerin yüz yıl sonra yıkılmaya yüz tutması ve günümüze gelememesi vakıf yöneticilerinin bu hayri vakıfları nasıl istismar ettiklerinin açık bir göstergesidir. Burada bir hususu belirtmekte yarar vardır. Ömer Paşa'nın yaptırdığı bu eserlerin çatısının toprak dam olması da çabuk yıkılmalarında bir etken olabilir. Ancak bu hayrata tahsis ettiği on bir adet dükkânın gelirlerinin personel giderlerinden artan miktarı her hâlükârda bu cami ve medresenin tamir ve bakımına yetecek miktarda olmalıdır.

Vakıf gelirlerinin mütevellilerince zimmetlerine geçirilmesi sonucunda görevli maaşlarının ödenmemesi, cami ve medresenin bakımsızlıktan yıkılmaya yüz tutması bir kısım vakıf görevlilerinin görevden ayrılmalarına neden olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Cevdet Dahiliye, No. 12546-I, 12546-IV.

Cevdet Maarif, No. 8029.

Cevdet Maliye, No. 2415, 10574.

Cevdet Zaptiye, No. 4301, 4329.

DH. MKT., No. 1474/107.

EV. BKB., No. 197/40, 60, 61.

EV. MKT., No. 625/20, 677/57, 677/58, 677/81, 1191/121.

EV. MH., No. 446/63.

EV. THR., No. 100.

Maliyeden Müdevver Defterler, No. 9720.

Maraş Ahkâm Defteri, No. 2.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

Hurufat Defterleri, No. 542, 543, 1074.

Milli Kütüphane

Behisni şer'ıye Sicili, No. 190.

Salnameler

1312 Senesi Mamüratülaziz Vilayeti Salnamesi, Nüfus Nezareti Kısmı.

2. Araştırma ve İncelemeler

Akgündüz, A. (1996). *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Arslan, R. (2009). *XIX. Yüzyılda Hısnımansûr, Behisni, Gerger Ve Kâhta'nın Sosyal ve İktisadî Durumu*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı / İktisat Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sivas.

Berki, A. H. (1969). "Vakıflar ve Vakıfların Maruz kaldığı Tecavüz ve İhmaller", *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, 1969/1 (8). 335-340

Berki, ř. (1969). "Vakfın Mahiyeti", *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, 1969 /1 (8), 1-7.

Devellioğlu, F. (1990). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Güler, M. (2002). *Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları (XVI.-XVII. Yüzyıllar)*, İstanbul, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları.

Güneri, H. (1976). "Vakıflarda Metrukiyet ve Mahlûliyet Müesseselerinin Hukuki Mahiyeti ve Bunlarla İlgili Mevzuat Hükümleri", *Vakıflar Dergisi*, 11, 19-24.

İslamoğlu, Seydi Vakkas, 1938 Besni doğumlu, Görüşme Tarihi Haziran 2013.

Köprülü, F. (1938). "Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti", *Vakıflar Dergisi*, 1, 1-6.

Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Madenleri 1776-1794 Tarihli Maden Emni Defteri, (1997). (Haz. Hasan Yüksel) Sivas: Dilek Matbaacılık.

Mustafa Nuri Paşa. (1992). *Netayic ül Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, (3-4) (sad. Neşet Çağatay), Ankara: TTK Basımevi.

Önder, ř. (2010). *Besni, Azimşehir Besni*, Besni Ekspres Yayınları.

Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II- III, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.

Söylemez, F. (2007). *Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi-Rişvan Aşireti Örneği*, İstanbul, Kitabevi Yayınları.

Söylemez, F. (2011). "Malatya Mutasarrıfı Rişvanzade Ömer Paşa'nın Muhallefati", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 27, 165-194.

şemseddin S. (1989). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul, Enderun Yayınları.

Türkçe Sözlük (1998). Ankara, TDK Yayınları.

Yazım Kılavuzu, (2012). Ankara, TDK Yayınları.

Yediylıldız, B. (1986). "Vakıf" *İslâm Ansiklopedisi*, 13, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi. 153-172.

Yediylıldız, B. (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara, TTK Basımevi.

Arşiv Belgelerinin Işığında İstanbul Şâzelî Tekkelerinin Tarihi

Fatih Köse*

Öz

Bu çalışmada Osmanlı arşiv belgelerine göre İstanbul'da Kuzey Afrika kökenli Şâzelî tarikatına bağlı olarak tesis edilen üç tekkenin tarihi ele alınmaktadır. İlk tekke, 18. yüzyılın sonlarına doğru Unkapanı'nda, hemen ardından ikincisi, Alibeyköy'de; üçüncü ve de sonuncusu olan Ertuğrul Tekkesi ise II. Abdülhamîd döneminde Beşiktaş'ta tesis edilmiştir. Tarihî yarımada kurulmuş olan Unkapanı'ndaki dergâh İstanbul'da Şâzelî Tarikatı'nın âsitânesi konumundaydı. Eyüp Alibeyköy'deki tekke ise şehir merkezinin dışında inşa edilmişti. Yine şehrin merkezine uzak bir bölgede, Beşiktaş'ta kurulan Ertuğrul Tekkesi ise söz konusu tarikata ait tekkeler arasında en meşhur olanıydı. Tekkelerin hepsi de İstanbul'un Avrupa yakasında yer almaktadır. Bu makalede yukarıda adı geçen üç tekkenin, kuruluşundan günümüze değin geçirmiş olduğu inşaat, tamirat ve yenileme süreçleri başta olmak üzere arşiv belgelerine dayalı olarak diğer tarihî hususiyetleri hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Osmanlı, Şâzeliyye, Tarikat, Tekke.

The History of the Şâzelî Tekke in Istanbul According to Archival Material

Abstract

This paper discusses the history of three sufi lodges in Istanbul belonging to the North-African Shadhili sect based on Ottoman archival material. The first lodge was founded in Unkapanı in the late 18th century, subsequently the second one in Alibeyköy, and the third and last, the Ertuğrul lodge was established during the reign of Sultan Abdülhamid II in Beşiktaş. The lodge in Unkapanı founded in the historical peninsula functioned as center of Shadhili sect in Istanbul. The one in Alibeyköy was built outside the city. Finally, the lodge in Beşiktaş, although it was also founded far away from the city, it became the most famous among them. Remarkably, all of them are located in the European side of Istanbul. In this study we trace the building, maintenance and restoration phases of these lodges since their foundation.

Key Words: Istanbul, Ottoman, Shadhiliyya, Religious sect, Dervish lodge

* Yrd.Doç.Dr. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Öğretim Üyesi; fatihkose77@yahoo.com

Giriş

Şâzelî (Şâzeliyye) tarîkatı Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî (ö. 656/1258) tarafından Tunus'ta kurulmuştur. Tarîkatın kurucusunun tam adı *Ali bin Abdullah bin Abdülcebbâr*'dır. Tunus yakınlarında Şâzil köyünde doğmuştur. İlim tahsil etmek için Mısır'a gitmiştir. Tarîkat, Mısır'da, İskenderiye'de büyük bir gelişme göstermiş ve buradan dünyanın birçok yerine yayılmıştır. Bu yerler arasında öncelikle Kuzey Afrika, zaman içinde ise Suriye başta olmak üzere Arap dünyası, Hint alt kıtası, Malezya ve Endonezya, Anadolu ve Balkanlar, Amerika ve birçok Avrupa ülkesi bulunmaktadır. Şâzelî tarîkatı, mevcut bilgilere göre Anadolu'ya ilk kez 16. yüzyılın başlarında tarîkatın *Meymûniyye* kolunun kurucusu *Ali bin Meymûn* tarafından getirilmiştir. Ali bin Meymûn hayatının son döneminde altı yıl Bursa'da yaşamıştır. Sultan II. Selim döneminde tarîkatın *Bekriyye* kolunun kurucusu *Ebu'l-Mekârim el-Bekrî* İstanbul'a gelmiş ve sultan-dan destek görmüştür (Özel 2010: 387; Kara 2012: 145). Bu dönemde İstanbul'da herhangi bir Şâzelî tekkesinin kurulup kurulmadığı yönünde bir bilgi bulunmamaktadır.

Şeyh Muhammed Zâfir Efendi (ö. 2 Receb 1321/ 24 Eylül 1903 Cuma, Regâib gecesi)'nin kardeşi Şeyh Hamza Efendi, Sultan Abdülaziz döneminde İstanbul'a gelmiş ve Pertevniyâl Vâlide Sultan'ın iltifâtını kazanmıştır. Vâlide Sultan kendisine intisâb etmek arzusunu belirtince, Hamza Efendi Vâlide Sultan'a "Efendim, büyük birâderim ehl-i kemâldir, fakire müsaade buyurunuz, gideyim onu getireyim" demiş ve 1287/1870 senesinde Şeyh Muhammed Zâfir Efendi İstanbul'a davet edilmiştir. Şeyh Muhammed Zâfir Efendi İstanbul'a geldikten sonra Unkapanı civârında Üç Mihraplı Câmii yakınında bir ev kiralamış ve üç sene burada kalmıştır. Burada sohbetlerine başladıktan bir süre sonra Şehzâde Abdülhâmid'in şeyhe intisâb ettiği ve buraya sıkça gelip gittiği rivâyet edilmektedir. Daha sonra Şeyh, Medine'ye gitmiş, şehzâdeliği döneminde sohbetinde bulunan II. Abdülhamîd pâdişâh olduğunda şeyhi İstanbul'a davet etmiştir. Şeyh, vefat edene kadar İstanbul'da yaşamıştır. Vefatından sonra yerine oğlu İbrahim Efendi post-nişîn olmuştur (Osmanzâde Hüseyin Vassaf 2006: I, 308-309).

Şâzelîliğin İstanbul tarîkat kültüründe en bilinen yönü ve katkısı, Ali eş-Şâzelî'nin kahveci esnafının

pîri olarak kabul edilmesinden dolayı bu tarîkata bağlı tekkelerde olduğu gibi diğer tarîkatlara mensup birçok tekkenin kahve ocağında da Ali eş-Şâzelî'nin adının yazılı olduğu bir hat levhasının bulunmasıydı (Tanman 1994: 140).

Şâzelî tekkelerinde zikir ise (devran) ve kıyami (ayakta) tarzda yapılmaktaydı. Zikir sırasında vurmali sazlar kullanılır ve "Şâzelî şugulleri" denilen Arapça güfteli ilahiler okunurdu. "Salât-ı Meşîşiyeye" adlı salât-ı şerif ve "Delâilü'l-Hayrât" adlı evrâd (Halk arasında Delâil-i Şerif diye tanınan salavât-ı şerife mecmuası) dervişler tarafından sıkça okunurdu. Bu eserler bu tarîkatın dışında bütün Müslümanlar tarafından da çok itibar görmüş ve birçok vesileyle belli zamanlarda okunmuştur (İnançer 1994: 140-141).

1- Unkapanı Şâzelî Tekkesi

Kaynaklarda tekkenin yeri "Kapan-ı Dakik (Un kapanı) civârında Yeşil Tulumba cihetindeki Şâzelî Dergâhı" (BOA, İ.DH. 955/75530), "Kapan-ı Dakik dâhilinde kâin" (BOA, MVL. 514/45), "... Cizyedar Kara Mehmed ve İbni Meddas mahalleleri arasında bulunan Balmumcu Tekyesi demekle mâ'rûf Şâzelî dergâhı" (BOA, C.EV. 14450), "İstanbul hisnı ebvâbindan (kale kapılarından) Kapan-ı Dakik Kapısı dâhilinde Salih Paşa Çeşmesi yakınında Cizyedar Kara Mehmed ve İbni Meddas Mahalleleri'nin meyanında (ortasında) bulunan mescid ve zâviye" (BOA, C.EV. 14450), şeklinde tanımlanmaktadır.

Günümüzde câmi olarak kullanılan tekke, Fatih İlçesi, Unkapanı kavşağında, Haraççı Kara Mehmet Mahallesi'nde, Yeşiltulumba Caddesi, Cemalettin Efendi Sokağı ile Bostan Sokağı (Bostan Hamamı Sokağı)'nın kavşağında 1019 ada, 53 parselde yer almaktadır. (Özdamar 2007: 156; Tanman 1994: 138).

Tekkenin kurucusu Hacı Ahmed Ağa'dır. 9 Rebiülahir 1208/ 5 Kasım 1793 tarihinde vakfiyesi hazırlanmıştır (VGMA, Tekâyâ ve Zevâyâ Defteri, no: 109, s. 2, sıra 15). Bu tarihe göre bu tekke, İstanbul'da kurulan ilk Şâzelî Tekkesi'dir. Bu tarihten kısa bir süre sonra da Alibeyköy'deki Şâzelî Tekkesi kurulmuştur.

1228/1813 senesinde, Hacı Ahmed Efendi ibn Halil'in binâ ve ihyâ ettiği tekkenin şeyhi ve vakfının mütevellisi olup vakfın tevliyetine evlâd-ı vâkıfdan mutasarrıf olan Mehmed Salih Efendi bilâ veled fevt olup (hiç çocuğu olmadan vefat edip) vakfiyeye göre şeyhlik Seyyid Ahmed Efendi'ye geçmişti.

Mescidi ve zâviyeyi vakfeden Ahmed Ağa ibn Halil bin Receb, vakfın tevliyetini hayatta olduğu süreçte evvelâ kendine tayin ve şart etmişti. Vefatından sonra ise mutlaka evlâd-ı evlâd-ı evlâdının batnen ba'de batnin sinnen (yaşça) ekber ve erşedine meşruta kılmış ve evlâd-ı vâkif münkarız olduğu zaman vâkifın kardeşi oğlu Mehmed Ağa ibn Halil'e sonra onun da aynı şekilde mutlaka evlâd-ı evlâd-ı evlâdının batnen ba'de batnin sinnen ekber ve erşedine meşruta kılmış ve onlarında soyunun kesilmesi durumunda (ba'de inkırazuhum) zâviyede postnişîn-i irşad bulunan şeyhe meşruta kılmıştı. Durum böyle iken Mehmed Salih Efendi vefat etmiş evlâd-ı vâkif ve kardeşi müteveffa Mehmed Ağa'nın oğulları (evlâdı) dahi tamamen münkarız olmuş (soyları kesilmiş) bulunduğundan zâviyenin tevliyeti postnişîn-i meşihat bulunanlara meşruta olunmuştu. Tevliyet ve meşihat 1228/1813 senesinde dilekçe veren Şeyh Seyyid Ahmed Efendi ibn Mustafa Efendi'ye intikal etmişti. Şeyh Seyyid Ahmed Efendi'nin meşihata ve tevliyete hakkı (istihkakı) olduğu Seyyid Hüseyin Efendi ibn Seyyid Hasan, Mustafa Efendi ibn Hacı Ali, Hafız Mehmed Said Efendi ibn Hafız Mustafa, Seyyid Mustafa Tahir Efendi ibn Seyyid İbrahim Efendi ve İbrahim Bey Efendi'nin haberleriyle açıklık kazanmış ve tahakkuk etmiştir. Şeyh Ahmed Efendi vakfiye gereği meşihatın kendisine tevcih edilmesini, kendisine "berât-ı şerîf-i âlişân"ın sadaka ve ihsan buyrulmasını istemektedir. Bu durum İstanbul Bâb Muhasebesi'nden pâdişâha bildirilmiştir (huzur-ı âlîlerine i'lâm olunmuştu) (BOA, C.EV. 28364).

1231/1815-16 senesinde Şeyh Ahmed Efendi'nin hacca giderken yolda vefat etmesi üzerine Şeyh Hafız Hüseyin Efendi bir arzuhal (dilekçe) yazmıştı. Dilekçede, tekkeye verilmekte olan pirincin eskisi gibi (tekkeye günlük 3 vukiyye piriñç (erz) verilmekteydi) Filibe Nazırları tarafından verilmeye devam etmesini, bunun için kendisine yeniden bir kıta berat-ı şerîf-i alişân, sadaka ve ihsan buyrulmasını istemektedir. Nitekim 1224/1809-10 senesi Zilkade/Aralık-Ocak ayında verilen berat-ı şerifte pirincin bedelinin verildiğini görmekteyiz. Bu konuda iki yıl sonra 1226/1811 senesi Cemaziyelevvel/Haziran gurrasinde Filibe Nazırı'na hitaben bir emr-i şerîf verilmişti (BOA, C.EV. 28177). Buna göre tekkedeki fakirlerin ve dervişlerin taamiyeleri için Filibe Nazırı tarafından aynen (mal olarak) verilmek üzere günlük 3 vukiyye piriñç tevcih edilmiş ve berat verilmişti. Ancak piriñç aynen verilmeyip bedel-i i'tâsı (nakdî) verilmek istenmekteydi. Bu

yüzden dönemin postnişîni Şeyh Ahmed Efendi pirincin aynen verilmesi için bir kıta ferman-ı âlî çıkarılmasını istemişti (BOA, C.EV. 25790). 1241/1825-26 senesinde tekkeye yine eskiden olduğu gibi günlük 3 vukiyye piriñç verilmekteydi (BOA, C.EV. 30964).¹

1247/1832 senesi Ramazan/Şubat-Mart ayında Şeyh Abdürrezzak Efendi vefat etmiş ve bunun üzerine şeyhin küçük oğlu (sulbî-i sağır) Seyyid Mehmed Nureddin Efendi şeyhliğin ve tevliyetin kendisine verilmesi için arzuhal yazmıştır. Fakat Mehmed Nureddin Efendi henüz çok küçük yaştadır ve bu görevi yerine getirecek güce sahip değildir. Bu durumda, Seyyid Mehmed Nureddin Efendi'nin büyüüp görevi yerine getirecek yaşa ve yetkinliğe sahip olana kadar (kesb-i kudret edinceye değin) yerine merhûm babası Abdürrezzak Efendi'nin halifelerinden bu görevi hakkıyla yerine getirebileceği düşünülen Seyyid Mehmed Kâmil halife ibn Hacı Mustafa vekil tayin edilmiştir. Hacı Mustafa Efendi'nin oğlu olan Seyyid Mehmed Kâmil Efendi'nin vekâlete ehil ve muktedir olduğuna dönemin bir çok şeyhi şahitlik etmiş ve haber vermişlerdi. Bu şeyhler ve şeyhlik yaptıkları tekkeler şunlardı: Tahir Ağa Tekkesi şeyhi Mehmed Tefvik Efendi, Emir Ahmed Buharî Tekkesi şeyhi Mehmed Mesud Efendi, Helvâyî Tekkesi şeyhi Hasan Efendi, Gürcü Şeyhi Ali Efendi, Kubbe Tekkesi şeyhi Seyyid Ahmed Efendi, Niyazî Tekkesi şeyhi Hacı Ali Efendi ve Şeyh Abdülhalim Efendi. Böylece Seyyid Mehmed Kâmil Efendi tekkede vekil ve nâib olmuştu (BOA, C.EV. 14450).

1253/1837-38 senesinde tekkenin postnişîni Seyyid Hâfız Hüseyin Efendi, tekkedeki fakirlerin yiyecek ihtiyacı için Filibe Nazırı tarafından tekkeye aynî (malın kendisi) olarak günlük 3 vukiyye piriñç verilmesini şart koşmuş ve talep etmişti.² 1253 tarihli bir belgede, 6 Ramazan 1239/ 5 Mayıs 1824 senesinde pâdişâh tarafından mîrî hesâbına mahsub Filibe Nazırları temettuatından olarak tekkeye Matbah-ı Amire'den günlük üç kiyye piriñç verileceğini bildiren Berât-ı Şerîf-i Âlî sûreti yer almaktadır (BOA, C.EV. 12018).

14 Şaban 1280/ 24 Ocak 1864 tarihli bir belgeden öğrendiğimize göre tarikat-ı aliyye-i Şabaniyye meşâyî-

1 Belgede Matbah-ı Amire tarafından pirincin aynen verildiği belirtilmekte ve Şeyh Seyyid Hafız Hüseyin Efendi'nin adı geçmektedir.

2 Tekkeye bazı zamanlar piriñç aynî olarak verilemiyor, ancak bunun karşılığında bedeli (nakit para) veriliyordu.

hından İzzet Efendi tarikat-ı Şâzeliyye hulefâsındanım diyerek Şâzelî Zâviyesi vakfının münhal (boş) olan meşihat ve tevliyet cihetlerini (görevlerini) uhdesine (kendi üzerine) geçirmek istemiş ancak bu durum vâkîfın şartına aykırı olduğunun beyan edilmesi üzerine zâviyedeki dervişler meşihat ve tevliyetin tekkede sertarık olan el-Hac Mehmed Salih Efendi uhdesine tevcih edilmesi için arzuhalde bulunmuşlardı (BOA, MVL. 435/40).

13 Rebiülevvel 1326/15 Nisan 1908 tarihli bir belgeye göre tekkenin postnişîni Şeyh Hacı Emin Efendi'nin vefatıyla boşalan postnişînlik makamına oğlu Mehmed Salih Efendi tâlip olmuş ve bir arzuhal yazmıştır. Tekkenin vâkîfı Hacı Ahmed Ağa bin Halil bin Receb'in 1208/Mart 1794 tarihinde hazırlamış olduğu vakfiyeye göre meşihat (şeyhlik makamı) önce Seyyid Ahmed Efendi'ye, ondan sonra hulefâsına ve hulefâsının hulefâsına ve tevliyeti de vâkîfın vefatından sonra vâkîfın evlâd-ı evlâd-ı evlâdına ve evlâdın neslinde kesinti olduğu zaman (bâde'l-inkirâz) erkek kardeşinin oğlu Mehmed Ağa bin Halil'e ve ondan sonra evlâd-ı evlâd-ı evlâdının en büyük ve en lâyük olanına (ekber ve erşedine), kesintiye uğraması durumunda zâviyede (tekkede) şeyh olanlara şart koşulmuştu. Vakfiyede şart koşulan durum bu iken vâkîf ile kardeşi oğlu Mehmed Ağa bin Halil'in çocukları olmadığından (inkirâz-ı evlâd) tevliyet sırası (nöbet-i tassarruf-ı tevliyet) zâviyede şeyh olanlara geçmişti. Bunun üzerine Mehmed Salih Efendi de vefat eden şeyhin oğlu ve halifesi olarak vakîf işlerini görmeye ve idare etmeye (umûr-ı vakfı idâreye ve rû'yeteye mukadder idüğü) uygun görülmüştü. Böylece vakfiye gereği kendisine taamiye ve berât-ı âlî verilmesi istenmiştir (BOA, ŞD. 187/60. 13 Rebiülevvel 1326/ 1 Nisan 1324).

1341/1925 yılında tekkenin postnişîni Bekir Sâdik Efendi niyâbetiyle sağır (küçük) Mehmed Şem'î Efendi idi, tekke evlâd-ı vâkîfdan değildi ve meşrutahânesi yoktu. Bu seneye ait vakıflar arşivindeki kayıta şunlar yazmaktadır:

Vâkîf-ı mûmâ ileyh el-Hâc Ahmed Ağa'nın [9 Rebiülahir 1208]³ tarihli vakfiyesinde İstanbul'da Kapan-ı Dakik kapısı dâhilinde Sâlih Paşa Çeşmesi kurbunda İbni Meddas ve Cizyedar Kara Mehmed mahalleleri beyninde vâkî' ehil birinden iştirâ eylediği arsa üzerine inşasına muvaffak olduğu fevkânî

bir mescid-i şerîf ve tahtında bir taamhâne ve bir fevkânî oda ve bir sofa ve bir tahtânî bir bâb oda ve bi'r-i mâ' (su kuyusu) ... Mahzen ve eşcâr-ı mesmere ve gayr-ı mesmereli bir mikdar bahçe ve dâhiliye olmak üzere fevkânî bir bâb oda ve tahtında matbah ve bi'r-i mâ' ve bir mikdar havluyu müstemil olan emlâk-ı mahdûdesini Şâzelî Zâviyesi olmak üzere vakfederek zâviye-i mezbûrenin meşihati hâlâ zâviye-i mezbûrede postnişîn olan es-Seyyid eş-Şeyh Ahmed Efendi'ye meşrûta ola ve ba'dehû mûmâ ileyh in on beş nefer hulefâlarından biri ve ba'dehû bâkî on dört nefer hulefâdan biri ba'dehû mûmâ ileyhâm hulefâ tekmi oluncaya değin ba'dehum müteveffâ şeyhin baş halîfesi sertarık nasp olunup ba'dehû sertarık-i merkûm şeyh nasb olundukda meşihatde akdem olan şeyh-i mûmâ ileyh in ikinci halîfesi bâ-berât sertarık nasb olunup ila inkirâzî'l-halîfetü'l-mûmâ ileyh bu üslûb üzere amel ola ba'de'l-inkirâz tertîb-i meşihatda ... olan şeyler hulefâlarına ve ba'dehû... hulefâlarına şart etmiştir (VGMA, Tekâyâ ve Zevâyâ Defteri, no: 109, s. 2, sıra 15).

Tekkenin harap duruma geldiği ve yine meşhur Cibali yangınlarında birkaç defa yandığı bilinmektedir. 8 Zilhicce 1282/24 Nisan 1866 tarihli bir belgede, tekkenin postnişîni Şeyh Mehmed Emin Efendi, tekkenin meşihatine mahsus olarak kullanılan iki odalı (iki bâb hâne) evi tamamen harap bir halde olması dolayısıyla bunlardan birinin tamir edilmesi için bir dilekçe vermişti (BOA, MVL. 495/134). Bunun üzerine 28 C 1283/ 8 Ekim 1866 tarihinde Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'ne yazılan bir belgede tekkenin harap ve tehlikeli halde olması dolayısıyla ve Evkâf-ı Hümâyûn Hazinesi'nde 60.000 kuruşdan fazla akçesi bulunduğundan tamirin gerçekleşmesi için pâdişâhın irâdesine sunulmuştu (BOA, MVL. 514/45). 3 Ramazan 1302/16 Haziran 1885 tarihli bir belgeye göre tekke o sıralarda meydana gelen bir yangın sonucu yanmış ve dönemin postnişîni Hacı Emin Efendi tarafından tekkenin yeniden inşası gündeme gelmişti. Yangında dergâhın idâresi için inşa edilmiş olan iki odalı kirâhâne (iki kiralık ev) ile dört dükkan da yanmıştı. Buradaki eşyaların bir kısmı yanmış ve birçoğu da zayı olmuştu. Dergâhın Hazine-i Evkâf-ı Hümâyûn yardımıyla ve evkâf gelirleriyle hemen inşasına karar verilmiş ve Rûmî 1301/1885 Haziran ayı başından itibaren olmak üzere aydan aya düzenli olarak dergâh için taamiye (yemeklik) olmak üzere maliye hazinesinden aylık 500 kuruş tahsis edilmişti (BOA, İ.DH.

3 (14 Kasım 1793). Belgede bu tarihin üstü çizilmiştir. Vakfiye 1794 yılında tescil edilmiş olmalıdır.

955/75530). 26 Muharrem 1304/25 Ekim 1886 tarihli arşiv belgesine göre dergâhın sîm-i mecîdî 19 kuruş hesabıyla 159.410 kuruş harcanarak yeniden inşa edildiği belirtilmektedir. Kitabede yer alan şiirin ta'lik bir hatla yazılmış metni de bu belgede yer almaktadır (BOA, Y.Mtv. 24/20).

Tekkenin zikir günü Perşembe idi. 1885-86 yılında tekke 2 erkek ve 6 kadın ikamet etmekteydi (Tanman 1994: 139). 1335/1919 senesinde tekke mamur haldeydi ve tekke Perşembe günleri zikir yapılmaya devam ediliyordu (Galitekin 2003: 250). Tekkede son dönemde Şeyh Mehmed Emin Efendi (Bandırmalızâde 1307: 14), kardeşi Hasan Tahsin Efendi, diğer kardeşi Osman Salih Efendi ve derviş Abdullah oğlu Çerkez Hüsrev ikamet etmekteydiler (Galitekin 2003: 323). 1334/1918 senesinde tekke, tekkeler nizamnamesi gereği 3. Merkez olan Unkapanı'ndaki Ahmed Buhârî Tekkesi'ne bağlıydı. Bu tarihte tekkenin postnişîni Şeyh Sâlih Efendi idi (Albayrak 1996: 17; MA, Meclis-i Meşayih Esami Defteri, no: 1760).

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında 1925'te kapatılan yapı bir müddet sahihsiz kalmış, berduşların barınağı olmuş, daha sonra Vakıflar idaresi tarafından şahıslara kiraya verilmiş ve uzun yıllar gazino, Zeyrek Spor Kulübü lokali ve kahvehâne olarak kullanılmıştır. Tekkenin mescit-tevhidhânesi Fatih Müftülüğü'nün girişimi ve Osman Topbaş'ın yardımlarıyla onarım geçirmiş ve 1989 senesinin Ramazan ayında câmi olarak ibadete açılmıştır (Eygi 2003: 317-318).

1338/1922 yılında ait bir gazetede yer alan haberde "Yeşil tulumba karşısında yer alan" bu tekke her hafta Perşembe geceleri yatsı namazından sonra yarım saat devam etmek üzere hikemî ve ahlâkî dersler takrîr olunacaktır (yapılacaktır-okutulacaktır), bilgisi yer almaktadır (Revnakoğlu A, 00024, 29).

Araştırmacı yazar S. Revnakoğlu, 5 Nisan 1947 tarihinde burada inceleme yapmış ve tekkeyle ilgili şu notları tutmuştur:

Unkapanı Şâzelî Tekkesi'nde, dergâhların seddinden (kapatılmasından) sonra binanın Halk Partisi Lokali ve spor klübü olması münasebetiyle kaldırılan mihrab önündeki yerin hazireye aid, tevhidhâne kapısının sol yanı ile yıkılmış minarenin kâidesi arasında, duvar dibinde, enkaz ve moloz al-

tında, yüzü koyun kapanmış, dört bir yanı gâyet zernikli? zamkları? kalın muntazam beyaz lahid. Baş şâhidesinde pek sanatkarâne sarılmış (...) büyük ilmiye kallâvîsi. Yazısı "ta'lik" ve satırlı olup dergâhı i h y â eden ulemâdan Hacı İsmail Bey merhûma aiddir. İsmail Bey, Divan Muhasebâtreisi Zühdü Bey'in pederi idi. Tekkeye vakıfları vardır". İsmail Bey'e aid bu mezar taşında şunlar yazmaktaydı:

*"Hüve'l-Hayy'ullezi Lâ yemût
dâhil-i dergâh-ı irfân vâsıl-ı sırr u ayân
dahi el-Hâc İsmail Bey'in eyledi adne ...
nâil olmuşken Sitanbul rütbe-i vâlâsına
... takvasından etmişdi o terk ahşâm
zîkr ü fikri ol muhabbet ârifin hayrât idi
etdi bu dergâhı ihyâ eyleyip ibkâ-yı nâm
zâtını mütegarrik-i deryâ-yı rahmet eyleyip
fezyâb-ı tekye-i cennet ede rabbü'l-enâm
mülk-i hayrını vaz'la Lütfi dedim târihini
bî-tekâlif kıldı İsmail Bey makâm-ı adne
el-Fâtiha/ sene 1256*

(Revnakoğlu A, 00024, 9. Tarih: 1840-41).

M. Şevket Eygi burayla ilgili şu bilgileri nakletmektedir: "Merhûm Şeyh Safer Efendi'nin, "Bu tekkeyi eğlence yeri yapanların hiç biri iflâh olmadı. Kimi tepe üstü düştü, kiminin başına bin türlü bela ve musibet geldi..." dediğini duymuşumdur. Nihayet Vakıflar hakka ve doğruya döndü de bir minare eklenerek bu kudsî ve ulvî mekan, içinde yine Allah'ın anıldığı Yaradan'a namaz kılınan, niyaz edilen bir yer haline getirildi" (Eygi 2003: 317-318).

Tekkenin günümüze ulaşan tevhidhânesinin mihrap duvarının üzerinde dikdörtgen bir levha bulunmakta ve üzerinde "Yâ Seyyideni'l-imâm Ali ebü'l-Hasan eş-Şâzelî sene 1303 (1886)" yazmaktadır. Güney tarafındaki giriş kapısının (cümle kapısı) üzerinde ise ta'lik hatla yazılmış, 1886 senesine ait, manzum ihyâ kitabesi yer almaktadır. Kitabenin ortasında hattat Sami Efendi'nin eseri olan Sultan II. Abdülhamîd'in tuğrası bulunmaktadır. Kitabede şunlar yazmaktadır:

*"Oldu yine şâh-ı cihânın lutf u ihsânı bedîd
yanmışdı inşâ etdi bu dergâhı şâh Abdülhâmîd
âfâkı etdi müstefîd/ ol necl-i Abdülhamîd
hayra muvaffık rahmi çok bir dâver-i âlf nejâd
zîkr etsin aşkullah ile bunda hemân şeyh ü mürîd*

ehl-i kulûbu kıldı şâd/ gelsin dile zevk-i cedîd
verdi huzûr ehl-i dile lutfuyla ol hayru'l-mülûk
dâim ana himmet ede rûh-ı cenâb-ı Bâyezîd
cân buldu erbâb-ı sülûk/ Hakk ömrünü kılsın mezîd
Râşid güher târîh mi etse sezâdır sâlikân
yapdırdı ra'nâ Şâzelî Dergâhını Sultan Hamîd
ez cân u dil vird-i zebân/ her yevmi yâ Rab olsun
ıyd 1304".

Tekkenin postnişinleri şunlardır:

1. Şeyh el-Hâc Ahmed (Şem'î) Efendi (ö. 1231/1815)⁴, Üsküdarlıdır. Hacda iken vefat etmiştir. Beyne'l-Haremeyn'de medfûndur. Şâzeliyye tarîkatından Üsküdar'da medfûn Şeyh Hüseyin Kudsî Efendi'nin halifesidir.
2. Şeyh Mehmed Sâlih Efendi (ö. 1228/1813). Hiç çocuğu olmaksızın vefat etmiştir.
3. Şeyh Hâfız Abdürrezzak Efendi (ö. 1247/1832), Arabistanlı olup müfessir ve muhaddisti. Unkapanı'nda Üç Mihraplı Câmii orta mihrabı önünde medfûndur. Mezar taşında ta'lik hatla şunlar yazılıdır: "Hüve/ tarîkat-ı aliyye-i Şâzeliyye'den ârif-billah/ vâsıl-ı irsâl ilâ rabbihi olan/ tarîk-i Şâzelî Âsitânesi şeyhi kutbu'l-ârifin merhûm ve mağfûr ilâ rahmeti Rabbihi'l-Gafûr el-Hâc es-Seyyid eş-Şeyh Abdürrezzak Efendi kuluna ve müminîn-i müminâta rahmet eyleye rızâen lillahi'l-Fâtîha fi 27 S sene 1247".
4. Şeyh Mehmed Kâmil Efendi (ö. 1256/1840). Yeşil Tulumba'da tarîk-i Rifâiyye'den Şeyh Halim Efendi'nin biraderidir. Kasımpaşa'da Doymazdere civârında İdris-i Muhtefî hazretlerinin kabri yanında medfûndur. İlk önce Abdürrezzak Efendi'nin küçük oğlu Mehmed Nureddin'in yerine vekâleten postnişinlik yapmıştır. Daha sonra asaleten şeyh atandığı rivâyet edilmektedir.
5. Abacı Şeyh Hâfız Hacı Mehmed Efendi (ö. 27 B 1280/ 7 Ocak 1864). Tekkede medfûndur. Şâzelî tâc-ı şerîfi bulunan, beyaz mermer ve ta'lik hatlı düz yazılı mezar taşında şunlar yazmaktadır:

"Hüve'l-Bâkî

Balmumcu Hankâhı'nda nice ... ve mâh
Âsitân-ı dergehi olmuşdu nâsa kıblegâh

4 Ahmed Muhyiddin Efendi 1239 senesinde vefat ettiğini yazmaktadır.

pişvâ-yı merd-i meydân tarîk-i Şâzelî
vâkîf-ı ilm-i ledün pîr-i kerâmet hankâh
sîne-i bî-kîniyye-i irfân-ı Hak
Hâfız-ı nazm-ı celîl hem hâce-i pür-intibâh
tekye-i nâsutları kat-ı alâyık eyleyip
hankâh-ı âlem-i lâhûta rû-be-râh
iftirâkında "emr-i zâikâi" sanma giryândır zemîn
ağlamakdan kan akıtdı gözlerinden mihr ü mâh
hâsılı bir cevher-i nâyâb idi gitdi dirîğ
kasr-ı Firdevs yerini ede dâim cilvegâh
söyledi târîhini rûz görüp
Şeyh Mehmed rûhu şâdân ola her dem yâ ilâhî
fi 27 B 1280".

6. Şeyh el-Hâc Mehmed Sâlih Efendi (ö. RA 1282/1865)⁵, Şeyh Hâfız Mehmed Efendi'nin halifesidir. Deri tüccarı olduğu ve bu yüzden "Tâcir Sâlih Efendi" diye tanındığı rivâyet olunmaktadır. Bir zamanlar tekke haziresinde yer alan dört terklı Şâzelî tâcı bulunan mezar taşında şunlar yazmaktaydı:

"Yâ hû

Hankâh-ı Şâzelî'de postnişin bir zât idi
dergeh-i Firdevs'e rihlet eyledi bî-intibâh
tekye-i kevn-i mekândan tecrîd eyleyip
Hû deyip ol milk-i lâhûtu edindi cângâh
bendegân-ı Şâzelî oldu yetîm ...
tâ kıyâm-ı haşre dek hiç sâkin olmaz âh vâh
nâle-i müzyâd âh cângâh-ı sâlikîn
eyyâm giysin bu halk eğnine bir sevb-i siyâh
dürr gibi kân yâş döküp yazdım atâ tarihin
kapıldı Şeyh Sâlih Efendi dergeh-i adn-i penâh
6 Rebiülevvel sene 1282" / 30 Temmuz 1865.

7. Şeyh el-Hâc Mehmed Emin Efendi (ö. 23 C 1325), Şeyh Sâlih Efendi'nin oğludur (Tabibzâde, vr. 22b). 1252/1836-37 senesinde İstanbul'da doğmuştur. 1288/1871 senesinde hacca gitmiştir. (Galitekin 2003: 323). Tekke bu şeyh döneminde 1302/1885 senesinde meydana gelen bir yangın sonucu yanmıştır. Babası gibi deri ve kundura ticareti yaptığı rivâyet edilmektedir.

8. Mehmed Sâlih Efendi. Önceki postnişin Mehmed Emin Efendi'nin oğludur (Ahmed Muhyiddin Efendi, s. 184).

5 Ahmed Muhyiddin Efendi 1284 senesinde vefat ettiğini yazmaktadır.

9. Mehmed Şem'î Efendi. Henüz çok küçük yaşta olan M. Şem'î Efendi'nin yerine Bekir Sâdık Efendi niyâbet etmekteydi. Bu sebeple S. Revnakoğlu tekkenin son postnişîninin Bekir Sâdık Efendi olduğunu belirtmektedir (Revnakoğlu Arşivi, 00024: 1-2).⁶ Bekir Sâdık Efendi, Arab Câmii'nde, Unkapanı Şâzelî Dergâhı'nda, Elvanzâde Câmii ve Kantarcılar Câmii'nde Cumhuriyetin ilk yıllarında 1341-1343 yılları arası Ramazan aylarında öğle ve ikinci vakitlerinden önce vaiz olarak görev yapmıştır. (Yücer 2003: 604-605; Güven 1999: 388-389).

2-Alibeyköy Şâzelî Tekkesi

Tekke, Alibeyköy'de eski Tekke Sokağı'nda (günümüzde Namık Kemal Caddesi) kurulmuştu. Tekke, kaynaklarda "Alibey Karyesi'nde Câmî-i şerîf kurbunda Şeyh ebû'l-Hasan eş-Şâzelî tarîkatına meşruta bir bâb zâviye" (VGMA, Tekâyâ ve Zevâyâ Defteri, no: 109, s. 34, sıra 187) ve "Hâss-ı Refîa kazasına tâbi Alibey Karyesi'nde Şâzelî Tekkesi" (BOA, C. Belediye. 1471)⁷ ve "Kağıdhâne'de vâki' Alibey Karyesi Şâzelî Dergâh-ı Şerîf'i" (BOA, EV.d. 36532) şeklinde geçmektedir.

Tekkenin vakfiyesi 29 Şevval 1209/ 19 Mayıs 1795 tarihinde hazırlanmış ve tekke bu tarihte kurulmuştur. Tekkenin kurucusu ve vakfedeni, III. Selîm dönemi devlet adamlarından Silahdar Abdullah Ağa'dır (ö. 1211/1796). Silahdar Abdullah Ağa Alibeyköy civârında ayrıca bir köprü (Fil Köprüsü), bir köşk (Mirahur Köşkü) ve bir kaç çeşme yaptırmıştı (BOA, C. Belediye. 2130).⁸

Hicrî 29 Şevval 1209/ 19 Mayıs 1795 tarihli vakfiyede tarif edildiğine göre tekkenin üst katında iki oda, iki sofa, abdesthane, tuvalet, ahşap bir oda, alt katta ise mutfak, kömürlük, tuvalet ve avlu bulunuyordu. Ayrıca bu binanın yanında tevhidhâne, şeyh odası, meydan odası, kahve odası, dinlenme ve ibadet yeri, mutfak, iki tuvalet, bir kuyu, avlu ve bahçe yer almaktaydı. Vakfiyeye göre tekkenin postnişînliğine Şâzelî tarîkatı şeyhlerinden âbid, sofu ve akıllı, doğru yol tutan, reşit ve Allah'tan korkan, fakirlerin ve dervişlerin irşadına liyakatlı biri, günde 120 akçe vazife ile görevlendirilmişti. Vakfiyeye göre tekkenin şeyhinden her hafta pazartesi günü Şâzelî tarîkatı üzere öğle namazı ayini icra etmesi, hazır olan fukarâ ve dervişan ile ah-

zab suresini okuyup geçmişlerin ruhuna hediye etmeleri istenmekteydi. Şeyhin vefatından sonra onun yerine geçecek olan şeyhin de yine Şâzelî tarîkatından olması, vakfiyede belirtilen vasıflara sahip olması gerekmektedir. Ayrıca zâviyenin fakirlerinin doyurulması için şeyhe günlük 150 akçe verilecekti. Vakfiyede belirtilen şartlardan birisi de her sene Rebiülevvel ayı girdiğinde tekkede Mevlid-i Şerif okutulması idi. Bu husus için de vakıf gelirinden senelik 150 kuruş tahsis edilmişti. Tekkenin temizlik ve bakımı için tarîkat fakirlerinden birinin süpürgeci (ferrâş) olması, tekkeyi kir, pas ve tozdan temizleyip hizmeti karşılığında günlük beş akçe verilmesi vakfiyede şart koşulmuştur. Tarîkat fakirlerinden iki kişinin de gece ve gündüz tekkede ikamet etmeleri, fakirlerin hizmetinde bulunup gayret göstermeleri belirtilerek bunun karşılığında her birine vakıf gelirlerinden günlük beşer akçe verilmesi istenmekteydi. (Hatman 2005: 42-49). Tekkenin ilk kurulduğu yıllarda şeyhine günlük 2 akçe verilmekteydi (BOA, C. Belediye. 1471).

1215/1800 senesinde tekkede barınmakta olan dervişlere günde iki okka et tahsis edilmekteydi. (Haskan 1996: 125). Tekkeye her sene kurban bayramında bir aded kurbanlık koyun verilmekteydi. 15 Zilkade 1306/ 13 Temmuz 1889 tarihinde de bu vesileyle tekkeye bir aded koyun verilmişti (TSMA, D. 5441).

1260/1844 senesinde tekke, Hatice Sultan Vakfı tarafından yeniden inşa edilmiştir. (İşli 1998: 117).

28 Receb 1276/ 20 Şubat 1860 tarihli bir belgeye göre tekkenin postnişîni Şeyh Mehmed Efendi vefat etmiş ve aylık 150 kuruş maaşını münhâl olmuştu (kaldırılmıştı-boşalmıştı). Bu maaşın şeyhin hasta zevcesi Emine hanım ile meczûb oğulları Mustafa ve Mehmed Efendilere hayatta oldukları sürece (bâ kayd-ı hayât) tahsis edilmesi uygun görülmüş-tü (BOA, MVL. 837/16).

5 Cemaziyelahir 1297/ 15 Mayıs 1880 tarihli Maliye Nezareti'ne yazılan bir belgede tekkenin oldukça vîrân ve harap bir durumda olduğu belirtilerek tamirâtı için keşif yapılması ve vakfının gelirlerinin olup olmadığı konusunda bilgi istenmekteydi (BOA, Y.Mtv. 3/94). 8 Cemaziyelahir 1297/ 18 Mayıs 1880 tarihli belgeye göre tekkede yapılan keşif gereği tekkenin hemen inşaatına başlanılarak bir aya kadar inşaatın tamamlanması, inşaatın bitiminde inşaat masraflarını gösteren pusulanın atebe-i ülyâ'ya (pâdişâha-saraya) takdim edilmesi

6 Belgede Bekir Sadık Efendi'nin fotoğrafı da yer almaktadır.

7 Eyüp'e bağlı Alibey Köyü'nde.

8 Belge 1245 tarihlidir.

ve ayrıca tekkede pâdişâha mahsus bir yer tahsis ve tehye edilmesi (hazırlanması) de pâdişâh II. Abdülhamîd tarafından emredilmişti. Daha sonra keşif defteri ile pusula îade kılınmıştır (BOA, Y.PRK. EV. 1/18).

1300/1882 senesinde tekkenin şeyhi (postnişîni) olarak görev yapan Hacı Tahsin Efendi, Hazine-i Celile-i Maliye'den 500 kuruş maaş almaktaydı. 1299/1881 senesi maliye bütçesinden kendisine bu miktar tahsis edilmişti (BOA, İ.DH. 891/70926).

30 Rebiülevvel 1311/ 11 Ekim 1893 tarihli bir belgeye göre tekke tamire muhtaç bir haldeydi. Tekkenin tamiri için yapılan keşif sonucu mecidî 19 kuruş hesabıyla 11.409 kuruş gerekmektedir. Tekkenin vakfının (Silahdar Seyyid Abdullah Ağa Vakfı) bu harcamayı yapmaya gücü yetmemekteydi ve hazineye borcu bulunmaktaydı. Buna rağmen gerekli olan tamirin ertelenmesi uygun görülmemişti (BOA, İ.EV. (îrâde Evkaf) 21). Tekke bu tarihte Evkaf tarafından emaneten tamir ettirilmiş ve tamir masrafları da Hazîne-i Evkâf'dan karşılanmıştır (BOA, İ.EV. 5/46).⁹

1320/1903 senesinde tekkenin tamiri için 230 Osmanlı lirası, tekkenin bahçesindeki set duvarları ile muhafaza duvarlarının yıkılan kısımlarının inşaa masrafı olarak 33 lira, tekkenin yanındaki câminin tamiri için 126 lira ve harap bir durumda olan mektebin erkek (zükûr) ve kız (inâs) kısımlarının yeniden inşası için 314 lira olmak üzere toplam 703 Osmanlı lirası inşaa masrafı çıkarılmıştı (BOA, Y.PRK.MŞ. 7/102). Bu dönemde hazırlanmış olan keşf-i evvel defterinde tekkenin tamire muhtaç durumda olan bölümleri ve inşâ masrafları tek tek yazılmıştır. Buna göre semâhânenin tavanı, tavan kiremitleri, çatlayan duvarları ve döşemesi; kahve odasının döşemesi; dedegâna mahsus dâire ile alt katta bulunan odanın döşemesi, dolapları ve divanı; helâların muslukları; semâhâne ile dâire-i hümâyun üzerindeki Marsilya kiremitlerinin kırılmış olduğundan yenilenmesi, harap olan çinko derelerinin 8 kıyyelik çinko kullanılarak yenilenmesi ve mahiyelerinin halis harçla bastırılarak mahalleri ve sakfı ile saçaklardaki oynamış olan yelkovan ve çinkoların sağlamlaştırılması (tahkimi). Semâhânenin bitişiğindeki diğer dâirenin ve dışarda bulunan helâların duvarları ile bağdâdî tavanlı sakfı halis harçla yenilenmesi. Mutfâğın (matbahın) musluk önündeki kapak taşları derzleri eksik ve harap ol-

duğu için çimento ile yenilenmesi. Bütün bu tamir ve tecdîd masrafları için 2.000 kuruşa yakın para harcanmıştır. Tekkenin bahçe kapısında bulunan Hatice Vâlide Sultan Câmii'nin de tamiri için bu dönemde keşf-i evvel defteri hazırlanmıştır (BOA, EV.d. 36532).

1320/1903 senesinde tekkeye taamiye (yemeklik) olarak, günlük 6 çift ekmek, günlük 2 kıyye et, aylık 5 kıyye şeker, aylık 15 kıyye pirinç, aylık 15 kıyye un, aylık 15 kıyye kahve, aylık 6 kıyye sâde yağ ve aylık 5 kıyye zeytinyağı verilmekteydi (BOA, Y.PRK. MŞ. 7/89).

1307/1889 senesinde yayınlanan Bandırmalizâde'nin eserinde Alibey köyündeki bu tekkenin postnişîni Tahsin Efendi, zikir günü ise Cuma olarak belirtilmiştir (Bandırmalizâde 1307: 4). Tekke, 1335/1919 senesinde mamurdu ve tekkede pazar-tesi günleri zikir yapılmaktaydı. (Galitekin 2003: 250).

1334/1918 senesinde tekke, tekkeler nizamnâmesi gereği 7. Merkez olan Eyüb'deki Taşlıburun Tekkesi'ne bağlıydı ve bu tarihte tekkenin postnişîni Şeyh Ahmed Efendi idi (Albayrak 1996: 24; MA, Meclis-i Meşâyih Esami Defteri, no: 1760).

1341/1925 yılında da tekkenin postnişîni Ahmed İzzî Efendi'ydi. Tekke evlâd-ı vâkıfdan değildi ve meşrutahânesi yoktu. Bu seneye ait vakıflar arşivindeki kayıta şunlar yazmaktadır: "Vâkıf-ı mûmâ ileyhin 1209 târihli vakfiye-i mukayyede ile Alibey Karyesi'nde Câmî-i şerîf kurbunda Şeyh ebü'l-Hasan eş-Şâzelî tarîkatına meşruta bir bâb zâviyesi-ni vakfederek meşîhatini meşâyih-ı Şâzeliyye'den âbid ve zâhid ve âkil ve muttakî bir zâta şart ve tahsis edip müstakillen meşrutahâne hakkında bir sarahate tesâdüf edilememiştir" (VGMA, Tekâyâ ve Zevâyâ Defteri, no: 109, s. 34, sıra 187).

Tekkede son dönemlerde Şeyh Mustafa Pehlivan Efendi, ikinci şeyh Mehmed Râşid Efendi, Derviş Ali oğlu İsmail Hakkı Efendi ve şeyhin kızkardeşinin oğlu Mehmed Said Efendi ikamet etmekteydiler. (Galitekin 2003: 333-334).

Tekke, 1945 senesine kadar ayakta idi ve günümüzdeki Mehmet Akif Ersoy İlköğretim Okulu'nun Çırçır tarafındaki son binasının yerinde bulunmaktaydı. Tekkenin ortadan kalkmadan önceki durumu ile ilgili Aziz Hami Hatman şu bilgileri vermektedir: "İki katlı olan binanın taş duvarlı alt katı oda ve depo olarak kullanılıyordu. Üst katta bulunan dört

⁹ Sene: 17 C 1311.

büyük oda ise tamamen ahşap idi. Geniş bir çatı altında yer alan odaların girişleri arkadaki taşığa açılırdı. Her odanın yüksek, geniş ve çift kanatlı ayrı kapıları bulunuyor ve bu kapılardan dar bir sofaya giriliyordu. Sofanın solunda, alt kısmı ve kenarları çinko ile kaplı tuvalet ve onun yanında gusülhane vardı. Ev içinde su bağlantısı olmadığından, gereksinim, su kaplarından maşrapa kullanılarak gideriliyordu. Bu katta ayrıca mutfak olarak kullanılan bir ocak ile çamaşır yıkamaya yarayan mermer tekneler vardı. Binanın su ihtiyacını, mermerden oyulmuş musluklu büyük bir su deposu karşılıyordu". (Hatman 2005: 21-23). Tekke, 1925'ten sonra bir dönem ilkokul olarak kullanıldıktan sonra, yıkılmış, ahşap enkazı ise yeni okula sobada yakacak olarak kullanılmıştır. (Hatman 2005: 21-23).

Tekkenin postnişinleri şunlardır:

1. Şeyh Ahmed Efendi. 1252/1836 senesinde tekkenin postnişini idi (BOA, C.S. 2031).
2. Şeyh Emin Efendi (ö. 1268/1852). (İşli 1998: 117). Tekkede medfûndur.
3. Şeyh Hacı Mehmed Efendi (Receb 1276/1860).
4. Hacı Ahmed Bey.
5. Hacı Hasan Tahsin Efendi (ö. 18 Şevval 1331/20 Eylül 1913) (Ahmed Muhyiddin Efendi: 184). Sütlüce'de, Hasırcızâde (Hasırîzâde) Tekkesi önünde ve Mahmut Ağa Câmii haziresinde medfûndur. Mezar taşında şunlar yazılıdır: "Hû/ tarikat-ı alıyye-i/ Şâzeliyyeden/ Alibey köyü/ Tekyesi postnişini/ eş-Şeyh el-Hâc/ Hasan Tahsin Efendi/ rahmetullâhi aleyh/ fi 18 Şevval Cumaertesi sene 1331. El fakîr Hamîd."
6. Şeyh Mustafa Bahaüddin Efendi. Şeyh Mehmed Efendi'nin oğludur. 1258/1842-43 senesinde İstanbul'da doğmuştur.
7. Şeyh Mehmed Râşid Efendi. Şeyh Mehmed Efendi'nin oğludur. 1260/1844 senesinde İstanbul'da doğmuştur. (Haskan 1996: 124; Galitekin 2003: 333).
8. Şeyh Ahmed İzzî Efendi.

3- Ertuğrul Şâzeli Tekkesi

Tekke, Beşiktaş'ta, Barbaros Bulvarı yanında, Yıldız Mahallesi'nde, Cihannümâ Yıldız Caddesi'nde, 265 ada, 4 parselde yer almaktadır. (Özdamar 2007: 292). Tekkenin şeyhi Muhammed Zâfir Efendi'nin

ailesi için inşa edilmiş ve günümüzde harap bir durumda olan iki konak ise 261 ada üzerinde yüksek duvarlarla çevrili, üç buçuk dönümlük geniş bir bahçenin içinde yer almaktadır. (Çetintaş 2012: 24).

Tekke, 1888 senesinde, Sultan II. Abdülhamîd tarafından, Yıldız Hamîdiye Câmii ve Orhâniye Câmii ile aynı zaman diliminde, Şâzeliğin Medenî koluna mensup olan Şeyh Muhammed Zâfir¹⁰ için inşa ettirilmiştir. Tekkenin, İslam dünyasının çeşitli yerlerinden İstanbul'a gelen tarikat şeyhleri ile alimleri ağırlamak ve de bu kişiler vasıtasıyla hilâfet kurumunun etkinliğini artırmak amacıyla tesis edildiği düşünülmektedir. Tekkenin ilk inşa edildiği zaman câmi-tevhidhâne, selamlık, harem ve misafirhane-den oluşmaktaydı. 1905-1906'da tekkenin yanına türbe, kütüphane (kitaplık) ve çeşme yapılmıştır. Sonradan eklenen bu yapıların tasarımı mimar Raimondo d'Aronco'ya aittir. Rivâyete göre tevhi-dhânenin kadınlar mahfelinin kafeslerini bizzat II. Abdülhamîd yapmıştır. 1925'ten sonra tekke vakıflar idaresine geçmiş, daha sonra İstanbul Belediyesi'ne, sonra Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmiş ve 1957 senesine kadar Şair Nedim ilkokulu olarak kullanılmıştır. Tekke, 1969-1973 yılları arasında Vakıflar İdaresi tarafından kapsamlı bir onarım geçirmiştir. Bu onarımdan sonra yapının, Vakıflar İdaresi'nin depolarında çürümek üzere olan çeşitli tarikat eşyalarının sergileneyeceği bir müze olması kararlaştırılmış ancak bu karar bazı nedenlerden dolayı uygulanamamıştır. (Eraktan 1968: 5231-5232; Tanman 1994: 196; Büyüker 2004: 35; Tokgöz 2012: 25).

Türbede, Şeyh Muhammed Zâfir, kardeşi Şeyh Hamza Zâfir (ö. 1904) ve diğer kardeşi Şeyh Beşir Zâfir (ö. 1909) medfûndur. (Eraktan 1968: 5231-5232).

Tekkenin zikir günü Cuma idi. Zikir, Cuma namazından sonra yapılmaktaydı. Tekkede her akşam yatısı namazından sonra da "vazife" denilen Şâzeli Evrâdı okunmaktaydı. Bu usûl Sultan II. Abdülhamîd'in irâdesi üzerine ihdâs edilmiş ve tekkenin kapatılmasına kadar devam etmiştir. (Yücer 2003: 606).

10 1828'de Trablusgarp'ın Mısırata şehrinde doğmuştur. Babası Hasan Efendi, annesi Kamer Hanım'dır. II. Abdülhamîd ile tanışması ise kardeşi Hamza Efendi vasıtasıyla olmuştur. 1871 yılında 43 yaşında iken İstanbul'a gelmiştir. 24 Eylül 1903'te İstanbul'da vefat etmiştir. Tekkenin yanındaki türbede medfûndur. (Çetintaş 2012: 24-26).

Sultan II. Abdülhamîd'in hazırlattığı 1306/1888 tarihli vakfiyede tekke ile ilgili şu şartlar yer almaktadır:

1. Dergâhda hâlâ postnişîn olan Şeyh Muhammed Zâfir Efendi hayatta olduğu müddetçe dergâhta şeyh olup kendisine aylık 6.000 kuruş verile.
2. Şeyhin kardeşleri Hamza Zâfir Efendi'ye hayatta oldukça aylık 2.400 kuruş ve Abdurrahman Efendi'ye de hayatta oldukça aylık 2.000 kuruş verile.
3. Şeyhten sonra dergâhta postnişîn olacak zâta aylık (şehrî) 2.500 kuruş taamiye (yemeklik) bedeli verile.
4. Dergâhın şeyh ve mürîdânı ve diğer misafirleri için aylık 420 kıyye-i cedîd et ve aylık 180 kıyye-i cedîd sâdeyağ (revgân-ı sâde) ve aylık 330 kıyye-i cedîd Mısır pirinci ve aylık 90 kıyye-i cedîd un ve aylık 120 kıyye-i cedîd toz şekeri ve aylık 110 kıyye-i cedîd soğan ve aylık 37 kıyye-i cedîd tuz ve aylık 1 kıyye-i cedîd ve 500 dirhem-i cedîd zeytinyağı verile.
5. Dergâha aylık, her çekisi 200 kıyye-i cedîd olmak üzere 30 cedîd çeki odun (hatab) ve aylık 150 kıyye-i cedîd kömür satın alınıp verile ve diğer gerekli şeyler (levâzım) için aylık 2.569 kuruş verile.
6. Aylık 300 kuruş aşçı maaşı ve aylık 480 kuruş tablakarlara maaş verile. Aşçı ve tablakarlara yıllık 1.596 kuruş elbise bedeli verile.
7. Şeyhin kilerine aylık 15 kıyye-i cedîd zeytinyağı, aylık 15 kıyye-i cedîd şeker, aylık 12 kıyye-i cedîd kahve, aylık 15 kıyye-i cedîd sabun, aylık 2 sandık ispermeçit mumu, yıllık 500 cedîd çeki odun, yıllık 33.750 kıyye-i cedîd kömür, her bir çifti 210 gram gelmek üzere günlük 100 çift ekmek (nân-ı azîz) verile.
8. Şeyhin hayvanları için aylık 3 keyl-i cedîd 4 şinik arpa (şeîr) ve kantârî 100 cedîd kıyye itibariyle 2 kantar 6 batman saman verile.
9. Dergâhta her sene mevlid (menkibe-i velâdet-i bâ-saâdet-i hazret-i seyyidü'l-enbiyâ) kıraat olunarak (okunarak) gerekli olan masraflar için 3.000 kuruş harc ve masraf oluna.
10. Dergâhta her sene Mirâciyye-i hazret-i seyyidü'l-mürselîn okunup lazım olan masraflar için 3.000 kuruş harc ve sarf oluna.
11. Dergâhta her sene aşura pişirilip şeyhlere (meşâyih-i kirâm), dervişlere, ziyaretçilere

(züvvâr) ve misâfirlere yedirilerek gerekli olan masraflar için 3.000 kuruş harc ve sarf oluna.

12. Dergâhta ve Ertuğrul Câmii'nde ehil olanlardan (müstehakkinden) ve ulemâdan bir zât imâm-ı evvel (birinci imam) ve hatib olup aylık 500 kuruş, diğer bir zât imâm-ı sâni (ikinci imam) olup aylık 400 kuruş ve üç nefer müezzin ve zâkirlerden müezzin ve zâkir-i evvele (birinci zâkire) aylık 250 kuruş, ikinci ve üçüncüye aylık ikişer yüz kuruş verile.
13. Emîn ve güvenilir (mutemed) bir kimse kayyım-ı evvel (birinci kayyım) ve ikinci ve üçüncü kayyım olup, kayyım-ı evvele aylık 250 ve ikinci ve üçüncü kayyımdan her birine ikişer yüz kuruş verile.
14. Muktedir (gücü yeten) bir kimse bekçibaşı olup aylık 500 kuruş, yıllık elbise ve odun bedeli olarak 336 kuruş, ekme ve erzak bedeli olarak da yıllık 900 kuruş verile. Ve bir kimse de bekçi-i sâni (ikinci bekçi) olup aylık 200 kuruş, elbise ve odun bedeli olarak yıllık 336 kuruş, ekme ve erzak bedeli olarak da 900 kuruş verile. Ve bir kimse bevâb (kapıcı) olup aylık 150 kuruş verile.
15. Ulemâdan bir kimse vâiz olup her hafta Cuma günleri câmide cemaata va'z ü nasihat edip karşılığında aylık 300 kuruş verile (BOA, ŞD. 195/45).¹¹

16 Mayıs 1304/ 28 Mayıs 1888 tarihli "Şâzelî Dergâhı postnişîni Şeyh Zâfir Efendi'ye mahsus harem ve selamlık dâiresine tefriş olunan eşyanın miktarını hâvi defter" başlıklı bir arşiv belgesinden öğrendiğimize göre tekkenin harem ve selamlık kısımları üç kattan oluşmaktadır. Üst katta 7 oda 1 salon, orta katta 8 oda 1 salon, alt katta 3 oda ve soğuk camekan. Bahçe içinde ise dedelere (dedegân) mahsus 4 aded oda yer almaktaydı. Tekkenin içinde pâdişâha mahsus bir oda ile şeyhe mahsus ayrı bir oda bulunmaktaydı (BOA, HH. 14847).¹²

26 Mayıs 1304/ 7 Haziran 1888 tarihli bir belgeye göre tekke, Yıldız Sarayı Caddesi'nde yeniden inşa olunmuştu. Tekkedeki şeyhe mahsus olan dâire ile bitişiğindeki ev, harem ve selamlık dâirelerine bu dönemde birçok eşya verilmişti. Yeniden inşa edilen tekkede 8 aded oda, bir sofa, pâdişâh için

¹¹ Belgenin tarihi: 14 Za 1328/24 Ağustos 1326.

¹² Belgede tekkede kullanılan eşyaların ayrıntılı bir listesi de verilmiştir.

bir mahfel bulunmaktaydı. Bitişindeki ev ile harem ve selamlık bölümlerinde toplam 33 oda, 2 merdiven başı pencereleri, câmi içinde 8 pencere yer almaktaydı. Tekkenin ve buraya bağlı dâirelerin mefrûşâtına (döşemelerine) 47.589 kuruş harcanmıştı (BOA, HH. 14851).¹³

1324/1906 senesi Şaban/Eylül-Ekim ayında Ertuğrul Câmii ve Şâzelî Tekkesi ser-kayyımı Hacı İsmail Efendi'nin vefatından sonra yerine oğlu ikinci kayyım Mehmed Efendi ser-kayyım olmuştu (BOA, Y.Mtv. 290/108).

Tekkeye arpa ve saman Hububat Anbarı'ndan; odun ve kömür Hatab Anbarı'ndan; gerekli eşyalar (levâzımât) Erzak Anbarı'ndan ve yiyecekler ise Matbah-ı Âmire'den karşılanıyordu (BOA, Y.PRK.HH. 36/59).

Vakfiyeye göre tekkeye her gün Fırın-ı Hümâyûn'dan (Saray Fırını) ekmek (nân-ı azîz) gönderilmekteydi. 11 Rebiülahir 1308/ 25 Ekim 1890 tarihinde tekkeye ekmek nakletmek için 70 kuruşa bir aded sıraçlanmış sepet satın alındığını öğrenmekteyiz (BOA, Y.PRK.HH. 23/46). 13 Şevval 1323/ 11 Aralık 1905 tarihli belgeden tekkeye 1.500 kuruş taamiye (yemeklik) tahsis edildiğini görüyoruz (BOA, İ.ML. 68/40).

Tekkede mübarek gün ve gecelerde etkinlikler yapılmaktaydı. Vakfiyedeki şartlardan biri de her sene Receb ayının (Receb-i Şerîf'in) 27. gecesine rastlayan mübarek gecede Miraciye okutulması ve masraflar için 3.000 kuruşun Hazine-i Hassa-i Şahâne'den karşılanması idi (BOA, Y.PRK.HH. 25/19). Nitekim 13 Rebiülevvel 1308/ 17 Ekim 1890 Pazartesi günü ve Salı gecesine mevlid okutulmuş ve masraflar için 2.840 kuruş harcanmıştı. Aynı sene 28 Receb 1308/ 9 Mart 1891 pazartesi günü ve Salı gecesine mirâciye okutulmuş ve 2.700 kuruş harcanmıştı (BOA, Y.PRK.HH. 24/48). Mirâciye Türkçe ve Arapça olarak iki ayrı dilde okunmuştu. Aynı gece pâdişâha dua edilmiş ve Şeyh Zâfir Efendi tarafından zikir gerçekleştirilmişti (BOA, Y.PRK.MŞ. 3/18).

1307/1889-90 Rebiülevvel ayında tekkedeki görevlilere verilen maaşlar ve harcamalar şu şekildeydi: Şeyh Muhammed Zâfir Efendi'nin maaşı 6.000, birâderi Hamza Zâfir Efendi'nin maaşı 2.400, Abdurrahman Efendi'nin maaşı 2.000, aşçı maaşı 300

13 Belgede Muhammed Zâfir Efendi'nin mührü de yer almaktadır: "Muhammed Zâfir 1287". Belgede tekkede kullanılan eşyaların ayrıntılı bir listesi de verilmiştir.

ve diğer harcamalar ise 2.569 kuruş (BOA, Y.PRK.HH. 22/28).¹⁴

Tekkenin bir de tabibi (doktoru) bulunmaktaydı. Dergâhın tabibi olarak görev yapan Kolağası Ali Rıza Bey'in rütbesinin pâdişâh tarafından binbaşılığa terfi ettirildiği belgelerde kayıtlıdır (BOA, İ.TAL. 384/16).¹⁵

1307/1889 senesi Rebiülevvel ayında tekkede ve Ertuğrul câmiinde mevlid okutulmuş ve masrafları için harcanmak üzere sîm-i mecdî 20 kuruş hesabıyla 3.000 kuruş Emlâk-i Hümâyûn İdaresi'nden alınmıştı (BOA, Y.PRK.HH. 22/18). 1308/1890 senesi Muharrem ayının 10. günü tekkede aşure pişirilmiş ve aşure masrafı 2.100 kuruş olmuş, vakıf ödeneğinden 900 kuruş artmıştı (BOA, Y.PRK.HH. 23/35). 1309/1890 senesi Muharrem ayının 10. günü tekkede yine aşure pişirilmiş ve fakirlere dağıtılmış, aşure masrafı olarak vakfiyede belirtilen 3.000 kuruş ödenekten 2.435 kuruşu harcanmıştı. Artan 565 kuruş vakfa geri iade edilmişti (BOA, Y.PRK.HH. 24/65; Y.Mtv. 53/42).

23 Rebiülevvel 1309/ 27 Ekim 1891 tarihli bir belgede, tekkenin postnişini kilere aylık olarak 10 kıyye kahve verilmekte olduğunu ancak kahvenin idareye yetmediğini belirterek, misafirler ve derişler için de aylık 15 kıyye kahve, 15 kıyye şeker ve 20 kıyye sabun verilmesini talep etmekteydi (BOA, Y.PRK.HH. 24/84).

1308/1890 senesinde tekkenin hümâyûn dâiresi, şeyhe ait selamlık ve harem dâiresi, dedegân dâireleri, ahır, arabalık ve diğer kısımları 10.248 Osmanlı lirası harcanarak yeniden inşa edilmiştir. Câminin minaresi de bu dönemde ilave edilmiştir. Sultan II. Abdülhamîd, inşanın gerçekleşmesi için 10.500 lira tahsis etmişti (BOA, Y.PRK.MM. 1/48). Bir Fransız şirketine, tekkenin hemen yukarisına inşa ettirilen ahşap konakta (harem dâiresi) şeyhin hanımı ve çocukları ikamet etmekteydi. Birkaç sene sonra ise ahşap konağa bitişik ve daha yukarıda taş bir konak yaptırıldı. Bu üç katlı taş konağın

14 Yine bu belgeden öğrendiğimize göre 12 Rebiülevvel 1307 tarihinde Eylül ayı maaşı olarak Hamidiye Câmii İmam-ı evveli (birinci imamı), hatibi ve devirhânı Ali Rıza Efendi 6.000; İmam-ı sâni (ikinci imam) ve devirhân Hamdi Efendi 4.000; Ser-müezzin ve devirhân Hüseyin Efendi 3.500 kuruş maaş almışlardı. Ertuğrul Câmii İmam-ı evveli ve hatibi Mehmed Dilcûti Efendi 5.000; imam-ı sâni Mehmed Efendi 4.000; ser-müezzin ve zâkir Mahmud Efendi 2.500 kuruş maaş almışlardı.

15 Tarih: 30 Za 1323.

mimarının ise Osep Kalfa olduğu rivâyet edilmektedir. (Çetintaş 2012: 26).

Tekkenin oldukça zengin vakıfları bulunmaktaydı. Tekkenin de içinde bulunduğu, birçok meyve ağacının yer aldığı geniş bir arazi¹⁶, Akaretler Caddesi'ndeki bütün binalar ve Tophane'nin altındaki sıra dükkanların tamamı tekkeye vakfedilmişti. Tekkede kalan dervişlerin yiyecek ve içecekleri saraydan tedârik edilmekteydi. (Yücer 2003: 605). Dervişlerin barınması için ahşap konağın aşağısında Hasanpaşa Deresi'nin kenarındaki (günümüzde Barbaros Bulvarı'nın geçtiği yer) 15 odalı iki koğuş bulunmaktaydı. Tekke kapatılmadan önce âdetâ bir eğitim kurumu gibi çalışmaktaydı. Trablus'un Sıyve şehrinde her sene 30 derviş eğitim-öğretim görmek üzere İstanbul'a gönderilmekte ve tekke-deki eğitimlerinin bitmesinden sonra memleketlerine geri gönderilmekteydi. (Çetintaş 2012: 28).

25 Cemaziyelevvel 1325/ 6 Temmuz 1907 tarihli bir belgeye göre dergâh, câmi ve harap olan mektebin tamiri için keşif yapılmış ve tamiratın 76.019 kuruş masrafla gerçekleşeceği anlaşılmıştı (BOA, Y.PRK. HH. 38/8).

7 Rebiülahir 1307/ 1 Aralık 1889 tarihli belgeye göre, dergâhın vükelâ dâiresine, ihtiyaç görülen bir adet büyük sarı mangal, bir semaver, bir leğen, bir sehpa, ve birer metrelik çanta satın alınması istenmekteydi (BOA, Y.PRK. HH. 22/39).

25 Rebiülevvel 1308/ 8 Kasım 1890 tarihli bir belgeye göre, bu tarihten bir gün önce Cuma günü Sultan II. Abdülhamîd tekkeye gelmişti. Pâdişâhın tekkeye "teşrif-i hümayun"u sırasında mutad olduğu üzere orada bulunanlara 2070 kuruş dağıtılmıştı. Bu miktar "hazîne-i şâhâne"den karşılanmıştı (BOA, Y.PRK.HH. 23/47).

15 Şevval 1309/ 13 Mayıs 1892 tarihinde, tekkeye gelen ziyaretçiler (züvvâr) ve misafirler için lüzumlu görülen 40 parça yatak takımı şeyh efendi tarafından Mefrûşât İdâresi'nden talep edilmişti. Talep edilen yatak takımı şunlardan oluşmaktaydı: 16 adet yastık, 8 basma yüzlü pamuk şilte, 4 çarşaf, 4 yastık örtüsü, 4 dokuma yatak bağı ve 8 fabrika yazması yorgan (BOA, Y.PRK.HH. 25/42).

Tekkede kullanılan halı, perde, mangal vs. gibi eşyaların listeleri arşiv belgelerinde kayıtlıdır (BOA, Y.PRK.HH. 23/62; Y.PRK.HH. 24/22). 15 Muhar-

rem 1326/ 18 Şubat 1908 tarihli bir belgeye göre, tekkenin harem dâiresindeki bir oda için bir adet halı verilmesi, kırık camların yenilenmesi, bozulmuş olan su yollarının tamiri ve dervişlere mahsus olarak bir oda eklenmesi şeyh tarafından talep edilmiş, bunun üzerine Ebniye-i Seniyye Anbarı ile Mefrûşât-ı Hümayûn İdâresi tarafından gerçekleştirilecek olan bu işler için 5.130 kuruş gerektiği ve inşaat için de 4.161 kuruş harcanılması gerektiği, bütün bu isteklerin yerine getirilmesi için toplamda 9.291 kuruş masrafın çıkacağı anlaşılmıştı (BOA, Y.Mtv. 306/102).

11 safer 1326/ 15 Mart 1908 tarihli bir belgeye göre tekkenin Hümayûn mahfilindeki sobanın tamiri edilmesi gerekli olmuş ayrıca Şehzâdegân-ı civan-bahşân dâiresinin mefrûşâtı (döşemeleri) da iyice eskimiş olduğundan bunların yenilenmesi şeyh tarafından talep edilmişti. Mefrûşât için Herreke Fabrika-i Hümayûnu mamûlatından sarf edilecek eşyanın 1.536 kuruş, sobanın tamiri içinde 956 kuruş masraf çıkacağı anlaşılmıştı (BOA, Y.Mtv. 307/63).

Tekkede, gece aydınlanma ihtiyacı için havagazı lambaları ve şamdanlar kullanılmaktaydı. 16 Şaban 1309/ 16 Mart 1892 tarihinde tekke-deki havagazları ve şamdanların tamiri ve temizlenmesi (tathiri), Beyoğlu'nda Avrupa Çarşısı'ndaki Havagazı Lambacısı Petri Margossian (Margosyan) tarafından 1.000 kuruş karşılığında gerçekleştirilmiştir (BOA, Y.PRK.HH. 25/22). 29 Rebiülahir 1326/ 31 Mayıs 1908 tarihli bir belgeye göre tekke ile müştemilâtından olan dâirelerdeki sobalar bir önceki sene tamir edilmiş ve hazine tarafından 5.700 kuruş harcanmıştı (BOA, Y.Mtv. 310/133).

Tekkeye, tekkenin harem ve selamlık dâirelerine 18 Eylül 1324/ 1 Ekim 1908 tarihi ile 1 temmuz 1324/ 14 Temmuz 1908 tarihine kadar isâle olunan (verilen suyun) bedeli 7.514 kuruştur (BOA, DH.MKT. 2711/92).

Şeyh Zâfir Türbesi'nin inşası 13 Kanun-ı Evvel 1319/ 26 Aralık 1903 tarihinde başlamış türbenin inşasına 1320/1904 senesinde devam edilmiştir (BOA, HH. 29556, s. 213, 244). Aynı tarihlerde dergâhın harem bölümü, ahır ve arabalık kısımları tamir edilmekteydi. Bu kısımların tamiri için yapılan ilk keşif bedeli 8.806 kuruş idi (BOA, HH. 29556, s. 26, 34, 96, 149).

II. Abdülhamîd'in hazırlatmış olduğu 12 Safer 1306/ 18 Ekim 1888 tarihli vakfiyesinde Şeyh

16 Bu arazi daha sonra satılmıştır ve üzerine Conrad Otel inşa edilmiştir.

Muhammed Zâfir Efendi'nin hayatta olduğu müdetçe dergâhın şeyhi olacağı ve aylık 6.000 kuruş maaş alacağı, vefâtından sonra ise yerine şeyh olacak kişiye aylık 2.500 kuruş taamiye bedeli verileceği şarttı. Müteveffâ Şeyh Muhammed Zâfir Efendi'nin Hazine-i Hassa'dan aldığı toplam 7.500 kuruş maaşından 5.000 kuruşun vefatından sonra yerine tayin olunan mahdumu (oğlu) İbrahim Efendi'ye tahsis edilmesi ile ilgili 17 Eylül 1319/ 30 Eylül 1903 tarihinde irade çıkarılmıştı. Buna göre İbrahim Efendi aylık olarak 5.000 kuruş maaş alacaktı (BOA, BEO. 1474/110516).

Tekkeye, 1321/1903 senesi Şaban ayında 25 aded Delâilü'l-Hayrât vakıf ve ihsân edilmişti (BOA, Y.PRK.MŞ. 7/116).

Tevhidhânenin doğu tarafındaki kapısının üzerinde yer alan, manzum metni Ahmed Muhtar Efendi'ye (ö. 1910) ait olan kitabe ta'lik bir hatla yazılmıştır. Kitabede şunlar yazmaktadır: "Hüdâvend-i cihân Abdülhamîd Hân-ı Hüdâ-sâye/ bu dergâh-ı hakikat-iktinâhi eyledi inşâ/ muhakkak rûh-ı pâk-i Şâzelî kurb-i ilâhîde/ olur ol şâh için tevfişkâh-ı nusret-i Mevlâ/ Güher-i târîhini nazm eyledi kemter kulu Muhtâr/ bu dergehdür tecellîgâh-ı feyz-i âlem-i a'lâ 1305".

Tevhidhânenin güney tarafındaki hünkar kapısının üzerinde 1305/1887 tarihli diğer bir inşa kitabesi yer almaktadır. Manzum metni Ahmed Muhtar Efendi'ye (ö. 1910) ait olan kitabe ta'lik bir hatla yazılmıştır. (Tanman 1994: 197). Kitabede şunlar yazmaktadır: "Emîrü'l-mü'minîn Abdülhamîd Hân-ı Hüdâ-âgâh/ tarîk-i hak-resân-ı Şâzelî'ye yaptı bu dergâh/ muhakkak rûh-ı pâk-i Şâzelî kurb-i ilâhîde/ bekâ cûy-i kemâl şevket ü iclâfidir hergâh/ Güher-i târîhini nazm eyledi sâdik kulu Muhtâr/ bu dergehdür tecellîgâh-ı feyz-i sırr-ı illallah 1305".

M. Şevket Eygi burayla ilgili şu bilgileri nakletmektedir: "Sultan Abdülhamid'in kızı merhûme Şâziye Sultan hazretlerini ziyarete gittiğimde, Pâdişâh babasının sık sık Şeyh Efendi ile görüştüğünü, nasihat ve dualarından yararlandığını beyan etmişti". Eygi yine şunları aktarmaktadır: "Zaman zaman Avrupa ülkelerinden, Şâzelîliğin Darkavî koluna mensup mütedîlerin buraya gelip Fatiha okudukları, selam verdiklerini duydum. Maalesef İstanbul Müslümanları şehirlerindeki bu maneviyat hazinesinden bihaberdir. Her gün Barbaros bulvarından geçen milyonla Müslüman arasında, bu zatı tanıyan, onun kadrini bilen, bir Fâtîha okuyup sevabını

ona hediye eden kaç kişi çıkar?". (Eygi 2003: 318).

1969-1973 yılları arası kapsamlı bir restorasyon görmüş olan tekke-tevhidhâne, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2008-2010 yılları arasında yeniden kapsamlı bir şekilde restore edilmiştir. (Utku Y. - Koçak S. 2010: 88-90).

Tekkenin postnişinleri şunlardır:

1. Şeyh Muhammed Zâfir Efendi (ö. 2 Receb 1321/ 24 Eylül 1903 Cuma). Regâib gecesi vefât etmiştir (Osmanzâde Hüseyin Vassaf, I, 308). Şeyh Muhammed Zâfir Efendi, babasından hilâfet almıştı. Türbede medfûndur. Şeyh Muhammed Zâfir Efendi'nin vefatından hemen sonra ise oğlu Ebu'l-Hasan Zâfir Efendi kısa bir süre şeyhlik yaptıktan sonra Meclis-i Meşâyih'e görevini bıraktığını bildirmiş ve yerini kardeşi İbrahim Zâfir'e bırakarak Mısır'a gitmiştir. (Çetintaş 2012: 26).
2. İbrahim Zâfir Efendi (ö. 10 Temmuz 1947). 76 yaşında tekkenin yanındaki taş konakta vefat etmiştir. Yahya Efendi Dergâhı mezarlığında medfûndur. (Güven 1999: 392; Çetintaş 2012: 26).

Sonuç

İstanbul'da tesis edilen vakıf müesseseleri arasında tekkeler, nitelik ve nicelik açısından önemli bir yer tutan kurumlar olmuşlardır. Bir vakıf eseri olarak kurulan bu tekkelerin faaliyetleri kurucuları tarafından hazırlanmış vakfiyelerdeki şartlara uygun olarak sürdürülmüştür. Tekke ve zâviyeler 1925 yılına kadar resmen faaliyette bulunmuşlardır. Diğer tarikatlarla kıyasla İstanbul'da en az sayıda tekke açmış bir tarikat olan Şâzelîyye yaklaşık 130 yıl bu tekkeler vasıtasıyla şehirde faaliyet göstermiştir.

Arşiv belgelerine ve diğer kaynaklara göre İstanbul'da bu tekkelerden başka Şâzelî tarikatına bağlı herhangi bir tekke kurulmamıştır. Bazı araştırmalarda bu üç tekke dışında Kabataş Çizmeciler Tekkesi ile Çemberlitaş Şâzelî Tekkesi'nin de söz konusu tarîkate bağlı kurulmuş olan tekkelerden olduğu belirtilmektedir (Güven 1999: 393-394). Arşiv belgeleri ve kaynaklara dayalı olarak yapmış olduğumuz araştırmalarda ve incelemelerde bu iki tekkenin Şâzelî tarikatına bağlı müesseseler olduğuna dâir herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Kabataş'taki Çizmeciler Tekkesi, Halvetî ve Celvetî tarikatlarına hizmet vermiştir. (Köse, 2012: 286-

289). Çemberlitaş'ta kurulduğu belirtilen tekkeye dair adından başka herhangi bir bilgi yoktur. Burası ihtimaldir ki Dîvanyolu'ndaki Sultan II. Mahmud Türbesi'ni ziyarete gelen hanım sultanların ve pâdişâha yakın diğer ziyaretçilerin konakladığı bir yerdi ve burada dua okunuyor, vaaz dinleniyor ve sohbet ediliyordu. Kısacası belli bir postnişîni ve zikir günü yoktu. Şâyet kurumsallaşmış bir tarîkat yapısı olsaydı belgelerde ve kaynaklarda adına kolaylıkla rastlayabilir ve hakkında detaylı bilgilere ulaşılabilirdi.

Günümüzde bu tekkelerle ilgili kapsamlı ve tanıtıcı yayımlar yapılması, fiziken gerekli restorasyon çalışmalarının yanısıra kuruluş amaçlarına uygun bir biçimde insanlara hizmet veren kurumlar olarak yaşatılması bu yapıların inşa sebeplerine uygun olacaktır.

KAYNAKLAR

I. ARŞİV BELGELERİ

a) *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*.

BEO. 1474/110516.

C. Belediye. 1471. C. Belediye. 2130.

C.EV. 14450. 12018.28364. 28177. 25790. 30964.

C.S. 2031.

DH.MKT. 2711/92.

EV.d. 36532.

HH. 14847. 14851. 29556.

Hrt.h. 682/2.

İ.DH. 955/75530. İ.DH. 955/75530. İ.DH. 891/70926.

İ.EV. (İrâde Evkaf) 21.

İ.EV. 5/46.

İ.ML. 68/40.

İ.TAL. 384/16.

MVL. 514/45. MVL. 435/40. MVL. 495/134. MVL. 514/45. MVL. 837/16.

ŞD. 187/60. ŞD. 195/45

Y.Mtv. 24/20. 53/42. 290/108. 306/102. 307/63. 310/133.

Y.PRK.EV. 1/18.

Y.PRK.HH. 22/18. 22/28. 23/35. 22/39. 36/59. 23/46. 23/47. 23/62. 24/22. 24/48. 24/65. 24/84.25/19. 25/42. 25/22. 38/8.

Y.PRK.MM. 1/48.

Y.PRK.MŞ. 7/102. 7/89. 3/18. 7/116.

a) *Meşihat Arşivi*, Meclis-i Meşayih Esâmi Defteri, no: 1760.

b) *Revnaoğlu Arşivi*, Süleymaniye Kütüphanesi, 00024.

c) *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi*, D. 5441.

d) *Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi*, Tekâyâ ve Zevâyâ Defteri, no: 109.

II. ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

Ahmed Muhyiddin Efendi, *Tomâr-ı Tekâyâ*, İstanbul, (Özel Arşiv).

Albayrak, Sadık. (1996). *Son Devir Osmanlı Uleması*, c. V, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayını.

Bandırmalizâde, Ahmed Münib. (1307). *Mecmûa-yı Tekâyâ*, İstanbul.

Büyüker, Kamil. (2004). *Şeyh Muhammed Zâfir Efendi ve Ertuğrul Tekkesi*, İstanbul.

Çetintaş, Burak. (2012). Sultan Hamid'in Şeyhi Zâfir Efendi ve Beşiktaşlı Ailesinin Sıradışı Hikayesi, *NTV Tarih*, sayı 46, İstanbul.

Eraktan, Hâlid. (1968). Ertuğrul Camii ve Tekkesi, *İstanbul Ansiklopedisi (İSTA)*, İstanbul, c. X, s. 5231-5232.

Eygi, M. Şevket. (2003). *Yakın Tarihimizde Câmî Kiyımı*, İstanbul, Bedir Yayınevi.

Galitekin, A. Nezih. (2003). *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul Câmî, Tekke, Medrese, Mekteb, Türbe, Hamam, Kütüphâne, Matbaa, Mahalle ve Selâtin İmâretleri*, İstanbul, İşaret Yayınevi.

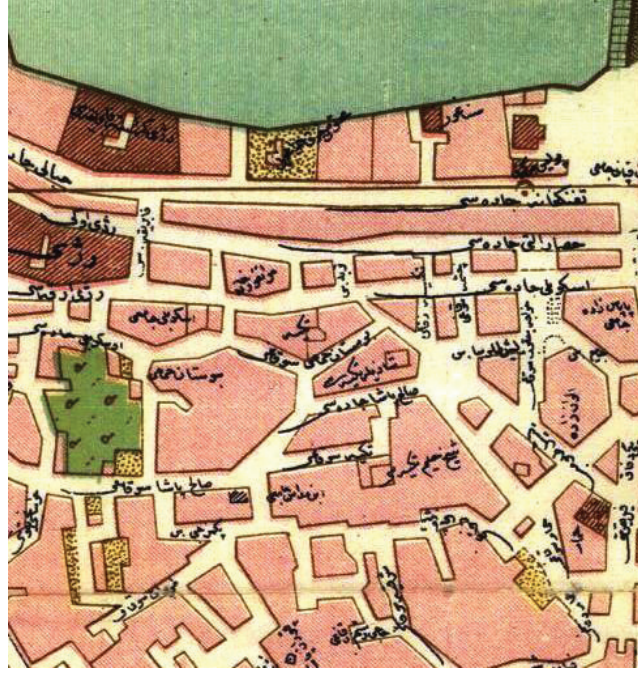
Güven, M. Salim. (1999). *Ebu'l-Hasan Şâzilî ve Şâzeliyye*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Haskan, M. Nermi. (1996). *Eyüp Tarihi*, İstanbul, Eyüp Belediyesi Yayını.

Hatman, A. Hami. (2005). *Alibeyköy Tarihi*, İstanbul, Eyüp Belediyesi Yayını.

- İnançer, T. Ömer. (1994). Şazelîlik - Zikir Usulü ve Musiki, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (DBİA)*, c. VII, 140-141.
- İşli, E. Demirel. (1998). *İstanbul Tekkeleri Mimarisi Eklentileri ve Restorasyonu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kara, Mustafa. (2012). *Dervişin Hayatı Sûfinin Kelâmı*, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Köse, Fatih. (2012). *İstanbul Halvetî Tekkeleri*, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayını. *Mühendishâne Haritası*, 1918.
- Osmanzâde Hüseyin Vassaf, (2006). *Sefîne-i Evliya*, Hazırlayanlar: Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, İstanbul, Kitabevi Yayını.
- Özdamar, Mustafa. (2007). *Dersâadet Dergâhları*, İstanbul, Kırk Kandil Yayınları.
- Özel, A. Murat. (2010). Şâzeliyye, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXXVIII, 387. *Revnakoğlu, C. Server, Arşivi*, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, no: 00024.
- Tabibzâde Mehmed Şükrü Efendi, *Derûn-i İslambolda Hankahlar Beyanındadır (Mecmûa-yı Tekâyâ)* İstanbul Belediye Başkanlığı Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları Bölümü, nr. K.75.
- Tanman, Baha. M. (1994). Ertuğrul Tekkesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (DBİA)*, c. III, 196.
- Tanman, Baha. M. (1994). Şazeli Tekkesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (DBİA)*, c. VII, s. 138.
- Tanman, Baha. M. (1994). Şazelîlik, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (DBİA)*, c. VII, s. 140.
- Tokgöz, Metehan. (2012). "Tüm Dünyayı Gören" Semt Cihannüma, *B +*, Sayı 12/16, İstanbul.
- Yücel, Utku.- Koçak, Serap. (2010). Ertuğrul Tekke Camii ve 2008-2010 Restorasyon Çalışmaları, *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, sayı: 1, İstanbul, s. 88-90.
- Yücer, Hür Mahmut. (2003). *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf [19. Yüzyıl]*, İstanbul, İnsan Yayınları. www.ttk.gov.tr Tarih Çevirme Klavuzu.

EKLER

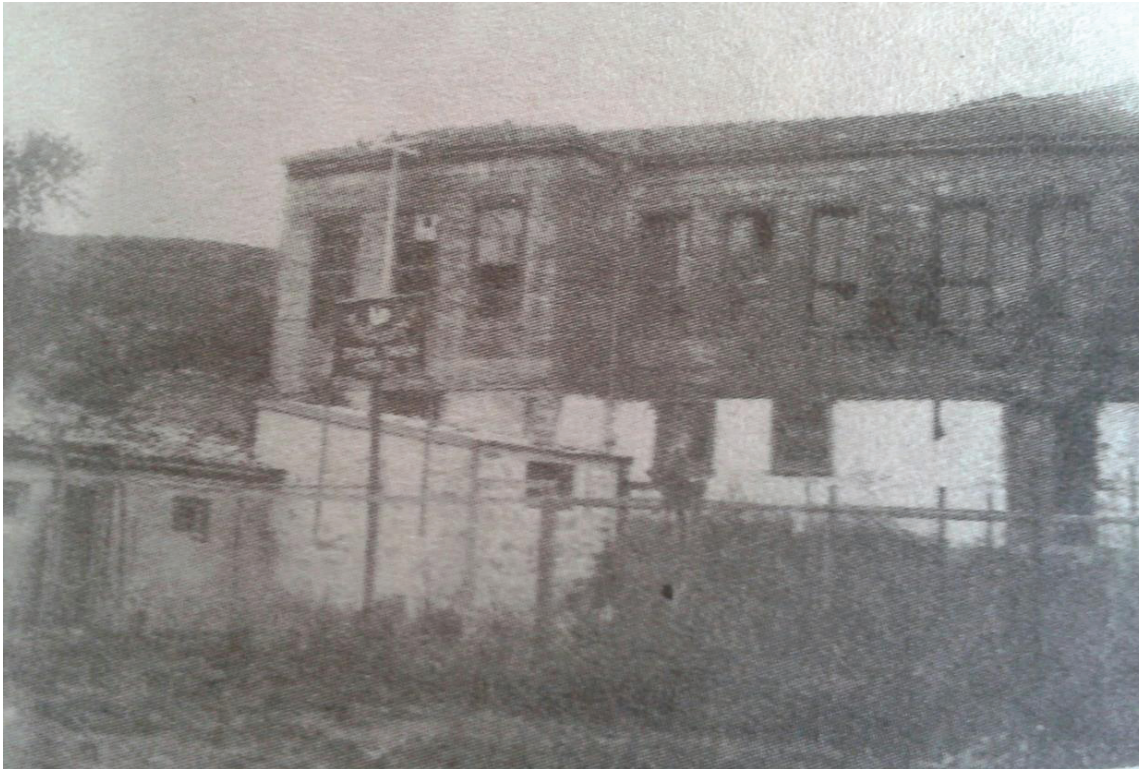
Harita 1. 1918 senesine ait haritada Unkapanı Şâzelî Tekkesi. (Mühendishane Haritası).

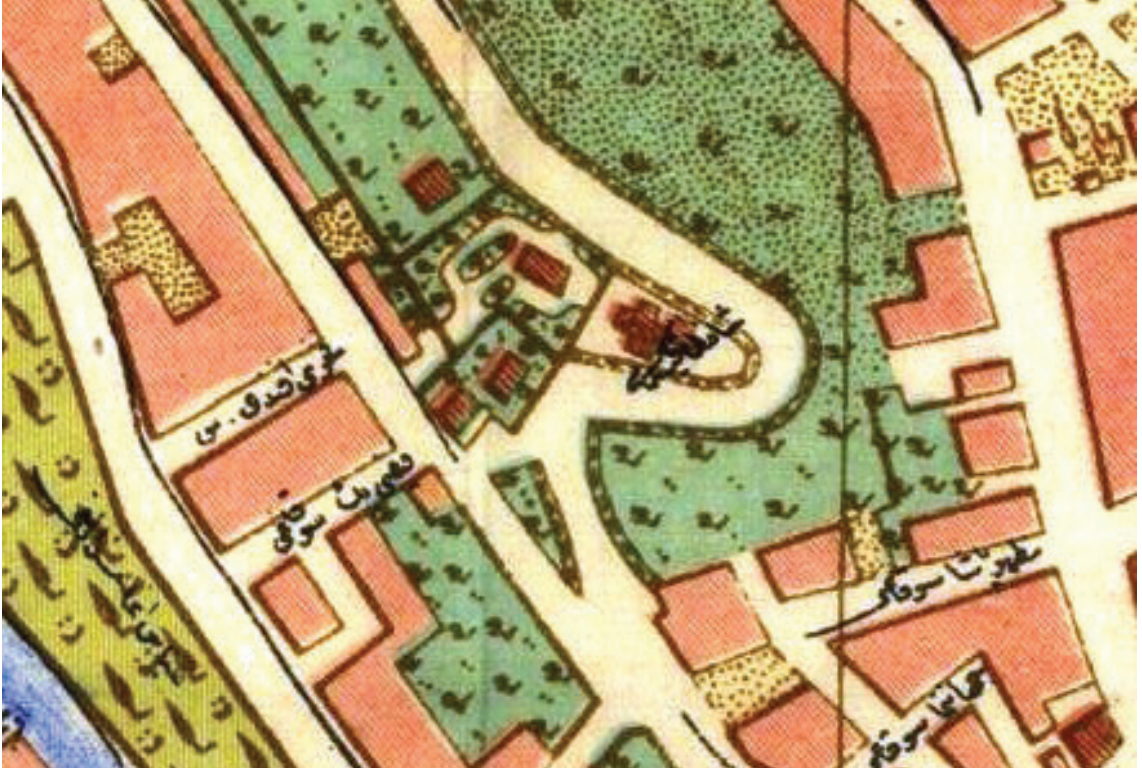
Resim 1. Unkapanı Şâzelî Tekkesi (2011). (Fatih Köse Arşivi).

Harita 2. Yaklaşık yüz sene önce Alibeyköy, Kağıthane ve Fil Köprüsü. (BOA. Hrt.h. 682/2).

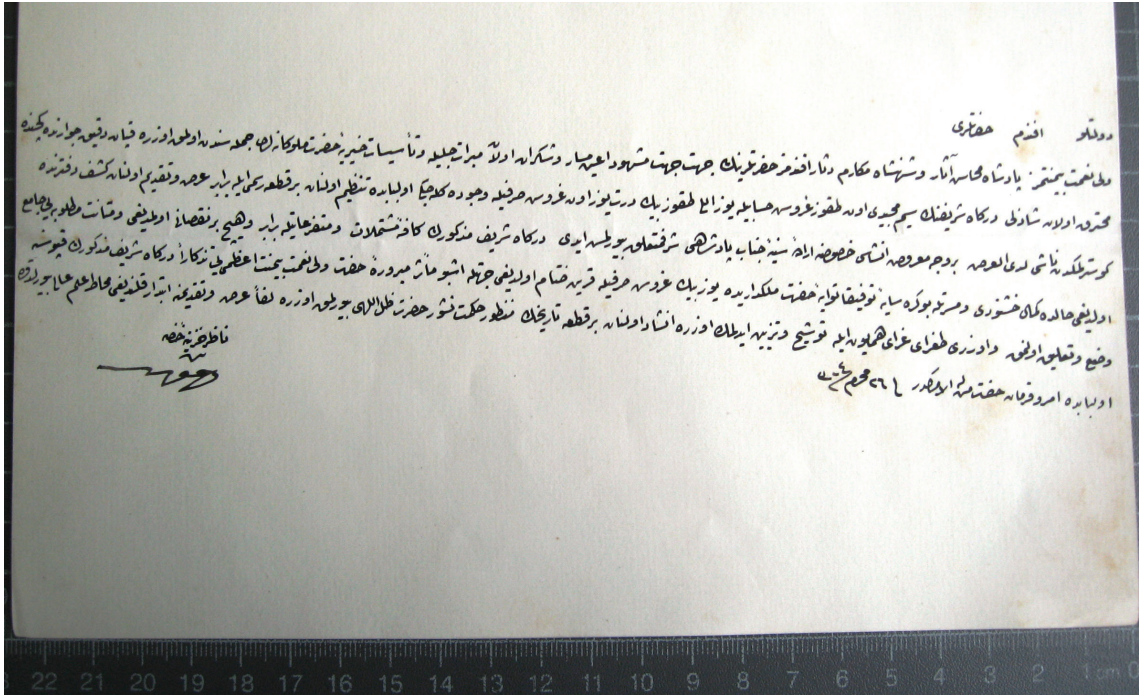
Resim 2. Alibeyköy Şâzelî Tekkesi. Cumhuriyetin ilk yılları. (A. Hami Hatman Arşivi).

Harita 3. Beşiktaş, Ertuğrul Şâzelî Tekkesi 1918. (Mühendishâne Haritası).

Resim 3. Ertuğrul Tekkesi. “Şâzelî Dergâhı Şerîfî’nde Cuma selamlık resm-i âlîsi”.

Belge 1. (BOA. Y.Mtv. 24/20). Yangın geçiren Unkapanı Tekkesi'nin tamirine dair 1304).

Belge 2. (BOA. ŞD. 195/45. Ertuğrul Tekkesi postnişini İbrahim Zâfir Efendi'nin arzuhali.).

سازلی درگاه شریفی

مقتضای	
سید زطیفک	۶۰۰۰
غزوه فرافزی معاش	۲۴۰۰
عبدالرحمن	۲۰۰۰
برازم صیحت	۲۵۶۹
آنجر	۲۰۰
طبدکاز	۴۸۰
	<hr/>
	۱۳۷۴۹

Belge 3. (BOA. ŞD. 195/45. Ertuğrul Tekkesi görevlilerine harcanan aylık masraf).

Kazlıçeşme Bektaşî Tekkesi Ve Vakfiyesi

Fahri Maden*

Öz

Kazlıçeşme Bektaşî tekkesinin menşei Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarına veya İstanbul'un fetihine kadar geri götürülmektedir. Rivayete göre tekke bir Horasan ereni olan Eryek (Erikli) Baba tarafından tesis edilmiştir. Ancak tekkenin tarihini aydınlatan vesikalar 18. yüzyılın ikinci yarısından daha geri gitmemektedir. Buna göre Şem'î Ebubekir Ağa tarafından inşa ettirildiği tespit edilen tekke 1826'ya değin Şütürşumar Mehmed Baba ve Hüseyin Baba postnişinlik yapmıştır. 1826 yılında Yeniçeri ocağıyla birlikte Bektaşîliğin de yasaklanması üzerine Kazlıçeşme tekkesi yıktırılmış, tekrar inşa edilip faaliyete geçirilmesi için uzun süre beklemek gerekmiştir. Tekke muhtemelen Sultan Abdülmecid dönemi sonu, Sultan Abdülaziz dönemi başında Perişan Mehmed Ali Baba'nın gayretiyle yeniden kurulmuştur. 1925 yılında tekke ve türbelerin kapatılışına kadar faaliyetlerini devam ettiren Kazlıçeşme tekkesi günümüzde restore edilerek halkın istifadesine sunulmuş ve önemli bir inanç merkezi haline getirilmiştir. Bu çalışmada Kazlıçeşme tekkesinin tarihi serüveni, vakfiyesi, postnişinleri ve haziresi ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yedikule, Kazlıçeşme, Bektaşîlik, Eryek (Erikli) Baba, Perişan Baba.

The Kazlıçeşme Bektaşî Lodge and Its Foundation Document

Abstract

In this study, the historical adventure of the Kazlıçeşme dervish lodge, foundation, its treasures and sheikhs are discussed. It is possible to trace back the origin of the Kazlıçeşme Bektashi dervish lodge to the founding years of the Ottoman Empire, or to the conquest of Istanbul. According to legend, the dervish lodge was established by Eryek (Erikli) Baba, a sufi of Khorasan. However, records that illustrate the history of the dervish lodge do not go further than the second half of the eighteenth century. According to these records, the dervish lodge was built by Şem'î Ebubekir Ağa, and both Şütürşumar Mehmed Baba and Hüseyin baba served as sheikhs. In 1826, as a result of the ban on Bektashi and the Janissary corps, the Kazlıçeşme dervish lodge was demolished, and a long time passed before it was rebuilt and become operational once more. The dervish lodge, was probably reestablished due to the efforts of Perişan Mehmed Ali Baba, probably at the end of Sultan Abdülmecid's reign or at the beginning of the reign of Abdülaziz. Up until 1925 and the abolition of dervish lodges and shrines the Kazlıçeşme dervish lodge continued to operate. Today it is restored and given vback to the public and it has become an important religious center.

Key Words: Yedikule, Kazlıçeşme, Bektashism, Eryek (Erikli) Baba, Perişan Baba.

* Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. Kastamonu/TÜRKİYE. fahrimaden@kastamonu.edu.tr

Giriş

İstanbul ve çevresindeki Bektaşî tekkeleri ya kuruldukları yerin ya da kurucularının adıyla anılmaktadırlar. Kazlıçeşme'deki tekke de bunlardan biridir. Kazlıçeşme, İstanbul'da sur dışında Yedikule'nin karşısına düşen semtin adıdır. Tekke bugün Zeytinburnu ilçesinde Demirhane caddesindeki ünlü Kazlıçeşme'nin hemen arkasındaki Zâkirbaşı sokağında numara 3'te yer almaktadır. 19. yüzyıl kayıtlarında tekkenin bulunduğu mevki "Yedikule kapısı haricinde Kazlıçeşme nâm mahalde Otakçılar mahallinde" şeklinde ifade edilmektedir (BOA, EV.MKT: 3350/100; BOA, EV.MKT: 2404/60).

Bölgedeki Bektaşî tekkelerinin en meşhurlarından olan bu tekke, tarihi boyunca çeşitli isimlerle anılmıştır. Bunlar Yedikule tekkesi, Eryek Baba dergâhı ve türbesi (BOA, EV.MKT: 3350/100), Şütürşümar (Devegüden) Mehmed Baba tekkesi, Seyyid Mehmed Baba (Tanman 1994: 242), Perişan Baba tekkesi (Aşkar 2000: 160; Şehsuvaroğlu 2005: 268), Şeyh Mehmed Ali Baba tekkesi (Hacı İsmail Beyzâde Osman Bey 1304: 74), Mustafa Baba tekkesi (VGMA, Defter nr.1860-2A: 60, 113), Şeyh Küçük Abdullah Baba tekkesi (Şapolyo 2004: 364)¹ ve Zâkirbaşı tekkesi gibi (Yüksel 1997: 48-49; Koca 2005: 175-176).

Kazlıçeşme'deki Bektaşî tekkesinin tarihi Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarına veya İstanbul'un fethine kadar götürülmektedir.² Zira tekkeyi ilk defa kurduğu kabul olunan Eryek (Erikli)³ Baba hakkındaki rivayetler bu tarihlere kadar götürülmektedir. İlk rivayete göre Eryek (Erikli) Baba, Orhan Gazi döneminde Horasan'dan Anadolu'ya gelen ve Bursa'nın fethinin ardından Maltepe'deki Osmanlı-Bizans savaşına katılan gazi erenlerdendi. Bir diğer rivayete göre ise bu zatın asıl ismi Seyyid Muham-

med Saineddin olup İstanbul'un fethine iştirak etmiştir. Bir Horasan ereni olduğu anlaşılan Eryek (Erikli) Baba'nın İstanbul'un fethinden sonra Kazlıçeşme'de tekkesini kurduğuna inanılmakta ve bu zatın türbesinin tekkenin bahçesinde olduğu kabul edilmektedir.

Eryek Baba'nın büyük mezarında kitabesiz ve Bizans'tan kalma silindir biçiminde "ikonostasis" adı verilen iki büyük sütun bulunmaktadır. Bu tür büyük mezarlar (baş ucu ile ayak ucu arası 3 m kadar) ve şahideleri, İstanbul'daki sahabe ve Fatih dönemine ait yatırlarda da sıkça rastlanan bir durumdur (Yüksel 1997: 49-50; Vatin- Zarcone 1997: 79-80). Bu itibarla Fatih dönemine ait olması ihtimali kuvvetlidir. Ayrıca Eryek (Erikli) Baba'nın Hacı Bektaş Veli'nin ilk halifelerinden olduğu, İmam Musa Kazım soyundan geldiği rivayetler arasındadır. "Eryek" isminin tasavvufta ehl-i beyt sevgisine ulaşmak anlamına geldiği belirtilmektedir. Halk arasında ise, hamile bir kadının canı erik isteyince kış ortasında erik yetiştirmesi kerametine istinaden Erikli Baba'ya bu ismin verildiği söylenmektedir. Balım Sultan ve Otman Baba erkannamesinde, Eryek (Erikli) Baba için İstanbul'un gözcülerinden olduğu ve tekkesinin on iki büyük tekkeden biri olduğu belirtilmektedir (Koca, *a.g.e.*, s.176-177).

Hayatı ve kişiliği hakkında menkıbelerden başka bir şey bilinmeyen Eryek (Erikli) Baba'nın Osmanlı Devleti'nin fetih ve kolonizasyon faaliyetlerine katılan Ahi, Kalenderi veya Abdalan zümrelerinden birine mensup gazi-dervişlerden olduğu, ancak daha sonra pek çok benzerindeki gibi tekkesine Bektaşîlerin sahip çıktıkları ihtimal dahilindedir (Tanman 1994: 242). Evliya Çelebi 17. yüzyılda Kazlıçeşme'de üç tekke bulunduğunu haber vermekte, ancak bunlar arasında Eryek (Erikli) Baba tekkesinin bulunup bulunmadığını tespit edilememektedir (Evliya Çelebi 1314: 391).

Müccered Babagân'a özgü olarak bilinen (Noyan 2002: 192) Kazlıçeşme'deki Bektaşî tekkesi hakkında elimizdeki tarihi kayıtlar 18. yüzyılın sonlarından itibaren başlamaktadır. Tekkede bu dönemde Ahmed Baba (ö.1787)'nin meşihat görevini yürüttüğü tespit edilmektedir (Işın 1994: 135; Tanman 1994: 242). Bununla birlikte Kazlıçeşme tekkesi 1784 tarihli İstanbul'a ait tekke listesinde yer almamaktadır (Çetin 1981: 584-590).

Tekke haziresinde yer alan mezar taşlarına göre tekkenin banisi Bektaşî tarikatından Şem'î Ebu-

1 Topkapı'da bulunan ve aynı ismi taşıyan tekke ve şeyhle karıştırılmamak için Kazlıçeşme tekkesi postnişini Abdullah Baba, "Küçük" unvanıyla anılmıştır. Şevki Koca, Bektâşîlik ve Bektâşî Dergahları, İstanbul 2005, s.184.

2 Kocadağ tekkenin kuruluş tarihini Sultan II. Bayezid dönemi olarak göstermektedir. Ona göre Kazlıçeşme tekkesi Balım Sultan'ın İstanbul'a geldiği yıllarda kurulmuştur (Kocadağ 1998: 269).

3 Eryek Baba ismi Arabi harflerle yazılışının ayrı olması dolayısıyla yanlışlıkla Erikli Baba şeklinde okunmuş ve Erikli Baba olarak kullanılmıştır. Ancak Topkapı Sarayı'nda bulunan eski bir yazmada İstanbul'da yer alan ünlü türbe ve kabirler sıralanırken "Eryek" şeklinde harekelendiği bildirilmektedir. Ayrıca bu zatın ismi "Eyrek", "Erdik" şeklinde de telaffuz edilmiştir (Yüksel 1997: 48-49).

bekir Ağa (ö. 1824)'dir.⁴ Yine tekke haziresindeki hüseyinî taclı mezar taşına göre sözünü ettiğimiz dönemde tekkede Seyyid Mehmed Baba postnişinlik yapmış olup vefat tarihi 1799-1800 tarihidir.⁵ Tekke 1826'ya kadar "Şütürşumar (Devegüden)" lakabı verilen Seyyid Mehmed Baba'nın adıyla anılmaktadır.⁶ Keza İstanbul Atatürk Kitaplığı'nda, Osman Ergin Yazmaları nr.161 ve 1825 tarihli İstanbul Tekke, Hangâh ve Zaviyeleri ile ilgili mecmuada "Yedikule kapısı haricinde vaki Şütürşumar (Devegüden) Mehmed Baba dergâhı" kaydı bulunmaktadır (Vatin-Zarcone 1997: 80-81).

İstanbul Bektaşiliğinin önemli merkezlerinden biri olan Kazlıçeşme tekkesinin başına Mehmed Baba'nın ardından Hüseyin Baba geçmiş ve 1826 yılına kadar meşihat görevini sürdürmüştür (Işın 1994: 135).

Tekkenin Kapatılması ve Yıkılması

Kazlıçeşme tekkesinin Yeniçerilerin görev alanlarından biri olan Yedikule Hisarı yakınında bulunması tekkenin Yeniçerilik-Bektaşiliğin kaynaştığı bir merkez durumuna getirmiştir (Tanman 1994: 242). Yeniçeri ocağıyla temasından dolayı mücerredlik erkânının yürütüldüğü (Işın 1994: 135) tekke aynı hususun bir sonucu olarak 1826 tarihinde bir felaketle karşılaşmıştır. Zira Yeniçeri ocağının ortadan kaldırılmasından sonra 8 Temmuz 1826'da toplanan meşveret meclisinde Bektaşiliğin de yasaklanması, İstanbul'dan başlayarak Bektaşi tekkelere yıkılması ve tekkelerde bulunan Bektaşilerin sürgün edilmeleri kararı alınmıştır (BOA, HAT, 290/17351). Her ne kadar Bektaşiliğin yasaklanması onların Yeniçerilere "müstenid" olmalarından kaynaklanmış ve siyasi bir karar olarak ortaya çıkmışsa da uygulamada Bektaşilerin dini kurallara uymadıkları ileri sürülmüştür (BOA, Mühimme-i Asakir-i Defteri, nr.26: 15). Bu süreçte yıktırılan İstanbul tekkelerinden biri de Kazlıçeşme tekkesidir.

4 Şem'î Ebubekir Ağa'ya ait Hüseyin tâclı mezar taşı kitabesi şu şekildedir: "sâlik-i şehrah-ı Bektaşiyeden Şem'î Ebubekir Ağa-yı hayr-intimâ yaptı bu dergâhı evvel ba'dezîn eyledi bir dâr-ı bâkî iştirâ sihhatinde ya'ni ta'mîr eyledi kabrini ol zübde-i ehl-i tâkî böyle lazımdır kişiye intibâh yohsa dünya varlığı ömrüm hebâ nûr-i tevhid ile tenvîr eylesin hazreti Allah kabrin dâ'imâ sene 1239 (1823-1824)". Vatin-Zarcone 1997: 102).

5 Seyyid Mehmed Baba'ya ait mezar taşı kitabesi şu şekildedir: "yâ hû merhûm ve mağfirun lehâ ilâ rahmeti rabbihî'l-gafur Es-Seyyid Mehmed Baba ruhi için el-fatiha sene 1214 (1799-1800)" (Vatin-Zarcone 1997: 92).

6 "Yedikule'de Mehmed Efendi tekyesi..." (BOA, MAD, 9731: 406).

İstanbul'daki Bektaşi tekkelerinin kapatılmasına 10 Temmuz 1826'da başlanmıştır (Esad Efendi 1243: 211).

İstanbul'daki tekkelerin kapatılması için ilmiyeden temayüz etmiş kişiler ile kapıcıbaşılıktan gönderilen memurlardan bir heyet oluşturulup, bu heyet ile tekkelerin gizlice basılması, tekkede bulunan şeyh ve müridler tutuklanarak Darphane'ye hapsedilmeleri istenmiştir (BOA, HAT: 500/24493). Ayrıca İstanbul ve Üsküdar'da yıktırılacak tekkelerin eşya, arsa ve diğer mülklerinin vakıf olanlarının ilgili vakıflara dahil edilmesi, mülk olanların varislerine bırakılması, varisleri yoksa hazineye aktarılması emredilmiştir (BOA, HAT: 293/17453). Kazlıçeşme tekkesini kapatmaya ve yıktırmaya hâcegân divanından ve mektubi defteri hülefâsından Seyyid İbrahim Nazif Efendi ile hassa mimarı halifelerinden Tahir Efendi memur edilmiştir (BOA, MAD, 9766: 338).

Kazlıçeşme'deki tekkeye ulaşan devlet görevlileri önce tekkede bulunan Bektaşileri tutuklayıp kontrol altına almışlardır. O sırada tekke şeyhi bulunan Hüseyin Baba iki müridiyle birlikte Hadim'e sürgün edilmiştir (Esad Efendi 1243: 211-212; Ahmed Cevdet Paşa 1309: 183).⁷ Ardından tekke binası yıktırılıp⁸ ortaya çıkan etrafı taş duvarla çevrili 390 dönümlük arsasına el konulmuştur. Bu arsa üzerinde bulunan Eryek (Erikli) Baba ve Mehmed Baba türbeleri ve diğer mezarlar bırakılmıştır (BOA, MAD, 9766: 338; BOA, MAD, 9731: 406; Hasluck 1973: 517; Tanman 1994: 242). Kazlıçeşme'deki tekkenin yıkılması üzerine ortaya çıkan enkaz ve taşlar ise açık artırmayla Ağustos 1826'da 300 guruşa cânib-i mirîden Nuri isimli bir şahsa satılmıştır (BOA, MAD, 9766: 338; BOA, MAD, 9731: 406; BOA, MAD, 9773: 177). Yine yapılan incelemede tekkenin Sultan Bayezid Veli vakfına bağlı, senelik 120 akçe geliri olan 12 dönüm arsası bulunduğu anlaşılmış, bu arsa tekrar adı geçen vakfa bağlanmıştır (BOA, MAD, 9766: 338; BOA, MAD, 9731: 406).

7 Ahmed Lütfi Efendi ve Ahmed Rıfıkı Baba, Hüseyin Baba'nın Birgi'ye sürgün edildiğini belirtmektedirler. (Ahmed Lütfi Efendi 1290: 151; Ahmed Rıfıkı 1328: 65). Hüseyin Baba'nın sürgün sonrası akıbeti ve ne zaman nerede vefat ettiğine ilişkin elimizde her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Dönemin şahitlerinden Emin Efendi deHüseyin Baba'nın sürgün edildiğini ve "sanki düğüne gider gibi" sürgün yerine gittiğini ifade etmektedir (Emin Efendi 1305: 71).

8 Hadikatü'l-Cevâmî'ye göre tekke 1827 yılında yıkılmıştır (Ayvansarâyî Hüseyin Efendi-Alî Sâti Efendi-Süleymân Besim Efendi, 2001: 301).

Tekkenin Yeniden İnşası: Perişan Mehmed Ali Baba

Kazlıçeşme tekkesi Sultan II. Mahmud dönemini yıkık olarak geçirdikten sonra, Perişan Mehmed Ali Baba tarafından yeniden ihya edilmiş ve eski canlılığına kavuşmuştur. Tekkenin Perişan Baba eliyle yeniden bina edilmesi Sultan Abdülmecid döneminde 1853-1854 tarihlerinde vuku bulmuştur.⁹ Bu sebeple tekke “Perişan Baba tekkesi” olarak da bilinmekte ve Perişan Mehmed Ali Baba’nın tekkenin banisi olduğu mezar taşında da belirtilmektedir.

Kazlıçeşme tekkesini yeniden canlandıran Perişan Mehmed Ali Baba başta Ahmed Rifkî’nin “Bektaşî Sırrı” eseri olmak üzere birçok kaynaktan Konyalı Perişan Hafız Ali Baba ile karıştırılmıştır. Her iki şahsın da “Perişan” lakabını taşıması bu karışıklığın ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁰ Bu isim karışıklığının ilk kaynağı olan Ahmed Rifkî’nin “Bektaşî Sırrı” kitabında, dedebabaların kronolojik listesi verilirken Konyalı Perişan Hafız Ali Baba’nın Hacı Hasan Baba’dan sonra Hacı Bektaş Veli tekkesinde posta geçtiği, bir müddet sonra ise vefat ettiği ve Yedikule civarındaki Kazlıçeşme tekkesinde medfun bulunduğu ifade edilmiştir (Ahmed Rifkî 1328: 122-123). Böylece Ahmed Rifkî, Hacı Bektaş Veli tekkesi postnişini Konyalı Hafız Ali Baba ile Kazlıçeşme tekkesi postnişini Perişan Mehmed Ali Baba’yı birbirine karıştırmış, daha sonraki kaynaklar bu bilgiye dayanarak aynı hatayı devam ettirmişlerdir (Yüksel 1997: 53-54; Sadettin Nüzhet 1930: 301). Keza Hafız Ali Baba Konyalı olmasına karşın, Perişan Mehmed Ali Baba İskodralı bir Arnavuttur (Sertoğlu 1969: 340; Koca 1990: 415; Vatin-Zarcone 1997: 81). Bu durumda ortaya çıkan Konyalı ve İskodralı olma konusu ise Bedri Noyan tarafından Hafız Ali Baba’nın aslen İskodralı olduğu belirtilip, Konya’da Kalender Baba türbedarlığı yaptığından dolayı “Konyalı” olarak anıldığından söz edilerek çözülmeye çalışılmıştır (Noyan 2002: 193).

Oysa bu iki “Perişan” babaların ayrı ayrı kişiler olduğu posta oturuş ve ölüm tarihleriyle açıkça or-

taya çıkartılmıştır. Perişan Mehmed Ali Baba’nın mezarı Kazlıçeşme’de olup 1866 tarihlidir.¹¹ Hafız Ali Baba ise Hacı Bektaş Veli tekkesi postnişini iken 1883 yılında vefat etmiştir (Sertoğlu 1969: 341; Koca 1990: 180; Yücer 2003: 483). Bununla birlikte iki zatın aynı kişi olduğu kabulü başka rivayetlerin doğmasına da neden olmuştur. Şöyle ki Perişan Baba, Kazlıçeşme tekkesi postnişini iken suikast tehlikesine karşı veya Mehmed Ali Hilmi Baba’nın şerrinden çekinilerek “Perişan Baba öldü” şayiisi çıkartılarak tekke avlusuna 1866 tarihli boş bir mezar hazırlanmıştır.¹²

Kazlıçeşme tekkesi postnişini Perişan Mehmed Ali Baba ile dönemin İstanbul müftüsü arasında hasbihal bulunduğu rivayetler arasındadır. Anlatıldığına göre İstanbul müftüsü Baba’yı bir ziyaretinde “Âlimler Peygamberlerin varisleridir” hadis-i şerifinden söz açmış, bunun üzerine Perişan Baba “Veliler Peygamberlerin varisleridir” diyerek müftüyü uyarmıştır. Ardından müftü efendi kendisine delil teşkil eden kitapları sıralamaya başlayınca Perişan Baba, “Söze ne hacet” deyip yerden yumruk büyüklüğünde bir taş alıp, “Peygamber Efendimiz bu devirde olsa idi bu taşı sıkıp su yapardı” demiştir. Buna karşılık müftü efendi “tabii ki yapardı” buyurmuştur. Bunun üzerine Baba, “O halde siz ulema-yı umurdan sayıldığınıza göre buyurun taşı sıkıp suyunu çıkarınız” deyince müftü telaş içinde, “Ama bu imkansız” cevabını vermiştir. Bu cevabın ardından Perişan Baba taşı eline almış, sıkıp suyunu çıkararak bir bardağa doldurmuştur. Durum karşısında müftü kendisine nazar kılmasını söyleyince Perişan Baba, “İşte bu imkansızdır. Zira zât-ı âliniz mucize görüp iman ettiniz. İmanınız şüphelidir. Amma, sizi de taşraya atmamız” diyerek

11 Tekke haziresinde yer alan Perişan Mehmed Baba’nın mezar taşı kitabesi şu şekildedir: “Hû dost bânî-i în ârif-i billâh El-Hâc Mehmed Perişan Baba hazretlerinin vefâtına kendisinin söylediği târihidür esef etme tesellî bul neşr ü haşre delâlet-dür gelir diğeri giden lâ-büdd felekden etme şekvâ-yı kahr-ı lütfî ü celâlfîdir cemâli ayn bi’l-mutak sefer etse eğer merdüm bıragup köhne dünyayı turalim ten türâb oldu eğerçe murg-ı rûh ammâ karışdı çârdeh ma’sum bulup firdevs-i a’lâyı halîm veya hamîd libasün giyüb se’b’ü’l-mesâniden libâsün tâzeler tahsîl edüb ism-i müsemmayı çıkardum târihim rûşen gayn râ fâ ve cîmden kim be ihvân lâ-taknatü remzîn gözet imrûz ferdâyı sene 1283 ketebehu el-fakîr Aziz.” Vatin-Zarcone 2002: 91).

12 Perişan babaların aynı kişi olduğu iddiası bu ve benzeri pek çok rivayetin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle Hacı Bektaş Veli tekkesinde postnişin çekişmeleri ve Perişan Baba-Mehmed Ali Hilmi Baba kavgası şeklinde tezahür eden bu rivayetler için bkz. Koca 1990: 178-181; Tanman 1994: 242.

9 Tekkenin 1925 yılında kapatılması sırasında postnişini bulunan Yanyalı Abdullah Baba hal tercemesinde bu tarihi Hicri 1270 (1853-1854) olarak belirtmiştir (Yüksel 2002: 205).

10 1854 ve 1857 yıllarında Beykoz’da Akbaba türbesi türbedarı olarak da Perişan Baba adında bir zat tespit edilmekte (BOA, A.MKT.UM, 299/49; BOA, BEO.AYN. d, nr.284: 33; BOA, BEO. AYN. d, nr.287: 77) olup, 25 Mart 1866’da hala görevinin başında bulunduğu görülmektedir (BOA, MB 110/27).

bardağı müftüye uzatıp “buyurun içiniz” demiştir. Bu olaydan sonra vefat eden müftünün cenazesini Perişan Baba yıkayıp, hazırlamış ve tekkenin bahçesine defnedilmiştir (Şevki Koca 1990: 181-182).

Hafız Mustafa Baba ve Vakfiyesi

Perişan Baba'nın tekkeyi ikinci kez bina etmesinden sonra Kazlıçeşme tekkesi 1925 yılına kadar açık kalmıştır. Perişan Baba'dan sonra tekkede Hafız Mustafa Baba bin Yahya postnişin olmuştur. Hafız Mustafa Baba tekkede 4.000 gurus nükud ve bir evden oluşan bir vakıf tesis edip vakfiye düzenlemiştir (BOA, EV.MKT, 3350/100; VGMA Tekâyâ ve Zevâyâya Mahsûs Defter, nr. 109 (366): 19). Vakfın tesisi Hafız Mustafa Baba'nın sakin olduğu evde şahitler huzurunda gerçekleşmiştir. Baba vakfın tevliyeti için Mehmed Vasif Efendi'yi tayin etmiş, Davud Paşa mahkemesi nâibi bulunan müderrislerden Bereketzâde Seyyid Mustafa Asım Efendi vakıfla ilgili hücceti imzalamıştır. Vakfedilen ev, fevkânî üç bâb oda, iki abdesthâne, bir kömürlük, bir mutfak, iki bi'r-i mâ, bir mikdar avlu ve iki sokak kapısından oluşmaktaydı. Ayrıca Mustafa Baba 4.000 gurus nakit parasını vakfederek tevliyetini evi civarında medfun olan Mehmed Baba, Seyyid El-Hâc Perişan Baba ve Eryek Ahmed Baba türbelerinde türbedâr olanlara şart koşmuştu (VGMA, Defter nr.988: 139; BOA, EV.MKT.CHT, 402/140).

Vakıf şartlarına göre burada türbedâr bulunan zat vakfedilen evde ikamet edip 4.000 gurusu “rehin-i kavî ve kefil-i melî ve lede'l-hâce ikisinden biri”ve “önü on bir buçuk hesabı üzere”istirbah edip hasıl olan gelirinle senelik 12 vukıyye zeytinyağı satın alarak türbelerde her gece birer kandil yakıtıracaktı. Yine elde edilen gelirden senelik 30 gurus Hacı Bektaş Veli türbesi türbedârına gönderilecekti. Ayrıca kalan gelirinle her sene Muharrem ayının 10. günü vakfedilen evde aşure pişirilerek misafirlere ikram edilecek ve gerekli levazımat için senelik 320 gurus ayrılacaktı. Vakfın yönetimi hayatta oldukça Hafız Mustafa Baba'nın tasarrufuna bırakılacak; onun vefat etmesinden sonra bu göreve Hacı Bektaş Veli türbesi türbedârının inhasıyla mücerred dervişlerden ehil olanı mütevellî tayin edilecekti. Mütevellîye vakıf gelirinden senelik 20 gurus ödenecekti. Zamanla bu vakıf şartlarının yerine getirilememesi durumunda vakıf yönetimi mutlaka “fukara-i Müslimine” bırakılacaktı. Bu şartlar dahilinde Hafız Mustafa Baba vakfettiği ev ve 4.000 gurusu mütevellî tayin ettiği Mehmed Vasif Efendi'ye

teslim etmiş, ardından gerekli işlemler tamamlanarak 10 Nisan 1868 tarihinde vakıf kurulmuş ve tescil edilmiştir.¹³

Tekke haziresindeki mezar taşına göre Hafız Mustafa Baba vefat ettiği 26 Ocak 1872 tarihine kadar Kazlıçeşme tekkesinde postnişinlik yapmıştır (Vatin-Zarcone, 1997: 82).¹⁴

Kazlıçeşme Tekkesindeki Diğer Postnişinler

Hafız Mustafa Baba'dan sonra tekkede Gani Baba postnişin olup onun görevi çok kısa sürmüştür. Zira Gani Baba mezar taşına göre 20 Eylül 1872 tarihinde vefat etmiştir.¹⁵ Şevki Koca'ya göre Abdülgani Baba Yakova tekkesi postnişini olup sadece mezarı Kazlıçeşme tekkesindedir (Koca 2002: 17). Ondan sonra türbedarlık ve meşihat görevini Seyyid El-Hâc Hasan Baba sürdürmüştür. Ancak “mugayir-i adâb-ı tarikat” olması sebebiyle Seyyid El-Hâc Hasan Baba görevden uzaklaştırılarak yerine 16 Şubat 1876 tarihinde Hacı İbrahim Münir Efendi ibn Mehmed Paşa getirilmiştir (BOA, EV.MKT.CHT, 437/7, 671/28, 402/140; İMEM, Defter nr.722: 73). Daha sonra tekkede Türabi Baba'nın irşad eylediği Ahmed Baba (ö. 1885)¹⁶ile Zikri Baba (ö. 1890)'nın¹⁷ da görev aldığı görülmektedir. Dahiliye

13 VGMA, Defter nr.988, s.139; Vakfiye sureti ve transkripsiyonu için Belge 2'ye bakınız.

14 Hafız Mustafa Baba'ya ait Hüseyinî tâclı ve teslim taşı motifli mezar kitabesi şu şekildedir: “Hû dost tarikat-ı alıyye-i nâzenin-i Bektaşiyeden iş bu dergâh-ı feyz iktinâhin postnişini vasıl-ı sırr-ı hakikat-ı Muhammedî vâkif-ı rümûz-ı mesâlik-i haydarî arifbillah mürşid-i dilagâh ü nâ-şerr-i müveddet-i ehl-i beyt-i Resûlullah Es-seyyid Hafız Mustafa Baba hazretlerinin rûh-ı revânî şâd ola sene 1288 fi 15 Zâ Alî Rıza” (Vatin-Zarcone, 1997: 91).

15 Gani Baba'ya ait mezar taşının kitabesi şu şekildedir: “Hû dost bakma dehr-i bî-karârın varına derviş isen er karındaşınla ya Hû eyle dâ'im hasb-ı hâl ger gedâ ger şâh-sin âlemde yok bil kendini Hızır'a yoldaş olmasun tut gitmek emri muhâl işte bak Yakovalı Baba Ganîden al haber rihletün bângın tuyunca mûrg-ı rûhî açdı bâl ehl-i beyt-i hazret-i Hünkâr Hacı Bektaş ile Haydar-ı safder ola yâver ana rûz-ı su'âl söyledim cevherle meylî fevtinün târihini vâsıl-ı kasr-î cinân oldu Ganî Baba bu sâl sene 1289 fi 17 B” (Vatin-Zarcone, 1997: 102-103).

16 Tekke haziresinde yer alan Ahmed Baba'nın mezar taşında, “Hû dost bu mihre gelen verdi mevâlîde duyünün encâm kamu varı koyub Hakk dedi gitdi dil mürdesini eyledi irşad Türabi hizmetde henüz eyleme mutlak dedi gitdi destek tutub encâm kulak verdim... dünyâya esir olma sakın bak dedi gitdi bel bağladığım hizmetine eyledi makbûl Allah kuluna cümleden eşfak dedi gitdi cevher ile yaz hatmına târih dedik ey pîr nutkûnla bu Ahmed dahi yâ Hakk dedi gitdi sene 1302” ifadeleri bulunmaktadır. Vatin-Zarcone, a.g.m, s.91.

17 Tekke haziresinde yer alan Zikri Baba'nın mezar taşında, “Hû dost münhasır idi vâlâ ecrine Zikrî Şükrî Hakk erenler ede bu ârifî mihmân-ı rızâ mürşid-i kâmil idi oldu nazardan pinhân semt-i kurba yürüdü aldı havâlet Hakka göçdü adne bu ke-

nezaretinin 1885-1886 tarihli istatistik cetveline göre o yıllarda tekke de beş derviş ikamet etmekteydi (Tanman 1994: 243). Şevki Koca, nefesleri de bulunan ve “Papaz” lakabıyla andığı Zikri Baba’nın tekke de postnişinlik yapmadığını belirtmektedir (Koca 2005: 184).¹⁸

Bandırmalizade Ahmed Münib Efendi’nin *Mecmua-i Tekaya* adlı eserine göre 1890 yılında Kazlıçeşme tekkesinin başında Hacı Hasan Baba bulunuyordu. Bektaşiliğin hala yasaklı olması sebebiyle de burası ayın günü perşembe olan “sureta” Nakşi tekkeleri arasında sayılmaktaydı (Bandırmalizade Ahmed Münib Efendi 1307: 13; Koçu 1961: 2447). Oysa aynı döneme ait Hacı İsmail Beyzâde Osman Bey’in kaleme aldığı *Mecmua-i Cevami’ye* göre Yedikule haricinde Kazlıçeşme’de yer alan Şeyh Mehmed Ali Baba tekkesi tarîk-i nâzeninden olup İstanbul’daki dokuz Bektaşî tekkesinden biriydi (Hacı İsmail Beyzâde Osman Bey 1304: 74).

Öte yandan Hacı Hasan Baba’nın görevde bulunduğu 1891 tarihinde tekkenin bulunduğu mahalle ahalisi tarafından bir şikâyet mevzu bahis olmuştur. Şikâyetin konusu postnişin efendinin tekke yakınında bulunan kabristan taşlarını tekkeye getirterek uygun olmayan yerlerde kullanması, ayrıca bu kabristanı mera haline sokup içerisinde koyun ve ineklerini otlatmasıydı. Bu şikâyet üzerine yapılan araştırmada 1868-1869 tarihinde adı geçen kabristandan 3.500 arşın arsanın tekkeye ilave edilip etrafının taş duvarla çevriliyerek kabir taşları çıkarılıp tekkenin abdesthane, mutfak ve bahçesi ile yeni inşa edilen çilehane ve anbarına sarf olunmuş, böylece kabristan bahçe ve bostan odalarına çevrildiği anlaşılmıştır. Yine 3.500 arşın arsanın kabristandan tekkeye ilave edildiğine dair resmi kaydının olmadığı tespit edilmiştir. Bu durumda postnişin efendiye dava açılması gerekiyor

merbest-e dest u dâmen ruhunu şâd ede meydân-ı âlîde
Mevla destgîri ola Sultan Hacı Bektaş-ı Velî ravza-î kabrine fer
vere çerağ-ı fukara dem-i sûre-î âl-i abâ bu târih eşref bula câ
sâhil-i ervâhda Zikrî Baba sene 1307” ifadeleri bulunmaktadır (Vatin-Zarcone 1997: 96).

18 Mühtedî Zikri Baba’nın bir nefesi şu şekildedir:

“Bu zümre-i gül-i şâha Kızılbaşî desinler
Ol sakî-i kevser bûlar ayyası desinler
Hoş! Fırka-i münkir bize kallaşî desinler
Dergâh-ı Ali’nin bu da bir taşı desinler
Bu râh-ı Ali Zikri ki, erkân-ı velide
Âdab ile erkân ile rûz-ı ezeli
Bu oldu bizim kismetimiz “Kalû beli”de
Ben fahr ederim kim, bize Bektaşî desinler
Dergâh-ı Ali’nin bu da bir taşı desinler” (Mehmed Süreyya (Münci Baba), 1340: 155).

ise de buna gerek kalmadan kabir taşlarını kabristana iade etmesi, bahçe ve bostan haline getirilen 3.500 arşın kabristan arsasının vakfına geri verilmesi için meclis-i meşayih tarafından postnişin efendiye tembihte bulunulması kararlaştırılmıştır. Kabul etmemesi durumunda Müslüman kabirlerini tahrip edip üzerlerinde mübarek isimlerin yazılı olduğu kabir taşlarını helalara koyan bir şahsın postnişinlikte bırakılması caiz görülemeyeceğinden postnişinin görevden alınması için konunun meclis-i meşayihe ve oradan da evkaf idaresine havale edilmesi istenmiştir (BOA, EV.MKT, 1842/5; BOA, EV.MKT, 1721/16).

Neticede o sırada tekke şeyhi bulunan Hasan Baba çağrılarak şikâyet konusu kendisine tebliğ edilmiştir. Hasan Baba tekke idaresine tayin edildiğinden beri herhangi bir inşaat faaliyetinde bulunmadığını, tekkeyi bulduğu hal üzere kullandığını, kabir taşlarını tekkeye naklettiği ihbarının doğru olmadığını, ancak tekke karşısındaki mezarlığın açık olan etrafına muhafaza duvarı yaptırıldığını ve caddeye kaldırım taşı döşettiğini beyan etmiştir. Hasan Baba’nın bu ifadelerinin ardından hazine tarafından hususi bir memur tayin edilerek tekke çevresinin ve kabristanın kontrol ve keşfedilmesi yoluna gidilmiştir. Yapılan keşifte tekkenin mutfak, iç ve dış duvarları ve sair yapılarına küfeki taşından bir hayli taş konulduğu, fakat bunlarda yazı ve nakış olmadığı anlaşılmıştır. Bununla birlikte bu taşların bir kısmının ahalinin bildirdiği gibi kabristan taşlarından alındığı belirlenmiştir. Ayrıca tekkeye eklenen 3.500 arşın arsanın kabristandan ifraz suretiyle alınmayıp aslında o arsanın kabristanın tamamından ibaret olduğu ve 1868-1869 tarihinde buranın boş arsa şekline sokulduğu ortaya çıkarılmıştır. Nitekim mezkur arsanın vakfına terkedilmesi ve kabristandan alınan taşların geri verilmesi karara bağlanmıştır. Tekke şeyhi Hasan Baba’ya bir daha bu tür müdahale bulunmaması hususunda tembihte bulunulup arsa ve taşları iade etmez ise aleyhine dava açılacağı tebliğ edilmiştir (BOA, EV.MKT, 1842/5; BOA, EV.MKT, 1721/16).

Mezar şahidesine göre Hacı Hasan Baba 27 Ocak 1892 tarihinde vefat etmiş¹⁹ ve Kazlıçeşme tekke-

19 Vatin-Zarcone, a.g.m, s.82; Hacı Hasan Baba’ya ait Hüseyin tâcl ve teslim taşı motifli mezar kitabesi şu şekildedir: “Hü dost hakikat ü ma’rifet kâni hezâr gonca-zâr aşk kim dârende-i esrâr sübhân el-zîs-serra o keştibân-ı bahr-ı aşk idi müstagrak-ı tevhîd anun nezdinde heyçâ ü meyc idi dünya ve m-fihi zaman geçdükte zevk artar idi bezm-i visâlinde ziyâ-yı haydarî parladı vechi bedr idi güyâ Ali sîret Hüseyin

sinin başına burada çok kısa bir süre postnişinlik yapacak olan Perişan Baba'dan nasipli Usturgalı Hüsnü Baba geçmiştir. Dönemin önemli Bektaşî şairleri arasında yer alana Hüsnü Baba 1892 yılı içerisinde Trablusgarp'a sürgün edilmiş ve 1894 yılında orada vefat etmiştir (Koca 2005: 184; Tanman, 1994: 243). Bu arada türbedarlık ve meşihat görevini El-Hâc Hafız Nuri Efendi devam ettirmiş, onun vefatı üzerine (İMEM, Defter nr. 738, s.186) Hacı İbrahim Münir Efendi kısa süreyle türbedarlık vazifesini idare etmiştir. Zira 3 Nisan 1892 tarihinde Hacı İbrahim Münir Efendi kendi rızasıyla Kazlıçesme tekkesi türbedarlık ve meşihatını bu göreve ehil ve müstehak olduğu belirlenen Hafız Mehmed Nureddin Efendi bin Hüseyin'e bırakmıştır BOA, EV.MKT.CHT, 437/7; İMEM, Defter nr.738, s.186; Defter nr.722, s.73). Nureddin Efendi'nin postnişinliği sırasında daha önce mevzu bahis olan tekke yakınındaki kabristandan alınan arsa ve taşların iadesi konusu tekrar gündeme gelmiştir. Zira arsa ve taşların iadesi hususunun hayli vakit geçmesine rağmen yerine getirilmediği tespit edilerek mesele Nuri Efendi'ye tebliğ edilmiştir. Nuri Efendi kendisinin zaviyedarlığa yeni tayin edildiğini, bu münasebetle konunun mahiyetini bilmediğini, ancak meseleyi tahkik edip icabına bakacağını ifade etmiştir. Böyle olmakla birlikte Nuri Efendi'nin meseleyi sürüncemede bıraktığı anlaşılmaktadır. Keza meclis-i meşayih meselenin peşini bırakmamış, 26 Nisan 1893 tarihinde adı geçen arsa ve taşların geri verilmesi amacıyla Nuri Efendi'nin tekrar ihtar edilmesi, uymadığı takdirde aleyhine dava açılacağına kendisine bildirilmesi kararını almıştır .

5 Eylül 1898 tarihinde tekke şeyhliğinin kimsenin uhdesinde olmadığı tespit edilmekle birlikte (BOA, EV.MKT, 2404/60), 7 Ocak 1899 tarihinde Hafız Mehmed Nureddin Efendi'nin vakfiye şartları gereği hem türbedarlık hem de meşihat görevine mutasarrıf olduğu görülmektedir (BOA, EV.MKT.CHT, 607/120; VGMA, Defter nr.889, s.44). Bununla birlikte ilerleyen süreçte Hafız Mehmed Nureddin Efendi'nin çocuksuz olarak vefat ettiği tespit edilmektedir (VGMA, Defter nr.132, s.256; Defter

meşreb Hasan halk mürşid-i kamil dar-ı âl-i abâ ve Rabbani genç lü'lü'-i yekta çekildi âlem-i mestiyeye cismim gizledi hâke muhibbân dökdi yaşlar ruhu oldu vâsıl-ı Mevlâ rücû' ve rihletin verdi haber sâ'at dedi beşde ol hatta göçdi izhâr-ı velâyet eyledi mahza bu tâm târihini hâtif haber verdi dedi Mahfi hakikat bir ceng mihrî heyâ Hâcî Hasan Baba sene 1309 fi 26 cemaziyelahir yevm-i Salî sâ'at beş." (Vatin-Zarccone 1997: 91.

nr. 892, s.278).İlave olarak bu dönemde Kazlıçesme tekkesinde Bektaşî şairlerinden Hacı Hasan Baba'nın evlatlarından Ceyhuni (ö. 1886)'nin yetiştiği bilinmektedir (Tanman 1994: 243; Noyan 2002: 194.).

Bununla birlikte 31 Mart 1903 tarihinde Eryek Baba, Mehmed Baba ve Seyyid Hacı Perişan Baba türbeleri türbedarlığı ile Hafız Mustafa Baba vakfı tevliyeti görevlerine Bektaşî dervişlerinden Hacı Hamdi Baba'nın getirildiği anlaşılmaktadır (VGMA, Defter nr.132, s.256; BOA, EV.MKT, 3350/100; BOA, EV.MKT.CHT, 782/33). "Nâzenin" bir zat olan Hamdi Baba 23 Eylül 1909 tarihinde kendi rızasıyla görevi Derviş Abdullah Efendi'ye devretmiştir.²⁰ Devir işlemi tekkedeki türbedar odasında şahitler huzurunda meydana gelmiş, Hacı Bektaş Veli tekkesi dervişlerinden Derviş Abdullah Efendi ibn İskender'in türbedarlık hizmetini yerine getirecek ehliyyette olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca devir teslim işlemi yapılırken türbelerdeki mevcut eşyanın sayımı yapılarak eşyaların kaydedildiği bir defter düzenlenmiş ve bu defter murakabe kalemi idaresine teslim edilmiştir. Böylece Kazlıçesme tekkesinin başına tekkeler kapatılmadan önce "son postnişin" olarak Derviş Abdullah Baba geçmiştir (VGMA, Defter nr.132, s.256; Defter nr.897, s.195; BOA, EV.MKT, 3350/100).²¹

Abdullah Baba, Yanyalı olup Hacı Bektaş Veli tekkesi şeyhi Feyzullah Efendi'nin halifesidir. Topkapı'daki Bektaşî tekkesi şeyhi Abdullah Baba ile

20 VGMA, Defter nr.132, s.256; VGMA, Defter nr.897, s.195; Tekke haziresindeki mezar taşı kitabesine göre Hamdi Baba meşihat görevinden feragat ettikten kısa bir süre sonra vefat etmiştir. Mezar taşı kitabesi şu şekildedir: "Hû dost bu fenâya geldi bunca enbiya ve evliya kâffe-i seyyide irc'i emrine etdi iktida şurdaki medfûn olan Hamdi Baba da lâ-cerem eyledi kurb-i ilahî kün fe-kane iltica işte bu dergâhda bir mürşid-i kâmil idi hem mücerred-i pâk idi hem râh-ı Hakka rehnuma lâ-yu' add ayın-i cemler bunda icrâ eyleyüb kâffe-i ervâh-ı ehl-i ilahî etdi pür-safa bu tarîk-i nâzeninde nâzenin bir zat idi destgiridir anun lâ-şekk Muhammed Mustafa oldu hubb-ı hânedân-ı ehl-i beyt ile müdâm nâ'il-i iltâf ve ihşan ilâ el-mürtezâ çıkdı bîst ü heşt sarf ile Harâbî târihi göcdü vuslat etdi Hakka mutlaka Hamdi Baba sene 1327." (Vatin-Zarccone 1997: 90).

21 "...Yedikule haricinde Kazlıçesme kurbunda kain Perişan ve Eryek Baba Efendilerin dergâh ve türbeleri türbedarlık ciheti uhdesine tevcih buyurulan Derviş Abdullah Efendi ibn İskender sulehâdan ve iffet ve istikâmetle muttasıf olub cihet-i mezkûrenin vazifelerini ifâya her vechile muktedir olduğunu tasdikîen iş bu ilmuhaber memhûre tasdik kılındı fi 16 Ramazan sene 327 fi 18 Eylül sene 325." (BOA, EV.MKT, 3350/100); "...mûmaileyh Derviş Abdullah Efendi sâbıkü'z-zikr türbedarlık hizmetini ibkaya muktedir ve erbâb-ı istikametten idüğü..." (İMEM, Defter nr.767, s.57).

kariştirilmemek için “Küçük Abdullah Baba” olarak anılmıştır (Koca, 2005: 184). 1939 yılında vefat eden²² Küçük Abdullah Baba’nın postnişinliği sebebiyle Kazlıçeşme tekkesi bazı kaynaklarda “Şeyh Abdullah Efendi tekkesi” olarak geçmektedir (Hasluck, 1973: 516). Ahmed Rifkı “Bektaş Sırrı” adlı kitabında 1910’larda Perişan Baba tekkesi postnişini olarak Abdullah Efendi’yi zikretmektedir (Ahmed Rifkı 1328: 124).

Küçük Abdullah Baba 26 Aralık 1918 tarihli Meclis-i Meşayihe takdim ettiği hal tercemesinde kendisini şöyle tanıtmaktadır: “Tarikat-ı Aliyye-i Bektaşiyeden Abdullah Baba bin İskender bin Salih Efendi. Sülâle-i Hacı Bektaş-ı Veli’den, ehl-i sünnet ve tarikat-ı aliyye-i Bektaşiyeden, Hacı Bektaş-ı Veli dergahı postnişini merhum Hacı Feyzullah Baba hazretlerinden müstahlefitir (hilafet almak). Yanya vilayeti dahilinde Ergiri Sancağı’nda Premedi kazasında 1290 (1873-1874) tarihinde tevellüdüm. Pederim İskender bin Salih Efendi. Selanik vilayetinde Mekteb-i Terakki ve Islahhâne Mekteplerine müdavim olup Türkçe ilimlere ve fûnûna aşına oldum. Yedikule’de Sultan Mehmed Han mahallesinde, Kazlıçeşme civarında Kazlı dergâhı şerifi türbedarlığına 1328 (1910-1911) senesi muharremü’l haramında tevcih edildim” (Albayrak 1996: 73-74, 192-194; Yüksel 2002: 205). Burada Baba’nın kendisini “ehl-i sünnet” olarak takdim etmesi önemlidir (Küçük 2003: 113, 117).

Ayrıca Abdullah Baba’nın o dönem tekke kuralları ve tarikat âdabı ile ilgili verdiği bilgiler de dikkat çekicidir. Abdullah Baba meclis-i meşayihe sunduğu terceme-i hâl evrakında tarikata girecek olanlara ilahi emirlere ve dini hükümlere uyma, haramlardan sakınma konularında nasihatler yapıldığını; her akşam ve sabah namazlarında münacat ile Hz. Peygambere salâvat getirildiğini, bu ayinin ardından bir saat murakabe yapıp gülbang-ı Muhammedî çekilerek Müslümanların selameti ve padişahın ömr-i devleti için hususi dua

edildiğini; Rebiülevvel ayında Menkıbe-i Celile-i Hatemü’l-Enbiya ve Muharrem’de Kerbela şehitleri mersiyesi okunduğunu belirtmektedir. Böylece hem Bektaşilikte hem de Kazlıçeşme tekkesinde dini hükümlere riayet edildiğini vurgulamaktadır (Yücer 2003: 498). Bunlara ilave olarak Abdullah Baba her tarikatta olduğu gibi kendilerinde de Bektaşiliğe müntesip olmayanların ayine alınmadığını ayrıca ifade etmektedir. Dahası Abdullah Baba’nın verdiği bilgilere göre Kazlıçeşme tekkesinde sanat ve ticaretle meşgul olarak geçimlerini sağlamaları, ilim ve marifet tahsil etmeleri konularında müritlere daima kuvvetli nasihat edilmekteydi. Ayrıca ilim öğrenme Bektaşilikte mukaddes vazifelerden olduğundan bazı tekkelerde müstakil dersaneler ve muallimler bulundurulup tedris ve terbiye son derece sıkı tutulmaktaydı. Tekkelerin para sıkıntısı yaşaması durumunda muhibbândan yardım toplaması caiz olup, bunun haricinde talepte bulunmak ve tarikata intisabı olmayanlardan para istenmesi yasaktı (Albayrak 1996: 73-74, 193-194; Yüksel 2002: 205).

Abdullah Baba’nın bu bilgileri verdiği 26 Aralık 1918 tarihinde Kazlıçeşme tekkesinde onun dışında Hüseyin Baba, Derviş Mehmed, Derviş Kani, Derviş Hasan ve Derviş Zülfikar isimlerinde beş derviş bulunuyordu (Albayrak 1996:74, 194; Yüksel 2002: 206). Ayrıca Kazlıçeşme tekkesinde XX. yüzyıl başlarında Kömürcü Baba ve İbrahim Baba (1911-1919) gibi türbedarların da görev yaptıkları nakledilmektedir (Kocadağ 1998: 269).

Öte yandan İstanbul tekkelerinin Milli Mücadele sırasında önemli görevler icra ettikleri bilinmektedir. Kazlıçeşme tekkesi de İngilizlerden ele geçen silahların Anadolu’ya sevk edilmesi hizmetini görmüştür. Tekkedeki mezarlıkta mezarların arasına tüneller kazılarak silahlar saklanmış sonra işgalci güçlere karşı kullanılmak üzere Anadolu’ya gönderilmiştir (Küçük, 2003: 151).

1925 Sonrası Kazlıçeşme Tekkesi

Yeşilzâde Mehmed Sâlih’in Rehber-i Tekâyâ’sına göre Yedikule’deki Perişan Baba tekkesi 1919 yılında İstanbul’daki on iki Bektaşî tekkesi arasında yer almaktaydı (Aşkar 2000:160; Galitekin 2003: 255). 1925 yılında tüm tekke ve zaviyelerin kapatılması kararı alınmasına rağmen Kazlıçeşme tekkesi bir süre daha açık kalmıştır. Küçük Abdullah Baba 1939 yılında vefat etmiştir (Yüksel 2002: 206). Daha sonra tekkede postnişin bulunmama-

22 Noyan, Kazlıçeşme tekkesinin son postnişini Küçük Abdullah Baba’nın kabrinin Mecidiyeköy mezarlığında olduğunu ve onun 1939 yılında vefat ettiğini ifade etmektedir. Noyan’a göre Küçük Abdullah Baba’nın mezar taşı kitabesinde şöyle yazılıydı: “Ey zâir karşında ve şu toprağın altında yatan merhum ve el-mağfur Abdullah Baba’yı hayır dua ile an, Kate-rin dergâhında Cafer Baba’dan tarikata girip Pirevinden de icazet alarak dünya muhabbetinden 29 sene bir müccerred Baba ve Kazlıçeşme dergâhında postnişin iken göçmüş olan bu merhumu rahmet ile yâd ve fatiha ile dilşâd eyle doğumu 1281 ölümü 1 Muharrem 1358(1939)” (Noyan 2002: 194; Yüksel 2002: 206)

sı sebebiyle zorunlu olarak tekke kapatılmış ve anahtarları devlet görevlilerine teslim edilmiştir. 1950 yılında Turgut Koca Baba Mısır'daki Kaygusuz Abdal tekkesi postnişini Ahmet Sırrı Baba tarafından Kazlıçeşme tekkesi postnişinliğine getirilmiştir. Ayrıca Turgut Baba'nın icazetnamesini Türkiye'de Bedri Noyan Dede Baba da uygun bulmuş, böylece Turgut Baba 1997 yılında vefat edinceye kadar tekkeyi canlı tutmuştur (Koca 2005: 184-185).

Kazlıçeşme tekkesi İstanbul'daki diğer Bektaşî tekelerinde de görüldüğü üzere adeta mesire yeri gibi şehrin yoğun yerleşme alanının dışında kurulmuştu. Ancak özellikle Cumhuriyet döneminde giderek artan tabakhaneler ve deri boyahaneleri arasında kalmıştır (*Resim 1'e* bkz.). Bu tesisler her ne kadar belediye tarafından kamulaştırılıp yıktırılrsa da konut olarak kullanılan ve bakımsız kalan tekke binalarının bir kısmı da ortadan kalkmış, geriye kalan iki katlı ana bina ise yarı yıkık durumda 1990'lara gelebilmiştir. Kazlıçeşme tekkesinin günümüzde yeniden faaliyete geçirilmesi için 1993 yılında kurulan Erikli Baba Kültür Derneği'nin girişimleriyle yaklaşık on yıllık çalışma sonucunda restore edilmiştir (Tanman 1994: 243).

Restorasyon öncesi Kazlıçeşme tekkesi moloz taşla örgülü bir duvar ile çevriliydi. Zakirbaşı Sokağı üzerindeki avlu kapısının etrafı küfeki taşından örülmüş olup kapı basık kemerli ve kilit taşı çıkıntılı idi. Avlu girişinin karşısında ve tekkenin ana binasının önünde bugünde mevcut olan Eryek (Erikli) Baba'nın üstü açık mezarı yer almaktaydı. Demir parmaklıklarla çevrili bulunan mezarın ayak ve baş ucunda silindir biçiminde, kitabesiz birer sütun vardı. İki katlı olan ana bina "L" biçiminde bir alanı kaplıyordu. Zemin kattaki bazı kargir duvarlar dışında bina tümüyle ahşap iskeletli duvarlarla inşa edilmişti. Yapının üst katı avlu tarafında bütün cephe boyunca uzanan bir çıkma ile genişletilmişti. Dikdörtgen pencereleriyle geçen yüzyıla ait bir ahşap meskeni andıran bu binanın kuzey kanadı çökmüş, geriye kalan ve son derecede harap durumda bulunan kısmı da önemli ölçüde tadil edilmişti. Fakat binanın özgün tasarımları ve fonksiyonları ortadan kalkmış bulunuyordu. Bununla birlikte "meydan odası" tabir edilen ibadet biriminin üst katta yer aldığı, yine bu katın güney yönünde yüklüklerle donatılmış odaların sıralandığı ve çökmüş olan odaların duvarlarında kalem işi bezemelerin ve teslim taşı gibi figürlerin varlığı görülmekteydi (*Resim 2, 3 ve 4'e* bakınız). Ayrıca

tekkenin eklentileri olarak has bahçe, selamlık, kameriye, mabeyn, taamhane, aşevi, kilerevi, sofa, mihman odası, şeyh odası, hamam, kahve ocağıvs kullanım alanları bulunmaktaydı (Tanman 1994: 243; 1997: 111-119).

Eylül 1939'de Pervititch tarafından çizilen tekke ve çevresine ilişkin krokide, "bu ana binadan başka, arsanın batı sınırı boyunca uzanan tek katlı ahşap bir yapı görülmektedir. Derviş hücrelerini barındırdığı tahmin edilebilen bu bina günümüzde tamamen ortadan kalkmış bulunmaktadır. Ana bina ile söz konusu tek katlı yapı arasında yer alan, demir çubuklardan mamul, daire planlı ve soğan kubbeli küçük kameriye, bir zamanlar çiçeklerin donattığı bu bahçede keyifli bir sohbet köşesi olarak tasarlanmıştır." (Tanman 1994: 243; 1997: 113-115).

İşte son dönemde bu halde bulunan tekke yaklaşık üç dönümarazi üzerinde eski Türk konağı tarzında ve ahşap köşk şeklinde düzenlenerek Bakanlar Kurulu'nun 28.05.1996 tarih 96/8249 sayılı kararı ile Erikli Baba Kültür Derneği'ne tahsis edilmiştir. Bugün ziyaretçilerin hizmetine açık olan tekkede geleneğe uygun olarak haftada iki gün cem ayini yapılmakta, semahlar dönülmekte, kurbanlar kesilmekte ve lokmalar paylaşılmaktadır.

Tekkenin deniz manzaralı ikinci katında yapılan ibadetin dışında semah ve bağlama öğrenmek isteyenlere de kurslar verilmektedir. Ayrıca burada İngilizce, üniversiteye hazırlık, ev hanımlarına el becerisi, halk müziği ve tasavvuf müziği kursları da açılmaktadır. Tekkenin aşevinin kapısı herkese açık olup günün her saatinde tekke mutfağında çay hizmeti bulunmaktadır. İlave olarak tekke kütüphanesi de okumayı sevenlere ve tasavvuf konusunda bilgi edinmek isteyenlerin hizmetindedir.

Kazlıçeşme Tekkesi Haziresi

Kazlıçeşme tekkesinde diğer İstanbul tekkelerinde de sık rastlanan hazire geleneği vardı. Hazirede tekke postnişinleri ve dervişlerinin yanı sıra devrin devlet adamları ve halktan kişilerin de mezarları bulunmaktaydı. Kazlıçeşme tekkesinin haziresi üzerine Nicolas Vatin ve Thierry Zarcone tarafından yapılan çalışmada 1991-1993 yıllarında burada 44 mezar taşı tespit edilmiştir. Ayrıca mezar taşı kitabelerinde bulunan kişi isimleri, yer adları ve tarihleri içeren bir indeks hazırlanmıştır. Hazirede mevcut mezar taşlarının hemen hemen tamamının kitabeleri okunabilir durumdadır. Sadece bir kaç

kırık olduğundan sadece bir kaç kelimesi okunabilmekte, taşlardan birinin üzerinde ise herhangi bir yazı görülmemektedir (Vatin-Zarccone 1997: 88-109). Aslında eskiden buradaki mezar sayısının daha fazla olduğu, bir bölümünün şahidelerinin zamanla ortadan kalktığı veya çalındığı, diğer bir bölümün ise Zeytinburnu belediyesi tarafından çevre düzenlemesi yapılırken tekkenin meydan evi dışındaki müstemilatıyla beraber yok edildiği anlaşılmaktadır. Yine Zeytinburnu belediyesince yapılan ihata duvarında bazı mezar taşları ve mermer lahit parçalarının kullanıldığı, bu sebeple tahrip edilen mezar taşlarının da mevcut bulunduğu tespit edilmekte, ancak bunların sayısı bilinmemektedir.

Hazirede gömülü olanların tamamına yakınının Bektaşî babası veya mücerred Bektaşîliğebağlı olduğu görülmektedir. Tekke haziresi ve mensupları ile ilgili en dikkat çeken yön buradaki Bektaşî babalarının ve diğerlerinin çoğunun Arnavut asıllı olmasıdır (Vatin-Zarccone 1997: 84-85). Mezar taşlarından dokuzu Hüseyinî tacı ve teslim taşıdır. Yedi şahide de ise Hüseyinî tac ve teslim taşı kabartma şeklinde resmedilmiştir. Mezar taşlarında sık sık âl-i abâ, Ali rifet, Ali siret, Hüseyinî meşreb, imdâd-ı yâ Hüseyin ve ehl-i beyt ifadeleri geçmekte; Kerbelâ olayına göndermeler yer almaktadır.²³

Tekkenin doğusunda bulunan hazirede tekkenin banisi Şem'î Ebubekir Efendi (ö. 1823/1824)'nin yanı sıra tekke postnişinleri Mehmed Baba (ö. 1799/1800), Hacı Mehmed Perişan Baba (ö. 1866/1867), Hafız Mustafa Baba (ö. 1872), Gani Baba (ö. 1872), Ahmed Baba (ö. 1885), Zikrî Baba (ö. 1889-1890), Hacı Hasan Baba (ö. 1892) ve Hamdi Baba (ö. 1909)'nin mezar taşları mevcuttur. Yukarıda bu zatlardan bahsedilirken dipnotlarda mezar kitabeleri verilmiştir. Bu kitabelerde vefat tarihlerinin yanı sıra postnişinler hakkında tarihi bilgiler verilmektedir. Bu yönüyle sözü edilen kitabeler tekkenin tarihinin aydınlatılmasında önemli kaynaklardır. Ayrıca Premedi'deki Fraşer tekkesi dervişlerinden Hacı Derviş Mümin'in mezarı da tekke haziresindedir (Vatin-Zarccone 1997: 104).

23 Mezar taşı kitabelerinde yer alan "âl-i abâ", "dâr-ı âl-i abâ", "dem-i sûre-i âl-i abâ", "hamse-i âl-i abâ", "hubb-ı hânedân-ı ehl-i beyt", "ehl-i beytin aşkı ile me'luf", "hasreten ehl-i beyt-i Mustafa", "divan-ı ehl-i beyt", "imdâd-ı yâ Hüseyin", "Hüseyinî meşreb", "ruh-ı şehid-i Kerbelâ", "deşt-i Kerbelâ" ifadeleri için bkz. Vatin-Zarccone 1997: 88, 90, 91, 96, 97, 98, 100, 101, 104.

Tekke haziresindeki meşahir-i kuzatdan Niğde Sancağı naibi Ergirili Zekeriya Künizade Süleyman Fehmi Efendi (ö. 1901)'ye ait mezar taşı son dönemde Bektaşî tekkelerinin müdavimleri arasında ulema sınıfından olanların da bulunduğunu göstermektedir.²⁴ Rumeli beylerbeyliği yapan ve Bektaşilikten nasip alan Timur Paşa (ö. 1887/1888)²⁵ ile Mirliva Settâriyeli Süleyman Paşa (ö. 1907)'nin ((Vatin-Zarccone 1997: 97) mezarı da burada yer almaktaydı. Bunlara ilave olarak Binbaşı Ahmed Ağa (ö. 1875/1876)'nin mezarının da burada olması askeriyeden de tekkenin müdavimleri bulunduğunu ortaya koymaktadır.²⁶ Muharrem ayında kalp krizi sonucu vefat eden "ehl-i beyt bendelerinden" Tabib Binbaşı Haydar Bey (ö. 1924/1925)'in mezarı da Kazlıçeşme tekkesindedir. Mezar taşı kitabesine göre bu zat "hüseyinî meşreb, pakize meslek, marifet-perver" idi (Vatin-Zarccone 1997: 100). Yine aslen Ergili ve Paşazadelerden Arşibeyzâde Mustafa Tevfik Paşa (ö. 1889)'nin da mezarı Kazlıçeşme tekkesi haziresindedir.²⁷ Ayrıca Darphane-i amirde sikke-i hümayun muavini Seyyid Mehmed Sabit Efendi (ö. 1871)'nin ve onun mahdumu İsmail Bey (ö. 1869)'in mezarları buradadır (Vatin-Zarccone 1997: 94-95).

24 Künizâde Süleyman Efendi'nin mezar kitabesi şöyledir: "Hû ey zâ'ir sâhib-i nefes hubb-ı süvârın meylî kes dünyâda kalmaz hiç kes Allah bes bâkî heves meşâhir-i kuzâttdan Niğde sancağı nâ'ib-i lâhıkı Ergirili Zekeriya Künizâde Süleymân Fehmi Efendinin ruhuna fatiha sene 1319 fi 28 recb". Vatin-Zarccone 1997: 102.

25 Timur Paşa'nın mezar taşı kitabesi şu şekildedir: "Hû dost Rumeli beglerbegi idi zamanında makâmın genc-i vahdet eyledi mevlâ bu paşanın yedullah mektebinde dersin öğrenmiş nasib almış habîr-i nüktedânıdır tevellâ ve teberrânın hayâtında vefâtın etdi hep yârânına ihbâr bu agâh-ı avâkıb mazharıdır sırr-ı sübhânın enler destgîr ü hemdemidir rûhu şâd olsun yazıldı eşrefen dürdâne-i eşkülme târihin vilâyet evci oldu merkâdî Timur Paşanın sene 1305." Vatin-Zarccone 1997: 93.

26 Binbaşı Ahmed Ağa'nın mezar taşı kitabesi şu şekildedir: "yâ Hû ecel peymânesin çerh-i hüvven-i gerdûndan edüb memlû sunar sabr eyle yâ Hû ayş-ı dehrûn olma ayyâşî bakub binbaşı Ahmed Ağanın senginden al ibret alâmât-ı mekâbir olmak üzere dikkiler taşı... çiğher revan etdi kız karındaşı tamâmî târihince zikrî bozdi çerh-i ahkâmın kara toprakda iskân oldu evvâh cism-i binbaşı sene 1292." Vatin-Zarccone 1997: 99-100.

27 Paşa'nın mezar taşı kitabesi şu şekildedir: "an asl-ı Ergirili Ali-rifet Paşazâdelerinden Arşî-begzâde Mustafa Tevfik Paşa eyledi azm-ı cinân eylesün Mevlâ perestârin hibbân ü hürriyân hânedân ve hânedân-zâde necîb ibn necîb ârif-i her müşkilât-ı devlet idi her zaman çâr bâğ-ı bî-bekâda göz göre oldu diriğ kurretü'l-ayn-ı ulu'l-ebzar iken gözden nihan merkadin yapıdı hayâtında zihî kalb-ı fekân mülhemle edüb keşf-i ma'ad kün fekân hâtif-ı gâ'ib eşrefen telvih eder târihin sahn-ı tubada hîrâm etdüğe ol sürurdan sene 1307 Râ 21." (Vatin-Zarccone 1997: 92).

Kazlıçeşme haziresindeki mezar taşlarının büyük bir bölümü hanımlara aittir. On altı hanıma ait olan bu taşların kitabeleri de çok açıktır. Hazirede medfun olan bu on altı hanımdan yedisinin isminin “Fatma” olması dikkat çeken bir husustur. Bir diğer husus haziredeki kadın mezarlarının şahide ve lahidlerinin birer sanat eseri hüviyetini taşımalarıdır.

Bu hanımların dönemin tanınmış meşayihinin yakınlarından, devlet ricalinden, eşraf ve ailelerinden oldukları tespit edilmektedir. Bunlar Beyrut valisi İbrahim Halil Paşa'nın eşi ve merhum Ahmet Rasim Paşa'nın kızı Fatma Nezhiye Hanım (ö. 1908); Erzurum rüsumat nazırı Ali Rıza Efendi'nin kızı Fatma Hatem Hanım (ö. 1884); Mirliya Settâriyeli Süleyman Paşa'nın eşi Behiye Hanım (ö. 1914); Tabib Binbaşı Haydar Bey'in kız kardeşi Zehra Hanım (ö. 1929); ulemadan Servili Ahmet Tevfik Efendi'nin 47 yaşında vefat eden eşi Fatma Zehra Hanım (ö. 1904); Uşşâk Süleyman Paşa'nın validesi, “ehl-i beytin aşkı ile me'lûf” olan Emine Hanım; Servi kasabası eşrafından Hacı Kadızâde Haşim Efendi'nin zevcesi ve eski erzak-ı askeriye mütahitlerinden Ahmet Necati Efendi'nin kız kardeşi Fatma Baise Hanım (ö. 1895); yine Servi kasabası eşrafından Ahmet Necati Efendi'nin kızı ve Galip Efendi'nin eşi Hüsniye Hanım (ö. 1890); aynı şekilde Servi eşrafından Hacı Halilzâdelerden, Çorlu tüccar ve eşrafından Galip Efendi'nin kızı Fatma Aliye Hanım (ö. 1907); Filibe'nin ileri gelen ailelerinden Hulki Efendi'nin zevcesi ve Haleblizâde'nin kızı Fatma Sabire Hanım (ö. 1892); Azmibeyzâde Hasan Refet Bey'in eşi Alâdil Hanım (ö. 1880); Leskovik ailelerinden Hayrettin Nedim Bey ile Fatma Raziye Hanım'ın evladı, Fraşerli Cafer Tevfik Bey'in zevcesi Fatma Melek Hanım (ö. 1918); Köprülü Mehmed Paşa sülalesinden, Edirne eşrafından Hacı Hasan Bey Efendi'nin kızı, Arız Baba tekkesi postnişini Tevfik Baba'nın eşi Amine Hanım (ö. 1879)'dır (Vatin-Zarccone 1997: 94-104; Yüksel 1997: 54).

Ayrıca tekke haziresinde hastalıktan Muharrem ayında vefat ettiği anlaşılan Münire Hanım (ö. 1894), ömründen lezzet almadan vefat eden Mîr Hasan'ın kızı Feride Hanım (ö. 1874) ve mezar taşı toprağa gömülü olduğundan adından başka bilgi sahibi olunamayan Ayşe Hatun'un mezarları bulunmaktadır (Vatin-Zarccone 1997: 95, 102, 104-105)..

Bunlarla birlikte genç yaşta verem hastalığından vefat eden Korça'ya bağlı Duşar köyünden Ragi-

poğlu Hilmi Duşarî Bey (ö. 1924)²⁸ ve İzzet (ö. 1902)'in; yine vuslat muhabbeti içerisinde, erken yaşta hayata veda eden Azizbeyzâde Lütfi Bey (ö. 1882)'in; Tırhala'ya bağlı YeniÇatalca'dan “muhlis-i bende-i âl-i abâ” Mustafa Bey (ö. 1885)'in mezarları da tekke haziresindedir (Vatin-Zarccone 1997: 89, 93-96). Ayrıca Topkapı'da faaliyet gösteren Takkeci tekkesi haziresinden de Kazlıçeşme tekkesi haziresine nakledilen mezar taşları olmuştur. Bunlardan biri Takkeci tekkesi postnişini Büyük Abdullah Baba (1853-1921)'ya aittir.²⁹

Sonuç

Kazlıçeşme Bektaşî tekkesinin menşei Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarına veya İstanbul'un fethine kadar geri götürülmektedir. Tekke bir Horasan ereni olan Eryek (Erikli) Baba tarafından tesis edilmiştir. Ancak tekkenin tarihini aydınlatan vesikalar XVIII. yüzyılın ikinci yarısından daha geri gitmemektedir.

Şem'î Ebubekir Ağa tarafından inşa ettirildiği tespit edilen tekkede 1826'ya değin Şütürşumar Mehmed Baba ve Hüseyin Baba postnişinlik yapmıştır. 1826 yılında Yeniçeri ocağıyla birlikte Bektaşîliğin de yasaklanması üzerine Kazlıçeşme tekkesi yıktırılmış, tekrar inşa edilip faaliyete geçirilmesi için uzun süre beklemek gerekmiştir.

Kazlıçeşme tekkesi hakkında elimizde bulunan bilgilerin çoğu 1826 sonrasına aittir. Bu tarihte ortadan kalktığı tespit edilen tekke XIX. yüzyılın ikinci yarısından tekrar tesis edildikten sonra Bektaşîlik içerisinde ve bilhassa İstanbul'da önemli fonksiyonlar icra etmiştir. Perişan Mehmed Ali Baba tarafından yeniden ihya edilen tekke kısa zamanda eski canlılığına kavuşmuştur. Tekkenin faal duruma gelmesinde Hafız Mustafa Baba'nın da

28 Hilmi Dusharî Bey'in 1932 de yapılan mezar şahidesinin üst bölümü Latin harfleriyledir. Alt bölümü ise yine Latin harfleri ile Arnavutça yazılmıştır. Hazirede kitabesi Latin harfleri ile yazılmış tek şahide budur. Vatin-Zarccone 1997:89.

29 Büyük Abdullah Baba'nın Kazlıçeşme tekkesi haziresindeki mezar taşı kitabesi şu şekildedir: “Hû dost sâki-i kevser Ali rahında ol merd-i safâ sâlikan-ı aşka olmuşdu hemîşe reh-nûma öyle bir âşıkdi kim meyhâne-i endîşede içdiği câm-ı muhabbet sevdiği âl-i abâ iş bu dergâh içre bir baba-yı alî-kadr idi etmedi dünya ve mâ-fihaya asla iltica şâh-ı merdân nûr-ı yezdân himmet-i pîrân ile hizmet etdi dergâh-ı Hünkara bâ-sıkd ü vefâ dest-i sâki-i ecelden bir piyâle nûş edüb tarik-i cism ü cihân oldu bi-aşk-ı murtezâ hânedân-ı ehl-i beyt olsun şeffî ü yâveri hemdem olsun rûhuna rûh-ı şehîd-i Kerbelâ çıkdı üç Bektaşî tarih-i tamâmın söyledi etdi Abdullah Baba şâh-ı şehîde cân feda 1339.” (Vatin-Zarccone 1997: 88; Noyan 2002: 186-187; Yüksel 2002: 210).

dikkate değer bir rolü vardır. Onun tesis ettiği vakıf sayesinde tekke yıllarca ayakta kalmıştır. Bu süreçte tekke Gani Baba, Hacı Hasan Baba, Hamdi Baba ve Abdullah Baba gibi postnişinler görev almıştır. Bunlardan “Küçük” lakabıyla anılan Abdullah Baba tekkenin son postnişini olmuştur.

Kazlıçeşme tekkesinin Milli Mücadele sırasında İngilizlerden ele geçen silahların Anadolu’ya sevk edilmesinde yaptığı hizmet ayrıca öneme sahiptir. Keza tekkedeki mezarlıkta mezarların arasına tüneller kazılarak silahlar saklanmış sonra işgalci güçlere karşı kullanılmak üzere Anadolu’ya gönderilmiştir. 1925 yılında tekke ve türbelerin kapatılışına kadar faaliyetlerini devam ettiren Kazlıçeşme tekkesi günümüzde restore edilerek halkın istifadesine sunulmuş ve önemli bir inanç merkezi haline getirilmiştir.

Kazlıçeşme tekkesinin haziresine bakıldığında burada tekke postnişinleri ve dervişlerinin yanı sıra devrin devlet adamları ve halktan ileri gelen kişilerin de mezarları bulunmaktadır. Haziredeki mezarların çoğu Bektaşî babası ve mücerred Bektaşîliğe bağlı kişilerden oluşmaktadır. Ayrıca tekke haziresindeki Bektaşî babalarının ve diğerlerinin çoğunun Arnavut asıllı olması dikkat çeken bir diğer yöndür. Hazirede Niğde Sancağı naibi Ergirili Zeke-riya Künizade Süleyman Fehmi Efendi’ye ait mezar taşının yer alması son dönemde Bektaşî tekkele-rinin müdavimleri arasında ilmiye sınıfından olan-ların da bulunduğunu göstermektedir. İlave olarak hazirede Rumeli beylerbeyliği yapan Timur Paşa, Mirliya Settâriyeli Süleyman Paşa, Binbaşı Ahmed Ağa ve Tabib Binbaşı Haydar Bey’in mezarlarının da burada olması askeriyeden de tekkenin müda-vimleri bulunduğunu ortaya koymaktadır. Hazire-deki mezar taşlarının önemli bir bölümü ise dö-ne-min tanınmış meşayihinin yakınlarından, devlet ricalinden, eşraf ve ailelerinden oldukları tespit edilen hanımlara aittir.

KAYNAKLAR

1. Arşiv Belgeleri

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A.MKT.UM, 299/49.
BOA, BEO.AYN. d, nr.284, s.33;BEO.AYN. d, nr.287, s.77.
BOA, EV.MKT, 1721/16; EV.MKT, 1842/5; EV.MKT, 2404/60; EV.MKT, 3350/100.
BOA, EV.MKT.CHT, 402/140; EV.MKT.CHT, 437/7; EV.MKT.CHT, 607/120; EV.MKT.CHT, 671/28; EV.MKT.CHT, 782/33.
BOA, HAT, 290/17351; HAT, 293/17453; HAT, 500/24493.
BOA, MAD, 9731, s.406; MAD, 9766, s.338; MAD, 9773, s.177.
BOA, MB 110/27.
BOA, Mühimme-i Asakir-i Defteri, nr.26, s.15.
İstanbul Müftülüğü Evkaf Müfettişliği (İMEM), Defter nr.738, s.186, İMEM, Defter nr.722, s.73; İMEM, Defter nr.767, s.57.
Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), Defter nr. 892, s.278; VGMA, Defter nr.132, s.256; VGMA, Defter nr.1860-2A, s.60, 113; VGMA, Defter nr.889, s.44; VGMA, Defter nr.897, s.195; VGMA, Defter nr.988, s.139; VGMA, Tekâyâ ve Zevâyâya Mahsûs Defter, nr.109 (366), s.19.

2. Kaynak Eserler ve Araştırmalar

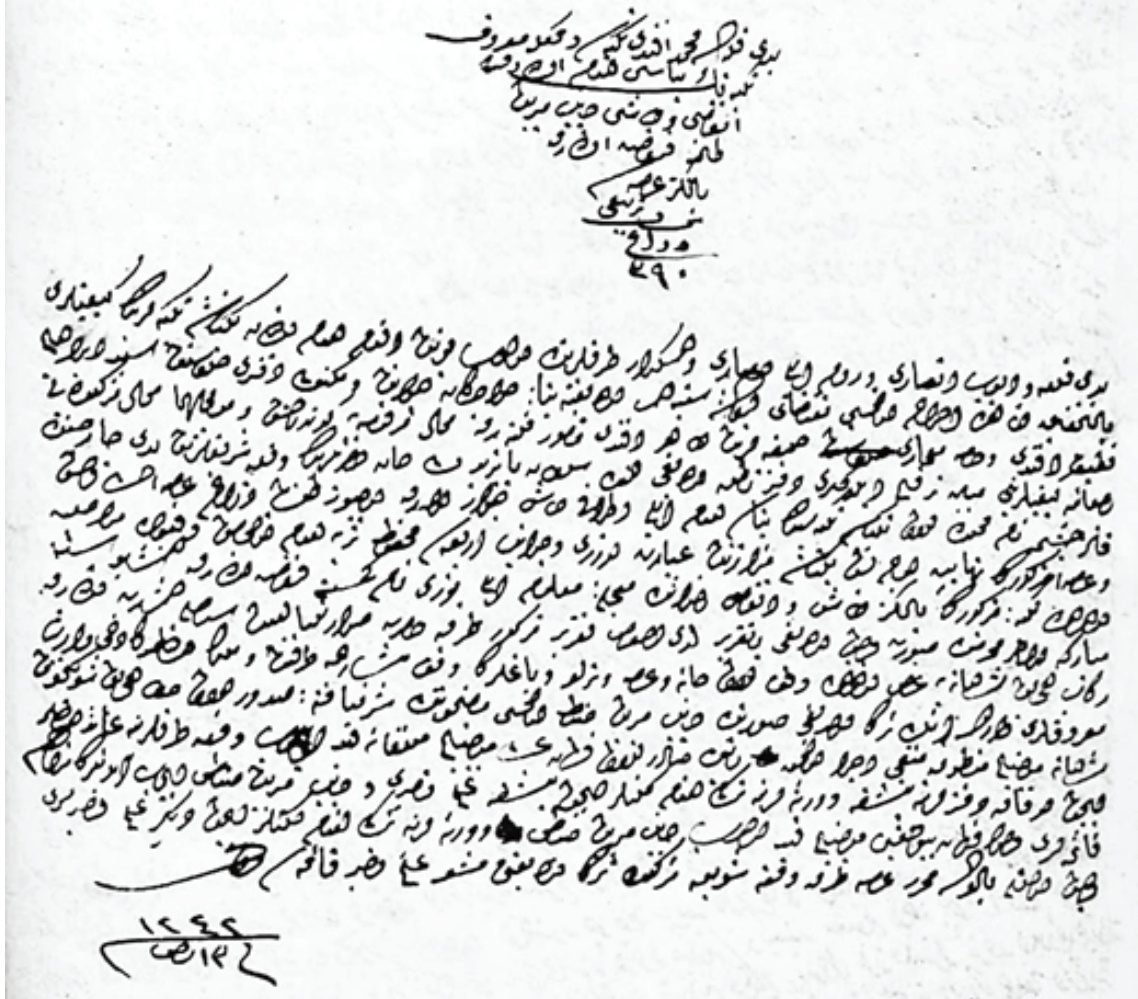
- Ahmed Cevdet Paşa (1309), *Tarih-i Cevdet*, c.XII, Dersaadet.
Ahmed Lütfi Efendi (1290), *Tarih-i Lütfi*, c.I, İstanbul.
Ahmed Rifki (1328), *Bektaşî Sırrı*, c.II, İstanbul.
Albayrak, Sadık (1996), *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, c.V, İstanbul.
Aşkar, Mustafa (2000), "Son Dönem Tekke Mecmûalarından Yeşilzâde Mehmed Salih Efendi'nin Rehber-i Tekâyâ'sı", *Tasavvuf*, Sayı 3, s.129-166.
Ayvansarâyî Hüseyin Efendi-Alî Sâtî Efendi-Süleymân Besîm Efendi (2001), *Hadîkatü'l-Cevâmî: İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar*, haz. Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul.
Bandırmalizade Ahmed Münib Efendi (1307), *Mecmû'a-i Tekâyâ*, İstanbul.
Çetin, Atillâ (1981), "İstanbul'daki Tekke, Zaviye ve Hankahlar Hakkında 1199 (17884) Bir Vesika", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 13, s.583-590.
Emin Efendi (1305), *Menâkıb-ı Kethüdazâde El-Hac Mehmed Arif*, İstanbul.
Esad Efendi (1243), *Üss-i Zafer*, İstanbul.
Evliya Çelebi (1314), *Seyahatnâme*, c.I, İstanbul.
Galitekin, Ahmed Nezih (2003), *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul Câmî, Tekke, Medrese, Mekteb, Türbe, Hamam, Kütüphâne, Matbaa, Mahalle ve Selâtin İmaretleri*, İstanbul.
Hacı İsmail Beyzâde Osman Bey (1304), *Mecmû'a-i Cevâmî*, c.II, Dersaadet.
Hasluck, F. W. (1973), *Christianity and Islam Under The Sultans*, New York.
<http://www.zeytinburnu.com.tr>, Erişim 5 Nisan 2013.
Işın, Ekrem (1994), "Bektaşîlik", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.II, s.131-137.
Koca, Şevki (2005), *Bektaşîlik ve Bektaşî Dergahları*, İstanbul.
Koca, Şevki (2002), "Makedonya'da Bir Erenler Ocağı Sersem Ali Baba (Tetova) Dergâhı", *Cem*, Sayı 120, s.17.
Koca, Turgut (1990), *Bektaşî Nefesleri ve Şairleri*, İstanbul.
Kocadağ, Burhan (1998), *Şahkulu Sultan Dergahı ve İstanbul Tekkeleri*, İstanbul.
Koçu, Reşad Ekrem (1961), "Bektaşîler Bektaşî Tekkeleri", *İstanbul Ansiklopedisi*, c.V, s.2447.
Küçük, Hülya (2003), *Kurtuluş Savaşında Bektaşîler*, İstanbul.
Mehmed Süreyya (Münci Baba) (1340), *Tarikat-ı Aliyye-i Bektaşîyye*, İstanbul.

- Noyan, Bedri (2002), *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, c.V, Ankara.
- Sadettin Nüzhet (1930), *Bektaşî Şairleri*, İstanbul.
- Sertoğlu, Murat (1969), *Bektaşîlik Nedir*, İstanbul.
- Şapolyo, Enver Behnan (2004), *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul.
- Şehsuvaroğlu, Halûk (2005), *Asırlar Boyunca İstanbul*, İstanbul.
- Tanman, M. Baha (1994), "Perişan Baba Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.VI, s.242-243.
- Tanman, Baha (1997), "Le Tekke Bektachi de Kazlıçeşme II. Emplacement, Architecture et Décoration", *Anatolia Moderna (Yeni Anadolu)*, VII, s.111-126.
- Vatin, Nicolas-Zarcone, Thierry (1997), "Le Tekke Bektachi de Kazlıçeşme I. Étude Historique et Épigrafiqne", *Anatolia Moderna (Yeni Anadolu)*, VII, s.79-109.
- YÜCER, Hür Mahmut (2003), *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İstanbul.
- Yüksel, Müfid (1997), "Kazlıçeşme'de Bektaşî Tekkesi, Eryek Baba", *Cem*, Sayı 70, s.48- 55.
- Yüksel, Müfid (2002), *Bektaşîlik ve Mehmed Ali Hilmî Dede Baba*, İstanbul.

EKLER

1. Belgeler

Belge 1. Kazlıçeşme tekkesinin kapatılması ve yıkılması ile ilgili arşiv kaydı (BOA, MAD, 9766: 338).

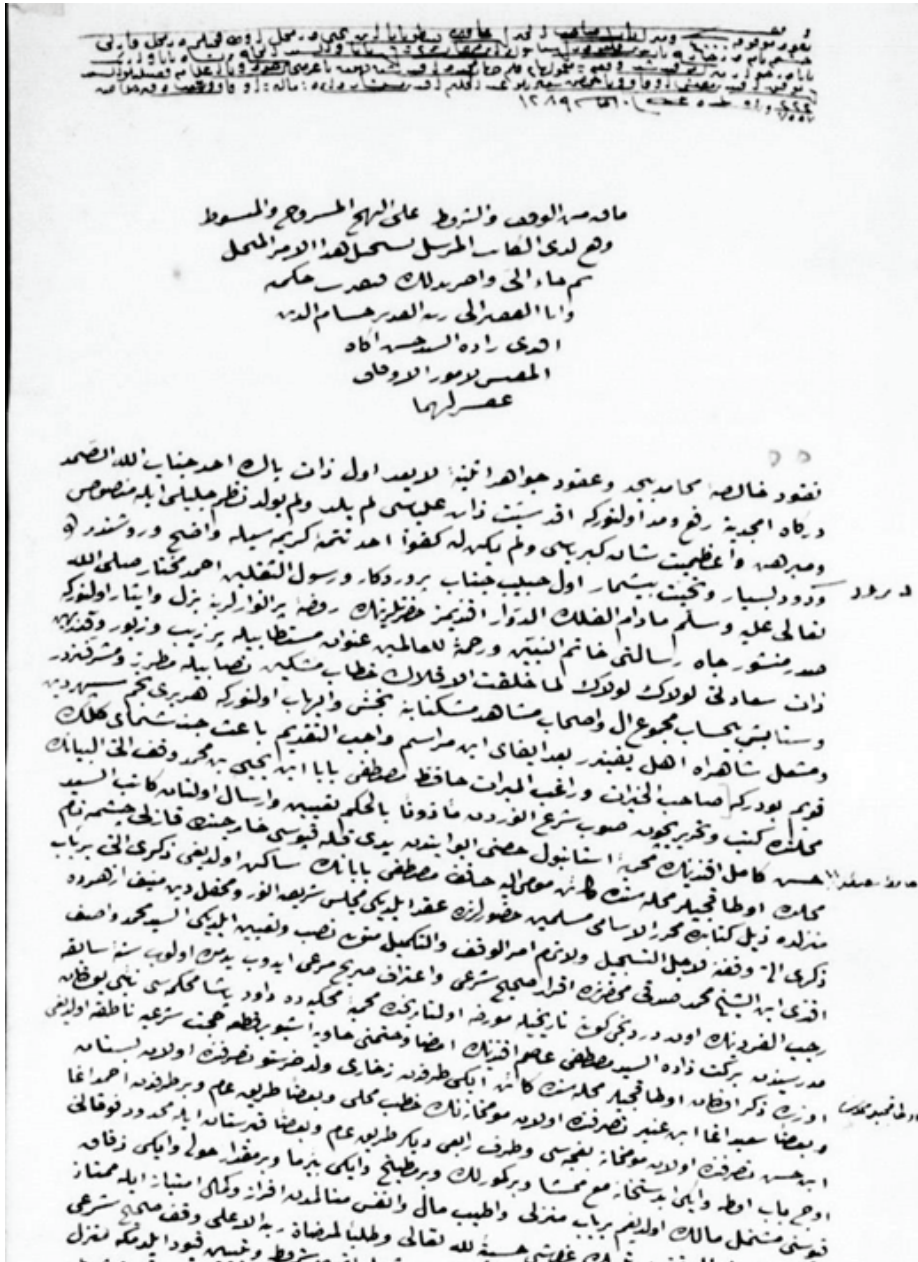
Kazlıçeşme tekkesinin kapatılması ve yıkılması ile ilgili arşiv belgesinin transkripsiyonu (BOA, MAD, 9766: 338.)

Yedikule Mehmed Efendi tekyesi dimekle ma'rûf tekyenin binâsı hedm olunarak enkâzı ve taşî cânib-i mirîden talibine fûruht olunarak yalnız arsa zirâ' 390

Yedikule ve Eyüb el-Ensârî ve Rumilihişârî ve Üsküdar taraflarında olub bundan akdem hedm olunan Bektaşî tekyelerinin keyfiyetleri bi't-tahkîk zâhire ihraç olunması muktezâ-yı irâde-i seniyyeden olduğuna binâ'en hovâcagân divanından ve mektûbi defteri hulefâsından Esseyyid İbrahim Latif Efendi ve hâssa mi'marı halifelerinden Tahir Efendi me'mûr kılınarak mahall-i merkûmeye gönderilmiş ve mumaileyha mahal-i merkûmeye gönderilmiş keyfiyetlerini mübeyyin terkîm eyledikleri defter-i nâtk olduğu üzere Sultan Bayezid Velî Hân hazretlerinin vakf-ı şerîflerinden Yedikule hâricinde Kazlıçeşme nâm mahallinde olan Bektaşî tekyesinin binâsı hedm ile etrafı taş duvâr olarak üç yüz doksân zirâ' arsa-i hâli olmuş ve arsa-i mezkûrun nihayet üç beş Bektaşî mezarından ibâret üzeri ve cânib-i erba'ası mahfuz türbe hedm olunmamış ve kuyûda mürâca'at olundukda mahall-i mezkûrun yalnız taş ve enkâz bi'l-müzâ'ide mu'accel-i ma'lûm ile Nuri nâm kimesneye fûruht olunarak iş bu sene-i mübareke evâhir-i Muharremin-

de mübedderet verilmiş olduğu bâ takrîr-i lede's-savb takrîr-i mezkûr taraf-ı hazret-i sadâretpenahiden işâret olunarak rikâb-ı hümâyûn-ı şahâneye arz olundukda vakf olan hâne ve arsa ve tarla ve bağların vakf-ı müşârünileyh tarafından ve mülk olanların dahi vâris-i ma'rûfları var ise anlara terk olunduğu sûrette cânib-i mîrîden zabt olunması şerefyâfte-i sudûr olan hatt-ı hümâyûn-ı şevketmakrûn-ı şâhâne mûcibince mantûk-ı münîfi icrâ olunmak bâbında sâdir olan fermân-ı âlî mûcibince mülknâme (?) kayd olunmayub vakf taraflarına â'id olanlar için evkâf defterlerine başka ve vereselerine terki lâzım gelenler için başka ilmuhaberi ve cânib-i mîrîden menût icâb edenlerin mezâhim (?) kâ'imeleri verilmek fermân buyurulmağın mûcibince kayd olub cânib-i mîrîden zabtı ve vereselerine terki lâzım gelenler için diğer ilmuhaberleri verilmiş olmağla bâlâda muharrer arsa taraf-ı vakfa seneviyet-i tezkere (?) terk olunmağın başka ilmuhaber kâ'imesi verildi fi 13 Receb sene 1242.

Belge 2. Kazlıçesme tekkesinde Hafız Mustafa Baba'nın tesis ettiği nükud vakfı vakfiyesi (VGMA, Defter nr.988: 139).

Nükûd-ı hâlisâ-i mehâm ve ukûd-ı cevâhir-i seyyine-i lâ-ya'ad ol zât-ı pâk ahad-i cenâbullah essamed dergâh-ı emcedine ref' u med olunur ki kudsiyyet-i zât-ı ulyâsı lem yelüd velem yüled nizâm-ı celîsi ile mensûs ve mübrehat ve azîmet-i şân-ı kibriyâsı velem yekün lehu küfüven ahad tetimme-i kerîmesiyle vâzih ve ruşendir vürûd-ı besyâr ve nuhbet-i bîşimâr ol celîb-i cenâb-ı perverdegâr ve Resûlûs-sekaleyn Ahmed-i Muhtâr sallallahu te'âlâ aleyhi vesellem mâdâmü'l-fülkü'd-devvâr efendimiz hazretlerinin ravza-i pür envârlarına bezl ve îsâr olunur ki sadr-ı menşûr-câh-ı risâleti hâtimü'n-nebiyyîn ve rahmetü'l-âlemîn unvân-ı müstetâbiyla pürzîb ve zebûr ve kadr-ı behiyye zât-ı sa'âdeti levlâk levlâk lemâ hilfetü'l-eflâk hitâb-ı müşkin nisâbiyla metrîz ve müşerrefindir ve sitâyîş-i bîhesâb mecmû' âl ve ashâb müşâhid-i müşkinâbına bahş ve'l-yehâb olunur ki her biri mübhem-i sepherdîn (?) ve meş'al-i şâhirullah ehl-i yakîndir ba'de ifâ-yı ayin-i merâsim vâcibü'l-takdîm bâ'is-i şemâ-yı külk-i kavîm budur ki sâhibü'l-hayrât ve râgibü'l-mirât Hafız Mustafa Baba ibn Yahya bin Mehmed vakf-ı atî'l-beyânın mahallinde ketb ve tahrîr için savb-ı şer'-i enverden me'zûnen bi'l-hükm ta'yîn ve irsâl olunan kâtib Esseyyid Hasan Kâmil Efendinin mahmiye-i İstanbul hüsnâü'l-bevvâbindan Yedikule kapısı hâricinde Kazlıçeşme nâm mahalde Otakçılar mahallesinde kâ'in mûmaileyh Hafız Mustafa Babanın sâkin olduğu zikrî atî bir bâb menzilde zeyl-i kitâbda muharrerü'l-esâmi-i müslimîn huzûrlarında akd eylediği meclis-i şer'-i enver ve mahfel-i dîn-i münîf-i ezherde zikrî atî vakfına li-eclî't-tescîl ve't-tamâm emrû'l-vakf ve't-tekmîl mütevellî nasb ve ta'yîn eylediği Esseyyid Mehmed Vâsîf Efendi ibn Eşşeyh Mehmed Sıdkî mahzarında ikrâr-ı sahîh-i şer'î ve i'tirâf-ı sarîh-i mer'î idüb yedimde olub sene-i sâbika recebü'l-ferdinin on dördüncü günü tarihiyle müverrih ol tarihte mahmiye-i muhkiyede Davud Paşa mahkemesi nâ'ibi bulunan müderrisinden Bereketzâde Esseyyid Mustafa Asım Efendinin imzâ ve hatmını hâviye iş bu bir kıt'a hüccet-i şer'îyye nâtka olduğu üzere zikr olunan Otakçılar mahallesinde kâ'in iki taraftan Zohari veled-i Zarastov tasarrufunda olan bostan ve ba'zen Sa'id Ağa ibn Anber tasarrufunda olan mumhânenin hatab mahalli ve ba'zen tarîk-i âm ve bir taraftan Ahmed Ağa ibn Hasan tasarrufunda olan mumhâne bağçesi ve taraf-ı râbî'i diğere tarîk-i âm ve ba'zen kabristan ile mahdûd fevkânî üç bâb oda ve iki abdesthâne ma'a memşâ ve bir kömürlük ve bir matbah ve iki bi'r-i mâ ve bir mikdar havlu ve iki zokak kapısını müştamil mâlik olduğum bir bâb menzili vâtîb-i mâl ve enfes-i menâlimden ifrâzve kemâl-i imtiyâz ile mümtâz eylediği nükûd içü'l-vakt dört bin guruş hasbinallahu te'âlâ ve taliben li-merzâti yedi'l-a'lâ vakf-ı sahîh-i şer'î mü'eyyid ve hasbî sarîh-i mer'î muhalled ile vakf ve habs idüb şöyle ta'yîn-i şurût ve tebyîn-i kuyûd eyledim ki menzil-i mezkûru civârında medfûn Mehmed Baba ve Esseyyid El-Hâc Perişan Baba ve Eryek Ahmed Baba türbelerinde türbedâr olanlara meşrûta olub her asırda türbedâr bulunan zât menzil-i mezkûrda sâkin ve mutasarrıf ola ve nakd-i meblağ-ı mezkûr dört bin guruş dahi rehin-i kavî ve kefil-i melî ve lede'l-hâce ikisinden biri ile bâ yed-i mütevellî önü on bir buçuk hesabı üzere ala vechi'l-helal istirbâh olunub hâsıl olan galle ve nemâsından senevî on iki vukıyye revgan-ı zeyt iştirâ olunub türbe-i mezkûrelerde beher gece birer aded kandil ikâd oluna ve yine galle-i merkûmeden vilâyet-i Anadolu'da Ankara sancağında defin-i hâk-ı itirnâk olan Hacı Bektaş Veli kuddise sırrehü'l-celî hazretleri türbe-i şerîfesinde türbedâr bulunan zâta senevî otuz guruş irsâl ve i'tâ oluna ve yine galle-i merkûmeden beher sene muharremü'l-harâmının onuncu günü menzil-i mezkûr âşûr itbah ve gelen züvâra it'âm olunub kâffe-i levâzımâtı için senevî üç yüz yirmi guruş verile ve vakf-ı mezkûrma hayâtda oldukça ben ve ba'de'l-vefât müşârünileyh Hacı Bektaş Veli hazretleri türbe-i şerîfesi türbedârı bulunan zâtın inhâsıyla mücerred ve ehl ve erbâb ve müstehak bir kimesne mütevellî olub galle-i mezkûreden senevî yirmi guruş vazife-i tevliyyet ola ve mürûr-ı eyyâm ve kürûr-ı i'vâm ile icrâ-yı şerâ'it-i mezkûre müte'azzire olur ise menâfi'-i vakf mutlaka fukara-i Müslimine sarf ve tebyîn-i kuyûd birle mevkûf-ı mezkûrları bundan akdem mütevellî-i mûmaileyhe teslim eylediğimde ol dahi tesellüm ve kabz ve evkâf-ı sâ'ire mütevellîlerinin tasarrufları misillü tasarruf eyledi dedikde gibe't-tasdikîş-şer'î emr-i vakf tamam ve hâl teslim-i encâm bulmuş iken vâkıf-ı mûmaileyh be-talak vakf-ı nükûda ve zimmetinde olan şurût ve kuyûda ve ba'dehu kavli-i adem-i lüzûma teşebbüs ve mütevellî-i mûmaileyh dahi sıhhat ve lüzûmuna zâhib olan e'imme-i dîn-i kavilleriyle mukâbele birle kâtib-i mûmaileyh huzûrunda kemâ hüve'l-mestûr ve'l-meşûr fi'l-kütübü'l-fikhiyye müterâfî'ân ve her biri münîfâsınca fasl ve hasm-ı talibân olduklarında kâtib-i mûmaileyh dahi cânib-i vakfî evlâ ve tesyîr-i meyânî-i hayrî ahârî görüb âlimen bi'l-halâkü'l-hiyârî beyne'l-e'immeti'l-eslâf ve mürâ'iyen becemî' mâlâ yeddemtü fi'l-hükm bi'l-evkâf ala kavli-i minyerâh mine'l-e'immeti'l-müctehidîn rızvanullahi

te'âlâ aleyhim ecma'in vakf-ı mezkûrun evvelâ sıhhatine ve sâniyen lüzûmuna hükm-i sahîh-i şer'î ve ka-za-i sarîh-i mer'î eylediğini kâtib-i mûmaileyh mahallinde ketb ve tahrîr ve ma'an mürsel-i emnâ-i şer'le meclis-i şer'e gelüb alâ vukû'a inhâ ve takrîr etmeğın ba'de't-tenfîzü'l-mu'teberi's-şer'î vakf-ı mezbûr sahîh ve lâzım ve münhatim olub min ba'd nakzı ve tahvîli mahâl ve tebdîl ve tağyîri vâkif mûmaileyden gayra adîmü'l-ihimâl oldu cerâ zâlike ve hurrîre fi'l-yevmi's-sâbi' ve'l-ısrîn min zilhicceti's-şer'ife li-sene erba' ve semânîn ve mi'eteyn ve elf

Şuhûdü'l-hâl

Mahalle-i mezbûre imâmı Hasan Efendi ibn Mustafa

Hüseyin Fahri Efendi ibn Hüseyin

Nüvvâbdan Ahmed Efendi ibn Salih Hayri

Hafız Ahmed Efendi ibn İsmail

Ömer Ağa ibn Abdullah

El-Hâc Mehmed Efendi ibn El-Hâc Ali

İsmail Hakkı Efendi ibn Mehmed Salih

Ali Efendi ibn Hasan

Ahmed Cemal Efendi ibn El-Hâc Ebubekir ve gayruhüm

2. Resimler

Resim 1. Pervititch'in Eylül 1939 Tarihli Krokisinde Kazlıçeşme Tekkesi (Tanman 1997: 113).

Resim 2. Kazlıçeşme Tekkesinin Restorasyon Öncesi Hali (1994)(Tanman 1997: 115).

Resim 3.Kazlıçeşme Tekkesinin Restorasyon Öncesi Hali (1994) (Tanman 1997: 118).

Resim 4.Kazlıçeşme Tekkesinin Restorasyon Öncesi Hali (1994) (Tanman 1997: 118).

Resim 5.Restorasyon Sonrası Kazlıçeşme Tekkesi ve Eryek (Erikli) Baba Türbesi (<http://www.zeytinburnu.com.tr>, Erişim 5 Nisan 2013)

Resim 6.Kazlıçeşme Tekkesi Haziresinin Bugünkü Hali (<http://www.zeytinburnu.com.tr>, Erişim 5 Nisan 2013).

R.1284/M.1868-1869 Tarihli Muhasebe-i Evkâf-ı Hümayun Defteri'ne göre Mamuratülaziz Vakıfları

Kürşat Çelik*

Öz

Bu çalışmada, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Rumî Mart-Şubat 1284/Miladî 1868 Mart-Şubat 1869 tarihli Muhasebe-i Evkâf-ı Hümayun Defteri'nde yer alan Mamuratülaziz Eyaleti'ne bağlı Harput, Malatya, Hisn-ı Mansûr (Adıyaman) ve çevresindeki vakıflar incelenmiştir. Mamuratülaziz Eyaleti sınırları içerisinde bulunan vakıflar, bunların türleri, sayıları, menkûl, gayr-ı menkûl malları, gelir ve giderleri, vakıflarda çalışan görevliler vb. hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmamızın temel amacı bölgedeki vakıfların zaman içerisinde geçirmiş oldukları sosyal ve iktisadi değişimlerin ortaya çıkarılmasıdır. Genel olarak Osmanlı hâkimiyetinin bölgede tesis edildiği 16. yüzyıl vakıf bilgileri ile 184/1868-69 tarihli Muhasebe-i Evkâf-ı Hümayun Defteri'nden elde edilen veriler kullanılarak değerlendirilmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Harput, Malatya, Hisn-ı Mansûr, Evkâf Defteri, Mamuratülaziz Eyaleti.

The Mamuratülaziz Waqfs, According to the Accounting Register of the Imperial Awqaf of 1868-1869

Abstract

This study examines the waqfs of the Mamuratülaziz province, covering Harput, Malatya, and Hisn-ı Mansûr (Adıyaman) according to the accounting register of the Imperial Awqaf, dating March/February 1869-1869. The register provides information on waqfs within the boundaries of Mamuratülaziz province, their types, numbers, properties, income and expenses and their personnel. The main principal of this research is to depict the social and economic change these waqfs went through over time. The analysis is based on the comparison of 16th century information on the waqfs, when the ottomans established their authority in the region and the data from the accounting register of the imperial Awqaf of 1868-1869.

Key Words: Harput, Malatya, Hisn-ı Mansûr, Book of Awqaf, Mamuratülaziz Province.

* Yrd.Doç.Dr. Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi; kcelik@firat.edu.tr, kursatel@gmail.com.

Giriş

Vakıf sisteminin esası kişinin Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla menkûl veya gayr-ı menkûl malını hizmete sunmasıdır. Bu amaçla kurulan vakıfların, kuruluşundaki amaç hizmet etmesi ise devletin kontrol ve denetimi ile mümkün olmaktadır. Vakıf medeniyeti olan Osmanlı Devleti, vakıfların kurulması, yaşatılması ve inkişafında izlemiş olduğu denetim ve kontrol mekanizmalarıyla vakıfların uzun ömürlü olmasını sağlamıştır. Osmanlılar bir yeri fethettiklerinde ilk olarak orada genel bir nüfus ve arazi sayımı yaparlardı. Sayım sonuçlarının kaydedildiği defterlere *Tahrir Defteri* denirdi. Tahrir defterlerine o bölgedeki mülklerin yanı sıra vakıflar da kayıt edilirdi.¹ Osmanlı devleti mevcut olan vakıfları kayıt altına aldıktan sonra bu vakıfları sürekli olarak kontrol ve denetimden geçirirdi. Yapılan kontrol ve denetimler de kayıt altına alınırdı. Vakıflarla ilgili yapılan bu iş ve işlemler genelde *Evkâf Defterleri*, *Hurûfat Defterleri*, *Vakıf Muhasebe Defterleri*, *Vâkfiye Defterleri*, *Esas Defterleri*, *Ahkâm Defterleri*, *Nizâmat Defterleri*, *Şer'iyye Sicilleri* vb. bu tür defterlere kayıt edilirdi.

Bu kaynaklar içerisinde *Evkâf Defterleri* kayıt edildikleri dönem içerisinde vakıflara ait menkûl, gayr-ı menkûl mallar, vakıfların gelir ve gider kalemleri, vakıf görevlileri, bunların görev ve sorumlulukları, vakfın vermiş olduğu hizmetleri vb. bilgileri ihtiva etmektedirler. Bu özelliklerinden dolayı idarî, siyâsî, iktisadî, beledî, eğitim vb. tarihi araştırmalarda kaynak olarak kullanılmaktadırlar.

Bu çalışmada Mamuratülaziz Eyaleti'ne² ait bulunan Rumî Mart-Şubat 1284/Miladî 1868 Mart-Şubat 1869 tarihli Muhasebe-i Evkâf-ı Hümayun Defteri ana kaynak olarak kullanılmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 20251 numara ile kayıtlı olan bu defter 21cmX48cm ebatlarında ve toplam 131 sayfadan ibarettir. Bu defteri seçmemizdeki birin-

1 Bu defterler Mufassal, İcmâl ve Evkaf olmak üzere üç türde hazırlanmışlardır (Öz 1991: 431); Tahrir defterlerindeki yerleşim merkezleri ve buldukları defterlerin fihristi için bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi 2000: 97-133. Vakıf tahrirleri veya Evkaf tahrirleri Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Maliyeden Müdevver kısmında da bulunmaktadır.

2 Harput'ta oturan halkın çoğunun zamanla Mezraa (Elaziğ şehrinin kurulduğu yer) olarak adlandırılan ovaya yerleşmesiyle birlikte hükümet merkezi de bu bölgeye taşınmıştır. Şehrin yeni bir alana taşınmasıyla 1867 tarihinde Sultan Abdülaziz'e izafeten burası Mamuratülaziz olarak isimlendirilmiştir (Aksın 1999: 34-35).

ci sebep içeriği itibariyle aynı dönemde yazılmış olan defterlere göre vakıfların gelir ve giderleri hakkında ayrıntılı bilgi ihtiva etmesi, ikinci olarak da Mamuratülaziz Vilayeti sınırları içinde bulunan Mamutarülaziz merkez, Maden-i Hümayun, Malatya ve Hisn-ı Mansûr (Adıyaman) kazalarını kapsamaktadır.

1867-68 tarihli Devlet Salnamesi'nde Mamuratülaziz eyalet statüsündedir (*Salnâme-i Devlet-i Âliye 1284 H. (1867-68 M.):* 93), Fakat 1868-69 tarihli Devlet Salnamesi'nde Diyarbakır Eyaleti'ne bağlı bir sancak konumundadır (*Salnâme-i Devlet-i Âliye 1285 H. (1868-69 M.):* 109). Bu dönemde Mamuratülaziz Eyaleti'ne bağlı olan kazalar ise şunlardır; Mamuratülaziz merkez, Palu, Keban, Maden, Arabgir, Eğin, Çarsancak, Malatya, Hisn-ı Mansûr (Adıyaman), Behisni, Kâhta ve Akçadağ. İncelemiş olduğumuz 1868-69 tarihli evkâf defterinde buradaki vakıflara ait bilgiler bulunmaktadır.

1. Mamuratülaziz Merkez Kazası Vakıfları

Mamuratülaziz merkez, Harput ve Çemişkezek'e ait vakıf kayıtları yer almaktadır. Bunlar 8 cami, 2 mescit, 4 zaviye, 2 evlatlık, bir medrese ve bir çeşme vakfı olmak üzere toplam 18 adet vakıf kaydı defterde bulunmaktadır.

1.1. Cami ve Mescit Vakıfları

Hoh Camii Vakfı: Mamuratülaziz merkez kazaya bağlı Hoh Köyü'nde bulunmaktadır. Vakfın, Sarpulu Köyü'nden elde edilen 800 kuruş geliri olup imâm vazifesi için tahsis edilmiştir (Ev.d, nr:20251: 1).

Alaca Camii Vakfı: Minaresindeki taşların farklı renklerde olmasından dolayı *Alacalı* adıyla anılır. Harput'ta Kayabaşı denilen yerde bulunan cami III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde 1279-80 tarihinde Yusuf b. Arabşah b. Şaban tarafından yaptırılmıştır. 16. yüzyılın ilk dönemlerinde Miyadun Köyü'nden elde edilen geliri ile imâm ve müezzin ücretleri ödenmiştir (Öztürk 1987: 238), 1868-69'da yine Miyadun Köyü'nde geliri mevcut olup, buradan elde edilen 1962 kuruş gelir ile imâm ve müezzin vazifeleri için harcama yapılmıştır (Ev.d, nr:20251: 90).

Esekiye Camii Vakfı: Harput'ta Esekiye mahallesinde bulunan cami, 1518 tarihli tahrir defterinde Bahaüddin Medresesi, 1523'de ise Arslaniye Medresesi olarak kayıt edilmiştir (Ünal 1989:213-4).

Bir külliye olan medrese zamanla sadece camisi ile anılmıştır. 1518'de Percenç Köyü'nde akarı vardı. 1868-69'da yine bu köyden elde edilen 13888 kuruş geliri ile müderris, muallim, duâgû³, imâm ve hatip, imâm, müteveli, müezzin, nazır, aşçı, ferraş, Percenç Camii hatibi, müezzin, imâm, der-siâm⁴ ve duâgû vazifeleri için harcanmıştır (Ev.d, nr:20251: 84). Yapılan harcamalardan anlaşıldığına göre, medresenin mutfacı da bulunmakta, öğrenciler ve görevliler ile misafirlere yemek ikram edilmekteydi.

Camii-i Kebir (Ulu Camii) Vakfı: Şehrin en eski İslamî eseri olarak zikredilen cami Artuklu hükümdarı Fahreddin Karaarslan tarafından yaptırılmıştır (Ardıçoğlu 1939: 40-41). Vakfın 1518'de sadece Kesrik Köyü'nden geliri mevcut iken, 1523 kayıtlarında dükkân ve arsa gelirlerinin de yer aldığı tespit edilmiştir (Bizbirlik 2002: 51-52). 1868-69'da ise sadece Mornik Köyü'nden 3360 kuruşluk geliri bulunan vakfın, 1523 kayıtlarında yer alan dükkân ve diğer arsa gelirleri kayıtlarda yer almaktadır. Vakıf elde ettiği geliri ile müteveli, imâm ve nazır, imâm ve müezzin, müezzin, nazır, hatip, aşr-hân, kâtip ve diğer görevlilerin vazifeleri için harcama yapılmıştır (Ev.d, nr:20251: 91).

Kal'a Camii Vakfı: Harput'ta kale içinde bulunan bu caminin Osmanlı öncesi döneme ait olduğu belirtilmektedir (Sunguroğlu 1958:279). 1523 ve 1564'de değirmen ve dört adet dükkân kirası ile Seyli Köyü geliri bulunan vakfın (Ünal 1989:210), 1868-69 ise sadece Seyli Köyü'nden elde edilen 2010 kuruş, 10 para geliri bulunuyordu (Ev.d, nr:20251: 92). Vakıftan maaş alan imâm, müezzin, vaiz, hatip, aşr-hân ve diğer görevlilerin durumunda ise zaman içinde bir değişiklik olmamıştır.

Sara Hatun Camii Vakfı: Harput'ta yer alan bu camii Akkoyunlu Uzun Hasan tarafından annesi adına yaptırılmıştır. 1523 ve 1564 kayıtlarına göre mescit olan vakfın Mıgı Köyü'nden elde edilen hasılatı ile beş adet dükkân kirası geliri bulunmaktaydı (Bizbirlik 2002: 154-155). 1868-69'da vakıf camii olarak kayıt edilmekle birlikte bu dönemde sadece Mıgı Köyü'nden 1696 kuruş geliri vardı. Vakıf görevlileri ise müteveli, müezzin, cüz-hân, imâm ve nazır idi (Ev.d, nr:20251: 99).

3 Nikah gibi hususi, mevlid, hatim ve hafız cemiyetleri gibi umumi toplantılarda dua okuyana duâ-gû denirdi ki dua okuyan demektir (Pakalın 1993: 479).

4 Medreselerde talebeye ders veren müderrislerin unvanı (Pakalın 1993: 427).

Yelmaniye Camii Vakfı: Çemişkezek'te bulunan cami Yelman Bey ve Eski Camii adlarıyla da anılır. Melik Taceddin Yelman ibn Keykubat tarafından Timur döneminde yaptırılmıştır (Sözen 1971: 29). 16. yüzyılın ikinci yarısında vakfın üç dükkân, yarım değirmen hissesi ve Kabalı, Sadıki, Melikhan köyleri mahsulü ile şehrin çeşitli yerlerindeki bağlardan elde edilen geliri bulunmaktaydı (Bizbirlik 2002: 68). 1868-69'da ise Sinsor (Hinsor) ve Tarfenk köyleri ile şehir etrafındaki bağlardan elde edilen toplam 885 kuruş, 1 para geliri vardı ve bununla müteveli, müezzin, hatip, ferraş ve câbi ücretleri ödeniyordu (Ev.d, nr:20251: 44). 16. yüzyılda vakfın bir muallimi bulunup eğitim hizmeti veriyordu. Fakat 19. yüzyıl vakıf kayıtlarında bu hizmet için herhangi bir görevli kaydı bulunmamaktaydı.

Süleymaniye Camii Vakfı: Çemişkezek, Kale mahallesinde bulunan caminin yapılış tarihi bilinmemse de mimarî yapısı Selçuklu tarzını anımsatmaktadır (Güner, Çitçi 2003: 31). İlk arşiv kayıtlarında medrese vakfı olarak bahsedilmektedir. Zaman içerisinde camii vakfı olarak kaydedilmiştir. 16. yüzyılda medrese vakfı olarak geçen vakfın üç değirmen kirası, çeşitli köy, mezra ve bağlardan geliri bulunur iken (Ünal 1999:166-167), 1868-69'da Zargurlu (Zagferanlu⁵), Oşpek (Hoşpeti), Ağyar-ı Süflâ köyleri ile Çemişkezek'in etrafındaki bağlardan elde edilen toplam 1078 kuruş ve 06 para geliri bulunuyordu. Vakıfta mütesellim, hatip, imâm, ferraş ve müezzin görevli olarak çalışmaktaydı (Ev.d, nr:20251: 46). Yelmaniye vakfı gibi bu vakıf da 19. yüzyılda eğitim hizmeti vermiyordu.

Şeyhü'l-Kainat Medresesi Mescit Vakfı: Harput'ta medfun Fatih Ahmed Baba türbesinin⁶ hemen bitişiğinde bulunan mescit vakfı, 16. yüzyılda zaviye olarak geçmektedir. Yine aynı dönemde sadece Hamedi Köyü'nden elde edilen geliri bulunan vakfın, 1868-69'da İdadi, Hamedi ve Karataş köylerinden elde edilen 5112 kuruş gelirle, türbedar, müteveli, nazır, imâm ve müezzin maaşları ile yemek ikramı ve mescit için ihtiyaç duyulan harcamalar yapılmıştır (Ev.d, nr:20251: 129). 1400 kuruşluk yemek ikramı masrafından anlaşıldığı kadarıyla vakfın zaviye hizmeti 19. yüzyılın ikinci yarısında da devam ediyordu.

5 Mazgirt'e bağlı köy bkz. 998 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr ve 'Arab ve Zü'l-Kâdiriyye Defteri (937/1530) 1998: 80.

6 Fatih Ahmet Baba Türbesi, halk arasında Fetih Ahmet Baba olarak bilinir. Burada yatan zatın 1100 yıllarında Harput'un fethine katılmış bir komutan olduğu belirtilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Oymak 2009: 43-45.

Mescidi'n-Nebi Vakfı: Harput'ta esnafın yoğun olduğu bölgede bulunan mescidin 16. yüzyıldan önce yapılmış olabileceği ileri sürülmüştür. 16. yüzyılda Kuyulu Köyü'nden 48 kile buğday gelirine sahip olan vakıf (Ünal 1989:213), 1868-69 yılında yine Kuyulu Köyü'nden sağlanan 198 kile buğdayın satılması ile elde edilen 6167 kuruş geliriyle, imâm, dersiâm ve müezzin maaşları karşılanıyordu (Ev.d, nr:20251: 25). Öyle anlaşılıyor ki vakfın 19. yüzyıldaki geliri 16. yüzyıla nazaran dört kat artmıştır. Bu artış tarımsal üretimin artışından kaynaklanmıştır.

1.2. Zaviye Vakıfları

Şeyh Hasan Bey Zaviyesi Vakfı: 16. yüzyılda Çemişkezek Sancağı'na bağlı Kerbüzek Nahiyesi'nde bulunuyordu. Bu dönemde çeşitli köyler ile bağlardan elde edilen gelire sahipti (Ünal 1999:163). 1868-69'da ise Ağvan, Venk, Karapınar, Germili, Hazal köyleri ve Çemişkezek'in etrafındaki bağlardan elde edilen toplam 2757 kuruş, 19 para geliri bulunuyordu. Bu dönemde vakıfta mütevellî ile câbi⁷ ve zaviye şeyhi görev yapmaktaydı (Ev.d, nr:20251: 47).

Ahmed Peykercî Zaviyesi Vakfı: Mamuratülaziz merkez kazaya bağlı Mollakendi Köyü'nde bulunan vakıf 16. yüzyılda hem medrese hem de zaviye olarak kaydedilmiştir.⁸ Bu dönemde sadece Mollakendi Köyü'nden elde edilen geliri (Bizbirlik 2002: 326) bulunan vakfın, 1868-69'da Mollakendi, Kövenk (Könk), Helezür, Karaman ve İringil köylerinden gelirleri bulunuyordu. Vakfın bu dönemde 24335 kuruş ve 20 para geliri vardı. Bu gelirle personel maaşları ödendiği gibi mutfak masrafları⁹, aydınlatma giderleri ve medrese tamiri içinde harcamalar yapıyordu (Ev.d, nr:20251: 81). Gelir ve gider miktarına göre Mamuratülaziz merkezde en fazla gelire sahip vakıftır. Vakfın 16. yüzyıla göre, 19. yüzyılın ikinci yarısında hem gelir kalemleri hem de görevli sayısı artmıştır.

Mansûriye Zaviyesi Vakfı: Harput'ta *Mansûr Baba Türbesi* olarak bilinen yerde bulunmaktadır.¹⁰ 16.

yüzyılda Kinederiç Köyü hasılatı ile 9 adet dükkândan geliri bulunan vakfın (Ünal 1989: 218), 1868-69'da Kinederiç Köyü ve hazine-i evkâftan sağlanan yardımla birlikte toplam 4823 kuruş geliri bulunmaktaydı. Diğer vakıflardan farklı olarak bu vakfın geliri Zâhiriye Camii görevlileri, Sara Hatun Camii hatibi ve vaizleri ile Germili Köyü'ndeki hatiplerin ücretleri için tahsis edilmiştir (Ev.d, nr:20251: 82). 637 kuruşluk geliri ise evkâf hazinesine verilmiştir (Ev.d, nr:20251: 83). 19. yüzyılın ikinci yarısında zaviye olarak hizmet veremediğinden dolayı vakfın gelirleri farklı camilerin harcamalarına nakledilmiştir.

Nazar Baba Zaviyesi Vakfı: Harput'ta Saray Hatun mahallesinde *Nazar Baba Türbesi* bulunmaktadır. Türbesi halk arasında *Nadir Baba* olarak bilinir. 16. yüzyılda Holpenk Köyü'nden geliri bulunan vakfın (Bizbirlik 2002:344), 1868-69'da yine Holpenk Köyü'nden 6650 kuruş ve 4 para geliri vardı. Bu gelirle tevliyet, meşîhat, duâgû hizmetinde bulunanlar ile Ebu Tahir mahallesi imâmının maaşı ödenmiştir (Ev.d, nr:20251: 100).

Mamuratülaziz zaviyeleri incelendiğinde bu dönemde artık zaviye olarak hizmet veremedikleri vakıf gelirlerinin genellikle çeşitli camilerde hizmet gören personelin maaşı için kullanıldığı görülmektedir.

1.3. Evlatlık Vakıflar

Seyyid Kasım Vakfı: 16. yüzyılda zaviye vakfı olarak kaydedilmiş olup Hüseyin Köyü'nde geliri bulunuyordu (Ünal 1989: 219). 1868-69'da yine aynı köyden elde edilen 765 kuruş ve 15 para geliri iki evladiyete taksim edilmiştir (Ev.d, nr:20251: 42).

Şeyh Hüsameddin Vakfı: Çemişkezek'te bulunan bu vakıf 16. yüzyılda zaviye vakfı olarak kaydedilmiştir. Vakfın bu dönemde Hızırözü Köyü'nden elde edilen geliri bulunuyordu. 1868-69'da ise Hızırözü ve Pulur köylerinden elde edilen 7515 kuruş ve 29 para geliri, 8 evladiyete taksim edilmiştir (Ev.d, nr:20251: 45). Dolayısıyla incelenen dönemde vakfın tamamen evlatlık vakfa dönüştüğü görülmektedir.

1.4. Medrese ve Diğer Vakıflar

Zâhiriye Medresesi Vakfı: Harput'ta bulunan medresenin Osmanlı hâkimiyetinden önce varlığı biliniyorsa da tam olarak kim tarafından yapıldığı tespit edilememiştir. 16. yüzyılda vakfın geliri

7 Cibâyet vazifesini yapana Câbî denir. Vakıfların akar kiralarnı toplamakla görevli bulunan kimse, vergi tahsildarı (Develli-oğlu 1998: 121).

8 Molla Ahmed Peykercî vakfı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sözen 1976: 421-435; Ünal 1986: 145-157.

9 Bu vakfın yemek ikramları için önceden açığı çalıştırdığı da kayıtlarda mevcuttur (Gülcü 1993: 543-544).

10 Mansur Baba Türbesinin bulunmasıyla ilgili bkz. Sunguroğlu 1958: 331-333.

Haceri Köyü hasılatı ile bir hamam ve yarım bedesten gelirinden oluşuyordu (Ünal 1985: 185-186), 1868-69'da ise sadece Haceri Köyü'nden geliri bulunuyordu. Buradan elde edilen 3730 kuruş gelir tevliyet, aşçı, duâgû, imâmet, müezzin, ferraş ve nazır görevli ücretleri ile medresenin diğer giderleri karşılanmıştır (Ev.d, nr:20251: 87). Medresenin zaman içerisinde hamamı ve bedesten geliri ortadan kalkmıştır. Bu iki akarın ortadan kalkması muhtemelen vakfın vermiş olduğu hizmetlere de yansımıştır.

İncelemiş olduğumuz evkâf defterinde Zâhiriye Medresesi giderleri arasında müderris veya muallim görevleri için herhangi bir ücret yer almamaktadır. Fakat vilayet salnamelerinde Zâhiriye Medresesi'nde Osman Bey adında bir müderrisin görevli olarak çalıştığı ve 20 öğrencisinin bulunduğu kayıtlıdır.¹¹

Rüstem Paşa Çeşmeleri Vakfı: Mamuratülaziz'e bağlı Ağavat¹² mezrasında yaptırılmış olan çeşmeler için kurulmuş olan vakıftır. Vakfın kurucusu Anadolu Ordu-yı Hümayun Müşiri Es-Seyyid Ebubekir Rüstem Paşa'dır ((Yılmazçelik 1987: 105-110). Vakfın, 13 adet dükkân ile bir bahçe, bir kahvehane ve bir adet hane kirası bedelinden 1860-1868 tarihleri arasında toplam 18371 kuruşluk geliri vardı. Elde edilen bu gelirle, su yolları, kahvehane ve dükkânların tamiratyapılmış, ayrıca 1864-65 tarihlerinde vakfa sürekli gelir sağlamak amacıyla 13251 kuruş bir hane inşa edilmiştir (Ev.d, nr:20251: 131). Mamuratülaziz merkez kazadaki diğer vakıfların sadece köy, mezra ve bağlardan elde edilen geliri bulunuyorken, bu vakıf dükkân, kahvehane gibi gay-i menkûl mallara da sahip idi.

2. Maden-i Hümayun Kazası Vakıfları

Maden-i Hümayun, Maden, Keban, Çermik, Çüngüş, Ergani, Eğil, Arguvan ve Palu'dan müteşekkildi. Burada 5 cami, 2 zaviye, 27 evlatlık ve bir tane kireçhane vakfı olmak üzere toplam 35 adet vakıf bulunuyordu.

2.1. Cami Vakıfları

Maksud Bey Camii Vakfı: Ergani'de bulunan caminin kurucusu hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Osmanlı öncesi bir yapı olduğu

11 Salnâme-i Vilayet-i Mamuratül'aziz 1301 H. (1883-4 M.), s.142; Salnâme-i Vilayet-i Mamuratül'aziz 1308 H. (1890-1 M.), s.71.

12 Günümüzde Elazığ ilinin bulunduğu yerdir.

muhakkaktır. 16. yüzyılda altı adet dükkân ile Ulaş ve Basdı köylerinden geliri bulunan vakfın (Bizbirlik 2002: 62-63), 1868-69'da İlyas ve Ulaş köylerinden elde edilen 11512 kuruş, 20 para geliri vardı ve bu gelirle mütevellî, aşr-hân, cüz-hân, imâm, hatip, müezzin, süpürgeci, duâgû, nazır, muhasıl, bevab, ferraş, ve diğer görevlilerin ücretleri ödeniyordu (Ev.d, nr:20251: 2).

Hacı Mahmud Bey Camii Vakfı: Çermik'te bulunan vakfın 1867-1869 tarihleri arasında, Sinak, Sozpek ve Kuyu köylerinden elde edilen 9034 kuruş, 20 para geliri ile mütevellî, imâm ve nazırın yıllık maaşı ödenmiştir (Ev.d, nr:20251:77).

Keydan Camii Vakfı: Çüngüş'e bağlı Keydan Köyü'nde bulunan bu vakıf caminin yine aynı köyden sağlanan 4270 kuruş yıllık geliri vardı. Bu gelirle mütevellî, imâm, hatip ve ferraşın maaşları ödenmiştir (Ev.d, nr:20251:3).

Cemşid Bey Camii Vakfı: 16. yüzyılda Palu Sancağı veya hükümetinin¹³ yöneticisi olan Kara Cemşid Bey¹⁴ tarafından bir külliye halinde yaptırılmıştır.¹⁵ Palu'da bulunan vakfın 1868-69'da geliri Venk Köyü'nden 2100 kuruş olup bununla müezzin maaşı karşılanmıştır (Ev.d, nr:20251:16).

Eyyubiye Camii Vakfı: Eğil'de bulunan vakfın 1868-69 tarihleri arasında Kasan Köyü'nden elde edilen yıllık geliri 4200 kuruştur. Bu geliri ile imâm ve hatibin maaşları ödenmiştir (Ev.d, nr:20251:89).

2.3. Zaviye Vakıfları

Ağbaş Dede Zaviyesi Vakfı: Çüngüş'te bulunan vakıf, hem zaviye hem de evlatlık vakfıydı. Şeyh-i Kadı Köyü'nden elde edilen yıllık 450 kuruş geliri vardı. Bu gelir bir evladiyete tahsis edilmişti (Ev.d, nr:20251:54).

Zülkifyl en-Nebi Zaviyesi Vakfı: Zülkifyl (Zülküf) Peygamberin bu bölgede yaşadığı ve kabrinin de

13 Hükümet ve yurtluk-ocaklık sancaklar fetih sırasında hizmeti görülen mahalli beylere veya ümerâya tevcih edilmişlerdir. Azl ve nasb kabul eylemezler. Beyleri öldüklerinde veya hizmette kusurları görüldüğünde, sancaklar evlâd ve akrabalarına verilir, aile dışından kimseye tevcih yapılmazlardı. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kılıç 2001: 257-274; 1999: 119-137.

14 Palu hakimi olan Kara Cemşid Bey Palu'da bir külliye dışında, bugün Elazığ sınırları içerisinde bulunan Çakmakkaya köyünde, Demirkapı derbendinde han ve tekke bina edip Diyarbakır Dağkapı mahallesinde bir hamamı bu hana vakfetmiştir (Yılmazçelik 1995: 88).

15 Palu Hükümeti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ünal 1994: 1077.

bu bölgede olduğu belirtilmektedir.¹⁶ Zaviye'nin kim tarafından ve ne zaman yapıldığı tam olarak bilinmemekle birlikte Osmanlı öncesi dönemde yapıldığı tahmin edilmektedir (Bizbirlik 2002:347). Ergani'de bulunan vakfın Gütekan (Kenegan) ile Topcı ve Ulusu Beyi köylerinden elde edilen 4080 kuruş yıllık geliri vardı bu gelirle müteveli, imâm,

bevvab, çuhadar, meşihat, ferraş, nazır, serabdar, cibâyet, müfettişlik ve aşr-hân'ın maaşları ödenmiştir (Ev.d, nr:20251:54).

2.3. Evlatlık Vakıflar

Evlatlık vakıflarının¹⁷ eyalette yoğun olarak bulunduğu yer Palu idi. Bu vakıflar ise şunlardı;

Tablo I. Palu Evlatlık Vakıfları

Defter Sayfa	Vakfın Adı	Gelir türleri	Gider Türleri	Gelir/ Gider Miktarı
				Kuruş
4	Sekrat, Sığam	Sekrat, Sığam, Tilk, ve Tırha köylerinin hasılatı	8 Evladiyete ödenen	58930
5	Cemşid ve Hüseyin Can Beyler	Habab, Çınaz, Beniş (Narviş) köylerinin hasılatı ile Habab Köyü ağnamı, bir değirmen ve iki boyahane	4 Evladiyete ödenen	65780
6	Alkatı ve Maksud Ali	Alkatı ve Maksud Ali köylerinin hasılatı	2 Evladiyete ödenen	9830
7	Kız Şeyh (Kır Şeyh) ve Kaçar	Kız Şeyh (Kır Şeyh) ve Kaçar (Çakçur) köylerinin hasılatı	3 Evladiyete ödenen	8040
8	Gülüşkür ve Lahman	Gülüşkür ve Lahman köylerinin hasılatı.	4 Evladiyete ödenen	12840
9	Bahçecik ve Beşarin Köyü	Bahçecik ve Beşarin köylerinin hasılatı.	8 Evladiyete ödenen	8140
10	Tilkicek ve Nedamet	Tilkicek ve Nedamet köylerinin hasılatı.	2 Evladiyete ödenen	2400
11	Yeni köy	Yeniköy Köyü hasılatı	2 Evladiyete ödenen	12300
12	Yarımcı Köyü	Yarımcı Köyü hasılatı	2 Evladiyete ödenen	16030
13	Kahyan	Kahyan Köyü hasılatı	6 Duâğûya ödenen	2820
14	Hünkekre (Hünkipet) ve Hırabat Kuşçu	Hünkekre (Hünkipet) ve Hırabat Kuşçu köylerinin hasılatı.	4 Evladiyete ödenen	14360
15	Gayl Köyü	Gayl Köyü'nün hasılatı	Mutasarrıfa ödenen	890
17	Yeni Köy	Yeni Köy Köyü hasılatı	9 Evladiyete ödenen	7340
18	Kuşçu Köyü	Kuşçu Köyü hasılatı	3 Evladiyete ödenen	4100
19	Nuh Bey Köyü	Nuh Bey Köyü hasılatı	3 Evladiyete ödenen	6280
20	Kasimiye	Seyyidili, Muşaden Kamışlı, Uzun Oba mezarası, Noşnek, köyleri ile boyahane ve mumhane hasılatı.	5 Evladiyete ödenen	48470
21	Paho Köyü	Paho Köyü'nün hasılatı.	4 Evladiyete ödenen	6020
22	Loğmar Köyü	Loğmar Köyü hasılatı	8 Evladiyete ödenen	2920
23	Hazer Çiftliği	Hazer Çiftliği Köyü'nün hasılatı	1 Evladiyete ödenen	2830
128	Mirir	Mirir Köyü hasılatı (1866-9)	Evladiyetlere ödenen	4860

16 Günümüzde Dicle Baraj Gölü suları altında kalmış olan yapı içindeki naaşı 14-17 Eylül 1995 tarihleri arasında Diyanet İşleri Başkanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün işbirliği neticesinde yerinden alınarak Harun Tepesi'ndeki türbeye nakledilmiştir (Demir 2007: 113).

17 Vâkıfın ihtiyaç sahibi hısımları bulunması ve kendisinin de varlıklı bir kişi olması halinde, bunların ihtiyaçlarını temin için, yardımlaşmanın mukaddes bir usulü olan vakıf yapması ve gelirini de önce hısımlarına sonra da fakirlere tahsis etmesi makul ve yerinde bir uygulama olarak görülmüştür. Bu vakıflara, ehli, zürri, ve evlatlık vakıflar denilmiştir. Bu vakıfların aleyhinde ve lehinde görüşler ileri sürülse de İslam hukukçularının çoğunluğu bu vakıfları câiz gördüğü ve Osmanlı devletinin de bu görüşü kabul ederek uygulattığı bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Akgündüz 1996: 270-279.

1868-69'da Palu'da toplam olarak 20 evlatlık vakıf bulunuyordu. Palu aile vakıflarının içinde en fazla gelire Cemşid ve Hüseyin Can¹⁸ vakfı sahipti. Vakfın kurucusu 16. yüzyılda Palu sancak beyliği yapmış olan Cemşid Bey'dir. Cemşid Bey'den sonra yerine geçen oğlu Hüseyin Bey'in de vakıfta önemli hizmetleri olmasından dolayı vakıf bu iki isimle anılmıştır. Bu bölgede evlatlık vakıfların yaygın olmasının temelinde Osmanlı devletinin bölgede uygulamış olduğu yönetim tarzı *Hükümet ve Yurtluk, Ocaklık* sistemi etkili olmuştur. Çünkü bu idaredeki temel felsefe "*neslen ba'de neslin*" yani yönetimin nesilden nesile geçmesidir. Bu uygulamadan dolayı Palu'da yüksek geliri olan evlatlık vakıfları ortaya çıkmıştır.

Cemşid Bey vakfının çeşitli köylerin hasılatı ile birlikte bir değirmen ve iki boyahanesinden toplam 65780 kuruş geliri bulunuyordu. Bu geliri dört evladiyete ödeniyordu. Bu vakfın bir diğer özelliği ise

evkâf defterindeki mevcut tüm vakıflar içerisinde en fazla gelire sahip vakıf olmasıdır.

Palu'daki evlatlık vakıfların bir diğer özelliği de vakıf isimlerinin neredeyse tamamı buldukları köy adları ile anılmış olmalarıdır. Diğer kazalarda ise aile vakıfları genelde kurucularının isimi ile anılmaktadır. Bu uygulamaya çok az tesadüf edilmektedir. Palu'daki aile vakıflarının gelirleri çoğunlukla köy ve mezra hasılatları ile üç adet boyahane, bir adet değirmen ve mumhane gelirinden oluşuyordu. Cemşid Bey Vakfı'nın Habab¹⁹ Köyü'ndeki değirmenden 2000, boyahaneden 1000, Kasımiye Vakfı'nın mumhanesinden 2000, boyahaneden de 2500 kuruş yıllık geliri vardı. Boyahanelerin Palu'da bulunmasının temel sebebi ise boya ham maddesi olan *mazın*ın bu bölgede bolca yetişmesi idi.

Maden-i Hümayun Kazası'na bağlı Keban, Çermik, Eğil ve Çüngüş'teki evlatlık vakıflar ise şunlardı;

Tablo II. Palu Haricinde Maden-i Hümayun Evlatlık Vakıfları

Defter Sayfa	Vakfın Adı	Gelir türleri	Gider Türleri	Gelir/ Gider Miktarı
				Kuruş
4	Sekrat, Sığam	Sekrat, Sığam, Tilk, ve Tırha köylerinin hasılatı	8 Evladiyete ödenen	58930
5	Cemşid ve Hüseyin Can Beyler	Habab, Çınaz, Beniş (Narviş) köylerinin hasılatı ile Habab Köyü ağnamı, bir değirmen ve iki boyahane	4 Evladiyete ödenen	65780
6	Alkatı ve Maksud Ali	Alkatı ve Maksud Ali köylerinin hasılatı	2 Evladiyete ödenen	9830
7	Kız Şeyh (Kır Şeyh) ve Kaçar	Kız Şeyh (Kır Şeyh) ve Kaçar (Çakçur) köylerinin hasılatı	3 Evladiyete ödenen	8040
8	Gülüşkür ve Lahman	Gülüşkür ve Lahman köylerinin hasılatı.	4 Evladiyete ödenen	12840
9	Bahçecik ve Beşarin Köyü	Bahçecik ve Beşarin köylerinin hasılatı.	8 Evladiyete ödenen	8140
10	Tilkicek ve Nedamet	Tilkicek ve Nedamet köylerinin hasılatı.	2 Evladiyete ödenen	2400
11	Yeni köy	Yeniköy Köyü hasılatı	2 Evladiyete ödenen	12300
12	Yarımcı Köyü	Yarımcı Köyü hasılatı	2 Evladiyete ödenen	16030
13	Kahyan	Kahyan Köyü hasılatı	6 Duâgûya ödenen	2820
14	Hünkekrek (Hünkipet) ve Hırabat Kuşçu	Hünkekrek (Hünkipet) ve Hırabat Kuşçu köylerinin hasılatı.	4 Evladiyete ödenen	14360
15	Gayl Köyü	Gayl Köyü'nün hasılatı	Mutasarrıfa ödenen	890
17	Yeni Köy	Yeni Köy Köyü hasılatı	9 Evladiyete ödenen	7340
18	Kuşçu Köyü	Kuşçu Köyü hasılatı	3 Evladiyete ödenen	4100
19	Nuh Bey Köyü	Nuh Bey Köyü hasılatı	3 Evladiyete ödenen	6280

18 Bu ailenin soy kütüğü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ünal 1994: 1088-1096.

19 Habab köyü, günümüzde Elazığ ili, Kovancılar ilçesi sınırları içerisindeki Ekinözü köyüdür.

Bu vakıflardan Eğil'de bulunan Pir Mansûr'un Hz. Abbas'ın soyundan geldiği rivayet edilmektedir. Günümüzde Pir Mansûr Hazretleri türbesinin Diyarbakır ili, Dicle ilçesine bağlı Hoca Alan Köyü'nde bulunduğu belirtilmektedir. Vakfın Piran, Şeyh Mehmedan, Galus ve Yazına köylerinden geliri bulunuyordu. Evlatlık vakıfların geliri genellikle köy hasılatlarından sağlanmıştır. Ancak Çermik'teki Abdurrahman vakfının geliri ise bir boyahane den sağlanmaktaydı.

2.5. Diğer Vakıflar

Palu merkeze bağlı olarak türünü tespit edemediğimiz Kireçhane isminde bir vakıf bulunmaktaydı. Vakfın kireçhanesinden elde edilen 900 kuruş gelir mutasarrıfına teslim edilmiştir (Ev.d, nr:20251:127).

3. Malatya Kazası Vakıfları

Malatya merkez, Atik Malatya, Aspuzu, Şiro ve Arabgir'e ait vakıf kayıtları bulunmaktadır. Malatya Kazası'nda 9 cami, 4 mescit, 4 zaviye, 22 evlatlık, 2 medrese ve bir adet çeşme vakfı olmak üzere toplam 42 adet vakıf tespit edilmiştir.

3.1. Camii ve Mescit Vakıfları

Camii-i Kebir (Ulu Camii) Vakfı: Keykavus bin Keyhüsrev tarafından 1211-1220 tarihleri arasında yaptırılmıştır. Anadolu'da Büyük Selçuklu dönemi camii özelliğini temsil eden tek cami olması ile de önem arz etmektedir (Arık 1964:141). 16. yüzyılda vakfın 38 hane ve dükkân kirası, 38 dükkân (yarısı harab), 29 dükkân kirası, 19 dükkân zeminî ve 19 dükkân zeminî mukataası, hamam mukataası ile çeşitli köy ve bahçelerden geliri vardı (Göğebakan 2002: 139). 1868-69 'da Malatya'nın Teküder-i Ulyâ, Ebulenk, Şerkini Betürge ve Kesrik köyleri ile Arguvan'nın, Kırtabir ve Çavuş köylerinden elde edilen 9597 kuruş ve 34 para geliri ile mütevellinin maaşı ödenmiştir (Ev.d, nr:20251:102). Feliskin Köyü'nden elde edilen 164 kuruş ve 24 para geliri ise hatip vazifesi için ayrılmıştır (Ev.d, nr:20251:66). Malatya vakıflarının dükkân ve hamam gibi malları evkâf defterinde yer almamaktadır. Buradaki mülklerinde zamanla çeşitli sebeplerden dolayı ortadan kalktığı tahmin edilmektedir.

Bâbüssaâde Ağası Camii Vakfı²⁰: 14. yüzyılın ikinci yarısında Memluklu Emiri Mehmed bin Hızır

20 Defterde Bâbüssaâde Ağası olarak geçen vakfın adı Dârüssâde olarakta bilinmektedir.

Mezahir tarafından inşa edilmiştir (Gülsoy, Taşdemir 2007: XXXV). Malatya Aspuzu'da bulunan bu vakfın 16. yüzyılda Decde, Tilek ve Zurvari köylerinden geliri bulunuyordu. 1868-69'da Malatya'da Zurvari, Balaban Nahiyesi'nden Güre Musa, Arguvan'da Çavuş, Bozan, Hatune, Kuşya köyleri ile kaza merkezindeki kantar rüsumundan elde edilen 9000 kuruş geliri vardı. Bu yerlerden vakfa sağlanan toplam gelir miktarı ise 27857 kuruş ve 20 para idi. Bu yıllık gelir ile mütevellî, hatip, imâm, imâm-ı sâni, müezzin, ferraş, nazır, kâtip, câbi, vaiz, duâgû ve cüz-hân gibi vakıf personelinin ücretleri ödenmiş ayrıca cami tamirine harcamaya yapılmıştır. Vakfın giderleri arasında aynı isimle Üsküdar'daki bir camiye, Ahmed Can vakfına, Fecriye Medresesi'ne, Hatuniye vakfına, Pervane Camii vakfına ve Banaz-ı Süflâ vakfına nakdi yardımda bulunulmuştur (Ev.d, nr:20251:32). Elde edilen bilgilere göre zaman içerisinde vakfın gelir kalemleri artmıştır. Gelirlerinin artmasından dolayı çeşitli cami ve medreselere nakdi olarak yardımlar yapılmıştır.

Miralay Şah Ali Bey Camii Vakfı: Alacakapı Camii olarak da bilinir. 16. yüzyılda mescit olan vakfın, Kîçik Hacılı ve Selman-i Süflâ köyleri hasılatı, yedi dükkân, bir değirmen ve üç haneden geliri bulunmaktaydı (Gülsoy, Taşdemir 2007: 29). 1868-69'da Atik Malatya (Eski Malatya)'da²¹ bulunan vakfın Gündi Bey, Akçapınar, Mergik-i Süflâ nam-ı diğer Pınar Başı köylerinden elde edilen 4147 kuruş ve 19 para geliri ile imâm, ferraş maaşı ve cami tamir masrafı karşılanmıştır (Ev.d, nr:20251:43).

Şeyh Hasan Bey Camii Vakfı: İlhanlıların Anadolu valisi olan Celayir Şeyh Hasan tarafından yaptırılmıştır (Göğebakan 1999:67). 16. yüzyılda Ahuri Köyü ve Cevani mezrasından geliri bulunmaktaydı (Gülsoy, Taşdemir 2007: 13-14). 1868-69 'da aynı yerlerden 3219 kuruş, 14 para geliri ile mütevellî, imâm, nazır, ferraş, müezzin, hatip maaşları ile aydınlatma, çeşitli tamirat ve temizlik masrafı karşılanmıştır (Ev.d, nr:20251:68-72).

Şeyh Hasan Bey Camii Vakfı: Arabgir'de bulunan cami, İlhanlıların Anadolu valisi olan Celayir Şeyh Hasan tarafından 14. yüzyılda yaptırılmıştır. 1694 tarihinde sancak beyi Cafer Paşa tarafından taidilat gören cami bundan sonra Cafer Paşa Camii olarak anılmıştır. 1868-69 da vakfın Arabgir'de Güşne, Saldık, Üşne, Bademli, Susik, Vecne, Saruh,

21 Günümüzde Battalgazi ilçesi olarak bilinen yerdir.

Sekune, Eğin kazasında Abçağa, Gemurkab, Bekir, Geruşla, Ergu, Ekrek, Habanus, Sanduk köylerinden elde edilen 10014 kuruş 10 para geliri ile müderris, muallim, müezzin, ferraş, kâtip, imâm, türbedar, hatip, müteveli, câbi, aşr-hân, cüz-hân ve diğer görevli maaşları ile caminin aydınlatma ve hasır masrafları karşılanmıştır (Ev.d, nr:20251:93). Aynı vakfın 4634 kuruş ve 20 paralık geliri ise evkâf hazinesine gönderilmiştir (Ev.d, nr:20251:94).

Köprülü Mehmet Paşa Camii Vakfı: Hekimhan'da bulunan cami 1661 yılında Köprülü Fazıl Ahmet Paşa tarafından yaptırılmıştır. Sonraki dönemde Köprülü Mehmet Paşa tarafından onarıldığı için bu isimle anılmıştır. Vakfın gelir kaynakları arasında on adet dükkân, bir fırın, bir ambar ve bir palanga bulunuyordu (Göğebakan 1999:66). 1868-69'da vakfın Mamuratülaziz'den 380 kile buğday ve 65 kile arpadan 15540 kuruş geliri bulunuyordu (Ev.d, nr:20251:62). Elde edilen gelir mütesellimine teslim edilmiştir.

Küçük Camii Vakfı: İlhanlıların Anadolu valisi Çobanlı Şeyh Hasan tarafından yaptırılmıştır. Aspuzu'da bulunan vakıf 16. yüzyılda mescit olarak kayıtlıdır (Göğebakan 2002:149). 1868-69'da vakfın Mahişer-i Ulyâ ve Ceyşi köylerinden elde edilen 1843 kuruş, 7 para geliri ile müteveli, imâm ve hatip ücretleri ile aydınlatma ve hasır masrafları karşılanmıştır (Ev.d, nr:20251:75).

Şekerlu Camii Vakfı: Şiro²² Nahiyesi'ne bağlı Şekeran Köyü'nde bulunan vakfın, 1867-1869 tarihleri arasında Şekerlu Köyü'nden elde edilen yıllık 1354 kuruş geliri ile müteveli, imâm, hatip ve nazır maaşları ödenmiştir (Ev.d, nr:20251:74).

Babik Camii Vakfı: Şiro Nahiyesi'ne bağlı Babik'de bulunan vakfın boyahane gelirinden 1845-1868 tarihleri arasında yıllık 50 kuruştan 1150 kuruş kira geliri elde edilmiş, bununla müteveli ve hatip ücretleri karşılanmıştır (Ev.d, nr:20251:80).

Şil Hasan Bey Mescidi Vakfı: Atik Malatya'da bulunan vakıf, 16. yüzyılda 4,5 hane ile çeşitli köy ve mezralardan elde edilen gelire sahipti (Gülsoy, Taşdemir 2007: 12-13). 1868-69'da Kara Abdal adıyla bilinen Çeki, Betürge-i Süflâ, Orzum, Çözüngürd, Gökçe Viran, Hilafey-i süflâ, Sarsab köylerinden elde edilen 4525 kuruş, 01 para geliri ile müteveli, imâm, müezzin, muallim, ferraş ve diğer görevlilerin ücretleri ödenmiştir (Ev.d, nr:20251:29).

Vakfın, Hekimhan'da Çözüngürd Köyü'nden elde edilen 1116 kuruş geliri de mütevellisine teslim edilmiştir (Ev.d, nr:20251:53).

Hasan Bey Mescidi Vakfı: Malatya merkezde bulunan vakıf, İlhanlı veziri Emir Çoban'ın torunu ve Demirtaş'ın oğlu Şeyh Hasan tarafından yaptırılmıştır (Göğebakan 2002:148). 16. yüzyılda Magruni ve Ayvalık mezarları ile Aguri mezarında yarım hisse bahçe geliri mevcuttu (Gülsoy, Taşdemir 2007: 21). 1868-69'da Margu, Aturi, İzollu Nahiyesi'ne bağlı Ayvalık ve Kızılak mezarlarından elde edilen 3535 kuruş, 12 para geliri ile imâm maaşı ve mescidin tamir masrafı karşılanmıştır (Ev.d, nr:20251:41).

Hangâh-ı Pervane Mescidi Vakfı: Emir Mirza neslinden olan Pervane Hatun tarafından 1391 tarihinde yaptırılmıştır. 16. yüzyılda Zurvari, Kileyik ve Barguzi köylerinden elde edilen gelire sahipti (Göğebakan 2002:148-9). 1868-69'da mescidin iki vakfı olduğu kayıtlarda yer almaktadır. Aspuzu'ya kayıtlı vakfında Barguzi ve Kileyik köylerinden elde edilen 4027 kuruş, 08 para geliri ile müteveli, imâm, hatip, ferraş, müezzin ve duâgû maaşlarının yanı sıra mescidin aydınlatma ve hasır masrafları karşılanmıştır (Ev.d, nr:20251:76). Atik Malatya kaydında ise İzollu'da Zeykân adıyla bilinen Hangçerci Köyü'nden elde edilen 1111 kuruş ve 20 para ile müteveli, imâm, müezzin ve vaiz vazifeleri için harcama yapılmıştır (Ev.d, nr:20251:36).

Kadı Şafii Mescidi Vakfı: Atik Malatya'da bulunan vakfın 16. yüzyılda Hınısı ve Yenice köylerinden geliri bulunuyordu (Gülsoy, Taşdemir 2007: 29). 1868-69'da yine bu iki köyden elde edilen 5253 kuruş gelir ile mescitte görevli iki imâmın maaşı karşılanmıştır (Ev.d, nr:20251:51).

3.2.Zaviye Vakıfları

Zaviye-i Kübra Vakfı: Memlûklü hakimiyetinin başladığı dönemlerde yapılmıştır (Göğebakan 1999:68). 16. yüzyılda rub' (1/4) hamam, 6 adet dükkân ve çeşitli köy ve mezralardan geliri bulunuyordu (Gülsoy, Taşdemir 2007: 36-38). 1868-69'da Aspuzu'da bulunan vakfın Malatya'da Til mezarası ile Karaköy, Zeliha, Muallak, Solak, Tahir, Arga, Beksemere, Dede Fengi ve Hoşnam köylerinden elde edilen 7641 kuruş, 6 para geliri vardı ve bu gelire mütesellim, şeyh, imâm ve müezzin maaşları karşılanmıştır (Ev.d, nr:20251:30).

Şeyh Taceddin Bin Kasım Zaviyesi Vakfı: 1353 ta-

22 Günümüzde Malatya iline bağlı Pütürge ilçesidir.

rihli vakfiyesi bulunan zaviyenin, Şeyh Evhadeddin Kirmanî mensupları ve dervişleri tarafından kullanıldığı kaydedilmiştir. 16. yüzyılda bir değirmen ve 22 adet dükkân ile pek çok köy ve mezradan gelire sahipti (Göğebakan 2002:156-7). 1868-69'da Atik Malatya'da bulunan vakfın, Barguzu, Çekmüğe, Aspuzu, Betürge, Ağçakend ve İzollu Nahiyesi'ne bağlı Tarlader mezarası ile köylerinden elde edilen 6737 kuruş geliri vardı. Bu yıllık vakıf geliriyle cüz-hân, tevliyet, meşihat görevlilerinin ücretleri ve yemek ikramı giderleri karşılanmıştır (Ev.d, nr:20251:40).

Hatuniyye Tekyesi Vakfı: Vakfiyesi 1418'de düzenlenmiş olan tekyenin, Mizamir Emir Şahabettin Hızır'ın kızı Uluca Hatun adına yaptırılmıştır. 16. yüzyılda vakfa ait dört köy, bir mezra ve bir arazi hasılatı bulunmakta idi (Göğebakan 2002:155-157). 1868-69'da vakfın Hilyan, Kigani²³, Kesrik, Pirze ve Nebiga köylerinden elde edilen geliri 13335 kuruş, 32 para idi. Bununla tevliyet, meşihat ve zaviyegân vazifesini görenlerin maaşları

ödenmiştir (Ev.d, nr:20251:52).

Şeyh Taceddin bin İbrahim Vakfı: Atik Malatya'da bulunan bu vakfın, Memluk Sultanı Çakmak ve Aynal zamanında mevcut olduğu bilinmektedir. 16. yüzyılda iki dükkân, üç hane, bir köy ve üç mezra hasılatı bulunuyordu (Göğebakan 2002:156-7). 1867-68'de Ahî Köyü, Haraba ve Kapu önü mezarlarının gelirinden 6487 kuruş 8 para, 1868-69'da ise 5730 kuruş, 7 para geliri vardı. Bu gelirlerle müteveli ve şeyh görevli ücretleri ödenmiş ve yemek ikramında bulunulmuştur (Ev.d, nr:20251:57-58).

3.3. Evlatlık Vakıflar

Malatya'da bulunan evlatlık vakıflar bu bölgede yaşayan yöneticiler, devlet görevlileri, fakih ve şeyhler tarafından kurulmuş olup 1530'da 34, 1560'da ise 23 adet evlatlık vakıf bulunmaktaydı (Göğebakan 2002:167-8). 19. yüzyılın ikinci yarısında Malatya'da yine 23 adet evlatlık vakıf bulunmaktaydı. Bu vakıfların gelir ve giderleri ile isimleri aşağıdaki Tablo III.'de gösterilmiştir.

Tablo III. Malatya'da Evlatlık Vakıflar

Defter Sayfa No	Yeri	Vakfın Adı	Gelir Türleri	Gider Türleri	Gelir/ Gider Miktarı	
					Kuruş	Para
24	Yeni Çukuri Mezarası	Rüstem Paşa vakfına bağlı Abdurrahman Çukuri	Çukuri mezarası hasılatı 1867-1869	Mütevelliye ödenen	313	10
28	İspendere	Şihâbiye-i Kübra	Malatya'da Beridi nam-ı diğer Ağçakend, Kılıçara nam-ı diğer Ali Bey, Taftacık mezarası, İzollu'da Mıstkan, Arguvan'da Bimare, Hasan Badrik, Horik,Ataf, Kara Höyük, İsa Köyü, Kurdlar nam-ı diğer Boyacılar köylerinin hasılatı	Mütevelli aracılığıyla verilen	31135	38
34	Merkez	Seyyid Battal Gazi	Seyyid Gazi mezarasının hasılatı	3 Evladiyete ödenen	389	22
35	Muallak mezarası	Ömer Fenkurî	Muallak mezarasının hasılatı	5 Evladiyete ödenen	2595	11
37	Merkez	Piras İsmail	Atabey ve Mısri köylerinin hasılatı	2 Evladiyete ödenen	3604	---
38	Aspuzu	Mirzade İsmail Paşa	Badiki ve Kilitbaki mezaralarının hasılatı	33 Evladiyete ödenen	6527	01
49	Merkez	Korkmaz Bey	Şügüni, Betürge, Anbarcık, Balaban, Bimare, Arka, Arazil köylerinin hasılatı	2 Evladiyete ödenen	6361	37

23 Bu köyün ismi Ersin Gülsoy ve Mehmet Taşdemir tarafından, Kakani şeklinde belirtilmiştir (Gülsoy-Taşdemir 2007: 46); 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri'nde ise Kigani şeklinde belirtilmiştir. 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937-1530) 1997: 180.

50	Merkez	Seyyid Ömer Şah Ali Bey	Mahmudi ve Senkavil köylerinin hasılatı	3 Evladiyete ödenen	1312	20
55-56	Merkez	Şah Ali Bey 1867-9	Malatya'da Mişoge, İzolluda-Tarlader, Akçadağ'da Epreme, Bir Ağaç köylerinin hasılatı	3 Evladiyete ödenen	3296	27
59	Atik Malatya	Buğra bin Baygın ¹ 1867-9	Kamışlı Köyü'nün hasılatı	3 Evladiyete ödenen	1430	48
60	Merkez	Buğra bin Baygın 1868-9	Cefana (Cifun) mezrasının hasılatı	4 Evladiyete ödenen	3043	20
61	Merkez	Pir Mehmed Bin Abidin	İzollu Nahiyesi'ne bağlı, Güran, Botan nam-ı diğer Kavanis, Badedin köylerinin hasılatı	3 Evladiyete ödenen	3939	17
65	Merkez	Efendere	Siblis Köyünün hasılatı	1 Evladiyete ödenen	1131	27
67	Merkez	Hacı Ali bin Ahmet	Nuriye nam-ı diğer Dede İzollu'da Tengü köylerinin hasılatı	Tevliyet ciheti, ve 13 evladiyete ödenen	6666	36
69	Şiro	Erslü	Erslü, Zehman, Mavertu köylerinin hasılatı	8 Evladiyete ödenen	2386	35
70	Arabgir	Nefise Hatun	İrsal nam-ı diğer İriski, Arguvan'da, Gürne, Sülman-ı Ulyâ, Abbas, Pirze köy ve mezarları hasılatı	Evladiyet mütesellime ödenen	7470	16
71	Aspuzu	Nasireddin bin Musa	Morisham, Şeyhi, Çermik, Sülman-ı Ulyâ, Karakaya, Bol-suk, Halebun, Bozan, Elma-a-ğaç, Gürne, Yumrutaş, Siblis, Dalabin, Yumru Kilise mezra ve köylerinin hasılatı	10 Evladiyete ödenen	9370	14
73	Merkez	Mustafa bin İshak	İzollu'da Herki-i Ulyâ ve Süflâ nam-ı diğer Herk mezarlarının hasılatı	2 Evladiyete ödenen	517	19
88	Merkez	Balı Çelebi	Arguvan'da Eğri Bük Köyü'nün hasılatı	Evladiyet ve mütevellisine verilen	7200	---
95	Atik Malatya	İskender Bey	Arguvan'da Kışla Köyü ve Özi mezrasının hasılatı	Mütevellî ve Tevliyetlere ödenen	1719	28
96	Atik Malatya	Nefise Hatun	Erseke mezrası, Gökçe Viran Köyü Ayaş mezrası, Sülman-ı Ulyâ, Perzeh köylerinin hasılatı	Cüz-hân ve Tevliyetlere vazifeleri için ödenen	1850	26
97	Atik Malatya	Mir Ömer Gazi	Malatya'da Zeyve, Yarımcı, Çanakçı, Besatin nam-ı diğer Yeni Çifdi, Arguvan'da Hara-ba, Egdir, Asarçık, Akçadağ'da Semah, Abdal, Ağar, Molla Ali, Ancara tabii Resul Uşağı, Gird Abdala tabii Aralık, Sulenk, Hekimhan'da Taht, Çözüngerd köylerinin hasılatı	3 Evladiyete Ödenen	12476	17
101	Atik Malatya	el-Hac Hüseyin Bin Hamza	Mahmudiye ve İradi köylerinin hasılatı 1867-9	Evladiyete tak-sim olunmak üzere mütevel-liye verilen	1533	18

Tablo III.'de görüleceği üzere, bu tarihte Malatya kazasında Malatya merkezinde 11, Atik Malatya'da 5, Aspuzu'da 2 ve Şiro, Arabgir, Muallak, Yeni Çukuri ve İspendere'de de birer evlatlık vakıf bulunmaktadır. 16. yüzyıl kayıtlarında bulunan ve 19. yüzyılda varlığını sürdüren evlatlık vakıflar ise şunlardır; Buğra Bey, Korkmaz Bey, Miralay Şah Ali Bey, Seyyid Ömer, Efendere, Pir Mehmed Bin Abidin, Mirzade İsmail, Mustafa bin İshak vakfı (Göğebakan 2002:387-9). Bu vakıflardan Pir Mehmed bin Abidin, Efendere Hatun, Mirzade İsmail Paşa ve Korkmaz Bey vakıfları Osmanlı öncesi Memlûk-ü ve Dulkadiroğulları Beyliği dönemlerine ait vakıflardır.

Mamuratülaziz Eyaleti dâhilindeki evlatlık vakıflar içinde en fazla evladiyete sahip olan vakıf, Aspuzu'daki 33 evladiyete ödeme yapan Mirzade İsmail Paşa vakfı idi. Malatya kazası evlatlık vakıfları içinde en çok gelire 31135 kuruş ve 38 para ile Şihâbiye-i Kübra vakfı, en az gelire ise 313 kuruş 10 para ile Yeni Çukuri mezarındaki Rüstem Paşa vakfı sahipti. Vakıf gelirleri genellikle köy ve mezarlardan sağlanmakla birlikte, gelir kalemleri arasında az sayıda da olsa hane, değirmen, boyahane gibi gayr-î menkûl gelir kalemleri de bulunmaktaydı. Malatya'daki evlatlık vakıfların isimleri, Şiro Nahiyesi'ndeki Erslü vakfı dışında tamamı kurucusunun adı ile kayıtlı idi.

3.4. Diğer Vakıflar

Nuriye Medresesi Vakfı: İspendere'de²⁴ bulunan vakfın Banaz-ı Ulyâ ve Banaz-ı Süflâ köylerinden elde edilen 10538 kuruş, 12 para geliri mütevelliyeye teslim edilmiştir. (Ev.d, nr:20251:27). 1884-85'de medresede müderris olarak Hacı Cafer Efendi görevli olup 25 öğrenci eğitim görmekteydi (*Salnâme-i Vilayet-i Mamuratül'aziz 1302 H. (1884-85 M.):* 143).

Fahriye Medresesi ve Camii Vakfı: Malatya Aspuzu'da bulunan vakıf 1861-62'de sadece medrese vakfı olarak kaydedilmiştir (Ev.d, nr:17450:8-b). 1868-69'da hem medrese hem de cami olarak kaydedilen vakfın Tafta, Yetercik ve Besatine tabii Kapu önü mezarları ile Sarsab Köyü'nden elde edilen geliri 7657 kuruş, 13 para ile mütevellî, müderris, imâm ve müezzin maaşları ile caminin aydınlatma ve hasır masrafları karşılanmıştır (Ev.d, nr:20251:62).

24 Günümüzde Malatya'da iline bağlı Bulutlu köyü.

Nasır Bey Vakfı: Malatya merkezde bulunan çeşme vakfıdır. 16. yüzyılda Malatya çeşme vakıfları "çeşme-hâ-yı nefis-i Malatya" şeklinde kaydedilmişlerdir. O dönemde Nasır Bey vakfı adına tesadüf edilmemişse de Şügünî mezarından gelire sahip "vakf-ı pınar-ı Hacı Dede" ismiyle bir vakıf bulunmaktaydı (Göğebakan 2002:166-7). 1868-69'da Şügünî (Şukeni) mezarından elde edilen 947 kuruş 07 para gelir ile tevliyet ve su yollarının tamiri için harcama yapılmıştır (Ev.d, nr:20251:28).

4. Hısn-ı Mansûr Kazası Vakıfları

Hısn-ı Mansûr Kazası, Hısn-ı Mansûr merkez²⁵, Behisni, Kahta ve Gerger'den oluşmaktaydı. İncelediğimiz evkâf defterine göre Hısn-ı Mansûr Kazası'nda 7 cami, 2 mescit, 4 zaviye, 10 evlatlık vakıf ile birde çeşme vakfı olmak üzere toplam 24 vakıf bulunmaktaydı.

4.1. Cami ve Mescit Vakıfları

Babil Camii Vakfı: Behisni'de aynı isimle anılan köyde bulunan vakfın Babil ve Tırnatil köylerinden elde edilen 5006 kuruş gelirin 2396 kuruşu mütevellî, hatip, imâm, müezzin, muallim ve ferraş maaşları karşılanmış, kalan 2610 kuruşu da evkâf hazinesine gönderilmiştir (Ev.d, nr:20251:85-86).

Mustafa Paşa Camii Vakfı: Behisni'ye bağlı Sofraz²⁶ Köyü'nde bulunmaktadır. 16. yüzyılda Sofraz Köyü camii olarak kaydedilen bu caminin Yankara ve Nefire mezarlarından sağlanan geliri bulunuyordu (Taşdemir 1999:235). 1868-69'da ise sadece Nefire Köyü'nden elde ettiği 3820 kuruş gelire mütevellî, hatip ve müezzin, imâm, aşr-hân, nazır ve vaiz maaşları ödenmiştir (Ev.d, nr:20251:115). 19. yüzyıla gelindiğinde vakfa gelir sağlayan köylerin sayısında azalma olmuştur.

Hasan Bey Camii Vakfı: Behisni'de bulunan bu cami, 16. yüzyılda mescit konumunda idi. Bu dönemde Kayacık, Devros, Koyuncu ve Çelik mezarlarından gelire sahipti (Taşdemir 1999:238). 1868-69'da Koyuncu ve Kayacık köylerinden elde edilen 6495 kuruş ve 20 para geliri ile vakıf personelinin ücretleri ödenmiştir²⁷ (Ev.d, nr:20251:116).

25 Günümüzde Adıyaman il merkezidir.

26 Günümüzde Üçgöz olarak bilinen köy Besni ilçesinin 15 km. kadar güneydoğusuna düşer. Köy ve çevresinde eskiden Kül Şehri adında bir şehir olduğu ve Besni'nin bu şehre bağlı olduğu belirtilmektedir. Eski yapı olarak Hasan Paşa Camii, Mustafa Paşa Camii ve Öksüz Minare burada bulunmaktadır (Kenger 2006: 21).

27 Evkaf defterinde görevliler hakkında ayrıntılı olarak bilgi ve-

Zeyrek Ağa Camii Vakfı: Behisni'de bulunan vakfın, Kûri mezrasından elde edilen 601 kuruş, 26 para geliri ile personel ücretleri ödenmiştir (Ev.d, nr:20251:117).

Cami'-i Kebir Vakfı: Behisni'de bulunan bu cami 12. yüzyılda yaptırılmış olmakla birlikte kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. 16. yüzyılda vakfın gelirleri arasında bir değirmen ve bir hamamın gelirleri ile Kütlüce ve Göniderme Köyü gelirleri bulunmaktaydı (Taşdemir 1999:234-239). 1868-69'da Vakfın Venk ve Göniderme köylerinden elde edilen 2833 kuruş geliri ile görevli ücretleri ödenmiştir (Ev.d, nr:20251:118).

Taş Camii Vakfı: Behisni Meydan mahallesinde bulunan bu cami (Arslan 2009:94), 16. yüzyılda mescit konumunda idi. Bu dönemdeki gelirleri Bostancık ve Kütlüce Köyü'nden idi. 1868-69'da vakfın Bostancık Köyü'nden elde edilen 3106 kuruş, 20 para geliri ile personel ücretleri ödenmiştir (Ev.d, nr:20251:119).

Hacı Arslan Camii Vakfı: Behisni merkezde bulunan bu cami Memlûklü dönemi eseridir (Gülsoy, Taşdemir 2007: XLV). 16. yüzyılda vakfın gelir kaynakları arasında Behisni'de onbir adet dükkân, iki dükkân kirası, Koru ve Masara mezarları ile Tetenik Köyü gelirleri bulunurken (Taşdemir 1999:235), 1868-69'da vakfın Kalâ Yeri mezrasından elde edilen 1152 kuruş, 24 para geliri ile personel ücretleri ödenmiştir (Ev.d, nr:20251:120).

Evlîya Mescidi Vakfı: Behisni'de bulunan vakfın 16. yüzyılda üç adet dükkânı ile Erence mezrasından geliri mevcuttu (Gülsoy, Taşdemir 2007: 187). 1868-69'da vakfın Birun Köyü'nden elde edilen 602 kuruş geliri ile personel ücretleri ödenmiştir (Ev.d, nr:20251:104).

Mısrîzâde Mescidi Vakfı: Behisni Orta Oba mahallesinde bulunan vakfın 16. yüzyılda bir adet ayakkabı dükkânı, bir dükkânın üçte bir hissesi ve bir masara²⁸ ile Yırce, Kuyu, Paşedik ve Çerhörük mezarlarından geliri bulunuyordu (Taşdemir 1999:238). 1868-69'da vakfın Berca Kapu ve Paşedik köylerinden elde edilen 9885 kuruş, 20 para geliri ile personel ücretleri ödenmiştir (Ev.d, nr:20251:110).

²⁸ rilmemiş olup sadece mütevellî aracılığıyla bunlara ödeme yapıldığı kayıtlıdır.

²⁹ Üzüm, susam ve zeytin sıkıyaya yarayan basit düzeneğe ve bulunduğu yere verilen isimdir.

4.2. Zaviye Vakıfları

Şeyh Ansol Zaviyesi Vakfı: Behisni'de bulunan vakfın Göniderme Köyü'nden elde edilen 659 kuruş, 08 para geliri ile mütevellî ve zaviyedârlık maaşları ödenmiştir (Ev.d, nr: 20251:113). 16. yüzyılda bu vakıfla aynı köyden geliri bulunan Şeyh Abdul veya Absul isminde başka bir zaviye bulunmaktaydı. Muhtemelen bu vakfın zamanla isminde değişiklik olmuştur (Gülsoy, Taşdemir 2007: 191).

Ahi Ali Zaviyesi Vakfı: Behisni'ye bağlı Erence Köyü'nde olduğu tahmin edilen zaviyenin 16. yüzyılda Masara mezrasından geliri bulunuyordu (Taşdemir 1999:238). 1868-69'da vakfın Kalâ Yeri mezrasından elde edilen 1152 kuruş, 24 para geliri ile personel ücretleri ödenmiştir (Ev.d, nr: 20251:123).

Nureddin Dede Zaviyesi Vakfı: Behisni'de bulunan zaviyede medfun olan kişinin Ebuzeri Gaffari ile birlikte şehit olduğu kaydedilmiştir. 16. yüzyılda kabrinin bulunduğu köyde geliri mevcuttu (Gülsoy, Taşdemir 2007: 291). 1868-69'da vakfın Kara Höyük Köyü'nden elde edilen 7582 kuruş geliri tevliyet, meşihat, kitâbet, cibâyet ve zaviyedârlık vazifeleri için harcanmıştır (Ev.d, nr: 20251:126). Bu görevlilerinden, zaviyenin 19. yüzyılda faal olduğu anlaşılmaktadır.

Şeyh Adurrahman Erzincani²⁹ Vakfı: Hisn-ı Mansûr merkez kazaya bağlı Zek Köyü'nde bulunan vakfın 16. yüzyılda mescit, zaviye ve mezar vakfı bulunuyordu. Mescit vakfının Otlı Köyü'nden, Zaviye vakfının ise Tut, Havdelü, Boz Yalu, Ak Viran, Zek, Seyfeler, Tağdanlu, Yassı Öyük, Hasan Kendi, Burç Çoğaz ve Kızıl Venk köylerinden geliri bulunuyordu (Gülsoy, Taşdemir 2007: 286, 190, 289). Ayrıca Ulu Viran Köyü'nde oğlu Şeyh Mehmet tarafından mezarı için vakfedilmiştir (Gülsoy, Taşdemir 2007: 277). 1868-69'da Hisn-ı Mansûr'da, Hankendi, Ulutam, Zek, Pürçikan, Kenzi, Devirgör nam-ı diğer Kelisik, Hacı Höyük, Sefili Pirzek ve Sefili Sağır, Doğan, Kızıl Venk, Dağdağanlu, Behisni'de Tut, Havutlu, Buram, Akviran, Teztil, Malatya'da Kamışlı köy ve mezarlarından elde edilen 61506 kuruş, 24

²⁹ Safiyüddin Erdebili'nin müridi ve halifesi olduğu kaynaklarda ifade edilmektedir. Safiyüddin Erdebili, meşhur mutasavvıflardan olup Erdebil'de zaviye-nişin idi. İmam Kazım'ın neslinden olan bu zat 735 H./1335 M. senesinde vefat etmiştir. Şeyh Abdurrahman Erzincani Hazretleri'nin kabri hakkında pekçok rivayet bulunmaktadır. Ancak en sağlam rivayet Şeyh Abdurrahman Erzincani Hazretleri'nin kabrinin Adıyaman, Zek (İndere) Köyü'nde olduğu yönündedir (Gündoğdu 1986: 13-15).

para geliri mütevellî vasıtasıyla evladiyetlere taksim edilmiştir (Ev.d, nr: 20251:125). 19. yüzyılda vakıf, evlatlık olarak hizmet veriyordu.

4.3. Evlatlık Vakıflar

Evkâf defterinde genelde Behisni'ye ait vakıfların kaydı bulunmaktadır. Bu vakıflar ise şunlardır;

Tablo IV. Behisni'de Evlatlık Vakıflar

Defter Sayfa No	Vakfın Adı	Gelir Türleri	Gider Türleri	Gelir/ Gider Miktarı	
				Kuruş	Para
103	Şemseddin Sankuri	Telgazi, Soylı,Kuyucuk, Kalecik, Şehruz ve Yaylacık köylerinin hasılatı	Evliadiyete taksim olunmak üzere mütevellîye verilen	35556	---
106	Hacı Hümamuddin	Tilek, Terbezik ve Gökçe köylerinin hasılatı	Evliadiyete taksim olunmak üzere mütevellîye verilen	11714	20
107	Bekir Bey	Mirhan mezarının hasılatı	Evliadiyete taksim olunmak üzere mütevellîye verilen	1051	---
108	Kays	Camuşçı Köyü hasılatı	Evliadiyete taksim olunmak üzere mütevellîye verilen	587	20
109	Hacı Hüseyin	Arğa Köyü hasılatı	Evliadiyete taksim olunmak üzere mütevellîye verilen	3240	15
111	Dersiâm	Aşkari Köyü hasılatı	Evliadiyete taksim olunmak üzere mütevellîye verilen	379	32
112	İlyas	Akpınar mezarası hasılatı	Evliadiyete taksim olunmak üzere mütevellîye verilen	1836	20
114	Davudhan	Davudhan, Cezhud köylerinin hasılatı	Evliadiyete taksim olunmak üzere mütevellîye verilen	5894	20
121	Çil Melik	Çil Melik mezarının hasılatı	Evliadiyete ve görevlilere taksim olunmak üzere mütevellîye verilen	4707	10
122	Derbent Abdurreşid	Hacı Halil Köyü hasılatı	Mütevellî ve iki müşterek verilmiş		

Hısn-ı Mansûr'a bağlı Behisni'de toplam olarak 10 adet evlatlık vakıf bulunmaktaydı. Bunlardan Davudhan, Çil Melik, Dersiâm dışındaki vakıflar kurucularının isimleri ile anılmışlardır. Bölgedeki diğer vakıflar gibi Behisni'deki evlatlık vakıflarının gelirleri de köy ve mezra hasılatından oluşuyordu. Şemseddin Sankuri vakfı 35556 kuruşla en fazla gelire sahip iken, en az gelire 379 kuruş, 32 para ile Dersiâm vakfı sahipti. Evkâf defterinde evladiyetlerin sayısı belirtilmemiş olup "evladiyete ve görevlilere taksim olunmak üzere mütevelliyeye verilen" şeklinde kaydedilmiştir.

4.4. Medrese Vakfı ve Diğer Vakıflar

Bekir Bey Medresesi Vakfı: Behisni'de bulunan vakfın 16. yüzyılda Bekir Bey hamamı, beş dükkân, bir bağ ile Serik ve Hacı Pınarı mezarları geliri bulunuyordu (Gülsoy, Taşdemir 2007: 189). 1868-69'da Serik, Hacı Pınarı, Seyhan, Bağ Şeker, Kays-ı Kasım mezarları ve Cafer bağında elde edilen 6039 kuruş, 27 para geliri ile müteveli, müderris, imâm ve müezzin maaşları ödenmiştir (Ev.d, nr: 20251:126).

Evladiyet vakıfları dışında Behisni'de bir *Musluk* vakfı da bulunmaktaydı. Bu vakıf, adından da anlaşıldığı üzere su vakfı idi. Vakfın Dere Köyü'nden elde edilen 1377 kuruşluk geliri abkeş³⁰ ve mütevelliyeye görev ücreti olarak verilmiştir (Ev.d, nr: 20251:105).

Bu defterde kayıtlı olmayıp bölge tarihinde önemli bir yeri olan Ebûzer-i Gaffari Hazretlerine ait vakıf da bulunmaktaydı (Ev.d, nr:11759: 3-a.).

5. Vakıfların Gelir ve Giderleri

Mamuratülaziz eyaletindeki vakıfların menkûl ve gayr-i menkûl olmak üzere çeşitli kalemlerden gelirleri bulunmaktaydı. 16. yüzyılda vakıfların, değirmen, hane, dükkân, boyahane gibi gayr-i menkûl gelirleri toplam gelir içerisinde önemli bir yekûn tutar iken, 19. yüzyılın ikinci yarısında birkaç vakıf hariç, gelirlerinin tamamına yakını köy ve mezra hasılatlarından elde edilmiştir.

16. yüzyıldaki vakıfların gelir kaynağı olan köy ve mezra hasılatı dışındaki bu gayr-i menkûller zaman içinde harap olmuşlardır. Bunlar geçen zaman içerisinde ya satılarak veyahut zeminleri kiraya vermek suretiyle vakıflara gelir sağlanmıştır. Örneğin; 9 Nisan 1867'de Mamuratülaziz'de, Camii Kebir vakfına ait on adet dükkân harap olmasından do-

layı kiraya verilemediğinden, dükkânların zemini tanesi 80 kuruştan, toplam 800 kuruşa el-Hac Ali Ağ'a'ya kiraya verilmiştir (Halaçoğlu 1986:112-113). Yine 21-31 Ekim 1692'de Harput'ta Gökçeli vakfı ile Sara Hatun Camii vakıflarına ait dükkânlar yapılan incelemelerden sonra, harap oldukları tes-cillenmiş ve bunların satılmasına karar verilmiştir (Gülcü 1993: 237-238).

Vakıfların giderleri ise görevli ücretleri, vakfın tami-ri, temizlik, aydınlatma, yemek ikramları ile farklı vakıflara yapılan yardımlardan oluşmaktaydı. Vakıfların gider kalemi içerisinde en büyük yekûnu personel ücretleri tutmaktaydı.

Bu dönemde vakıflardaki görevler genel olarak hisselendirilerek tevcih edilmişti. Bu hisseli görev tevcihleri, görevlilerin vefatıyla varsa çocuklarına, çocukları yoksa da yeni kişilere tevcih ediliyordu. Örneğin; 29 Mayıs 1867'de Malatya'daki Emir Ömer Camii vakfının nisf hisseli tevliyet görevlisi olan Hüsnü Halife'nin vefatıyla, bu göreve oğulları Eubekir, Mustafa ve İbrahim Halifelere verilmesi talep edilmiştir (Halaçoğlu 1986:187). Yine Arapgir'de Şeyh Hasan Bey Camii'nde 1863-4'de Dersiâm ve cüzhân görevlerinde bulunan Kadızade Mehmed Efendi vefat etmiş, ondan boşalan göreve 20 Aralık 1910 tarihinde oğlu Mehmed Efendi tayin edilmiştir (Şen 1995: 289). Hisseli görevlere görevlinin vefatıyla evlatları talip olmazsa, başka kimselere tevcihler yapıyordu. Örneğin; 30 Aralık 1910'da Arabgir'deki Şeyh Hasan Camii vakfında imâmlık vazifesi sülüs hisse ile Mehmed, Lokman ve Mustafa Efendilerde iken bu kişilerin vefatıyla boşalan hissenin talibi çıkmadığı için sadece Mehmed Efendiye tevcih edilmiştir (Şen 1995: 290-291).

Hisseli görevlendirmeler, vakıf sisteminin bozulmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Hisseli görevlendirmelerden dolayı bazı görevliler, görevlerini terk ettikleri halde bu vazifeleri için ücretlerini almaya devam etmişlerdir. Mesela; 30 Nisan 1867'de Çemişkezek Kazası Yelmaniye Camii ve Medresesi vakfında nisf hisseli cibâyet görevlisi olan Mehmed Şerafeddin Efendi'nin 25 seneden beri başka diyarda olduğu belirtilmiş ve diğer nisf hisseli görevlinin de vefat etmesi sebebiyle, bu görev hisseleri birleştirilerek Mehmed Efendiye tevcih edilmiştir (Halaçoğlu 1986:157). Bu örnekten de anlaşılacağı üzere vakıf sistemi suiistimal edilmiş, görevi başında olmayan birisine 25 sene süresince maaş verilmiştir.

30 Su çeken kişi veya görevli.

Vakıf görevlileri, hisseli görevlerini başkasına devredebiliyorlardı. Örneğin; 25 Eylül 1867'de Harput Esediyi Medresesi vakfında müderris olan Saadeddin Halife nisf müderrislik hissesini el-Hac Mehmed Emin Efendiye ferağ etmiştir (Halaçoğlu 1986:274-275).

Vakıf görevlilerine sadece bir görev verildiği gibi bazen iki veya daha fazla görev de verilebiliyordu. Bu görevler genelde imâm ve hatip, imâm ve nazir, imâm ve müezzin, tevliyet ve imâm, müderris ve imâm şeklinde idi. Buna göre de aldıkları ücretler değişmekteydi.

Vakıfların giderleri arasında, evkâf nezareti tarafından tüm vakıflardan, vakıf gelirinin % 10'u kadar maaş-ı muharrer kesintisi yapılmış, yapılan bu kesintinin % 25'i kadar da harc-ı muhasebe alınmıştır. Böylelikle bütün vakıfların % 12,5 oranında geliri evkâf nezaretine verilmiştir. Bu uygulama vakıfların iktisadi olarak sıkıntı çekmelerine vesile olmuştur. İncelediğimiz evkâf defteri kayıtlarına göre Harput'ta Mansûriye Zaviyesi Vakfı, Arabgir'de Şeyh Hasan Bey Camii Vakfı, Behisni'de Babil Camii Vakfı gelirleri fazla vermiş ve bunlar evkâf hazinesine gönderilmiştir. Bunun dışındaki vakıfların ise denk bütçeye sahip oldukları görülmüştür. Tabii bunun tam anlamıyla mümkün olmadığı biliniyorsa da, gelire göre gider hesaplaması yapılmışından böyle bir durum ortaya çıkmıştır.

Osmanlı devletinde 19. yüzyılda vakıfların idaresi konusunda bozulmalar meydana gelmiştir. Mütvelliler vakıf giderlerinden fazla olan artık geliri, vakfın ihtiyaçlarına harcamak üzere ellerinde bulundurmaları gerekirken belirtilen dönemde mütvelliler gelir fazlasını kendi çıkarları için kullanmaya başlamışlardır. Ayrıca idare ettikleri vakıflarda yeniden ihdas ettikleri görevler ile yakınlarının istihdamını sağladıkları gibi, bazı vakıf görevlilerinin ifa ettikleri görevlerini başkalarına satmalarına da göz yummuşlardır (Tızlak 1999: 73).

Sonuç

İncelemiş olduğumuz 1284/1868-69 tarihli Muhasebe-i Evkâf-ı Hümayun Defteri'ne göre Mamuratülaziz Eyaleti'nde, 29 cami, 8 mescit, 14 zaviye, 62 evlatlık, 3 medrese, 3 su ve bir diğer vakfı olmak üzere toplam olarak 120 adet vakıf vardı. Buna göre eyaletteki vakıfların % 51,7'si evlatlık, % 24,2'si cami, % 11,7'si zaviye, % 6,7'si mescit, % 2,5 medrese, % 2,5 su ve 0,83 diğer vakıflardan

oluşmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerindeki vakıf sayıları göz önüne alındığında evlatlık vakıfların sayısında artış yaşanırken, zaviye ve medrese vakıflarının sayısında azalma olduğu tespit edilmiştir. Mescit vakıfları, zaman içerisinde halkın ihtiyaçlarına göre cami vakfı olarak yapılandırılmıştır.

16. yüzyılda zaviye olarak hizmet veren vakıflardan bazıları, 19. yüzyılın ikinci yarısındaki kayıtlara göre evladiyet vakıflara dönüşmüştür. Örneğin; Çemişkezek'te Hüsameddin Bey ve Mamuratülaziz'in Hüseyinik Köyü'nde bulunan Şeyh Kasım vakfı gibi.

Vakıfların gelirleri şehirlerin iktisadi yapısına göre şekillenmiştir. Mamuratülaziz Eyaleti'ndeki vakıfların tamamına yakını köy ve mezralardan elde edilen gelirlerle hizmet verebilmişlerdir. Bu durum bölgede ağırlıklı olarak insanların tarımla geçimlerini sağladıklarını göstermektedir. Yine Çemişkezek'teki vakıf gelirlerinin tamamı bağlardan sağlanan gelirlerden oluşurken, bu çeşitli gelirlerin yanısıra Palu'da boya hammaddesi olan mazıdan dolayı, bazı vakıfların boyahane gelirleri bulunuyordu.

Mamuratülaziz merkez, Malatya, Maden-i Hümayun kazalarındaki vakıflar sahip oldukları köy ve mezra gelirlerini korur iken, Hısn-ı Mansûr'a bağlı Behisni Nahiyesi vakıflarında gelir elde edilen köylerin sayısında zaman içerisinde azalma olmuştur. Mesela; Mustafa Paşa Camii gelir kaynakları iki köyden bir köye inerken, Hasan Bey Camii'nin gelir kaynakları dört köyden bir köye inmiştir.

Vakıfların 16. yüzyılda sahip oldukları hane, dükân, değirmen, fırın gibi gayr-ı menkûl akarları, 19. yüzyılın ikinci yarısındaki kayıtlarda yer almadığı görülmektedir. Muhtemelen bunlar zamanla çeşitli sebeplerden (deprem, yangın, sel, zaman vd.) dolayı ortadan kalkmıştır. Fakat vakıfların tamamına yakını sahip oldukları arsa ve köy hasılatlarını geçen üç-üç buçuk asır boyunca koruyabilmişlerdir. Bu açıdan arsa ve köy hasılatları, vakıflar için daha uzun ömürlü gelir kaynakları olmuşlardır.

Zamana bağlı olarak şehirlerin taşınmasıyla vakıflar da bu değişiklikten etkilenmişlerdir. Günümüzde Eski Malatya olarak bilinen Battalgazi'den bugünkü Malatya'ya ve Harput'tan bugünkü Elazığ'a şehirlerin taşınmasıyla vakıflar da bu sürece uygun hareket etmişlerdir. Bu süreçte vakıfların gelirleri yeni yerlerde kurulan yapılar ve buradaki hizmet-

lere aktarılmıştır. Örneğin; Harput Esediyeye Camii vakfı gelirinin büyük bir kısmı Mamuratülaziz'in Yukarı mahallesindeki Perçenç Camiine aktarılmış, imâm, müezzin, dersiâm gibi görevlilerin maaşları buradan karşılanmıştır.

Tüm kazalarda en az birer adet çeşme, pınar ve musluk isimleri altında su vakfı bulunduğu tespit edilmiştir. Bunlar şehirlerin temel ihtiyacı olan suyun tedariki, su yollarının tamiri, dağıtım işlerini

sağlamaktaydılar. Mamuratülaziz Eyaleti dahilinde en fazla gelire sahip olan su vakfı, Mamuratülaziz'in Ağavat Mezrası'nda 13 adet çeşmeye sahip olan Rüstem Paşa Çeşmeleri vakfı idi.

Genel olarak, Osmanlı Devleti'nin bölgede hâkimiyet sağladığı 16. yüzyılın başlarından 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar vakıflar varlıklarını korumuş ve gelir kaynaklarını önemli ölçüde muhafaza etmişlerdir.

Kaynaklar

I. Arşiv Kaynakları

387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937-1530), Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 36, Ankara 1997.

998 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr ve 'Arab ve Zü'l-Kâdiriyye Defteri (937/1530), Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 39, Ankara 1998.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ev.d, nr: 20251.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ev.d, nr:11759.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ev.d, nr:17450.

Gülcü, Erdinç (1993). 1691-1720 M. (1103-1133 H.) Tarih ve 391 Numaralı Harput Şer'iyye Sicili, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

Halaçoğlu, Yusuf (1986). 381 Numaralı Harput "Ma'muratü'l-aziz Şer'iyye Sicili H.1283-1284 (M. 1866-1868), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Kenger, Selahattin (2006). 190 Numaralı Besni (Behisni) Kazası Osmanlı Şer'iyye Mahkemesi Kayıtlarının 118-236 Sahifelerinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (Hicri 1313-1315/ Miladi: 1896-1897), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.

Şen, Hasan (1995). 164 Numaralı (H. 1325-1329) Şer'iyye Siciline Göre Arabgir, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya.

Yılmazçelik, İbrahim (1987). 392 Numaralı Harput Şer'iyye Sicili H.1260-1264 (M. 1844-1848), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

II. Salnameler

Salnâme-i Devlet-i Âliye 1284 H. (1867-68 M.).

Salnâme-i Devlet-i Âliye 1285 H. (1868-69 M.).

Salnâme-i Vilayet-i Mamuratül'aziz 1301 H. (1883-84 M.).

Salnâme-i Vilayet-i Mamuratül'aziz 1302 H. (1884-85 M.).

Salnâme-i Vilayet-i Mamuratül'aziz 1308 H. (1890-91 M.).

III. Tetkik Eserler

Akgündüz, Ahmet (1996). İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi, İstanbul:OSAV Yay.

Aksın, Ahmet (1999). 19. Yüzyılda Harput, Elazığ: Ceren Ofset.

Ardıçoğu, Nurettin (1939). Harput Artuklularına Ait Kitabeler, Türkiyat Mecmuası,1939/VI, 40-49.

Arık, M. Oluş (1964). Malatya Ulu Caminin Aslı Planı ve Tarihi Hakkında, Vakıflar Dergisi 1964/VII, 141-148.

Arslan, Ramazan (2009). XIX. Yüzyılda Hısnımansûr, Behisni, Gerger ve Kâhta'nın Sosyal ve İktisadî Durumu, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sivas.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 42, İstanbul, 2000.

Bizbirlik, Alpay (2002). 16. Yüzyıl Ortalarında Diyarbakır Beylerbeyliği'nde Vakıflar, Ankara: TTK Yay.

- Demir, Mehmet Latif (2007). *Ortaçağ'dan Günümüze Eğil ve Hani'deki Mimari Eserler*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van.
- Devellioğlu, Ferit (1998). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Ak Yay.
- Göğebakan, Gökür (2002). *XVI. Yüzyılda Malatya Kazası*, Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yay.
- Göğebakan, Gökür (1999). *XVI. Yüzyılda Malatya Kazası'nda Vakıflar ve Vakıf Görevlileri*, OTAM, 1999/10, 59-86.
- Gülsoy, Ersin ve Mehmet Taşdemir M.(2007). *Vakıf ve Mülk Defteri (1530 Tarihli Malatya, Behisni, Gerger, Kahta, Hısn-ı Mansûr, Divriği ve Darende Kazâları)*, Ankara: TTK Yay.
- Gündoğdu, Hamza (1986). *Dulkadiroğlu Beyliğı Mimarisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Güner, Bülent ve M. Dursun Çitçi (2003). Çemişgezek Kasabasının Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonları, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2003/13-1, 21-48.
- Kılıç, Orhan (1999). *Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tespitler*, OTAM 1999/10, 119-137.
- Kılıç, Orhan (2001). *Ocaklık Sancakların Osmanlı Hukukunda ve İdarî Tatbikattaki Yeri* Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2001/11-1, 257-274.
- Öz, Mehmet (1991). "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler" Vakıflar Dergisi 1991/XXII, 429-440.
- Oymak, İskender (2009). *Elazığ Merkez ve Çevresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar*, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2009/14-2, 29-61.
- Öztürk, Mustafa (1987), *Harput ve Yöresi Vakfiyeleri*, Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu Elazığ 5-6 Mayıs 1986, Elazığ-1987, s.237-243.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, İstanbul, MEB Yay.
- Sözen, Metin (1971). Çemişgezek'te Türk Eserleri ve Yelmaniye Camisi, Sanat Tarihi Yıllığı,1971/ 4, 29-47.
- Sözen, Metin (1976). *Elazığ'ın Mollakendi Bucağında Şeyh Ahmed Peykereci Külliyesi*, İ. Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan, Ankara, 421-435.
- Sunguroğlu, İshak (1958). *Harput Yollarında I*, İstanbul, Elazığ Kültür ve Tanıtma Yay.
- Taşdemir, Mehmet (1999). *XVI. Yüzyılda Adıyaman (Besni , Hısn-ı Mansûr, Gerger, Kahta) Sosyal ve İktisadi Tarihi*, Ankara: TTK Yay.
- Tızlak, Fahrettin (1991). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Harput Vakıfları*, Vakıflar Dergisi, 1991/XXII, 69-75.
- Ünal, Mehmet Ali (1985). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Vakıf ve XVI. Yüzyılda Harput'taki Vakıflar*, 2. Vakıf Haftası, 3-9 Aralık 1984, 182-186.
- Ünal, Mehmet Ali (1986) *Molla Ahmet Peykereci ve Külliyesi Vakıfları*, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 1986/43, 145-157.
- Ünal, Mehmet Ali (1989). *16. Yüzyılda Harput Sancağı*, Ankara, TTK Yay.
- Ünal, Mehmet Ali (1994). *XVI. Yüzyılda Palu Hükümeti*, XI. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 5-9 Eylül 1990, C. III, 1994, s.1071-1096.
- Ünal, Mehmet Ali (1999). *16. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, Ankara: TTK Yay.
- Yılmazçelik, İbrahim (1995). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*, Ankara: TTK Yay.

EKLER

Handwritten financial ledger page (Ek I) with columns for 'Bar', 'Ward', 'Kırs', and 'Mevazıf'. It features a large central title 'Mamuratülaziz Vakıfları' and various handwritten entries in Ottoman Turkish script.

Ek I. 1284 Tarihli Muhaseb-i Evkâf-ı Hümayun Defteri'nin İlk Sayfası (Ev.d, nr:20251: 1)

Handwritten financial ledger page (Ek II) with columns for 'Bar', 'Ward', 'Kırs', and 'Mevazıf'. It features a large central title 'Mamuratülaziz Vakıfları' and various handwritten entries in Ottoman Turkish script.

Ek II. 1284 Tarihli Muhaseb-i Evkâf-ı Hümayun Defteri'nin Son Sayfası Ev.d, nr:20251: 131)

Tokat Geleneksel Konut Mimarisi'nde İç Mekân Alçı Süslemeleri

Emine Saka Akın* - Canan Hanoğlu**

Öz

Tokat kent merkezinde dönemlerinin yapısal karakterlerini hala bünyelerinde barındıran geleneksel konutların oluşturdukları mahalle ve sokaklar belirgin dokular olarak önem arz etmektedir. Kent merkezinde çoğunlukla ticaret alanları ile iç içe bulunan geleneksel konutlar, düzgün olmayan sokaklar ile birbirine bağlanarak geleneksel dokularını korumaya çalışmaktadırlar. Özgün yapı ve yerleşime sahip olan Tokat Geleneksel Konutları yerleşim, plan ve cephe özellikleri bakımından karakteristik özellikler sergilemektedir. Aynı şekilde geleneksel konutların iç mekânlarında bulunan ahşap, taş, kalem işi ve alçı malzeme ile yapılmış süsleme öğeleri de dikkat çekicidir. Geleneksel konut bakımından oldukça zengin olan Tokat Kenti'nde 118 adet tescilli ve tescilli olmayan pek çok geleneksel konut bulunmaktadır. Bu çalışmada Tokat kent merkezinde bulunan 41 geleneksel konutun iç mekânlarında yer alan alçı süsleme öğeleri incelenmiştir. Hem alan hem de literatür çalışması yapılarak elde edilen bulgularla Tokat Geleneksel Konutları'nda bulunan alçı süsleme öğelerinin süsleme programları içindeki yeri irdelenerek değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tokat, Geleneksel konut, Süsleme, Alçı, İç mekân.

The Interior Plaster Decorations in the Traditional Houses of Tokat

Abstract

The streets and neighborhoods formed by traditional houses still reflecting the structural The streets and neighborhoods of traditional houses in the Tokat city center still reflecting the structural landscapes of their era are important features of the region. The traditional houses of the city center, mostly located in today's trade area, and surrounded by a maze of streets are trying to protect their traditional character. Tokat Traditional Houses with their peculiar structure and layout exhibit characteristic features in their settlement plans and façades. In addition, their interior decoration of wood, stone, engraving and plaster material also capture our attention. Tokat rich in traditional houses, has 118 registered and many unregistered traditional houses. This study examines the plaster decorations found in the interior of 41 traditional houses. Using data from both literature and field work, the Tokat Traditional Houses' important plaster decoration are discussed and evaluated.

Key Words: Tokat, Traditional houses, Decoration, Plaster, Interior space

* Yrd.Doç.Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Tokat, Türkiye; eminesaka.akin@gop.edu.tr

** Öğr. Gör., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Tokat, Türkiye; canan.hanoglu@gop.edu.tr

Giriş

Geleneksel yerleşim ve konutlar buldukları yörenin mevcut yapı malzemesi, iklim koşulları, topografyası, toplumun sosyal yapısı ve kültürü gibi yöresel verilerle şekillenmektedir. Bu yöresel verilerin Anadolu'da değişiklikler gösterdiği bilinmektedir. Anadolu'da yöresel verilerden ortaya çıkan ve *Türk Evi* olarak nitelendirilen geleneksel konutlar değişik yörelerde bulunsa dahi bütün yörelerle ortak paylaşılan içe dönük bir düzen yansıtır (Erpi 1991: 74). Bu geleneksel konutların içe dönük düzendeki planlarında ana ilke hep aynıdır (Eldem 2007: 16). Türk Evi planlarındaki ana ilke *sofa* ve *odalardır*. *Sofa*, odalar arası ilişkilerin sağlandığı ortak bir alandır. Bu alan ev içindeki dolaşımı sağlamakla birlikte, aynı zamanda bir *toplanma* alanıdır. Dolaşım dışında kalan kesimleri oturmaya ayrılmıştır. Zamanla bu kesimler daha da özelleşmiş ve eyvan, sekilik, taht, köşk gibi kavramlar ortaya çıkmıştır (Küçükerman 2007: 59). *Türk Odası* ise yapı içinde birçok eylemin bir arada yapılmasına olanak veren bir düzenlemeye sahiptir. Her oda oturma, yemek yeme, çalışma, yatma gibi eylemlerin gerçekleştiği birer alandır (Küçükerman 2007: 69). Bu eylemlerin gerçekleşmesine odalarda ve sofalarda bulunan sabit donatılar imkân vermiştir. Ocak, dolap, niş ve lambalık gibi sabit donatılar alçı, ahşap, metal ya da taş malzeme kullanılarak yapılmış ve iç mekânların görünümünü zenginleştirmiştir.

Bu çalışmada Tokat Geleneksel Konutları iç mekânlarında bilinen en eski bağlayıcı maddelerden biri olan alçı malzemeden yapılan süsleme öğeleri irdelenmiştir. Alçı, çimento ve kireç esaslı malzemelerden maliyet açısından daha ekonomik, yanmazlık, ısı yalıtımı, hafiflik, işleme ve onarım kolaylığı, yüzeye nefes aldırma ve bakteri üretmeme gibi birçok özelliğinden dolayı yapı işlerinde ve mimari süslemede kullanım rahatlığı olan bir malzemedir (Ödekan 1987: 56). Alçı, dayanıksız bir malzeme olması nedeniyle genellikle yapıların içinde, dış etkilere açık olmayan kısımlarda kullanılmıştır (Gültekin 2008: 20).

Mısır Piramit'lerinde derz harcı ve iç sıva olarak uygulanmış alçı, yapı işlerinde Eski Mısır'dan beri kullanılan bir malzemedir (Gürdal 1987: 56). Alçının mimari süsleme gereci olarak erken çağlardan beri çeşitli mimarlık üsluplarında kireç karışımı strük ile birlikte kullanıldığı görülmektedir. Mısır,

Yunan, Roma, Bizans, İran, Sasani, Budacı, Orta Amerika ve İslam mimarlıklarında değişik tür ve tekniklerde alçı süslemeye geniş yer verilmiştir (Ödekan 1987: 56).

Özellikle erken İslam Sanatı sivil mimarisinde çok önemli bir süsleme elemanı olmuştur. Abbasiler zamanında 9. Yüzyılda Bağdat'ta kurulan ve Orta Asya'dan getirilen Türk askerleri ile korunan Samarra Kenti'nde gelişen alçı işçiliği etkilerini geniş bir alanda yüzyıllar boyu sürdürmüştür. 11. ve 13. Yüzyıllarda İran Bölgesi Selçuklu Mimarisi'nde alçı süsleme çok gelişmiş bir düzeye ulaşmıştır (Öney 1992: 179).

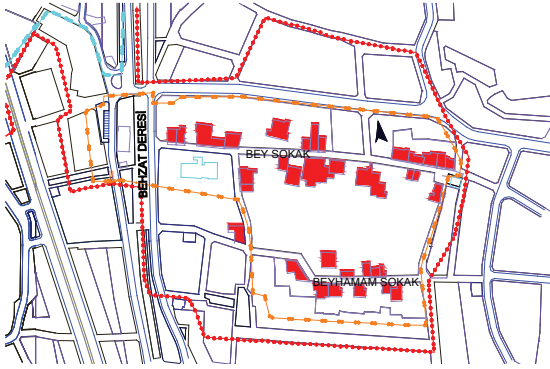
İran Selçuklu Sanatı'nda tuğla ve terakota baskı işçiliğinin yanı sıra ana dekor olan alçının Anadolu'da fazlaca kullanılması dikkat çekmektedir. Anadolu Selçuklu Mimarisi'nde özellikle saray ve köşk dekorunda kullanılan alçının figürlü oluşu da dikkat çekicidir (Öney 1992: 84-85). Özellikle Kubadabad Sarayı ve Konya Köşkü'nden çıkan parçalar alçının saray ve köşk duvarlarını kaplayan raflarda ve duvar bezemesinde kullanılmış olduğuna işaret etmektedir (Arık 2000: 179-80). Saray mimarisi dışında pek ilgi görmemiş olmasına rağmen diğer yapı örneklerinde de alçı malzemeye az da olsa rastlamak mümkündür. Anadolu Selçuklularından sonra 14. ve 15. Yüzyıllara yani Beylikler ve Erken Osmanlı Dönemleri'ne gelindiğinde özellikle mihraplarda ve ocaklarda alçı malzemenin kullanıldığı görülmektedir (Öney 1992: 84-85). Camilerin kubbelerinde, kubbeye geçiş elemanlarında, kapı kemeri içindeki mukarnaslarda, konak ve sarayların tavan ve duvar süslemelerinde yaygın biçimde kullanılmıştır (Gürdal 1987: 56).

Sonraları Klasik Osmanlı Mimarisi'nde seyrek olarak görülen alçı süslemeler, Anadolu'da Batılılaşma Dönemi olarak adlandırılan 18. Yüzyıldan yani Lale Devri'nden itibaren batı ile ilişkilerin artması sonucu dini ve sivil mimaride yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Gültekin 2008: 26). Alçı süslemeler, batının oluşturduğu barok, rokoko ve ampir sanatları Anadolu'daki bölgesel karakterlerle kaynaşarak 19. Yüzyılın sonuna kadar süren ve *Türk Rokosu* adı verilen yeni bir üslupla birlikte kullanılmaya devam etmiştir. Bu dönem süslemelerinde gerçekçi bitkisel süsler klasik dönemdeki rumi, hatayi gibi diğer motiflerin yerini alır. Sıkça karşılaşılan S ve C kıvrımları bazen de aşırılığa kaçarak süslemeleri tamamlar. Tabiatın stilize, ışık

olduğu doğal afetler ve konutların yapım malzemelerinin (ahşap, kerpiç) çok dayanıklı olmamasından kaynaklı çok erken tarihlidir ve Osmanlı Dönemi yapılarıdır. Konutlarda inşa tarihini gösteren bir belge olmadığından kesin bir tarih verilememektedir. Fakat bilinen en eski evlerden Latifoğlu Konağı'nın 19. Yüzyıl başında inşa edildiği bilinmektedir. Diğer konutların büyük kısmı 19. Yüzyılın II. Yarısı ve 20.Yüzyıl başlarına tarihlendirilebilir. Mevcut süslemeler ve cephe düzenlemeleri için de bu tarihlendirme uygundur (Çal 1987: 380).

Tokat kent merkezinde başta Soğukpınar, Devegörmez, Hoca Ahmet, Ali Paşa ve Kabe-i Mescit mahallelerinde olmak üzere tescilli ve tescilli yapılmamış birçok özgün geleneksel konut bulunmaktadır. Şekil 2'de Soğukpınar Mahallesi'nde bulunan tescilli geleneksel konut dokusu görülmektedir.

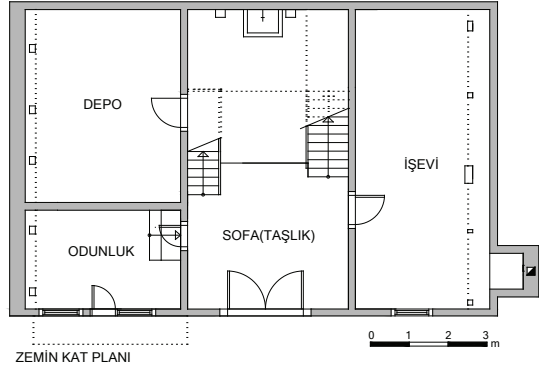

Şekil 2. Soğukpınar Mahallesi Bey Hamam ve Bey Sokak'ta bulunan tescilli konutlar (Tokat Belediyesi'nden işlenerek).

3. Tokat Geleneksel Konutları

Tokat Geleneksel Konutları mimari ve yapım özellikleri bakımından klasik Türk Evi karakterini taşımaktadır. Sofalı konutlar iç, orta ve dış sofalı plan tiplerine sahiptir. Dış sofalı plan tipi üç tarafı odalı ve köşe sofalı plan tipi olarak ikiye ayrılır (Çal 1987: 366-367).

Sofalı plan tiplerine sahip geleneksel konutların zemin katları hizmet alanlarıdır. Zemin katlarda taşlık olarak da adlandırılan sofaya giriş genellikle sokaktan dolaysız şekilde yapılır. Buralarda büyük ve küçük ocaklıklar, depo, fırın ve iş evi bulunmaktadır (Şekil 3). Genellikle zemini sıkıştırılmış toprak ya da doğal taşla kaplı bu sofalardan aynı zamanda arka bahçeye de çıkılır (Resim 1), (Akin vd. 2010: 178). Bu taşlıkların zemin malzemesi çoğunlukla günümüzdeki kullanıcıları tarafından değiştirilmiştir.

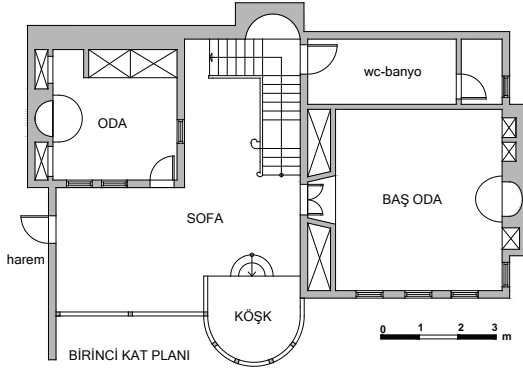

Şekil 3. Tokat Geleneksel Konutları'nda zemin katta bulunan sofa (taşlık).

Resim 1. Sofalar (taşlık).

Üst katlar ise yaşama mekânları olarak kullanılmaktadır ve geleneksel konutların asıl sokağa açılan kısımları burasıdır. Konutlarda çoğunlukla zemin ve üst kat arasında kışın oturmak için yapılmış biraz basık tavanlı ara katlar mevcuttur. Ara kattaki odalarda belirgin bir özellik olmasa da, üst katlarda daha geniş, daha aydınlık ve daha işçilikli sofa ve odalar bulunmaktadır. Üst kat sofalarında bir kaç basamakla yükseltilmiş köşk mekânlarına da (6 örnek) rastlanmıştır (Şekil 4), (Resim 2). Büyük konak tarzındaki evlerde genellikle zeminden üst kata çıkışta haremlik ve selamlık olmak üzere iki ayrı merdiven vardır (Akin vd. 2010: 178).

Şekil 4. Tokat Geleneksel Konutu'nda sofada bulunan bir köşk örneği (Akok'tan işlenerek).

Resim 2. Üst kat sofasında bulunan köşkler.

Sofalı plan tiplerine sahip Tokat Geleneksel Konutları'nın odaları da Türk Evi odasının tüm özelliklerini yansıtır. Kendi içinde oturma, yatma, yemek yeme gibi eylemlerin gerçekleştirilebildiği odalarda sedir, ocak, dolap, yüklük, raf ve lambalık gibi elemanlar bulunur. Odaların giriş kısmında safnal (saff-i nial) adı verilen (Hasol 1988: 449) ayakbağların ve terliklerin bırakılmasına ve hizmetkârların beklemesine ayrılmış pabuçluk bölümünün olduğu 5 örneğe rastlanmıştır. Pabuçluk kısmı oda döşemesinden biraz daha düşük bir kotta olup ahşap ya da alçı kemerlerle odadan ayrılırlar (Resim 3).

Resim 3. Tokat Geleneksel Konutları'nda odalarda bulunan safnal kısımlarına örnekler.

Çoğunlukla iki katlı olan konutlar tek ya da üç katlı da olabilir. Cepheleri sade olup, giriş üstünde, girişin her iki yanında ya da serbest olarak çıkma yapılar (Akın vd. 2010: 179), (Resim 4).

Resim 4. Tokat Geleneksel Konutları'na ait örnekler.

Geleneksel konutların yapı malzemesi ahşap ve kerpiçtir. Yapım sistemi ise, çok alçak bir taş temel üzerine ahşap çatki arası himiş tekniği (dikme ve payandalardan meydana gelen ahşap çatki arasına kerpiç veya tuğla doldurularak yapılan yapı tekniği, dolma yapı) ile yapılmıştır (Hasol 1988: 231). Çıkmalarda ve ara duvarlarda bağdadi tekniği (ahşap iskelet yapılarında dikme aralarının sık aralıklı çita-larla kaplanarak üstlerinin sıvanması tekniği), (Sözen vd. 1986: 33) kullanılabilir (Çal 1988:

32). Duvarlar samanla karıştırılmış çamur harçla sıvanmış, konutu yaptıranın ekonomik durumuna göre ya böyle bırakılmış ya da badanadan sonra alçı ve ahşap uygulamalarla daha zengin görünümler elde edilmiştir (Yavi 1986: 99).

4. Alçı Süslemeler

Dışa kapalı ve sade cepheli Tokat Geleneksel Konutları'nın iç mekânları oldukça gösterişlidir. İç mekânlardaki süslemeler malzemeye göre alçı ve ahşap olarak sınıflandırılabilir. Çalışma alanı içinde alçının ahşapla yoğun bir biçimde kullanıldığı görülmüştür. Bunun yanı sıra alçının kalem işi süsleme ile birlikte kullanıldığı 4 konut örneği görülmüştür.

Konutların birçoğunda alçı, süsleme malzemesi olmasının yanı sıra duvar ve tavan kaplama malzemesi olarak da kullanılmıştır (Resim 5).

Resim 5. Alçının duvar kaplama malzemesi olarak kullanılması.

Tokat Geleneksel Konutları'nda alçı süsleme öğeleri tavanlarda, duvarlarda ve pencerelerde görülmüştür.

4.1. Tavanlarda Alçı Süslemeler: Genellikle ahşap tavanın yoğunlukla kullanıldığı Tokat Geleneksel Konutlarında tavanların duvarla birleştiği kısımlarda ahşap tavana geçiş için içbükey kavisler uygulanmıştır. Tekne tavan adı verilen bu uygulama bağdadi üzerine kavisli alçı sıva yapılması ile oluşmuştur (Günay 1989: 257). Bu içbükey kavisler şeklindeki geçişler bazen sade bırakılmışken bazen de etekleri dalgalı biçimde ya da değişik süs öğeleri ile hareketlendirilmiştir (Resim 6,7).

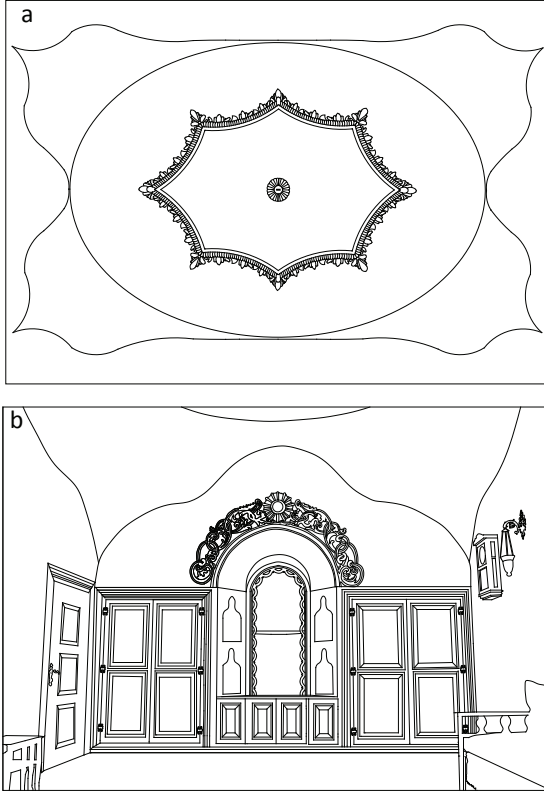
Resim 7. İçbükey kavislerin eteklerinde görülen değişik süslemeler.

Çalışma alanı içinde sadece üç örnekte tavanın alçı olduğu görülmüştür. Alçı tavana sahip örneğin biri Muslu Ağa Konağı'ndadır. Bu örnekte duvarla tavanın birleştiği kısımlarda daha belirgin iç bükey kavisler yer almaktadır. Alçı sıva ile kaplı tavanın merkezinde içbükey çizgilerden oluşan sekiz dilimli oval madalyon tarzında bir alçı göbek bulunmaktadır. Bu göbeğin çevresini stilize bitkisel motifler sararken köşelerde palmet motifleri bulunmaktadır. Göbeğin tam merkezinde ise dilimli bir kabartmaya yer verilmiştir (Resim 8), (Şekil 5).

Resim 8. Muslu Ağa Konağı tavanla duvar birleşimi (a) ve tavanı (b).

Şekil 5. Muslu Ağa Konağı tavanı (a) ve tavanla duvarın birleşmesi (b).

Diğer alçı tavanlı örnek Kültür Evi'nde bulunmakta ve oldukça sade olup, safnal kısmının tavanında eliptik bir şekilde yer alır (Resim 9). Odanın pa-buçluk kısmı ahşap taşıyıcılara oturan alçı kemerle odadan ayrılır. Safnalın dışında kalan kısımda tavan ahşaptır.

Resim 9. Kültür Evi'nin safnalinde bulunan alçı tavan.

Üçüncü örnek ise Latifoğlu Konağı'nda başodada bulunmaktadır (Resim 10). Alçı ve ahşabın birlikte kullanıldığı bu örnekte alçı sade olarak uygulanmıştır.

Resim 10. Latifoğlu Konağı'nda bulunan alçı ve ahşabın birlikte kullanıldığı tavan.

4.2. Duvarlarda Alçı Süslemeler

Lambalıklarda Alçı Süsleme: Oda ya da sofa duvarlarında üzerine gaz lambası, mum gibi aydınlatma araçlarının konulduğu, göğüs hizasında, çoğunlukla yarım daire veya eliptik biçimde küçük çıkıntılar olan *lambalıklar* Anadolu'da geleneksel konutların iç mekânlarında sabit donatı olarak kullanılan bir mimari öğedir. İşlevsel olarak aydınlatma aracının konulması için yapılan bu mimari öge aynı zamanda kimi zaman sade kimi zaman ince işçilikli süslemelerle odanın dekoratif bir elemanı olmuştur (Resim 11). Odalarda ya da sofalarda bulunabilen aydınlanma araçlarının konulduğu lambalık öğeleri günümüzde bu işlev için kullanılmamaktadır. Ancak bu dekoratif elemanlar odalarda muhafaza edilmekte ve üzerine çiçek, telefon ya da herhangi bir süs eşyası konulmaktadır (Akın vd. 2012: 166).

Resim 11. Tokat Geleneksel Konutları'nda bulunan çeşitli lambalık örnekleri.

Tokat Geleneksel Konutları'nda aynı konut içinde değişik süslemeli alçı lambalıklar bulunabilmektedir. Her biri değişik süsleme öğeleri ve organizasyonları ile birbirinden farklıdır. Aynı süsleme öğeleri genellikle karşılıklı iki duvar yüzeyinde olan lambalıklarda (Resim 12) veya bir duvar yüzeyinde iki lambalıkta (Resim 13) uygulanmıştır. Bu nedenle bu alçı lambalıkların kalıplama değil de oyma tekniği ile yapıldığı düşünülmektedir (Akın vd. 2012: 173).

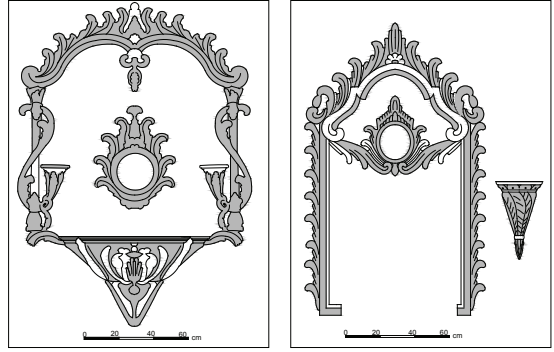
Resim 12. Karşılıklı iki duvar yüzeyinde birer alçı lambalık.

Resim 13. Bir duvar yüzeyinde bulunan iki alçı lambalık örnekleri.

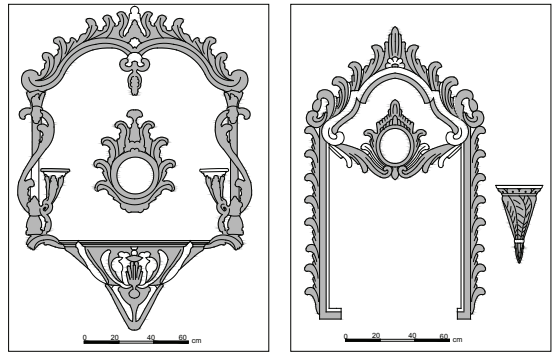
Devegörmez Mahallesi'ndeki bir konutta iki lambalık değişik alçı kabartmalı süsleme öğelerinin arasına yerleştirilmiştir (Şekil 6). Duvarın ortasına simetrik olarak yerleştirilen bu kompozisyonda lambalıklar çalışma alanı içinde görülen diğer lambalıklarda olduğu gibi aşağıdan yukarıya doğru yükselerek devam eden, yer yer kıvrımlı batı etkili stilize yaprak motiflerinden oluşmuştur. Ancak bunların etrafı diğerlerinden farklı olarak üzüm salkımı ve yapraklarının sıralandığı asma dalları ile çevrelenmiştir. Bu lambalıkların üst kısmını batı

etkili stilize yaprak motiflerinin oluşturduğu alçı kabartmalar taçlandırmakta ve bunların köşelerini küçük mumluklar tamamlamaktadır. İki lambalık arasında oluşturulan dikdörtgen çerçeveye bir ayna yerleştirilmiştir. Bu aynanın çerçevesinin hemen üstüne yarım çiçek motifi yerleştirilmiş ve üst kısmı stilize yaprak motifleri ile taçlandırılmıştır. Aynanın kenarlarına yukarıdan aşağıya doğru kıvrık dal ve yaprak motifleri sarkmaktadır. Ayrıca aynanın üstündeki taçtan sarkan stilize dallar her iki yandan lambalıklara bağlanmaktadır (Akın vd. 2012: 169).

Şekil 6. Devegörmez Mahallesi'nde bulunan bir geleneksel konutta iki lambalık arasında alçı dekoratif süslemeler (Akın vd., 2012).

Devegörmez Mahallesi'nde 3 konutta da alçı lambalıklar duvar yüzeyinde değişik alçı kabartmalarla birlikte kullanılarak dekoratif süslemeler yapılmıştır (Şekil 7).

Şekil 7. Devegörmez Mahallesi'nde bulunan konutlarda lambalık öğesiyle birlikte yapılmış dekoratif alçı süslemeler.

Lambalıklar bazen duvar yüzeyinde nişler içinde de bulunabilirler. Alçı sıva ile kaplanmış nişlerin içinde tek veya daha fazla sayıda olabilirler.

Resim 14. Nişlerin (Şerbetlik) içinde bulunan değişik lambalık örnekleri.

Tokat Geleneksel Konutları'nda lambalıklar plan düzleminde yarım daire, eliptik ya da dalgali biçimde çıkıntı yaparlar (Şekil 8).

Şekil 8. Lambalıkların plan olarak yaptıkları çıkıntı şekli (Akın vd. 2012: 172).

Süsleme öğeleri lambalıklarda simetrik (Resim 15) ya da asimetrik (Resim 16) şekilde düzenlenebilir.

Resim 15. Süsleme öğelerinin cephede simetrik organize edilmesine örnekler.

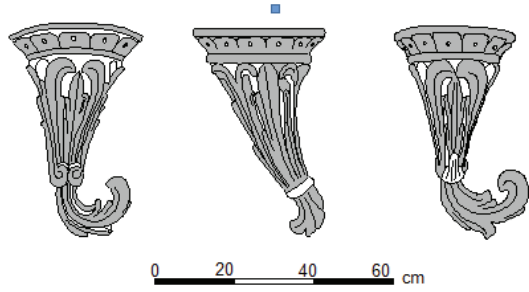
Resim 16. Süsleme öğelerinin cephede asimetrik organize edilmesine örnekler.

Lambalık arkasındaki duvarda 3 konutta muhtemelen ayna koymak için yapılmış oval şekilde niş ve 4 konutta da lambalıkların arkasında pencereye rastlanılmıştır. Pencere düzenlemelerde aynı aydınlanma aracından iki mekânın faydalanması ve görsel bir bağ kurulmasının amaçlandığı düşü-

nülmektedir (Resim 17). Az sayıda örnekte kıvrık dalların alttan bağlandığı lambalıkların uç kısımları sağa ya da sola kıvrılarak bitirilmiştir (Şekil 9).

Resim 17. Lambalık arkasındaki duvarda niş ve pencere örnekleri.

Şekil 9. Lambalıkların uç kısmının sağ ya da sola kıvrılıp bitirilmesine örnekler.

Raflarda Alçı Süsleme: Bazı evlerin odalarında duvarları saran ya da ocakların üstüne yerleştirilen süslemeli raflar yer almaktadır. *Sergen* (Sözen vd. 1986: 213) olarak da adlandırılan bu raf düzenleri, insan elinin uzanabileceği yükseklikte, kap, kaçak ve çeşitli küçük eşyaları koymak için yapılmıştır. Alan içinde görülen örneklerde raf yüzeyleri ince profiller ve bir birinin tekrarı olan geometrik dış sıralarıyla hareketlendirilmiştir (Resim 18).

Resim 18. Çeşitli alçı raf örnekleri.

Şerbetliklerde Alçı Süslemeler: Şerbetlik olarak bilinen ve Burdur Geleneksel Konut Mimarisi'nde *tahtabaşı* (Özcan 2007: 1421-1427) olarak da isimlendirilen bu mimari öge duvar yüzeyinde niş biçiminde girinti yapar. Genellikle büyük odalarda bulunan ve şerbet gibi içeceklerin misafirlere sunulmasında kullanılan, şerbetlik takımlarının konulduğu küçük nişlerdir. Tokat Geleneksel Konutları'nda şerbetlikler sade olabilecekleri gibi oldukça süslemeli olarak da karşımıza çıkabilmektedir (Resim 19). Şerbetlikler yoğun olarak alçı ve ahşapla birlikte yapılmıştır (Resim 20). Nişlerin üst kısımları yuvarlak kemer form üzerine taç ya da tepelik olarak adlandırılan alçı ya da ahşap süslemelerle hareketlendirilmiştir. Böyle bir yapı elemanına zamanla gerek duyulmamasından, bugün geleneksel konutlarda bulunan şerbetlikler kullanılmamakta sadece dekoratif amaçlı olarak korunmaktadır.

Resim 19. Süslemeli alçı tepelik.

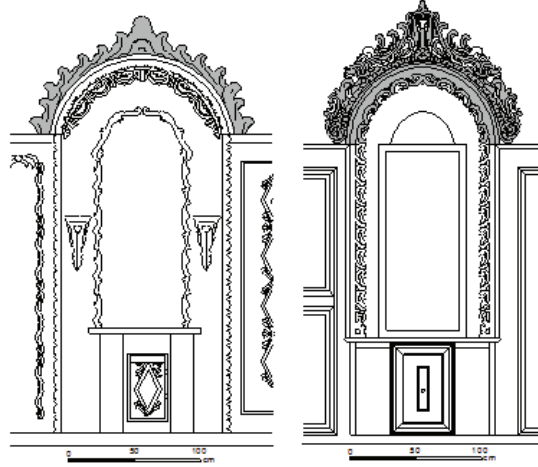

Resim 20. Alçı ve ahşabın birlikte kullanıldığı çeşitli şerbetlik örnekleri.

Şekil 10'da ahşap gömme dolaplar arasında yer alan şerbetlikte alçı ve ahşap malzeme birlikte kullanılmıştır. Yarım yuvarlak formdaki şerbetlik niş-

nin kenarlarında yarım daire planlı iki küçük alçı lambalık yer almaktadır. Şerbetliğin alçı tepeliği barok tarzdaki stilize yaprak motifleri ile oluşturulmuştur.

Şekil 11'de ahşap gömme dolaplar arasında yer alan şerbetlikte de alçı ve ahşap malzeme birlikte kullanılmıştır. Yarım yuvarlak formdaki şerbetlik nişinin içi ve kenarları boş bırakılmıştır. Şerbetliğin alçı tepeliği oldukça gösterişli olup, barok tarzdaki stilize bitki motifleri ile oluşturulmuştur.

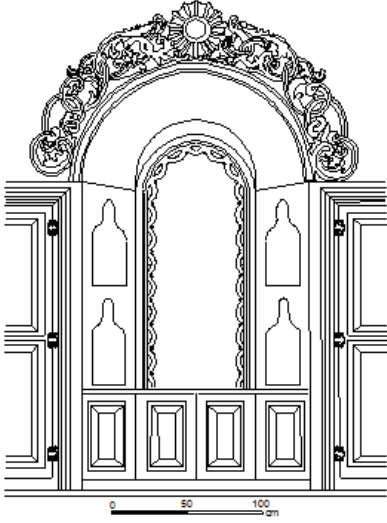

Şekil 10. Alçı tepelikli şerbetlik örneği. **Şekil 11.** Alçı tepelikli şerbetlik örneği.

Resim 21'de yer alan şerbetlik de ahşap gömme dolaplar arasındadır. Muslu Ağa Konağı'nda bulunan bu şerbetlikte yine alçı ve ahşap malzeme birlikte kullanılmıştır. Yarım yuvarlak formdaki şerbetlik nişinin gözleri ahşaptandır. Şerbetliğin alçı tepeliği barok tarzda, birbirine geçmeli kıvrık dal ve yaprak motifleri ile oluşturulmuştur. Tepeliğin merkezinde yer alan güneş motifi biçimindeki madalyonun tam ortasına ayna yerleştirilmiştir (Şekil 12).

Resim 21. Muslu Ağa Konağı'nda alçı tepelik ve merkezi aynalı şerbetlik.

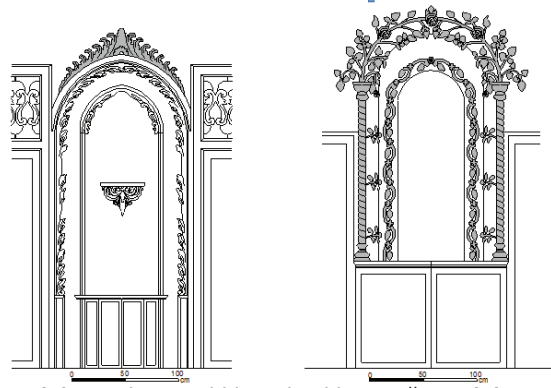
Şekil 12. Muslu Ağa Konağı'nda alçı tepelikli şerbetlik.

Şekil 13'teki ahşap gömme dolaplar arasında yer alan şerbetlik örneğinde de alçı ve ahşap malzeme birlikte kullanılmıştır. Yarım yuvarlak formdaki şerbetliğin içinde eliptik planlı alçı bir lambalık yer almaktadır. Şerbetliğin alçı tepeliği barok tarzdaki stilize yaprak motiflerinden oluşturulmuştur.

Şekil 14'deki şerbetlik örneği ise diğerlerinden farklı süsleme özellikleri sergilemektedir. Yarım yuvarlak formdaki şerbetlik nişinde göz ya da lambalık öğesine yer verilmemiştir. Her iki taraftan burma sütüncelerle sınırlandırılan şerbetliğin sütünce başlıkları birer vazo olarak değerlendirilmiştir. Bu vazodan çıkan gül ve gül yaprağı motifleri ile hareketlendirilmiş gül dalları tepeliği sarmaktadır (Resim 22).

Resim 22. Gül motifli alçı şerbetlik.

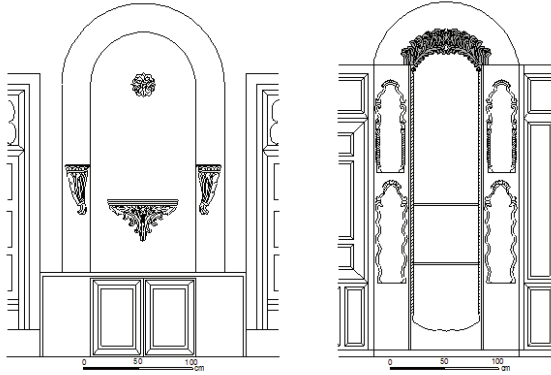

Şekil 13. Alçı tepelikli şerbetlik örneği. **Şekil 14.** Alçı tepelikli şerbetlik örneği.

Şekil 15'teki ahşap gömme dolaplar arasında yer alan şerbetlik sadece alçı malzeme ile yapılmıştır. Yarım yuvarlak formdaki şerbetlik nişinin ortasında eliptik planlı bir, kenarlarında ise yarım daire planlı iki lambalık yer almaktadır. Üst tarafa yakın bir yerde ise yine alçı malzeme ile yapılmış yüzeyden taşkın rozet çiçeğine yer verilmiştir. Şerbetliğin çevresini çiçek motiflerinin oluşturduğu kalem işi süslemeler çevrelemektedir (Resim 23).

Resim 23. Şerbetliğin kenarlarında kalem işi süsleme.

Şekil 15. Alçı şerbetlik. **Şekil 16.** Zeminden başlayan şerbetlik.

Şekil 16'da bulunan ahşap gömme dolaplar arasında zemin seviyesinden itibaren başlayan şerbetlik nişi de alçı ve ahşap malzeme ile birlikte yapılmıştır. Şerbetlik gözleri ahşaptandır ve ortasına iki adet raf yerleştirilmiştir. Şerbetliğin alçı tepeliği barok tarzda stilize bitki motiflerinden oluşturulmuştur. Tepeliği dışarıdan yarım daire formunda sade bir kuşak sarmaktadır.

Ocaklarda Alçı Süsleme: Terim anlamı “bir mekânı ısıtmak amacıyla oda içine taşkın biçimde yapılan davlumbazlı yapısal öğe” (Sözen vd. 1986: 175) olan ocaklar geleneksel konut mimarisinin en önemli öğelerinden biridir. Biçimsel açıdan *ateşlik* (ateş sekisi), *yaşmağ* ve *davlumbaz* ile çok yalın olabileceği gibi bütün bu yapısal elemanların üzerinde çok gelişmiş çini, kalemşi ya da alçı teknikleriyle bezenmiş örneklerin sayısı da çok fazladır (Binan 1997: 1360). Ateşlik ya da ateş sekisi odaya doğru taşıntı yapmışsa bu taşıntının her iki yanında *koltuk taşları* bulunmaktadır. Bunlar yanlara kıvılcım sıçramasına engel olur. Sedir ocağın bulunduğu duvar kenarlarında da devam ediyorsa ocak tabanı sedir yüksekliğinde olur. Bazı ocaklarda *duman tepme rafı* görülür. Bu iyi bir ocak bilgisinin var olduğunu belgeler (Günay 1989: 249).

Tokat Geleneksel Konutları'nın hepsinde mevcut olan ocak öğesi çoğunlukla alçı malzeme ile yapılmıştır. Bu alçı ocaklar çok sade olabileceği gibi (Resim 24) özenle ele alınmış, estetik değeri yüksek, gösterişli örnekler şeklinde de karşımıza çıkabilmektedir (Resim 25).

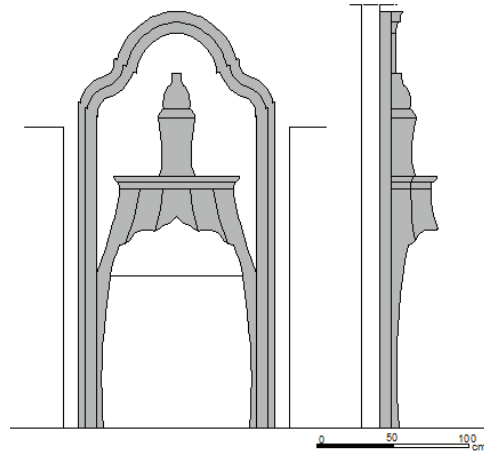

Resim 24. Sade ocaklar.

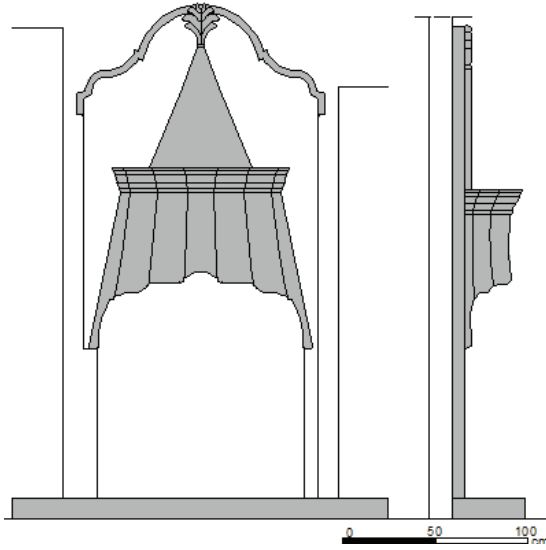
Resim 25. Gösterişli ocaklar.

Şekil 17'de yer alan ocağın ateşliği zemin seviyesindedir. Kabe-i Mescit Mahallesi'nde bir konutta yer alan ocağın iç kısmında duman tepme rafı yer almaktadır. Yaşmak kısmı dilimli kemer formu sergilerken davlumbazı kubbemsi tarzda yapılmıştır. Ocağın üç tarafı üst bölümü dalgalı olarak tamamlanan profilli silmelerle çevrelenmiştir.

Şekil 17. Davlumbaz kısmı kubbemsi ocak.

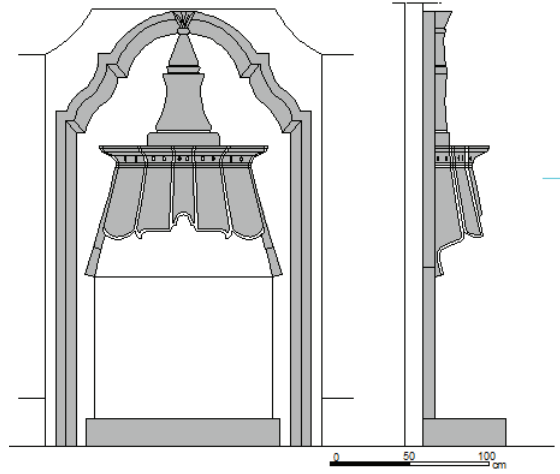
Şekil 18’da yer alan ocağın ateşliği zemin seviyesinden yüksektir. Soğukpınar Mahallesi’nde bir konutta bulunan bu ocağın da duman tepme rafı vardır. Yaşmak kısmı dilimli kemer formu sergilerken davlumbazı külah biçiminde duvardan dışa hafif taşkın şekilde yapılmıştır ve kesitte bu külah şekli hissedilmemektedir. Davlumbazın tepesi palmet motifi ile bitirilmiştir. Ocak duvarında sadece davlumbazın bulunduğu kısım davlumbazın tepe noktasına kadar eğrisel hatların oluşturulduğu bir

çerçeveye sınırlandırılmıştır

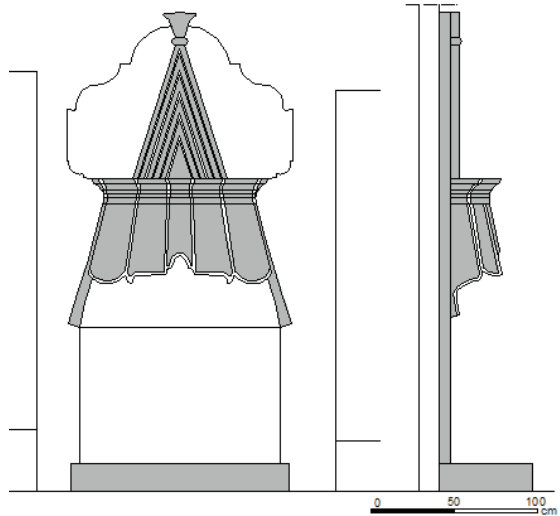
Şekil 18. Davlumbazı karşıdan külah biçiminde görünen ocak.

Kültür Evi’nde yer alan ocağın ateşliği de zemin seviyesinden yüksektir. Tokat’ta birçok geleneksel konutta altıgen petek biçiminde taşların yan yana dizilmesi ile oluşan ateş sekisi döşemesi bu konutta da böyledir. Ocağın iç kısmında duman tepme rafı yer almaktadır. Dilimli kemer formu sergileyen yaşmağın üst kısmı ince profiller ve birbirinin tekrarı olan geometrik dış sıralarıyla hareketlendirilirken davlumbazı kubbemsi tarzda yapılmıştır. Bu kubbemsilik karşıdan görünüşü olarak verilmiş, kesitte kubbemsi çıkıntı hissedilmemektedir. Davlumbazın tepesi palmet motifini hatırlatır tarzda düzenlenmiştir. Ocağın üç tarafı yaşmak hizasına kadar düz, üst bölümü ise dalgalı olarak tamamlanan profilli silmelerle çevrelenmiştir (Şekil 19).

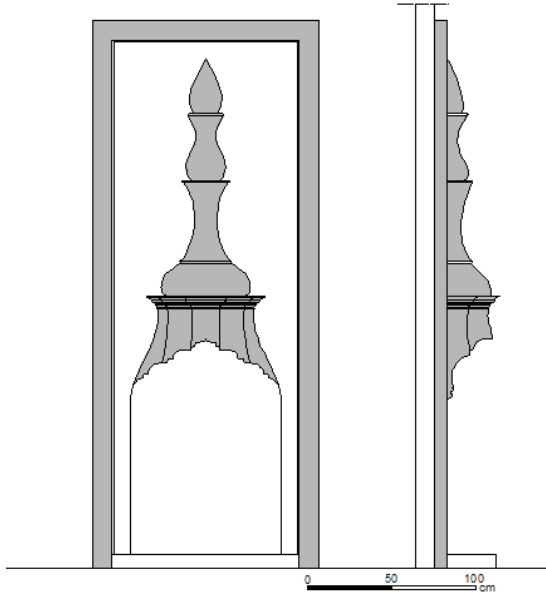

Şekil 19. Kültür Evi’nde davlumbaz kısmı karşıdan kubbemsi olarak görünen ocak.

Yine Kültür Evi’nde bulunan ocağın ateşliği yine zemin seviyesinden yüksektir. Ocağın iç kısmında duman tepme rafı yer almaktadır. Yaşmak kısmı, üst bölümü geometrik motiflerle hareketlendirilen dilimli kemer formu sergilerken davlumbazı dışa külah biçiminde olup duvardan dışa hafif taşkın şekilde yansıtılmış ve iç içe külahlar şeklinde yivlerle hareketlendirilmiştir. Külah biçimi kesitte hissedilmemektedir. Davlumbazın tepesi palmet motifini hatırlatır tarzda düzenlenmiştir. Ocak duvarında sadece davlumbazın bulunduğu kısım davlumbazın tepe noktasına kadar eğrisel hatların oluşturduğu bir çerçeveye çevrelenmiştir.

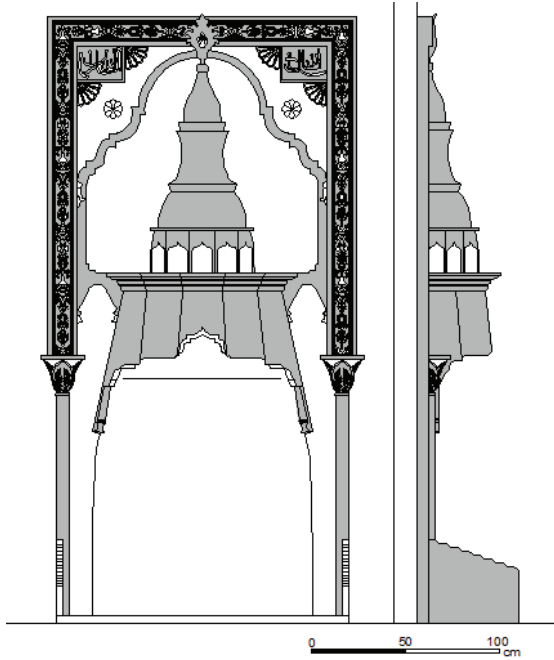

Şekil 20. Kültür Evi’nde davlumbazı karşıdan külah biçiminde görünen diğer ocak.

Şekil 21. Yağcıoğlu Konağı'nda bulunan ocak (Akok'tan işlenerek).

Şekil 21'de günümüzde oldukça harap olan Yağcıoğlu Konağı'nın mevcut olmayan ocağı görülmektedir. Akok (1958) tarafından çizimi yapılan ocağın yaşmak kısmı dilimli kemer formu sergilerken davlumbaz kısmı kubbelemsi biçimdedir. Kenarlarındaki bordürde süslemenin olup olmadığı çizimden anlaşılmamaktadır. Ancak bu türde 3 örnekte bu kuşakta süslemelerin olduğu görülmüştür.

Şekil 22. Hocaahmet Mahallesi'nde bulunan bir konutta ocak.

Şekil 22'de yer alan ocağın ateşliği zemin seviyesindedir. Hocaahmet Mahallesi'nde bulunan bir konutta yer alan ocağın iç kısmında duman tepme rafı yer almaktadır. Ocak, dilimli kemer formundaki ocak yaşmağı ve etekleri nişlerle hareketlendirilmiş kubbelemsi davlumbazı ile oldukça dikkat çekicidir. Duvar boyunca devam eden ahşap dolapların arasına yerleştirilen bu ocağın ateş sekisinin zemini Tokat'ta birçok geleneksel konutta zemin döşemesi olarak kullanılan altıgen petek biçiminde taşların yan yana dizilmesi ile oluşmuştur. Ocağın her iki tarafını sınırlayan ve kıvılcımların yanlara sıçramasını önlemek amacıyla yapılan koltuk taşları yerleştirilmiştir. Yaşmak kısmı diğer birçok örnekle benzerlik gösteren ocağın kubbelemsi davlumbazının tepesinde bir palmet motifi yer almaktadır. İçeriden dilimli sağır kemer şeklindeki profillerle hareketlendirilen ocağın kemer köşeliklerinde yüzeyden taşkın kabartma alçı levhalar üzerine yazılan yazılar görülmektedir. Bunlardan sağ tarafında *Maaşallah Ya Fettah*, sol tarafında ise *Ya Allah, Ya Rezzak* yazmaktadır. Bu levhaların içe doğru bakan köşelerine birer yelpaze motifi, kemer boşluklarına ise kabartma çiçek şeklinde birer rozet yerleştirilmiştir. Ocak her iki taraftan zemin seviyesinden belirli bir yüksekliğe kadar aynı zamanda mumluk vazifesi gören ve yaprak motifleri ile hareketlendirilmiş sütünce başlıkları bulunan gömme sütüncelerce sınırlandırılmıştır. Bu başlıklar üzerinden devam eden bordür kuşağı ocağı üç taraftan sarmaktadır. Bu bordür kuşağında profilli kartuşlar içerisinde alternatif olarak devam eden iki farklı vazoya yerleştirilen stilize edilmiş çeşitli çiçek motifleri kullanılmıştır. Bu alçı ocağın tamamı günümüzde sahibi tarafından iki farklı renkte yaldızlı boya ile boyanmıştır. Ocak duvarı üzerinde yer alan soba deliği ise bir kapakla kapatılmıştır. Tescilli olmayan bir geleneksel konutta bulunan bu örneğin etrafındaki bu bordür kuşağına daha sade şekliyle Latifoğlu Konağı'nda bulunan bir ocakta da rastlanmıştır (Resim 26).

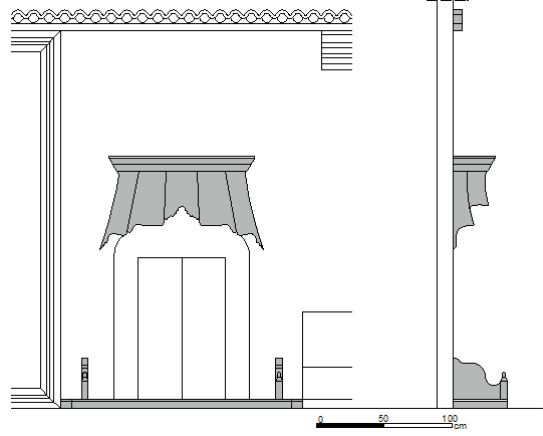
Resim 26. Birçok süsleme öğesini bir arada barındıran ocak.

Tokat Geleneksel Konutları içinde Latifoğlu Konağı kentin tipik geleneksel konut örneğidir ve çok çeşitli süsleme öğeleri bu konutta bulunmaktadır. Konakta bulunan 4 adet gösterişli alçı ocağın hepsi farklı biçimde yapılmıştır (Resim 27).

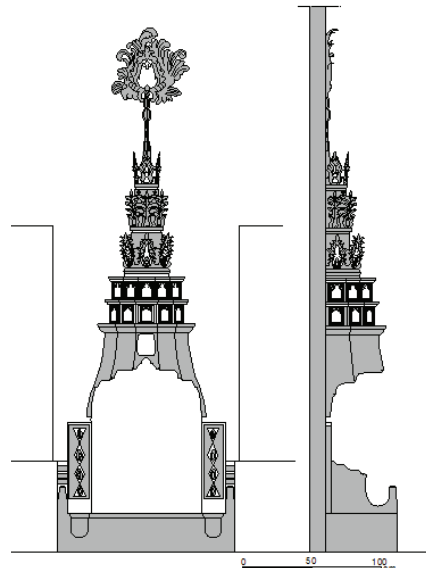
Resim 27. Latifoğlu Konağı'nda bulunan alçı ocaklar.

Latifoğlu Konağı'nda bulunan birinci ocağın ateşliği zemin seviyesindedir. Ocağın iç kısmında duman tepme rafı yer almaktadır. Yaşmak kısmı dilimli kemer formu sergilerken diğer ocaklardan farklı olarak davlumbaz kısmı dışarıya yansıtılmamıştır (Şekil 23).

Şekil 23. Latifoğlu Konağı'nda davlumbazı dışarıya yansıtılmayan alçı ocak.

Latifoğlu Konağı başodasında bulunan alçı süslemeli ocağın ateşliği zemin seviyesinden oldukça yüksektir (Şekil 24). Ocağın bulunduğu duvar kenarlarında sedirler yer almaktadır. Ateşlik sekisi ile sedirlerin yüksekliği aynı seviyededir. Her iki yanda yer alan sedirlere kıvılcım sıçramaması için ateşlik sekisinin sağ ve sol taraflarına mermerden birer koltuk taşı yerleştirilmiştir. Ateşliğin dış duvarlarında sağ ve sol tarafta yer alan dikdörtgen levhalar geometrik motiflerle hareketlendirilmiştir. Ocağın iç kısmında duman tepme rafı yer almaktadır. Ocağın yaşmağı diğerleri ile benzer olup davlumbazı değişiklik arz eder. Yaşmağın tam ortasındaki dikdörtgen niş içerisine bir ayna

Şekil 24. Latifoğlu Konağı'nda akantus yapraklı alçı ocak.

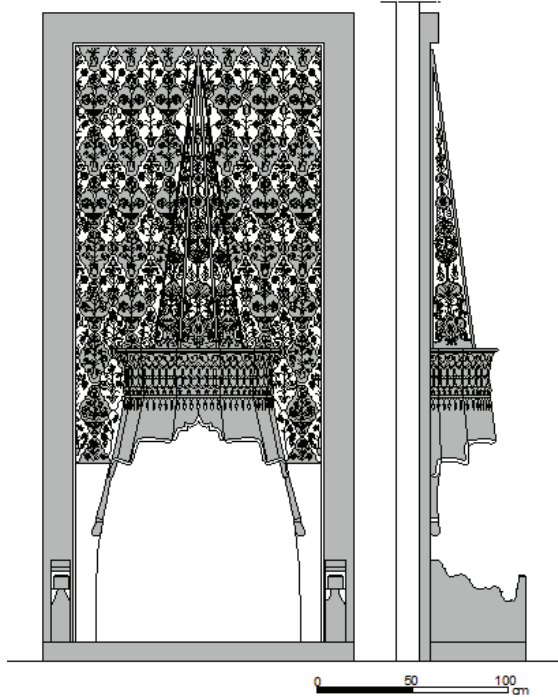
yerleştirilmiştir. İki kademeli niş dizisiyle başlayan davlumbaz akantus yapraklarının üç kademeli olarak daralması ile iç içe geçmiş taç görünümünde devam etmektedir. Davlumbazın tepesinde ortası boş eğrisel bir kartuşun etrafını çevreleyen ve simetrik olmayan stilize bitki motiflerinden oluşan barok tarzı bir kabartma bulunmaktadır.

Latifoğlu Konağı'nda bulunan ocaklardan üçüncüsü form itibari ile diğer yaşmaklı ve külah biçimindeki davlumbazlı ocaklara benzemektedir (Resim 28). Ancak onu diğerlerinden farklı kılan ocağın davlumbazı ve bulunduğu duvar yüzeyinde bir çerçeve oluşacak şekilde yer alan alçı kabartma desenler ve bu desenlerin renkli boyalarla kalem işi tekniğinde boyanmasıdır. Ocağın ateşliği zemin seviyesinden yüksektedir ve ateşliğin zemini altıgen petek biçimindeki taşların yan yana dizilmesi ile oluşturulmuştur. Etrafa ateş sıçramasını önlemek amacıyla ateşliğin sağ ve sol tarafına mermerden birer koltuk taşı yerleştirilmiştir. Ocağın iç kısmında duman tepme rafına yer verilmiştir. Dilimli kemer formu sergileyen yaşmağın üst kısmı kuşaklar halinde bezenmiştir. Külah biçimindeki davlumbazın yüzeyi birbiriyle bağlantılı şemse motifleri ve aralarda kalan boşluklara yerleştirilen kabartma şeklindeki çiçek ve yaprak motifleriyle hareketlendirilmiştir. Bu ocağın bulunduğu duvar yüzeyi dalgalı hatlarla oluşturulmuş birbirleriyle bağlantılı üç sıra kartuşun içerisinde yer alan vazoda bitki motifleriyle hareketlendirilmiştir. Kartuşlara belirli bir sıraya göre yerleştirilen süslemelerde ilk sırada ayaklı ve yüzeyi yivli vazo içerisinde dal ve yaprak motifleri arasında şekillenen karanfil çiçekleri ve nar meyvesi bulunmaktadır. İkinci sıraya yüzeyi hareketli bir vazo içerisine yerleştirilen dal ve yaprak motifleri ve bunların arasında şekillenen mine çiçekleri ve lale motifleri yerleştirilmiştir. Üçüncü sırada ise testi formunda bir vazo veya çiçeğin soğanı, yumrusu olarak değerlendirebileceğimiz bir noktadan çıkarak dal ve yaprak motifleri arasında şekillenen çiçek motifleri yer almaktadır. Ocak, çevresini üç taraftan saran bordür kuşağı ile sınırlandırılmıştır. Ocağı çevreleyen bu kuşakta profilli kartuşlar içerisinde alternatif olarak devam eden iki farklı vazoya yerleştirilen karanfil ve stilize çiçek motiflerine yer verilmiştir. Alt tarafta koltuk taşlarına kadar devam eden bu kuşağın uç kısımları üçgen formda tamamlanmıştır ve bu alanın içerisi de bitkisel motiflerle hareketlendirilmiştir. Yüze-

yin tamamını kaplayan bu kabartmalar kalem işi tekniğiyle boyanmıştır. Dalgalı hatlarla oluşturulan dörtgen kartuşlar, vazolar, dallar ve yapraklar siyah renkle boyalıyken, çiçek motifleri kırmızı ile boyanmıştır. Davlumbazın tamamı ve yaşmağın üst kısmında ağırlıklı olarak altın yaldız bununla beraber kırmızı, siyah ve yeşil renkler de kullanılmıştır. Ocağın etrafını saran kartuşun tamamı yeşil ve altın yaldız renktedir. Çerçevesi kırmızı ile sonlandırılmıştır (Şekil 25).

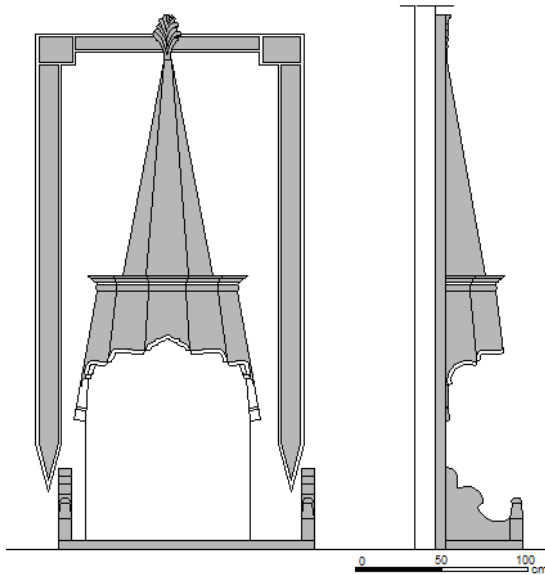

Resim 28. Latifoğlu Konağı'nda kalem işli alçı ocak

Şekil 25. Latifoğlu Konağı'nda bulunan kalem işli alçı ocak.

Latifoğlu Konağı'nda yer alan dördüncü ocağın da ateşliği zemin seviyesindedir (Şekil 26). Ateş sekisinin zemin döşemesi yine altıgen petek biçiminde taşların yan yana dizilmesi ile oluşmuştur. Ocağın her iki tarafını sınırlayan ve kıvılcımların yanlara sıçramasını önlemek amacıyla yapılan koltuk taşları mermerdendir. Ocağın iç kısmında duman tepme rafı yer almaktadır. Yaşmak kısmı dilimli kemer formu sergilerken davlumbazı dışa taşkın külah biçimindedir. Davlumbazın tepesi palmet motifini hatırlatır tarzda düzenlenmiştir. Ocağın üç tarafı bir bordür kuşağı ile çevrelenmiştir. Ocağı çevreleyen bu bordür kuşağında profilli kartuşlar içerisinde alternatif olarak devam eden iki farklı vazoya yerleştirilen stilize edilmiş çeşitli çiçek motiflerine yer verilmiştir. Alt tarafta koltuk taşlarına kadar devam eden bu kuşağın uç kısımları üçgen formda tamamlanmıştır ve bu alanın içerisi de bitkisel motiflerle hareketlendirilmiştir. Bordür köşeliklerinde yüzeyden taşkın kabartma alçı levhalar üzerine yazılan yazılar görülmektedir. Bunlardan sağ tarafta-kinde *Maaşallah Ya Fettah*, sol tarafta-kinde ise *Ya Allah, Ya Rezzak* yazmaktadır. Latifoğlu Konağı'nda bulunan bu alçı ocağın etrafındaki kuşağın aynısı tescilli olmayan başka bir geleneksel konutta da mevcuttur (Resim 29).

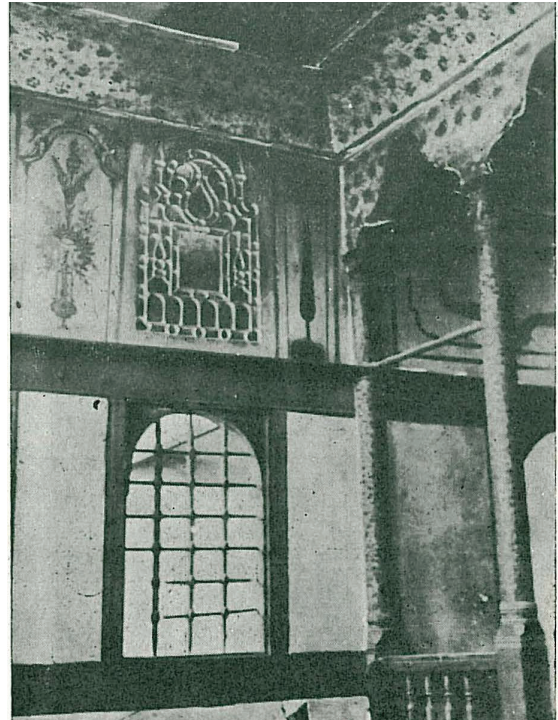
Şekil 26. Latifoğlu Konağı'nda bulunan külah davlumbazlı alçı ocak

Resim 29. Alçı ocağın kenar bordürü.

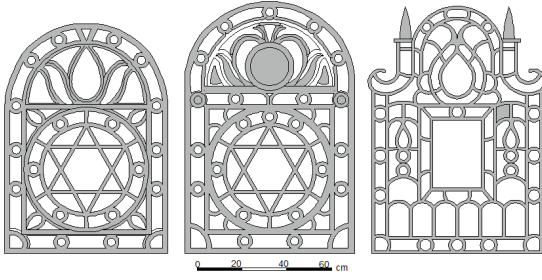
4.3. Pencereerde Alçı Süslemeler: Revzen adı verilen alçı pencereler, alçı kayıtlar arasına renkli ya da renksiz cam parçaları yerleştirilerek (Sözen vd. 1986: 202) veya öncelikle cam çerçeveye yerleştirildikten sonra alçı dökülerek desenin oyulması ile yapılır. Alçı pencereler mekânı ışık-gölge oyunları ile aydınlatır. Alçı pencerelerin ileri derecede bezeli olanlarına revzen-i menkuş veya münakkaş adı verilmektedir (Doğanay, 2009: 74).

Tokat Geleneksel Konutları içinde alçı şebekeli pencerelere Latifoğlu Konağı'nda rastlanılmıştır. Bugün oldukça harap ve pencereleri yıkılmış olan Yağcıoğlu Konağı'nda da alçı şebekeli pencerelerin bulunduğu bir fotoğraf ve üç çizim ile Akok (1958) tarafından belgelenmiştir (Resim 30).

Resim 30. Günümüzde oldukça harap olan Yağcıoğlu Konağı alçı pencerelerinden biri (Akok, 1958), (Günümüzde mevcut değil).

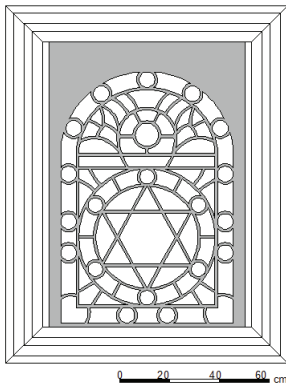
Yağcıoğlu Konağı'nın tepe pencerelerinin ikisinde merkezde bulunan *Mühr-ü Süleyman* motifinin üst kısmı lale veya yaprak motifleri ile tamamlanmıştır. Üçüncü pencere ise merkezde bir dikdörtgenin etrafında gelişen geometrik desenlerle oluşturulmuştur. Üst kısmı dairesel geometrik desenlerle tamamlanırken iki köşede muma benzer öğeler bulunmaktadır (Şekil 27).

Şekil 27. Yağcıoğlu Konağı alçı pencereleri (Akok (1958)'tan işlenerek).

Latifoğlu Konağı'ndaki tepe pencereleri cam çerçeveye yerleştirildikten sonra alçı dökülerek desenin oyulması ile oluşturulmuştur. Latifoğlu Konağı'nın tepe pencerelerini süsleyen ve geometrik motiflerden oluşan alçı şebekelerin merkezini yine Türk süsleme sanatının sevilen motiflerden biri olan *Mühr-ü Süleyman* motifini oluşturmaktadır.

Latifoğlu Konağı'nda bulunan alçı pencerelerin etrafı oda kısmında kalem işi konturlarla sınırlanmış ve köşe boşlukları da bitkisel motiflerle doldurulmuştur. Pencereler arasında kalemişi tekniğinde vazo içinde çiçek ve meyve tasvirleri bulunmaktadır. Pencerelerin etrafı sofaya, bahçeye ve sokağa bakan kısımlarda ise süslemesiz alçı duvar şeklindedir (Resim 31), (Şekil 28).

Şekil 28. Latifoğlu Konağı alçı penceresi.

Resim 31. Latifoğlu Konağı'nda bulunan bir odadaki alçı pencerelerinin odadan ve sofadan görüntüsü.

5. Değerlendirme Ve Sonuçlar

Tokat Geleneksel Konutları planları, cephele ve yerleşimleri ile Türk Evi unsurları taşımasının yanı sıra iç mekânlarında yoğun bir şekilde kullanılan süsleme unsurları ile de geçmişte zengin bir kültüre sahip toplumun ürünleri olduğunu göstermektedir. Tarih boyunca ticaret yollarının keşim noktasında bulunan kent dış kültürlerle sürekli etkileşim halinde bulunmuştur. Bu da kentin mimaride ve süslemede dönemlerinin üsluplarını takip etmesine olanak vermiştir. Günümüze ulaşabilmiş Tokat Geleneksel Konutları incelendiğinde mimarisinin ve süsleme anlayışının yapıldıkları dönemin sanat anlayışını yansıttıkları görülmektedir.

Kentin geleneksel dokusu irdelendiğinde Türk kentinin organik dokusunu görmek mümkündür. Konutlar organik şekilde yan yana gelerek sokaklar oluşmuş, sokakların sınırlarını konutlar belirlemiştir. Kentin geleneksel konutlarında ise ana planlama ilkesi Türk Evi'nde olduğu gibi sofa ve odalardır.

Sofa ve odalarında bulunan yapı elemanları ve bu elemanlardaki süslemeler sosyal yaşamın da zenginliğini göstermektedir.

41 konutta yapılan alan ve literatür çalışması sonucunda Tokat Geleneksel Konutları'nda alçı süsleme öğeleri tavanlarda, duvarlarda ve pencerelerde olmak üzere sınıflandırılıp değerlendirilmiştir. Çalışmada ele alınan alçı malzemesinin dayanıksızlığına rağmen geleneksel konutların iç mekânlarındaki süsleme elemanlarının birçoğu günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Tokat Geleneksel Konutları'nda *tavanlarda* yoğunlukla ahşabın kullanıldığı görülmüştür. Ancak tekne tavan uygulamalarında geçiş malzemesi olarak çoğunlukla alçı tercih edilmiştir. Bu geçişler iç bükey kavisler şeklinde 10 örnekte sade bırakılmışken 18 örnekte de süsleme öğeleri kullanılarak sağlanmıştır. Bir oda içinde tavanın tamamen alçı olduğu tek bir örnekte görülmüştür. İki örnekte de tavan, alçı ve ahşap malzeme birlikte kullanılarak yapılmıştır.

Duvarlarda alçı süsleme öğeleri lambalıklarda, raflarda, şerbetliklerde ve ocaklarda görülmüştür. Geleneksel konutlarda 60'a yakın değişik süslemeli *lambalık* ögesine rastlanılmıştır. Aynı konut içinde bir ya da daha fazla sayıda değişik süslemeli lambalık ögesine rastlanılmıştır. Konutu yaptıranın ekonomik durumuna göre bu sayının değiştii düşünölmektedir. Yapılan çalışmalar sonucunda lambalık öğeleri Tokat Geleneksel Konutları'nda aşığıdaki gibi sınıflandırılabilir;

- a. Duvar yüzeyinde konumlandırılışına göre
  - Bir duvar yüzeyinde tek alçı lambalık
  - Karşılıklı iki duvar yüzeyinde bir ya da iki alçı lambalık
  - Bir duvar yüzeyinde iki alçı lambalık
  - Nişlerin içinde bulunan alçı lambalıklar
- b. Plan olarak yaptıkları çıkıntı şekline göre
  - Yarım daire (genişlikleri 30 ile 40 cm, çıkıntıları 15 ile 20 cm arasındadır).
  - Eliptik ya da dalgalı (genişlikleri 40 ile 60 cm, çıkıntıları 15 ile 20 cm arasındadır).
- c. Süsleme öğelerinin cephedeki organize şekline göre.
  - Simetrik
  - Asimetrik (Akın vd. 2012).

Lambalıklarda genel olarak batı etkili (barok, rokoko, ampir), bitkisel motifler ve az da olsa geometrik süslemeler tercih edilmiştir. Bitkisel motifler çoğu örnekte aşığıdan yukarı doğru yükselen kıvrık dallar ve dilimli yapraklar şeklinde kendini gösterir (Akın vd. 2012).

Alan içinde alçı *raf* sadece 5 örnekte görölmüştür. Günlük kullanıma yönelik işlevselliğin ön planda tutulduğu bu raflarda ince profiller ve birbirinin tekrarı olan geometrik diş sıraları ile sadelik ön plandadır.

Şerbetliklere ise 26 konutta rastlanılmıştır. Ahşap gömme dolapların ortasında yer alan şerbetlikler duvarın adeta merkezini teşkil etmektedirler. Şerbetliklerin tepelikleri yuvarlak kemerli olarak yapılmıştır. On sekiz örnekte kemerli tepelikler alçı süslemeli, diğerlerinde ise tepelikler ahşap süslemeli olarak yapılmıştır. Alçı tepelikler çoğunlukla S, C kıvrımları ve barok karakterli stilize bitkisel motifler ile bezenmiştir. Alçı şerbetliğin ortasında ya da her iki yanında lambalık bulunan 6, iki veya üç sıralı göz adı verilen küçük nişlerin bulunduğu 7 örneğe rastlanılmıştır. Diğer örnekler ise sade iç bükey kavisler şeklindedir.

Ocak, geleneksel konutların hemen hemen hepsinde mevcuttur. Taş fırın, kebab ocağı ve ocaklığın hepsinin bir arada bulunduğu 4 konut mevcuttur. En az bir ocağı bulunan 36 konut tespit edilmiştir. Bu ocakların 10 tanesi oldukça gösterişli yapılmıştır. Bu gösterişli ocaklar ateşlik, koltuk taşı, duman tepme rafı, yaşmak ve davlumbazları ile kentte gelişmiş bir ocak işçiliği olduğunu göstermektedir. Alçı süslemeli ocaklar yaşmak kısımları ile birbirlerine çok benzerlerken davlumbaz kısmındaki biçimleri ile farklılıklar gösterirler. Davlumbaz kısımları külah, kubbemsi, külah ya da kubbemsilik hissi veren hafif diş taşkın kabartma ve dişarıya hiç yansıtılmayanlar olarak dört grupta incelenebilir. Ocakların birçoğunda yoğunlukla geometrik, bitkisel ve mimari öğeler kullanılmıştır. Buna karşın iki örnekte yazı, üç örnekte ise eşya ögesi görölmüştür.

Alçı pencere iki örnekte tespit edilmiştir. Tepe penceresi olarak uygulanan alçı pencerelerde geometrik ve stilize bitkisel süsleme öğeleri kullanılmıştır.

Sonuç olarak, Tokat Geleneksel Konutları'nda süsleme temaları içinde alçı süsleme öğeleri değerlendirilirse yazı, geometrik (Mühr-ü Süleyman, çiz-

gi, daire, yay, üçgen, dörtgen, çokgen şekil, levha, geçme, rozet ve yelpaze motifi), eşya motifi (vazo, perde) ve mimari form (sütünce, kemer, niş, yarım kubbe ve külah) ile yapılan süslemeler birkaç örneği geçmemektedir. Figürlü süslemeye ise hiç yer verilmiştir. Süslemelerde çoğunlukla bitkisel motifler tercih edilmiştir. Bitkisel motifleri oluşturan çiçekler (gül, gülçe, karanfil, lale, mine, rozet vs.), palmet motifleri, kıvrık dallar, yapraklar (gül yaprağı, üzüm yaprağı, akantus vs.) ve meyveler (üzüm, nar) kimi zaman naturalist bir tarzda çoğu zamanda stilize edilerek ele alınmıştır. Bunlar bazı örnekler dağınık, bazılarında bir çiçek demeti gibi bağlı, bazılarında ise vazo içerisinde karşımıza çıkmıştır. Motiflerde batı etkili barok, rokoko ve ampir üslubun yansımaları kendini göstermektedir. Süslemelerde S ve C kıvrımları, dalgalanmalar ve eğri bûğrü hatlar sıklıkla kullanılmıştır.

Geleneksel konut sayısı oldukça fazla olan Tokat kentinde her geçen gün bu sayı azalmaktadır. Kentte birçoğu boş bulunan bu konutlar kendi haline terk edilerek mevcut olan tarihi doku bölgelerinin yok olması sürecini hızlandırmaktadır (Resim 32). Doğal olarak konutlarla birlikte bu konutların içinde bulunan süsleme elemanları da yok olmaktadır (Resim 33). Son yıllarda ekonomik çıkarlar nedeniyle yıkılan tescilli olmayan geleneksel konutların sayısı oldukça fazladır (Resim 34). Bu konuda yerel yönetimlerin tutumları, halkın bilinçsizliği, hızlı yapılaşma faaliyetleri, değişen yaşam koşulları, ekonomik kaygıların yüksek olması gibi pek çok neden bu değerlerimizin yok olmasını hızlı bir biçimde sürdürmektedir.

Resim 32. Kendi haline bırakılmış, kullanılmayan bir konut.

Resim 33. Yıkılmak üzere olan bir konak ve içindeki süsleme öğeleri.

Resim 34. 2012 yılı içinde yıkılan bir tescilsiz geleneksel konut.

Bu nedenlerden dolayı her geçen gün kaybolan ve yok olan kültürel mirasımızın envanterinin çıkarılıp gelecek nesillere aktarılması önem taşıyan konulardan biridir. Geçmişle gelecek arasında bağ kuracak bu verilerin değerlendirilmesi hem mimari hem de kültürel anlamda gelecekte sağlıklı yerleşimlerin oluşturulmasında referans sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Akın, E.S., *Tokat Kenti Anıtsal ve Sivil Mimari Örneklerinin Analizi ve Değerlendirmesi*, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, 2009.
- Akın, E. S. ve Özen, H., "Tokat Geleneksel Evlerinin Beyhamam ve Bey Sokak Örneğinde İncelenmesi", *The Black Sea Journal of Social Sciences*, Giresun Üniversitesi, Sayı 2, 2010, 167-182.
- Akın, E.S. ve Hanoğlu, C., "Tokat Geleneksel Konutları'nda Alçı Lambalıklar", *Tokat Sempozyumu, 01-03 Kasım 2012*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat, 2012, 163-183.
- Akok, M., "Tokat Şehrinin Eski Evleri", *Yıllık Araştırmalar Dergisi II*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü, Ankara. 1958, 129-147.
- Aktüre, S., *19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atelyesi, Ankara, 1978.
- Anonim, 2006. Tokat Belediyesi.
- Arık, R., *Kubad Abad*, Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2000.
- Arseven, C.E., *Türk Sanatı*, Cem Yayınevi, 1984.
- Binan, C., "Ocak", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul, 1997.
- Cantay, G., "Türk Süsleme Sanatında Meyve", *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/5 Fall 2008, 32-64.
- Çal, H., "Tokat Evleri", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, 2-6 Temmuz 1986*, Tokat, Gelişim Matbaası, Ankara, 1987, 365-417.
- Çal, H., *Tokat Evleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 894, Birinci Baskı, Ankara, 1988.
- Doğanay, A, *Osmanlı Tezyinatı, Klasik Devir Osmanlı Hanedan Türbeleri, 1522- 1604*, İstanbul, 2009.
- Eldem S. H., *Türk Evi Osmanlı Dönemi*, C1, Taç Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007.
- Eravşar, O., *Tokat Tarihi Su Yapıları (Hamamları)*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Baskı Erman Ofset, Konya, 2004.
- Erpi; F., "Sosyo-Kültürel Yapının Yerel Konut Mimarisindeki Yansıması Üzerine Kıyaslamalı Üç Örnek: Anadolu'daki Türk, Rum ve Levanten Konut Mimarileri", *Türk Halk Mimarisi Sempozyumu Bildirileri, 5-7 Mart 1990*, Konya, Ofset Repromat Matbaası, Ankara, 1991, 73-83.
- Günay, R., *Geleneksel Safranbolu Evleri ve Oluşumu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Gaye Matbaası A.Ş., İkinci Baskı, Ankara, 1989.
- Gürdal, E., "Alçı", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C. 1, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, C.1, İstanbul, 1987.
- Gültekin, R.E., "Türklerde Bereket Sembölü Olarak Kullanılan Meyve Motifleri ve Mimaride Değerlendirilmesi", *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/5 Fall 2008, 9-31.
- Hasol D., *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul, 1988.
- Küçükerman, Ö., "Kendi Mekanının Arayışı İçinde Türk Evi", Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 6. Baskı, İstanbul, 2007.
- Mülayim, S., "Türk Süsleme Sanatı'nda Arabesk Problemi", *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi*, 2, İzmir, 1983, 62-85.
- Ödekan, A., "Alçı Bezeme", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul, 1987.
- Öney, G., *Anadolu Selçuklu Mimarisi Süslemesi ve El Sanatları*, Ankara, 1992.

Özcan , Z. "21. Yüzyılda Geleneksel Konutları ve Kent Dokusu ile Burdur", *I.Burdur Sempozyumu*, 2007, 1421-1427.

Seçkinöz, M., Alparslan S., Komsuoğlu, Ş., İmer, A. ve Etike, S., *Resim II Süsleme Resmi ve Süsleme Sanatları Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986.

Sözen, M. ve Tanyeli, U., *Sanat kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1986.

Texier, C., Küçük Asya, Üçüncü Cilt, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2002.

Yavi, E., *Tokat*, Baskı: Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş., İstanbul. 1986.

Nahvu Sanâdıkı Vakfiyye Zetu Sıfatın İstismariyye / Yatırım Amaçlı Vakıf Fonlarına Doğru¹

Usame Abdulmecid el-Ânî*
Arapça'dan Çeviri: Mustafa Altunkaya**

Öz

Araştırmacının amacı, bu çalışma üzerinden vakıf sandıkları tecrübesini ve hedeflerini sunmak değildir. Zira bu işi ümmetin çok sayıda bilim insanı zaten yaptılar. Araştırmacı burada vakıf fonlarının yatırıma aktarılacak suretiyle büyütülmesi, böylece bu fonların atıl kalmadan istenilen üstün amacı gerçekleştirmesi ve sürdürülebilir kılınmasının imkanları üzerinde çalışmaktadır.

Araştırma amacının gerçekleşmesi için bu çalışma üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm, yatırım vakıflarının üstünlükleri ve ilkelerini ele alır. İkinci bölüm, kamuya açık alımlar yoluyla vakıfların finansman yöntemlerini, üçüncü bölüm ise, yatırım fonları tecrübesinin vakıf fonlarına uyarlanması ve vakıf yatırım fonlarının oluşturulmasını konu alır. Aynı zamanda çalışma, bu araştırmanın en belirgin sonuçlarının sunulduğu bir sonuç kısmını da içermektedir.

The Waqf Investment Funds

Abstract

The aim of this research is not to discuss waqf funds and their objectives, as this has been done extensively by the academic community. The researcher focuses instead on the growth of waqf fund investment, to prevent them from becoming inactive and allow them to serve their high purposes; and on the prospects of the funds' sustainability.

To reach these aims the paper is divided into three sections. In the first section, we discuss the advantages and principles of investment waqfs. Then, we argue about the methods of financing waqf through public purchases. In the third section, we focus on the establishment of waqf investment funds. The results of this analysis are presented in the conclusion section.

1 Mecelletü'l-Müslümi'l-Muasır'ın Ocak 2013 sayısında yayınlanmıştır.

* Prof.Dr., Lebenase French University, Erbil/IRAK

** Yard.Doç.Dr., İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Giriş

Alemlerin Rabbi Allah'a hamd, Peygamberlerin önderine salat ve selam olsun.

Mali krizler çağında ve sermayenin hızlı hareketliliği ile bunun sebep olduğu ulusal ekonomiler üzerindeki dalgalanma etkisi, ekonomik istikrarın güçlenmesine katkı sağlayacak stabl (vakıf) fonların varlığına şiddetle ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bu fonlar, sermaye daralmasında ve ihtiyaç halinde ekonominin gelişme ivmesini korumaya yönelik işlev görürler.

Tasarrufların yetersizliği ile karşı karşıya olan toplumlarımızda beklentiler; ferdî, ailevî ve benzeri tasarrufların – ekonomiye kazandırılması en iyi yol olmakla birlikte – söz konusu daralmayı önleyici ve milli ekonomiyi tetikleyici bir rol oynamaları yönündedir.

Dünya bankacılığı ve İslamî bankacılık tecrübesi, sınırlı da olsa yatırım fonları şeklinde adlandırılan bu tarz birikimleri ekonomiye kazandırabilmiştir. Böylece bir kısım yatırımcılar, bu fonları bir araya getirip daha büyük ölçeklerde bir birikime dönüştürerek, bireysel olarak gerçekleştiremedikleri imtiyazları gerçekleştirebilecek şekilde yönetmeye çalışmışlardır.

Bir başka açıdan iktisat tarihi ve günümüz tecrübesi, vakıf müessesesinin çeşitli alanlarda temel toplumsal ihtiyaçları karşılamada, sektörel boşlukları doldurmada ve devlete ağır gelebilecek ekonomik yükleri hafifletmede gerçekleştirebildiği büyük başarılarla doludur.

Geçen yirmi yılda yaklaşık olarak bir kısım İslam ülkelerinde (Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Malezya, İslam Kalkınma Bankası vb.) vakıflarla ilgili önemli bir birikim ortaya çıkmış ve bu tecrübe "vakıf fonları" adıyla literatüre girmiştir. Bu isimlendirme; ölümden sonra bile mükafatı kesilmeyecek olan bir sevaba nail olma niyetiyle, büyük mülk ve akarları olmayan vâkıfların (vakıf kurucuları) birikim ve hayallerini bir araya getirerek, belirli bir toplumsal gereksinimin teminine dönüştürmeyi veya belli bir sektörün kalkınmasına ya da sosyal boşlukların kapatılmasına yönlendirmeyi ifade etmektedir.

Araştırmanın Amacı:

Araştırmacının amacı, bu çalışma üzerinden vakıf sandıkları (fonları) tecrübesini ve hedeflerini

sunmak değildir. Zira bu işi ümmetin çok sayıda bilim insanı zaten yapmış bulunmaktadır. Araştırmacı burada vakıf fonlarının yatırıma aktarılmak suretiyle büyütülmesi, böylece bu fonların atıl kalmadan istenilen üstün amacı gerçekleştirmesi ve sürdürülebilir kılınmasının imkanları üzerinde çalışmaktadır.

Araştırmanın Gereçleri:

Çalışmanın amacı aşağıda maddeler halinde sunulmuştur:

1. Küresel ölçekte ve İslami olarak yatırım fonları tecrübesinin gerçekleştirdiği birçok özelliğe binaen diğer araçlardan daha üstün olması ve risklerden kaçınması.
2. Özellikle toplumumuzda sermaye kesiminin azlığı ve düşük gelir skalası dikkate alındığında vakıf geleneğinin yeniden canlandırılması ve toplumsal bir pratiğe dönüştürülmesinin önemi.
3. Vakıf fonları tecrübesinin sürdürülebilirlik ve kuruluş amaçlarının gerçekleştirilmesi bakımından ortaya koyduğu başarı.
4. Yatırım amaçlı vakıf fonlarının karakteristik yapısı. Bu ise ya (Kur'ân-ı Kerîm ve Kurân İlimleri Vakfı, Bilimsel ve Sosyal Kalkınma Vakfı gibi) Kuveyt Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde beşeri sermayenin yatırıma dönüştürülmesi şeklinde olur veya Katar örneğinde Bilimsel ve Kültürel Gelişme Vakfı Bankası, Kur'ân ve Sünnet'e Hizmet Vakıf Bankası vb. şeklinde ya da Sağlık Geliştirme Vakıfları ve Bankalarında olduğu gibi dolaylı yatırım şeklinde olur.
5. İslam Dünyasında iktisadi kalkınmanın finanse edilmesinde gerekli ve yeterli tasarrufların olmaması.

Araştırmanın Çerçevesi:

Araştırma amacının gerçekleşmesi için bu çalışma üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm yatırım vakıflarının üstünlükleri ve ilkelerini ele alır. İkinci bölüm kamuya açık alımlar yoluyla vakıfların finansman yöntemlerini, üçüncü bölüm ise, yatırım fonları tecrübesinin vakıf fonlarına uyarlanması ve vakıf yatırım fonlarının oluşturulmasını konu alır. Aynı zamanda çalışma, bu araştırmanın en belirgin sonuçlarının sunulduğu bir sonuç kısmını da içermektedir.

1. Vakıf Yatırımı (İşletilmesi), Hüküm Ve İlkeleri

1.1. İki Fon (Vakıf Fonu – Yatırım Fonu) Arasında

Vakıf fonları ile yatırım fonları arasındaki benzerlik ve ayrışma noktalarına değinmeden önce, başlangıç olarak her iki kavramı kavramsal olarak tanımlamak gerekmektedir. Prof. Dr. Muhammed Zühaylî vakıf fonlarını; Vakıf geleneğinin yaşatılması ve hayrî amaçlarının gerçekleştirilmesi için, bir kısım şahıslardan teberru ve hisse yoluyla nakit varlıklarının toplanması, bu varlıkların yatırıma aktarılması, sonrasında ise kira vs. gelirlerinin hem birey hem de toplumun faydalanabileceği kamu yararına harcanması olarak tarif eder. Böylece ona göre amaçlanan hayır hizmetleri ümmete, topluma ve bireylere ulaşacak, kamu ve özel alanları kapsayacaktır. Aynı zamanda vakıf fonu, bu fonların gereklerine riayet edecek, fonları koruyacak, yatırım ilkelerini denetleyecek, kâr dağılımını yazılı şartlar doğrultusunda yapacak bir yönetim oluşturulmasını ifade eder.¹

Yatırım fonlarına gelince bunlar yeni mali araçlar ile çalışan ve sermayeyi korumakla birlikte yatırım geri dönüşlerini (getirilerini) artırmayı amaçlayan kurumlardır. Bu nedenle yatırım fonları, küçük yatırımcıların varlıklarını değerlendirebilecekleri uygun bir araç olarak kabul edilirler. Dolayısıyla yatırım fonlarını şöyle tanımlamak mümkündür: Yatırım fonları; hisse ortaklıkları şeklinde, eşit hisseli yatırım araçları ya da diğer mali evrak ile halkın tasarruflarını toplayıp bunların yönetimini taahhüt eden, tasarruf sahipleri adına söz konusu ekonomik değeri çeşitli yatırım alanlarında ve mali evrak üzerinde, minimum riskle maksimum kâr elde edecek şekilde yöneten mali kuruluşlardır.²

Yukarıdaki tanımlardan anlaşıldığına göre, yatırım fonları ile vakıf fonları birbirinden tamamen farklıdır. Öncelikle amaç yönünden her iki fon arasında belirgin bir fark vardır. Yatırım fonları, tasarrufları toplayarak yatırım amaçlı değerli kâğıtlara aktarır veya diğer alanlarda sermaye piyasasına kanalize eder. Buna karşılık vakıf fonları ise, vakıf geleneğini yaşatmak için topluma daha yakın, sosyal eğilimle-

ri ve ihtiyaçları dikkate alan, ilerici boyutlara sahip projeleri amaç edinir.

Yine yatırım fonu, hissedarlarına geliri paylaşılacak üzere ve ekonomik bir gelir elde etme beklentisi ile çalışır. Oysa vakıf fonunda hedef, bizzat vakfın kendisidir. Vakıf fonlarından veya bu fonların gelirlerinden faydalanan kimseler de vakfın tevcihinde ve kaynağında yer alan, kendilerine vakfın ait kılındığı kimselerdir.

Mevzuat ve hukuka uygunluk bakımından ise iki fon arasında bir fark yoktur. Her iki fon da satış hükümleri ve helal-haram hususlarına riayet gibi İslam Hukuku'nun gerektirdiği ilkelere (mevzuata) uygundur.

Yatırım fonlarının yönetimi, hisse sahiplerinden oluşan bir idari meclisin varlığına dayanır. Meclis üyeleri, şirketin çeşidine göre hisselerin idaresi ile sorumlu ve kendisinden istenileni gerçekleştirme için çalışan bir yöneticiye görev verirler. Dolayısıyla buradaki fon yöneticisi, yatırımcı hissedarların temsilcisi olur. Vakıf fonlarının yönetimi de aynı şekilde bir idari meclise dayanır. Ancak burada meclis yönetimine Vakıflar Meclis Başkanının seçtiği halktan üyeler de bulunur. Vakıf fonları için Vakıflar Genel Sekreterinin kendi görevlilerinden atadığı bir müdür belirlenir. Böylece vakıf idare meclisi, vakıf hükümleri çerçevesinde vakıf fonları ile ilgili politikalar, plan ve programların belirlenmesini sağlar.

Yatırım fonlarının oluşumuna yönelik çağrılar ya İslami bankalar aracılığıyla veya çeşitli İslami yatırım şirketleri tarafından özel anonim şirketlerin kuruluşuna benzer bir şekilde gerçekleşir.

Oysa vakıf fonlarında katılım çağrısı, devlet tarafından Vakıflar Genel Müdürlüğü aracılığıyla yapılır.

Yatırım fonlarını oluşturan unsurlar yatırım hisseleridir ve her hisse sahibi hisselerini satabilir, mülikiyetini devredebilir, istediği zaman fondan ayrılabilir. Burada belirleyici olan şey, yatırım fonunun mali durumu ve hisselerin borsada gördüğü işlem ve mali piyasalardaki değeridir.

Vakıf fonları ise vakıf hisselerinden oluşmakla birlikte çeşitli hayrî cihetler için kabul edilir, fakat cumhur ulemaya göre bu hisseler devredilemez veya satılamaz.

Yatırım fonları, hisseleri mevcut kurallar çerçevesinde mali piyasalarda satılmak suretiyle tasfiye

1 Muhammed Mustafa ez-Zühaylî, "Çağdaş Vakıf Fonları, Mahiyeti, Çeşitleri, Hükümü ve Problemleri", *Ümmü'l-Qura Üniversitesi 18-20 Zilkade 1427 H. tarihleri arasında gerçekleştirilen II. Vakıflar Konferansı'nda sunulan makale*, s. 4.

2 İsam Halef el-Anzî, *İslamî Yatırım Fonları ve Rekabet*, Ürdün Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Doktora Tezi, 2004, s. 15 ve sonrası.

edilebilirken, vakıf fonlarının ise, o ülkede Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün vakıf hisseleri üzerinde, vakıf kurucuları tarafından belirlenmiş şartlara göre cihet değişikliği veya tebdil için vereceği izin dışında tasfiyesi söz konusu değildir.

1.2. Vakıf Mülklerinin İşletilmesi

Yeniliği, ister buna ileten sebeplerden kaynaklansın isterse modern sosyo-ekonomik gerçeklikte sahip olduğu önemi ve büyüklüğünden olsun ya da doğası, kökleri ve ilkeleri yönüyle kadim bir kuruluş olmasından ileri gelsin, yeni ve çağdaş bir problem olarak karşımızda duran vakıf mülklerinin işletilmesi meselesine göz atmak gerekir.³

Yaptığımız mütevazı çalışmadan elde ettiğimiz kanaate göre, önceki fakihler (İslam Hukuk bilgileri) ortaya koydukları eserlerde; vakfın ana varlığına ek olarak yeni mali yatırımları içeren ve vakfın bizzat kendi sermayesinin artırılmasını tek başına ele alan vakıf konuları ve vakıfların değişik hallerine değinmemişlerdir.

Ancak söz konusu fakihler, vakıf mallarının geliştirilmesine dair iki vakıf modelinden bahsetmişlerdir. Birincisi vakıf tarım arazisinde tarım faaliyetleri veya tarımsal ürünlerin veriminin artırılması için bir kuyu açılması ve vakıf arazisinin susuz arazi iken sulu araziye tahvili şeklindedir. Kuşkusuz burada kuyu açılmasının maliyeti aynı yılın gelirleri ile amorti edilebilecek tarzda olmalı, yüksek olmamalıdır.⁴

Açık ki bu işlem, bir büyüme işlemidir, çünkü toprağın verimliliğini artırmakla birlikte sermaye değerini de yükseltir. İkinci modele gelince; burada eski bir vakfa yeni bir vakıf ilave edilmesi durumu söz konusudur.

Buna göre vakıfların varlığından günümüze kadar geçen süreye bakıldığında şu üç durumdan söz edilebilir:

1.2.1. Planlanmış Vakıflar

Bu tür vakıflarda vâkıflar (vakıf kurucuları) vakıflarını planlarlar. Vakıf yatırımlarını sürdürülebilir kılacak ve onları geliştirecek modern vakıf yöntemlerini araştırırlar.

Açık ki vakıf şartlarından ve ilkelerinden biri;

3 Münzir Kahf, *İslamî Vakıf: Gelişimi, Yönetimi ve Büyümesi*, Daru'l-Fikr Yayınları, Dimeşk, 2000, s. 221.

4 Münzir Kahf, a.g.e., s. 219.

vâkıfın vakfedilebilecek evsafındaki malını Allah'ın kitabına ve elçisinin geleneğine (Sünnet) aykırı olmamak koşuluyla dilediği tevcih ile vakfetmesidir. Vakıf kurucusuna verilen salahiyyetin en önemlilerinden biri kuşkusuz vakfının bekası, geliştirilmesi ve korunmasını temin edecek şartları getirebilmesi, gallesinden bir kısmını imar, onarım ve koruma amaçlı tahsis edebilmesi veya meşru yatırım araçlarından kendi vakfının maslahatı için uygun seçeneği seçebilmesidir.

1.2.1.1. Belirli Şartlar Üzerine Kurulan Vakıflar

Bu vakıflar, kurucularının belirledikleri şartları içeren sözleşme metni üzerinden vakıf varlıklarının, gelir getirici yatırım şekilleri ile geliştirilmesi ve bu iş için vakıf gelirlerinden bir kısmını vakfın usulünü geliştirmeye tahsis edilmesidir.

1.2.1.2. Yazılı Şartları Bulunmadan Kurulan Vakıflar

Bu vakıflar ise tesisi yapılmış, ancak vakıf varlıklarının işletilmesi konusunda vakıf kurucusunun vakfı üzerindeki şartlarından uzaklaşmıştır.

Bu durum, bu tarz vakıfların uygun yöntemlerle işletilmesinin hükmü ile ilgili bir araştırmayı gerektirir. Diğer bir konuda kuşkusuz, vakıf mallarının bizzat veya gelirlerinin işletilmesi ya da gelirlerinden bir kısmının vakfın kalkınmasına tahsis edilmesinin hükmünü ele alıp inceleyecektir.

2. Vakıf Aktiflerinin (Varlıklarının) Yatırıma Aktarılmasının Meşruyeti

Herkesin malumudur ki vakıf malları, kira getirici akar veya başka varlıklar şeklindedir. Akar olarak vakfedilmiş bu aktifler de (varlıklar), vakıf kurucusunun şartı doğrultusunda ya yararlanma veya işletme biçimindedir. Eğer vakıf varlıkları kendisinden yararlanılan türden ise, o zaman bu vakıf söz konusu toplumsal faydayı sürdürür. Sözgelimi bu vakıf bir cami vakfı ise, o vakfın aktif/sürdürülebilir olması o camide namaz kılınması, yani o mekândan cami olarak yararlanılması ile gerçekleşir; eğer bir kabristan ise yine kabristana defin yapılmak suretiyle vakıf şartı gerçekleşmiş olur.

Eğer vakıf kurucusu belirttiği şartlar doğrultusunda vakfın gallesi veya gelirinin vakıf cihetine dağıtılmasını istemişse bu durumda aslolan vakfın kiraya verilmesidir ve bu hususta ulema arasında bir görüş ayrılığı söz konusu değildir. Müslümanların tarihteki uygulamaları da asırlar boyunca bu

şekilde olmuştur. Bu durumda vakıf aktifleri ile ilgili olarak esas olan, vakıf kurucusunun amacına ve şartına tabi olmak ve vakıf aktiflerini bu doğrultuda uygun araçlarla işletmektir.⁵

Eğer vakfedilen mali varlıklar; teçhizat, silah, malzeme gibi menkul kıymetler ise bunların işletilmesi, vakfedilen bu tür eşyanın kullanımı, başkalarının yararlanmasının sağlanması biçimindedir. Ancak vakfedildiği cihette söz konusu mevkufun yararı kalmazsa bu durumda vakfedildiği amaç doğrultusunda satışı veya tasarrufu mümkün hale gelir. Aynı şekilde vakıf aletlerin, vakıf hayvanların ve benzer mevkufatın vakfedildiği amaç doğrultusunda yararlılığı kalmamışsa bu durumda belirli bir hisse oranında veya ücret mukabilinde diğer projelere eklenirler.

Esas olan burada, vakıfların genel amaçlar doğrultusunda işletilmesi veya yararlı araçlar üzerinde vakıf mallarının istihdamı ve galle gelirlerinin uygun biçimlerde dağıtılmasıdır. Vakıf mallarının işletilmesine dair projelerin caiz olduğuna delalet eden hususlar şunlardır.⁶

1. Vakıf, bir malın tahbisi (tutulması), ürünlerinin veya galle gelirlerinin ya da kazançlarının dağıtımından ibarettir.

Bu şunu ifade eder, vakfın üzerine tevcih edildiği kimseler (mekuf-u aleyh) vakfın sevk ve kontrolüne sahip değildirler. Onlar sadece vakfın imkânlarından yararlanabilir ve gelirlerinden istifade edebilirler. Galle de ancak vakfın uygun işletme araçlarından biriyle işletilmesi sonucu elde edilebilir.

2. Vakfın varlıklarının işletilmesi, aynı zamanda bu vakıfları bozulma ve çürümeye karşı koruma yollarından biridir. Akarların kiraya verilmek suretiyle işletilmesi de yine onların üstün amaç doğrultusunda uzun süre ayakta kalması, yaşatılması ve korunması için takip edilecek yollarından biridir.

3. Kanun koyucunun (şari') maksadının, vakıf kurucusunun gayesinin ve vakfın tevcih edildiği kimselerin ise yararının sağlanabilmesi ve bunlara ek olarak toplumsal faydanın gerçekleşmesi.

Burada (vakıf aktiflerinin işletilmesinde) kanun koyucunun vakıf ile ilgili maksadı, Allah'a yaklaşmak (ubudiyet) için ona ulaşacak bir kapının aranmasını ifade eder. Aynı zamanda toplumsal bir ihtiyacın karşılanması için bir mali kaynağın oluşturulması anlamına gelir. Vakfın kendilerine yönlendirildiği (tevcih, mevkuf aleyh) kimselerin elde edecekleri yarar ise, onlara yetecek ve ihtiyaçlarını karşılayacak kaynakların geliştirilmesini sağlayacak tedbirleri ifade eder. Vakfın işletilmesi ile topluma yansıyan sosyal faydalara gelince, bunlar vakıfların mal varlıklarının işletilmesi ve geliştirilmesi sayesinde tahakkuk edecektir. Vakıfların işletilmesi aynı zamanda bütün toplum kesimlerine yönelik ihtiyaçların karşılanması ve toplumun yetkin hale gelebilmesi gibi vakıf amaçlarının gerçekleşmesine olanak sağlayacak büyük sosyal projeler ortaya koyarak onları parlak birer kurumsal yapıya dönüştürecektir.

4. Arniyyin hadisinin işaret ettiği gibi Resulullah (Allah'ın selam ve esenliği ona olsun) ve Raşit halifeler sadaka mallarını işletiyor, örneğin onları humma hastalığının önlenmesi, meraların açılması veya neslin korunması gibi projelere tahsis ediyordu. Bu da göstermektedir ki Resulullah (s.a.v.) sadakaları olduğu haliyle sahiplerine⁷ taksim etmiyor bilakis onları yöneterek ve işleterek geliştirdiyordu. Benzer bir durum Hz. Ömer (radiyallahu anh)'ın; "Bu bir Ribde humması (ateşli enfeksiyon)'dır sadakaları (vakfedilen fonları) buraya aktaralım"⁸ sözünde görülmektedir.

Zekât mallarının işletilmesinin caiz olması durumunda -ki buna özel vakıflar bununla sınırlı olurlar- vakıf mallarının kamu yararı / çeşitli hayrî hizmetler gözetilerek işletilmesi mümkün olur.

2.1. Vakıf Gelirlerinin İşletilmesinin Hükmü

İslam hukukçuları, özellikle vakfın gelirlerinin harcanmasına ilişkin konularda, vakıf kurucusunun şartını yerine getirmenin gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Buna göre vakıf gelirlerinin, şer'i naslara ve kurallara aykırı olmadığı sürece belirtilen hususlarda harcanması (vacip) gerekir. Vakıf kurucusunun, kurduğu vakıf ile ilgili şartı, vakıf gelirlerinin hayrî hizmet olarak belirli bir şahsa veya şahıslara dağıtılmasıdır. Burada esas olan söz konusu

5 Abdullah b. Musa el-Ammâr, "Vakıf Mallarının İşletilmesi", *Fikhi Meseleler Sempozyumu I*, Vakıflar Genel Sekreterliği, Kuveyt, 2003, s. 214.

6 Abdullah b. Musa el-Ammâr, a.g.e., s. 216-217.

7 Buharî, *Sahih*, Muharipler bölümünde tahrir/refere etmiştir.

8 İbn Ebi Şeybe, C. 7, s. 304. Eserinin Satışlar Bölümü'nde aktarmıştır.

gelirlerin fevren / hemen şart edildikleri harcama alanlarına harcanması / dağıtılmasıdır. Ancak gelirlerin harcama yerlerine gerekli olan miktardan fazla olması durumunda veya vakıf kurucusunun şartına göre gelirlerin ancak bir kısmının harcanması öngörülmüşse diğer kalan kısım ne olacaktır?

İşte burada eldeki veriler (mevcut deliller) –ki ilerleyen sayfalarda bunları ele alacağız- sözünü ettiğimiz fazlalığın işletilmesine engel herhangi bir durumun söz konusu olmadığını göstermektedir. Bu konudaki deliller ise aşağıda maddeler halinde zikredilmiştir:

1. Urve el-Bariki (radiyallahuanh) Hadisi.⁹

Hadisin metni Urve'nin sahipsiz bir malı kiraladığından söz etmektedir. Bu durum sahibinin izni olmaksızın kullanıma bırakılmış başkasına ait malların işletilebileceğine delalet etmektedir. Özel bir malın işletilmesine kıyasla, kamuya özgülenmiş olsun veya özel vakıflara ait olsun, vakfın kendisine ve vakfın tevcih edildiği hayri hizmetlere yararlı olduğu sürece vakıf mallarının da işletilmesi mümkün olmaktadır.

2. İmam Malik'in Muvatta'ında aktardığı; Ömer (radiyallahuanh)'ın iki oğlu Abdullah ve Ubeydullah'ın, Allah'a adanmış mallardan birini kiralamasından anlaşıldığı üzere, sahabeden bir grup ile birlikte Hz. Ömer'in huzurunda kararlaştırılan bu kiralama, Allah için bağışlanmış ve vakfedilmiş malların işletilmesinin caiz olduğuna delalet etmektedir.¹⁰

3. Yetim mallarının, yetimlerin velileri tarafından işletilmesine kıyasla vakıf idarecisi (mütevelli) tarafından vakıf mallarının işletilmesi de mümkün hale gelmektedir. Nitekim İslam hukukçuları ittifakla, yetimlerin mallarının bizzat yetimlerin maslahatı doğrultusunda ve mülkiyeti onlara ait olmak üzere işletilebileceğine hüküm vermişlerdir.¹¹

Dolayısıyla vakıf mallarının işletilmesi de, vakfın maslahatı ve vakıf mallarının geliştirilmesi yönünde caizdir. Hatta Resulullah (Allah'ın salat ve selamı ona olsun) bizzat yetim velisine yetim malını kiralamasını emretmiştir (gelirini elde etmesi için onu boş bırakmasın).¹² Bu da vakıf mallarının söz

konusu hadise kıyasla işletilebileceğini göstermektedir.

4. Ömer (radiyallahuanh)'ın Irak, Mısır ve Şam topraklarını buraları fethedenler arasında taksim etmemiş olması, bilakis bu toprakları vakfedip eski maliklerine bırakması da bir başka delildir. Onlar ekip biçiyorlar ve elde ettikleri ürünlerle toprağın vergisini ödüyorlardı. Bu ise devlet için sabit birer kaynak olup kamu harcamalarında kullanılıyordu. Bu da aynı şekilde vakıf mallarının vakfın maslahatı ve gayesi doğrultusunda işletilmesinin mümkün olduğunu göstermektedir.¹³

5. İslam hukukçuları (Allah onlardan razı olsun), vakıf yöneticisinin vakıf mallarından bozulanları onarması, vakıf gelirlerinden bir kısmını bu iş için harcamasını gerekli görmüşlerdir. Hatta gelirlerin dağıtılmasından önce vakıf kurucusu şart koşsun veya koşmasın, bozulan vakıfların onarımına öncelik vererek bu işe koyulmasının gerekliliğinden söz etmişlerdir. Nitekim bu işlem, vakıf mallarının işletilebilirliğinin ve galle gelirlerinin güvencesi durumundadır.¹⁴

2.2. Asıl Vakfın Kalkınması İçin Vakıf Mallarından Bir Kısmının Gelirinin İşletilmesi

Bilindiği üzere, vakıflarda vakıf kurucusunun şartlarının dışına çıkılamamakta, vakfın ve vakfedilen varlıkların maslahatını temine yönelik olarak kurucunun şartları doğrultusunda işlem yapılabilirliktedir.

Bu mütevazi çalışmam boyunca, vakfın asıl varlıklarının geliştirilmesine yönelik olarak İslam hukukçularının açık bir şekilde izin verdiklerine dair bir ibareye rastlamadım. Hatta fakihlerin bazıları, vakfın asıl varlıklarının bu amaçla kullanılmasını haram (yasak) saymışlardır. Nitekim İbnü'l-Hümâm, Feth adlı kitabında vakfın imarına dair ifadelerde bulunduktan sonra gerekli onarımın, vakfedilen şeylerin vakfedildiği ilk haline göre yıkılmasını önleyebileceği ölçüde minimum işlem olduğunu belirtmiştir. Bu görüşünü şu sözlerle desteklemiştir: Vakıf varlıkları üzerinde bu miktardan fazla harcama yapılmak ve yetkisi bulunmamaktadır.¹⁵ Bu nedenle vakfın temel varlıklarının geliştirilmesi

9 Buhari, *Sahih*, Menakıb Bölümü.

10 İmam Malik, *el-Muvatta'*, Borçlar Bölümü.

11 Cessas, *Ahkamu'l-Kur'an*, C. II, s. 93; **el-Muğni**, C. VI, s. 338.

12 Tirmizi, *Sünen*, Zekat Bölümü, Yetim Malının Zekatı, Hadis No. 580.

13 Ebu Ubeyd, *Kitabu'l-Emvâl*, s. 134-137.

14 Abdullah b. Musa el-Ammar, *Vakıf Mallarının İşletilmesi*, s. 218.

15 İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, C. VI, s. 280.

konusu yeni bir olgudur ve konu üzerinde araştırmalara ihtiyaç vardır. Bu konu, vakıf kurucusunun şartında vakıf varlığının işletilmesini açıkça belirtmesi veya zimnen zikretmesi ya da hiç zikretmemesi durumlarına göre ele alınacaktır:

1. Vakıf kurucusu, vakıf senedinde vakıf gelirlerinden bir kısmını tahsis ederek vakfettiği varlıkların geliştirilmesini açıkça zikretmişse bu durumda vakıf yöneticisi; vakfın geleceği ve vakıf üzerindeki etkisini göz önüne alarak hareket etmek zorundadır. Vakfın geleceği üzerinde müspet etki yapacaksa o takdirde vakıf yöneticisinin şartı ve gerektirdiği işlemler doğrultusunda hareket etmesi gerekir.
2. Eğer vakıf kurucusu, vakıf senedinde vakıf gelirlerinden bir kısmı ile vakfın geliştirilmemesi yönünde bir ifade kullanmamışsa bu durumda vakıfta yıkılmak üzere olan kısım, gelirlerin tamamı harcanarak onarılır. Kalan kısım ise vakfın harcama cihetine sarf edilir. Öyle ki,-Allah daha iyi bilir- o kurucu şartına uymak gerekir ve vakıf kurucusunun şartına uyarak vakfın gelirinden bir kısmını kullanıp vakfın geliştirilmesi caiz değildir.¹⁶
3. Vakıf kurucusunun vakıf şartında, vakfın asıl varlığının geliştirilmesini galleden bir parça ile finanse etmesinde insiyatifi yöneticiye bırakması halinde vakıf yöneticisi duruma bakar. Bunda maslahat görürse uygular, maslahat görmezse kaynak aktarmaz. Dolayısıyla yöneticinin her iki durumdaki davranışı, vakfın maslahatının gerektirdiği şeye tabi olmasıdır. Yönetici, vakfın işletilmesinde vakıf ilkelerine riayet etmekle birlikte bunun gereğini de yapar.
4. Vakıf kurucusu, vakıf senedinde vakfın asıl varlığını geliştirmeye izin vermesi veya bundan menetmesine dair herhangi bir kaydı zikretmemesi durumunda tercih edilen –Allah daha iyi bilir- burada yine vakfın maslahatı göz önünde bulundurulur.

Öyleyse burada göz ardı edilmemesi gereken kural, gelirlerden herhangi bir miktarın vakfın sermayesini arttırmaya dönük işletilmesi için tahsis edilemeyeceği, bunun doğru olmadığı, ancak mevkufun aleyh kimselerin muvafakatı ile bunun mümkün olabileceğidir. Çünkü mevkufun aleyh kimselerin hakları söz konusu gelirlere bağlıdır. Dolayısıyla va-

¹⁶ Abdullah el-Ammar, *Vakıf Mallarının İşletilmesi*, s. 220.

kıf mallarının gelişiminde asıl olan ve genel geçer kural budur.¹⁷

Ancak burada bazı durumlarda vakfın kendi gelirlerinden mal varlığının gelişimine kaynak ayırabileceğine ve bunu doğuran yeni ve istisnai özel şartlara, özel durumlara göz atmak yerinde olacaktır. Zira burada maslahat, kalkınma ameliyesinde belirleyici bir yere sahiptir.

2.3. Vakfın İşletilmesinin İlkeleri

Vakıf varlıklarının işletilmesi ile ilgili hükümler, İslam şeriatının kaynaklarından elde edilen genel ilkeler bütünü içerisinde yer alır. Aşağıda maddeler halinde bunlar zikredilmiştir.¹⁸

Burada meşruiyet ölçüsü, vakıf mallarının İslam Şeriatı'nın ilke ve hükümlerine uygun olmasıdır. Zira İslam Şeriatı (İslam Hukuku) vakıf faaliyetlerinde temel referans olarak kabul edilir. Nitekim vakıf varlıklarının yasaklanmış olan alanlarda işletilmesinden kaçınılmaktadır. Bunlar; bankalara faizle mevduat yatırılması, haram alanlarda faaliyet gösteren şirketlere hisse satılması, faizden oluşan hisse senetlerinin satın alınması veya İslam ve Müslümanlar ile savaşılan bir ülkede yatırım yapılması gibi hallerden ibarettir.

1. Vakfın işletilmesinin ilkelerini sıralayacak olursak öncelikle yapılacak yatırım, vakıf kurucusunun şartlarına aykırı bir duruma götürülmemelidir. Sözgelimi kurucu, vakfın işletilmesini şart koşmuşsa bu durumda yöneticinin yatırım yapması caiz değildir. Eğer kurucu, işletme için sadece belirli bir ciheti şart kıldıysa bu durumda o şartla sınırlı olmak gerekir, zira kurucusunun şartı, kanun koyucunun yasası gibidir, buna muhalefet edilemez.
2. Vakfın tevcih edildiği cihetler için en büyük faydanın gerçekleştirilmesi hedeflenmelidir. Özellikle mevkufun aleyh içinden yoksulların yararı gözetilmelidir. Vakıf işletmesi, yoksulların yararını öncelikli kabul edeceği, bu kesimlerin çocuklarına istihdam alanı açmakla birlikte sosyal kalkınmayı da gerçekleştirebilecek projelere yönelmelidir. Zira bu ilke aynı zamanda hayrî ve sosyal vakıfçılığın hedeflerinden biridir.
3. Vakfın aktifleri ile finansmanı düşünülen yatı-

¹⁷ Münzir Kahf, *el-Vakfu'l-İslâmî*, s. 222.

¹⁸ Hüseyin Hüseyin Şehhate, *Vakıf Varlıklarının İşletilmesi*, s. 159-160, *Vakıf Mallarının İşletilmesi*, Halid Abdullah eş-Şuayb, s. 255-256.

rim projelerinin İslami öncelikler sıralamasına uygun olması gerekir: Zaruriyyat - Hacıyyat - Tahsiniyyat (zaruretler - ihtiyaçlar - güzellikler). Bunlar ise Müslüman toplumların ihtiyaçları ve kamu yararı gözetilerek belirlenir.

4. Karşılıklı anlaşmaların belgelenmesi. Bununla kastedilen şey, işletme faaliyeti taraflarından her birinin gelir veya kazançtan ne kadar alacağını veya oluşabilecek herhangi bir zarardan hangi ölçüde sorumlu olacağını bilmesidir. Bu hususlar belge niteliğinde yazılı hale getirilirse, bu durumda şüphe, çelişki ve anlaşmazlıklara davetiye çıkaracak olan bilgisizlik söz konusu olmayacak ve herhangi bir aldatma da olmayacaktır.
5. İşletme faaliyetinin risk analizinden geçmiş olması, vakıf varlıklarının zayi olması tehlikesine karşı güvenli bir tercih olması gerekir. İktisatçılara göre risklerle dolu bir yatırımı iki kısma ayırmak mümkündür:
  - a. Riskli projelerde uzun vadeli yatırımlar. Yeni iş alanlarındaki yatırımlar, risk projeleri gibi.
  - b. Sermaye sahibi olmayanların yönettiği yeni proje yatırımları.

Bununla, elbette riskin yüzde yüz olmayacağı bir alandan söz edilmemektedir. Belirli ölçülerdeki riskler bütün işletmeler için söz konusudur ve mazur görülür. Ancak burada kastedilen yüksek orandaki risklerdir. Sözünü ettiğimiz riskleri azaltmak ise yine iktisatçılara göre aşağıdaki politikaları benimsemekle mümkündür:

- a. Vakıf fonları ve varlıklarının işletilmesi ile ilgili olarak ekonomik anlamda fizibilite çalışmalarını yapılarak,
- b. Yatırımın, ekonomi yönetimi ve işletmecilik alanında uzman, başarısı ve dürüstlüğü ile bilinen ehil kimseler tarafından yürütülmesi,
- c. Yatırımın, bu alandaki projeleri yürütecek olanların dürüstlük, doğruluk ve istikrarlılık gibi iyi özelliklerle bilinen kimseler olmasının yanında vakıf yöneticisinin de onayladığı ve inandığı bir yatırım olması,
- d. Müdür, yönetim kurulu başkanı, bir kurul, kurum veya hangi sıfatla olursa olsun vakfın işletmesinden sorumlu kimsenin çalışma

takvimi, takip ve denetimi. Stratejik planlama, yatırım aşamalarının önceden hazırlanan plan ve program çerçevesinde işleyip işlemediğini takip edecek, programda bir sapma olunca bunun sebep ve çözümlerini ortaya koyacak, böylece yatırımların güvenesi ve gerçek anlamda geliştirilmesi sağlanacaktır.

3. Halka Arz Yoluyla Vakıf Fonları Toplama Şekilleri

Vakıf fonları oluştururken izlenen yöntem ve dolaşısıyla tasarlanan vakıf işletme fonu genellikle halka arz yolu ile olur. Ancak vakıf yatırım fonlarının finansmanında önerilen yöntemlere geçmeden önce fon yönetiminin tevelli cihetine işaret etmek gerekir. Burada yönetimin tümünden vakıf yöneticisinin elinde kalması önerilmektedir. Vakıf yöneticisi ise vakıf fonlarını, çeşidine göre eşit paylara veya oranlara taksim edip ihraç edebilir.

Öncelikle ilana çıkılması (the prospectus) sonrasında halka arz yoluna gidilmesi işlemleri için iki vekâlet gereklidir. Şöyle ki: Birincisi, mali kağıdı satın alan kişinin, projelerin yürütülmesinde kaynak kullanımı için vakıf yöneticisine vereceği vekalet, ikincisi ise, hisse satın alan kişilerin, vakıf yöneticisine vereceği diğer bir vekalet. Bu ikinci vekâlet, katılımcıların hisse ve ortaklıklarından, finansmanına karar verilen vakıf projelerinin idaresi için kaynak kullanımını onayladıkları ve kabul ettiklerine dair vakıf yöneticisini vekil tayin etmeleri şeklindedir.¹⁹ Böylece ilerleyen başlıklarda halka arz yoluyla önerilen vakıf finansman şekillerinden bazıları ele alınacaktır.

3. 1. Vakıf Hisseleri

Vakıf hisselerinin satın alınmasında hissedarın amacı, hisseli vakıfta pay sahibi olmak, belirli bir vakıf projesinde yer almaktır. Halka arz yoluyla hisseli vakıf düşüncesinin ilkelerine gelince bunları aşağıda maddeler halinde sıralamak mümkündür:²⁰

1. Bir cihet, hayır kurumu veya vakıflar bakanlığı

19 Münzir Kahf, *İslami Vakıflar*, s. 267.

20 Bu ilkeler Münzir Kahf'ın adı geçen eserinin 265-277. sayfalarından yola çıkılarak hazırlanmıştır. Yine Dr. Abdulhalim Ömer'in Vakıf Senetleri bahsinin s. 76-79. sayfalarından, ayrıca Abdullah Ammar'ın zikri geçen eserinin 101-102. sayfalarından yararlanılarak düzenlenmiştir.

gibi devlet dairesinin ya da herhangi bir şahsın, mezkur fonlar içerisinde vakıf projelerinde veya yatırım projeleri içerisinde olup da gelirini iyilik ve hayır hizmetlerinde harcamak üzere topluma hizmet edecek özel veya genel bir hayrî vakıf hizmet projesi inşa etme düşüncesinde olması,

2. Söz konusu projelerin etraflıca analize tabi tutularak planlama ve muhammen kıymet belirlenmesi yapılması, bir sonraki adımda bu vakıf projesi için gerekli sermayenin belirlenmesi ve işlemlerin başlatılabilmesi için gerekli izin ve yetkinin alınması,
3. Sermayenin hisselerle tevzi edildiği anonim şirketlerinin veya yatırım araçlarının bir benzeri olacak tarzda vakıf hisselerinin eşit hisselerle ayrılarak ihracı,
4. Kitle iletişim araçları tarafından bu projenin insanların geneline bildirilmesi; ayrıca halka arzın ilan edilerek insanların söz konusu projeyi, projenin hedeflerini, tabiatını, maliyetini, nasıl yönetileceğini ve ne amaçla tasarlandığının bildirilmesi,
5. Belirlenen cihetle genel katılım başvuruları alınır ve katılım sahiplerine hisseleri kadar makbuz verilir.
6. Bunlardan sonra bütün katılımcılar (hisse sahipleri) çağrılır, yönetim kurulunun oluşturulması için toplanılır, bu vakıf projesine seçim yoluyla bir genel müdür belirlenir, ayrıca bu meclisin çalışması için müdür yardımcısı, genel mali sekreter ve genel sekreter vb. gibi gerekli kimseler de seçilir. Yönetim kurulu ve başkanı, projenin yapım ve işletim görevini yürüterek vakıf gelirlerini, pay sahiplerinin belirlediği harcama kalemlerine onlar adına (vekâleten) dağıtırlar. Buna göre, hisse sahipleri ile yönetim kurulu arasındaki ilişki, hayrî vakıf üzerinde bir vekâlet ilişkisidir. Ancak, vakıf yönetim kurulu başkanı da olan vakıf yöneticisi ile bir kurum veya bir şahıs arasında ise vakfın harcamalarında yatırım çeşidi olarak geliri amaçlayan bir ilişki mümkündür.
7. Vakıf projesinin tamamlanmasından sonra, vakfın belirlenen harcama alanlarındaki yararlanma da başlar. Eğer proje hemen yararlanılacak durumdaysa hak sahiplerine açılır, kiralayarak işletmek veya başka şekilde ilandaki

bilgilere göre ise bu durumda yönetim kurulu tarafından, elde edilen gelir hissesi oranında hisse sahibine ulaştırılır.

3.1.1. Bu Tarz Vakıf Projelerinde Etkenler ve Sebep²¹

Bu düşüncenin kaynağına dair ortaya konanlara bir göz atıp gerekli araştırma ve incelemelerden sonra, özellikle yaşadığımız çağda, bu konunun önemli ve şiddetle ihtiyaç duyulan bir mevzu olduğu açığa çıkmış bulunmaktadır. Şöyle ki;

1. Modern çağda yaşam tarzlarının farklılaşması ve toplumun ihtiyaç duyduğu hizmetlerin çeşitliliği, bu çok çeşitli hizmetleri yürütecek vakıf projeleri üzerinde derinliğine düşünmeyi gerekli kılmaktadır.
2. Çeşitli toplumdaki insan kitleleri ortalama veya daha düşük seviyede bir hayat standardına sahiptirler. Dolayısıyla vakıfların sahip olduğu bütün üstünlük ve ehemmiyete rağmen vakıf hisselerini alabilecek imkâna sahip değildirler. Böylece vakıf projeleri ile, çoğunluğu ortalama bir gelire sahip insanların genelinin katılımını sağlayacak tarzda ve büyük ölçekli (mega) projelere katkı sunabilecekleri şekilde bir alan açılacaktır.
3. Çeşitli sosyal ihtiyaçları karşılamada, halka açık ve yine kamu yararına matuf vakıf projeleri tasarlamak ve inşa etmek, daha büyük vakıf projeleri için yeni ufuklar açacak ve sürükleyici rol oynayacaktır.
4. İnsanların kabullenebileceği ve katılım sağlayabileceği bu ve benzeri projelerde, modern yöntemler ile vakıf geleneğinin (sünnet) yeniden canlandırılması söz konusu olacaktır.
5. Devletler çoğunlukla elektrik, iletişim, eğitim-öğretim ve sağlık gibi hizmet alanlarını özel sektöre açmaya başlamıştır. Özel sektör ise genellikle kârlılık ve verimliliği aramaktadır. Bu durumda söz konusu alanların tümü özel sektöre devredilirse bütün halk kesimlerinin bu hizmetlerin vergilerini ödemeleri mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla halka arz yoluyla herkesin katılım sağlayabileceği tarzda vakıf projeleri inşa etmek, sözü edilen hizmetlerin tamamını veya bir kısmını daha da kolaylaştıracaktır.
6. Büyük ölçekli sosyal projeleri gerçekleştirme-

21 Abdullah Ammar, *Para Vakıfları ve Mali Kâğıtlar*, s. 102-103.

ye yetmeyecek olan çeşitli küçük teberruları düzenleyerek hayrî hizmetlere yönlendirmek, kuşkusuz çeşitli iyilik alanlarında apaçık bir etkiye sahip olacaktır.

7. Bu projelerin tasarlandığı şekliyle hayata geçirilmesi şahsi çıkarlarını düşünen kimi vakıf spekülatörlerinin oyunlarından da uzak olacaktır. Çünkü bu tür vakıf müesseselerinin kurulması yoluyla vakıf yönetimi hisse sahiplerinin seçtiği bir meclise verilecektir. Dolayısıyla kitlesel bir yönetim/denetim gerçekleşecektir. Böylece bir topluluğun denetimi, bireylerin denetiminden tabiatıyla farklı olacaktır.

3.1.2. Hisselerin Piyasaya Arzı Nasıl Yapılır

Oluşumu yönünden bu tarz projelerde fikir, sebep ve etkenlere, hisselerin arzına, halka arz ilanlarına sonra fizibilite ve uygulama aşamalarına işaret edildi. Şimdi hisselerin arzı ile ilgili olarak bu işlemin nasıl yapılacağına geçelim.

Hisselerin arzı işlemini aşağıdakilerden biri üstlenebilir:

1. İslami İşler Bakanlığı veya Vakıflar Bakanlığı ya da bunların üst meclisleri gibi hükümet tarafı,
2. Yerel bir kuruluş veya bir hayır kuruluşu (özel vakıflar),
3. Gerçek kişiler. Yukarıda geçtiği şekilde bir şahıs, bir vakıf projesi düşüncesi ile fizibilite ve planlama yapar sonra halka arz ilanı ile hisseleri satar ve pay sahiplerini toplayarak projenin uygulaması için karar aldırır ve bu projeyi uygulayacak bir yönetici veya yönetim kurulu oluşturur.

3.1.3. Halka Arz Yoluyla Hisse Vakıflarının Hükmü

Araştırmacı, halka arz yöntemiyle hisseli vakıfların caiz olduğu görüşündedir. Şöyle ki;

1. Daha önce de bahsi geçtiği üzere, halka arz yoluyla vakıf projesinden pay almak (katkıda bulunmak), belli bir vakfa iştirak etmektir. Ortak bir kaynakta (ayn) müşterek bir parçanın vakfı caizdir. Buradan hareketle bir vakıfta kurucular birden fazla olacak şekilde vakıf ortaklık ilkesinin mümkün ve caiz olduğu ortaya çıkmaktadır.
2. Daha önce mevkufa raci vakfın geçerlilik şartlarının ele alındığı kısımda geçtiği gibi adi ortaklık hisse vakıflarının caiz olmasına kıyasla izin verilen katılım ortaklıklarındaki payların vakfının

da caiz olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu, katılım ortaklıklarındaki hisselerle benzer. Dolayısıyla daha geçerli olan kamuya arz yöntemi ile başlayarak hisselerin vakfı gerçekleştirilebilir.

3. Halka arz yoluyla vakıf projelerinin inşasını sürükleyici nedenlere, etkenlere ve bunların vakıf konusunda çağdaş yeni alanların açılmasına katkıda bulunduğuna işaret edildi. Kuşkusuz bu, büyük vakıf projelerinin inşası için topluma makro düzeyde ve çeşitli üstün hizmetler sunulmasına katkı sağlayacak bir yoldur. Oysa bireyler bu tarz vakıf projelerinin tesisini gerçekleştiremezler.
4. Bu çeşit vakıfların varlığı ve geçerliliği ile, sınırlı gelir sahiplerinin önüne küçük tasarruflarıyla büyük yatırımlara katkı sağlayacakları bir alan açılmaktadır.

3.2. Halka Arzda Önerilen Diğer Şekiller

3.2.1. Kiralanan Emtia Senetleri²²

Kiralanan emtia senetleri kiralanan bir binanın mülkiyetinden eşit hisseleri ifade eden mali araçlar ve değerli kâğıtlardır. Vakıf mütevellisi bu senetleri çıkarır ve binadaki her hissenin fiyatını, kurulacak olan binanın toplam maliyetine endeksleyerek halka arz eder (satışa çıkarır). Binanın toplam maliyetinin 10 milyon dinar olduğunu düşünürsek binayı 1 milyon hisseye böler ve bir milyon kiralık senet çıkarır. Bu durumda bir senedin satış değeri, vakıf yönetiminden çıktığı an itibarıyla 10 dinar olarak belirlenir.

Senetler, hisse sahipleri tarafından vakıf mütevellisine verilen izin ile birlikte hamili tarafından vakıf yöneticisine hisse sahipleri adına vakıf toprağı üzerinde belirli bir vakıf projesini belirli bir bedel üzerinden inşa yetkisi vermiş olur. Bu senetler yine, binanın yapımı tamamlandığında, ödeme vadeleri belli, üzerinde anlaşmaya varılan belirli bir bedel karşılığında binanın kiralınması anlaşmasını ve aynı şekilde vakıf yöneticisi tarafından binanın aynı vakfa tescilini kapsar.

Yapının tamamlanma tarihinden başlamak üzere belirli bir bedel üzerinden binanın kullanıma elverişli olacağı tarihe kadar açık bir şekilde kiralandığı belirtilir. Yani vakıf yöneticisinin, senetlerin tedavülüne hangi tarihten itibaren başlayacağını halka ilan etmesi gerekir.

²² Münzir Kahf, *İslami Vakıf*, s. 272-274.

Bu senetler, likidite değeri aynı ve mali haklar değerinden daha fazla olmadan önce devredilemez.

Bu senetler gerçekte, kiraya verilmiş maddi varlıkların hisse değerlerini ifade etmesine rağmen bunlar piyasada gördüğü işlem hacmi üzerinden değer kazanan hazine senetleri gibi işlem görürler.²³ Zira bu senetler, nominal değeri ile mali piyasalardaki spekülâtif değeri arasındaki dalgalanmadan etkilendiği için piyasa değeri ile satılırlar. Hazine senetleri ile kiralanan emtia senetleri arasındaki bu benzerliğin nedeni şudur: Bu senetler, daha önceden belirlenmiş fiyat üzerinden tahakkuk eden hisseyi hamiline verir.

Bu senetler farklı vadelerle çıkarılabilirler. Bunlar arasında senedin, üzerindeki asıl meblağın sürekli güncellenmesi şeklinde çıkarılması sayılabilir. Ve burada kira akdi uzun süreli ve güncellenen şekliyle, İslam hukukunda müteradif kira sözleşmesi olarak bilinen kira akdi esasına göre düzenlenir.

Yine bu senetler belirli/düzenli vadeler ile de çıkarılabilirler. Bunlar vakıf yönetimi tarafından kâğıt değeri üzerinden piyasa fiyatına satışıyla son bulur veya Şer'i literatürde genellikle mülkiyet ile biten kiralama kavramına uygun olarak sözgelimi yirmi yıl kiralamadan sonra vakfa tahvil edilir.

3.2.2. Uzun Vadeli Kiralama (التحكير/Tahkir) Hisseleri²⁴

Uzun vadeli kiralama hisseleri, bazı yönlerden ortaklık hisselerine bazı yönlerden kiralama senetlerine benzedikleri için, kiralanan emtia senetleri ile ortaklık hisseleri arasında bir yere sahiptir. Uzun vadeli kiralama hisseleri, işletme müddeti boyunca kiralamaya bağlı kalınarak bina mülkiyeti üzerinde eşit payları temsil ettiği için kiralanan emtia hisselerine benzer. Bu yapı, vakıf arazisi üzerinde yetkilendirme yoluyla yapılır.

Yatırım projelerinde harcamalar ile gelirler arasındaki farkı ifade eden net kârı temsil etmeleri yönüyle ortaklık hisselerine benzerler. Kiralanan emtia gelirlerinden farklı olarak daha önce belirlenmemişlerdir. Fakat uzun vadeli kiralama hisseleri bir başka açıdan uzun vadeli kiralama hisse sahiplerinin hak ettikleri projenin net gelirlerine ula-

23 Hazine senetleri, üzerindeki değer ile Devlet Hazine Müsteşarlığı'nın çıkardığı eşit hisseli ve hamilinin devlete borç vermesini ifade eden senetlerdir. Hükümetler bu senet sahiplerine, senet üzerinde yazılı oran üzerinden faiz öderler.

24 Münzir Kahf, *İslami Vakıf*, s. 274-275.

şabilmek için projenin tüm gelirleri içinde toprağın kirasının vakıf yararına belirlenmesinde toprağın kira hisseleri bakımından vakıfla alakalıdır.

Öyleyse uzun vadeli kiralama(tahkir/التحكير) hisseleri, uzun vadeli ve belirli kira karşılığı kiralanan bir vakıf arazisinde yer alan binanın eşit oranlardaki hisselerini ifade eder.²⁵ Vakıf yöneticisi pay sahiplerine vekâleten ve onların yararına işletmeyi yönetir ve net kârları hisse sahiplerine dağıtır. Daha sonra vakıf yöneticisi ücretli veya ücretsiz uzun vadeli kira hisse sahiplerine vekil/yetkili sıfatıyla vakıf arazisi üzerine binaların yapımına başlar, bunları yönetir ve vakfın işletmesini yapar. Sonra projenin tümüyle (arazi ve bina) işletme yönetimini gerçekleştirir. Vakıf yararına toprağın üzerinde anlaşılın kirasını belirler sonra uzun vadeli kiralama hisse sahiplerine net kârı dağıtır.

Uzun vadeli kiralama hisseleri daimî de olabilir, piyasa değerinden satışı ile veya nakit anaparanın ve istenen gelirin iadesinden sonra, sözleşme metnindeki 'asl'a vakfederek son bulacak belirli bir müddetle sınırlı da olabilir.

3.2.3. Borç Senetleri²⁶

Bu tür senetler vakıf senetlerinin ilk ve en yaygın hisse senetlerinden sayılmaktadır. Ürdün'de İslami Banka ile ilgili kanun yapımı sürecinde bu düşünce ilk olarak Doktor Sami Hamud'a aittir. İlerleyen süreçte bu düşünce, vakıf mülklerinin imarı amacıyla Ürdün Vakıflar Bakanlığına sunuldu. Bu doğrultuda bir komisyon kuruldu. 1981 yılında 10 sayılı geçici özel bir kanun çıkarıldı ve resmi gazetede yayımlandı. Burada çeşitli İslam ülkelerinde bulunan İslami senetlerin çoğunun, içerik ve detaylarıyla borç senetleri fikrine dayandığı söylenebilir. Hali hazırda yaklaşık 37 şirket ve İslam bankası mudarebe(ortak girişim) sertifikaları çıkarmışlardır. Bunlar da düşünce olarak borç senetlerine yakındırlar.²⁷

Borç senetleri düşüncesi mudarebe (ortak girişim) sözleşmesine dayanır. Yatırım bankalarına tevdi edilen mevduat ne ise borç senetlerinin durumu da böyledir. İslam bankasının likit yatırım mevdua-

25 Beş yılda bir veya her yıl tarafların karşılıklı anlaşmasıyla yenilenen ücret miktarı her yılın kirası bir önceki yılın kirasından belirli oranda artacağı şekilde uzun vadeli kiralama sözleşmesi düzenlenir.

26 Münzir Kahf, *İslami Vakıf*, s. 275-277.

27 Kemal Tevfik Hattab, *Vakıf Mali Araçları ve Kalkınmadaki Rolü*, 2006, s. 12.

tını kabulü gibi borç senetlerinde vakıf mütevellisi de mudarib sıfatıyla nakdi değerleri kabul/ahzeder. Ancak vakıf yöneticisi bu malları kabul eder ve bunlar için sözgelimi her senedi 100 dinar olan eşit değerde evrak çıkarır.

Öyleyse borç senetleri isme yazılı değeriyle, vakıf ile sermayenin mudarebesini (ortak girişimini) temsil eder. Borç senet sahipleri, sözleşme gereği vakıf projesinin kârı üzerinde hak sahibi oldukları gibi belirlenen sermaye içinde hisseleri oranında zararı da yüklenmek durumundadırlar.

Vakıf yöneticisi bu varlık kalemlerini, meslek uzmanları ile üzerinde anlaşmaya varılan işletme alanında kullanır. İşte bu tarz fon yönetimi, sözgelimi vakıf arazisi üzerinde bir hastane inşa edip işletmesini kiraya vermek gibi vakfın varlıklarını geliştirmeye matuftur. Yine vakıf yöneticisi, mudarebe (ortak girişim) son buluncaya kadar her mali yılın sonunda kâr ve zarar hesabı çıkartarak hisse sahiplerine dağıtır; sözleşme bitiminde ise anlaşmaya göre nihai kâr ve zarar hesabı yapılır; sonra mudarebenin bitiminde borç senedi sahiplerine nominal değer üzerinden kapanış ödemesi yapılır. Bu ise mudarebe varlıklarının külçeleştirilmesi (tanfid/التنفيذ/altın karşılığı)²⁸ ile olur.

Kâr hesabı, normal kârları ve sermaye kârlarını yansıtacak şekilde her dönemsel mali süre için doğru ve detaylı olursa, borç senetlerinin gerçek değeri de kâr-zarar hesabı tarihinde kâr-zarar dağıtımından sonra nominal değeri karşılması gerekir. Aynı şekilde fiilen İslami bankalardaki yatırım fonları da, belirlenen mali yıl sonunda kâr-zarar dağıtımı yapıldıktan sonra nominal değere endekslenir.

Bütün bunlar, şer'î anlamda her hesap yılı sonunda kâr ödemesi yapıldıktan sonra kalan nominal değer, borç senedinin gerçek değeri olduğu anlamına gelmektedir. Bir diğer açıdan, mali piyasalarda borç senedinin fiyatını etkileyen faktörlerin, projenin bizzat mali ve ekonomik yapısı ile ilgili gerçek durumu yansıtmasıdır. Bu etkiler, ister yatırım mevduatı, ister borç senetlerinde olsun bütün mudarebe sözleşmelerinde kâr-zarar hesaplamalarının hükmen külçeleştirilmesi (altın karşılığı değerlendirilmesi) sırasında göz önünde bulundurulması gereken faktörlerdir.

28 Likide çevirme/**Külçeleştirme**: Fiyatların likide çevrilmesi veya fonların temsil ettiği varlıkların hükmen nakde tahvilidir demektir. Bu sözcük altın ve gümüş anlamına gelen "nidd" den alınmıştır.

Beklentiler ve tahminler üzerine kurulu etkenlere gelince, insanlar bu konuda farklı görüştedirler. Fakat mevcut kâr ilanı ile birlikte fiilî duruma geçiş, piyasa fiyatını nominal değere doğru kaydırılmakta, ayrıca beklenen kârları da ilanından önce aynı yöne taşımaktadır. Bir başka deyişle kârların hesaplanması ve ödemesi sırasında piyasa değeri nominal değere dönüşür.²⁹

Netice olarak İslam Fıkıh Meclisi, faiz borçlanmalarına götürecektir şer'î mahzurları dikkate almak koşuluyla, şer'î kural ve ölçüleri ve mudarebe kurallarını sağlayan belirli ölçülerdeki yatırım araçları ve borç senetlerine izin vermiştir.

4. Yatırım Fonları Tecrübesi İle Vakıf Fonlarının Karşılaştırılması

Burada bileşenleri bakımından yatırım fonlarının çeşitli şekilleri vardır. Hisse satışı veya alışı için yatırım fonları, akarın alış, satış veya kiralanması için yatırım fonları, döviz ve emtia alım satımı için yatırım fonları gibi.

Önceki bölüm, çağdaş âlimlerin görüşleri çerçevesinde halka arz yoluyla ve vakıf hisseleri, kiralanmış emtia senetleri, uzun vadeli kiralama senetleri ve borç senetleri biçiminde karşımıza çıkan yeni vakıfların inşası, kurulmuş vakıfların desteklenmesini ele almıştı.

Birinci bölümde vakıf işletmelerinin ilke ve kurallarına dönecek olursak burada yatırımın güvenli, imkânlar ölçüsünde risklerden uzak olmasına riayetinin gerekliliği ortaya çıkar.

Dolayısıyla vakıf varlıklarının zayi edilmeyeceği, riske atılmayacağı bir kuruluşu benimsemenin yanı sıra meşru olmakla birlikte yatırım fonlarının bazı şekillerinden uzak durulması gerektiğini (mali piyasalarda fiyat dalgalanmalarına maruz kaldığı ve risk dereceleri daha yüksek olduğu için hisse alım satımı veya döviz alım satımı için oluşturulan yatırım fonları gibi) düşünüyoruz. Vakıf varlıklarının güvenliği ve mali piyasalarda ani düşüş ve yükseliş

29 Gerçekte piyasa beklentileri ve borç senetleri üzerindeki arz-talep etkenleri, hisse fiyatları ve hisselerin piyasa değeri üzerindeki etkilerine çok benzerler. Borç senetlerinin, banka mevduatları gibi nominal değerine bağlı kalması istenirse o taktirde her hesap yılı sonu nominal değer üzerinden konsolide etmek için vakfın belli bir değere endekslenmesi gerekir. Çünkü böyle bir endeksleme, nominal değerden uzaklaşıp fiyat artışlarına neden olan piyasa değişkenlerini önler. Beklenen kâr veya zarar için de aynı durum söz konusudur.

tehlikesine maruz kalmaması için bu tarz yatırım fonlarından kaçınılması gerektiğini önermekteyiz. Doğrusunu Allah bilir.

Yatırım fonları içerisinde bu durumda, kurulmuş projelerin kiralanması düşünüldüğünde kiralanın emtia senetleri, biriktirme fonları veya borç senetleri gibi araçlarla vakıf kurulmasında Dr. Münzir Kahf'ın da öne sürdüğü gibi emtia satış fonları, akar kiralama veya alım-satım yatırım fonlarının daha uygun araçlar olduğu belirgin hale gelmektedir.

Fakat halka arz yöntemlerinin meşruiyeti ve bir meclisin yeni vakıf hisselerini halka arz için piyasaya sürmek istememesi, akar inşası veya başka bir şeyin düşünülmesi halinde ne yapılacağı hususu gelecek konu başlıklarında ele alınacaktır.

4.1. Para Vakıflarının Hükmü

Halka arz biçimleri likidite üzerinde işlediği için burada para vakıflarının meşruiyeti üzerinde durulacaktır. Fakihler kâğıt para vakıflarının hükmü ile ilgili olarak farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Buradaki görüş ayrılığının sebeplerini aşağıda maddeler halinde şöyle sıralamak mümkün³⁰:

1. Dinar menkul kıymetlerdendir ve vakfı ile ilgili olarak ve genel anlamda menkul değerlerin vakfına ilişkin farklı görüşler ileri sürülmüştür.
2. Dirhem, dinar ve benzer paralar itibari değerlerdendir ve aynı ile kullanılamazlar, ancak tüketilerek kullanılabilirler. Tüketilerek kullanılan bir şeyin vakfı hususunda ise görüş ayrılığı vardır.
3. Vakfın şartlarından biri de ebedîliktir. Oysa altın, gümüş vs. paralar bu şartı sağlayamazlar.³¹

Burada beş ayrı görüşten söz edilebilir:

Birinci Görüş: Dinar (altın para) ve dirhem (gümüş para) vakfının hiçbir surette geçerli olmadığını ileri sürer. İlk dönem Hanefî fakihleri bu görüşü benimsemişlerdir. Malikîler de aynı görüştedirler. Şafîiler, Hanbelîler ve İmamiyye'nin çoğunluğu da böyle düşünürler. İmam Ebu Hanife (rahimehullah) konu ile ilgili şunları söylemiştir: Ne olursa olsun menkul bir değer vakfı caiz değildir. Ebu Hanife'nin

30 Abdullah b. Musa el-Ammar, "Para Vakıfları ve Mali Evraklar", - Kuveyt'te Çağın Gerekleri ve Şer'î İçtihatlar - II. Fıkıh Meseleleri Sempozyumu'nda sunulan tebliğ, Kuveyt, 8-10 Mayıs 2005, Birinci Baskı, Kuveyt, s. 75-76.

31 El-Mahallî, C. IX, s. 176.

iki öğrencisi (İmam Muhammed ve İmam Yusuf) ise eğer menkul kıymet belli bir akara bağlıysa veya hakkında nass/delil varid olmuşsa –teçizat ve silahta olduğu gibi- bu durumda paranın (menkul değerler) vakfı caizdir. İmam Muhammed b. Hasan (rahimehullah) da bu konuda istisna kabul eder ve para vakıfları hususunda teamül ve insanlar arasındaki örfe dikkat çeker. Sözelimi kültürel anlamda yerleşmiş olduğundan hareketle testere, balta gibi gereçlerin vakfında olduğu gibi para vakıflarının ve menkul kıymetlerin vakfının da caiz olduğunu belirtir.³²

Şafîilerin görüşüne gelince burada İmam Gazali: "Menkul değerlerin vakfedilebilmesi, aslı baki kalmakla birlikte kendisinden amaçlanan fayda ve kazancın elde edildiği bir mülkün varlığına bağlıdır³³ der ve ekler: Burada dirhemlerin ve dinarların vakfı hususunda "zinet/süs amaçlı olarak alınan altın" sözüne itiraz ederiz. Bir menkul değer kiralaması konusunda olduğu gibi süs/zinet amaçlı altının vakfı konusunda da görüş ayrılığı vardır.³⁴

Hatip eş-Şerbînî, bu tür vakıflarda amaca dönük yararlanmanın devamlı olması gerektiğini (süreklilik) şart koşar. El-Şerbîni, "maksuden/amaçlanan" sözü ile dinar ve dirhem vakıflarının kastedildiğini açıklar. Bu tür vakıflar ona göre tercih edilen delilli görüşlere göre sahih telakki edilmemiştir.³⁵ Bunu, vakfedilmesi öngörülen değerlerin vakfedilmesinin şartları bahsinde ele alır.

Malikîlere ait bir görüşte ise, emtia değil de para olarak karşılığı vakfedilirse bunun caiz olmadığı ittifakla sabittir. Çünkü onlara göre, bunda şer'î bir fayda terettüp etmemektedir.³⁶

Hanbelîler de böylesi bir vakfa cevaz vermemektedirler. İbn Kudame bu konuda şunları söyler: "Kendisinden fayda sağlanamayan ve karşılığı olan emtia bırakmak suretiyle yapılan vakıf caiz değildir (*Karşılıkların tutulması gerekir. Sözelimi emisyon miktarının merkez bankası kasasındaki karşılık altın miktarına göre yapılmasında olduğu gibi, Çev.*).

32 Burhaneddin el-Merğînanî, *el-Hidaye Şerhu Bidayeti'l-Mübtada Maa Nasbî'r-Raye Tahricu Ehadisi'l-Hidaye*; Cemaleddin ez-Zeyali, Ed. Eymen Salih Şa'ban, Daru'l-Hadis Yayınları, Kahire, Birinci Baskı, 1995, C. III, s. 14-15; Fethu'l-Kadir, C. VI, s. 217-218, İbn Abidin Haşîyesi, C. IV, s. 64.

33 el-Vasit, C. IV, s. 239.

34 a.g.e., C. IV, s. 241.

35 *Muğni'l-Muhtac*, C. II, s. 377.

36 *El-Haşiyetu'l-Kebir li'd-Dürr*, Dusuki Hevamişi'nden, C. IV, s. 120.

Dinarların, dirhemlerin, yiyecek, içecek, mum ve benzerlerinin vakfedilmesi de böyledir. Fakihlerin çoğunluğuna göre bu tarz vakıflar caiz değildir". Şeyhulislam İbn Teymiyye (rahimehullah) ise şunu zikreder: "İmam Ahmed b. Hanbel'in öğrencilerinden çoğu, dinar ve dirhem vakıflarının (para vakıflarının) kurulmasını menetmişlerdir.³⁷

Mahalli'de ise vakfedilmesi caiz olmayan şeyler ile ilgili olarak şunlar yer almaktadır: Özellikle dinar ve dirhem vakıfları ile ancak harcanarak bir yarar elde edilebilen veya birinin mülkiyetinden diğer bir kişinin mülkiyetine geçirmek suretiyle kendisinden faydalanılabilen her türlü menkul kıymet aracı, vakfın geçersiz olmasına ve feshine neden olan hususlardır.³⁸

İkinci Görüş: Para (dinar/*altın para* ve dirhem/*gümüş para*) vakıflarının tasvip edilmediği bu görüş İbn Rüşd'e nispet edilen Malikîlerin³⁹ görüşüdür. Tac ve İklil adlı eserinde İbn Rüşd'den şu sözler aktarılmıştır: "Dinar, dirhem ve bunun gibi aynı ile mevcut olmayan şeylerin tahbisi (vakfedilmesi) mekruhtur (sakıncalıdır).⁴⁰

Üçüncü Görüş: İnsanların örfünde (kültüründe) para vakfı mevcut ise bu durumda dinar ve dirhem vakıfları (para vakfı) sahihtir. Bu görüş Muhammed b. Hasan ve Züfer'e aittir. Hanefî âlimlerin ekserisi de bu görüştedirler. İbn Necib, el-Bahrü'r-Raik adlı eserinde; İmam Muhammed bu vakıfların sahih olduğunu belirtmiş, menkul değerlerin (taşınabilir) vakfedilmesinin büyük kent müçtehitleri tarafından kabul edildiğini belirtmiştir. Sahih olan da budur.⁴¹ İbn Abidin Haşiyesinde ise şunlar yer almaktadır: Zamanımızda Rum beldelerindeki uygulama para ve menkul değerlerin vakfı şeklinde olunca para vakıfları da Muhammed el-Müftî'nin sözü doğrultusunda teamül bulunan her menkul kıymetin vakfı gibi caiz olmuş olur. Dolayısıyla burada Züfer'in görüşünü de tahsis sadedinde zikretmeye gerek kalmamaktadır⁴² demiş ve şöyle devam etmiştir: Bahr adlı eserin yazarı para ve menkul kıymetlerin vakfının mümkün olduğu yönünde karar vermiş ve bu konuda bir ihtilaftan söz etmemiştir.⁴³

37 İbnTeymiyye, *Mecmuu'l-Fetavâ*, C. 31, s. 234.

38 *el-Mahalli*, C. IX, s. 176.

39 *Şeraiu'l-İslam*, C. II, s. 167

40 İbnRüşd, *et-Tacve'l-İklil*, C. VIII, s. 631.

41 *El-Bahrü'r-Raik*, C. V, s. 218.

42 *El-Bahrü'r-Raik*, C. III, s. 374.

43 Aynı yer; ayrıca bkz. para vakıfları konusunda hazırlanmış tez s. 26-31.

Dördüncü Görüş: "Dinar ve dirhem vakıfları takı amaçlı oldukları sürece geçerlidirler. Ancak borç verme veya ticaret maksadıyla kullanılmışlarsa bunların vakfı geçerli değildir. İmam Şafî bu görüştedir. İmamiyye'den bir görüş de bu yöndedir. Şafî mezhebinin en muteber görüşü budur.

Ravzatu't-Talibin adlı eserde, konu ile ilgili olarak şunlar yer almaktadır: "Giyisi ve takı amaçlı şeylerin vakfı sahihtir. İmam, takı amaçlı elbiselere diki len dirhemleri de bu bağlamda ele aldıklarını anlatır"⁴⁴ Teysiru'l-Vukûf adlı eserde ise, kadınların elbiselerine takılan takıların vakfının sahih olduğu, ancak burada mübah takı olması gerektiği belirtilmiştir.⁴⁵ Şeraii'l-İslam adlı eserde yer aldığına göre; İmamiyye'nin (Şia) ise bu tarz vakıfların sahih olduğunu, çünkü bu şekilde menkul bir değer kal masının bir fayda ürettiği görüşünü ileri sürdüğü belirtilmiştir.⁴⁶

Beşinci Görüş:

Buna göre dinar ve dirhem vakıfları (para vakfı) borçlanma veya ticaret amaçlı olursa sahihtirler. Bu şekilde menkul değer bir katma değer meydana getirecek ve bu katma değerden mevkuf-i aleyh (vakfın tevcih edildiği, vakıftan yararlanması öngörülen kimseler) yararlanacaktır. Malikî mezhebinde konu ile ilgili olarak dayanan görüş budur. Hanefî, Şafî ve Hanbelî mezhebinde de bu yönde görüşler mevcuttur. Bu görüşü benimseyen kimse ise İmam İbn Teymiyye'dir.

İmam Buharî, İmam Muhammed b. Şihab ez-Zühri'ye dayandırarak şunları aktarmaktadır: Bin dinarın Allah yolunda bağışlanması ve bu para ile ticaret yapabilecek bir gulam/işçi olması ve bunlardan elde edilen gelirlerin ise miskinlere ve yakınlarla sadaka olarak dağıtılması ile ilgili olarak Zühri şöyle söylemiştir: Bu adam söz konusu bin dinardan, sadaka olarak tayin etmemiş olsa bile bir şey yiyebilir mi? Sorusuna hayır diyerek bundan bir şey yemesinin mümkün olmayacağını belirtmiştir.⁴⁷

Hafız İbn Hacer ise Zühri'nin sözünü açıklarken şöyle demiştir: Bu vakıfların caiz olacağına dair Zühri'nin görüşü bu yöndedir, İbn Vehb Muvatta'ında Yunus'tan o da Zühri'den bunu nakletmiştir.⁴⁸

44 *El-Bahrü'r-Raik*, C. V, s. 315.

45 a.g.e., C. I, s. 46.

46 *Şeraiu'l-İslam*, C. II, s. 167.

47 *Sahihu'l-Buharî*, Kitabu'l-Vasaya, Hayvanların, süvari

teçhizatın, uruz ve samit Vakfı Başlığı, C. III, s. 1020

48 *Fethu'l-Bari*, C. IV, s. 405.

Hanefîlerin bir kısmı ve bunların başında ise Muhammed b. Abdullah el-Ensari'den şunlar aktarılmıştır: Züfer'in öğrencilerinden olan Ensari; dinar ve dirhem vakıfları, yiyecekler ve ölçülen tartılan şeylerin vakfının caiz olup olmadığına ilişkin bir soruya, evet cevabını vermiştir. Nasıl olur? sualine ise şöyle cevap vermiştir: dirhemleri mudarebe olarak tediye eder sonra vakfedildiği vecihle onu tasadduk eder. Yiyecekler, ölçülebilen ve tartılabilen şeylerde de durum bu yöndedir. Bunlar satılırlar, elde edilen gelir ise mudarebe olarak tediye edilir.⁴⁹ Bir kısım Hanefîler İmam Muhammed b. El-Hasan'ın bu tür vakıfları sahih kabul eden görüşüne uydukları bilinmektedir.

Malikîlere göre ise para vakıflarının geçerliliği görüşü, mutemed bir (kabul gören) görüştür. Zira onlara göre her menkulün vakfının geçerliliği esastır.⁵⁰ Müdevvene adlı eserde şöyle denilmiştir: "İmam Malik'e dedim ki, bir kimse 100 dinar vakfetse insanlar peşi sıra gelip onu ödünç alsalar ve sonra tekrar iade etseler bu durumda söz konusu dinarlara zekât düşer mi? Sorusuna karşılık evet zekât düşer demiştir.⁵¹

Şafîîler ise para vakıfları ile ilgili konuda iki farklı görüşe sahiptirler. Bunlardan biri bu tür vakıfların sahih olduğunu diğeri ise sahih olmadığını düşünür. Şirazî (rahimehullah) şöyle demiştir: Arkadaşlarımız dinar ve dirhem vakıflarının hükmü konusunda ihtilaf etmişlerdir: Bir kısmı kiralamasını ve vakfını kabul ederken diğeri bir kısmı kiralamasını kabul edip vakfını uygun görmez.⁵²

Aynı şekilde İmam Nevevî (rahimehullah) dinar ve dirhem vakıfları hakkında iki görüş olduğunu, aynı farklılığın dinar ve dirhemlerin kiralanması konusunda da olduğunu ve kiralanmasına izin verdiğimiz takdirde vakfının geçerli olacağını belirtmiştir.⁵³

Para vakıflarının cevazı/geçerliliği İmam Ahmed b. Hanbel'den de aktarılmış ve Şeyhulislam İbn Teymiyye bu görüşü tercih etmiştir. İsmail b. Said ise, İmam Ahmed'den bu konuyu sordüğünü ve her şeyin vakfının mümkün olabileceğini söylediğini nakletmiştir.⁵⁴

49 *Fethu'l-Kadir*, C. VI, s. 219; *Haşiyetu İbn Abidin*, C. IV, s. 364.

50 *Dusukî Haşiyesi*, Şerh-i Kebir üzerine, C. IV, s. 120.

51 *el-Müdevvenetu'l-Kübra*, C. II, s. 343.

52 *el-Mezheb*, C. III, s. 673.

53 *Ravdatu't-Talibin*, C. V, s. 315.

54 İmam Ahmed b. Hanbel eş-Şeybanî'nin Yaklaşımlarından Vakıflar Kitabı, C. I, s. 288-289.

Şeyhulislam İbn Teymiyye Mecmuu'l-Fetava'ında, Meymuni'den alıntı yaparak İmam Ahmed b. Hanbel'in, dinar ve dirhem vakıflarının geçerliliği yönünde görüş belirttiğini aktarmıştır.⁵⁵

Yine İbn Teymiyye, dedesi Ebi'l-Berekat'tan şunu aktarır: Para vakıflarına ilişkin verilen sahihlik hükmü borç maksadıyla, yatırım veya kârını tasadduk etmek amacıyla karşılık değerlerinin vakfından ibarettir.⁵⁶

Deliller: Para vakıfları ile ilgili söz konusu beş görüşü aktardıktan sonra bu görüşlerin delillerinin de tartışılması gerekir. Nitekim ancak bu şekilde para vakıfları ile ilgili tercih veya yeniden düzenleme yoluna gidilebilecektir. Para vakıflarının geçerli olmadığını savunan birinci görüşün delillerine bakacak olursak;

1. Fakihlerin sözlerindeki dinar ve dirhemler (para) menkul değerlerdendirler. Dolayısıyla onlara göre, hakkında nass (yasa) bulunması şartı dışında taşınmazların vakfı caiz değildir. Bu nedenle paranın vakfedilebileceğine dair herhangi bir nass da bulunmadığından para vakfı caiz değildir. Ancak bu görüşe karşı şu şekilde cevap verilebilir; para vakıflarının geçerli olmadığına dair de bir nass mevcut olmadığı bilinmektedir. Buna göre sahih nasslar doğrultusunda para vakıflarının caiz olduğunu söyleyebiliriz.
2. Tebid (vakfın sürekliliği) vakfın şartlarındandır. Bu ise ancak akar mülkleri veya hakkında nass varid olan hususlar için söz konusudur. Dolayısıyla para vakıfları ile ilgili bir nass varid olmadığından bu tür vakıflar caiz değildir. Buna karşı şunları ileri sürmek mümkündür: Nasslar, aynıının kalması ile birlikte kendisinden faydalanan şeylere, akar dışındaki vakfa delalet etmektedir. Burada emtianın aslının kalması sadece vakfedilen şeyler arasındaki nisbiliği ifade eder.

Vakıf, malın aslının kalması ile birlikte ondan yararlanılan şeyler için geçerlidir. Bu ise para vakıflarında olmaz. Çünkü paradan ancak harcanarak faydalanılır. İna yet isimli eserde⁵⁷ ve farklı mezheplerde fakihlerin görüşleri bu yöndedir.⁵⁸

55 *el-Fetava*, C. 34, s. 234.

56 aynı kaynak.

57 *el-İna yetu Ala el-Bidaye*, C. V, s. 431-432.

58 Abdullah el-Ammar, *Para Vakıfları ve Ödeme Araçları*, a.g.e., s. 80.

Para vakıflarını mekruh gören ikinci görüşün delillerine gelince, burada para vakıflarının, emtiayı herhangi bir kimse için yararlanılabilecek hale getirmeden dondurduğunu ileri sürerler. Dinar ve dirhem de bu şekildedir ve harcanarak kullanılırlar. Bunun münakaşası birinci delillerin münakaşasını yaparken geçmiştir.

Üçüncü görüşün sahipleri ise, para vakıflarının bir teamül, alışkanlık veya kültürel bir uygulama olmasını delil getirmektedirler. Dördüncü görüşün sahipleri ise dinar ve dirhemlerin harcanarak kullanılabildiğini, bunun da para vakıfları için olmayacağını çünkü burada devamlılığın sağlanması gerektiğini ileri sürerler. Onlar, eğer takı maksadıyla alınmışsa bunların vakfının caiz olduğunu çünkü burada devamlılığın sağlanabildiğini belirtirler.

Beşinci görüşün sahipleri ise, takı maksadıyla olmak şartıyla para vakfının caiz/sahih (meşru/geçerli) olduğunu ileri sürerler. Beşinci görüşün sahiplerinin dayandığı deliller ise aşağıda sıralanmıştır:

1. Paranın, vakfın cevazına ilişkin bütün delillere girmiş olması, Kitap veya Sünnet'ten onu çıkaracak bir gerekçe bulunmadığı, dolayısıyla genel hükümler içinde paranın bulunması.
2. Paranın, nasslarda geçen diğer menkullere kıyasla ve her ikisinin menkul değer olmasından hareketle vakfın gayesinin vurgulanmasıdır. Bu gaye ise, dünyada mevkuf-u aleyh kimselerin söz konusu vakıftan yararlanmaları ahirette de bundan hâsıl olan ecrin ve sevabın vakıf kurucusuna ait olması.

4.2. Tercih ve Seçim⁵⁹

Yukarıda geçen hususlardan anlaşılmalıdır ki, burada araştırmacının beşinci görüşü tercih etmesi gerekir. Bu da para vakıflarının caiz olduğuna ilişkin görüştür.

Bu görüşü tercih etmenin sebeplerine bakalım olursak:

Aynı doğrultuda İslam Konferansı Örgütü bünyesinde oluşturulan İslam Fıkıh Kurulu da Amman Krallığı Maskat şehrindeki 14-19 Muharrem 1425 h. tarihli beşinci oturumunda para vakıflarının caiz olduğunu kabul etmiştir: Aşağıda bu karara ilişkin maddeler zikredilecektir:

59 Usame Abdulmecid el-Ânî, *İşletilen Vakıf Fonları*, Daru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Birinci Baskı, 2010, s. 94.

1. Para vakıflarını caiz görenlerin delillerindeki kuvvetlilik,
2. Biraz önce sözü geçen diğer görüşler üzerindeki tartışmalar ve reddiyeler.
3. Araştırma ortaya çıkarmıştır ki, bütün mezhepler esasen altın ve gümüşün (para) bizzat kendisine tevcih edilmeksizin bu tür vakıfların cevazına ilişkin görüş birliğindedirler.
4. Para vakıfları aracılığıyla, vakıf kurucusunun gayesi ve mevkuf-u aleyh / vakıftan yararlanması öngörülenlerin fayda ve maslahatı gerçekleşmektedir. Nitekim vakıf kurucusunun gayesi Allah'a yakın olmak (ibadet), vakıftan yararlanları ise, paranın yatırıma dönüştürülmesi halinde elde edilecek gelirden borçlanma, mudarebe veya başka bir yolla kendilerine ulaşacak yararlar elde etmesi ve maslahatıdır.

Şariin gayesi de aslın sabit kalması şartıyla bu iki gaye ile gerçekleşir.

1. İlk dönem fakihlere göre paranın işletilmesi için para vakfının işletilmesi ve bunun değişik yöntemlerinin sıhhati konusundaki tereddütlerinde bir haklılık payı olsaydı, para vakıflarıyla elde edilmesi beklenen faydaların da sınırlı olması gerekirdi. Fakat günümüzde hayatın bütün yönlerinde büyük gelişmelerin yaşandığı muhakkaktır. Bunlar arasında para, parasal fonların işletilme yöntemleri, vakıfların yönetimi ve parasal vakıfların gerçekleştirebileceği vakıf hizmet alanlarının çeşitliliği ve çokluğu öne çıkmaktadır. Bundan sonra para vakıflarının sıhhatini kabul etmek şurada kalsın, para vakıflarının gerekliliği ve bu alandaki vakıf hizmetlerine şiddetle ihtiyaç olduğu, özellikle kamusal vakıflarda bu türlerin uygulanması gerektiği, bireylerin tek başına altından kalkamayacağı büyük hayır projelerinin bu şekilde finanse edilebileceği artık anlaşılabilmiştir.

Para vakıfları şer'ın (İslam Hukukuna göre) caizdir. Çünkü vakfın gayesi aslı muhafaza edip ondan elde edilecek yararı sunmaktır. Para vakıflarında ise bu gayeyi gerçekleştirmek mümkündür. Çünkü paralar tayin usulü ile belirlenmezler. Ancak onun yerine bir şeyle değiştirilirler.

2. Gerek karz-ı hasen (iyilik amaçlı borç verme) olarak gerekse yatırım olarak paranın vakfı geçerlidir. Bu işlem doğrudan yatırım olarak, vakıf

kurucularından bir kaçının tek bir fonda ortaklığı şeklinde, vakıf hisse senetleri ihracı şekillerinden herhangi biri ile olabilir. Vakıf kurmaya teşvik ve toplumun bu projede yer almasını sağlamak için bu yöntemleri çoğaltmak mümkündür.

3. Emtia içinde vakıf yöneticisinin bir akar alıp kiraya vermesi veya bir sanayi kurup çalıştırması gibi nakdî mal vakfedilip işletmeye açılabilirse bu durumda sermaye ve emtia, nakit yerine bîzatihi aynıyla vakfedilemez. Ancak satılabilir ve işletmenin devamı sağlanır. Böylece vakıf, asıl nakit meblağı ifade eder.

4. 3. Vakfedilen Nakdi Bir Sermayenin Başka Bir Malla Değiştirilmesinin Hükmü

Bu konu iki meseleye ışık tutmamızı gerekli kılmaktadır.⁶⁰

Birinci Mesele: Vakıf Kurucularının Şartları

İslam hukukçuları, vakıf kurucusunun şartlarının belirleyici olduğu ve bu şartlara riayet etmenin vacip (gerekli) olduğu konusunda tartışmasız görüş birliği içindedirler. Hatta bununla ilgili olarak yaygın bir hukuk ilkesi ve bir fıkıh sabitesi olarak; “*إن شرط الواقف كنص الشارع / Vakıf kurucusunun şartı şari'in nassı gibidir*” kaidesini geliştirmişlerdir. Anlayış, yaklaşım ve delil bakımından bu böyledir ancak söz konusu kural, bütün vakıf meselelerinde tek genel geçer kural değildir. Bilakis sadece vakfın sahih, geçerli, saygın ve gereği yapılacak türden olmasının şartlarındandır. Nitekim vakıfların bir kısmı batıl/geçersiz, merdut ve itibarsızdır. Buradaki fıkıh kuralı ise şudur:

Sözleşme gereklerine uygun her şart, şer'î nassa aykırılık olmadığı sürece sahih/geçerli bir şarttır. Bu kural bu haliyle fakihler arasında ortak kabul görmektedir.⁶¹ Ancak fakihler sözleşmenin gereklerine aykırı şekilde şartları genişletenden, aynı şekilde şartları daraltana kadar bu kuralın uygulanması hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.⁶² Bunların başında ise Hanefîler gelmektedir. Hanefîlere göre; bir maslahatı (kamu yararı) geçersiz kılan şart da geçersizdir/batıldır.⁶³

60 Nasir el-Meyman, *Para Vakıfları ve Mali Araçlar*, age., s. 123.

61 *İbn Abidin Haşiyesi*, C. IV, s. 343, 350, 386, 389; Akdu'l-Cevahiri's-Semine, C. III, s. 41; *Ravzatu't-Talibin*, C. V, s. 334; *el-Muğni*, C. V, s. 353; *Mecmeu'l-Fetâvâ*, C. 31, s. 43, 47.

62 Nasir el-Meyman, *Para Vakıfları ve Mali Araçlar*, age., s. 132.

63 *İbn Abidin Haşiyesi ve Vakıf Hükümleri*, C. IV, s. 343, 350, 386, 389; *Ahkâmü'l-Vakf*, s. 144-146.

Hanefîler vakıf kurucularının şartlarına bazı istisnalar getirmişlerdir. Sözgelimi vakıf kurucusu vakfettiği akarın bir yıldan fazla kiraya verilmemesini şart koşmuşsa ve insanlar bir seneliğine bu vakfı kiralamak istemiyorlarsa veya bir yılı artırmak yok-sulların yararına olacaksa bu durumda vakıf yöneticisi dışında kadı da müdahil olabilir. Yine vakıf kurucusu vakfın değiştirilmemesi yönünde bir şart koymuşsa hakim maslahatı göz önüne alarak bu şartı değiştirebilir.⁶⁴

Son dönem Maliki⁶⁵, Şafii⁶⁶ ve başta İbn Teymiyye olmak üzere Hanbeli⁶⁷ hukukçuların bir kısmı da bu yönde görüş beyan etmişlerdir. Nitekim İbn Teymiyye konu ile ilgili olarak “Kamu yararı (maslahat) doğrultusunda yönetilir” ifadesini kullanmıştır. Eğer Allah ve Resulü'nün hoşnutluğu olacaksa ve hem vakıf hem de mevkuf hakkında daha hayırlı olacaksa bu durumda vakıf kurucusunun şartlarına muhalefet edilebilir. Her iki seçeneğin (maslahat-mazarrat) eşit olması halinde ise, vakıf yöneticisi muhayyerdir, dilediği seçeneği takip edebilir.⁶⁸

Kuşkusuz bu ifade, vakfın maslahatı göz önünde bulundurulduğunda reel şartlara daha uygun olsa gerektir. Görüşlerine ulaşabildiğimiz çağdaş araştırmacıların geneli bunu tercih etmişlerdir. Kuveyt Vakıf Yasası 14. Maddesinde ise konu ile ilgili olarak şunlar yer almıştır: Vakıf kurucusunun şartlarının gerektirdiği şekilde davranmak gerekir. Ancak eğer vakfın yararı, mevkuf-ı aleyhin maslahatı olmayacaksa veya vakfın bir fırsatı kaçırması söz konusu olacaksa ya da daha çok tercih edilen bir maslahat mevcutsa komisyonun kararı doğrultusunda vakıf kurucusunun sahih olan şartına muhalefet edilebilir.⁶⁹

İkinci Mesele: Vakfedilmiş Bir Malın Değiştirilebilirliği

İslam hukukçularının üzerinde detaylı bir şekilde durduğu, -burada çalışmanın boyutlarını açacağından ayrıntılarına girmeyecektir- vakfedilmiş mallar ile ilgili farklı durumlar vardır. Burada öne çıkan husus, yararlanılabilecek durumdaki yaşayan bir vakfın değiştirilmesinin mümkün olup olmadığına dair husustur.

64 İbn Nüceym, *el-Eşbah ve'n-Nazir*, s. 225-226.

65 Nasir el-Meyman, a.g.e., s. 132.

66 Muğni'l-Muhtac, C. II, s. 285.

67 İbn Teymiyye, *Mecmuu'l-Fetavâ*, C. 31, s. 261.

68 *E'lâmu'l-Muvakkiin*, C. III, s. 292.

69 Kuveyt Vakıflar Kanun Tasarısı, s. 172.

Fakihler, bu durumdaki yaşayan bir vakfın değiştirilmesinin caiz olmadığı konusunda görüş birliğindedirler. Fakat bazı hukukçular bir kısım meselelerde vakfın değiştirilebileceğine dair istisnalar getirmişlerdir. Bunların başında, gerçek maslahatın bulunması gelmektedir.

Kadı Ebu Yusuf (rahimehullah) ve Hanefi fakihlerden onu izleyenlere göre, bir vakıf ile ilgili olarak, vakıf kurucusunun şartına muhalefet edilip değişiklik yapılması, ancak vakıf için çok yararlı bir değişiklik olacağı kanaati varsa mümkün olabilir. Nitekim aynı doğrultuda şunlara yer verilmiştir: Yaşayan bir vakfın değiştirilmesi birkaç istisna dışında mümkün değildir. Bunlardan birincisi, eğer vakıf kurucusu ... şart koşmuşsa ikincisi, galle geliri daha fazla ve daha iyi şartlarda bir değişiklik olcaksa Ebu Yusuf'un içtihadı doğrultusunda değişiklik yapılabilir. Kâriü'l-Hidâye fetvalarında olduğu gibi bu konuda da fetva vardır.⁷⁰

İbn Abidin ise bu değişiklik şekillerine değinerek şunları zikretmiştir: Vakıf kurucusunun değişikliğe dair bir şartının olmaması halinde yani vakıf kurucusu değişikliğe ilişkin herhangi bir şart koşmamışsa ve bunda yarar varsa, o zaman vakıf, gelir ve fayda bakımından daha iyisi ile değiştirilebilir. Ancak en doğrusu ve en tercih edileni yine de vakfın değiştirilmemesidir.⁷¹ İbn Abidin'in de bizzat işaret ettiği gibi konu, müfta bih / fetva verilmiş olmakla birlikte ihtilafıdır.⁷²

Şeyhulislam İbn Teymiyye (rahimehullah) ve yaşayan bir vakfın tebdilinin caiz olduğuna dair onunla aynı görüşte olanlar tercih edilecek bir maslahatın bulunması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu görüşün İmam Ahmed b. Hanbel (rahimehullah)'ın görüşü olduğunu söyleyen İbn Teymiyye şunlara yer verir: Vakfın nakli ve tebdili, ancak o vakıftan yararlanmaya engel bir durum varsa caizdir; aksi halde vakıf değiştirilemez. Buna dair ne hukukî ne de mezhebî herhangi bir delil zikretmemişlerdir. Şari' veya herhangi bir mezhep sahibinden bu yönde olumsuz bir delil ileri süren olmamıştır. Aksine şer'î deliller ve mezhep sahibinin görüşleri, bu istikamettedir. Dolayısıyla İmam Ahmed b. Hanbel'in yazılarında belirgin olan görüş; eğer maslahat varsa bir vakfın veya mescidin değiştirilmesinin müm-

kün olduğu yönündedir.⁷³

Yukarıda aktarılanlardan anlaşıldığına göre parasal bir vakfın değiştirilmesi, sözelimi bir akara dönüştürülmesi -ki akarlarda işletme amaçlı geçici değişiklikler olabilir- şeklindeki bir değişiklikte herhangi bir zorluk yoktur. Hatta bazı iktisatçı araştırmacılar; vakfın fon yönetiminin imkânlar ölçüsünde nakit varlığını emtiaya dönüştürmeyi ve hemen işletmeye sunmayı önermektedirler. Çünkü nakit fonlar, akarlara oranla daha büyük risk taşırlar.⁷⁴ Akarlar ise karşılıkları gibi aynıyla vakfedilemezler. Bu yöndeki karar İslam Fıkıh Konseyi'nin 1425 h. tarih ve 15/6/140 sayılı kararında çıkmıştır.

Emtia fonları ile ilgili konuya gelince burada araştırmacı, aşağıdaki koşulları sağladığı sürece bu fonları, yatırım fonlarına dönüştürmekte bir mani görmemektedir. Şöyle ki;

1. Son derece dikkatli davranarak riskleri tespit edip bunlardan kaçınmak,
2. Alım ve satımların İslam Hukukunun helal-haram hükümleri çerçevesinde olması,
3. Kâr ve zararları tespit etmek için sağlam bir muhasebe sisteminin olması,
4. Fonlardan sorumlu bir vakıf yöneticisinin bulunması,
5. Gelirlerin dağıtılacağı cihetlerin belirlenmesi,
6. Vakıf hisseleri konusunda geçtiği gibi fon türünün belirlenmesi, yine vakıf kurucuları ile vakıf yöneticisi, müdür vb. arasındaki ilişki mevzuatının belirlenmesi.

4.4. Kolektif Vakıfların Meşruiyet İlkeleri ve Önemi

Pay vakıflarının esasen kolektif vakıf şekillerinden biri olduğu daha önce ele alınan halka arz yoluyla vakıf hisse şekilleri konusu ile de vuzuha kavuşmuştur. Bu konu ile ilgilenen araştırmacılar, 11-13 Rabiulevvel 1428 (28-30 Nisan 2007) tarihinde Kuveyt'te düzenlenen III. Fikhî Meseleler Sempozyumu kararlarını esas almak gerektiğini görecektir. Söz konusu sempozyumda aşağıdaki kararlar alınmıştır:

1. Kollektif Vakıf, birden fazla kişinin katılımını veya mal vakıflarında hayrî cihetlerden biri

70 El-İşbah ve'n-Nazair Li İbn Nüceym, s.225; ayrıca bkz. Bahru'r-Raik, C. V, s. 241.

71 Haşiyetu İbn Abidin, C. IV, s. 384.

72 a.g.e., C. IV, s. 388.

73 İbn Teymiyye, Mecmuu'l-Fetava, C. 31, s. 220; ayrıca bkz. aynı kaynağın öncesi ve sonrası.

74 Nasir Meyman, Para Vakıfları ve Mali Araçlar, s. 134.

üzerinde -sınırlı ya da mutlak olarak- birden fazla vakıf cihetinin iştirakini ifade eder.

2. Kollektif vakıf, iyilik ve takva üzerinde dayanışma örneklerinden biridir. Burada, çeşitli hayrî projelerde hizmete sunulması için şirketlerde, miras ve haklardaki küçük payların ve belirli hisselerin toplanması söz konusudur. Aynı şekilde kolektif vakıflar; geniş yelpazede ve sektörel dağılımdaki insanların vakfa özendirilmesini, bölge ve ülke şartlarına göre devlet bütçeleri dışındaki hayrî projelerin finansman kaynaklarının teminini sağlamaktadır.
3. Kollektif Vakıf Türleri: Camilerin yapımına katılım, okulların yapımı için toplanan paralar, ribatlar, vakıf bonoları, vakıf hisse senetleri ve vakıf fonları.
4. Kollektif vakıfların kaynaklara dayandırılması bireysel vakıfların kaynaklara dayandırılması gibidir. Sadece kolektif vakıfların daha yaygın ve daha kapsamlı oluşu gibi bir farkı vardır. Bu vakıfların hükmü ise *شرط الواقف كنص الشارع / vakıf kurucusunun şartı şari'in/kanun koyucusunun hükmü gibidir* ilkesinden hareketle vakıf pay sahiplerinin ortak şartlarda anlaşması ile veya inşa şartları önceden ilan edilmiş vakıfların inşasına katılım sağlamak şeklinde belirlebilir.
5. Kollektif vakıflara, İslam hukuk bilginlerimizin bireysel vakıflar ile ilgili kararları uygulanır. Burada vakıf kurucuları, galle harcamaları için, fonların yönetimi veya likidasyonu için özel şartlar belirleyebilirler.

4.5. Fon Likidasyonu ve Vakfın Sürdürülebilirliğine (Tebid) Etkisi

Yukarıda halka arz ile ilgili zikredilen yöntemler, bütünüyle askıya alınabilir veya satış amaçlı ve kâr amaçlı hisse ortaklıklarında vakıf payları şeklinde değerlendirilebilir. Fakihlere göre bu mümkündür.

Fakat burada öne çıkan soru şudur: İçinde herhangi bir cihetle mevkuף payları bulunan ve likidasyonu düşünülen fonların bulunduğu vakfın durumu nedir?

Başlangıçta, İslam hukuk bilginlerinin, geçici vakfa cevaz veren bir kısım Malikî hukukçuların aksine, vakfın sürdürülebilirliği (te'bid) üzerinde görüş birliğinde olduklarını belirtmek gerekir.

Fonların bölünmesi kural olarak hisselerin vakfını etkilemez. Nitekim bu fonlar ebediyen vakfedilmişlerdir. Eğer vakıf kurucusu ebedi olmaması yönünde bir ifade belirtmişse ve şirketin tasfiyesine kadar geçici vakfetmişse bu durumda İbnu'l-Hümmam (rahimehullah)'a göre; vakıf kurucusu ile diğer ortaklar hisseleri paylaşırlarsa vakıf kurucusunun payına düşen kısım vakıf olarak belirli bir yerde tutulur, o kısmı tekrar vakfetmesi gerekmez.⁷⁵

Burada fonların bölüşümü veya geçici bir süreliğine çözülmesi sonucu geliri kesilen vakıf hisseleri yıkılan vakıfların durumuna benzetilemez.

Asla, çünkü burada iki vakıf arasında açık bir fark vardır. Yıkılmış ve kamusal yararı devam etmeyen bir vakıfta, bizzat vakfın aslı yıkılmış demektir. Bu durumda o vakfın kullanılması mümkün olmayacaktır. Ancak hisse vakıflarında durum farklıdır. Burada sadece hisse vakıflarının geliri bir süreliğine durabilir, vakfın aslı herhangi bir şekilde etkilenmez. Vakıf yöneticisi yeni bir yatırım ile vakfı tekrar işler hale getirecektir.⁷⁶

Eğer vakıf hissesinin azlığından veya şirketin büyük zararlar kaydetmesinden dolayı her iki durum birlikte gerçekleşirse bu durumda, İmam Ahmed'in dediği gibi, kalan hisse benzer bir diğer hisseye eklenir. Örneğin cihada için vakfedilmiş bir at yaşlanır da cihada elverişsiz hale gelirse bu durumda at satılır ve yerine yine cepheye adanmış başka bir at satın alınır. Satılan atın parası ile yeni bir at almak mümkün olmazsa o paraya ek yapılır. Çünkü burada amaç vakfın yararının devamını sağlamak ve onu zayı olmaktan korumaktır. Bunu sağlamanın yolu ise ancak bu şekilde olur.⁷⁷ Bununla birlikte bir kısım Malikî hukukçular, kamu yararı olması dışında söz konusu vakfın ilk vakıf ile aynı tevcihe sahip olmasını aramamışlardır.⁷⁸

Özet olarak hisse vakıflarının durumu diğer hayrî vakıfların durumuna benzer. Bunlar da diğerleri gibi ebedidir, şirketin tasfiyesi ile vakfın kapanışına hüküm verilemez. Vakfın sağladığı yarar devam ettiği sürece vakıf da devam eder. Ancak vakfın sağladığı yarar, toplumda karşılık bulmayacak kadar azalmışsa işte o zaman vakfın kapanması söz konusu olabilir.⁷⁹

75 *Fethu'l-Kadir*, C. VI, s. 212; *el-Bahru'r-Raik*, C. V, s. 123.

76 *Nasil el-Meyman*, a.g.e., s. 149.

77 *El-Muğni*, C. V, s. 369.

78 *Haşiyetu'd-Dusukî Ala Şerhi'l-Kebir*, C. 4, s. 91.

79 *El-Muğni*, s. 369.

Kuveyt Vakıflar Yasası 52. Madde'de bu hususa atfen, hayrî vakfın bitmeyeceği, ancak geçici bir vakıf olması halinde ve müddetinin sona ermesi halinde vakfın son bulacağı belirtilmektedir.⁸⁰ En doğrusunu Allah bilir.

Vakıf fonlarının yatırım fonlarına dönüştürülmesi kolay olmamakla birlikte imkânsız da değildir. Bu işlem ise yasal çerçevede vakıf fonlarını yeniden gözden geçirmeyi gerektirmekte, aynı şekilde halkın bu tür vakıf fonlarına teşvik edilmesini de gerekli kılmaktadır.

Sonuç

Bu araştırma, vakıf fonlarıyla katılım fonları arasındaki benzerlik ve ayrışma yönlerini özetlemiştir. Her şeyden önemlisi, bu dönüşümün uygulanmasından önce, İslam Hukuku'nun vakıf yatırım usullerine bakış açısını ortaya koymaktır. Nitekim bu hususta söz konusu dönüşümün ve vakıf akarlarından elde edilen gelirlerin yatırıma dönüştürülmesinin meşruiyeti (İslam Hukuku'na uygunluğu) ortaya çıkmaktadır. Fakat İslam Hukuku, maslahatın gerektirdiği bazı istisnalar ile birlikte vakfın tahsis edildiği kimselerin muvafakatı dışında, gelirlerin bir kısmını vakıf sermayesinin büyütülmesi için ayırmayı uygun (caiz) bulmamaktadır.

Aynı şekilde bu araştırma, vakıf hisseleri, satışa sunulmuş tahvil senetleri, hisse senetleri veya borç senetleri şeklinde bilinen vakıf yatırım fonlarının oluşturulması için önerilen genel katılım biçimlerini sunmuş ve her birinin özelliklerini incelemiştir.

⁸⁰ Kuveyt Vakıflar Yasası, s. 313.

Vakıf Yatırım fonlarının oluşturulmasında karşılaşılan problemlerin çözümü için fakihlerin (İslam Hukukçuları) para vakıflarına ve para vakfı olarak kurulan vakıfların vakıf senedinde amaç değişikliğine dair karar ve görüşlerinin bilinmesi gerekmektedir ki bu çalışma esnasında bunun hukuka uygun/meşru olduğu ortaya çıkmıştır. Vakıf yatırım fonları sosyal vakıf şekillerinden olduğu için araştırmacı, bu hususta Üçüncü Fıkıh Sempozyum kararlarını esas almıştır. Araştırmacı aynı zamanda vakıf yatırım fonlarının geleceğine ışık tutmak adına vakıf yatırım fonlarının tasfiyesinin, vakıfların ebediliğini olumsuz etkileyeceğini belirtmektedir.

Yukarıda anlatıldığı üzere, vakıf yatırım fonlarının kurulmasının mümkün olduğu hususu açığa çıkmaktadır. Özellikle açık/anlaşılır ve uygun mevzuatın çıkarılmasını bekleyen verimli toprakların varlığı ve bu toprakları işletebilecek yeterlikte yatırım projelerinde ehil mütevelliler bulunması halinde bu husus daha bir önemli ve belirgin hale gelmektedir.

KAYNAKÇA

1. Tefsir Kitapları

El-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân* (Ahmet b. Ali er-Râzî, Ebu Bekr ö. 370 H.).

2. Hadis Kitapları

Sünenü't-Tirmizî, Muhammed b. İsa es-Sülemi Ebu İsa, (ö. 279) Tahkik: Ahmet Muhammed Şakir vd.,- Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut.

Sahihu'l-Buhârî, Muhammed b. İsmail el-Ca'fi, Ebu Abdullah el-Muteveffa (ö. 265), Tahkik: Mustafa Dib el-Buğa, 2. Baskı, İbn Kesir Yayınevi, Yemame, Beyrut, 1407/1987.

Fethu'l-Bârî, el-Askalânî, Ahmed b. Ali b. Hicr eş-Şafî'i, Ebu'l-Fadl (ö. 852), Tahkik Muhammed Fuad Abdalbaki ve Muhibbuddin el-Hatib (Daru'l-Marife, Beyrut, 1379).

El-Muvatta, Malik İbn Enes el-Esbahî, İmam Ebu Abdullah, (ö. 179), Tahkik: Muhammed Fuad Abdalbaki (Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Mısır).

3. Şafii Fıkıh Kitapları

Muğni'l-Muhtac ila Marifeti Meani Elfazi'l-Minhâc, Şeyh Şemseddin Muhammed b. Muhammed el-Hatib eş-Şerbînî (ö. 977), Tahkik: Ali Muhammed Muavvid ve Adil Ahmed Abdulmevcud, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1994.

El-Mecmu', en-Nevevî, Yahya İbn Şeref, Ebu Zekeriyya (ö. 676), Tahkik: Mahmut Matrahî (21. Baskı, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1417/1996).

El-Mühezzeb fi Fikhi'l-İmam eş-Şafî Liebi İshak eş-Şirazî (ö. 476), Tahkik: Muhammed ez-Zuhaylî, Daru'l-Kalem, Şam, 1. Baskı, 1996.

4. Hanefî Fıkıh Kitapları

El-İştibah ve'n-Nazair Li İbn Nüceym, Beyrut, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1413/1993.

El-Bahru'r-Raik Şerhu Kenzi'd-Dekaik, Zeyduddin b. İbrahim b. Muhammed el-Mısırî el-Hanefî.

Fethu'l-Kadir, İbnü'l-Hümmam (ö. 681) Muhammed b. Abdulvahid es-Sivasî el-Maruf biİbnü'l-Hümmam, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1. Baskı.

El-Hidaye Şerhu Bidayetu'l-Mübtedi, Burhaneddin el-Merğinanî, Maa Nasbî'r-Raye Tahricu Ehadisi'l-Hidaye, Cemalüddin ez-Zeyleî, İtenabiha Eymen Salih Şa'ban, Daru'l-Hadis, 1. Baskı, Kuveyt, 2006.

5. Maliki Fıkıh Kitapları

Et-Tacve'l-İklil Ala Envari't-Tenzil Li'l-Beydavî, Muhammed b. Ebi Bekr el Makdisi eş-Şafîi, Kemaleddin Ebu'l-Mealî, (ö. 906/1501), El Yazması Eser, Esed Millî Kütüphanesi.

Haşiyetu'd-Düsûkî Alâ Şerhi'l-Kebîr Li'l-Allâme Şemseddin eş-Şeyh Muhammed Arafa ed-Düsûkî (ö. 1230) *Alâ Şerhi'l-Kebîr Li Ebi'l-Berakat Seyda Ahmed Ed-Dürdir*, Daru'l-Fikr Yayınevi ve Dağıtım, Beyrut, 1. Baskı, 1998.

El-Müdevvenetü'l-Kübra, el-İmam Malik Ebu Abdullah Malik b. Enes b. Malik İmam, Daru'l-Hicre ve Sahibu'l-Mezhebi'l-Malikî, (ö. 179) *Rivayetu Sahnun et- Tennufî* (ö. 240), *Abdurrahman b. El-Kasım el-İtkî* (ö. 191), Daru Sadır, Beyrut.

6. Hanbelî Fıkıh Kitapları

Kitabu'l-Vukuf fi Mesaili'l-İmam Ahmed, Ahmed b. Hanbel eş-Şeybanî (ö. 241), Tahkik: Abdullah b. Ahmed b. Ali ez-Zeyd, Mektebetu'l-Maarif, Mısır.

Mecmuu'l-Fetava, Şeyhu'l-İslâm İbnTeymiyye (ö. 728) Hazırlayan: Abdurrahman b. Muhammed en-Nec-dî, Riyad Matbaası, h. 1383.

El-Muğni Li-İbnKudame (ö. 630), İbn Kudame el-Makdisi (ö. 683)'nin Şerhi ile Birlikte, Tahkik: Muham-med Şerefeddin Hitab ve es-Seyyid Muhammed es- Seyyid, Daru'l-Hadis, Kahire, 1. Baskı, 1996.

7. Caferî Fıkıh Kitapları

Şeraiu'l-İslam fi Mesaili'l-Helal ve'l-Haram, Muhakkik el-Hillî, Ebu'l-Kasım Necmeddin Cafer b. El-Hasan, (ö. 676), Eklemeler, İhrac ve Tahkik: Abdulhüseyn Muhammed Ali Bakkal, Daru't-Tefsir Yayınları, 1. Baskı, 1419. İkinci Kısım, el-Akd 108, el-Vakfu'l-İslamî, Gelişimi, Yönetimi, Büyümesi, Münzir Kahf, Daru'l-Fikr Yayınları, Şam, 1. Baskı, 2006.

8. Diğer Fıkıh Kitapları

E'lamu'l-Muvakkiin An Rabbi'l-Alemin, İbnu'l-Kayyim Muhammed b. Ebi Bekr ez-Zerî, Ebu Abdullah (ö. 751), Tahkik: Taha Abdurrauf, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1991.

El-Emval, Ebu Ubeyd el-Kasım b. Selam (ö. 224), Tahkik: Muhammed Halil Haras, Daru'l-Fikr Yayınları, Beyrut, 1988.

9. Diğer Eserler

Ahmed b. Muhammed el-Halil, *El-Eshümve's-Senedat ve Ahkamuhafi'l-Fikhi'l-İslam*, Darulbni'l-Cevzî, Suudi Arabistan, 2003.

Muhammed Ubeyd el-Kübeysî, *Ahkamu'l-Vakfi'ş-Şeriatî'l-İslamiyye*, Irak Vakıflar ve Dini İşler Bakanlığı, Kültür İşleri Yayınları, Bağdad, 2001.

, Münzir Kahf, *el-Vakfu'l-İslamî, Gelişimi, Yönetimi, Büyümesi*Daru'l-Fikr Yayınları, Şam, 1. Baskı, 2006.

10. Akademik Tezler

Usam Halef el-Anzî, *Sanadiku'l-İstismari'l-İslamiyyeve'r-Rekabetu Aleyha*, Ürdün Üniversitesi Şeriat Fa-kültesine Sunulmuş Doktora Tezi, 2004.

Usame Abdulmecid el-Anî, *Sanadiku'l-Vakfi'l-İstismari*, Dirasetun Fıkhiyyetun İktisadiyye, Daru'l-Beşai-ri'l-İslamiyye, Beyrut, 2010.

11. Bilimsel Kongre Ve Sempozyumlarda Sunulmuş Çalışma Ve Araştırmalar

Abdullah b. Musa el-Ammar, "Vakıf Mallarının İşletilmesi", *Birinci Vakıf Hukuku Problemleri Kongresi*, Kuveyt Vakıflar Genel Müdürlüğü ve İslam Kalkınma Bankası İşbirliği ile, Kuveyt, 11-13 Ekim 2003.

Hüseyin Hüseyin Şehhate, "Vakıf Mallarının İşletilmesi", *Birinci Vakıf Hukuku Problemleri Kongresi*.

Halid Abdullah eş-Şuayb, "Vakıf Mallarının İşletilmesi", *Birinci Vakıf Hukuku Problemleri Kongresi*.

Abdullah b. Musa el-Ammar, "Para Vakıfları ve Mali Evrak (Değerli Kâğıtlar)", *İkinci Vakıf Hukuku Prob-lemeleri Kongresi'ne Sunulan Tebliğ (Çağın Meydan Okumaları ve Şer'i İçtihatlar)*, Kuveyt, 8-10 Mayıs 2005, Birinci Baskı, Kuveyt, 2006.

Nasır Abdullah el- Meyman, "Para Vakıfları ve Mali Evrakların İslam Hukukundaki Hükümleri", *İkinci Va-kıf Hukuk Problemleri Kongresi*.

Muhammed Mustafa es-Zühaylî, "Günümüzde Vakıf Sandıkları, Tekyifi, Şekilleri, Hükümü, Problemleri", *İkinci Vakıflar Kongresi Çalışmalarına Sunum*, Ümmü'l-Kura Üniversitesi, 18-20 Zilkade, 1427.

Dr. İkbâl Abdulaziz el-Matu', Ed. Dr. Muhammed Baltacı Hasan, *Vakıf Gelirlerinin İşletilmesi ve Geliştiril-mesine Dair Kuveyt Vakıf Kanunu Tasarısı*, Kuveyt Devleti Vakıflar Genel Müdürlüğü, Birinci Baskı, 1412.

Kitabiyat

Kitabiyat

Öz

Vakıflar Dergisi'nin 75.yılı Özel sayısının tanıtıldığı bu yazıda, derginin bu süre zarfında yayın serüvenine yer verilmiştir. Bu özel sayıdaki makalelerin değerlendirmesine, bibliyografya, röportaj ve dergi ile ilgili hatıralara yer verilmiştir. Ayrıca Vakıflar Dergisi'nde yayınlanan makalelerden seçmelerden oluşan iki kitap tanımında ise Ali Himmet Berki'nin Vakıf Hukuk Yazıları ve Fuad Köprülü'nün Vakıfların Hukuki Mahiyeti adlı kitapları ile Candaroğlu Yurdunda Bey İmaretleri adlı kitabın tanıtımı yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vakıflar Dergisi, Vakıf Hukuku, Vakıflar, Köprülü, Berki, Candaroğlu, İmaret

Seventy-Five Years of Vakıflar Dergisi: A Special issue

Abstract

A special issue celebrating the Seventy-Five Years of publication life of the Vakıflar Dergisi has been out. In this special issue apart from a bibliography and an assessment of articles published in the past, interviews and recollections of scholars who utilized the journal are also included. In addition, to this issue, two more books are published containing a selection of articles printed in Vakıflar Dergisi; a book of the writings on waqf of Ali Himmet Berki; and one on Fuad Köprülü's articles regarding the Legal Nature of Waqfs. A third book on the Hospices of Candaroğlu Bey was presented.

Key Words: Vakıflar Dergisi, Law on Waqfs, Waqfs, Köprülü, Berki, Candaroğlu, Hospices.

* Vakıflar Genel Müdürlüğü, Yayın Şubesi Müdürü

Vakıflar Dergisi 75. Yıl Yayınları

Mehmet Kurtoğlu*

1. Vakıflar Dergisi 75. Yıl Özel Sayısı

Vakıflar Dergisi 75. Yıl Özel Sayısı, Haz. H. Çınar - M. Çetin - A.Tüzen - M. Kurtoğlu - H. Demirtaş, VGM Yay., Ankara 2013, 228 s.

1938 yılında yayın hayatına başlayan Vakıflar Dergisi, 40. Sayısıyla yetmiş beş yıllık bir geçmişe sahip. Akademik alanda en çok atıf yapılan bir dergi. Yetmiş beş yıl içinde bazen yılda bir, bazen dört yılda bir yayınlanmış. Algıları değiştiren makaleleri, birinci elden arşiv belgeleri, tarih, vakıf tarihi, hukuk, edebiyat, sanat tarihi vs konularda yazılarıyla kalite ve çizgisinden taviz vermeden yoluna devam etmiş, uzun soluklu ilmi bir dergi. Derginin önemli ve özel oluşu yalnızca 75. Yıllık bir geçmişe sahip olmasında yatmıyor, aynı zamanda Türkiye'nin kültür, sanat ve fikir alanında etkili olmuş usta kalemlerinin alanlarıyla ilgili kaynak teşkil edecek makalelere kaleme almış olması, derginin önemini daha da artırıyor.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıflar Dergi'nin 75. Yılı dolayısıyla özel bir sayı yayınlayarak, derginin bu uzun ve köklü geçmişine bir nevi dikkat çekmiş. Zira böylesine uzun soluklu ve önemli bir dergi üzerine herhangi bir değerlendirme yazısının bulunmaması ayrıca dikkate şayandır. Çünkü sıradan birçok dergi üzerine ciddi değerlendirmeler yapıldığı, hatta bazılarının tezlere konu olduğu düşünüldüğünde, ilmi anlamda en çok atıf yapılan Vakıflar Dergisi'nin bu yetmiş beş yıllık süre içinde bu anlamda gözden kaçırıldığı görülecektir. 75.yıl özel sayısı bu anlamda hakkı teslim etme, dikkat çekme özellikle de geçmişten bugüne dergiye emeği geçenleri anarak vefa göstermedir.

Derginin takdim yazısında Başbakan yardımcısı Bülent Arınç; " Vakıflar Dergisi, vakıflar alanında ülkemizin tek dergisi olarak yıllardır yayınını sürdürmektedir. İلمي seviyesini ve kalitesini düşürme-

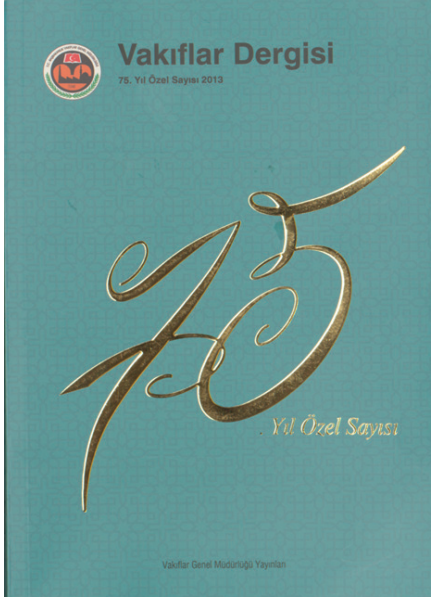
den, akademik saygınlığını koruyarak, teknik ve estetik niteliklerini geliştirerek, misyonunu ve vizyonunu kaybetmeden 75 yıldan bu yana yayınını devam ettirmesi bir dergi için çok büyük bir başarıdır. Bu bize milletimizin Vakıf ruhuna ve geleneğine ne kadar büyük bir önem ve değer verdiğini göstermektedir" diyerek dikkat çekiyor.

Önsöz'de ise Genel Müdür Dr. Adnan Ertem Cemil Meriç'in dergicilik üzerine yaptığı bir tespitten yola çıkarak şöyle diyor: "Cemil Meriç, Bu Ülke'de; "hür tefekkürün kaleleri" olarak gördüğü dergile-

ri şöyle tanımlar: "Bizde hazin bir kaderi var dergilerin; çoğu bir mevsim yaşar, çiçekler gibi. En talihlileri bir nesle seslenir. Eski dergiler, ziyaretçisi kalmayan bir mezarlık. Anahtarları kaybolmuş bir çekmece. Sayfalarına hangi hatıralar sinmiş, hangi ümitler, hangi heyecanlar gizlenmiş merak eden yok." Meriç, dergileri bir yandan "hür düşüncenin kalesi" olarak tanımlarken, diğer yandan "hazin bir kader"leri olduğunu söyler. Bir başka yazısında ise "Türkiye dergiler mezarlığıdır" diye dergi konusuna dikkat çeker. Bu çerçevede ülkemizdeki dergilere baktığımızda Meriç'e hak vermemek mümkün değil.

Yalnızca Cumhuriyet tarihi boyunca birçok dergi çıkmış, birçok dergi iz bırakmış ama sonuç olarak Meriç'in altını çizdiği "hazin kadeden" kurtulamamıştır. Bu manada 1938 yılında yayın hayatına başlayan Vakıflar Dergisi'ne baktığımızda, onun Meriç'in dediği gibi mevsimlik bir dergi olmadığı, bilakis nesillerden nesillere uzanan bir uzun bir geçmişe ve hatıralarla dolu bir serüvene sahip olduğunu görürüz."

Vakıflar Dergisi'nin 75. Yıllık serüvenini anlattığı yazısında Mehmet Çetin; "Vakıfla özdeşleşmiş medeniyetin kurucusu olan bir milletin, vakıf varlıklarını en aziz bir değer ve emanet kabul eden bir devletin, ekonomik hayatının çok önemli bir kısmını vakıf ekonomisinin oluşturduğu bir toplumun Vakıf

alanında yayın yapan bir dergiye ihtiyacı kuşku götürmez bir gerçektir. Gerçi Osmanlı Devleti döneminde vakıfları konu alan ve 1907– 1916 yıllarında yayınlanan *Evkafı Hümayun Nezareti Muharreratı Umumiye Mecmuası* vardı. Ama sadece dokuz yıl yaşatılabildi. Cumhuriyet döneminde de Vakıf ağırlıklı dergiler çıkmıştı. Bunlar arasında 1945–46 yıllarında sadece iki sayı çıkan İzahname adlı dergi, 1947 yılında *Genel Yazılar*, 1940'da *Mecmua* ve 80'li yıllarda 7 sayı yayınlanan *Vakıf Kültür Dergisi* sayılabilir. Ancak bunlar ne yazık ki, çok kısa bir süre yaşadıktan sonra varlıklarını devam ettiremedi ve tozlu arşivlerde yerlerini aldılar. Vakıflarla ve vakıf kültürü ve varlıkları ile ilgili en uzun soluklu dergi Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tam 75 yıl önce yayınlanmış olan *Vakıflar Dergisi*dir. Günümüzde de yayını devam eden *Vakıflar Dergisi* 1938 yılında çıkan ilk sayısı ile girdi ilim, kültür ve sanat hayatımıza...” diye yazmaktadır.

Prof.Dr. Orhan Cezmi Tuncer, derginin içinden biri olarak hatırlarla süslediği yazısında; “Vakıflar Genel Müdürlüğü gücünü etkinliğini ve değerini şanlı tarihinden alır. Bu; duyulmaz gurur kaynağı ve değerli bir mirastır hazinedir. Bunu ulusuna tanıtmaz o denli ve ona yaraşır(gerekli) bir görevdir. İşte “Vakıflar Dergisi” bunun somutlaşmasıdır. 1938-2013 süresini dolduran dergi 75.yılıni doldurmuş 39 sayısını çıkacak matematiksel anlatımla iki yıl geçmeden bir yenisini ekleyerek devam ede gelmektedir. Derginin çok ciddi aranır doyumlulu ve belgesel yönüyle gurur kaynağı olduğuna kuşku yoktur. Zaten böylesi bir kuruma başkası da yakışmaz” diye değerlendirmektedir. Yine derginin içinden bir olarak, ilk elden Vakıflar Dergisi'nin bir bibliyografya çalışması yapması gerektiğini belirten Dr. Nazif Öztürk, özeleştirisi yaptığı yazısında yayınlanan makalelerin ilmi açıdan değerlendirirken, geçmiş on sayıyı ile son sayılardaki makaleleri kıyaslıyor. Ayrıca bu ilmi derinliği yakalayabilmek için, daha önce yayınlanan makaleleri gözeterek yeni makalelerin değerlendirilmesi üzerinde duruyor. Öztürk, ayrıca Vakıflar Dergisi'nin uzun geçmişine projeksiyon tutarak nereden nereye geldiğini uzun uzadıya anlatıyor.

Yine içerden bir kalem olarak Arif Dülger; “*Bir ihtisas dergisi olarak, Vakıflar Dergisine Paranomik Bir Bakış*” adıyla kaleme aldığı yazıda, vakıf ve dergicilik olgusu üzerinde duruyor. Dülger yazısına “tüm insanlık tarihini belgeleyen âbide eserler, saygı ve hürmeti en üst seviyede hak eden ve ‘eşref-i mahlûkat’ olan insan gibidir” diye başlayan veciz bir ifadeyle giriyor. Dünyadaki ve ülkemizdeki dergicilik ve kültürel faaliyetler üzerinde duran Dül-

ger; “edebiyat tarihine baktığımızda büyük ve kalıcı dergilerin büyük çoğunluğunun zorunluluktan, kaçınılmaz bir sorumluluktan ve olmazsa olmaz bir nedenden doğduğunu görürüz. Bu dergilerin birbir, kimin yansıması oldukları her sayfalarından bellidir ve Ahmet Oktay'ın deyişiyle ‘dönemlerinin ruhunu’ yansıtır. Bir ihtiyaçtan doğdukları için bir yaraya merhem olurlar. Bu dergilerin peşinde oldukları bir görüşleri, doğruları, misyonları vardır. Sorumlulukları, bilinçleri, hesap verecekleri birileri. Bu halleriyle de döneminin, ruhun aynası olmuşlardır. Görevleri bittiğinde de zorlamasız edebiyat dünyasından çekilmişlerdir. Ama edebiyat dünyasında, kültür dünyasında dergi dendiğinde asla adları atlanamamıştır. Bu dergilerin sadece isimleri bile her şeyi anlatmaya yetmektedir. Öyle ki bu dergilerde, son seksen yılda bu topraklarda üretilen düşünce akımlarını, felsefi ve dini görüşlerin izlerini bulabiliriz. Bu dergiler yayımlandıkları dönemde ülkemizdeki edebiyat ortamını oluşturmuş, kendi bakış açılarından ülkemizin kültür ve edebiyatını zenginleştirmişlerdir” diyerek, dergilerin kültür ve edebiyat dünyamızdaki önemi üzerinden Vakıflar Dergisi'ni değerlendiriyor.

M.Fatih Müderrisoğlu'nun Vakıflar Dergisi'nin ilk sayılarının sayısal ve tematik değerlendirilmesi”, Sadi Bayram'ın “*Vakıflar dergisi 75. Yılında ve Vakıflar dergisi...*”, İbrahim Ateş'in “*Vakıf, Vakfiye ve Vakıflar Dergisi*”, Ahmet Demir-Mehmet Doğan'ın “*75. Yıllık bir Yayın Hikâyesi: Vakıflar Dergisi*” Abdülkerim Erdoğan'ın “*Vakıflar Dergisi ve Evkaf Yıllarım*”, Fahri Dikkaya'nın “*Vakıflar Dergisindeki Kolonizatör Türk Dervişleri Üzerine*”, Yasin Yılmaz'ın “*Vakıf Kurum ve Vakıflar Dergisi*”, Evgenia Ünal'ın “*Vakıflar Dergisi: 75 Yıllık bir Yolcu*”, Mehmet Kurtoğlu'nun “*Şehir kültürü ve Tarihi Açısından Vakıflar Dergisi*” başlıklı yazıları yer alıyor. Söyleşiler bölümünde ise Prof.Dr. Halil İnalçık, Prof.Dr Hüseyin Hatemi, Prof.Dr Ziya Kazıcı, Prof.Dr Hakkı Acun, Prof.Dr. Ahmet Akgündüz, Prof.Dr Murat Çizakça ve Prof.Dr. Cahit Baltacı ile dergi üzerine yapılan röportajlar yer alıyor.

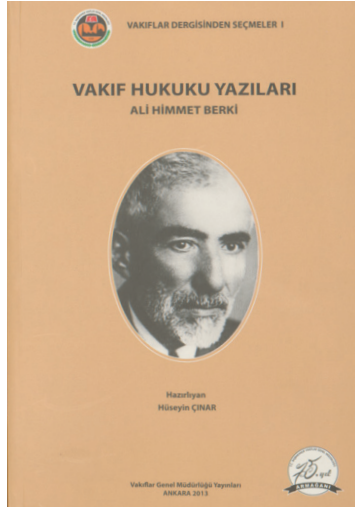
Derginin Bibliyografya bölümünde ise yazar soyadına ve dergi sayılarına göre yapılmış iki ana başlıklı bibliyografyası yer alıyor. Derginin son bölümünde ise dergide yazılar yazmış, görev almış, emeği geçmiş içerden ve dışarıdan birçok kişinin fotoğraflarına yer verilmiş. Oldukça güzel bir tasarımla ve kaliteli bir baskıyla görsel ağırlıklı yayınlanan Vakıflar Dergisi 75. Yıl Özel Sayısı, gerçekten 75. yıla yakışır dergi olarak yayın tarihine not düşmüş, hafıza oluşturmuştur...

2. Vakıf Hukuku Yazıları

Ali Himmet Berki, *Vakıf Hukuku Yazıları*, Hazırlayan: Hüseyin Çınar, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay, Ankara 2013, 140 s.

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Vakıflar Dergisi'nin 75. Yılı anısına bir dizi yayın ve etkinlik yapıldı. Bunlardan biri de Ali Himmet Berki'nin (1882-1976), 1958-1973 yılları arasında Vakıflar Dergisi'nde yayınlanan makaleleri, "**Vakıf Hukuku Yazıları**" başlığı altında bir araya getirilerek yeniden yayınlandı. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Hüseyin Çınar tarafından hazırlanan bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Eserin, Birinci Bölümü; "Ali Himmet Berki'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri" (s.15-42), İkinci Bölümü de, "Vakıflar Dergisi'nde Yayınlanan Makaleleri" başlığını taşımaktadır.

Eser için Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç, bir takdim yazısı kaleme almış ve burada: "Kültür ve medeniyet tarihi, bazen bir üniversite, bazen bir dergi, bazen de bir kitap etrafında şekillenir, toplumda değişim ve dönüşüm yaratır. Bu birikime sahip milletler, kültür ve medeniyet tarihine büyük şahsiyetler ve fikirler kazandırır. Bu yüzden bir ülkenin yetiştirmiş olduğu büyük şahsiyetlerle kültür hayatı, kültür hayatıyla büyük şahsiyetleri iç içedir. Zira kültür ve medeniyet tarihinde ufuk açmış şahsiyetler, büyük medeniyetlerin yetiştirdiği insanlardır..." şeklindeki ifadeleriyle, bir bakıma Ali Himmet Berki gibi önemli şahsiyetlerin yetiştirdiği kültür ve medeniyete işaret etmiş, atıfta bulunmuştur. Ayrıca, Vakıflar Genel Müdürü Dr. Adnan Ertem de eser için bir sunuş kaleme almış ve burada, Vakıflar Dergisi'nin 75. Yılı anısına hazırlanan çalışmalara atıfta bulunarak; "... İmparatorluğun çöküş, Cumhuriyetin kuruluş döneminde yaşayan, imparatorluğun son kuşağı olarak o birikimi Cumhuriyete taşıyan, ufku geniş, ilmi donanımlarıyla aydınlık saçan değerli hocalarımızın makalelerine öncelik verdik. Bu bağlamda, Prof. Dr. Fuad Köprülü, Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan ve Ali Himmet Berki'nin dergimizde yayınlanmış makalelerini, biyografi ve değerlendirmelerle birlikte basmayı uygun gördük" sözleriyle, "Vakıflar Dergisi'nden Seçmeler" serisinin yayınlanma gerekçesini dile getirmiştir.

Vakıf Hukuku Yazıları'nı yayına hazırlayan Hüseyin Çınar, eserin önsözünde, Berki'nin makalelerini bir araya getirme gerekçelerini açıklarken; "...Böylesine önemli bir araştırmacı ve hukukçu şahsiyetin unutulup gitmesini önlemek, hem de eserlerini yeniden gündeme taşıyarak, genç nesillerin hizmetine sunmak, dikkatini bu konular üzerine çekmek" olarak belirtmiştir. Çınar, makalelerin müellifi Ali Himmet Berki hakkında bilgi verirken de onu, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intikal eden ulu bir çınara benzetmiştir. Yine onun önsöz yazısında belirttiği üzere; "...Yaklaşık 94 yıllık ömrünün 40 yılını bilfiil adli teşkilat içinde farklı görevlerde geçiren Berki, hayatının emeklilik yıllarında da durmadan, bıkmadan kendini ilmî çalışmalara hasretmiştir. Onun eserlerinin sayısı 20'ye, makalelerinin sayısı da 100'e yaklaşmıştır. Çalışmaları arasında özellikle

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e ya da İslam Hukuku'ndan Medenî Hukuk'a geçiş sürecinde, vakıf ve miras hukukunun tatbikine yönelik önemli eserleri bulunmaktadır. Hele onun adını, son devirdeki Vakıf Hukuku uzmanları içinde en önde gelenler arasında saymak herhalde abartı olmayacaktır." Bu ifadeler hiç şüphesiz Ali Himmet Berki'nin hayatına, şahsiyetine ve ilmî çalışmalarına ışık tutar niteliktedir.

Çınar, eserin ilk bölümünde, Ali Himmet Berki'nin bu zamana kadar yazılan birkaç sayfayı geçmeyen hayatı hakkındaki bilgileri,

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve İstanbul Müftülüğü'ndeki Sicill-i Ahval kayıtları ile eserleri üzerine yapılmış değerlendirmeleri bir araya getirerek, bir bakıma biyografisini yeniden kaleme almıştır. Burada belirtilmesi gereken bir başka nokta da Berki'nin farklı dergilerde yayınlanan makalelerinin bibliyografyasının, eser içinde bir araya getirilmesidir. Hiç şüphesiz bu bilgiler Berki için ileride yapılacak çalışmalara ışık tutacaktır.

Ali Himmet Berki'nin **Vakıf Hukuku Yazıları** başlığı altında toplanan Vakıflar Dergisi'nde yayınlanan makaleleri şunlardır (s.43-130): "İslâm'da Vakıf, Zağanus Paşa ve Zevcesi Nefise Hatun Vakfiyeleri"; "Hukukî ve İctimaî Bakımdan Vakıf"; "Vakıf Kuran İlk Osmanlı Padişahı"; "Vakıfların Hukuk ve Tarih Bakımından Kıymeti"; "Vakıfların Tarihi, Mahiyeti,

İnkışafı ve Tekamülü, Cemiyet ve Fertlere Sağladığı Faideler”; “Vakıflarda Şartlara Riayet Meselesi”; “Müstağn-en Anh Vakıflar”; “Vakıflar ve Vakıfların Maruz Kaldığı Tecavüz ve İhmaller”; “903 Sayılı Vakıflar Kanun ve Nizamnamesine Göre Vakıflar İdare Uzuvarlarının Vazife ve Mesûliyetleri”; “Vakıf Nasıl Yapılır (Şekli, Lüzumu ve Adem-i Lüzumu, İdaresi, Muteber Olan Olmayan Şartlar)”.

Hacmi küçük, içeriği oldukça zengin olan bu eser, bugün Berkî'nin, baskısı kalmamış eserlerinin yeniden basılmasına vesile olur düşüncesindeyiz. Ayrıca vakıf hukuku alanında yazılmış olan bu makaleler, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi hukuk sistemleri arasında köprü olabilecek bilgi ve birikimi de bünyesinden saklamaktadır.

3. Vakıfların Hukuki Mahiyeti

Fuad Köprülü, *Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay.306 sh*, Haz. Yahya Kemal Taştan, Ankara, 2013

Türk tarihçiliğinin önemli isimlerinden büyük ilim ve fikir adamı Mehmed Fuad Köprülü'nün “Vakıfların Hukuki Mahiyeti” adlı kitabının sunuş yazısında Dr. Adnan Ertem, kitabı yayınlama gayelerini şu cümlelerle ifade ediyor; “bir derginin 75 yıl gibi uzun bir geçmişe, yayımlandığı ülkenin fikir ve düşünce hayatını etkileyen yazar kadrosuna ve ilmi anlamda algı değiştiren makalelere sahip olması oldukça önemli ve üzerinde durulmaya değer bir konudur. Türk düşünce hayatında iz bırakmış olan Vakıflar Dergisi bu özelliklere sahip, müstesna bir dergidir. Böylesine köklü ve müstesna bir derginin 75. yılını kutlar, düşünce hayatımızda iz bırakmış, algı değiştirmiş makalelere ve o makaleleri kaleme alan büyük ilim adamlarımıza bir vefa göstergesi olarak “Vakıflar Dergisinden Seçmeler” adı altında bir dizi yayın yapmayı gerekli gördük.”

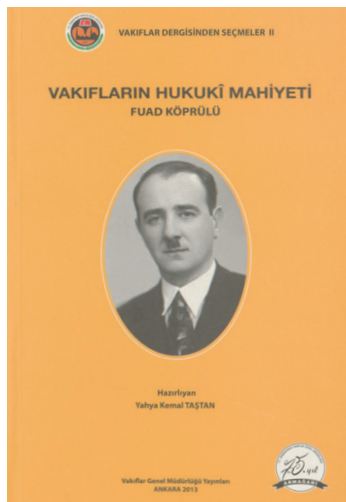
Fuad Köprülü'nün Vakıflar Dergisi'nde yayınlanmış makalelerinin konu bütünlüğü gözeterek bir araya getirilen “Vakıfların Hukuki Mahiyeti” adlı kitap, Yahya Kemal Taştan tarafından hazırlanmış. Yahya Kemal Taştan'ın hazırladığı kitap iki bölümden oluşuyor. Birinci bölümünde Fuad Köprülü'nün hayatı, şahsiyeti, eserleri ve Vakıflar Dergisi'nde yayınlanan makaleleri üzerine değerlendirmeler yer alıyor. Birinci bölümü kaleme alan Taştan, üç yüz altı sayfalık kitabın yüz altmış sayfasını Köprü-

lünün hayatına ayırmış. Taştan'ın, birçok kaynak ve arşiv belgesi tarayarak Köprülü'nün hayatını teferruatlı bir biçimde anlatmış. Bu bölümde onun özellikle Vakıflar Dergisi'nde yer alan makalelerine ve vakıf araştırmalarındaki yerine dikkat çeken Taştan şöyle diyor: “Köprülü'nün bilimsel ve sosyolojik esaslara dayanan Türk tarihinin uzun yürüyüşü içinde hukuki ve içtimai bir müessese olan vakıfları anlama ve açıklama amacı karşısında bu müesseseyi, dönemin ruhuna ve anlayışına uygun olarak farklı bir mahiyette değerlendiren bir romantik milli yaklaşımın varlığı da görülmektedir. Vakıf araştırmalarında bugüne kadar üzerinde yeterince durulmamış konuların arasında dini-Hayri amaçlarla toplumun yararına kurulan vakıfların milli romantizmle değerlendirilmesi gelmektedir. Kimi araştırmalarda bugün de izlerine tesadüf edilen bu

husus, Cumhuriyet dönemi tarih tezinin hemen yanı başında gelişmiş ve vakıfların içtimai hayattaki rolünü ideolojik bir cepheye indirgemıştır. Köprülü'nün vakıf araştırmalarındaki yerini ve önemini tespit edebilmek için bu hususun bilinmesi gerekmektedir.”

Kitabın ikinci bölümünde ise, köprülü'nün Vakıflar dergisinde yayınlanmış makalelerine yer verilmiş. Alanında ilk olan ve büyük bir derinliğe sahip olan vakıflar ile ilgili bu makalelerin bir arada bulunması, konu üzerine araştırma yapanlar için oldukça önemli. Zira konu olarak birbirini tamamlayan

bu makaleler aynı zamanda Köprülü'nün vakıf hukuku alanındaki görüşlerini bir arada bulmamıza yardımcı oluyor. Bu bölümde Köprülü'nün; “Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti”, “Bibliyografya”, “Vakfa Ait Tarihî İstilahlar Meselesi”, “Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü”, “Vakfa Ait Tarihî İstilahlar”, “Ribât” “Bibliyografya”, “Sultan Baybars'a İsnad Edilen Bir Vakfiye” başlığı altında toplam sekiz makalesi yer alıyor. Köprülü'nün Vakıflar Dergisi'nde yayınlanan Fransızca makaleleri kitaba alınmamış. Ayrıca Bibliyografya başlığı altında yazdığı farklı başlıklardaki yazıları da tek bir başlıkta toplanmış. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Vakıflar dergisinden seçmeler adıyla yayınladığı kitaplar dizisi, dergi kapakları arasında kalmış yazıları yeniden gün ışığına çıkarıyor.

Candaroğlu Yurdunda Bey İmaretleri

Dr. Halil Çetin, Candaroğlu Yurdunda Bey İmaretleri - Çankırı Kasım Bey İmaretleri (1430), Kastamonu İsmail Bey İmaretleri (1457), Çankırı Belediyesi Yayınları, Çankırı 2013.

İlker Yiğit*

İmaretler; Türk ve İslam dünyasında birer sosyal hizmet kuruluşu olarak, çalışan istihdamından erzak dağıtımına kadar geniş bir çerçevede hizmet veren kurumlar olarak tarihteki yerlerini almışlardır. İslam dünyasındaki ilk örneği İlhanlılar dönemine ait olan imaretlerin Anadolu'da ilk örneği ise İznik'te inşa edilmiş olan Orhan Bey imaretidir (1335). Tarihsel süreç içinde Anadolu ve Osmanlı ülkesinde çeşitli imaretler kurulmuş, böylece devletin ve devlet ricâlinin sofrası (Çetin'in ifadesiyle 'Bey Sofrası'), ihtiyacı olan kimselere ulaşan vesilelerden birisi olmuştur.

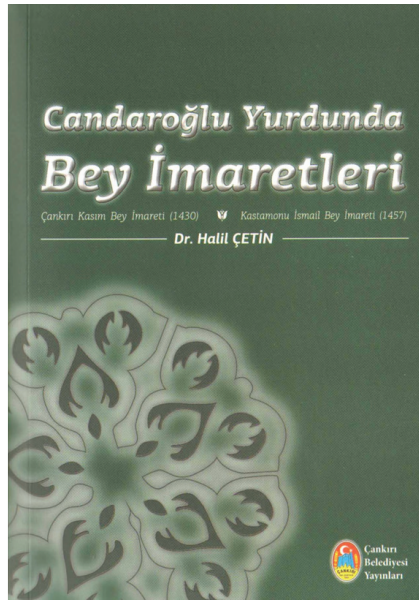
Konuya ilişkin olarak Halil Çetin tarafından hazırlanan 'Candaroğlu Yurdunda Bey İmaretleri' isimli eser Çankırı Belediyesi yayınlarından bilim dünyasına kazandırılmıştır. Eser giriş bölümünden sonra üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Beylikler Dönemi İmaretleri; ikinci bölümde, Kasım Bey imareti; üçüncü bölümde ise İsmail Bey imareti ayrıntılı bir şekilde ele alınarak, eser temenni bölümüyle tamamlanır.

Eserin giriş bölümünde imaret müessesesi, temel eserlerden hareketle ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Dar anlamda yoksulları, talebeleri ve yolcuları doyurmak için kurulmuş bir "aşevi", geniş manada ise "bir beldeyi abad etme" gayesiyle kurulan bir külliye'nin ismi olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca bu bölümde sanat tarihçilerinin ve diğersosyal bilimcilerin imaretler hakkındaki bakış açılarına ve değerlendirmeleri de konu edinilmiştir. Giriş bölümü, Türk-İslam kültüründe kamu hizmeti ile sosyal yardım konusu ve algısı üzerinde durularak tamamlanmıştır.

Birinci bölüm, Beylikler Dönemi imaretlerine ayrılmıştır. Burada, Anadolu'da çeşitli çalışmalar ve seyahatnamelerden hareketle ilk imaret örneklerine yer verilerek Beylikler Dönemi Bey İmaretlerinin kapsamlı bir tablosu (kuruluş tarihi, kurucusu da yer alacak şekilde) okuyucunun istifadesine sunulmuştur. Candaroğlu hakimiyet bölgesinde imaret kültürü ve Beylikler Dönemi Bey imaretlerinin temel hususlarına değinilerek birinci bölüm sonlandırılmıştır..

İkinci bölüm, eserin iki ana ayağından birini teşkil eden İsfendiyoğlu Kasım Bey imaretine ayrılmıştır. Kasım Bey'in şahsiyetinden, idari statüsünden bahsedilmesinin yanı sıra imaretin yeri, mimari ve kurumsal yapısı gibi konular hakkında kapsamlı bilgiler aktarılmıştır. Bunun dışında imaret görevlilerinin nitelikleri, aldıkları ücretler, imaret mutfağı ve imaret vakfının mali yapısı hakkında bilgiler de yer almaktadır. Özellikle imaret mutfağıyla ilgili olarak imaretin ne ölçüde hizmet verdiğini göstermek adına hesaplamalar yapılarak

günde 650-660 adet somun ekmek pişirilip dağıtıldığı ortaya konulmuştur. Ayrıca her öğün için bir kişiye bir somun ekmek verildiğinden hareketle günde 650 kişilik yemek çıktığına ve verilen yemeğin gündeiki öğün olduğunun göz önünde bulundurulmasıyla her gün 325 kişinin bu kuruluştan iâşesinin sağlandığı çıkarımı yapılmıştır. Bu bölümün sonunda Kasım Bey imaretinin Çankırı şehrinin sosyo-ekonomik hayatında ve şehirleşme sürecindeki etkisi değerlendirilmiştir.

* Arş. Gör., Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, e-mail: iyigithg@gmail.com.

Üçüncü bölümde İsfendiyaroğlu İsmail Bey imareti de Candaroğlu Kasım Bey imareti gibi benzer başlıklar altında ele alınmıştır. Bu bölümün sonunda, yazar heriki imaretin durumunu ortaya doğru bir şekilde ortaya koymak adına Anadolu'da dönemin diğer bey imaretleriyle mukayesesi, gelir ve temel gıda malzemeleri tahsisatı baz alınarak yapılmıştır. Yapılan karşılaştırmalar neticesinde bey imaretlerinin bir birlerine yakın bütçelere sahip vakıflarca desteklendiği ve benzer nitelikte hizmetler sunduğu ortaya koyulmuştur.

Eserin sonuç bölümü, ilgili bölümlerin sonlarında değerlendirme yapıldığı için sonuç ve değerlendirme bölümü yazılmayıp dikkate değer ve örnek alınacak bir temenni ile tamamlamıştır. Bunlardan ilki, İsmail Bey'in kendisi için yaptırdığı külliyeeye "Filibe'de vefat ettiği için naaşı Filibe'de yer almaktadır" şeklinde ziyarete gelen insanları doğru bir şekilde bilgilendirecek levhanın koyulmasıdır. Diğer bir öneri ise, yol inşası sırasında tahrip edilen İsmail Bey'in mezarının onarılması ve sahip çıkılmasıdır. Yazar, Kasım Bey'in adının yazılı olduğu bir mezar taşının dahi bulunmadığının altını çizerek şu ifadelerle kitaba son vermiştir:

"Çankırı ve Kastamonu gibi Anadolu'nun derin köklere sahip iki şehrinin en büyük iki banisi, hamisi ve hadimine karşı bir vefa borcu söz konusudur. Bu yüzden işe mezar taşlarından başlamak gerekir. Bu adımdan sonra imaretlerin 'vakfiye şartlarına göre' yeniden hayatiyet kazanması için çalışmak, hem halkın hem de devletin asıl hedefi olmalıdır. Nihayet imaretlerin yeniden ayağa kalkması ile ülkemizde ve dünyada sosyal yardıma ihtiyaç duyan kesimlerin yaşama ümidi bir kat daha artacak; kamu hizmeti sunan kuruluşlara da bu topraklarda asırlarca korunan imaret anlayışı, güçlü bir ilham kaynağı olacaktır."

Bilindiği üzere Beylikler dönemi için eser hazırlamak oldukça güç bir durum olarak düşünülür. Bu durumun en temel sebebi de kaynakların özellikle de arşiv kaynaklarının olmaması ya da mevcut birtakım kaynakların Osmanlı arşivine nispetle yetersizliğidir. Nitekim bu durum karşısında araştırmacılar pek de haksız sayılamazlar. Zira Osmanlı dönemi için binlerce arşiv evrakından; tahrir defteri, avarız defterleri, temettuat defterleri, şer'iyecilleri, nüfus sayımları, salnameler, çeşitli kronikler, seyahatnameler ve daha bir çok kaynağın varlığı karşısında Beylikler Dönemi oldukça sınırlı ve

kaynak kıtlığının yaşandığı bir alandır. Beylikler dönemine ait araştırma yapmayı ilk başta oldukça zorlaştıran belki de birçok insanın bu alana girmeyi tercih etmemesine sebep olan bu durumdur. Özellikle bu dönemi konu alan eserlerin belirli çevreler dışına çıkmadığı/çıkmadığı da mevcut eserlerden anlaşılmaktadır.

Çetin'in, işte böylesine kısır bir alan algısının olduğu Beylikler Dönemi'ne ilişkin olarak tarafından hazırlanan 'Bey İmaretleri' isimli eseri; Osmanlı arşiv belgelerinin Beylikler Dönemi sosyo-ekonomik hayatına ışık tuttuğunu ve tutabileceğini göstermekte; özellikle tahrir, vakıf defterleri, özelde vakfiyelerden hareketle beylikler dünyasının bizce puslu olan ortamını; araştırmacının baktığı/bakabildiği pencere ve metodolojisiyle bilimin ziyasına kavuşturmanın işten bile olmadığını ortaya koymaktadır. Eser bölgesel bakış açısıyla hazırlanmış tematik bir çalışma olarak Candaroğlu Beyliği zamanında bu havalide kurulan Bey imaretlerini konu edinmiştir. Beylikler Dönemi'ne ait olan imaretlerin bir listesini sunan bu çalışma yöresel bakış açısıyla söz konusu beyliklerin egemenlik sahalarını ve o bölgede maiyetlerinde bulunan mekanları "abad etme/bayındır kılma" gayretlerini göstermesi açısından olduğu kadar sosyal bir devlet olma durumunu gözlerönüne sermesi açısından da dikkate değerdir.

Çetin bu çalışmasıyla Beylikler Dönemi bölge tarihine ışık tutmuş, Candaroğulları'nın Çankırı ve Kastamonu'daki faaliyetlerini münhasır iki örnek sunmuştur. Detaylı incelemelere tabi tuttuğu çalışmasıyla yazar, bu alanı araştırmacılar gözünde puslu/kısıtlı bir alan olarak görmesine neden olan sisi ortadan kaldırmasının yanı sıra yeni nesil araştırmacıların bu alanlara girmesi noktasında cesaretlendirici örnek bir çalışma olması da ayrıca belirtilmelidir.

Bilindiği üzere Türk-İslam şehirlerinin gelişmesinde kale, ulu cami ve imaretler ana çekirdeği oluşturmaktadır. Söz konusu yapılar şehrin mekânsal gelişiminde önemli bir yer işgal ederler. İmaret vb. yapılar şehir morfolojisini şekillendiren, şehirlere yeni yaşam alanlarının ilk nüvesini oluşturma özelliğinin yanı sıra şehrin gelişmesine yön veren adeta birer pusula vazifesi görürler. Meseleye bu açıdan bakıldığında belki ileriki baskılarda şehrin mekânsal gelişimi üzerinde biraz daha durulmasında fayda vardır.

Vakıflar Dergisi Makaleler Bibliyografyası (1-40. sayılar) A Bibliography of Articles in Vakıflar Dergisi (Issues: 1-40)

Nilgün Çevrimli*

VAKIFLAR DERGİSİ 1. SAYI

- DAYIGİL, Fezullah (1938).“İstanbul Çinilerinde Lâle”, *VD*, S.1, s. 83-90, İstanbul.
- ERDOĞAN, Abdülkadir(1938).“Kur’an Tercemelerinin Dil Bakımından Değerleri”, *VD*, S.1, s. 47-51, İstanbul.
- ERDOĞAN, Abdülkadir (1938).“Silivrikapı’da Hadım İbrahim Paşa Camii”, *VD*, S.1, s. 29-33, İstanbul.
- FITRAT, Prof. (1938).“Orta Asya’da Arazi Meselesine Dair Üç Vesika”, (Terc. Y. Kalantay), *VD*, S.1, s. 147-157, İstanbul.
- GABRIEL, Albert (1938).“Tarihî Türk Âbidelerinin Tâmiri ve İhyası”, *VD*, S.1, s. 7-15, İstanbul.
- GUBAYDULİN, K.S (1938). “Azerbaycan Vakıfları”, (Terc. Y. Kalantay), *VD*, S.1, s. 139-145, İstanbul.
- KÖPRÜLÜ, Fuad (1938).“Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti”, *VD*, S.1, s. 1-6, İstanbul.
- KÖPRÜLÜ, Fuad (1938).“Bibliyografya”, *VD*, S.1, s. 159-161, İstanbul.
- KÖPRÜLÜ, Fuad (1938) “Vakfa Ait Tarihî İstihlamlar Meselesi”, *VD*, S.1, s. 131-138, İstanbul.
- KUNTER, Halim Baki – ÜLGEN, Ali Saim(1938).“Fatih Camii”, *VD*, S.1, s. 91-101, İstanbul.
- KUNTER, Halim Baki (1938).“Türk Vakıfları ve Vakıfları Üzerine Mücmel Bir Etüd”, *VD*, S.1, s. 103-129, İstanbul.
- MUALLİM, Cevdet(1938).“ Sivas Darüşşifası Vakfiyesi ve Tercümesi”, *VD*, S.1, s. 35-38, İstanbul.
- ÖZ, Tahsin (1938).“Sultan Ahmed Camii”, *VD*, S.1, s. 25-28, İstanbul.
- ÜLGEN, Ali Saim (1938).“İznik’te Türk Eserleri”, *VD*, S.1, s. 53-56, İstanbul.
- ÜNVER, Ahmet Süheyl (1938).“Büyük Selçuklu İmparatorluğu Zamanında Vakıf Hastanelerin Bir Kısımına Dair”, *VD*, S.1, s. 17, İstanbul.
- ÜNVER, Ahmet Süheyl(1938).“Fatih Külliyesine Aid Diğer Mühim Bir Vakfiye”, *VD*, S.1, s. 39-45, İstanbul.

ÜNVER, Ahmet Süheyl (1938).“İstanbul’un Zabıtından Sonra Türklerde Tıbbî Tekâmüle Bir Bakış”, *VD*, S.1, s. 71-81, İstanbul.

VAKIFLAR DERGİSİ 2. SAYI

- AYANOĞLU, Fazıl İsmail(1942).“Vakıflar İdaresince Tanzim Ettirilen Tarihî Makbereler”, *VD*, S.2, s. 399-403, İstanbul.
- BARKAN, Ömer Lütfi (1942).“Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I:İstîlâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler, II: Vakıfların Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Kullanılmasında Diğer Şekiller”, *VD*, S. 2, s. 279-386, İstanbul.
- CAFEROĞLU, Ahmet(1942).“Türk Taamül Hukukuna Göre “İçtimaî Muavenet” Müessesesi”, *VD*, S.2, s. 185-193, İstanbul.
- DAĞLIOĞLU, Hikmet Turhan (1942).“Ankara’da Cenabî Ahmed Paşa Camii ve Cenabî Ahmed Paşa”, *VD*, S.2, s. 213-219, İstanbul.
- DAYIGİL, Fezullah (1942).“İstanbul Çinilerinde Lâle II”, *VD*, S. 2, s. 223-232, İstanbul.
- ERDOĞAN, Abdülkadir(1942).“Kanunî Süleyman Devri Vezirlerinden Pertev Paşa’nın Hayatı ve Eserleri”, *VD*, S. 2, s. 233-240, İstanbul.
- ERZİ, H. Adnan (1942).“Bursa’da İshakî Dervişlerine Mahsus Zâviyenin Vakfiyesi”, *VD*, S.2, s. 423-429, İstanbul.
- GABRIEL, Albert (1942).“Bursa’da Murad I. Camii ve Osmanlı Mimarisinin Menşei Meselesi”, *VD*, S.2, s. 37-43, İstanbul.
- GÖKAY, Fahrettin Kerim(1942).“Ruh Hekimliği Sahasında Türklerin ve Vakıf Müessesesinin Hizmetleri”, *VD*, S.2, s. 263-265, İstanbul.
- KEPECİOĞLU, Kâmil (1942).“Bursa’da Şer’î Mahkeme Sicillerinden ve Muhtelif Arşiv Kayıtlarından Toplanan Tarihî Bilgiler ve Vesikalar”, *VD*, S. 2, s. 405-421, İstanbul.

* Sanat Tarihçisi, Vakıf Uzmanı.

- KÖPRÜLÜ, Fuad (1942).“Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü”, *VD*, S.2, s, 1-35, İstanbul.
- KÖPRÜLÜ, Fuad (1942). Vakfa Ait Tarihî İstılahlar Ribât”, *VD*, S. 2, s. 267-278, İstanbul.
- KÖPRÜLÜ, Fuad(1942).“Bibliyografya”, *VD*, S. 2, s. 457-472, İstanbul.
- KUNTER, Halim Baki (1942).“L’aspect National Des Fondations Pieuses Turques (Vakoufs) (Traducteur:Nusret Hızır)”, *VD*, S. 3, s. 293-298, Ankara.
- KUNTER, Halim Baki (1942).“Kitâbelerimiz”, *VD*, S.2, s. 431-455, İstanbul.
- ÖZ, Tahsin (1942).“Sultanahmet Camii’nin Tezyinî Hususiyetleri II”, *VD*, S.2, s. 209-212, İstanbul.
- RUBEN, Walter (1942).“Buddhist Vakıfları Hakkında”, (Alm.Terc. Meliha TORKAK- (Uygurca Terc.: Saadet ÇAĞATAY), *VD*, S 2, s. 173-182, İstanbul.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1942).“Niğde’de Karamanoğlu Ali Bey Vakfı”, *VD*, S.2, s. 45-69, İstanbul.
- ÜLGEN, Ali Saim (1942).“Ankara’da Cenabî Ahmed Paşa Camii ve Türbesi”, *VD*, S.2, s. 221-222, İstanbul.
- ÜLGEN, Ali Saim (1942).“Niğde’de Akmedrese”, *VD*, S. 2, s. 81-82, İstanbul.
- ÜLGEN, Ali Saim (1942). “Topkapı’da Ahmet Paşa Heyeti”, *VD*, S.2, s. 169-171, İstanbul.
- ÜLGEN, Ali Saim (1942).“Pertev Mehmet Paşa’nın Eserleri Hakkında Mimari İzahat”, *VD*, S.2, s. 241-243, İstanbul.
- ÜLGEN, Ali Saim (1942).“Kırşehir’de Türk Eserleri”,S.2, s. 253-261, İstanbul.
- ÜLGEN, Ali Saim (1942).“Yenicami”, *VD*, S.2, s. 387-397, İstanbul.
- ÜNVER, Ahmet Süheyl (1942) “Süleymaniye Külliyesinde Darüşşifa, Tıp Medresesi ve Darül’akakire Dair (1557-1555) 965-963”, *VD*, S.2, s. 195-207, İstanbul.
- ÜNVER, Ahmet Süheyl (1942).“İstanbul Yedinci Tepe Hamamları’na Dair Bazı Notlar”, S. 2, s. 245-251, İstanbul
- YALTKAYA, Şerafeddin (1942). “ Kara Ahmet Paşa Vakfı”, *VD*, S.2, s. 83-97, İstanbul.
- VAKIFLAR DERGİSİ 3. SAYI**
- AKOK, Mahmut (1956).“Uşak Ulu Camii”, *VD*, S. 3, s. 69-72, Ankara.
- AKOK, Mahmut (1956).“Kütahya Büyük Bedesteni”, *VD*, S.3, s. 81-84, Ankara.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı(1956).“Dimetoka’da Çelebi Sultan Mehmed Camii”, *VD*. S. 3, s. 13-16. Ankara.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı (1956). “ I. Murad Devrinde Asilhan Bey Mimari Manzumesi”, *VD*, S. 3, s. 65-68, Ankara.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı(1956).“Yugoslavya’da Türk Âbideleri ve Vakıfları”, *VD*, S. 3, s. 151-223, Ankara.
- CUNBUR, Müjgân (1956).“Bibliyografya (Şark ve Türk Vakıflarıyla İlgili Bir Kaç Garp Eseri)”, *VD*, S.3, s. 285-287, Ankara.
- CUNBUR, Müjgân(1956).“Bibliyografya (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Vakıf ve Sanatla İlgili Tezler)”, *VD*, S. 3, s. 287-289, Ankara .
- CUNBUR, Müjgân (1956).“Bibliyografya (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Yapılmış Tarih Tezlerinden Bazıları 1937-1953 Arası)”, *VD*, S.3, s. 289-290, Ankara.
- ELKER, Sâlahaddin (1956).“Kitâbelerde (Ebced) Hesabının Rolü”, *VD*, S. 3, s. 17-25, Ankara.
- KESKİOĞLU, Osman (1956).“Bibliyografya (İslâm Sanatı Tarihi, Prof. Suut Kemal YETKİN)”, *VD*, S. 3, s. 281-283, Ankara.
- KÖKER, Hüseyin Sıdkı (1956).“Tefsiri Mevlâna Mustafa ve Vakıfları (Ebu-Hafs Haddâdî-Çilingir Baba)”, *VD*, S. 3, s. 225-263, Ankara.
- KUNTER, Halim Baki(1956).“Türk Vakıflarının Milliyetçilik Cephesi”, *VD*, S.3, s. 1-11, Ankara.
- LEWIS, Bernard (1956).“1641-1642’de Bir Karayit’in Türkiye Seyahatnâmesi, (Çev. F.SELÇUK)”, *VD*, S.3, s. 97-106, Ankara.
- LEWIS, Bernard (1956).“A Karaitite Itinerary Through Turkey in 1641-2”, *VD*, S.3, s. 315-325,
- OGAN, Aziz (1956).“Aydın Oğullarından İsa Bey Camii”, *VD*, S.3, s. 73-80, Ankara.
- ORAL, M. Zeki (1956).“Turgut Oğulları, Eserleri-Vakfı”, *VD*, S.3, s. 31-64, Ankara.
- OTTO-DORN, Katherina (1956).“Bir Selçuk Gümüş Kâsesi, (Terc. Şükrü AKKAYA)”, *VD*, S.3, s. 85-91, Ankara.

- OTTO-DORN, Katherina (1956).“Eine Seldschukische Silberschale”, *VD*, S.3, s. 301-308, Ankara
- SERAV, Münif (tercüme) (1956).“İtalya’da Eski Eserlerin ve Güzel Sanatların Korunması”, *VD*, S.3, s. 117-149, Ankara.
- TAESCHNER, Von Franz (1956).“Kırşehir’de Ahi Evran Zaviyesinin Mütevellisine Ait 1238/1822-23 Tarihli Bir Berat”, (Terc. Şükrü AKKAYA), *VD*, S.3, s. 93-96, Ankara.
- TAESCHER, Von Franz (1956).“Eine Urkunde Für Den Stiftungsinhaber Der Zâviye Des Ahi Evran in Kırşehir Von 1238/1822-23”, *VD*, S.3, s. 309-312, Ankara.
- ÜLGEN, Ali Saim (1956).“Bibliyografya (Türk Sanatı-Başlangıçtan Günümüze Kadar, Prof. Dr. Erns Diez, Çeviren: Oktay ASLANAPA)”, *VD*, S.3, s. 265-281, Ankara.
- ÜNVER, Ahmet Süheyl (1956).“Edirne’de Şah Melek Paşa Camii Nakışları Hakkında 832 (1429)”, *VD* S.3, s. 27-30, Ankara.
- YURDAYDIN, Hüseyin G. (1956).“Kemal Paşazade’nin Tevârih-i Âl-i Osman’ının Onuncu Cildi Hakkında”, *VD*, S.3, s. 107-115, Ankara.
- YURDAYDIN, Hüseyin G.(1956).“Bibliyografya (Hâtrâ Kitabı, El-Biruni)”, *VD*, S.3, s. 283-285, Ankara.
- VAKIFLAR DERGİSİ 4. SAYI**
- AYANOĞLU, F. İsmail(1958).“Fatih Devri Ricali Mezar Taşları ve Kitâbeleri”, *VD*, S. 4, s. 193-208, Ankara.
- BAYKAL, İsmail(1958).“Fatih Sultan Mehmed’in Hususi Kütüphanesi ve Kitapları”, *VD*, S. 4, s. 77-79, Ankara.
- BERKİ, Ali Himmet (1958).“İslâm’da Vakıf: Zağanus Paşa ve Zevcesi Nefise Hatun Vakfiyeleri”, *VD*, S. 4, s. 19-37, Ankara.
- CUNBUR, Müjgân(1958).“İstanbul’un 500’üncü Fethi Yıldönümü Dolayısıyla Tertiplenen Sergilere, Yapılan Kültür, San’at ve Neşriyat Hareketlerine Dair”, *VD*, S. 4, s. 265-281, Ankara.
- CUNBUR, Müjgân(1958).“Bibliyografya (Vakıflar ve Eski Eserler Konusuyla İlgili Yayınlar)”, *VD*, S. 4, s. 295-328, Ankara.
- ERDOĞAN, Muzaffer(1958).“Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri”, *VD*, S.4, s. 149-182, Ankara.
- GAZİMİHAL, Mahmut R (1958).“İstanbul Muhasaralarında Mihâloğulları ve Fatih Devrine Ait Bir Vakıf Defterine Göre Harmankaya Mâlikânesi”, *VD*, S.4, s. 125-137, Ankara.
- HATTATOĞLU, Muhiddin (1958).“İstanbul Silivrikapı’da Topçubaşı Balâ Süleyman Ağa Mimarî Manzumesi”, *VD*, S.4, s. 183-191, Ankara.
- KESKİOĞLU, Osman (1958). “Fatih Devrine Ait İki Kur’an-ı Kerim Tercümesi”, *VD*, S.4, s. 91-103, Ankara.
- KESKİOĞLU, Osman (1958).“Bibliyografya (Fatih Sultan Mehmed: Siyaseti, Harpleri ve Fütuhâtı-Salim Ahmed El-Raşidî)”, *VD*, S.4, s. 285-293, Ankara.
- KESKİOĞLU, Osman (1958).“Bibliyografya (El-Ahîlül’l Osmanî Ebül-Feth Es-Sultan Muhammedü’s-Sâni Fâtihu’l-Konstaniyye ve Hayatuhu’l-Adliyye-Ali Himmet Berki)”, *VD*, S. 4, s. 293-295, Ankara.
- KUNTER, Halim Baki(1958).“Emir Sultan Vakıfları ve Fatih’in Emir Sultan Vakfiyesi”, *VD*, S. 4, s. 39-63, Ankara.
- KUNTER, Halim Baki(1958).“Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu”, *VD*, S.4, s. 245-261, Ankara.
- KUNTER, Halim Baki(1958).“Fâtih ve Fâtih Devri Eserleri Hakkında Muhtasar İzahat”, *VD*, S.4, s. 331-333, Ankara.
- KUNTER, Halim Baki (1958) “Concise Explanations About The Fatih (Conqueror) And Works Pertaining To Fatih Era”, *VD*, S. 4, s. 334-335, Ankara.
- ORAL, M. Zeki (1958).“Fatih Sultan Mehmed’in Gevale Kalesi ile Karaman İllerini Fethi ve Hâmidî’nin Terci-i Bendi”, *VD*, S.4, s. 81-89, Ankara.
- ÖGEL, Bahaeddin (1958).“Fatih Albümünde “Şeyhî” İmzalı Minyatürler Hakkında,” *VD*, S.4,s. 209-239, Ankara.
- ÖNDER, Mehmet (1958).“Kaybolmuş Eserlerimiz: Konya’da Alevî Sultan Mescidi ve Mihrabı”, *VD*, S.4, s. 241, Ankara.
- TAMER, Vehbi (1958).“Fatih Devri Ricalinden İshak Paşa’nın Vakfiyeleri ve Vakıfları”, *VD*, S.4, s. 107-124, Ankara.
- TURAN, Şerafettin (1958).“Fatih’in İtalya Seferi”, *VD*, S.4, s. 139-147, Ankara.

- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1958).“Sultan İkinci Murad’ın Vasiyetnamesi” *VD*, S.4, s. 1-17, Ankara.
- UZLUK, Feridun Nafiz (1958).“ Fatih Devrinde Karaman Eyaletine Ait Vakıfların Fihristi (1)”, *VD*, S.4, s. 263-264, Ankara.
- ÜLGEN, Ali Saim (1958).“İnegöl’de İshak Paşa Mimarî Manzumesi”, *VD*, S.4, s. 192-192, Ankara.
- ÜLGEN, Ali Saim (1958).“Bibliyografya (Fatih Devri Mimarisi-Ekrem Hakkı Ayvedî)”, *VD*, S.4, s. 283-285, Ankara.
- ÜNVER, Ahmet Süheyl (1958).“Mahmud Paşa Vakıfları ve Ekleri”, *VD*, S.4, s. 65-, Ankara.
- ÜNVER, Ahmet Süheyl (1958).“İkinci Sultan Bâyezid’in Edirne’deki Vakıf Kitaplarına Dair”, *VD*, S.4, s. 105-106, Ankara.
- VAKIFLAR DERGİSİ 5. SAYI**
- AREL, Hilmi.(1962).“Divriği Ulu Camii Kuzey Portalının Mimarî Kuruluşu”, S.5, s. 99-111,
- AREL, Hilmi.(1962). “Divriği Ulu Camii Tekstil Kapısı ve Diğerleri”, *VD*, S.5, s. 113-125, Ankara.
- AREL, Mehlika.(1962).“Mut’taki Karamanoğulları Devri Eserleri”, *VD*, S.5, s. 241-250, Ankara.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı(1962).“Mudurnu’da Yıldırım Bâyezid Manzûmesi ve Taş Vakfiyesi”, *VD* S. 5, s. 79-86, Ankara.
- BERKİ, Ali Himmet(1962).“Hukukî ve İçtimaî Bakımdan Vakıf”, *VD*, S. 5, s. 9-13, Ankara.
- BERKİ, Ali Himmet(1962).“Vakıf Kuran İlk Osmanlı Padişahı”, *VD*, S.5, s. 127-129,Ankara.
- BERKİ, Şakir (1962).“Vakfın Lüzumu, Faydaları ve Vakıfları Teşvik”, *VD*, S.5, s. 19-21, Ankara.
- CORBETT, Spencer(1962).“Sinan: Kanunî Süleyman’ın Baş Mimarı”, (Çev. Nermin Sinemoğlu)”, *VD*, S.5, s. 193-198, Ankara.
- CUNBUR, Müjgân(1962).“Ümmügülsüm Hatun Vakfiyesi”, *VD*, S.5, s. 207-212, Ankara.
- ERDOĞAN, Muzaffer (1962).“Son İncelemelere Göre Fatih Camiinin Yeniden İnşası Meselesi”, *VD*, S.5, s. 161-192, Ankara.
- ESİN, Emel (1962).“The Seljuks In Asia Minor” Adlı Eserin Tenkidi”, *VD*, S.5, s. 275-281, Ankara.
- EYİCE, Semavi (1962).“Bursa’da Osman ve Orhan Gazi Türbeleri”, *VD*, S.5, s. 131-147, Ankara.
- KESKİOĞLU, Osman (1962).“Vakıflar Genel Müdürlüğü İhtisas Kitaplığındaki Eski Kur’an Tercümeleleri”, *VD*, S.5, s. 157-160, Ankara.
- KÖKER, Hüseyin Sıdkı (1962).“Vakıflar Tarihinde Tosya”, *VD*, S.5, s. 257-273, Ankara.
- KÖPRÜLÜ, Fuad (1962).“Sultan Baybars’a İsnad Edilen Bir Vakfiye”, *VD*, S.5,s.1-8, Ankara.
- KUBAN, Doğan(1962).“Restorasyon Kriterleri ve “Carta Del Restauro”, *VD* S.5, s. 149-152, Ankara.
- ONGAN, Halit (1962).“Ankara Şer’iye Mahkemesi Sicillerinde Kayıtlı Vakfiyeler”, *VD*, S.5, s. 213-222, Ankara.
- ORAL, M.Zeki (1962).“Anadolu’da San’at Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri”, *VD*. S.5, s. 23-77, Ankara.
- ORAL, M. Zeki (1962).“Aksaray’ın Tarihî Önemi ve Vakıfları”, *VD*, S.5, s. 223-240, Ankara.
- ÖNGE, Yılmaz (1962).“Çankırı Darüşşifası”, *VD*, S.5, s. 251-255, Ankara.
- ŞEHİSUAROĞLU, Bedi N.(1962).“Edirne Fatih Devri Eserlerine Kısa Bir Bakış ve Sitti Hatun Camii”, *VD*, S. 5, s. 199-204. Ankara.
- ÜLGEN, Ali Saim (1962).“Trablusgarp’ta Turgut Reis Mimarî Manzumesi”, *VD*, S.5, s. 87-92, Ankara.
- ÜLGEN, Ali Saim (1962).“Divriği Ulu Camii ve Dar’üş-Şifası”, *VD*, S.5, s. 93-98, Ankara.
- ÜLGEN, Ali Saim (1962).“Siirt Ulu Camii”, *VD*, S.5, s. 153, Ankara.
- ÜLGEN, Ali Saim (1962).“Şerefli Koçhisar’da Alâüddin Camii”, *VD*, S.5, s. 205, Ankara.
- ÜNVER, Ahmet Süheyl (1962).“Edirne’de Mimarî Eserlerimizdeki Tabii Çiçek Süslemeleri Hakkında”, *VD*, S.5, s. 15-17, Ankara.
- VAKIFLAR DERGİSİ 6. SAYI**
- AKÇAY, İlhan,(1965).“Yakutiye Medresesi”,*VD*, S.6, s. 146-152, İstanbul.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı(1965).“İlk Fatih Camii Hakkında Yeni Bir Vesika”, S.6,s. İstanbul.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı(1965).“Bursa Orhangazi Camii ve Osmanlı Mimarisinin Menşei Meselesi”, *VD*, S. 6, s. 69-83, İstanbul.
- BERKİ, Ali Himmet(1965).“Vakıfların Hukuk ve Tarih Bakımından Kıymeti”, *VD*, S.6, s. 5-7,

- BERKİ, Ali Himmet (1965).“Vakıfların Tarihi, Mahiyeti, İnkişafı ve Tekâmülü, Cemiyet ve Fertlere Sağladığı Fâideler”, *VD*, S.6, s. 9-13, İstanbul.
- BERKİ, Şakir(1965).“Vakıfların Gördüğü Çeşitli Hizmetler”, *VD*, S.6, s. 85-91, İstanbul.
- ERDOĞAN, Muzaffer (1965).“Osmanlı Mimarisi Tarihinin Otantik Yazma Kaynakları”, *VD*, S. 6, s. 111-136, İstanbul.
- EYİCE, Semavi (1965).“Ohri'nin Türk Devrine Ait Eserleri”, *VD*, S.6, s. 137-145, İstanbul.
- GÖKBİLGİN, Tayyib (1965).“15. ve 16. Asırlarda Eyâlet-i Rûm”, *VD*, S.6, s. 51-61, İstanbul.
- KUNTER, Halim Baki(1965).“Tarsus'taki Türkistan Zaviyelerinin Vakfiyeleri”, *VD*, S.6, s. 31-50, İstanbul.
- SELÇUK, Furuzan (1965).“Vakıflar (Başlangıçtan 18. Yüzyıla Kadar)-“Islamic Society and the West”, *VD*, S.6, s. 21-29, İstanbul.
- TANSUĞ, Sezer (1965).“18.Yüzyılda İstanbul Çeşmeleri ve Ayasofya Şadırvanı”, *VD*, S.6, s. 93-101, İstanbul.
- TANSUĞ, Sezer (1965).“The Fountains of İstanbul in the 18th Century and the Shadirvan of Saint Sophia”, *VD*, S.6, s. 102-110, İstanbul.
- ÜNVER, Ahmet Süheyl (1965) “Türk Sanat Tarihinde Edirnekâri Lâke İşleri ve Sanatkârları”, *VD*, S.6, s. 15-20, İstanbul.
- VAKIFLAR DERGİSİ 7. SAYI**
- AYANOĞLU, Fazıl (1968) “Ferhat Paşa ve Gizli Kalan Vakıfları”, *VD*, S.7, s. 145-148, İstanbul.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı (1968). “Gazî Süleyman Paşa Vakfiyesi ve Tahrir Defterleri”, *VD*, S. 7, s. 19-28, İstanbul.
- BERKİ, Ali Himmet (1968).“Vakıflarda Şartlara Riayet Meselesi”, *VD*, S.7, s. 13-16, İstanbul.
- BERKİ, Ali Himmet (1968).“Müstağn-en' anh Vakıfları”, *VD*, S.7, s. 17-18, İstanbul.
- BERKİ, Şakir(1968).“Vakıfların Devlete ve Devletin Vakıflara Hizmeti”, *VD*, S.7, s. 45-52, İstanbul.
- ERDER, Cevat (1968).“Venedik Tüzüğü” Uluslararası Tarihî Anıtları Onarım Kuralları”, *VD*, S.7, s. 111-116, İstanbul.
- ERDOĞAN, Muzaffer (1968).“Osmanlı Devrinde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetleri”, *VD*, S.7, s. 149-205, İstanbul.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib (1968) “XVI. Asırda Karaman Eyaleti ve Lârende (Karaman) Vakıf ve Müesseseleri”, *VD*, S.7, s. 29-38, İstanbul.
- HASANDEDİÇ, Hıvziya (1968). “Mostar'ın Türk Devri Kültürel ve Tarihî Anıtları”,(Çev. İsmail Eren), *VD*, S.7, s. 215-234, İstanbul.
- KESKİOĞLU, Osman (1968).“Bulgaristan'daki Bazı Türk Vakıfları ve Âbideleri”, *VD*, S.7, s. 129-137, İstanbul.
- KONYALI, İbrahim Hakkı (1968).“Bir Hüccet İki Vakfiye”, *VD*, S.7, s. 97-110, İstanbul.
- KUBAN, Doğan (1968).“Anadolu-Türk Şehri Tarihî Gelişmesi, Sosyal ve Fizikî Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”, *VD*, S.7, s. 53-73, İstanbul.
- KURAN, Aptullah(1968).“Tokat ve Niksar'da Yağlı-Basan Medreseleri”, *VD*, S.7, s. 39-43, İstanbul.
- ÖNDER, Mehmet (1968).“Konya'da Bilinmiyen Bir Selçuklu Devri Eseri”, *VD*, S.7, s. 127-128, İstanbul.
- ÖNEY, Gönül (1968).“Artuklu Devrinden Bir Hayat Ağacı Kabartması Hakkında”, *VD*, S.7, s. 117-120, İstanbul.
- ÖNEY, Gönül (1968). “Über Eine Ortukidische Lebensbaum Darstellung”, *VD*, S.7, s. 121-125, İstanbul.
- ÖNGE, Yılmaz (1968).“Konya-Beyşehir'de Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı”, *VD*, S.7, s. 139-144, İstanbul.
- ÖZERGİN, M. Kemal-KALEŞİ, Hasan-EREN, İsmail (1968) “Prizren Kitabeleri”, *VD*, S.7, s. 75-96, İstanbul.
- TANSEL, F. A.(1968).“Memleketimizin Acı Kaybı: Prof. Dr. Fuad KÖPRÜLÜ ”, *VD*, S.7, s. 1-11, İstanbul
- YÜCEL, Erdem (1968).“Manisa Muradiye Camii ve Külliyesi”, *VD*, S.7, s. 207-214, İstanbul.
- VAKIFLAR DERGİSİ 8. SAYI**
- AKAR, Azâde (1969).“Tezini San'atlarımızda Vazo Motifleri”, *VD*, S.8, s. 267-271, Ankara.
- AKOK, Mahmut (1969).“Diyarbakır Ulu Cami Mimarî Manzumesi”, *VD* S.8, s. 113-139, Ankara.
- AKOZAN, Feridun(1969).“Türk Külliyesi”, *VD*, S.8, s. 303-308, Ankara.

- AKTEPE, M. Münir (1969).“ XVIII. Yüzyıl Vezirlerden Kapdân-ı Derya Kaymak Mustafa Paşa’ya Ait Vakfiyeler”, *VD*, S. 8, s. 15-35, Ankara.
- ARIK, M. Oluş.(1969).“Malatya Ulu Camiinin Aslı Plânı ve Tarihi Hakkında”, *VD*, S.8, s. 141-148, Ankara.
- ARIK, Rüçhan(1969).“ Erzurum’da İki Cami ”, *VD*, S.8, s. 149-159, Ankara.
- ASLANOĞLU, İnci (1969). “Tire’de Üç Cami”, *VD*, S.8, s. 161-170, Ankara.
- AYANOĞLU, Fazıl (1969).“İstanbul’da Yola Kalbedilen Cami Vesaire”, *VD*, S.8, s. 329-334, Ankara.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı(1969).“Yıldırım Bâyezid’in Bursa Vakfiyesi ve Bir İstibdalnâmesi”, *VD*, S.8, s. 37-46, Ankara.
- BAKIRER, Ömür(1969).“Hacı Ferruh Mescidi”, *VD*, S.8, s. 171-184, Ankara.
- BERKİ, Ali Himmet (1969).“Vakıflar ve Vakıfların Maruz Kaldığı Tecavüz ve İhmaller”, *VD*, S.8, s. 335-340, Ankara.
- BERKİ, Şakir (1969).“Vakfın Mahiyeti”, *VD*, S.8, s. 1-7, Ankara.
- BİNARK, İsmet(1969).“Türk Vakıfları, Türk Sanatı ve İçtimaî Hayatı Konusu ile İlgili Eserlerin Bibliyografyası”, *VD*, S. 8, s. 357-366, Ankara.
- CUNBUR, Müjgân(1969).“Kayseri’de Raşit Efendi Kütüphanesi ve Vakfiyesi”, *VD*, S.8, s. 185-195, Ankara.
- İLTER, Fügen (1969).“Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde 12. ve 13. Yüzyıl Artukoğulları Medreselerinin Yeri”, *VD*, S.8, s. 197-208,
- İŞLEK, Sevim (1969). “Ankara Etnografya Müzesi’ndeki Nomad Karakterli Halılar”, *VD*, S.8, s. 273-281, Ankara.
- KESKİOĞLU, Osman (1969).“Bulgaristan’da Bazı Türk Âbideleri ve Vakıf Eserleri”, *VD*, S.8, s. 309-322, Ankara.
- KONYALI, İbrahim Hakkı (1969).“Kanunî Sultan Süleyman’ın Annesi Hafsa Sultan’ın Vakfiyesi ve Manisa’daki Hayır Eserleri”, *VD*, S.8, s. 47-56, Ankara.
- KUBAN, Doğan(1969).“Modern Restorasyon İlkelere Üzerine Yorumlar”, *VD*, S.8, s. 341-356, Ankara.
- KUNTER, Halim Bakı (1969).“Türk-İslâm Sanat Eserlerine Vücut Veren Manevi Âmiller”, *VD*, S.8, s. 9-13, Ankara.
- KUNTER, Halim Bakı (1969).“Bilinmeyen Bir Kervansaray Tipi (Düğer Kervansarayı)”, *VD*, S.8, s. 225-228, Ankara.
- KURAN, Aptullah (1969).“Karamanlı Medreseleri”, *VD*, S.8, s. 209-223, Ankara.
- ÖNEY, Gönül (1969).“Anadolu’da Selçuk Geleneğinde Kuşlu, Çift Başlı, Kartallı, Şahinli ve Arslanlı Mezar Taşları”, *VD*, S.8, s. 283-301, Ankara.
- SAHİLLİOĞLU, Halil (1969).“İkinci Kaykâvus’un Bir Mülknâmesi”, S.8, s. 57-65, Ankara.
- SERTOĞLU, Mithat (1969).“İkinci Murad’ın Vasiyetnamesi”, *VD*, S.8, s. 67-69, Ankara.
- TÜKEL YAVUZ, Aysıl (1969).“Sağman’daki Çok Fonksiyonlu Salih Bey Camisi” *VD*, S.8, s. 229-242, Ankara.
- UZLUK, Feridun Nafiz (1969).“Germiyanoglu Yakup II. Beyin Vakfiyesi”, *VD*, S.8, s. 71-111, Ankara.
- ÜNVER, Ahmet Süheyl (1969).“Anadolu’da Selçuklu Devleti, Beylikleri Resmî Daireleri ve Toplantı Yerlerine Dair”, *VD*, S.8, s. 323-327, Ankara.
- YURDAKUL, Erol(1969).“Tokat Vilayetinin Gümüştop (Dazya) Köyündeki XIV ncü Yüzyıla Ait Eski Eserler”, *VD*, S.8, s. 243-247, Ankara.
- YÜCEL, Erdem (1969).“Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi”, *VD*, S.8, s. 249-266, Ankara.

VAKIFLAR DERGİSİ 9. SAYI

- AKAR, Azâde (1971).“Ayasofya’da Bulunan Türk Eserleri ve Süslemelerine Dair Bir Araştırma”,*VD*, S.9, s. 277-290, Ankara.
- AKTEPE, M. Münir (1971).“ Manisa Âyanlarından Kara Osman Oğlu Mustafa Ağa ve Üç Vakfiyesi Hakkında Bir Araştırma”, *VD*, S.9, s. 367-382, Ankara.
- ALTUN, Ara(1971).“Mardin Ulu Camii ve Çifte Minareler Üzerine Birkaç Not”, *VD*, S.9, s. 191-200, Ankara.
- AYANOĞLU, Fazıl (1971).“Tahrip Edilen Eski Eserler Serisi: Lutfû Efendi’nin Mezarı”, *VD*, S.9, s. 261-264, Ankara.
- AYDIN, Filiz (1971).“Seyitgazi Aslanbey Köyünde “Şeyh Sücaeddin” Külliyesi-“Şeyh Sücaeddin” *VD*, S.9, s. 201-225, Ankara.

- BAKIRER, Ömür (1971).“Anadolu’da XIII. Yüzyıl Tuğla Minarelerinin Konum, Şekil, Malzeme ve Tezyinat Özellikleri”, *VD*, S.9, s. 337-365, Ankara.
- BARKAN, Ömer (1971).“Süleymaniye Cami ve İmareti Tesislerine Âit Yıllık Bir Muhasebe Bilançosu 993/994 (1585-1586)”, *VD*, S.9, s. 109-161, Ankara.
- BERKİ, Şakir (1971).“Türkiye’de İmparatorluk ve Cumhuriyet Devrinde Vakıf Çeşitleri”, *VD*, S.9, s. 1-12, Ankara.
- BİNARK, İsmet - BİNARK, Naile(1971).“Türk Mimarî Sanatı Bibliyografyası Kitaplar:1928-1968/ Makaleler 1952-1968”, *VD*, S.9, s. 447-470, Ankara.
- ÇAĞATAY, Neşet (1971).“Osmanlı İmparatorluğunda Riba-Faiz Konusu Para Vakıfları ve Bankacılık”, *VD*, S.9, s. 39-66, Ankara.
- ERDER, Cevat (1971).“Yorumlar Üzerine: Uluslararası Tarihi Anıtlar ve Yerleşmeler Kurulu ve “Fotogrametrinin Tarihi Anıtlara Uygulanması” Konulu Toplantısı”, *VD*, S.9, s. 409-417,
- ERKEN, Sabih (1971).“Türk Çiniciliğinde Kâbe Tasvirleri”, *VD*, S.9, s. 297-320, Ankara.
- GÜNERİ, Hasan (1976).“Vakıf Sular ve Su Vakıfları”, *VD*, S.9, s. 67-79, Ankara.
- KARAMAĞARALI, Beyhan (1971).“Edirne Eski Camiinin Kitabeleri ve Mimarimizdeki Yeri”, *VD*, S.9, s. 331-336, Ankara
- KESKİOĞLU, Osman (1971).“Bulgaristan’da Türk Vakıfları ve Bâî Efendi’nin Vakıf Paralar Hakkında Bir Mektubu”, *VD*, S.9, s. 81-94, Ankara.
- KONYALI, İ. Hakkı (1971).“Çeşme, Çeşme’de Kanunî’nin Eşsiz Bir Kitabesi, Çeşme Kervansarayı”, *VD*, S.9, s. 163-171, Ankara.
- KURAN, Aptullah (1971).“Orta Anadolu’da Klasik Osmanlı Mimarisi Çağının Sonlarında Yapılan İki Külliye” *VD*, S.9, s. 239-249, Ankara.
- MADRAN, Emre (1971).“Aydın Nasuh Paşa Külliyesi”, *VD*, S.9, s. 183-189, Ankara.
- ÖNGE, Yılmaz (1971).“Anadolu’da XIII.-XIV. Yüzyılın Nakışlı Ahşap Camilerinden Bir Örnek: Beyşehir Köşk Köyü Mescidi”, *VD*, S.9, s. 291-296, Ankara.
- ÖZDURAL, Alpay (1971).“Bir Mimarî Fotogrametri Uygulaması - Karacabey Türbesi”, *VD*, S.9, s. 227-238, Ankara.
- TARZİOĞLU, Arslan (1971).“İskenderiye Kütüphanesi Müslümanlar Tarafından Yakılmamıştır”, *VD*, S.9, s. 419-446, Ankara.
- UZLUK, Feridun Nafiz (1971).“Mevlevi Hilâfetnameleri”, *VD*, S.9, s. 383-399, Ankara.
- UZLUK, Feridun Nafiz (1971).“Hekimbaşı Yalısı”, *VD*, S.9, s. 251-259, Ankara.
- UZLUK, Şahabeddin (1971).“İstanbul’daki Eski Fatih Camii’nin Bir Benzeri Konya’da Selimiye Camii”, *VD*, S.9, s. 173-181, Ankara.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya (1971).“Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği”, *VD*, S.9, s. 13-37, Ankara.
- ÜNVER, Ahmet Süheyl (1971).“Türkiye’de Lâle Tarihi”, *VD*, S.9, s. 265-276, Ankara.
- ÜNVER, Gülbün (1971).“Osmanlı San’atında Vazolu ve Vazosuz Çiçek Demetleri”, *VD*, S.9, s. 321-326, Ankara.
- ÜSTÜNKÖK, Okan (1971).“Eski Eserlerin Onarımında Çevresel Anlayış”, *VD*, S.9, s. 401-408, Ankara.
- YETKİN, Şerare (1971).“İstanbul’da Hekimoğlu Ali Paşa Camii’nden Hayvan Figürlü Bir Türk Kili mi”, *VD*, S.9, s. 327-329, Ankara.
- YÜCEL, Erdem (1971) “Büyükçekmece’de Türk Eserleri”, *VD*, S.9, s. 95-108, Ankara.

VAKIFLAR DERGİSİ 10. SAYI

- AKTEPE, M. Münir (1973).“ Kara Osman Oğlu Hacı Osman Ağa’ya Âit İki Vakfiyesi”, *VD*, S.10, s. 161-174, Ankara.
- ALTUN, Ara.(1973).“Anadolu’da Artuklu Devri Medreselerinin Plân Şemaları Üzerine Notlar”, *VD*, S.10, s. 229-233, Ankara.
- AYDIN, Filiz(1973).“Sinop, Alâiye (Süleyman Pervane) Medresesi”, *VD*, S.10, s. 251-272, Ankara.
- BAKIRER, Ömür (1973).“Vakfiyelerde Binaların Tamaratı ile İlgili Şartlar ve Bunlara Uyulması”, *VD*, S.10, s. 113-126, Ankara.
- BAYBURTLUOĞLU. M. Zafer (1973).“Kahraman Maraş’ta Bir Grup Dulkadiroğlu Yapısı”, *VD*, S.10, s. 234-250, Ankara.
- BERKİ, Ali Himmet(1973).“Vakıf Nasıl Yapılır”, *VD*, S.10, s. 66-70, Ankara.
- BERKİ, Şakir(1973).“İmparatorluk ve Cumhuriyet Vakıf Hukukunda Vakıf Şartları”, *VD*, S. 10, s. 71-78, Ankara.

- BERKOL, Feramuz (1973).“Türk Vakıf Kervansarayları ve Bugün Turizm Hizmetinde Kullanılmaları”, *VD*, S.10, s. 345-365, Ankara.
- BİNARK, İsmet(1973).“Türk Dekoratif, Resim, Seramik, Örne ve İşleme, Heykeltraşlık, Oyunculuk, Meskükât ve Maden Sanatları Bibliyografyası (Kitaplar 1928-1971/Makaleler 1952-1971)”, *VD*, S.10, s. 463-478, Ankara.
- BURAT, Osman(1973). “Pertek “Baysungur” Caminin Taşınması”, *VD*, S.10, s. 289-298, Ankara.
- ERKEN, Sabih: (1973).“Edirne Hamamları”, *VD*, S.10, s. 403-419, Ankara.
- EYİCE, Semavi (1973).“Sincanlı’da Sinan Paşa İmareti”, *VD*, S.10, s. 303-336, Ankara.
- GÜNERİ, Hasan (1973).“Azınlık Vakıflarının İncelenmesi”,*VD*, S.10, s. 79-108, Ankara.
- IŞIKÖZLÜ, Fâzıl (1973).“İstanbul’un Eski Vakıf Hanları”, *VD*, S.10, s. 421-424, Ankara.
- KESKİOĞLU, Osman (1973). “Bazı Yönleriyle Vakıflar”, *VD*, S.10, s. 109-112, Ankara.
- KONYALI, İbrahim Hakkı (1973).“Aksaray Ulu Camii”, *VD*, S.10, s. 273-288, Ankara.
- MADRAN, Emre (1973).“Âriflerin Menkıbeleri’nde Geçen Yapı İsimleri Üzerine Bir Deneme”, *VD*, S.10, s. 175-198, Ankara.
- ORHONLU, Cengiz (1973).“Bayram Paşa Kervansarayı”, *VD*, S.10, s. 199-218, Ankara.
- OKİÇ, M. Tayyib (1973).“Belgrad’daki Bayraklı Camii”, *VD*, S.10, s. 385-401, Ankara.
- ÖLEZ, Tülây (1973).“Edirne Sarayları Çinileri Üzerine”, *VD*, S.10, s. 299-301, Ankara.
- ÖNGE, Yılmaz (1973).“Konya’nın Meram Mesiresindeki Mimari Bir Manzume”, *VD*, S.10, s. 367-383, Ankara.
- ÖZ, Tahsin (1973).“Yurdumuzda Tesis (Vakıf)”, *VD*, S.10, s. 133-135, Ankara.
- SAHİLLİOĞLU, Halil (1973) “Ramazanoğullarından Davud Bey Oğlu Mahmud Bey Vakfiyesiyle Fağfur Paşa Oğlu Ali Bey Paşa Vakfiyesi”, *VD*, S.10, s. 136-160, Ankara.
- ŞEŞEN, Ramazan (1973).“Sinan Paşa’nın Arapça Vakfiyesinin Tercümesi”, *VD*, S.10, s. 337-343, Ankara.
- TUNCER, O.Cezmi (1973). “Mardin-Cizre Kırmızı Medrese”, *VD*, S.10, s. 425-434, Ankara.
- TURAN, Osman (1973).“Selçuklu Devrine Aid Köy Satışı Hakkında Bir Vesika”, *VD*, S.10,s.127-128, Ankara.
- SERTOĞLU, Mithat (1973).“Ashâb-ı Kehf (Mağra Yâraanı) Vakıflarına Dair Orijinal Bir Belge”, *VD*, S.10, s. 129-132, Ankara.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya (1973).“Türkiye Tarihinde Sosyal Kuruluş ve Toprak Rejiminin Gelişmesi (Osmanlılara Kadar)”, *VD*, S.10, s. 1-65, Ankara.
- ÜNVER, Ahmet Süheyl (1973).“Her Devirde Kâğıthane”, *VD*, S.10, s. 435-461, Ankara.
- YÜCEL, Erdem (1973).“Ayasofya Onarımları ve Vakıf Arşivinde Bulunan Bazı Belgeler”, *VD*, S.10, s. 219-228, Ankara.

VAKIFLAR DERGİSİ 11. SAYI

- AKTEPE, M. Münir (1976).“ Kara Osman Oğlu Mehmed Ağa bin. Hacı Ömer Ağa”, *VD*, S.11, s. 57-66, Ankara.
- BAYBURTLUOĞLU. M. Zafer (1976).“Anadolu Selçuklu Devri Büyük Programlı Yapılarında Önyüz Düzeni”, *VD*, S.11, s. 67-106. Ankara.
- CERRAHOĞLU, İsmail (1976).“Batı’da Kur’an Tetkikleri”, *VD*, S.11, s. 323-342, Ankara.
- ÇAĞATAY, Neşet (1976).“İslâm’da Vakıf Kurumunun Miras Hukukuna Etkisi”, *VD*, S.11, s. 1-6, Ankara.
- GÜNDÜZ, Mahmut (1976).“İslâm’da Kitap Sevgisi ve İlk Kütüphaneler”, *VD*, S.11, s. 165-193,
- GÜNERİ, Hasan (1976).“Vakıflarda Metrukiyet ve Mahlûliyet Müesseselerinin Hukukî Mahiyeti ve Bunlarla İlgili Mevzuat Hükümleri”, *VD*, S.11, s. 19-24, Ankara.
- GÜNERİ, Hasan (1976).“Vakıf İşletmeleri”, *VD*, S.11, s. 25-47, Ankara.
- HAFIZ, Nimetullah - ASİM, Mücahit (1976).“Priştine Kitâbeleri”, *VD*, S.11, s. 205-215, Ankara.
- KAYAOĞLU, İsmet (1976).“Vakfın Menşei Hakkındaki Görüşler”, *VD*, S.11, s. 49-55,Ankara.
- KAYAOĞLU, İsmet (1976).“Vakıflar Bibliyografyası”, *VD*, S.11, s. 365-376, Ankara.
- MADRAN, Emre (1976).“Kültürel Varlıkların Korunması ve Onarılması”, *VD*, S.11, s. 271-291, Ankara.
- OĞUZ – AYDIN, Filiz (1976).“İzmir-Çeşme Kanuni Kervansarayı”, *VD*, S.11, s. 107-120, Ankara.

- ÖZBEK, Ömer (1976).“Eğridir Mübarizüddin Erto-kuş Kervansarayı”, *VD*, S.11, s. 293-311, Ankara.
- SARGUTAN, Erdal (1976).“Selçuklularda Tıp ve Tıp Kuruluşları”, *VD*, S.11, s. 313-322, Ankara.
- ŞENER, Abdülkadir (1976).“Edirne’de Süleyman Paşa Camii Vakfiyesi”, *VD*, S.11, s. 7-17, Ankara.
- TANYU, Hikmet (1976).“Türk Bilgini Profesör Abdülkadir İnan’ın Hayatı”, *VD*, S.11, s. 343-362, Ankara.
- TUNCER, O. Cezmi (1976).“Anadolu Türk Sanatı ve Yerli Kaynaklarla İlişkiler Üzerine Bir Dene-me”, *VD*, S.11, s. 239-270, Ankara.
- ÜNVER, Ahmet Süheyl (1976).“Türkiye’de Nevruz ve Nevruziye”, *VD*, S.11, s. 221-237, Ankara.
- ÜNAL, Rahmi Hüseyin (1976).“Az Tanınan ve Bilin-meyen Doğu Anadolu Kümbetleri Hakkında Notlar”, *VD*, S.11, s. 121-163, Ankara.
- YETKİN, Şerare (1976). “ Silyon (Yanköy Hisarı)’da-ki Türk Eserleri”, *VD*, S.11, s. 195-203, Ankara.
- YÜRÜKOĞLU, Ömer (1976).“Sahip Ata Araştırması Buluntuları”, *VD*, S.11, s. 217-220, Ankara.
- VAKIFLAR DERGİSİ 12. SAYI**
- AKER, Sabiha, (1978),“Ankara Etnografya Müze-si’nde Bulunan XIV. Yüzyılda Meraga’da Yapıl-mış Vakıf Kur’an Cüzleri”, S.12, s. 291-327, An-ka-ra.
- ATAY, Hüseyin(1978).“Dinî Meseleler”, *VD*, S.12, s. 413-424, Ankara.
- ATEŞ, İbrahim(1978).“Şam Ümeyye Camii ve Vakfi-yesi”, *VD*, S.12, s. 27-90, Ankara.
- AYDIN, Ali Arslan(1978).“Beşeri Münasebetler”, *VD*, S.12, s. 395-411, Ankara.
- BİNARK, İsmet(1978).“Türklerde Resim ve Minya-tür Sanatı”, *VD*, S.12, s. 271-290, Ankara.
- ÇAĞATAY, Neşet (1978).“Sultan Murad Hüdavendi-gâr Adına Düzenlenmiş Bir Vakfiye”, *VD*, S. 12, s. 7-14, Ankara.
- ÇETİN, Atillâ (1978).“Arşiv Terimleri ve Deyimleri”, *VD*, S.12, s. 351-394, Ankara.
- GÜNDÜZ, Mahmut (1978).“Matbaanın Tarihçesi ve İlk Kur’an-ı Kerim Basmaları”, *VD*, S.12. s. 335-350, Ankara.
- KAYAOĞLU, İsmet (1978).“Turumtay Vakfiyesi”, *VD*, S.12, s. 91-112, Ankara.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1978). “ Zâviyeler”, *VD*, S.12, s. 247-269, Ankara.
- OĞUZ – AYDIN, Filiz (1978).“Selçuk, Karakolyanı Mescidi”, *VD*, S.12, s.179-212, Ankara.
- ÖNGE, Yılmaz (1978).“Eski Türk Hamamlarında Ay-dınlatma”, *VD*, S.12, s.121-135, Ankara.
- SELMAN, İsa (1978).“Hattat ve Tezhibci Nişaburlu Şah Mahmud”, (Terc. Ahmet Hamdi Karaba-cak), *VD*, S.12, s. 329-334, Ankara.
- ŞENER, Abdülkadir (1978).“Edirne’de Süleyman Paşa Vakfına Ait İki Berat”, *VD*, S.12, s. 113-119, Ankara.
- TUNCER, O.Cezmi (1978).“Anadolu’nun İlk Dört Selçuklu Kumandanı ve Yaptırdığı Yapıların Özellikleri”, *VD*, S.12, s. 137-162, Ankara.
- ÜNVER, Ahmet Süheyl (1978). “ XIV. Asırda Ana-dolu’da Selçukluların An’anesine Bağlı Mezar Taşları Üzerine”, *VD*, S.12, s. 15-26, Ankara.
- YURDAKUL, M. Erol – ÇAYIRDAĞ. “Mehmet: Kayseri Erciyes Dağı Eteklerinde Bulunan İki Türbe”, *VD*, S.12, s. 163-177, Ankara.
- YÖRÜKOĞLU, Ömer (1978).“Çifte Minareli Medre-se (Hatuniye) Hafriyatı”, *VD*, S.12, s. 235-245, Ankara.
- VAKIFLAR DERGİSİ 13. SAYI**
- ACUN, Hakkı (1981).“Yozgat ve Yöresi Türk Devri Yapıları”, *VD*, S.13, s. 635-715, Ankara.
- ATAY, Hüseyin (1981).“Fatih-Süleymaniye Medre-seleri Ders Programları ve İcazet-nâmeler”, *VD* S.13, s. 171-235, Ankara.
- ATEŞ, İbrahim(1981) “Osmanlılar Zamanında Mek-ke ve Medine’ye Gönderilen Para ve Hediye-ler”, *VD*, S.13, s. 113-170, Ankara.
- BAYRAM, Sadi - KARABACAK, Ahmet Ham-di(1981).“Sâhib Ata Fahrü’d-dîn Ali’nin Konya İmaret ve Sivas Gökmedrese Vakfiyeleri”, *VD*, S.13, s. 31-69, Ankara.
- BAYRAM, Sadi (1981).“Musavvir Hüseyin Tarafın-dan Minyatürleri Yapılan ve Halen Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi’nde Muhafaza Edilen Silsile-Nâme”, *VD*, S.13, s. 253-338, Ankara.
- BİNARK, İsmet (1981).“Topkapı Sarayı Müzesi Kü-tüphanesi ve Kütüphane Koleksiyonları ile İs-tanbul Kütüphaneleri Hakkında Yerli-Yabancı Kaynaklar Bibliyografyası”, *VD*, S.13, s. 717-

743, Ankara.

- COŞAN, M. Esad (1981).“XV. Asır Türk Yazarlarından Muslihu’d-din, Hamid-Oğulları ve Hızır Bey”, *VD*, S.13, s. 101-112, Ankara.
- ÇAYIRDAĞ, Mehmet (1981).“Kayseri’de Kitabelelerinden XV. ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları”, *VD*, S.13, s. 531-581, Ankara.
- ÇETİN, Atillâ (1981).“İstanbul’daki Tekke, Zâviye ve Hânkahlar Hakkında 1199 (1784) Tarihli Önemli Bir Vesika”, *VD*, S.13, s. 583-590, Ankara.
- DEMİRİZ, Yıldız (1981).“İstanbul’da Piyale Paşa Türbesi ve Lahitleri Üzerine Bir Araştırma”, *VD*, S.13, s. 387-423, Ankara.
- DENGİZ, Orhan (1981) “Uşak’da Bir Köprü Kitabesi Çanlı Köprü (H. 653/M. 1255)”, *VD*, S.13, s. 525-529, Ankara.
- DURU, Mehmet (1981).“Yozgat Çapanoğlu Camii ve Vakfiyeleri”, *VD*, S.13, s. 71-89, Ankara.
- KAYAOĞLU, İsmet (1981).“Râhatoğlu ve Vakfiyesi”, *VD*, S.13, s. 1-29, Ankara.
- NUMAN, İbrahim (1981).“Çankırı’da Yârân Sohbetleri ve Sohbet Odaları”, *VD*, S.13, s. 591-633, Ankara.
- OĞUZ – AYDIN, Filiz (1981).“Kaş-Kasaba Köyü Camii”, *VD*, S.13, s. 493-524, Ankara.
- ÖNGE, Yılmaz (1981).“Bursa’da Irgandı Köprüsünün Orijinal Mimarisi”, *VD*, S.13, s. 425-448, Ankara.
- TAŞAN, Berin (1981).“Merzifonlu Şeyh Abdürrahim Rûmi ve Vakfiyesi”, *VD*, S.13, s. 91-100, Ankara.
- TUNCER, O.Cezmi (1981).“Orantı ve Modül Üzerine Selçuklu Yapılarından Bazı Örnekler”, *VD*, S.13, s. 449-488, Ankara.
- ÜNVER, Ahmet Süheyl (1981).“Geçen Asırda Türk Süsleme San’atımızın Mümtaz Simalarından Mücellitbaşı Salih Efendi”, *VD* S.13, s. 237-252, Ankara.
- ÜNVER, Ahmet Süheyl - ÖNGE, Yılmaz (1981).“Sel-sebillerimiz”, *VD* S.13, s. 339-374, Ankara.
- YETKİN, Şerare (1981).“Osmanlı Saray Sanatı Üslûbundaki Kilimlerden Yeni İki Örnek”, *VD*, S.13, s. 375-386, Ankara.
- YÖRÜKOĞLU, Nihat.(1981) “Manisa’da Hafsa Sultan Hânkahı”, *VD*, S.13, s. 489-492, Ankara.

VAKIFLAR DERGİSİ 14. SAYI

- ATEŞ, İbrahim (1982).“Vakıflarda Eğitim Hizmetleri ve Vakıf Öğrenci Yurtları”, *VD* S.14, s. 29-100, Ankara.
- BİLECEN, Güler (1982).“Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün Turizme Katkısı”, *VD*, S.14, s. 147-158, Ankara.
- ÇAYIRDAĞ, Mehmet (1982).“Develi Ulu Câmii Minberi”, *VD*, S.14, s. 139-146, Ankara.
- NUMAN, İbrahim(1982).“Antalya Mevlevî Hânesinin Aslı Hâli Hakkında Bâzi Düşünceler”, *VD*, S.14, s. 125-137, Ankara.
- ÜSTÜNER, Rezzan (1982).“Zeytinden Zeytin İşletmeciliğine”, *VD*, S.14, s. 159-162, Ankara.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin (1982) “Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü”, *VD*, S.14, s. 1-27, Ankara.
- YETKİN, Şerare (1982).“Türk Halı Sanatında Bir Teknik Özellik”, *VD*, S.14, s. 119-123, Ankara.

VAKIFLAR DERGİSİ 15. SAYI

- ATEŞ, İbrahim (1982).“Hayrî ve Sosyal Hizmetler Açısından Vakıflar”, *VD*, S.15, s. 55-88, Ankara.
- BAYRAM, Sadi(1982).“Sağlık Hizmetlerimiz ve Vakıf Guraba Hastahanesi”, *VD*, S.15, s. 101-118, Ankara.
- BAYRAM, Sadi(1982).“Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi’nde Bulunan Kendinden Desenli, Üzeri Yazılı İki Kumaş”, *VD*, S.15, s. 139-156, Ankara.
- KARPUZ, Haşim (1982).“Giresun’un Espiye İlçesine Bağlı Tekke Köyündeki Gülbahar Hatun “Hacı Abdullah” Zaviyesine Bağlı Yapılar”, *VD*, S.15, s. 117-125, Ankara.
- ÖNDER, Mehmet (1982).“Federal Almanya Müzelerinde Türk Eserleri”, *VD*, S.15, s. 127-138, Ankara.
- ÖZTÜRK, Nazif (1982).“Evkaf-ı Hümayun Nezaretinin Kuruluş Tarihi ve Nazırlarının Hal Tercümeleleri I”, *VD*, S.15, s. 89-99, Ankara.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin (1982).“Müessesese-Toplum Münâsebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi”, *VD*, S.15, s. 23-53, Ankara.

- YİNANÇ, Refet (1982).“Selçuklu Medreselerinden Amasya Halifet Gazi Medresesi ve Vakıfları”, *VD*, S.15, s. 5-22, Ankara.
- YÜNGÜL, Naci (1982).“Giresun’un Espiye İlçesinde Yavuz Sultan Selim’in Tesis Ettiği Gülbahar Hatun Tekkesi Vakfına Ait Vesikaların Değerlendirilmesi”, *VD*, S.15, s. 101-116, Ankara.

VAKIFLAR DERGİSİ 16. SAYI

- ATEŞ, İbrahim (1982).“Hasan Paşa’nın Hatay Karamurt’daki Vakıf ve Vakfiyesi”, *VD*, S.16, s. 5-26, Ankara.
- BAYRAKTAR, Nimet(1982) “Üsküdar Kütüphaneleri”, *VD*, S.16, s. 45-59, Ankara.
- BAYRAM, Sadi(1982).“Yarım Asırdan Beri Vakıflar Genel Müdürlüğüne Hizmet Veren Mehmet Duru”, *VD*, S.16, s. 43-44,Ankara.
- BAYRAM, Sadi (1982).“XIV. Asırda Tezhiblenmiş, Beylik Dönemine Ait Üç Kur’an Cüzü”, *VD*, S.16, s. 143-154, Ankara.
- BOYDAŞ, Nihat (1982).“Hat Sanatımız ve Batı’ya Tesiri”, *VD*, S.16, s. 161-164, Ankara.
- CANTAY, Gönül(1982).“Enez’de Bir Sahil Kervansarayı”, *VD*, S.16, s. 121-129, Ankara.
- GÜNDOĞDU, Hamza (1982).“Sivrihisar Alemşah Kümbetinin Mimarisi, Geometrik ve Figürlü Plastik Süslemeleri Üzerine”, *VD*, S.16, s. 135-142, Ankara.
- İLTER, İsmet: (1982).“Türk-İran Mimarlık Yapıları Üzerine Bir Deneme”, *VD*, S.16, s. 131-134, Ankara.
- ÖZORAN, Beria Remzi (1982).“Kıbrıs Adasında Bekir Paşa Vakfı”, *VD*, S.16, s. 27-29, Ankara.
- ÖZTÜRK, Nazif (1982).“Evkaf-ı Hümayun Nezaretinin Kuruluş Tarihi ve Nazırların Hal Tercüme meleri II”, *VD*, S.16, s. 31-42, Ankara.
- TUNCER, O.Cezmi (1982).“Birkaç Selçuklu Taçkapısında Geometrik Araştırmalar”, *VD*, S.16, s. 61-76, Ankara.
- ÜNSAL, Behçet (1982).“İstanbul Türbeleri Üzerinde Stil Araştırması”, *VD* S.16, s. 77,Ankara.
- ÜSTÜNER, Rezzan (1982).“Zeytinden Zeytin İşletmeciliğine”, *VD*, S.16, s. 155-159, Ankara.

VAKIFLAR DERGİSİ 17. SAYI

- ATEŞ, İbrahim(1983).“Vakfiyelerde Duâ ve Bed-

duâlar”, *VD*, S.17, s. 5-54, Ankara.

- BAYRAM, Sadi(1983).“Sultan II. Mahmud’un Vakfiyelerindeki Tezyinat”, *VD* S.17, s. 147-188, Ankara.
- GÜNDOĞDU, Hasan (1983).“Karapınar ve Kayalı Köyü Yakınlarındaki Yağmapınar Mescidi Hakkında”, *VD*, S.17, s. 141-146, Ankara.
- KESKİOĞLU, Osman - ÖZAYDIN, A. Taha (1983).“Bulgaristan’da Türk-İslâm Eserleri”, *VD*, S.17, s. 109-140, Ankara.
- ÖNDER, Mehmet (1983).“Bir Selçuklu Şaheseri: Mevlâna’nın Ahşap Sandukası”, *VD*, S.17, s. 79-92, Ankara.
- ÖZTÜRK, Nazif (1983).“Evkaf-ı Hümayun Nezaretinin Kuruluş Tarihi ve Nazırların Hal Tercüme meleri III”, *VD*, S.17, s. 61-78, Ankara.
- ULUÇAM, Abdüsselâm (1983).“Oltu’da Arslanpaşa Külliyesi”, *VD*, S.17, s. 93-107, Ankara.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin(1983).“Vakıf İstılahları Lügatçesi”, *VD*, S.17, s. 55-60, Ankara.

VAKIFLAR DERGİSİ 18. SAYI

- AKMAYDALI, Hüdavendigâr(1984).“Kayseri- Sarıoğlan Palas Köyü Camii”, *VD*, S.18,s.175-189, Ankara.
- ATEŞ, İbrahim(1984).“Ravze-i Mutahhare’deki Vakıf Kur’an-ı Kerim’lerden Yıpranmış Olanların Onarımı İçin Yapılan Girişimler”, *VD*, S.18,s.61-93, Ankara.
- BOYDAŞ, Nihat(1984).“Nakkaş Lütfi Abdullah”, *VD*, S.18,s.191-194, Ankara.
- ÇAM, Nusret(1984).“Gaziantep’de “Kastel” Adı Verilen Su Tesisleri”, *VD*, S.18,s.165-174, Ankara.
- ÖZTÜRK, Nazif(1984).“Evkaf-ı Hümayun Nezaretinin Kuruluş Tarihi ve Nazırların Hal Tercüme meleri (IV)”,*VD*, S.18,s.43-60, Ankara.
- TUNALI, Yağmur (1984).“Vakıflar Dergisi Makaleler Fihristi”, *VD*, S.18, s. 195-205, Ankara.
- TUNCER, O. Cezmi (1984).“Rönesans ve Klâsik Osmanlı Dönemi Dini Yapılarında Kubbenin Amaç ve Uygulanış Açısından Karşılaştırılması”, *VD*, S.18,s.127-140, Ankara.
- TURNALI, Bilgin - YÜCEL, Esin (1984).“İstanbul’daki Bazı Tekkelerin Yerlerine Dair Bir Araştırma”, *VD*, S.18, s. 141-163, Ankara.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin(1984).“XVIII. Asır Türk Va-

kıflarının İktisadi Boyutu”, *VD*, S.18,s.5-42, Ankara.

VAKIFLAR DERGİSİ 19. SAYI

ACUN, Hakkı (1985).“Manisa İshak Çelebi Külliyesi”, *VD*, S.19,s.127-146, Ankara.

AKMAYDALI, Hüdavendigâr(1985).“Niğde Sungur Bey Camii”, *VD*, S.19,s.147-178, Ankara.

ALEVSACAĞAR, Kadriye - ALPSAR, Serpil (1985). “Se-yidgazi’de Bilinmeyen Üç Yapı”, S. 19, s. 185-192, Ankara.

ATEŞ, İbrahim (1985).“Ölüm Ya da Ölümsüzlüğe Göç”, *VD*, S.19,s.10-24, Ankara.

BARIŞTA, H.Örcün (1985).“İstanbul Son İmparatorluk Dönemi Yapılarında Süs Kubbesi ile Taçlandırılmış İskele Binaları”, *VD*, S.19,s. 285-294, Ankara.

BAYKARA, Tuncer (1985).“Türkiye Selçuklularında İdari Birim ve Bununla İlgili Meseleler”, *VD*, S.19,s.49-60, Ankara.

BAYRAKTAROĞLU, Suzan (1985).“Çanakkale Halıları”, *VD*, S.19,s.237-260, Ankara.

BİLGİN, İlhami(1985).“Selçuklular ve Beylikler Dönemine Ait Yayınlanmamış Üç Kitâbe”, *VD*, S.19,s.267-270, Ankara.

BİLİCİ, Kenan.(1985).“Karamanoğlu Alâeddin Bey Türbesi”, *VD*, S.19,s.271-276, Ankara.

ÇAM, Nusret (1985).“Erzurum Kale Camii”, *VD*, S.19,s.119-126, Ankara.

ERDEMİR, Yaşar (1985).“Konya-Beyşehir Bayındır Köyü Camii”, *VD*, S.19,s.193-206, Ankara.

FIRAT, Nurcan İnci(1985).“18.Yüzyılda İstanbul Camilerine Batı Etkisiyle Gelen Yenilikler”, *VD*, S. 19, s. 223-236, Ankara.

KESKİOĞLU, Osman (1985).“Şumnu Şerif Halil Paşa Vakfiyesi”, *VD*, S.19, s. 25-30, Ankara.

KILCI, Ali (1985).“Demirşeyh Türbesi”, *VD*, S.19, s. 179-184, Ankara.

MUTLU, Asım (1985).“Eski Eserlerin Korunması”, *VD*, S.19, s. 91-93, Ankara.

NUMAN, İbrahim (1985) “İlk Devir Türk Sufi Merkezlerinin Mahiyetleri ve Mimarilerinin Menşei Hakkında”, *VD*, S.19, s. 31-48, Ankara.

ÖNGE, Yılmaz (1985).“Konya ve Çevresindeki Mukarnaslı Şadırvanlar I”, *VD*, S.19, s. 95-108, Ankara

ÖZDAMAR, Mustafa (1985).“Vakfetmek”, *VD*,

S.19,s.5-10, Ankara.

ÖZTÜRK, Nazif (1985).“Evkaf-ı Hümayun Nezaretinin Kuruluş Tarihi ve Nâzırların Hal Tercümelere (V)”, *VD*, S.19,s.61-90, Ankara.

SAÇAR, Kadriye,A., Serpil ALPSAR(1985).“Seyidgazi’de Bilinmeyen Üç Yapı”, *VD*, S.19,s.185-192, Ankara.

TOPKARAOĞLU, Nadir (1985).“Gaziantep Fethullah Camii ve Zaviyesi”, *VD*, S.19, s. 207-222, Ankara.

TUNCER, O.Cezmi(1985).“Mimar Kölük ve Kaluyân”, *VD*, S.19,s.109-118, Ankara.

UYSAL, Ali Osman(1985).“Adana Ulu Camii”, *VD*, S.19, s. 277-284, Ankara.

YÜNGÜL, Naci (1985).“Trabzon’daki Haznedarza-de Abdullah Paşa Çeşmesi”, *VD*, S.19, s. 261-266, Ankara

VAKIFLAR DERGİSİ 20. SAYI

ACUN, Hakkı(1988).“Sivas ve Çevresi Tarihi Eserlerinin Listesi ve Turistik Değerleri”, *VD*, S.20,s.183-211, Ankara.

ACUN, Ramazan(1988).“Bilgisayar ve Vakıf Araştırmaları”, *VD*, S.20,s. 365-376, Ankara.

ALTUN, Ara (1988).“Türk Sanat Eserlerinin Merkezî Dokümantasyonu Hakkında Notlar”, *VD*, S.20,s.115-118, Ankara.

ATEŞ, İbrahim (1988).“Vakıf ve Vatan Savunması”, *VD*, S.20,s.169-182,Ankara.

AYTAÇ, İsmail (1988).“Kömürhan”, *VD*, S.20,s.249-265, Ankara.

BALTA, Ruşen (1988).“Türk Medeni Kanununa Göre Kurulan Vakıflar”, *VD*, S.20,s. 385-387, Ankara.

BAYKARA, Tuncer (1988).“Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi’ndeki Bir Deftere Göre XVIII. Yüzyıl Başlarında Varna”, *VD*, S.20,s.409-414, Ankara.

BAYRAM, Sadi ve Hayrettin ERSAL (1988).“Bulgaristan’da Müftü Yardımcısı Yetiştiren Bir Vakıf Kuruluşu: Nüvvap”, *VD*, S.20,s.415-442, Ankara.

BAYRAM, Sadi (1988).“Bulgaristan’daki Türk Vakıfları ve Vakıf Abideleri”, *VD*, S.20,s.475-482, Ankara.

BİLİCİ, Z.Kenan(1988).“Kastamonu ve Kasabaköy’deki İki Eseriyle Nakkaş Abdullah Bin Mahmut ve Sanat Tarihimizdeki Yeri”, *VD*, S.20,s.85-94,

Ankara.

BİNARK, İsmet (1988).“Arşiv Malzemesini Tahrib Eden Unsurlar, Bunlara Karşı Korunma Metodları ve Arşiv Malzemesinin Restorasyonu”, *VD*, S.20,s.347-364, Ankara.

BODUR, A. Fulya (1988).“Halıcılık Tarihine Kısa Bir Bakış ve Konya Halıları”, *VD*, S.20,s.105-114, Ankara.

CANSEL, Erol (1988).“Vakıf, Kuruluşu, İşleyişi ve Amacı”, *VD*, S.20,s.321-3287, Ankara.

CEBECİ, Ahmet (1988).“Silistre Sancağı Vakıfları ve H. 1006 (1597-1598) Tarihli Silistre Livası Vakıf Defteri (No: 561)”, *VD*, S.20,s.453-466, Ankara.

ÇAM, Nusret (1988).“Erzurum’daki Yakutiye Medresesi İle İlgili Bazı Mülahazalar”, *VD*, S.20,s.289-310, Ankara.

ÇAYIRDAĞ, Mehmet(1988).“Kayseri’de Vakıf Kütüphaneleri ve Matbah Emimi Hacı Halil Efendi Kütüphanesi”, *VD*, S.20,s.265-288, Ankara.

ÇETİN, Atilla (1988).“II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Devleti’nde Arşiv Çalışmaları”, *VD*, S.20,s.39-46, Ankara.

DEMİREL, Ömer (1988).“1788-1808 Tarihlerinde Sivas Şer’iye Sicillerinde Geçen Vakfiyeler”, *VD*, S.20,s.377-384, Ankara.

DENİKE, Boris ve A.Osman UYSAL (1988).“Batı Türkistan’da Ahşap Oymalı Birkaç Abide”, *VD*, S.20,s.29-38, Ankara.

DURAN, Remzi (1988).“Konya Sarayönü’nde Üç Ahşap Camii”, *VD*, S.20,s.47-62, Ankara.

DURUKAN, Aynur (1988).“Hani, Hatuniye (Zeynep Hatun Ya da Zeynebiye) Medresesi”, *VD*, S.20,s.131-168, Ankara.

DÜRÜST, M. Kamil (1988).“Varna’da Akyazılı Sultan Tekkesi”, *VD*, S.20,s.443-452, Ankara.

ERSOY, Bozkurt (1988).“Bergama’da Kurşunlu ve Şadırvanlı Camileri”, *VD*, S.20,s.95-104, Ankara.

GÜZEL, Abdurrahman (1988).“Vakıfların Millî Birlikteki Roller ve Hususiyle Demir Baba Türbesi”, *VD*, S.20, s. 395-401, Ankara.

KARPUZ, Haşim (1988).“Erzurum Kümbet Köyü’nde Yer Alan İki Yapı”, *VD*, S.20, s. 5-12, Ankara.

KESKİOĞLU, Osman (1988).“Şumnu’da Türk İslâm Eserleri”, *VD*, S.20, s. 389-393, Ankara.

ÖNDER, Mehmet (1988).“Seydişehir’de Seyyid Harun Külliyesi, Vakıfları ve Bânisi”, *VD*, S.20, s. 13-28, Ankara.

ÖZDAMAR, Mustafa (1988).“Namazgâhlar”, *VD*, S.20,s.221-248, Ankara.

ÖZTÜRK, Nazif (1988).“Ankara’nın Kuruluşunda Vakıfların Rolü”, *VD*, S.20,s. 329-346, Ankara.

ULUÇAM, Abdüsselâm (1988).“Bağdad’da Abdülkadir Geylanî (K.S.) Külliyesi”, *VD*, S.20,s.63-84, Ankara.

ULUÇAM, Abdüsselâm (1988).“Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii Hakkında”, *VD*, S.20,s.119-130, Ankara.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin (1988).“Türk Kültür Sistemi İçinde Vakfın Yeri”, *VD*, S.20,s.403-408, Ankara.

YİNANÇ, Refet (1988).“Eshab-ı Kehf Vakıfları”, *VD*, S.20,s.311-320, Ankara.

YÜKSEL, İ.Aydın(1988) “Bulgaristan’da Türk Mimarî Eserleri”, *VD*, S.20,s.467-474, Ankara.

YÜKSEL, İ.Aydın (1988).“Türk Mimarî Tarihi Araştırmacılığı ve Ekrem Hakkı Ayverdi”, *VD*, S.20,s.483-487, Ankara.

VAKIFLAR DERGİSİ 21. SAYI

AKBATU, Şinasi (1990).“İstanbul’un Kaybolan Camilerinden Sinan Ağa Camii Tahtaminâre Camii”, *VD*, S.21,s.129-132, İstanbul.

AKGÜNDÜZ, Ahmet (1990).“Osmanlı Hukukunda Tahsisat Kabilinden Vakıflar ve Konuyla İlgili Kanunî’ye Takdim Edilen Bir Risale”, *VD*, S.21,s.5-21, İstanbul.

AKTAN, Ali (1990).“Divanî Yazı”, *VD*, S.21,s.361-374, İstanbul.

BAYRAKTAROĞLU, Suzan (1990).“Eskişehir ve Çevresi Halı-Kilim ve Düz Dokuma Yaygıları”, *VD*, S.21,s.299-324, İstanbul.

ÇAM, Nusret (1990).İslamda Bazı Fıkhi Meselelerin ve Mezheplerin Türk Cami Mimarisine Tesiri, *VD*, S.21,s.375-394, İstanbul.

DEMİREL, Esin (1990). “Vakıflar İdaresinin Günümüze Ulaştırdığı Bir Ahşap Yapı Keşfi Osman Efendi Tekkesi”, *VD*, S.21,s.115-128, İstanbul.

DEMİRİZ, Yıldız (1990).“Bilecik’de Orhan Gazi İmareti’nin Bugünkü Durumu ve Süslemesi Hakkında Notlar”, *VD*, S.21,s.165-172, İstanbul.

ERDOĞRU, Mehmet A (1990).“Ertuğrul Gazi’nin Bilecik’teki Vakıfları”, *VD*, S.21,s.81-114, İstanbul.

- İRTEŞ, M.Semih (1990).“Kasımpaşa Piyale Paşa Camii’ndeki Ahşap Üstü Kalem İşleri”, *VD*, S.21,s.173-182, İstanbul.
- KARPUZ, Haşim (1990).“Trabzon’un Çaykara İlçesi Köylerinde Bulunan Bazı Camiler”, *VD*, S.21, s. 281-298, İstanbul.
- KÜÇÜKKAYA, Gülçin(1990).“Mimar Sinan Dönemi İstanbul-Belgrad Arası Menzil Yapıları Hakkında Bir Deneme”, *VD*, S.21,s.183-254, İstanbul.
- MÜLAYİM, Selçuk (1990).“Türk Sanatı Araştırmacılığında “Köprülü Metodu”nun Yeri ve Önemi”, *VD*, S.21, s. 325-334, İstanbul.
- ÖGEL, Semra (1990).“Şehzade Mehmet Camii’nin Dış Yan Sofaları”, *VD*, S.21, s. 151-164, İstanbul.
- ÖTÜKEN, S.Yıldız (1990).“Bizans Duvar Tekniğinde Tektonik ve Estetik Çözümler”, *VD*, S.21,s.395-410, İstanbul.
- ÖZTÜRK, Nazif (1990).“XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Sanayileşme ve 1827’de Kurulan Vakıf İplik Fabrikası”, *VD*, S.21,s.23-80, İstanbul.
- SAVAŞ, Saim (1990).“Sivas’ta Büyük ve Küçük Ali Baba Zaviyeleri”, *VD*, S.21,s.133-150, İstanbul.
- TUNÇER, Mehmet (1990).“Ankara Tarihi Kent Dokusu Koruma ve Geliştirme Planlama Çalışmaları”, *VD*, S.21,s.411-431, İstanbul.
- UĞUR, Müçteba (1990).“Sülüs Hattına Dair Mühim Bir Risale -Sülüs Yazısı Rehberi” *VD*, S.21,s.335-360, İstanbul.
- ULUÇAM, Abdüsselâm (1990).“İrak’taki Mukarnas Kubbeli Selçuklu Türbeleri Hakkında”, *VD*, S.21,s.255-280, İstanbul.
- VAKIFLAR DERGİSİ 22. SAYI**
- AKIN, Günkut (1991).“Tütekli Örtü Geleneği: Anadolu Cami ve Tarikat Yapılarında Tüteklikli Örtü”, *VD*, S.22,s.323-354, Ankara.
- AKKUŞ, Mehmet (1991).“Kahire’deki Osmanlı Dönemi Eserlerinde Türkçe Manzum Kitabeler”, *VD*, S.22,s.383-419, Ankara.
- ATÇEKEN, Zeki (1991).“İplikçi (Altun-Aba) Medresesi’nin Bilinmeyen Bir Yönü ve Osmanlılar Zamanında Bakımı ve Kullanılması”, *VD*, S.22,s.315-322, Ankara.
- ATEŞ, İbrahim (1991).“Vakıf Hattat Okulu”, *VD*, S.22,s.5-22, Ankara.
- BAŞ, Ali(1991). “Eskihisar’daki Türk Devri Yapıları”, *VD*, S.22,s.365-382, Ankara.
- BAYAT, Ali Haydar.(1991).“Birgi Ulu Câmii Minberi”, *VD*, S.22,s.133-150, Ankara.
- BAYRAM, Sadi., TÜZEN, Adnan (1991).“İstanbul Üsküdar Ayazma Camii ve Ayazma Camii İnşaat Defteri”, *VD*, S.22,s.199-288, Ankara.
- BAYRAM, Sadi (1991).“İstanbul Vakıf Hat Sanatları Müzesinde Bulunan Tılsımlı İki Gömlek ve Kültürümüzdeki Yeri”, *VD*, S.22,s.355-364, Ankara.
- GÜNDOĞDU Hamza (1991).“Aşkale Yakınlarında Karasu (Aşvevishan) Hanı”, *VD*, S.22, s. 289-300, Ankara.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf (1991).“Mahmud Dede Zâviyesi Vakfiyesi”, *VD*, S.22, s. 83-90, Ankara.
- MÜDERRİSOĞLU, Fatih (1991).“Edirne II. Bayezid Külliyesi”, *VD*, S.22, s. 151-198, Ankara.
- ÖNGE, Yılmaz (1991).“Fısıkyeli Türk Çeşmeleri”, *VD*, S.22, s. 99-116, Ankara.
- ÖZ, Mehmet (1991).“Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler”, *VD*, S.22,s.429-440, Ankara.
- ÖZTÜRK, Nazif (1991).“Vakıflar Arşiv Kayıtlarına Göre Niksar Vakıfları”, *VD*, S.22,s.45-68, Ankara.
- ÖZYURT, Osman(1991).“Teknik Yönleriyle Bazı Konya Camilerinin Şadırvanları ve Bunların Türk Şadırvan Mimarisindeki Yeri”, *VD*, S.22,s.117-132, Ankara.
- ŞAHİN, Kâmil (1991).“Ankara’da Melike Hatun Vakıfları”, *VD*, S.22,s.77-82, Ankara.
- ŞAMAN,Nermin.Turgay YAZAR (1991).“Kayseri Köşk Hânikâhı”, *VD*, S.22,s.301-314, Ankara.
- ŞEKER, Mehmet (1991).“Tunus’taki Câmî ve Türbelerde Bilinmeyen Türkçe Kitâbeler”, *VD*, S.22,s.421-428, Ankara.
- TIZLAK, Fahrettin (1991).“XIX. Yüzyılın ilk Yarisında Harput Vakıfları”, *VD*, S.22,s.69-76, Ankara.
- TUNCER, O.Cezmi (1991).“Sivas Sütevlia Kümbe-ti”, *VD*, S.22,s.91-98, Ankara.
- YEDİYILDIZ, M,Asım (1991).“İbrahim Müteferrika”, *VD*, S.22,s.441-450, Ankara.
- YİNANÇ, Refet (1991).“Sivas Abideleri ve Vakıfları (1)”, *VD*, S.22,s.15-44, Ankara.

VAKIFLAR DERGİSİ 23. SAYI

AKMAYDALI, Hüdavendigâr (1994).“Mihrablı ve Minberli Namazgâhlarımız”, *VD*, S.23,s.123-143, Ankara.

AKTAN, Ali(1994).“Ta’lik Yazı ve İbrahim Edhem’in “Ruhu’t Ta’lik”i, *VD*, S.23,s.255-282, Ankara.

ATÇEKEN, Zeki (1994).“Sultan Alâeddin Sarayı ve Konya Köşkü Hakkında”, *VD*, S.23,s.103-112, Ankara.

ATEŞ, İbrahim (1994).“Vakıf Eserlerin Onarım ve Restorasyonu ile İlgili Vakfiye Şartlarına Genel Bir Bakış”, *VD*, S.23,s.161-176, Ankara.

BARIŞTA, H.Örcün (1994).“Eğirdir Dünder Bey Medresesi ve Ajur Tekniği ile Yapılmış Taş işçiliği Üzerine”, *VD*, S.23,s.113-122, Ankara.

BAYRAM, Sadi (1994).“Amasya-Taşova-Alparslan Beldesi Seyyid Nureddin Alparslan er-Rufai’nin 655 H. / 1257 M. Tarihli Arapça Vakfiyesi Tercümesi ile 996 H. /1588 M. Tarihli Seyyid Fettah Veli Silsile-namesi”, *VD*, S.23,s.31-75, Ankara.

BAYRAM, Sadi (1994).“Türk Hat, Yazı-Resim, Cilt, Tezhip ve Minyatür Sanatı ile İlgili Seçilmiş Bibliyografya”, *VD*, S.23,s.321-342, Ankara.

ÇEBİ, Sıtkı (1994). “Ordu Yöresi Tarihi Bibliyografyası”, *VD*, S.23,s.343-352, Ankara.

DENİZ, Bekir (1994).“Bir Vakıf Eser Olarak Cami, Mescid, Zaviye, Şifahane Gibi Dinî ve Sosyal Yapılarda Bulunan Halı, Kilim ve Düz Dokuma Yayılgar ve Bunların Günümüzdeki Durumu”, *VD*, S.23,s.283-296, Ankara.

GÜRBÜZ, Adnan (1994).“Elvan Çelebi Zaviyesi’nin Vakıfları”, *VD*, S.23, s. 25-30, Ankara.

KARPUZ, Haşim(1994).“Trabzon’da Yok Olan Bazı Türk Devri Yapıları”, *VD*, S.23, s. 145-160, Ankara.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf(1994).“Konya Mevlânâ Dergâhı ve Türbe Hamamı’na Dair İki Mevlevi Vakfiyesi”, *VD*, S.23, s. 75-102, Ankara.

MEMİŞOĞLU, Hüseyin (1994).“Bulgaristan’da Türk Kültür ve Sanat Eserleri”, *VD*, S.23, s. 311-319, Ankara.

ÖZ, Mehmet (1994).“Tahrir Defterlerine Göre Vezirköprü Yöresinde Mâlikâne-Divanî Sistemi”, *VD*, S.23,s.229-243, Ankara.

ÖZTÜRK, Nazif (1994) “Batılılaşma Döneminde Vakıfların Çözülmesine Yol Açan Uygulamalar”, *VD*, S.23,s.297-310, İstanbul.

SEVİM, Sezai (1994).“Candaroğulları Sülalesi’n-

den Kaya Bey’in Balıkesir’deki Camisi ve Vakıfları”, *VD*, S.23,s.19-24, Ankara.

ŞAHİN, Kâmil (1994).“Deniz Hamamları”, *VD*, S.23,s.243-254, Ankara.

YEDİYILDIZ M. Asım (1994).“Şer’iye Sicillerine Göre Bursa’nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1656-1658)”, *VD*, S.23,s.177-228, Ankara.

YEDİYILDIZ M. Asım (1994).“Şer’iye Sicillerine Göre Bursa’nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1656-1658)”, *VD*, S.23,s.177-228, Ankara.

YİNANÇ, Refet (1994).“Sivas Abideleri ve Vakıfları (2)”, *VD*, S.23,s.5-18, Ankara.

VAKIFLAR DERGİSİ 24. SAYI

ATEŞ, İbrahim (1994).“Mescid-i Nebevî’nin Yapıldığı Günden Bu Yana Geçirdiği Genişletme Girişimleri”, *VD*, S.24,s.5-50, Ankara.

AYDA, Deniz (1994).“XIX.Yüzyıl Çanakkale Seramiklerinden, Ördek Başlı Testiler”, *VD*, S.24,s.159-164, Ankara.

BAŞ, Ali (1994).“İnay Köyü Manzumesi”, *VD*, S.24,s.221-236, Ankara.

BAYRAM, Sadi(1994).“Silsile-nâmeler ve İrlanda-Dublin, Chester Beatty Library’de Bulunan1598 Tarihli Zübdetü’t-Tevarih”, *VD*, S.24.s.51-116, Ankara.

ÇAM, Nusret (1994).“İslâm’ın Sanata ve Mimariye Bakışı”, *VD*, S.24,s.273-290, Ankara.

İBRAHİM, Mehmet N. (1994).“Eski Yugoslavya Sınırları Dahilinde Tarikat Hareketlerinin Tarih İçindeki Gelişimi ve Önemi”, S. 24, s. 291-306, Ankara.

KUYULU, İnci (1994).“Bademli Kılıcız ade Mehmet Ağa Camii (Ödemiş/İzmir)”, S.24, s. 147-158, Ankara.

MEMİŞOĞLU, Hüseyin (1994).“Bulgaristan Müslümanlarının Dini Teşkilatlarını ve Kurumlarını Düzenleyen Nizamname”, *VD*, S.24, s. 307-352, Ankara.

MÜDERRİSOĞLU, Fatih (1994).“Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen”, *VD*, S.24, s. 237-272, Ankara.

ÖNGÜL, Ali (1994).“Tarih-i Câmi-i Nuruosmânî”, *VD*, S.24, s. 127-146, Ankara.

ÖZBEK, Yıldırım (1994).“Son Dönem Osmanlı Medreselerine Bir Örnek: Şihli Hamidiye Medresesi”, *VD*, S.24,s.165-176, Ankara.

ÖZBEK, Yıldırım (1994).“Şeyh Hacı İbrahim Tekke Veya Manzumesi”, *VD*, S.24,s.209-220, Ankara.

SAVAŞ, Saim (1994).“Tokat’ta Hoca Sümbül Zaviyesi”, *VD*, S.24, s. 199-208, Ankara.

YURDAKUL, Erol (1994).“Amasya-Yolpınar (Hakala-Kağla-Kağala) Köyünde Bulunan İslamî Yapılar”, *VD*, S.24,s.177-198, Ankara.

YÜKSEL, Hasan (1994).“Kafkas Göçmen Vakıfları”, *VD*, S.24,s.117-126, Ankara.

VAKIFLAR DERGİSİ 25. SAYI

BARIŞTA, H.Örcün (1995).“Sarayönü ve Lâdik’te Bulunan Türk Halılarında Bazı Örnekler”, *VD*, S.25,s.211-234, Ankara.

BAYBURLUOĞLU, Zafer (1995).“Caca Oğlu Nureddin’in Vakfiyesi’nde Adı Geçen Yapılar”, *VD*, S.25,s.5-8, Ankara.

BİNLER, Hayati ve Ali KILCI (1995).“Sinaneddin Medresesi”, *VD*, S.25,s.165-196, Ankara.

CANTAY, Tanju (1995).“Amasya Sultan Mesud Türbesi’nin İnşa Yılı”, *VD*, S.25,s.35-38, Ankara.

ÇETİN, Atillâ (1995).“Divân-ı Hümâyun/Beğlikçi Kalemî’nin Görevleri ve İşleyişi Hakkında Önemli Bir Belge (1211/1797)”, *VD*, S.25,s.271-283, Ankara.

DEMİREL, Ömer (1995).“Sivas Mevlevîhanesi ve Mevlevî Şeyhlerinin Sosyal Hayatlarına Dair Bazı Tespitler”, *VD*, S.25,s.251-256, Ankara.

DENİZ, Bekir (1995).“Aksaray-Melik Mahmud Gazi Hangâhı (Darphane) Kazısı-1993 (Ön rapor)”, *VD*, S.25,s.147-164, Ankara.

DENKTAŞ, Mustafa (1995).“Karaman’daki Klasik Devir Osmanlı Yapıları”, *VD*, S.25,s.125-146, Ankara.

EMİROĞLU, C. Özer, EMİROĞLU, Hülya (1995).“Karaözü’nün Tarihi Önemi ve Kültürel Değerleri”, *VD*, S.25.s, 257-266, Ankara.

HAZAR, Ahmet Turan (1995).“Ulema ve Camileleriyle Kilis Medreseleri”, *VD*, S.25, s. 285-289, Ankara.

MEMİŞOĞLU, Hüseyin (1995).“Bulgaristan’da Cemaati İslâmiye ve Vakıf Kurumları”, *VD*, S.25, s. 297-308, Ankara.

MÜDERRİSOĞLU, Fatih (1995).“Bânî Çoban Mustafa Paşa ve Bir Osmanlı Şehri Gebze”, *VD*, S.25, s. 67-124, Ankara.

ÖNDER, Mehmet (1995).“Konya’da Karatay Medresesi Portalı”, *VD*, S.25, s. 267-270, Ankara.

ÖZBEK, Yıldırım (1995).“Silifke Alâeddin Camii ve Tarihlendirilmesi Üzerine Notlar”, *VD*, S.25,s.197-210, Ankara.

ÖZKARCI, Mehmet (1995).“Gaziantep Lala Mustafa Paşa Külliyesi”, *VD*, S.25, s. 39-66, Ankara.

ÖZTÜRK, Nazif.(1995).“Yeni Vakıfların Amaç Kavramları Üzerine Bazı Düşünceler”, *VD*, S.25,s. 291-296, Ankara.

TUNCER, O.Cezmi(1995).“Diyarbakır-Bitlis Kervan Yolu ve Üzerindeki Hanlarımız”, *VD*, S.25,s.9-34, Ankara.

YÜKSEL, Hasan.(1995).“Selçuklular Döneminden Kalma Bir Vefaî Zaviyesi (Şeyh Marzubân Zaviyesi)”, *VD*, S.25, s. 235-250, Ankara.

VAKIFLAR DERGİSİ 26. SAYI

AKYILDIZ, Ali (1997).“Vakfın Kuruluşunda “Amaç” ve “Mal Varlığı” Denetimi ile “Vakıflarda Dernekleşme Eğilimi” Problemi”, *VD*, S.26,s.411-426, Ankara.

AYDA, Deniz (1997).“Çanakkale Seramikleri”, *VD*, S.26,s.373-389, Ankara.

BAKKAL, Cevat (1997).“Tapu Tahrir Defterlerinde Menemen’le İlgili Vakıf Kayıtları”, *VD*, S.26,s.75-86, Ankara.

BARIŞTA, H.Örcün (1997).“XVI. Yüzyıl Taş İşçiliği Süsleme Temalarına İstanbul’dan Bazı Örnekler”, *VD*, S.26.s,335-345, Ankara.

BİZBİRLİK, Alpay (1997).“XVI. Yüzyılın ilk Çeyreğinde Musul Vakıfları”, *VD*, S.26,s.61-64, Ankara.

BORAN, Ali (1997).“Ahlât Taşı (Andezit Tüf)”, *VD*, S.26,s.363-372, Ankara.

ÇAL, Halit (1997).“Osmanlı Devletinde Âsâr-ı Atıka Nizamnâmeleri”, *VD*, S.26,s.391-400, Ankara.

ÇAYIRDAĞ, Mehmet.(1997).“Kayseri’de Pervane Bey Medresesi”, *VD*, S.26,s.225-236, Ankara.

DANIK, Ertuğrul (1997).“Harput Kalesi”, *VD*, S.26,s.313-334, Ankara.

DENKTAŞ, Mustafa (1997).“İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi”, *VD*, S.26,s.193-224, Ankara.

DOĞAN (ŞAMAN), Nermin (1997).“İçel İli, Boz Yazı İlçesi’ndeki Bilinmeyen Bir Hamam”, *VD*, S.26, s. 267-273, Ankara.

- DOĞAN(ŞAMAN), Nermin (1997).“Isparta ve Çevresindeki Selçuklu-Beylikler Dönemi Yapılarında Devşirme Malzeme Kullanımı”, *VD*, S.26, s. 347-354, Ankara.
- DURUKAN, Aynur (1997).“Anadolu Selçuklu Sanatı Açısından Vakfiyelerin Önemi”, *VD*, S.26,s.25-44, Ankara.
- ESER, Erdal (1997).“Kûre-i Hadid Köyü’nde Candaroglu İsmail Bey Camii”, *VD*, S. 26, s. 237-248, Ankara.
- GÜRBÜZ, Adnan (1997).“XV-XVI. Yüzyıllarda Sivas Şehrinde İdari ve Ekonomik Yapı”, *VD*, S.26, s. 87-96, Ankara.
- İBRAHİMGİL, Mehmet (1997).“Kalkandelen (Tetovo) Alaca-Paşa Camii”, *VD*, S.26, s. 249-266, Ankara.
- ÖZ, Mehmet (1997).“XVI. Yüzyılda Lâdik Kazasında Mâlikâne-Divânî Sistemi”, *VD*, S.27,s.65-74, Ankara.
- ÖZKARCI, Mehmet (1997).“Gaziantep’de Dört Han”, *VD*, S.26,s.275-312, Ankara.
- ÖZTÜRK, Nazif (1997).“Bayazıtogulları Vakıfları”, *VD*, S.26,s.45-60, Ankara.
- ÖZTÜRK, Nazif (1982).“Evkaf-ı Hümayun Nezaretî’nin Kuruluş Tarihi ve Nazırların Hal Tercümeleri II”, *VD*, S.26, s. 31-42, Ankara.
- SARAN, Ulvi (1997).“Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları”, *VD*, S.26, s. 427-440, Ankara.
- ŞENER, Selçuk (1997).“Kubad-Abad Kazısında Elegeçen Çini Buluntular Üzerine Uygulanan Restorasyon-Konservasyon İşlemleri”, *VD*, S.26,s.355-362, Ankara
- TAŞ, K.Ziya (1997).“XVI. Yüzyılda Bir Vakıf ve İlim Merkezi Mudurnu”, *VD*, S.26,s. 97-104, Ankara.
- TUNCER, O. Cezmi(1997).“Kayseri Yedi Selçuklu Taçkapısında Geometrik Düzen”, *VD*, S.26,s. 105-152, Ankara.
- TÜRKMEN, Kerim (1997).“Talas’ta Türk Devri Yapıları”, *VD*, S.26,s.153-192, Ankara.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, ACUN Fatma (1997).“İnternet’te Vakıflar”, *VD*, S.26,s.5-24, Ankara.
- ZENGİN, Z.Salih (1997).“Osmanlı Medreselerindeki Gerilemenin Sebep ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”, *VD*, S.26,s.401-441, Ankara.
- VAKIFLAR DERGİSİ 27. SAYI**
- AKTAŞ YASA, Azize (1998).“Selçuklu Dönemi Konya’sında Şehrin Yeşil Dokusu”, *VD*, S.27,s.65-74, Ankara.
- BALABAN, Mustafa (1998). “Türkiye Selçuklu Devleti’nde Fiyatlar ve Ücretlerin Karşılıklı Mukayesesi”, *VD*, S.27,s.37-40, Ankara.
- ÇAL, Halit (1998).“Niğde Güllüce Köyü Şeyh İbrahim Tekkesi’nin Kümbeti ve Türbesi”, *VD*, S.27,s.115-133, Ankara.
- ÇAM, Nusret (1998).“Türk Sanatında Sultanların İşveren Olarak Estetik Rollerini”, *VD*, S.27,s.5-14, Ankara.
- ÇAYIRDAĞ, Mehmet(1998).“Kayseri’de XIV. ve XV. Yüzyıllarda İki Emir Ailesi Emir Zahiraddin Mahmud ve Emir Şeyh Çelebi”, *VD*, S.27,s.133-160, Ankara.
- DEMİR, Mustafa (1998).“Türkiye Selçuklu Şehirlerinde İmarat Kurumları ve Vakıfları”, *VD*, S.27,s.41-46, Ankara.
- DENKTAŞ, Mustafa (1998).“Kayseri-Büyük Bürüngüz Köyü’ndeki Türk Anıtları”, *VD*, S.27,s.161-190, Ankara.
- DURUKAN, Aynur (1998).“Anadolu Selçuklu Sanatında Kadın Baniler”, *VD*, S.27,s.15-36,Ankara.
- EKEN, Galip (1998).“Osmanlılar Dönemi’nde Sosyal ve Ekonomik Açıda Mucur”, *VD*, S.27,s.195-212,Ankara.
- KUNDURACI, Osman (1998).“Konya’dan İki Türbe Örneği Gülsınır-Aktürbe Tekkesi ve Altnekin-İsimsiz Türbe”, *VD*, S.27,s.103-114, Ankara.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf (1998).“Hadimî Medresesi’ne Dair Bir Vakfiye”, *VD*, S.27, s. 79-94, Ankara.
- MEMİŞOĞLU, Hüseyin(1998).“Bulgaristan’da Müftülükler ve Şer’iyye Mahkemeleri”, *VD*, S.27, s. 213-229, Ankara.
- MÜDERRİSOĞLU, Fatih - ARSLAN, Çetin (1998).“Osmanlı Sanatının Malî Kaynakları”, *VD*, S.27, s. 95-101, Ankara.
- SİLİ, Timur (1998).“İğdır-Karakoyunlu İlçe Mezarlığındaki Deve-Heykel Mezartaşının Mahiyeti”, *VD*, S.27.s,191-194, Ankara.
- TAŞÇI, Aydın (1998).“Selçuklu Mimarî Süslemesinde Alçı ve Taş Kabartma İnsan Figürlerinin Köken ve Gelişimi”, *VD*, S.27,s.47-64, Ankara.
- TÜRKMEN, Kerim (1998).“Yapı Tarihlemelerinde

Vakfiyelerin Önemine Dair Bir Örnek”,
VD, S. 27, s. 75-78, Ankara.

YÜCEL, Erdem. (1998).“Vakıflarda Onarım Çalışmaları Yürüten Mimarlar”, VD, S.27,s.231-247, Ankara.

VAKIFLAR DERGİSİ 28. SAYI

AKMAYDALI, Hüdavendigâr (2004).“Diyarbakır Merkez Safa (Parlı) Camii”, VD, S.28,s.141-156, Ankara.

BAYRAM, Sadi (2004).“Ankara Etnografya Müzesi’nde Bulunan Silsile-Nâme”, VD, S.28,s.315-363, Ankara.

BORAN, Ali (2004).“Anamur (Mamuriye) Kalesi, Kale Kitabesi ve İç Kale Camii”, VD, S.28,s.211-224, Ankara.

ÇAYIRDAĞ, Mehmet(2004).“Kayseri’de Selçuklu Sarayları ve Köşkleri”, VD, S.28,s.237-264, Ankara.

DANIK, Ertuğrul (2004).“Pertek Baysungur ve Çelebi Ali Camii”, VD, S.28,s.185-210, Ankara.

ERDOĞAN, Elmas (2004).“Şanlıurfa Mevlevihane Camii ve Peyzaj Tasarımı”, VD, S.28,s.173-184, Ankara.

İNCE, Kasım(2004).“Kabataş Köyü Merkez Camii / Çaykara-Trabzon”, VD, S.28,s.225-236, Ankara.

KARADUMAN, Hüseyin (2004).“Halil Ethem ve Eski Eserlerimizin Korunmasına Yönelik Bir Yaklaşım”, VD, S.28,s.291-306, Ankara.

ÖĞÜT EKER, Gülin (2004).“Seyahatnamelerden Hareketle Şeton Lloyd ve D. Storm Rice’nin Alanya (Alâiyya) İsimli Kitabı Üzerine Değerlendirmeler”, VD, S.28,s.307-314, Ankara.

ÖZTÜRK, Nazif (2004).“Koca Mustafa Paşa Vakıfları ve Külliyesi”, VD, S.28,s.7-76, Ankara.

ÖZTÜRK, Sahabettin (2004).“Bitlis Merkez Meydan Camii”, VD, S.28,s.157-172, Ankara.

ŞAMAN DOĞAN, Nermin (2004) “Eski Uluborlu’daki Hamam ve Çeşmeler”, VD, S.28,s.265-282, Ankara.

TUNCER, O.Cezmi (2004).“Sahip Ata (Gök) Medrese ile İlgili Çalışmalar”, VD, S.28,s.121-140, Ankara.

TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit- BORAN Ali (2004).“Kıtabelerin Diliyle Samsun Kalesi ve İç Kale Mescidi”, VD, S.28,s.283-290, Ankara.

ZENGİN, Z.Salih (2004).“İlk Dönem Osmanlı Vakfiyelerinden Serez’de Evrenuz Gazi’ye Ait Zaviye Vakfiyesi”, VD, S.28,s.101-120, Ankara.

VAKIFLAR DERGİSİ 29. SAYI

BARIŞTA, H. Örcün (2005).“Osmanlı İmparatorluğu Dönemi 19 ve 20. Yüzyıl Sedef İşlerine İstanbul Türbelerinden Sanduka Parmaklıkları Örnekler”, VD, S.29,s. 463-480, Ankara.

BAYRAKTAROĞLU, Suzan (2005).“Afyon Çevresi Yörük Dokumaları”, VD, S.29,s.513-527, Ankara.

BİROL, İnci A. (2005).“Sivil Mimarimizin İncilerinden Amcazade Hüseyin Paşa Yalısının Bezemeleeri”, VD, S.29,s.451-462, Ankara.

ÇETİN, Atillâ (2007).“Sicill-i Ahvâl Defterleri ve Dosyaları Hakkında Bir Araştırma”, VD, S.29,s.87-104, Ankara.

DANIK, Ertuğrul (2005).“Pertek Kalesi”, VD, S.29,s.397-428, Ankara.

FIRAT, Nurcan İnci (2005).“Konya’daki Eski Sanayi Mektebi”, VD, S.29,s.345-372, Ankara.

FIRAT, Nurcan İnci (2005).“Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Bazı Müzelerde Bulunan Osmanlı Duvar Çinilerinden Birkaç Örnek ve Düşündürdükleri”, VD, S.29,s.497-512, Ankara.

KARADUMAN, Hüseyin (2005).“Belgelerle Konya Mevlânâ Müzesi’nin Kuruluşu”, VD, S.29,s.135-162, Ankara.

KARADUMAN, Hüseyin (2005).“David Koleksiyonu’nda Bulunan Bazı Türk Eserleri ve Düşündürdükleri”, VD, S.29,s.481-496, Ankara.

KAZAN, Hilâl (2005).“İstanbul’da Bâli Paşa Camii Vakfiyesi ve Yeni Bilgiler”, VD, S.29,s.55-76, Ankara.

KILCI, Ali (2005).“Erken Osmanlı (1299-1451) Baldaken Türbeleri”, VD, S.29,s.255-286, Ankara.

ORBAY, Kayhan (2005).“Vakıfların Bazı Arşiv Kaynakları” VD, S,29,s.27-42, Ankara.

ÖZME, Adil (2007).“Ruha (Urfa)’da Bir Grup Şehiçi Hanı”, VD, S.29,s.287-344, Ankara.

ÖZTÜRK, Nazif (2005).“İslâm ve Türk Kültüründe Vakıflar”, VD, S.29,s.7-20, Ankara.

ÖZTÜRK, Şahabettin –TOP Mehmet (2005).“Hakkâri Meydan Medresesi”, VD, S.29,s.373-396, Ankara.

TORUK, Ferruh (2005).“Bani Yörgüç Paşa ve İmar

Faaliyetler”, *VD*, S.29,s.105-134, Ankara.

TORUK, Ferruh (2005).“Amasya Kentinin Fiziksel Oluşum Süreci İçerisinde Saray Olgusu”, *VD*, S.29,s. 429-450, Ankara.

ŞAHİN, Kâmil (2005).“Ankaralı Şeyh İzzeddin Vakıfları ve Ak Medrese (Ogüst Mabedi)”, *VD*, S.29,s.43-54, Ankara.

VAKIFLAR DERGİSİ 30. SAYI

AKBULUT, İlhan(2007).“Vakıf Kurumu, Mahiyeti ve Tarihi Gelişimi”, *VD*, S.30,s.61-72, Ankara.

ALKAN, Mustafa (2007).“Türk Tarihi Araştırmaları Açısından Vakıf Kayıtları Arşivi”, *VD*, S.30,s.1-34, Ankara.

ÇAL, Halit (2007).“Göynük(Bolu) Şehri Türk Mezar Taşları”, *VD*, S.30,s.295-384, Ankara.

ÇETİN, Atilla (2007).“ Adapazarı Âyanı Kara Osman Ağa Vakfı ve Vakfiyesi”, *VD*, S.30,s.155-183, Ankara.

ÇEVİRİMLİ, Nilgün - BURKAN Gökhan (2007). “Tokat Mevlevihane Vakıf Müzesindeki Bir Şamdan”, *VD*, S.30,s.467-486, Ankara.

ÇINAR, Hüseyin (2007).“Arslan Giray Han ve Kırım’ın Yeniden İmârında Vakıfların Rolü”, *VD*, S.30,s.117-138, Ankara.

DENİZ, Şefaattin (2007).“Evkâf Nedir? Âşir Efendi Zâde Mustafa Kâmi”, *VD*, S.30,s.73-86, Ankara.

KARADUMAN, Hüseyin (2007).“Türk Ocakları ve Hars Müzeleri”, *VD*, S.30,s.503-518, Ankara.

MEMİŞOĞLU, Hüseyin (2007).“Bulgaristan’ın Vidin Şehrinde Halil ve İbrahim İki Kardeşlerin Kurdukları Kültür Vakfı ve Onun Şefkat Kiraathanesi”, *VD*, S.30,s.185-198, Ankara.

OKAY ATILGAN, Sevay (2007).“Tokat İli’ndeki Vakıflar Genel Müdürlüğü Mevlevihane Vakıf Müzesi Örneğinde Müzecilik Anlayışı ve Önemi”, *VD*, S.30,s.449-466, Ankara.

ÖNTUĞ, M. Murat (2007).“Bir Eğitim Kurumu: Mahmud Paşa Zâviyesi ve Vakıfları”, *VD*, S.30,s.139-154, Ankara.

ÖZCAN, Koray (2007).“Vakfiyelere Göre Selçuklu Kentinde Ticaret Mekânlarının Örgütlenme Düzeneği ve Mekânsal Diziliş Biçimleri Üzerine Bir Deneme -Konya Örneği”, *VD*, S.30,s.87-100, Ankara.

ÖZGEN, Mutlu (2007).“Tokat Lâtifoğlu Konağı”, *VD*, S.30,s.485-502, Ankara.

ÖZTÜRK, Şahabettin ve Bülent N.KILAVUZ, Ülkü CAN KARAKUŞ (2007).“Siirt Ulu Cami Minaresi”,

VD, S.30,s.385-406, Ankara.

SARICAOĞLU, M. Esat (2007).“Osmanlı Vakıfları Hakkında Tartışmalar”, *VD*, S.30,s.51-60, Ankara.

ŞAHİN, Kâmil (2007). “Konya Kadı İzzeddin Mâristan-ı Atik(Hastanesi)ve Sultan Alâeddin Keykubat Dârüşşifası”, *VD*, S.30,s.101-116, Ankara.

TUNCER, O. Cezmi (2007).“Anadolu’da Vakıflar ve Bayındırlığa Katkısı”, *VD*, S.29,s.21-26, Ankara.

TORUK, Ferruh (2007).“İç Ege Bölgesinde Bir Yerleşim Buldan”, *VD*, S.30,s.407-448, Ankara.

UZAR, Nihan, Semen (2007).“Nevşehir Ürgüp İlçesinin Damsa Köyü Taşkın Paşa Medresesi”, *VD*, S.30,s.251-270, Ankara.

YURDAKUL, Erol (2007).“Vezir-i Azam Hoca Hasan’ın XII. Yüzyılda Konya ve Kayseri’de Yaptırdığı Bazı Eserler”, *VD*, S.30,s.199-250, Ankara.

YURDAKUL, Erol- ÇAYIRDAĞ Muhammed (2007).“Kayseri, Battal Gazi Camii ve Kırk Kızlar Türbesi”, *VD*, S.30,s.271-294, Ankara.

YÜKSEL, Hasan (2007).“Anadolu Beyliklerinde Vakıflar”, *VD*, S.30,s.35-50, Ankara.

VAKIFLAR DERGİSİ 31. SAYI

BAŞKAN, Seyfi (2008).“Artvin Halk Yapı Sanatı”, *VD*, S.31,s.71-140, Ankara.

ÇAKAR, Enver (2008).“Cebele’de İbrahim Edhem Makamı ve Vakfı”, *VD*, S.31,s.25-34, Ankara.

ÇEVİRİMLİ, Nilgün (2008).“Nevşehir Hacı Bektaş Müzesindeki Tekke Eşyalarından Bir Grup Madeni Keşkül”, *VD*, S.31,s.305-334, Ankara.

OKAY ATILGAN, Sevay (2008).“Tokat Müzeleri”, *VD*, S.31,s.245-305, Ankara.

ÖZGEN, Mutlu (2008).“Tokat Kenti’nin Ticaret Mekânları”, *VD*, S.31,s.141-204, Ankara.

ŞAHİN, Kâmil (2008).“Karahanlılar Dönemi Darul Merda Hastanesi, Vakfiyesi”, *VD*, S.31,s.227-244, Ankara.

TORUK, Ferruh (2008). “Amasya Kent Dokusunun Fiziksel Gelişimi”, *VD*, S.31,s.35-70, Ankara.

TUNCER. O.Cezmi (2008).“Diyarbakır Vakıf Yapıları, Mahalleleri ve Dinsel Haritası (1511 - 1950)”, *VD*, S.31,s.1-24, Ankara.

TURAL, Erkan (2008).“II. Meşrutiyet Dönemi’nde Evkâf-ı Hümayûn Nezareti’nde Bürokratik Reform”, *VD*, S.31,s.205-226, Ankara.

VAKIFLAR DERGİSİ 32. SAYI

- ANONİM,(2009).“Vakıflar Dergisi Yayın İlkeleri”, *VD*, S.32,s.251-254, Ankara.
- AYDEMİR, Olcay ve Murat SAV (2009).“Fatih’te Bulunan Klasik Bir Osmanlı Yapısı: Medresesinin Rehberliğinde Haydarpaşa Külliyesi”, *VD*, S.32,s.1-20, Ankara.
- BAYRAKTAROĞLU, Suzan (2009).“Türk Halılarında Görülen Mimari Tasvirler”, *VD*, S.32,s.21-36, Ankara.
- ÇETİN, Mehmet (2009).“İki Şehrin Vakıflarla Ortak Hikâyesi Gaziantep ve Halep’te Vakıflar Sempozyumu”, *VD*, S.32,s.247-250, Ankara.
- ÇEVİRİMLİ, Nilgün (2009).“Nevşehir Hacı Bektaş Müzesindeki Madeni tekke Eşyalarından Bir Grup Teber”, *VD*, S.32,s.37-64, Ankara.
- DUYMAZ, Şevki (2009).“Uluborlu Alâeddin Camii”, *VD*, S.32,s.65-90, Ankara.
- KILCI, Ali(2009). “Balkanlarda Osmanlı Baldaken Türbeleri Hakkında Bir Değerlendirme”, *VD*, S.32,s.91-142, Ankara.
- ÖNTUĞ, M. Murat (2009).“Uşak’ta Ahîlik ve Ahî Kurumları”, *VD*, S.32,s.143-154, Ankara.
- ÖRNEK, Demet (2009).“Türk El Sanatlarında ”RAHLE”, *VD*, S.32, s.173-180, Ankara.
- ÖZCAN, Yılmaz(2009).“Vakfiye Defterlerindeki Kat’ı Etiketler”, *VD*, S.32,s.235-240, Ankara.
- ÖZLÜ, Zeynep (2009).“İstabl-ı Âmire’de (Has Ahır) Bulunan Hayvanlar ve Beslenmeleri Üzerine Bazı Notlar”, *VD*, S.32,s.155-172, Ankara.
- SEZER, H.İbrahim(2009).“Bugünden Düne ve Yarına Bir Yolculuk Ankara Vakıf Eserleri Müzesi”, *VD*, S.32,s.241-246, Ankara.
- TUNCER, O.Cezmi (2009).“Korunması Gerekli Vakıf Taşınmazların Onarımları ve Bir Öneri”, *VD*, S.32,s.231-234, Ankara.
- ZE’EVİ, Dror (2009).“Osmanlı Şer’i Mahkeme Kayıtlarının Ortadoğu Sosyal Tarihi Açısından Kullanımı: Yeniden Değerlendirme”, *VD*, S.32,s.215-230, Ankara.
- ZORLU, Tülay (2009).“Doğu Karadeniz Ahşap Camilerinde Restorasyon Demekpazarı Taşçılar Köyü Camii ve Medresesi Örneği”, *VD*, S.32,s.181-212, Ankara.

VAKIFLAR DERGİSİ 33. SAYI

- AKAR, Tuba (2010).“Tanzimat Öncesinde Vakıf Kurumu ve Yapıların Korunması”, *VD*, S.33,s.89-110, Ankara.
- ALTAŞ, Naciye (2010).“Vakıflar Genel Müdürlüğü Kaçakçılıkla Mücadele Çalışmaları Yurtdışından Getirilen Vakıf Kültür Varlıkları”, *VD*, S.33,s.145-158, Ankara.
- COŞKUN, Fahri (2010).“888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri”, *VD*, S.33,s.15-52, Ankara.
- ÇINAR, Hüseyin (2010).“İstanbul 2010 Ajansından III. Selim Dönemi ve İstanbul’u Üzerine Bir Kitap”, *VD*, S.33,s.161-164, Ankara.
- DOĞAN, Mehmet (2010).“I.Uluslararası Balkan Dil, Kültür ve Medeniyet Sempozyumu’nun Ardından”, *VD*, S.33,s.183-184, Ankara.
- ELİAÇIK, Muhittin (2010).“Pertevniyal Valide Sultan Vakfına Ait Arşiv Belgeleri”, *VD*, S.33,s.67-88, Ankara.
- KURTOĞLU, Mehmet (2010).“Vakıf Medeniyeti İstanbul Sempozyumu”, *VD*, S.33,s.175-182, Ankara.
- ÖZ, Mehmet (2010).“Devlet Arşivleri Tahrir Defterlerini Yayımlamaya Devam Ediyor”, *VD*, S.33,s.159-160, Ankara.
- RAFEG, Abdul-Karim,(2010), “Şer’iye Sicilleri ve Osmanlı Suriyesi Sosyo-Ekonomik ve Şehir Çalışmaları Açısından Önemi”(Çev. Şerife EROĞLU MEMİŞ), *VD*, S.33,s.141-144, Ankara.
- SUNA, Utku Musa (2010).“Selimiye Vakıf Müzesi-Selimiye Dar’ül Kurra Medresesi”, *VD*, S.33,s.169-174, Ankara.
- ŞENER, Murat (2010).“Osmanlı’nın Üç Coğrafyasından Üç Kitap”, *VD*, S.33,s.165-168, Ankara.
- TUNCER, O.Cezmi (2010).“İstanbul-Edirnekapı Mihrimah Sultan Camisi”, *VD*, S.33,s.113-124, Ankara.
- YILDIZ, İlhan (2010).“Osmanlı’da Medrese: İşleyiş Tarzı ve Ortaya Çıkan Sorunlar”, *VD*, S.33,s.125-140, Ankara.

VAKIFLAR DERGİSİ 34. SAYI

- ANONİM,(2010).“Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Kuruldu”, *VD*, S.34,s.223-226, Ankara.
- AYKAN, Seher- ÖZEL KAYRAL Şükran (2010).“Anka-

ra Vakıf Eserleri Müzesinde Açılan Üç Sergi”, *VD*, S.34,s.215-222, Ankara.

BIÇICI, H,Kamil(2010).“Gaziantep Cami Duvar Saatleri Bezemelerinden Çeşitli Örnekler”, *VD*, S.34,s.61-98, Ankara.

ÇETİN, Firdevs (2010).“XVI. Asır Alman Seyyahlarına Göre Osmanlı Toplumunu (Müslüman Davranış ve Törenleri İle Dini Mekânlar)”*VD*, S.34,s.19-34, Ankara.

ÇINAR, Hüseyin (2010).“Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları Kataloğu”, *VD*, S.34,s.179-188, Ankara.

DAL, Murat (2010).“Trakya Bölgesi Tarihi Yapılarında Kullanılan Karbonatlı taşların Bozulma Nedenleri”, *VD*, S.34,s.47-60, Ankara.

GÜNEL, Gökçe ve Gülşen DİŞLİ (2010).“Yemen’de Türk İzleri”, *VD*, S.34,s.201-214, Ankara.

İBRAHİMZADE, Kemal ve Erkan ATAK(2010).“Tokat’ta Bir Konut Örneği”, *VD*, S.34,s.113-124, Ankara.

KERMELE, Eugenia (2010).“Ebû’s-Su’ûd’a Göre Kilişe Vakıfları Osmanlı Hukukundaki Teori ve Pratiği” (Çev. Özgen ÖZCAN), *VD*, S.34,s.165-176, Ankara.

KURTOĞLU, Mehmet (2010).“Kırşehir’de Vakıflar ve Vakfiyeleri”, *VD*, S.34,s.197-200, Ankara.

ÖZLÜ, Zeynep (2010).“19.Yüzyılda Osmanlı Devletinde Değnekçilik Mesleği”, *VD*, S.34,s.99-112, Ankara.

ŞENER, Murat (2010).“Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Rehberi”, *VD*, S.34,s.177-178,Ankara.

TORUN, Ahmet Semih (2010).“Şeyh Muhammed Murad-ı Buhârî Tekkesi Haziresi Üzerine Bir Değerlendirme”, *VD*, S.34,s.125-147, Ankara.

YILMAZ, Mehmet Emin- Hasan Fevzi (2010).“Bolu Tabaklar Hamamı Restitüsyon Denemesi”, *VD*, S.34,s.35-46, Ankara.

VAKIFLAR DERGİSİ 35. SAYI

AYGÜN, Hakan Melih (2011).“Kültürel Mirası Korumada Katılımcılık” *VD*, S.35,s.191-214, Ankara.

ÇINAR, Hüseyin (2011).“Bin Yıllık Vakıf Medeniyeti ve Vakıfların Eğitimdeki Yeri” Sempozyumu, *VD*, S.35,s.275-280, Ankara.

DEMİRCİ, Fehmettin (2011).“Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Vakıf Müzesi”, *VD*, S.35,s.257-264, Ankara.

FATSA, Mehmet (2011).“Şebinkarahisar’da Hasan

Şeyh Vakfı ve Menzilhaneler”, *VD*, S.35,s.21-38, Ankara.

GÜRGAN, Mahmut(2011).“Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi Tarihçesi”, *VD*, S.35,s.235-248, Ankara.

HUT, Davut (2011).“Aziz Şehre Leziz Su”, *VD*, S.35,s.265-272, Ankara.

KAÇAN ERDOĞAN, Meryem (2011).“1166-1167/1752-1754 tarihli(R 37 Numaralı)Ruşçuk Şer’iye Sicili’nin Tanıtımı ve Fihristi”, *VD*, S.35,s.155-176, Ankara.

KALELİ TÜFEKÇİ, Hikmet(2011).“Vakıf Kültür Dergisi Makaleler Bibliyografyası”, *VD*, S.35,s.249-256, Ankara.

KURTOĞLU, Mehmet (2011).“Şair Sakıb Efendi Hayatı, Vakfiyesi ve Vakfettiği Kitaplar”, *VD*, S.35,s.107-154, Ankara.

METE, Zekâi (2011).“Osmanlı Dönemi Arazi Vakıflarının Menşei ve Hukukî Konumuyla İlgili Yeni Belgeler Yeni Yaklaşımlar”, *VD*, S.35,s.1-20, Ankara.

SALAKİDİS, Georgios (2011) “17.Yüzyılda Yenişehir-i Fenârlı Akçelizade el-hac Ahmed Ağa’nın Nakit Vakfı ve Şehirdeki Meşhur Mevlevihane”, *VD*, S.35,s.61-80, Ankara.

ŞENER, Murat (2011).“Halep Tahrir Defteri”, *VD*, S.35,s.273-274, Ankara.

UZ TAŞKESEN, Ayşe Nermin (2011).“Amasya II. Beyazıt Camisi Şadırvanı ve Duvar Resimlerinin Restorasyonu ve İkonografik Çözümlemesi”, *VD*, S.35,s.177-190, Ankara.

YILDIZ, Murat (2011).“Vakfiyelerine Göre Veziriazam Amcazade Hüseyin Paşa Evkafı”, *VD*, S.35,s.81-106, Ankara.

YILMAZ, Yasin (2011).“Osmanlı Dönemi Tarsus Vakıfları”, *VD*, S.35,s.39-60, Ankara.

ZORLU, Tülay (2011).“Trabzon Gülbahar Hatun ve Emir Mehmet Türbeleri”, *VD*, S.35,s.215-234, Ankara.

VAKIFLAR DERGİSİ 36. SAYI

EROĞLU MEMİŞ, Şerife (2011).“17.ve 18.Yüzyıllarda Edirne’de Vakıf Kurucularının Toplumsal Statülerine İlişkin Bazı Tespitler”, *VD*, S.36,s.67-86, Ankara.

BAYRAKTAROĞLU, Suzan(2011).“Osman Hamdi Bey’in Tablolarında Bazı Halı Tasvirleri ve Bu Halılardaki Motifin İrdelenmesi”, *VD*, S.36,s.171-186,

Ankara.

ERTEM, Adnan (2011).“Osmanlı’dan Günümüze Vakıflar”, *VD*, S.36,s.25-66, Ankara.

FATSA, Mehmet (2011).“Doğu Karadeniz Bölgesi’nde Vakıf Yoluyla İskân Metoduna Bir Örnek”, *VD*, S.36,s.87-100, Ankara.

GÜNEL, Gökçe - DİŞLİ Gülşen (2011).“Yemen’de Bir Osmanlı Eseri: Bekiriye Camii”, *VD*, S.36,s.155-170, Ankara.

KURTOĞLU, Mehmet (2011).“Vakıflarla İlgili İki Kitap”, *VD*, S.36.s.187-193, Ankara.

MEAN, Erdal (2011).“Bilecik Osman Gazi Camii”, *VD*, S.36.s.121-136, Ankara.

NEFES, Eyüp, GÜN Recep (2011).“Giresun Çamoluk İlçesi Sarpkaya Köyü’ndeki Ahşap Sütunlu Bektaş Bey Camii”, *VD*, S.36,s.137-154, Ankara.

SAV, Murat (2011).“Tarihsel Süreçte İstanbul/Ayvansaray’daki Tokulu İbrahim Dede Mescidi”, *VD*, S.36,s.101-120, Ankara.

SEZGİN, İbrahim (2011).“Osmanlı Döneminde Delvine Vakıfları”, *VD*, S.36,s.1-24, Ankara.

VAKIFLAR DERGİSİ 37. SAYI

ABDULKERİM, İbrahim (2012).“1948’den Günümüze Filistin İslami Vakıfları ve İsrail Politikası, çev. M. Altunkaya”, *VD*, S.37,s.265-276, Ankara.

AYDIN, Meltem (2012).“Halil Paşa İbn Piri Paşa Vakfiyesi”, *VD*, S.37,s.1-30, Ankara.

BAŞKAN, Seyfi. (2012).“Semerkand Şah-ı Zinde Yapıları”, *VD*, S.37,s.131-166, Ankara.

BAYRAKTAR, Mehmet Sami (2012).“Vezirköprü Köprülü Mehmed Paşa Namazgâhı ve Samsun Sultan Abdülaziz Namazgâhı İnşa Kitabesi”, *VD*, S.37,s.31-46, Ankara.

BİRECİKLİ, İhsan Burak (2012).“Medine-i Urfa Şeriyeye Sicillerine (204.205.218.225 No’lu) Göre Urfa Kazası’ndaki Vakıflar 1845-1899”, *VD*, S.37,s.245-264, Ankara.

ÇAKAR, Enver (2012).“Baskil Yöresi(Elazığ)Zaviyeleri”, *VD*, S.37,s.93-130, Ankara

ÇEVİRİMLİ, Nilgün (2012) “Değişik İşlevli Bir Grup Madeni Eser Örnekleri Üzerinde Görülen Ejder Figürleri Hakkında Bir Değerlendirme”, *VD*, S.37,s.193-222, Ankara.

DEMİRTAŞ, Hasan (2012).“Vakıf Araştırmalarında Kaynak Olarak Hurûfat Defterleri: Kangırı Örneği”, *VD*, S.37,s.47-93, Ankara.

ERSAY YÜKSEL, Ayşe (2012).“Değirmenyo- lu (Parlasan),Köyü Hacı Ahmed Camii”, *VD*, S.37,s.223-244, Ankara.

GÜRSOY, Çiğdem (2012).“Ömer Hüsâmeddin ve Mehmed Vahid Efendilerin Para Vakıflarının Muhasebesi 1902-1936”, *VD*, S.37,s.167-192, Ankara.

ŞENER, Murat (2012).“Şam Livası Mufassal Tahrir Defteri”, *VD*, S.37,s.277-279, Ankara.

VAKIFLAR DERGİSİ 38. SAYI

BAYRAKTAR, Alemdar, TÜRKER, Temel,ÇALIK, İsmet,DEMİRTAŞ, Betül(2012) “Yığma Taş Minarelerin Analitik Ve Deneysel Yöntemlerle Güvenliğinin Belirlenmesi:Trabzon Muhittin Camii Minaresi Örneği”, *VD*, S.38,s.121-140, Ankara.

ÇAKMAKÇI TURAN, Hayrunnisa (2012).“Tavusla Düşüş, Simurgla Yükseliş İslam Ortaçağı’na Damgasını Vuran Kuş Risaleleri ve Safir-i Simurg”, *VD*, S.38, s.165-172, Ankara.

ÇAM, Nusret- ERSAY YÜKSEL, Ayşe (2012).“Ankara Muhyiddin Mesud(Alâeddin Camii’nin İlk Şekil ve Türk Mimarisindeki Yeri”, *VD*, S.38,s.9-42, Ankara.

ÇAM, Mevlüt(2012).“Bir Kongrenin Ardından”, *VD*, S.38,s.183-188, Ankara.

DOĞAN, Kenan (2012).“Konya Sahip Ata Vakıf Müzesi”, *VD*, S.38,s.173-182, Ankara.

FATSA, Mehmet-SARITAŞ, H.İbrahim (2012).“Giresun Merkezde Osmanlı Devri Vakıf Eser Kitabeleri” ,*VD*,S,38,s.141-154, Ankara.

GÖKMEN, Ertan.(2012) “211 Numaralı Manisa Şer’iyye Sicilindeki Vakıf Muhasebe Kayıtları(1778-1795)”, *VD*, S.38,s.85-120, Ankara.

KOZAN, Ali.(2012).“Türkiye Selçukluları Döneminde Akşehir’de Bir Sufi: Seyyid Mahmud Hayrânî ve Zaviyesi”, *VD*, S.38,s.43-64, Ankara.

KURTOĞLU, Mehmet(2012).“Kitabiyat”, *VD*, S.38,s.189-196, Ankara

NEFES, Eyüp(2012).“Samsun/Çarşamba Çandı Tekniğinde İnşa Edilmiş İki Ahşap Cami: Ustacalı Köyü Camii ve Kocakavak Camii”, *VD*, S.38,s.155-164, Ankara.

ORBAY, Kayhan (2012).“Orhan Gazi Vakfı’nın Mali Tarihinden Bir Kesit(1593-1641)” *VD*, S.38,s.65-84, Ankara.

VAKIFLAR DERGİSİ 39. SAYI

AKASLAN, Mustafa -Demirci DOĞAN (2013). "İsparta'nın Bilinen En Eski Tarihi Yılkıran Çeşmesi'nde Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi", *VD*, S.39,s.63-74, Ankara.

ÇEVİRİMLİ, Nilgün (2013). "Teberrükât Eşyalarının Evkâf'taki Serüveni", *VD*, S.39,s.147-170, Ankara.

EROĞLU MEMİŞ, Şerife(2013). "Osmanlı Toplumsal Tarihi Kaynaklarından Hurûfat ya da Askeri Rûzname Defterleri ve Önemi", *VD*, S.39,s.114-148, Ankara.

FATSA, Mehmet (2013). "Niksar Yöresindeki Ahî Vakıflarının Karadeniz Bölgesi'nin İskânı ve İslamlaşmasındaki Rolü", *VD*, S.39, s.,27-40, Ankara.

KÖÇ, Ahmet (2013). "Osmanlı Devleti'nde Hazine Gelirlerinden Vakıflara Yapılan Tahsisatlar", *VD*, S.39,s.103-114, Ankara.

KÖÇ, Ahmet (2013). "Bir Osmanlı Şehri Şam" (Kitap tanıtım), *VD*,39,s.173-176,Ankara.

DEMİRTAŞ, Hasan (2013). "Hurufat Defterlerinde İki Osmanlı Şehri: Maraş Ermenek" (Kitap tanıtım), *VD*,39,s.177-180,Ankara.

KURTOĞLU, Mehmet (2013). "Vakıflarla İlgili Üç Kitap" (Kitap tanıtım), *VD*,39,s.181-184,Ankara.

AKÇATEPE Rıdvan Enes (2013). "Batılı Seyyahlara Göre İstanbullu Gayrimüslimler" (Kitap tanıtım), *VD*, S.39,s.187-189, Ankara.

ORBAY, Kayhan (2013). "Vakıflar ve Gelir Aktarımları ve Savaş Finansmanı", *VD*, S.39,s.75-88, Ankara.

ÖZKUL FİNDİK, Nurşen (2013). "Hekimhan Köprülü Mehmed Paşa Cami(Derbend Teşkilatı-Celâli İsyancıları Bağlamında XVII. Yüzyılda Bir Osmanlı Menzili", *VD*, S.39,s.89-102, Ankara.

SAV, Murat.(2013). "İstanbul-Fatih'teki Kasım Ağa Mescidi'nin Tarihçesi ve 1976-77 Restorasyon Çalışmasının Değerlendirilmesi", *VD*, S.39,s.41-62, Ankara.

ŞAHİN, Ersin (2013). "Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Vakıfların Yönetişim Perspektifinden Değerlendirilmesi", *S*,39, s.9-14, Ankara.

ŞAMAN DOĞAN, Nermin(2013). "Kayseri'deki Selçuklu Dönemi Kadın Türbeleri", *S*.39,s.15-26, Ankara.

VAKIFLAR DERGİSİ 40. SAYI

ÇELİK, Kürşat (2013), "R.1284/M.1868-1869 Tarihli Muhaseb-i Evkâf-ı Hümayun Defteri'ne Göre Mamuratülaziz Vakıfları" *VD*, S.40,s.143-162,Ankara.

ÇEVİRİMLİ, Nilgün (2013), "Vakıflar Dergisi Makaleler Bibliyografyası" *VD*,S.40,s.215-237, Ankara.

ÇINAR, Hüseyin (2013). "Hüsrev Paşa Vakfı'nın Ayntab'daki Vakıf Boyahaneleri" *VD*,40,S.40,s.33-54, Ankara.

DENKALBANT, Ayşe (2013). "Niksar Ulu Cami Üzerine Bir Değerlendirme" *VD*,S.40,s.9-31, Ankara.

EL-ÂNÎ-Usame Abdulmecid" Nahvu Sanâdıkı Vakfiyye Zetu Sıfatın İstirmariye Yatırım Amaçlı Vakıf Fonlarına Doğru" (Çev: Mustafa ALTUNKAYA), *VD*, S. 40,s.185-206,Ankara.

KÖSE, Fatih (2013). "Arşiv Belgeleri Işığında İstanbul Şâzelî Tekkelerinin Tarihi" *VD*, S.40,s.99-120,Ankara.

KURTOĞLU, Mehmet (2013), "Vakıflar Dergisi 75. Yıl Yayınları" *VD*,S.40,s.209-212, Ankara.

MADEN, Fahri (2013). "Kazlıçeşme Bektaşî Tekkesi ve Vakfiyesi" *VD*, S.40, s.121-142,Ankara.

SAGIR, Yusuf (2013). "Sadrazam Köse Mustafa Paşa'nın Vakıf Eserleri" *VD*, S.40,s.55-86, Ankara.

SAKA-AKIN, Emine-HANOĞLU Canan (2013). "Tokat Geleneksel Konut Mimarisinde İç Mekân Alçı Süslemeleri" *VD*, S.40,s.163-184,Ankara.

SÖYLEMEZ, Faruk (2013). "Riştanzade Ömer Paşa'nın Besni'deki Vakfı" *VD*, S.40,s.87-98,Ankara.

YİĞİT, İlker (2013), "Candaroglu Yurdunda Bey İmaretleri" *VD*, S.40,s.213-214,Ankara.

Vakıflar Dergisi Yayın İlkeleri

Vakıflar Dergisi, Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır. Her yılın sonunda derginin yıllık dizini hazırlanır ve Haziran sayısında yayımlanır. Dergi, Yayın Kurulu tarafından belirlenen yurtiçi ve dışındaki kütüphanelere, uluslararası indeks kurumlarına ve abonelere, yayımlandığı tarihten itibaren bir ay içerisinde gönderilir.

Vakıflar Dergisi, Vakıf kurumu ve vakıf kurumu ile ilgili kültürel zenginlikleri, Vakıf yolu ile teşekkül etmiş kültür varlıklarını, Vakıfların tarihî ve güncel gerçeklerini bilimsel ölçüler içerisinde ortaya koymakta; Vakıflarla ilgili olarak, uluslararası düzeyde yapılan bilimsel çalışmaları kamuoyuna duyurmak amacıyla yayımlamaktadır.

Vakıflar Dergisi'nde, sosyal bilimler alanında, Vakıf ve Vakıf Kültürünün tarihî ve güncel problemlerini bilimsel bir bakış açısıyla ele alan, bu konuda çözüm önerileri getiren yazılara yer verilir.

Vakıflar Dergisi'ne gönderilecek yazılarda; alanında bir boşluğu dolduracak özgün bir makale olması veya daha önce yayımlanmış çalışmaları değerlendiren, bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan bir inceleme olma şartı aranır. Vakıf ve Vakıf Kültürü ile ilgili eser ve şahsiyetleri tanıtan, yeni etkinlikleri duyuran yazılara da yer verilir.

Makalelerin Vakıflar Dergisi'nde yayımlanabilmesi için, daha önce bir başka yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiri-ler, bu durum açıkça belirtilmek şartıyla kabul edilebilir.

Yazıların Değerlendirilmesi

Vakıflar Dergisi'ne gönderilen yazılar, önce Yayın Kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından incelenir. Uygun görülmeyenler düzeltilmesi için yazarına tekrar iade edilir. Yayın için teslim edilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite, en önemli ölçütlerdir. Değerlendirme için uygun bulunanlar, ilgili alanda iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, yazı, üçüncü bir hakeme gönderilebilir veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı verebilir. Yazarlar, hakem ve yayın kurulunun eleştiri ve önerilerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa, gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Yayıma kabul edilmeyen yazılar, yazarlarına iade edilmez.

Vakıflar Dergisi'nde yayımlanması kabul edilen yazıların telif hakkı Vakıflar Genel Müdürlüğüne devredilmiş sayılır. Yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu ve yazım tercihleri, yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflardan, kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yazım Dili

Vakıflar Dergisi'nin yazım dili Türkiye Türkçesidir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde İngilizce ve diğer Türk lehçeleri ile yazılmış yazılara da yer verilebilir, Türk lehçelerinde hazırlanmış yazılar, gerektiği takdirde Yayın Kurulunun kararıyla Türkiye Türkçesine aktarıldıktan sonra yayımlanabilir.

Yazım Kuralları

Makalelerin, aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir:

1. Başlık: İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve koyu harflerle yazılmalıdır. Makalenin başlığı, en fazla 10-12 kelime arasında olmalıdır.

2. Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i: Yazar(lar)ın ad(lar)ı ve soyad(lar)ı koyu, adresler ise normal ve eğik karakterde harflerle yazılmalı; yazar(lar)ın görev yaptığı kurum(lar), haberleşme ve e-posta (e-mail) adres(ler) i belirtilmelidir.

3. Özet: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 75, en fazla 150 kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet bulunmalıdır. Özet içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özeti altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 5, en çok 8 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Makalenin sonunda, yazı başlığı, özet ve anahtar kelimelerin İngilizcesi (Keywords) bulunmalı, gönderilmediği takdirde dergi tarafından ilave edilir.

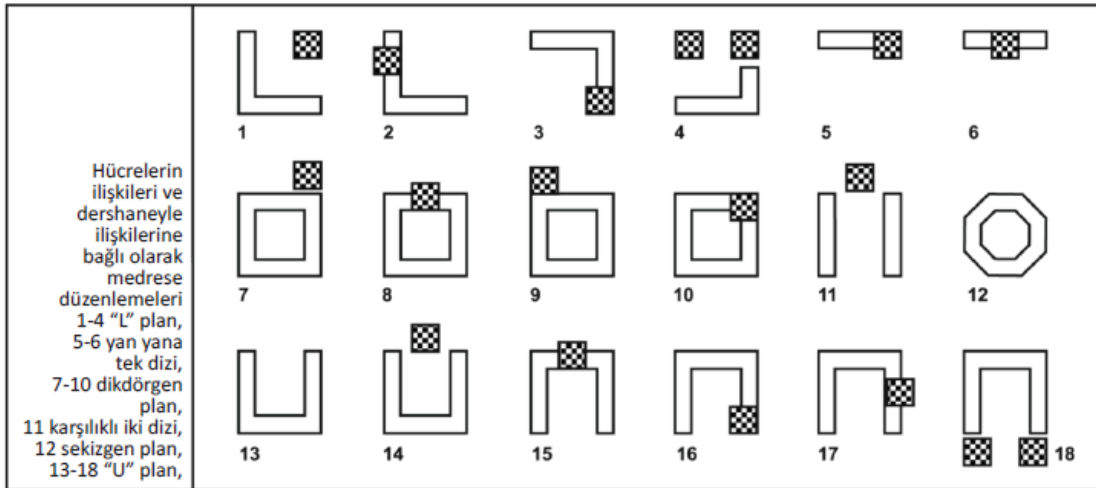
4. Ana Metin: A4 boyutunda (29.7x21 cm. kâğıtlara, MS Word programında, Times New Roman yazı karakteri ile, 12 punto, 1.5 satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında 2.5 cm. boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır. Yazılar 10.000 kelimeyi geçmemelidir. Metin içinde vurgulanması gereken kısımlar, koyu değil eğik harflerle yazılmalıdır. Metinde tırnak işareti+eğik harfler gibi çifte vurgulamalara yer verilmemelidir.

5. Bölüm Başlıkları: Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir ve gerektiği takdirde başlıklar numaralandırılabilir. Ana başlıklar (ana bölümler, kaynaklar ve ekler) büyük harflerle; ara ve alt başlıklar, yalnız ilk harfleri büyük, koyu karakterde yazılmalı; alt başlıkların sonunda iki nokta üst üste konularak aynı satırdan devam edilmelidir.

Tablo 1: Katılımcıların Mezun Oldukları Lise Türlerine Göre Öğretmenliğe Atanma Durumları

Atanma Durumu	Mezun Olduğu Lise Türü										Toplam	
	GL		AL		SL		AOL		KMLÇGE			
	f	%	F	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Atandı	143	44.1	102	53.7	143	46.6	97	49.7	14	20.9	499	46.1
Atanamadı	181	55.9	88	46.3	164	53.4	98	50.3	53	79.1	584	53.9
Toplam	324	100	190	100	307	100	195	100	67	100	1083	100

$$\chi^2 = 23.10 \text{ sd}=4 \text{ p} < .01$$

Şekil 1. Yapı yerlerini gösteren çizimler.

6. Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise sadece tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo numarası üste, tam sola dayalı olarak dik yazılmalı; tablo adı ise tablo numarasının altına, tam sola dayalı, her sözcüğün ilk harfi büyük olmak üzere eğik yazılmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekiller siyah beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları

şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır. Şekil numarası eğik yazılmalı, nokta ile bitmeli. Hemen yanından sadece ilk harf büyük olmak üzere şekil adı dik yazılmalıdır. Aşağıda tablo ve şekil örnekleri sunulmuştur.

7. Resimler: Yüksek çözünürlüklü (en az 300 dpi) baskı kalitesinde taranmış halde makaleye ek olarak gönderilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır. Şekil, çizelge ve resimler toplam yazının üçte birini aşmamalıdır. Teknik imkâna sahip yazarlar, şekil, çizelge ve resimleri aynen basılabilecek nitelikte olmak şartı ile metin içindeki yerlerine yerleştirebilirler. Bu imkâna sahip olmayanlar, bunlar için metin içinde aynı boyutta boşluk bırakarak içine şekil, çizelge veya resim numaralarını yazabilirler.

8. Alıntı ve Göndermeler: Alıntılar tırnak içinde verilmeli; beş satırdan az alıntılar satır arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan 1.5 cm içeride, blok hâlinde ve 1 satır aralığıyla 1 punto küçük yazılmalıdır. Metin içinde göndermeler, parantez içinde aşağıdaki şekilde yazılmalıdır. (Köprülü 1944), (Köprülü 1944: 15). Birden fazla yazarlı yayınlarda, metin içinde sadece ilk yazarın soyadı ve 'vd.' yazılmalıdır: (Gökay vd. 2002).

Dipnot kullanımından mümkün olduğunca kaçınılmalı; yalnız açıklamalar için başvurulmalı ve otomatik numaralandırma yoluna gidilmelidir. Dipnotlarda kaynak göstermek için, metin içi kaynak gösterme yöntemleri kullanılmalıdır.

Kaynaklar kısmında ise, birden fazla yazarlı yayınların diğer yazarları da belirtilmelidir.

Metin içinde, gönderme yapılan yazarın adı veriliyorsa kaynağın sadece yayın tarihi yazılmalıdır:

“Tanpınar (1976:131), bu konuda ...”

Yayın tarihi olmayan eserlerde ve yazmalarda sadece yazarların adı; yazarı belirtilmeyen ansiklopedi vb. eserlerde ise eserin ismi yazılmalıdır.

İkinci kaynaktan yapılan alıntılarda, asıl kaynak da belirtilmelidir:

“Köprülü (1926).....” (Çelik 1998'den).

Kişisel görüşmeler, metin içinde soyadı ve tarih belirtilerek gösterilmeli, ayrıca kaynaklarda da belirtilmelidir.

İnternet adreslerinde ise mutlaka kaynağa ulaşma tarihi belirtilmeli ve bu adresler kaynaklar arasında da verilmelidir:

www.tdk.gov.tr/bilterim (15.12.2002)

9. Kaynaklar: Metnin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak aşağıdaki şekillerden birinde yazılmalıdır. Kaynaklar, bir yazarın birden fazla yayını olması halinde, yayımlanış tarihine göre sıralanmalı; bir yazara ait aynı yılda basılmış yayınlar ise (1980a, 1980b) şeklinde gösterilmelidir:

Karahan, Leyla ve Ülkü Gürsoy (2004). *Kavâid-ı Lisân-ı Türkî 1893*. Ankara: TDK

Köprülü, Mehmet Fuat (1961). *Azeri Edebiyatının Tekâmülü*. İstanbul: MEB Yay.

Shaw, Stanford (1982), *Osmanlı İmparatorluğu*. Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Sermet Matb.

Timurtaş, F. Kadri (1951).“Fatih Devri Şairlerinden Cemali ve Eserleri”. *İÜ Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi IV* (3): 189-213.

Yazıların Gönderilmesi

Yukarıda belirtilen ilkelere uygun olarak hazırlanmış yazılar, biri orijinal, diğer ikisi fotokopi olmak üzere (fotokopilerde yazarı tanıttıcı hiçbir bilgi olmamak üzere) üç nüsha olarak, yazılabilir diskiyle birlikte Vakıflar Genel Müdürlüğü adresine gönderilir. Yazarlarına raporlar doğrultusunda geliştirilmek ve/veya düzeltilmek üzere gönderilen yazılar, gerekli düzenlemeler yapılarak disketi ve orijinal çıktısıyla en geç bir ay içinde tekrar dergiye ulaştırılır. Yayın Kurulu, esasa yönelik olmayan küçük düzeltmeler yapabilir.

Yazıma Adresi:

T.C. BAŞBAKANLIK

Vakıflar Genel Müdürlüğü
Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı
Vakıflar Dergisi

Atatürk Bulvarı. No:10 06050 Ulus / ANKARA / TÜRKİYE

Tel: (0312) 5096000 • Faks: (0312) 324 47 22

e-posta:vakiflaryayin@yahoo.com • yayin@vgm.gov.tr

web: www.vgm.gov.tr

The Foundations Journal

The Foundations Journal

Publication Principles

The Foundations Journal is published bi-annually in June and December. At the end of each year, the annual index of the journal is prepared and published in the issue of June. The journal is sent to the domestic and foreign libraries, international index institutions and subscribers which are determined by the Editorial Board, in a month after its publication.

The Foundations Journal reveals the institution of waqf and cultural richness related to the institution of waqf, the cultural heritage formed by waqf, historical and current realities of waqfs in a scholarly manner, it is published in order to publicize the international level scientific studies related to the waqfs.

In the Foundations Journal, the articles in the field of social sciences, dealing with waqf and historical and current problems of the waqf culture in a scholarly perspective and proposing solutions to this issue are included.

The manuscripts to be sent to the Foundations Journal are required to be an original work filling a gap in its field or evaluating the previously published works, revealing new and remarkable views of research. The manuscripts, introducing documents, works and personalities related to waqf and the waqf culture, announcing new events are also published.

In order for the manuscript to be published in the Foundations Journal, it is required not to be published previously elsewhere, or not to be accepted to be published. The conference proceedings presented at a scientific meeting before might be accepted if clearly indicated.

Assessment of Manuscripts

All manuscripts sent to the Foundations Journal are first examined by the Editorial Board in terms of compliance with the publication principles of the journal. Not deemed appropriate ones are returned back to the author for revision. The most important criteria in the assessment of the manuscripts submitted for publication are academic objectivity and scientific quality. The ones selected for assessment are sent to two referees in the relevant field. The names of referees are kept confidential and the reports are saved for five years. If one of the referee reports is positive and the other is negative, the article might be sent to a third referee or the Editorial Board might give the final decision by analyzing the referee reports. The authors take into consideration the criticisms and suggestions of referees and the Editorial Board. If there are issues that they do not agree with, they have the right to appeal including the reasons. The manuscripts which are not accepted for publication are not returned to their authors.

Copyright of the manuscripts accepted for publication in the Foundations Journal is transferred to the General Directorate of Foundations. The responsibility of the opinions and writing preferences in the published articles belong to the authors. Text or photograph quotations can be done by giving citations.

Writing Language

The writing language of the Foundations Journal is Turkey Turkish. However, the articles which are written in English and other Turkish dialects might be included in each issue provided that they do not exceed the one third of the journal. If necessary, the articles in Turkish dialects might be published after they are translated to the Turkey Turkish by the decisions of the Editorial Board.

Writing Rules

Care must be taken to present articles as follows:

1. **Title:** There must be a title that is compatible with the content, expressing it the best and it should be written in bold letters. The title of manuscript must be between maximum 10-12 words.
2. **Name(s) and address(es) of author(s):** The name(s) and lastname(s) of the author(s) must be written in bold letters and the address(es) must be written in normal and italic letters; the institution(s), communication and e-mail address(es) of author(s) must be specified.
3. **Abstract:** At the beginning of manuscript, there must be Turkish and English abstracts expressing the subject in a concise way and consisting at least 75, maximum 150 words. In the abstract, utilized references, figure and table captions must not be included. The key words consisting with at least 5, maximum 8 words must be given by leaving a blank line below the bottom of abstract. At the end of the manuscript, there must be title, abstract and key words in English; in case of not being sent, they are added by the Journal.
4. **Main text:** It must be written on A4 size (29.7 cm. papers), in MS Word program, with Times New Roman characters, 12 point, and with 1.5 line spacing. 2.5cm of page margin must be used and the pages must be numbered. Research and review manuscripts must not exceed 10000 words. The parts that are required to be emphasized in the manuscripts must be written in italic, not in bold letters. In the text, dual highlighting; such as, italic letters in quotation marks must not be included.
5. **Section Headings:** In the manuscript, in order to ensure a regular transfer of the information, main, intermediate and sub-headings can be used and if necessary, headings can be numbered. The main heading (main sections, references and appendices) in capital letters; intermediate and sub-headings only the first letters capital and bold character; by adding a colon after a sub-heading same line should be continued on.
6. **Tables and Figures:** Tables must be numbered and captioned. Vertical lines must not be used in tables. Horizontal lines must be used only for separating the sub-headings. Table number must be written at the top, normal and left-justified while table caption must be written below the table number as left-justified in italic, the first letter of each word being capital. Tables must be cross-referenced in their relevant places in the text. Figures must be prepared suitable for black and white printing. Figure numbers and captions must be centralized at the bottom of figure. The figure number must be in bold and italic ending with a full stop. Next to it, figure caption must be written normal, the first letter being capitalized. The following table and figure examples are presented.

Table 1:

7. Teacher Appointment Conditions of Participants According to Type of High School Graduated
8. **Photographs:** The right of designing visuals in the articles to be published in the Foundations Journal belongs to the Editorial Board. High resolution (at least 300dpi) printing quality scanned photographs must be sent separately to the manuscript. Figure and table captioning rules apply to photographs. Figures, tables and photographs must not exceed one third of the manuscript. Authors who have the technical capabilities of guaranteeing publication of figures, tables and photographs with the same quality can insert them into the relevant position in the text. Those who do not have these capabilities can leave the same size space for them in the text by writing figure's, table's or photograph's number in the space.
9. **Quotation and Citations:** Quotations must be given in quotation marks; quotations less than five lines must be written between the lines, quotations longer than five lines must be written 1.5 cm inside from the right and the left line, as block and with a single line spacing and 1 point smaller. References in the text must be written in parentheses as follows.

(Köprülü 1944), (Köprülü 1944: 15)

For the publications with more than one author, only the first author's last name and 'et al.' must be written in the text.

(Gökay et al. 2002)

Footnotes must be avoided as much as possible; it must be used only for the explanations and auto-numbering must be used. Citations in footnotes must be done the same way of citation in the text.

In references section, the name of the authors of the publication with multiple authors must be given.

If the name of the author is cited in the text, only the publication year must be given.

"Tanpınar (1976:131), on this issue..."

For the works with not specified date, only the author's name; for the works with not specified author, encyclopedia, etc., the name of the work must be written.

In quoting from secondary references, the original reference must be mentioned, as well.

"Köprülü (1926) ....." (from Çelik 1998).

Personnel communications must be cited in the text by last name and date, also it has to be given in references. For the internet addresses, the access date to the source must be given and these addresses must also be given in references section.

www.tdk.gov.tr/bilterim (15.12.2002)

10. References: At the end of the text, it must be written in alphabetical order of author's last name by applying one of the methods given below. In case of an author having more than one publication, references must be listed according to publication dates; publications belonging to the same author in the same year must be given as (1980a, 1980b):

Karahan, Leyla ve Ülkü Gürsoy (2004). Kavaid-i Lisan-ı Türki 1893. Ankara: TDK.

Köprülü, Mehmet Fuat (1961). Azeri Edebiyatının Tekâmülü. İstanbul, MEB Yay.

Shaw, Stanford (1982), Osmanlı İmparatorluğu. Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Sermet Matb.

Timurtaş, F. Kadri (1951). "Fatih Devri Şairlerinden Cemali ve Eserleri". İÜ Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi IV (3): 189-213.

Submission of Manuscripts

Three copies of manuscript; one being an original and two photocopies (photocopies not including any informative knowledge on the author) prepared according to the rules mentioned above in addition to its re-writable CD is submitted to General Directorates of Foundations' address. The manuscripts that are sent back to their authors for revision or for improvements based on the referee reports are re submitted to the Journal by fixing the required revisions along with the original printed manuscript and its CD at most in a month. The Editorial Board might do some minor corrections that have nothing with the main structure of the manuscript.

